

Аҳмад Лутфий

САОДАТ АСРИ ҚИССАЛАРИ

Оламларга порлади қўйиш

3-китоб

Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфхон таржимаси

БАДР ИНТИҚОМИ УЧУН ҚАСАМ

Абу Лаҳаб Маккада қилган, касаллиги туфайли Бадр жангига бора олмай, ўрнига бошқа одамни ёллаб жўнатган эди. Кетганлар изидан кунлаб йўл пойлади. Зафар суюнчисини келтирадиган одамни кутди. Шундай хабар келса, юзига кайтадан кон югуриши, янги ҳаёт бошланиши аниқ. Бир куни келиб: «Ортиқ ғам чекма, эй Абу Лаҳаб. Бағрингда ёнган оташни сўндирадиган натижага эришяпмиз. Мана, Муҳаммаднинг қонли кўйлаги, мана, дўстларининг кесилган бошлари!» дейдиган хушxabарчига суюнчисига нималар бермасди, нималар!..

Бундай хабар уни такрор оёққа турғазини, такрор сикхатли кунларга қовуштириши мумкин эди. Кетганларнинг хар бири қарвондаги молу мулкани қутқариш азми билан кетгани жонини бошини аямай урушади дегани эди. Эҳ имконини қилиб, Маккадан қочганларнинг ҳаёт дафтларини ёпа билсалар эди, арзирли иш қилган бўлардилар. Қўшин кетганидан бир неча кун кейин Абу Суфён қарвонини Маккага олиб келганида, Абу Лаҳабнинг меъдаси буланди. Яхшиликдан далолат эмасди бу ҳолат. Энди лашкар жангга қутилган даражада истак билан қиришмайди. Чунки урушни зарур қилган энг катта сабаб ўртадан кўтарилган эди.

Қарвоннинг келгани тўғрисида мужда берганларга жавобан:

— Жуда гўзал... демак, соғсаломат етиб келибдида!.. — деди. Аммо ичидан: «Келса ҳам, жанг туганидан кейин келса эди», деган қиринди ўтди.

Қўшин йўлга чиққан кунлари чакнаган умиди ҳали тамомаи сўнмаган эди. Бунинг устига, уларнинг юриши давом этгани тўғрисидаги хабар юрагига бир миқдор сув сепди. Чиқмаган жондан умид. Бошларида кимсан Абу Жаҳл турибди, у одамни севинтирадиган натижага эришмасдан кўймайди, деган қаноат ила овунди.

Аммо бир куни... Ҳа, бир куни Ҳайсуман исмли биттаси катта мағлубият хабарини олиб келганини эшитгач, белидан зарба еган одамга ўхшаб қолди. Мажолсиз бир сасла кетма-кет болохонали сўқишлардан ўзини тия олмади. Ишонгиси келмагани билан бу шум хабар тобора ёйилиб бораётган эди. Абу Лаҳаб янада кенгроқ маълумот олишни хоҳларди. Хиёл енгиллик сезган бир куни ўрнидан турди, укаси Аббоснинг уйига келди. Ўтирди.

У тинмай ҳансирар, аламини тўкиб соладиган одам ахтарар эди. Бу орада укаси Ҳориснинг ўғли Абу Суфён ҳам ўша ерга келиб қолди.

— Қани, воқеаларни бир тушунтирчи, жиян. Асл хабарлар сенда, — деди Абу Лаҳаб.

Абу Суфён жангга биринчи бўлиб Утба, Шайба ва Валид чиқишганини айтгач, амакисидан:

— Уларнинг қаршисига чиққанлар кимлар эканини биласанми? — деб сўради.

— Йўқ, — деб жавоб қилди Абу Лаҳаб.

—Тахмин этиб кўрчи қани?

Абу Лаҳаб «Жонимни қийнаб юбординг, мени толиқтирмасдан ўзинг айтақол», деяражадаги ҳолсиз бир сас ила:

— Қайдан биламан?.. Учта аҳмоқ чикқандирда чикқан бўлса, — деди.

Абу Суфён давом этди:

— Уларга қарши менинг укам Убайда, сенинг уканг Ҳамза ва амаким Абу Толибнинг ўғли Алилар чиқишди. Яккама-якка жанг бошланиб, орадан ҳеч қанча ўтмасдан бизникилар ер тишлашди. Улардан фақат Убайда яраланди, менимча, ҳозир ўлган бўлса ҳам керак.

Абу Лаҳабнинг хаёлидан: «Қошки лоақал биттага камайган бўлишса», деган ўй кечди, аммо ўзи бунга эътибор бермади. Абу Суфён сўзида давом этди:

— Аслида, амакижон, биз у ерга урушиш учун бор маган эдик. Урушмадик ҳам... Фақат уларга орқамизни ўгириб қочдик. Улар эса, кўнгиллари тусаганини қилишди — хоҳлаганларини ўлдиришди, хоҳлаганларини асир олишди. Бир қисмимиз қочиб қутулдик. Лекин бу масалада ҳеч кимга тил теккизиб ё кўрқоқликда айблаб бўлмайди. Биз бир гуруҳ суворийларни кўрдик. Улар ер билан осмон ўртасида эди. Отларининг оёқлари ерга тегмасди. Валлоҳи, уларга қарши биз ҳеч нарса қила олмадик. Ҳеч ким ҳеч нарса қила олмади ҳам.

Абу Суфён англатган воқеалардан Абу Лаҳабнинг елкалари чўкди, юзи буришди. Макка кўшиннинг мағлубият билан қайтишини ҳатто тушида кўрса ҳам сабр этолмас эди. Ҳолбуки, ўзидан бир неча баробар оз бўлган мусулмонлардан енгилган, боз устига, Макканинг ҳамма кўзга кўринган кишилари ё ўлдирилган, ё асир этилган эди. Бу кўргуликлар Абу Лаҳабни ўлмасдан бурун ўлимга етаклагандай бўлди. Неча кунлардан буён хасталиги туфайли чеккан оғриқ ва изтироби бу эшитганлари билан икки баробар кучайди. Шу онда туяётган қайғудан холи бўлса эди, яна бир неча ой касал ётишга жондилдан рози бўларди.

Абу Суфён келтирган хабарни Аббоснинг хотини Уммул Фазл билан кули ҳам эшитиб туришарди. Уммул Фазл билан ўғли сал олдинроқ мусулмон бўлишган, кул ҳам Ислом динини қабул этган эди. Абу Суфён: «Минган отларининг оёқлари ерга тегмасди...» дея сўзларини тугатгани замон Аббоснинг кули ўзини тута олмай қолди, муштини тахтага уриб:

— Валлоҳи, улар малаклардир! — дея бақириб юборди.

Унинг севинчла бақириб юбориши шундоқ ҳам ёрилар ҳолга келиб турган Абу Лаҳабнинг юрагини баттар сикди. Қони қайнаган бу қизил соқолли одамнинг мушти ғабдан шиддатли ҳаволаниб, қулнинг юзига келиб тушди. Қул нима бўлганини билмай қолди. Тўғрироғи, у ўзининг кул эканини, ҳатто жуда заиф, жуда ориқ эканини ҳам унутди. Қулнинг ҳур кишига оғиз очишга ҳаққи йўқлигини билишига қарамай, Абу Лаҳабга ташланди. Бутун ҳирсикучи ўша куни бир ерга тўпланган Абу Лаҳаб уни бир силташда остига олди ва дўппослай бошлади.

Бу ишлар жуда тез содир бўлди. Абу Лаҳаб ҳамон тапиратупур мушт соларди. Уммул Фазл бу можаронинг шунчаки бир томошабини бўлиб қолмади, қўлига илинган бир таёқни олиб, Абу Лаҳабнинг бошига туширди. Нима бўлганини билмай қолган Абу Лаҳаб жон аччиғида қулни қўйиб юбориб, ўрnidан тура бошлади. Шунда Уммул Фазл:

— Хўжайини йўқлигида уни эгасиз деб ўйладингми?! — дея ҳайқирди.

Абу Лаҳабнинг боши ёрилган эди. Оқаётган қон қизил соқолидан пастга инарди. Кин ва адоват тўла нигоҳла бирикки сония Уммул Фазлга қараб турдида, сўнгра бир оғиз сўз демай, уйига йўл олди.

Бутун ғурури оёқ ости қилинган эди. Абдулмутталибнинг ўғли, Қурайшнинг пешволаридан, бой бир одам бўлатуриб, битта қулни деб хотин кишидан таёқ еб қайтадимми укасининг уйдан? Бундай муносабатга қандай дош беради?..

Уйига етиб остонадан ўтаркан: «Шубҳасиз, бу ҳам Муҳаммад бошимизга солган балолардан бири», дея хаёлидан кечирди.

Алаmidан ёрилай деди. Неча йиллардан бери кечасини кундузга улаб очган бу мужодалани

шу таҳлит бир мағлубиятла ёпиши мумкинлиги етти ухлаб тушига ҳам кирмаган эди. Заиф деб билгани, атрофига карокчилар галасини тўплайпти деб ўйлагани Муҳаммад аста-секин куч йикқан, улкан Арабистоннинг энг пешқадам қабиласи бўлган Қурайшни бир мушт ила паришон қилган эди.

Қачонлардан буён энди илк марта вужудида бир куч сезиб, ғайрат қилган эди, аммо уйига попуги анча пасайиб қайтди. Яна ётоғига кириб, аввалгидек инқиллай бошлади. Лекин энди бу инқиллашлари фақат хасталиклардангина эмасди. Тортилган мағлубиятнинг, бир кул туфайли хотин кишидан еган таёғининг ва оёқ ости қилинган обрўйининг ҳам ингроклари бор эди уларда.

Эҳ... қани энди у кунлар! Хотини Умму Жамил билан бирга ҳар куни Муҳаммаднинг эшиги тагига тиканларни ва ифлос нарсаларни ташлаб юрган Абу Лаҳаб қаерда қолди?! Ҳозир устига кўрпасини ёпиб олишгада ожиз колган, ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан мағлуб бўлган Абу Лаҳаб билан у кунларнинг тенгсиз Абу Лаҳаби орасида қорли тоғлар пайдо бўлганини гапириб ўтиришга хожат борми? Қани энди бир кунга... ҳа, бир кунгинага Ясрибга бора олса, яна унинг эшиги тагига қўлига тушган барча ифлос нарсаларни, ботганда захри жондан ўтадиган даражадаги тиканларни ҳам ташлай олса... Ҳеч бўлмаса, лоақал бир мартагина бор нафратию адоватини қўшиб, юзига бақирибчақира олса, юрагини портлатадиган даражада тўлган душманлик ҳисларини бир карра бўлсин тўкиб сола билса...

Хуллас, ўшандагина бу дунёдан беармон кетади Абу Лаҳаб! Ўшанда «ҳаётининг асосий кунини» яшаяжак, «Мен ҳам энди яшаган ҳисобланаман», дея тўшагида роҳат ила жон беражак.

Эски... кўп эски кунлар келди ҳаёлига. Бир замонлар «Менга ёрдамчи бўла оладиган ўнта ўғлим бўлсайди, бирини қурбон қилар эдим», дея қасам ичган Абдулмутталиб, кейинроқ куръа ташлаб аниқланган қурбон, яъни, иниси Абдуллоҳ... бир-бир кўз олдидан кечишди. Ўшанда Абдуллоҳ қурбон қилинганида, ҳозир Муҳаммад балосига ҳеч ким йўлиқмаган бўларди. Ғазаби қайнади, бирдан кўпирди:

— Одамларга ақл улашилганида сен қаерда эдинг, думбул?! — деб юборди. Тупурмоқчи бўлди, лекин ҳоли етмай, тупуги соқолидан нари ўтмади. Гўё бу сўзлари ва бу тупуги билан отаси Абдулмутталибни айблар, Абдуллоҳни қурбон қилмагани ва бошларига бундай бир балони қолдиргани учун жиянидан ололмаган интиқом аламини унинг хотирасидан олишга ҳаракат қилар эди.

* * *

Рамазон ойининг чиқишига икки кун қолганида жаноби Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи ва саллам) бир суҳбат қурдилар ва унда фитр садақаси ҳақида маълумот бердилар. Рамазондан кейин келадиган шаввол ойининг илк кунини Оллоҳ таоло мўминларга байрам қилиб берганини, у кун ейишичиш ва маза қилиш куни эканини, у кунда фақирларни хурсанд этиш учун каттакичик, эркакаёл, озод ёки кул ҳар ким киши бошига бир кунлик емак тарқатишини ва бу ишни ҳайит намозини ўқимасдан олдин адо этиши лозимлигини сўзладилар. Бериладиган нарса хурмо, буғдой, арпа, майиз каби кундалик емишлардан иборат эди. Сўзнинг мазмуни бир жумлада жамланарди, яъни: фақирларни у куни оч юришдан қутқаринглар.

Жаноби Расулуллоҳ ҳайит куни бомдод намозидан кейин ҳайит намози ўқиладиган жойга тўпланишни, балоғат ёшидаги эркак ва хотинларнинг ҳозир бўлишларини амр этдилар. Бундан ой кўрган аёлларгина мустасно қилинди: улар намоз ўқимайдилар, бир чеккада турадилар.

Жанобимиз ҳайит тонгида бомдод намозини масжидда ўқидилар. Кейин Мадинанинг шарқий томонида жойлашган майдонга келдилар. Бу ерга эркак-хотин барча мусулмонлар тўпланишган эди.

Уларга хайитга алоқадор сўзларни айтдилар. Вазифаларини тушунтирдилар. Сўнг азонсиз ва икоматсиз икки ракат намоз ўқишди. Намознинг ҳар ракатида уч мартадан кўшимча такбир айтдилар, хайит намозининг хутбаси сифатида бир суҳбат қилмоқчи эканларини билдирдилар.

— Истаганлар хутбани тингласин, истаганлар кетсин, — дея марҳамат қилдилар.

Сухбатни Оллоҳга ҳамду сано айтиш билан бошладилар. Олд қаторларда ҳар қачонгидек эркаклар туришарди. Хотинлар ҳам овозни эшитсинлар учун қатор оралаб, уларга яқин келдилар. Билол ҳам ёнларида эди. Бир кўллари билан Билолнинг кўлидан ушлаган ҳолда уларга ҳам насиҳат қилдилар. Сухбат орасида мана бу ояти каримани¹ ўқидилар:

«Эй Пайғамбар, қачон сизнинг олдингизга мўминлар келишиб, сизга ўзларининг Оллоҳга бирон нарсани шерик қилмасликларига, ўғрилик қилмасликларига, зино қилмасликларига, (камбағаллик ёки шарманда бўлишдан кўрқиб) ўз болаларини ўлдирмасликларига ва кўлоёқлари ўртасида тўқиб оладиган бўҳтонни қилмасликларига (яъни, фарзандсизлик сабабли эрларидан ажралиб қолмаслик учун бирон ташландиқ болани топиб, гўё у кўлоёқлари ўртасидан чиққандек, яъни, ўзлари тукқандек эрларига: «Мана шу бола сендан бўлди», деб бўҳтон қилмасликка) ҳамда бирон яхши ишда Сизга итоатсизлик қилмасликларига қасамёд этсалар, Сиз уларнинг қасамёдларини қабул қилинг ва улар учун Оллоҳдан мағфират сўранг! Албатта, Оллоҳ мағфиратли, меҳрибондир» (Мумтахана сураси 12-оят.)

Бу оятларни ўқиганларидан сўнг, хотинлардан:

— Сизлар шу ҳолатда бўлишга сўз берасизлар ми? — дея сўрадилар.

Ичкаридан бир хотин оёққа қалқди.

— Ҳа, эй Оллоҳнинг пайғамбари, сўз берамиз, деди.

— У ҳолда садақа беринглар. Чунки сизларнинг кўпларингиз жаҳаннамнинг ўтинларисиз.

Бу дафъа қирмизига тортиб кетадиган қора юзли хотин ўрнидан турди:

Нима учун бундай, эй Оллоҳнинг пайғамбари? деб сўради.

— Чунки сизлар ҳолларингиздан кўп шикоят қила сизлар, эрларингизнинг ҳаққини инкор этасизлар, сиз ларга доим яхшилик қилиб келган бўлишсада, биттагина арзимас ёмонлик кўрсаларингиз, «Мен сендан нима яхшилик кўрдим?» дейсизлар.

Бу орада хотинлар кўлларида борини садақа қилиб бера бошлашди. Ким бармоғидаги узугини, ким кўлидаги билагузугини, яна ким кулоғидаги исирғасини чиқариб, Ҳазрати Билолнинг этагига ташлар эди. Ҳазрати Билол эса:

— Отам-онам сизларга қурбон бўлсин, келтиринг лар, деб турди.

Шу билан байрам тугади, одамлар тарқалишди. Набийи ақрам жанобимиз бошқа йўлдан қайтдилар. Ҳайитга келаётиб, рўзадор эмасликларини билдириш учун, бир нималар еб олганлари ҳам маълум бўлди.

* * *

Абу Лаҳаб Уммул Фазлдан еган таёғининг аламида ётиб олганидан кейин бир марта ҳам белини кўтармади. Кунлар ўтган сайин тузалиб кетиш умиди тобора сўниб борарди. Баданига тарикдктарикдек тошма тошиб кетди. Озайиш ўрнига кўпайиб борадиган, кўиайган сари кетидан чидаб бўлмас оғриқларни келтирадиган бу хасталикни араблар «одаса» хасталиги дейдилар. Қизамиқ деб тушунса ҳам бўлади. Эҳтимол, бу тошмалар ичини тўлдирган азобларнинг учларидир.

Тошмалар аввал сув олди, кейин йиринглаб кетди. Абу Лаҳабнинг вужуди ҳали у ўлмай туриб сасий бошлади. Шу қадарки, фарзандлари ҳам унинг баданига кўл теккиза олмай, ҳидидан яқинига йўлай билмай қолишди.

Тошма тошганининг еттинчи куни эди. Абу Лаҳабнинг кўзлари бирдан каттакатта очилиб кетди. Каршисида шу дамгача ҳеч кўрмаган, ҳеч бир инсон қарай олмайдиган даражада кўрқинчли ва баҳайбат маҳлуқлар турарди. Ҳолбуки, бир сония аввал бу ерда улардан асар ҳам

¹ *Муҳим эслатма:* Китобнинг қаерида бўлмасин «вахий келди», «оят тушди», «ушбу оят», «Қуръоннинг балоғатли ифодаси» дейилар экан, мутлақо Қуръони каримнинг, оятларнинг асли тушунилсин. Бу китобда оятларнинг маъно таржималари берилляпти, холос. Таржима Қуръон бўла олмайди. (Таржимон.) Оятларнинг маъно таржималари шайх Алоуддин Мансурга оиддир.

йўқ эди. Унгидан, чапидан, олдидан, ортидан қуршаб олишди. Биттасини бир марта кўрган одамнинг ақлдан озиши турган гап эди. Каердан келди булар, ичкарига қандай кирди? Бу ерда уларнинг нима ишлари бор? Буларни на сўрашнинг имкони бор, на уни англашга вақт...

—Сенинг ифлос ва мурдор жонингни жаҳаннамга элтиш учун келдик, қара...

«Қутурган» калимаси ҳам тўла ифода эта олмайдиган ҳолатда Абу Лаҳаб бир оташ денгизини, бир олов денгизини кўрди. Чекичегараси бўлмаган бу оташ ва олов денгизи ёлғиз ўзи учун ҳозирланганини ҳис қилди. Бу орада жияни «Оллоҳ каломидир» деб ўқиган сўзлар хотирига келди: «Абу Лаҳабнинг қўллари қурисин, ҳалок бўлсин! (Аниқки) у қуриди — ҳалок бўлди! Молмулки ва касб қилиб топган нарсалари унга асқотмади. Яқинда у ва унинг ўтин орқалаган, бўйнида пишиқ толадан эшилган арқон бўлган хотини (ловуллаб турган) алангали дўзахга киражак!» Бу сура қулоқлари остида яна бир бор ўқилгандай бўлди.

Ҳозирга қадар суяниб келган бойлиги бу оташ денгизига нисбатан ҳеч нарса эди. Ҳатто катта Макка шаҳри ҳам тоғларию водийлари билан бирга бу олов денгизи қаршисида тирноқдек жой олмасди.

«Нима?! Бу ерга мен кираманми?.. Янглишяпсизлар, мен Абдулмутталибнинг ўғли Абу Лаҳабман... Адашаётган бўлманглар тагин...» дея олмади.

Зотан, бундай дегизиб қўядиган сиёқлари йўқ эди ҳам. Бақиртирабақиртира, турлитуман қийноқлар ила руҳини жасаидан айирдилар. Шу онда сассиқ вужуди ҳаракатдан тўхтади. Руҳи эса, унга берилган буюк бир фурсатни кадрламаганига минг пушаймонда эди. Оллоҳнинг расулига қарши юритган чиркин мухолафатнинг жазосини тортгусидир.

Аслида, унинг бошига давлат қуши қўнган эди. Коинотнинг гул юзли сарвари унинг укасининг ўғли бўлиб туғилди, кўзлари ўнгида, ҳеч кимса қусур тополмайдиган бир фазилат эгаси бўлиб улғайди. Унинг ҳар ҳолини билар, биронта бошқа кимса унингчалик яқиндан танимас эди. Аммо у бу неъматлардан фойдаланишни ўйламади, неъматни ўзидан қочирди.

Абу Лаҳабнинг ўлмасданок лош ҳолига келган жасади ўша куни уйда қолди, кўмилмади. Иккинчи кун ўғиллари уни кўммоқчи бўлишди, аммо жасад яқинига йўлаб бўлмайдиган даражада бир ҳид тарқатардики, яқинлашган кимсанинг димоғини адои тамом қиларди. Шунинг учун у куни ҳам кўма олишмади. Сассиқ ҳид энди бутун маҳаллага таҳдид сола бошлади. Халқ Абу Лаҳабнинг ўғилларини ўртага олди:

— Бир отангизни кўмишга қурбингиз етмайдими? Афсуслар бўлсин сизларга! — дейишди қўниқўшнилар.

— Биз ундан бирор хасталик юқиб қолмасин деб қўрқяпмиз, — дея жавоб қилишди ўғиллари.

— Бундай ташлаб қўйсаларинг, бутун маҳаллага ёйи ладику у хасталик...

Кейинроқ пул бериб, одам ёлландида, узоқдан туриб устига сув сепиб ювилди ва Макканинг юқори тарафига кўмилди. Ислоннинг, хоссатан Жаноби Расулуллоҳнинг ашаддий душманларидан бири шу таҳлит майдондан даф бўлди.

* * *

Бадрдаги мағлубият бутун Макка халқини шиддатли бир зилзила каби қалқитиб юборди. Жангга қатнашган ҳамма улуғлар ё ўлдирилган, ё асир олинган эди. Фарёд ва фиғонлар кўкка ўрлади. Бу ҳолат Абу Суфёнга ёқмади. Ўрнидан турди ва Масжиди Ҳарамга тўпланган халққа хитоб этиб, бундай деди:

— Ўлган яқинларингизга йиғламанг. Уларга марсия айтманг. Мабодо йиғласангиз, Муҳаммадга ва унинг шерикларига нисбатан туйган кин ва адоват ҳисларингиз енгиллашиб қолади. Ҳам уларни хурсанд этган, ўзларингизни уларга масҳара қилдирган бўласиз. Токи улар билан тўкнашиб интиқомимизни олмагунимизга қадар хушбўйлар суртиш ва хотинларингиз билан бирга ётишни ўзларингизга ҳаром қилишингиз лозим. — Кейин ўзи то Бадрнинг

интиқомини олмагунича ювинмасликка халқ олдида қасам ичди.

Абу Суфённинг бу хитоби ва ҳаракати у ердагиларга таъсир этди. Тижоратга ақли етадиган баъзилари эса: «Ортикча дардли кўринадиган бўлсак, Муҳаммад ва унинг асҳоби биздан мўл-мўл пул ундириб қолишнинг пайига тушади», дейишди.

Кимлари онгли равишда, кимлари унингбунинг айбситишидан андиша қилиб, бу тавсияни қабул этган бўлишди.

Абу Суфённинг хотини Ҳинд машхур Утба ибн Робианинг қизи эди. Бадрда яқинларидан энг кўп киши ўлган одам шу аёл бўлди. Ўғли Ҳанзала, отаси Утба, жияни Валид ва амакиси Шайба ўлдирилган, бошқа ўғли Амр асир олинган... Бу воқеаларни эшитган заҳоти эсхушини йўқотди, аммо кўзидан бир томчи ҳам ёш чиқармади.

— Сен ҳам йиғламаяпсанми, эй Ҳинд? — деб сўрашди.

— Йиғидан фойда борлигини билганимда, тўхтамасдан йиғлар эдим. Улар орасидан ҳам энг севимлилари ўлдирилганини кўрмагунича қайғум асло сўнмайди, — деди ва оташ сачратиб турган кўзларига уйғун бир овозда қўшимча қилди: — Қасам ичаман, отамни ва амакимни ўлдирган Ҳамзанинг жигарини суғуриб оламанд, тишларимнинг орасига олиб чайнайман! Қасам ичаман... қасам ичаман!..

Макка аҳлининг қарорига қийинчилик билан бўлса ҳам амал қилинар, ҳеч кимнинг кўзидан ёш чикмас эди. Фақат кекса ва кўзлари кўр Асвад ёнига қулини олиб ора-сира шаҳар ташига чиқиб туришида бир сир бормийўқлигини негадир ҳеч ким ўйлаб кўрмасди.

Ҳақиқатдан ҳам, Асвад икки куннингбирида Макка ташига чиқар, ўғли Замъа билан Оқийлнинг, невараси Ҳориснинг хотираларини эслатадиган водийларга борар, у ерда босиббосиб, ўлгудай маст бўлгунча ичар, армони борича йиғлар ва орада қулига:

— Бу ишимни ҳеч ким кўрмасин, эшитмасин, — деб қўяр эди.

* * *

Машхур шоир Умайя ибн Абу Салт бир вақтлар ҳақ динни ахтарган, бу йўлда гўзал шеърлар битган бир одам эди. Тоза, дуруст фикрлари билан бир қаторда, пайғамбарлик менга берилади, деган бир қаноати ҳам бор эди.

Ҳиро ғорида нубувват муждаси Жаноби Расулуллоҳга (с.а.в.) берилиши Умайя ибн Абу Салтда ҳасад туйғулари қўпишига сабаб бўлди. Унга тегишли ҳақ ҳақсиз равишда бошқага берилгандай, энди Жаноби Расулуллоҳни роҳатсиз қиладиган шеърлар ёзиб, ҳасадини очиқ изҳор эта бошлади. Бирмунча вақт Тоифда яшади. Шом тарафларга қилинган бир саёҳатдан қайтишда йўли Бадрга тушди. Бу пайтда энди жанг тамом бўлган, мушрикларнинг устига тортилган тупроқ ҳали совиб улгурмаган эди.

Умайя дўстлари учун кўзёшлари тўкди. Ўша ерда айтган бир шеърида «Пайғамбар бўлганида, ақраболарини бу ерда ўлдирармиди?» деган сўзлар бор эди.

Сўнгра туясини ҳайдаб, Тоифга йўл солди. Бундан кейин Умайя учун биргина сафар қолган эди. Охират сафари... Аммо у ерда роҳат топадими, яхши кутиб олинадимийўқми, буни билмасди.

Сўнги нафасини чиқарган вақтида ичидаги ҳасад ва куфрнинг жазосини бериш вазифаси билан келиб кутиб турган фаришталар жонини суғуришди ва олиб кетишди.

* * *

Бу орада Мадинага асирлар учун белгиланган фидялар (товон пуллари) кела бошлади. Фидяси олинганлар озод қилиб юбориларди. Кўп қисми шу тариқа бўшатилади. Бир неча асир ансор болаларига ўқиш ёзишни ўргатиш шарти билан афу этилди. Афу эвазига ҳар бир асир ўнтадан болани ўқитиб бериши талаб қилинди.

Шоир Абу Азза пулсизбойликсиз одам эди. Унинг бутун бойлиги тилижағидангина иборат

эди, деб айтса бўлади. Ўзини кутқаришга ҳеч бир нарсаси йўқ. Аммо у ҳам ҳаётининг бағишланишини истарди.

— Бизга қарши гап айтмасликка сўз бера оласанми? — деб сўрашди ундан.

Абу Азза бу таклифни севинч билан қабул этди:

— Ҳа, сўз бераман. Онт ичаман, сизларга қарши битта ҳам сўз демайман!

— Қани, унда кўнглинг тусаган жойга кетавер, дейишди.

Бу тарз осон қўйиб юборилган Абу Азза ҳаётга янгидан келган инсондек, шодхуррам Мадинадан чиқиб кетди. Кетаркан, Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) мардликларини, жўмардликларини васф қилувчи бир шеър ўқиб борарди.

* * *

Абул Ос учун юборилган моллар ичида бир гардонлик чиқди. Буни кўриб, бир жуфт кўз ёшга тўлди. Шундай бир кўзки, Улуғ Мавло улардан ҳам қадрли бошқа бир кўз яратмагандир.

Бу воқеанинг шоҳидлари кўзёшнинг сабабини билмоқчи бўлишди:

— Сизни нима инжитди, ё Набийаллоҳ? — деб сўрашди.

Набийи акрам жанобимиз (с.а.в.) Абул Оснинг фидяси орасидан чиққан гардонликни кўрсатдилар. Бу нарсани қизлари Зайнаб жўнатганини, унга эса, севиқли завжалари Ҳадича (р.а.) сеп ўлароқ тақдим этганини айтиб бердилар. Йилларча аввал қилинган сеп ва келинлик либослари ичида нур юзли Зайнаб кўз ўнгиларига келди. Аёллар оламининг бош тожи Ҳазрати Ҳадича бу гардонликни ўз қўллари билан Зайнабнинг бўйнига тақиб турган ҳолатини эсладилар.

Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) кўзларини ёшлатган мана шу хотира эди.

— Рози бўлсаларингиз, Абул Оснинг фидясини қайтариб беринглар, — дедилар.

Кўнгил тўла самимиятла жавоб қилишди:

— Мингдан минг розимиз, ё Расулуллоҳ!

Бир неча кишининг оғзидан бирдан чиқди бу сўзлар. Ҳатто Абул Осни асир олган Абу Аййуб Ансорий ҳам шу сўзларни айтганлар орасида эди.

Абул Ос фидя олинмасдан қўйиб юборилаётгани, эвазига Зайнабни дарҳол Мадинага юбориши лозимлиги тушунтирилди. Бу таклифни Абул Ос қабул этди.

Отасига пайгамбарлик вазифаси бериларберилмас Ислумни қабул қилган Зайнабнинг бундан бу ёғига Абул Оснинг хотини бўлиб қолиши мумкин эмасди. Лекин Набийи акрам жанобимиз қийинкистовларга тўла ҳаётлари давомида уни ажратиб, ёнларига олиш имконини топмаган эдилар.

Абул Ос мусулмон бўлиш таклифини қабул этмади. Келишувга биноан Зайнабни Йаъжаж водийида мўминлар қўлига топширадиган бўлди.

Микраз ибн Ҳафс Суҳайл ибн Амрни кутқаришга келган, лекин фидя олиб келмаган эди.

Унинг ўрнига мени ушлаб туринглар. Қарзини келтирмаса, ўрнига мени ўлдирасизлар, деди. Микразнинг бу таклифи қабул этилди. Аини чоқда, Ҳазрати Умарнинг (р.а.) ҳам бир таклифи бор эди. Вақтни ўтказмасдан, айтақолди:

Эй Оллоҳнинг расули, изн берсангиз, Суҳайлнинг олд тишини суғуриб олай. Токи гапирганида тили ташқарига отилиб чиқиб, сизга қарши бирон нарса дея олмасин.

Суҳайлнинг пастки лаби тиртиқ эди, бу камлик қилганидай, тишлари ҳам суғуриб олинса, одамлар олдида бемалол гапира олмай, ҳар оғиз очганида тили ташқарига чиқиб кетавериб, бировга бир гапни уқтиролмайдиган бўлиб қолиши турган ган эди.

Лекин Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимиз бу таклифни қабул қилмадилар:

Ҳеч кимнинг танасига нуқсон етказмайман, эй Умар, дедилар. Жазосига Оллоҳ таоло менга ҳам айнан шундай қилишидан кўрқаман. Пайгамбар бўлсам ҳам, бунақа ишни қилишга ҳаққим йўқ. Лекин, эй Умар, бир куни у сен айбламайдиган, ҳатто мактайдиган бир жойда

чиройли гапириб пайдо бўлишидан умид қиламиз.

Тишларини суғуриб ташлаш таклифи тушганида совук тер тўка бошлаган Сухайл чуқур нафас олди. Фидясини топиб келиш ҳамда ўзининг ўрнига асирликда қолаётган Микразни кутқариш ниятида Мадинани тарк этди.

* * *

Макка...

Бир хотин кишининг фарёди кўкларга юксалиб, Асвадни роҳатсиз қилди. Қулига буюрди:

Чиқиб қарачи, нимага йиғлаяпти бу хотин?..

Қул сал ўтмай қайтиб кирди.

— Туясини йўқотган экан, шунга йиғлаяпти, — деди. Асвад ўзини тутолмай қолди:

— Демак, бу хотин бир туя учун кўзёши тўкяпти, уйқуларини йўқотяпти, шундайми? Айт унга: туясига эмас, Бадрда ўлдирилган раисларга йиғласин... Билиб қўйинглар, улар ўлиб, айрим кимсалар иш бошига келди. Бадр жанги бўлмаганида, уларга раислик насиб қилармиди?..

Бу сўзлар билан у Абу Суфённи назарда тутарди. Айтмоқчи эдики, Абу Суфёнгача ҳам раисликка лойиқ кишилар топилар эди. Асвадни асил дардли қилган ҳам Бадрда ўлганлар учун йиғлашнинг тақиқланиши бўлди.

Ўша кеча Асвад тўйибтўйиб кўзёшлари тўкиб чиқди. Унинг бу аҳволини кўрганлар Абу Суфённинг тақиқини ҳам назарписанд қилмай, узоқ-узоқ йиғлашди, марсиялар айтишди. Жаноби Расулulloҳ ва асхоби ҳақида бўларбўлмас сўзлар сўйлашди. Бадр мағлубиятининг интиқомини олмасдан тинч яшамаслик фикри ҳаммасини бирлаштириб турарди. Ёлғиз шоир Абу Азза жим эди. Марсия тўкигин, Муҳаммадга қарши сўзлар айтгин, деб таклиф этилганида:

— Мен ҳаётимни тилимни тийиб юриш эвазига кутқардим, — деб жавоб қиларди.

* * *

Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) бошчиликларида Ислом лашкарининг Бадрда қозонган ғалабаси Мадинани остинустун қилиб юборди. Энди ўртада лоф эмас, балки ҳақиқий бир куч бор эди. Ҳижоз ўлкаларида буюк бир ном соҳиби бўлган, бутун қабилалардан устун бир кадрга эга Қурайшдек қабилани тормор этиш ҳазилакам гапми?

Бу зафар бир кун келиб Мадинада раис бўлиш ҳаққи тўласича қўлига ўтишидан умид қилиб юрган Ибн Салул каби шахсларни шошириб қўйди. Кунданкунга заифлашиб бораётган обрўётибор энди тамоман қўлдан чиқажагидан далолат эди бу зафар.

Атрофида сўзини тинглайдиган, уни катта санайдиган бир гуруҳ бор эди. Аммо унинг сони Мадина халқига нисбатан олганда бармоқ билан санарли даражада оз. Улар ҳали ҳам бутга топинишар, ҳали ҳам эски динларига амал қилишар эди. Лекин бу бир ховуч киши билан ўртага отилиб, мўминларни майдондан сиқиб чиқаришнинг иложи йўқ. Иккинчи томондан, илгаридан низолашиб юришгани яҳудийлар олдига бориб, «Энди биз ҳам сизларданмиз», дея олишмайди. Энг яхши чора — кўнгилларига ўтиринқирамаган Ислом динини қабул этган каби кўриниб, ўзларига кафолат олиш бўлиб қолди. Акс ҳолда, ишлар чаппа кетиши, балки у она юртида яшай олмай қолиши ҳам тайин. Ҳолбуки, мусулмон бўлганини очиқчасига айтса, унчамунча эътибор топиши, ҳаётини изга тушириб олиши мумкин. Бу орада «пайғамбар» дейишаётган одамни бирор найранг ишлатиб, адабини бериб қўйиш имкони ҳам топилиб қолармиди.

Абдуллоҳ ибн Убайн бу каби ўйхаеллар оғушида, халқнинг кўзи олдида мусулмон бўлганини эълон этди, шаҳодат калималарини сўйлади.

Унинг Исломни қабул қилиши авваллари унга эътибор кўрсатиб келганларни севинтирди. Кечаги кунга қадар ичи кин ва нафратга, ғазабга тўла одам қандай қилиб мусулмон бўларкан?..

Ўзи каби ҳануз аросатда юрган одамлар унинг уйига келиб, зиёрат этишди ва:

— Бир гап эшитдик, шу тўғрими, эй Ибн Салул? — деб сўроқлашди.

— Нимани эшитдиларинг? Бирон ажабланарли иш бўптими?

— Ҳаа, шуниси ортиқча, эй Ибн Салул. Буни ҳеч бўлмаса бизга айтма. Кечага қадар ҳам

Муҳаммадга ва одамларига оташ иуркаб келган сен эмасмидинг?

— Мен эдим.

— Эндичи?

— Энди янаям оташ пуркайман. Келганлар баттар ҳайрон бўлишди.

— Ҳеч нарса англамадик, — деди бири.

— Мендан бундан ортиқ сўз олмайсан ҳам. Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салул уларга шундай бир нигоҳ ташладики, гўё бу билан: «Англайдиган савияда эмассизлар», демокчи бўлди. Кейин шу ўйини сўзлар билан давом эттирди:

— Англашилмайдиган бир нарса йўқ. Сизлар Ибн Салул ҳам ўша аҳмоқлар йўлидан бориб, Муҳаммадга имон келтиражагига дарров ишониб кўяқолдингиз. Ҳолбуки, бу ишим уларга қарши бир ҳийладир, бир ўйиндир, янаям очикроқ айтсам, алдовдир. Аммо бунинг учун сабрли бўлиш лозимлигига сизлар ҳам иқросизлар, албатта.

Масала ойдинлашди. Ибн Салул қалъани ичидан емириш йўлини танлагани маълум бўлди. Айрим шартлар остида бундан ақлли бир йўл тутиб бўлмасди ҳам. Ибн Салул ҳақиқатдан узокни кўрадиган одам эканини уларнинг назарида исбот этган эди.

Биттаданикитадан бўлиб бориб шаходат калималарини айтишга, уларнинг ёнида улардек бўлиб кўриниб юринна қарор берилди.

Шу кундан бошлаб Ибн Салул билан унинг дўстлари ҳам масжиддан жой олишди. Мусулмонлар олий девонда туриб Роббул Оламин ҳузурида саждага бош қўйганларида улар ҳам ётибтуришди. Кўзга ташланишга ҳаракат қилишар, ўзларини яхши мусулмон каби кўрсатишга зўр беришар эди. Аммо бир имкон туғилди дегунча мўминларга Расулуллоҳни (с.а.в.) қусурли кўрсатиб, уларни совутишдан ва Мадинада яна эски ҳаётни жонлантиришдан бошқа мақсад ва ғоялари йўқ эди.

* * *

Она тарафидан яхудий бўлган машҳур шоир Каъб ибн Ашраф Бадрда мушриклар йўлиққан мағлубият аламини жонжонидан туйганлардан эди. Ўзи таниган кўп инсонларнинг ўлдирилиши уни шундай ғамга ботирган эди, нарибериси йўқ. Ким билади, маккаликларнинг қайғуси қай даража бўлса... Бориб уларни кўрмагунча, кўнгилҳол сўрамагунча, улар билан бирга айни дардни тотмагунча ичи чиқмаслигини англади. Тонглардан бирида туясига миниб, Мадинани тарк этди.

Бадр тупроқларига етганида юрагининг энг теран жойларидан чиққан лаънатларни ёғдирди. Ҳали қонлари ҳам қотиб улгурмаган дўстларини кўзёшлар билан ёдга олди. Ниҳоят, кунлаб юраюра, бир оқшом Макка кўчаларига кирди.

Каъб Маккада мусофир ҳисобланмасди. Уни мамнуниятла уйда меҳмон қилишга тайёр кўплаб оилалар бор эди. Оллоҳнинг расулини қабул этмаган ва у зотни ҳижратга мажбур қилганларнинг кўнгли Каъб сингари кимсалар билан ҳузур топарди, албатта.

Дарҳақиқат, у қора кунда ҳамдард бир дўст сифатида кутиб олинди. Макка мажлисларининг тўри унга берилди.

* * *

Абул Ос Маккага келгач, хотини Зайнабга вазиятни тушунтирди.

— Сени жўнатаман деб отангга сўз бердим, ҳозирлигингни кўраверишинг мумкин, — деди.

Зайнабининг Абул Осдан шикоятни йўқ эди. Ёқимтой, ақллихушли, ҳавас қилса арзигулик ахлоқли бир одам. Айни чоқда, қалби имон нурига ёпиклигича қолди, отабобосидан ўтиб келган динини тарк этмади. Бу вазиятда бири мусулмон, бошқаси мушрик бўлган эр-хотин қандай бирга яшай олади? Колаверса, кўпдан бери ҳеч ҳузур топмагани Макка шаҳри, айниқса, Бадр жангидан кейин одамни бўғадиган, нафас олиб бўлмайдиган ҳолга келди. Отасининг яшаш ҳаққини тан олмаган бу шаҳар Зайнабга тамомила бир зиндонга айланди. Энди бу ерда унга кулиб қарайдиган бир чехра ахтариш, самимий бир дўст топиш ҳаёлига ҳам келмайдиган бир

иш эди. Шу сабабдан эрининг гапини хушхабар ўлароқ қабул этди, зудлик билан ҳозирлик кўра бошлади.

Абу Суфённинг хотини Ҳинд келди.

—Отангнинг ёнига кетаётган эмишсан? — деди эшикка суянган кўйи.

—Бекор гап, — деб жавоб қилди Зайнаб бир шумликни сезиб.

—Мендан яширишнинг ҳожати йўқ, қизим. Йўлда бирор заруратинг чиқиб қолса, тез таъмин қила оламан, эркакларга ҳеч лозим бўлмаган баъзи нарсаларга хотин киши эҳтиёж туйиши мумкин. Бу масалада мендан уялиб ўтирма.

—Ташаккур, зарур бўлса, айтарман, — деди Зайнаб.

Ҳинднинг овозида самимият манаман деб турарди. Ҳарҳолда Зайнабда шундай каноат ҳосил бўлди. Лекин барибир унга: «Ҳа, кетяпман», деб очикча айта олмади.

Ниҳоят, бир куни Абул Оснинг укаси Кинона уни туяга ўрнатилган бир маҳфага миндириб, йўлга чиқарди. Зайнаб ўша пайтда ҳомилали эди.

Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) қизлари Мадинага отланганини эшитган Асваднинг ўғли Ҳаббор ёнига битта ўғрибездорини олиб, унинг орқасидан етиб келди. Кинона: «Нима қияпсан» дейишга ҳам улгурмай, найзасини маҳфага санчди. Маҳфа қаттиқ силкиниб кетди ва Ҳазрати Зайнаб ерга думалаб тушди. Тушаркан, каттагина бир тошга бориб урилди. Ҳаббор иккинчи дафъа ташланди. Аммо энди Кинона ўзини ўнглаб олган эди, унинг олдини тўсиб чикди.

— Олчоқ ҳариф, хотин кишига қўл кўтаргани уялмайсанми?! — деди.

Ҳаббор ҳам бўш келмади:

—Уни бу ердан соғ чиқаришимизни умид қияпсанми сен? — деди пўписа қилиб.

—Сочидан бир туки тўкилишига ҳам йўл қўймайман!

—Отаси Бадрда нима ишлар қилганини билмайсанми, эй Кинона?!

—Сизлар ҳам бориб ўша отасидан олинглар интиқомингизни!..

—Олажагимиз интиқомнинг илки буни ўлдириш бўлади..

Шундай дея Ҳаббор такрор хужум қилди, лекин бу гал Кинона кўксини қалқон қилиб, тўхтатиб колди. Энди иккаласи олишиб кетишди. Ҳабборнинг орқасидан келганлар ҳам бор эди, улар ортдан таҳдид сола бошлашди. Кинона қараса, иш чапиасига кетаётибди.

— Бу ишни ўлгунимча охирига обораман. Токи тирик эканман, унга бирор зарар етказмайсанлар! — дея ҳайқирди.

Таҳдид жиддий эди. Кинонанинг боқишлари Ҳабборни хушёр торттирди. «Шуниси ҳам етар», дея қайтиб кетишга мажбур бўлди. Орқадан келганларнинг ичида Абу Суфён ибн Ҳориса ҳам бор эди. У:

— Нимага бунча жоҳиллик қияпсан, Кинона?.. Куп пакундузи бу хотин йўлга чиқариладими, ахир? Муҳаммад билан орамизда ўтган гапсўзларни билмайсанми?

—Хўп, нима қилайин?

—Ҳозир Маккага қайт, орадан бир неча кун ўтсин. Кейинроқ қоронғида, одамларга сездирмасдан олиб чиқиб кет, — деди Абу Суфён.

Кинонага бу таклиф маъқул келди. Кўркувдан титраб ўтирган Зайнаб наридан-бери тузатилган маҳфага қайтадан минди. Маккага қараб йўл олишди.

Буюк бир қувонч билан йўлга чиққан эди. Энди эса хаяжон ва кайғу ичида қайтиб боряпти. Ёлғиз ўзим кетавераман, дея олмасди. Султони анбиёнинг қизлари, деб ким ҳам уни бошига кўтарарди? Ҳақиқатан, ундай қилишмади, аксинча, ўлдирмоқчи бўлишди.

Бир неча соат олдин энди ҳеч қачон қайтмаслик ниятида ташлаб чиқиб кетган уйига қайғу ва ғамга ботиб қайта кириб келди. Устигаустак, бояги хужум натижасида қорнидаги боласи ҳам тушиб қолган, ҳозир ётсаю тин олса, бошқа ҳеч бир нарсани ўйлайдиган ҳолда эмас эди.

Бу орада Фаҳри коинот жанобимиздан йўлйўриқ олган икки киши Мадинадан Маккага қараб йўлга чикди. Улардан бири Жаноби Пайғамбарнинг тутинган фарзандлари Зайд,

иккинчиси эса, ансорлардан бир зот эди. Таълимот бундай бўлди: Макка яқинида Йаъжаж водийига боришади, у ерда Ҳазрати Зайнабни кутишади, сўнг олиб қайтишади.

* * *

Орадан бир неча кун ўтди. Зайнаб озмиқўпми ҳордиғини чиқарди, ўзини такрор йўлга чиқишга тайёр ҳис қилди.

Кечалардан бирида, кўчаларда элнинг оёғи узилган паллада Абул Оснинг эшиги яна очилди. Аввал бир одамнинг сассиз шарпаси, кетидан туя чикди. Устидаги махфада Сарвари оламнинг (с.а.в.) севикли қизлари Зайнаб ўтирарди.

Кимсасиз кўчаларда овоз чиқармасликка ҳаракат қилиб бориларди. Ниҳоят, Макка уйлари орқада қолди. Энди итларнинг ондасонда улишидан бошқа овоз эшитилмасди. Куфрнинг ва ширкнинг тубан қоронғулигида ғафлат уйқусига толганлар бу дафъа Макка инжусининг шаҳардан чиқиб кетаётганини билмай қолаверишди.

Бирор балоқазо етмай, Йаъжаж водийига келишди. Кичкиналигидан бери бир уйда бирга улғайган, бир дастурхондан таом еб, бир кудувдан сув ичган Зайд яна бир шериги билан уларни кутиб турган экан, топишди. Зайнабни Оллоҳнинг ва расулининг омонати ўлароқ қабул қилиб олишдида, Мадина сари йўлга равона бўлишди.

Маккаликлар учун Зайнаб бир душманнинг қизи эди, бинобарин, мушриклар унинг жонига суиқасд қилиб, касос олишлари мумкин — мана шундай ҳолда Маккани тарк этган Зайнаб энди турли иззат-икромга ва ҳурматга лойиқ бир инсон сифатида йўлини давом эттирди.

Узоқдан Мадина тоғлари кўзга ташланди. Бу нарса Султони анбиё ҳазратларига яқинлашганларининг муждаси эди. Зайнаб кушдай енгил бўлиб қолганини хис этди. Алхамдулиллоҳ, икки йилдан бери кўрмаган отасига энди етажак, чеккан бутун жабру жафоларини ота бағрига бош қўйиш ила унутажак. Қани энди туя янада тезроқ, янада илдамроқ юрса! Ҳали кўрмай туриб севиб қолгани бу шаҳарга бир он бўлсада илгарироқ кириб борса!

Мана, йўл ҳам охирлади. Бани Нажжор маҳалласида, отаси илк дафъа қўнган кўчаларда Зайнаб ҳам туясидан тушди ва ўша атрофга қурилган хужраи саодатга шошилди. Кўзёшлар, ҳасрат ва севги туйғулари тўлибтошган бир қалб ила Султони анбиёга отилди. Лаблари фақат:

— Отажоним, меҳрибоним... сизни шунчалар соғиндимки... — дея шивирлар эди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) узоқ вақт айрилиқда қолган фарзандларини бағриларига босдилар. Таъриф этилмас бир ҳаяжон ила:

—Хуш келдинг, қизим, — дедилар.

* * *

Ҳали ҳам асирларни қутқариш учун яқинлари келиб туришарди. Машхур Валид ибн Муғийранинг ўғли Валид ҳам асирлар орасида эди. Бир куни унинг икки акаси Холид билан Ҳишом уни қутқариш мақсадида Мадинага кириб келишди.

Валидга ўғай ака бўлгучи Ҳишом талаб этилган пулни бергиси келмади. Анча давом этган тортишувлардан кейин, ниҳоят, оталари Валид ибн Муғийранинг совутию қуролларини бериб, Валидни қутқаришди. Макка сари йўлга чиқишди. Мадинадан олтмиш чақирим юргач, Зулхулайфа деган жойга етиб қўнишди. Овқатланишди, ҳордиқ чиқсин деб бир оз ухлашди.

Бир пайт Валид аста ўрнидан турди. Ҳамроҳлари ухлаб ётганига ишонч ҳосил қилгач, келган изидан қайта бошлади. Кайдасан, Мадина, деб йўл олди.

Ака-укалар анчадан кейин уйғонишди. Ёнларида Валидни кўрмай, ҳожат билан бирон жойга ўтган бўлса керак, деган хаёлда хийла вақт кутиб ўтиришди, аммо дарак бўлмади.

— Маккага кетиб қолган бўлса керак, — деди Ҳишом.

— Нимага бизни ташлаб кетади? Бирга кетардик-ку?..

Бу орада Холид Маккага эмас, Мадинага қараб кетган изларни кўриб қолди.

— Валид яна Ясрибга қайтган бўлмасин, Ҳишом? — деди ажабланиб.

— Валлоҳи, нима деяримни ҳам билмай қолдим.

Аммо у ёққа нега кетади? Ахир, ўзи ўша ёқдан келянимизку?!

Холид бир неча сония ўйланиб турдида: Валид Ясрибга яширинча бориб, у ерда бир-иккитасини ўлдириб келмоқчидир балки?

Шу фикр ақлга тўғри келарди. Аммо энди ўзлари нима қилишади? Мадинага қайтиб бориб, уни изласинларми? Унда Валид хақиқатан халигидай иш қилган бўлса, қўлга тушиб, ўлиб кетишлари турган гап. Хўш, нима қилишсин?

—Бу аҳволда Маккага ҳам бормайлик, эй Ҳишом. Бориб: «Валидни ҳам қутқардик, ҳам қутқармадик», дейиш менга оғир келади, — деди Холид.

—Унинг устига, отамизнинг совути билан куролини бериб қўйганмиз... — дея қувватлади Ҳишом.

—Қани, коринни бир тўйғазиб олайликчи, унгача ақл ҳам кириб қолар.

Овқатланиб бўлишгач, Холид биродарига ўтирилди:

—Менинг қарорим Ясрибга яна бир марта бориш, нима бўлганбўлмаганини ўрганишдир. Ақдлли, «Валид қани?» деб сўраганларга тузукқуруқ жавоб бериш имконига эга бўламизку, сен нима дейсан?

—Лот ҳаққи, мен ҳам айни шундай фикрдаман, эй Холид. Қани, кетдикми?

Ясрибга йўл олинди. Соатларча юрилгач, Ясриб хурмозорлари кўзга ташланди. Тўғри Бани Нажжор маҳалласига келиб тушишди. Жаноби Расулуллоҳни (с.а.в.) топиб, вазиятни тушунтирмоқчи бўлишди. Бошқа бирортасига масала очилса ёки Валид бирон қор-қол қилиб қўйган бўлса, унинг ўрнига буларга жазо беришлари мумкин.

Масжид олдида туяларидан тушишга ҳозирланишаркан, Холид кўзларини каттакатта очиб, тўпланиб ўтирганларга боқди.

—Мен кўраётганимни сен ҳам кўраяпсанми, Ҳишом?-деди шивирлаб.

—Ҳа, — деди Ҳишом ҳам ғалати бир овозда, — кўрганимдан кўрмаганим яхши эди.

Валид масжид олдидаги ўша одамлар орасида, улар билан гаплашиб ўтирарди.

—Хўш, нимага келдинг бу ерга? — деб сўрашди акаука ундан.

—Кўриб турибсизларку, дўстларим билан гаплашиб ўтирибман, — деб жавоб килди Валид.

—Хўп, майли, аммо нега қайтиб келдинг?

—Мусулмон бўлиш учун.

—Озгина нарироққа борсак бўладими?

Валид ўрнидан турди, биргаллашиб сал нари ўтишди. Бир чеккага бориб, Холид аста сўради:

—Жиддий гапиряпсанми, Валид?

—Жиддий бўлмаса, атай қайтиб келармидим. Бирдан Холиднинг жиғибийрони чикди.

—Аҳмоқ! Мусулмон бўлиш ниятинг бор экан, нимага бизларни бу ерга келтирдинг, нега ўзингни қутқариш учун отамиздан қолган азиз ёдгорликдан айрилишимизга сабаб бўлдинг?.. Оилада уни қандай кадрлашимизни ўзинг ҳам жуда яхши билардингку!

—Мен Қурайшнинг: «Валид бадал пулини тўлашдан қочиб мусулмон бўлди», дейишини истамадим. Ҳар ким каби менга ҳам фидя тўлансин, кейин келиб ўз хоҳишим билан мусулмон бўлганимни айтай, деб орзу қилдим.

— Хўп, энди нима қиласан?

— Энди бу ерда қоламан, ҳаётим бу ерда давом этади — қарорим шу.

— Ундай қилма, — деди Холид, — ҳозир сен биз билан бирга Маккага бор. Сени озод этганимизни, соғ-омон келтирганимизни одамлар кўрсин. Ўз истагинг билан мусулмон бўлганингни англат ёки англатма. Шундан кейин хоҳлаган тарафингга кетавер. Ҳар ким бориб асирини қутқариб келди, аммо Валид ибн Муғйранинг ўғиллари бўш қўл билан қайтиб келишди, дейилиши бизга муносиб эмас. Йўқса, Зулхулайфада сени топмаганимиздан кейин

ўшанақаси кетиб қолган бўлар эдик.

Валидга бу фикр маъқул кўринди. Янги топган дўстлари билан хайрлашиб, йўлга чиқди.

Маккага етгунча қор-қолсиз келишди. Лекин Маккага етиб келишдию иш ўзгарди. Валидни тутиб, ҳибсга ташлашди.

Шу тариқа Маккага ҳибс этилганларнинг сони Аййош ибн Робиа билан Салама ибн Хишомдан кейин учтага етди.

Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) Валиднинг хийла билан Маккага олиб кетилганини ва у ерда қамаб қўйилганини эшитиб, хафа бўлдилар.

Бомдод намозларида рукудан ростланганларида: «Оллоҳим, Валид ибн Валидга, Салама ибн Хишомга, Аййош ибн Робиага ва сикув остида қолган бошқа заиф мўминларга нажот бер. Оллоҳим, Мудор қабиласига қийноқни кучайтир. Уларга Юсуф (а.с.) давридагидек қаҳатчилик бер. Сенга ва элчинга қарши бош кўтарган Лихйон, Рийл, Заквон ва Исаййа қабилаларини лаънатла», дея дуо қила бошладилар.

* * *

Жубайр ибн Мутъим яқинларидан баъзи кимсаларнинг фидясини олиб Мадинага келган эди. Расули акрам (с.а.в.) Жубайрга иззат-икром кўрсатдилар.

Оқшомга яқинлашганда Жубайр масжиднинг бир бурчагида ухлаб қолди. Шом намозига келганлар у ерда бир мушрик ухлаб ётганини кўришди. Азон айтилди. Жаноби Расулуллоҳ намозни бошладилар, Жубайр қулоғига чалинган тотли бир овоздан уйғониб кетди.

«Бас, (эй Мухаммад,) сиз (инсонларга Қуръон оятлари билан) панднасихат қилаверинг! Чунки Парвардигорингизнинг неъматмарҳамати билан коҳинфолбин ҳам, мажнун ҳам эмасдирсиз. Балки улар (мушриклар): «(Мухаммад) бир шоирдир. Бизлар унга замон ҳодисотбалолари (етиши)ни кутурмиз, дерлар?! Айтинг: «Кутаверинглар! Мен ҳам сизлар билан бирга кутувчиларданман (кўрамиз, балога ким йўлиқар экан)» (Тур, 29-31.)

Жубайр бу ўқилган оятлар латифликларига асир бўлиб қолди.

Жаноби Расулуллоҳ Оллоҳ ўзларига берган мустасно қобилият ила ўқир, ҳеч бир адиб эриша олмайдиган даражадаги илоҳий каломни қалбларга сингдирар эдилар. Жубайр ётган ерида бу илоҳий каломни тинглади, тинглади...

Мўминлар Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимиз билан биргаликда рукуга кетишди, кетма-кет икки сажда қилишди ва такрор тик туришди. Жанобимиз яна овоз чиқариб ўқий бошладилар.

«Балки улар (сизни ҳалок қилиш учун) бирон хийланайранг қилмокчидирлар?! У ҳолда ўша кофир бўлган кимсаларнинг ўзлари хийланайрангга гирифтор бўлурлар! Балки улар учун Оллоҳдан ўзга бирон «илоҳ» бордир?! Оллоҳ уларнинг ширкларидан покдир! Агар улар (устларига уларни ҳалок қилиш учун) осмондан бир бўлакпарча тушаётганини кўрсалар (ўшанда ҳам имон келтирмаслар балки), «Бу тўпланган булутдир», дерлар. Бас, (эй Мухаммад,) Сиз уларни токи ўзлари ҳалок қилинадиган кунларига рўбарў бўлгунларича тарк қилинг!

У кунда уларнинг хийланайранглари бирон фойда бермас ва уларга ёрдам ҳам берилмас! Албатта, золимкофир бўлган кимсалар учун бундан (қиёмат кунидан) илгари (шу дунёда) ҳам азобуқубат(лар) бордир, лекин уларнинг кўплари (буни) билмаслар. (Эй Мухаммад,) Сиз Парвардигорингизнинг ҳукмига сабр қилинг, зотан Сиз шакшубҳасиз Бизнинг кўз ўнгимизда (ҳифзу ҳимоямизда)дирсиз ва (тонгда уйкудан) турган пайтингизда Парвардигорингизга ҳамду сано айтиш билан (У зотни барча айбнуқсондан) покланг! Шунингдек, кечадан (бўлган соатларда) ва юлдузлар юз ўгириб кетгач (яъни, саҳар пайтларида) ҳам У зотга тасбеҳ айтинг!» (Тур, 42-49).

Расулуллоҳ (с.а.в.) Тур сурасининг энг сўнгги оятини бу тариқа ўқигач, «Оллоҳу акбар» деб рукуга эгилдилар. Мўминлар ҳам у зот билан бирга эгилишди...

Жубайр аввал Жаноби Расули акрамнинг Қуръон тиловат қилганларини ё эшитмаган ва ё эшитишни истамаган. Бироқ ҳозир худди кўнгли йўғрилгандек, япянги бир руҳга соҳиб бўлган

эди.

Намоздан кейин Жаноби Расулуллоҳнинг ёнларига борди. Асирлар ҳақида гаплашди. Сўз орасида Мутъим хотирланди. Шунда Расули акрам:

— Эй Жубайр, агар отанг Мутъим соғ бўлиб, манави сассиқлар ҳақида илтимос билан келса эди, унинг юз хоотири учун ҳаммасини озод қилиб юборишим мумкин эди, — дедилар.

Жубайр бу кўришувдан мусулмон бўлмади, бироқ у ердан кетаркан, эшитгани Қуръон ила кўнгли кўкларда учганини ҳам инкор этмасди.

* * *

Маккаликлар Каъб ибн Ашрафни бир ота кадрдон, қора кунларига ярайдиган бир дўст каби кутиб олишди. Бундай бўлмаганида, то Мадинадан чиқиб Маккагача атай таъзия билдириш учун келармиди! Боз устига, Муҳаммаднинг душманлари ҳузурига бориб, уларга қўл узатишнинг таҳликаси ҳам бор. Мадинада яшайдиган бир инсон сифатида Жаноби Расулуллоҳни (с.а.в.) табриклаши, авсликларни, ҳазражликларни кутлаши лозим бўлгани холда, уларга қилич кўтарган инсонларни топиб келиш буюк бир жасорат намунаси эди.

Каъб қайси мажлисда иштироқ этса, ҳурмат-эътибор кўрди, уйларнинг тўрига чиқарилди. Хоссатан, «аҳли қолиб» номи берилган ўликлар ҳақида тўқиган марсиялари тилдан тилга ўтиб юрар, ҳар кадамда унинг шеърларини ўқиётган болаларни учратиш мумкин эди.

Айниқса, Абу Суфён мамнун эди. Ҳазилакам гапми: Мадинадан Каъб ибн Ашрафдай бир шоир келиб, мусулмонлар ҳақида ҳажвиялар айтиб турса! Дарҳақиқат, у Курайшнинг бутун туйғуларини шеърга солар, ўзи йиғлар, ўзгаларнида йиғлатар эди.

Бир куни суҳбатлашиб ўтирганларида, Абу Суфён уни ҳакамликка чорлади:

— Биз семизсемиз туяларни сўйиб, халққа тарқатадиган, мусофирларга иззат-икром кўрсатадиган кишилармиз. Кучсизларга ёрдам берамиз, улар бажара олмаган ишларни зиммамизга оламиз. Ҳажга келганларга емак-едирамиз, сув улашамиз. Ақрабомизни ҳимоя қиламиз, хабар олиб турамиз...

Абу Суфён буларни айтаркан, ўзининг зикналигини тилга олишни истамасди. Мазкур ҳоллар, умуман олганда, Курайшда борлигини биров инкор этолмайди, аммо...

Кейин Жаноби Пайғамбаримиздан сўз очди:

— Бизларнинг бирлигимизни бузди. Илоҳларимизга тил теккизди. Ақлли кишиларимизни аҳмоқликда айблади. Ўғилни отадан айирди, — деди. Сўнгра асосий муддаога кўчди: — Сенингча, биз тўғри йўлдамизми ё Муҳаммадми?

Каъб ҳеч тараддудланмасдан жавоб берди:

— Албатта, уларга қараганда сизлар тўғри йўлдасизлар!

Бу жавоб Абу Суфённи хурсанд қилиб юборди. Эс-хуши жойида, сўзи-суҳбати жўяли, номи атрофда машхур бир шоир берган ҳукм тўғри бўлмаса, бундан тўғриси каердан топилади?!

Каъб Маккада бу каби алаҳсирашлар билан ўзининг нафратини ифодалар экан, бу ёқда Жаброили амин Сарвари олам жанобимизга (с.а.в.) Қуръони каримнинг ушбу оятларини келтирди:

«Китобдан насибадор бўлган кимсаларнинг бут ва санамларга сиғинаётганларини ҳамда кофир кимсалар ҳақида: «Ўшалар имон эгалари бўлган мусулмонлардан тўғрироқ йўлдалар», деяётганларини кўрмадингизми? Ўлар Оллоҳ лаънатлаган кимсалардир. Кимни Оллоҳ лаънатлар экан, бас, ҳеч қачон унинг учун бирон ёрдамчини топа олмайсиз» (Нисо, 51-52.)

Каъб ва бошқа мушрикларнинг Расулуллоҳга ва дўстларига қарши айтган шеърларидан бир қисми Мадинага етиб келди. Мўминлар орасидан шеър айтишга қобилияти борлар бу ҳажвияларга жавоблар беришди. Каъб ибн Молик, Абдуллоҳ ибн Равоҳа ва Ҳассан ибн Собит ўшандай шоирлардан эдилар. Ҳатто Ҳассан ибн Собит Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) амрлари ила шеърларини масжидда баралла ўқиган. Жанобимиз унга:

— Айт, айтавер, эй Ҳассан, Жаброил сенга мадад беряпти, — дея марҳамат қилганлар.
Мусулмон шоирлар ёзган бу шеърлар бир жиҳатдан душманга унинг ўз силоҳи ила жавоб бериш маъносини ифодалар эди.

* * *

Икки киши Каъбанинг «Ҳижр» деб аталувчи пастак деворли қисмида узоқ шивирлашиб туришди. Ниҳоят, қўлларини сиқишиб хайрлашишди. Айрилишаркан, улар ўзаро аҳдларини яна бир бор такрорлашди:

— Сўз берасан, шундайми?

— Сўзим сўздир, эй Умайр. Сен Сафвонга бемалол суянишинг мумкин...

Бири тўппатўғри уйига борди, қиличини олиб, ўзи келтирган захарни тиғига суркай бошлади. Энди бу қиличда одамнинг ҳар қандай жойидан кичкинагина бир яра очиш билан уни оппаосон ўлдириш мумкин эди. Хотини унинг ишларини тушунмади. Ўртада уруш йўк, бинобарин, қиличга захар суртилишига ҳам бир сабаб мавжуд эмас эди.

— Нима қилганинг бу, эй Умайр? — деб сўради.

— Ҳозирча ҳеч нарса сўрамасанг, яхши бўларди, — деди эри жавоб ўрнига.

Хотин бошқа суриштирмади, эри ишини битирди.

Шом қоронғилиги тушгач, бир нечта хурмо тамадди қилган бўлдида, қиличини олди. Белбоғига такди. Индамай ташқари чиқдикетди...

* * *

Мадина масжидида дўстлари билан суҳбат куриб ўтирган Ҳазрати Умар (р.а.) бир иш билан ташқарига чиқди. Қараса, шу атрофга бир туя энди чўктирилаётган экан. Туя эгасини танигандай бўлди. Сал яқин борди, диққат билан боқди.

— Сен Умайр эмасмисан? — деб сўради.

— Ҳа, мен Умайрман.

Жин каби, шайтон каби бир одам сифатида машҳур эди у. Экмасдан ейман дейдиган, тегирмондан бутун чикадиган одамлар тоифасидан эди.

Ҳазрати Умарнинг хаёлидан: «Бу одам яхшилик билан келмаганов», деган ўй ўтди. Ўша заҳоти ичкари қайтиб кирди.

— Ё Набийаллоҳ, Умайр ибн Ваҳб келибди. Бу одам яхши ниятда келмайди, — деди.

— Уни бу ёққа олиб кир, — дедилар Расули акрам.

Ҳазрати Умар, кейин кутилмаган бирор можаро чиқмасин тағин, дея Умайрни маҳкам ушлаб, ичкари олиб кирди.

— Нима сабабдан келдинг, эй Умайр?

— Ўғлимга бир яхшилик қилишларингизни илтимос қилиб келдим.

— Ёнингдаги қиличчи?

— Қилич бизга фойда бердимиз?..

— Сафвон ибн Умаййа билан Ҳижрда қилган аҳд ҳақида нима дейсан?

Умайр тили орқасига тортиб кетгандек бўлди.

— Қанақа аҳд? — деди зўрға.

Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) унга Сафвон билан ораларида кечган ўша келишувни гапириб бердилар:

— Сен Сафвон ибн Умаййага бундай дединг: «Бадрда бунчалик одамимиз ўлганидан кейин ортиқ яшашнинг қизиғи қолмади. Қарздорман, аммо тўлашга ҳеч вақоим йўк. Мендан кейин фарзандларим қийналмаганида эди, бориб Муҳаммадни ўлдирар эдим», дединг. Сафвон сенинг бу сўзларингга жавобан: «Агар сен бу ишни қилсанг, мен қарзингни ўтайман, болаларингга қараб тураман», деди. Шу тарз яширинданяширин келишиб олдиларингиз ва сен мени манави қилич билан ўлдиришниятида келгансан.

Умайр хайронлик ичра тинглар эди. Охирида эсини йиғди ва деди:

— Ҳа, эй Муҳаммад, воқеа худди сен айтгандек бўлди. Сафвон иккаламиз бу гапсўзларни ҳеч ким эшитмайдиган даражада хуфиёна қилган эдик. Энди мен ҳам ишонаманки, сен ҳақиқатан пайғамбар экансан, — деди ва шаҳодат калималарини айтди.

* * *

Бир куни Жаброили амин яна Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимизга рўбарў келди. Оламлар Раббидан саломларни ва Бақара сурасига тегишли айрим оятларни келтирди. Набийи акрам ҳар сафаргидек аввал фақат тингладилар, Жаброили амин у оятларни ўқиди. Роббул Оламиннинг қудратила бу ваҳийлар келтирилган ҳолидай Жаноби Пайғамбарнинг топтоза қалбларига ёзилди.

Саййидимизнинг ваҳий ҳолатига кирганларини англаган асҳоб бошларини эгган бўйи буюк бир ҳаяжон ила кута бошлашди. Пашша учса эшитиладиган даражада сассиз, лекин кўнгиллари Мавлога йўналганча кечган бу вақтда асҳоби киромнинг бу холини истехзо ила кулиб томоша қилиб турган бир неча толеъсизлар ҳам йўқ эмасди.

Нихоят, Набийи акрам (с.а.в.) саййидимиз бошларини кўтардилар. Атрофга бокдилар. Ваҳий котиблари ҳозир бўлсин, демоқчи бўлдилар. Лекин асҳоблари ёзув лавозимотлари тайёр қилингунча ҳам кутишга сабрлари чидамай ошиқишарди, илоҳий хабарларни У Зоти шариф таблиғ эта бошладилар:

«Одамлар орасида шундай кимсалар ҳам борки, ўзлари мўмин бўлмаганлари ҳолда «Оллоҳга ва охират кунига имон келтирдик», дейдилар. Улар Оллоҳни ва имонли кишиларни алдамоқчи бўладилар ва ўзлари сезмаганлари ҳолда фақат ўзларинигина алдайдилар. Уларнинг дилларида мараз бор эди, бас, Оллоҳ маразларини янада зиёда қилди. Улар учун қилган ёлғонлари сабаб аламли азоб бордир. Уларга: «Ер юзида бузғунчилик қилманглар», дейилса, «Биз ислоҳ қилувчилармиз», дейдилар. Огоҳ бўлингизким, улар албатта бузғунчилардир, лекин ўзлари буни сезмайдилар. Уларга: «Мана бу кишилардек имон келтиринглар», дейилса, «Шу пасткашларга ўхшаб мўмин бўламизми?» дейдилар. Огоҳ бўлингизким, уларнинг ўзлари тубан кимсалардир, лекин буни билмайдилар. Имон келтирган зотларга йўлиққанларида: «Биз ҳам имон келтирдик», дейдилар. Ўзларининг шайтонлари (бошлиқлари) билан холи қолганларида эса: «Биз албатта сизлар билан биргамиз, фақат (уларнинг устидан) кулмоқдамиз, холос», дейишади. Оллоҳ уларнинг устидан кулади ва ўз туғёнларида адашибулоқиб юришларини давомли қилади. Улар ҳақ йўлнинг ўрнига залолатни сотиб олган кимсалар бўлиб, бу савдоларида фойда қилмадилар ва тўғри йўлга юривчилардан бўлмадилар...» (Бақара, 8-16).

Ким эди булар? Исмлари айтилмади, аммо сифатлари ва қилган ишлари туфайли йўлиқажаклари аччиқ натижа маълум этилди...

Пайғамбарлар имоми (с.а.в.) бу оятларни ўқиётганларида ҳозир бўлганлар орасида мунофиқларда бор эди. Лекин улар сас чиқармадилар, «Бизни айтяпти, бизни назарда тутяпти», дегандек сур бўлиб ўтиравердилар.

Бу оятлар юракда буюк бир портлаш ҳосил қилди. Қалбида куфр ишончи бўлиб, тилида имон сўзларини айтиш...

Баъзилар виждонлари билан рўбарў бўлиб, ўзларининг холатларини жиддий тафтиш қилиб олишди. «Мен Оллоҳга ва охират кунига ишондим», сўзларини қай даражада самимият билан айтганини текшириб кўришди хаёлан.

Бу орада Жаноби пайғамбаримизнинг куйидаги сўзлари мададга етиб келди, нафси билан мужодала қилиб турганларга йўл кўрсатилди:

«Уч нарса бордир... бу уч нарса кимда бўлса, имоннинг мазасини ҳақиқий лаззати ила тотади. Булар:

- а) Оллоҳ ва расулини ҳар нарсадан ортиқ севиш;
- б) яхши кўрган одамани фақат Оллоҳ ризоси учун яхши кўриш;

в) такрор куфр ҳаётига қайтишни худди оловга отилаётган каби ёмон деб билиш...»

Ўлчовлар энди шу мезонларга кўра олинди. Виждонлар: «Ўлим келса ҳам, имон ҳаётидан ортга қайтиш йўқ!» деган қарорга келди. Яна бутлар хузурида сажда қилиш, яна уларни илоҳ деб қабул этиш... ҳаёлларига сиғмайдиган аччиқ бир хотира бўлиб қолди. У илоҳлар синдирилган, ташланган, қулатилган эди. У бутларни илоҳ деб билган кўнгиллар энди бу вужудлардаги кўнгиллар эмасди. Энди у кунларга кулибжирканиб боқадиган, Оллоҳ кўрқуви ила нафас оладиган, Оллоҳ севгиси ила иш кўрадиган кўнгиллар жойлашган эди бу вужудларга. У кунлардаги ҳолларини соддаликдан, онгсизликдан кўришар, ҳидоятда доим қолишни сўраб Жаноби Ҳаққа ниёз этишар эди. Мана шулар «халис мўминлар» бўлиб, ҳеч ким уларни мунофиқ демасди.

Мўминлар орасида ўзларини улардай кўрсатиб, орага суқилиб кириб олган бозорчи мунофиқлар ҳам бу оятларни ҳикоя тинглагандай эшитишди. Бевосита ўзлари ҳақидаги бу оятлар уларнинг қулоқларидан нарига ўтмади. Улар калбларини Қуръон оятларининг теран маъноларига ёпиб олишган эди. Шу сабабдан ушбу оятларни эшитган мўминларнинг шошиб қолганларини улар истехзо ила томоша қилишди. Оятлар залворидан мўминларда ғимирлаб қолган ҳавотирни бемаъни деб билиб, кулиб юбормаслик учун лабларини тишлаб туришди.

Ҳа, Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) бу мунофиқларни номманом айтиб бермадилар. Модомики айтмадиларми, мўминлар орасида бемалол юришга, уларнинг аҳволини яқиндан кўриб ўрганишга, маккаликлар ҳақида айтилаётган сўзларни ҳам бемалол эшитиб юришга ким халал берарди?..

Лекин намоз уларга оғир келарди. Олдин таҳорат олиш керак, кейин уларга қўшилиб ётибтуриш керак... шу маъносиз ҳаракатлар бўлмаса эди... Камига, тонгнинг илк палласида Билолнинг азони... Ҳар тонг иссиқ ўрнини ташлаб, тотли уйқусини қандай аритаркин бу одам!.. Яна, унинг овози билан уйғониш дарди бўлмаса эди...

Аммо энди бу одамларни юртларидан чиқариб юбориш имкони йўқ, бинобарин, мажбуран бу дардга чидайдиларда, овоз чиқармайдилар.

* * *

Мўминлар орасида ибодатга қаттиқ ёпишган, дунёга кўнгилсизлиги ва илгисизлиги билан танилган Усмон ибн Мазъун хасталанди. Кундузги рўзаларнию тунги ибодатларни тўхтатишга мажбур бўлди. Оила аъзолари қайғу ичида қолишди...

Ниҳоят, асирлар масаласи битди. Айни ўша кунлари келган оятлар мўминларнинг юракларини ҳаяжонга солди. Бу оятларда асирларга қаттиққўл муносабатда бўлиш ё фидя олиш баҳси тилга олиниб, бу ҳақда бундай дейилган эди: «Агар Оллоҳнинг ҳукми азалийида (билмасдан қилинган хатонинг кечирилиши) ёзиб қўйилмаганида эди, албатта, сизларга товон олганинлар сабабли улуғ азоб етган бўлур эди. Энди ўлжа қилиб олган нарсаларингизни ҳалолу пок ҳолда еяверинлар ва Оллоҳдан кўрқинлар! Албатта, Оллоҳ мағфиратли ва меҳрибондир» (Анфол, 68-69.)

Жаноби Расулulloҳнинг кўзлари ёшланди.

— Агарда бу айтилган азоб юборилганида, Умар ибн Хаттоб билан Саъд ибн Муоздан бошқалар қутула олмасди, — дедилар.

* * *

Шу пайтларда Маккада қолган мусулмонлардан кекса Жундаб ибн Дамра касал бўлиб қолди. Макка ҳаётидан маза кочган, айниқса, Бадр воқеаларидан кейин бу шаҳар жаҳаннамга айланган эди. Бунинг устига, Жундаб фурсат толиб ҳижрат қила олмади. Ўзини ғариб сизди. Ҳаёт ортга кетиб, ўлим билан ниҳоя топаётган эди. Тугаб бораётган умрининг ҳеч йўқса охириги бирикки кунини Ҳазрати Пайғамбар (а.с.) хузурларида кечиришни истар эди. Эртага агар ундан:

«Шунча мўмин ҳижрат килди, сен нимага колдинг? Нега мўминлар диёрига кўчмадинг?.. Мушриклар орасида қолишни не боис афзал кўрдинг?..» деб сўралса, буларнинг жавобини бериш осон бўлмасди. Тўрт ўғли бор эди, ёнига чорлади.

— Мени бу ердан олиб кетинглар, Мадинага етказинглар, — деди.

— Аммо, отажон, каттиқ касалсиз, йўлга бардош берадиган холда эмассиз, — дейишди ўғиллари.

— Боришим керак, сўнгги орзуим шу.

Самура исмли ўғли акаукаларини бир чеккага тортди ва:

— Кейин пушаймон бўламиз. Отамиз бизни ўстириб вояга етказди, биз унинг охирги орзуйини бажо келтирмади, деб афсусланиб қоламиз. Энг яхшиси, Мадинага олиб бориб қўйлик, — деди.

— Лекин бу холда туяда ўтиролмайдиларда...

— Туя устига бир маҳфа хозирлаб, ётоқ қилиб берамиз.

— Отамизга ҳам, бизга ҳам жуда оғир бир сафар бўлади лекин.

Ахийри Самуранинг таклифини қабул этишди. Жундаб туя устига ўрнатилган ётоққа жойлаштирилди. Ҳатто тушиб кетмасин деб боғлаб қўйилди. Оқшомлардан бирида Макка билан видолашишди.

Жундаб сўнг бир дафъа бўлсин Каъбани тавоф қилишни жудажуда истарди. Лекин бунинг имкони қани? Бошини ўша томонга ўгирди. Кўзларидан сизган икки томчи ёш ила орзудаги бу Уй соғинчини тилга келтирди:

— Алвидо, эй муборак Байт!.. Балки энди асло кўришмасмиз... — дея гўлдирарди томоғига ёш тикилиб.

Макканинг охирги уйлари ҳам ортда қолиб, энди Жундабнинг кўз ўнгида ёлғиз Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) сиймолари жонланиб тураверди. Ҳаво иссиқ, лаблар куруқшаган. Акаукалар ондасонда сув идишининг оғзини оталарининг лабига тутишади. Гоҳо:

— Қаерга келдик? — деб сўраб қўяди Жундаб. Иккигагшинг бирида: — Ҳали ҳам етиб келмадикми? — дейди. — Яна қанча қолди? — деб сўрайди.

Саволлар тезтез такрорланавергач, акаукалар бир-бирларига андишали қарашди.

— Ясрибга етолмай қоламизмикан?

— Қарийб умидни узиб қўйдим.

— Мен ҳам шунақа ўйдаман.

— Лекин барибир умид қилиш керак...

Ҳали йўлнинг ўндан бир қисми босиб ўтилмаган эди. Ҳолбуки, Жундаб сафар тугаб қолган бўлса керак, деган қаноатда эди. Ўнинчи дафъа сўради:

— Самура!..

— Лаббай, отажон!

— Етмадикми ҳалиям?

— Йўқ, отажон, ҳали етмадик.

— Ҳозир қаердамиз?

— Танъимга келдик.

— Демак, ҳали ҳам Маккада эканмизда... Жундаб яна ўз оламига чўмди. Акаукалардан бири:

— Шу ерда бир тўхтасак, — деб маслахат солди. Ҳеч ким эътироз билдирмади. Туя чўктирилди. Қарасалар, Жундабнинг юзида жон аломати йўқ.

— Ота!.. Отажон!..

Жундаб бу хитобларга жавоб бермади. Чунки энди маҳфа ичра ётган Жундабнинг руҳи аллақачон малакларнинг қўлларида ўзи қаттиқ орзу қилгани Мадина масжидига борган, Сарвари олам жанобларининг жамолларини кўргач, кейинчалик топишиш шарт билан руҳлар

оламидаги ўрнини олган эди...

Жундаб ўша ерга дафн этилди. Унинг ҳижрат нияти ила йўлга чиққани, аммо бунга эришмай йўлда вафот этганининг хабари Мадинага ҳам етиб борди. Баъзилар:

— Эҳ, илгарироқ йўлга чиқиб, ҳижрати ярим йўлда узилиб қолмаганида, муҳожирлар тоифасига қўшилиб мукофотини тўлиқ олганида қанчалик яхши бўларди, — дейишди.

Лекин бу масалада тарозига қўйиладиган нарса Жундабнинг нияти, ихлоси эди. Зоҳиран, ҳижрат ярим йўлда қолди, йўлнинг ўртасига ҳам етмасдан ажал келди. Аммо малакут оламида бу йўлчилик қандай баҳоланган, қанақа муомала кўрган экан?..

Масала Куръон оятлари билан ҳал қилинди. Оллоҳ таолонинг каломи бу ҳодисага ойдинлик киритиш учун Набийлар сарварининг (с.а.в.) қалбларига қуйилди:

«Ким Оллоҳ йўлида ҳижрат қилса, Ер юзиде кўп паноҳ бўлгудек жойларни ва кенгчиликни топгай. Ким уйдан Оллоҳ ва Унинг пайғамбари сари муҳожир бўлиб чиқиб, сўнг (шу йўлда) унга ўлим етса, муҳаққакки, унинг ажримукофоти Оллоҳнинг зиммасига тушар. Оллоҳ мағфиратли, меҳрибон зотдир» (Нисо, 100).

Бу орада яна «Умму Қайснинг муҳожирини» деган ном ҳам чиққан эди. Гап асносида баъзан шу ибора тилга олиниб турарди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳам эшитдилар.

Воқеа бундай бўлган: Маккада Умму Қайс исмли чиройли бир аёл бор эди. Бир киши уни севиб қолиб, уйланиш таклифини қилган. Лекин рад этилган. У одам «Хўп, майли», деб қўяқолмаган. Иккинчи, учинчи дафъалар ҳам келган. Умму Қайснинг оstonасига танда қўйиб олган. Охири у хотин:

— Мен Оллоҳни ва расулини деб Маккадан кетишга қарор бердим. Агар мутлақо уйланишни истаса, Ясрибга бориши лозимдир, — деган ва ўзи ҳижрат қилган.

Ошиқ бу муждани олгани заҳоти бир қарорга келиб, у ҳам йўлга чиққан. Макка билан Мадина орасидаги масофани шундай бир савдонинг оташини сўндириш учун кесиб ўтган.

Умму Қайс Оллоҳга ва расулига қовушиш учун ҳижрат қилгани, у одам эса, Умму Қайсга эришиш ниятида ортидан йўлга чиққани элга ҳам ошкор бўлган ва унга «Умму Қайснинг муҳожирини» лакаби берилган эди.

Воқеа айтиб берилгач, Расули акрам (с.а.в.) бундай марҳамат қилдилар:

— Амаллар ниятларга қараб баҳоланади. Инсонга ҳам фақат ниятидаги берилади. Шундай экан, ким Оллоҳни ва расулини деб ҳижрат қилса, бу ҳижрати Оллоҳга ва расулига оид сифатида қайд этилади. Кимнинг ҳижрати қўлга киритиладиган дунё молига ва ё никоҳига оладигани хотинга йўналган бўлса, унинг ҳижрати ҳам ўзи ҳижрат этган нарсага оид сифатида қайд этилади.

* * *

Рамазон ойи чиқиб, шаввол кирди. Тошомга қадар куёшнинг тафтидан ёнганқоврилган Мадинага, ниҳоят, бир оз шом салқинлиги туша бошлади.

Бани Нажжор уруғидан Салим ибн Умайр беихтиёр:

— Кунингни кўрсатаман сен қари хўкизининг! — деб юборди ва тишларини бир-бирига қаттиқ босди.

Олдидан яҳудий шоирларидан Абу Офак ўтиб қолди, у бу ердан айланиб, ўзининг маҳалласига, Амр ибн Авфнинг уйига томон илгарилар эди. Охирги пайтлари шу яҳудий чолнинг тили жуда узайиб қолди. Жаноби Пайғамбаримизга ишонишгани, у кишининг амрларига бўйинсунишаётгани учун кўпдан бери мадиналикларни айблайдиган, устларидан куладиган қилиқ чиқарди. Ўзи бир юз йигирма ёшга кирган. Энди қаридим, бир чеккада тинч юрай, демасдан, ҳали ҳам кучайганикучайган. Салимнинг тишлари ғичирлаши шундан эди.

Ўша кеча Салим хуфтон намозидан кейин Бани Нажжор маҳалласидан чиқиб. Асассизсадосиз Амр ибн Авф маҳалласига қараб юрди. Ўнгдасўлда кезди. Уй олдиларида, хилват жойларда гаплашиб ўтирганларга кулоқ солди. Абу Офакнинг овозини излади. Ниҳоят,

бир гўшага келиб тўхтади. Топди. Бир бурчакка ўтиб, жим кута бошлади.

Орадан анча муддат ўтди. Бу орада Салим бир неча марта қиличининг қабзасини пайпаслаб қўйди. Гўё, тайёр тур, демокчидек эди.

Ниҳоят, давралардагиларни эсноқ тута бошлади. Овозларда тобора уйқусираш аломатлари зоҳир бўлди. Вақт алламаҳал бўлиб қолганини айтиб, биттаданиккитадан тарқалишди.

— Сен ҳам энди уйингга бор, эй Абу Офак, — дейишди.

Жавобни эшитиб, Салим титраб кетди:

— Мен шу ергинада ухлай қоламан, — деди Абу Офак.

— Ўзинг биласан.

Кечага яна сокинлик чўкди. У ербу ердан келаётган ит овозлари баъзан бу жимликни бузиб турарди.

Салим турган ерида бир муддат пойлади. Аввал қиличини аста қинидан суғурди. Кейин беркиниб турган жойидан чиқиб, оёқ учларида Абу Офакка яқинлашди. Бу кекса шоир ўлими остонага келганидан, сўнгги нафасларини олиб турганидан хабарсиз эди.

Қилич тўғри келиб унинг кўксига урилди. Кейин Салим бор кучи билан қилични буради. Бўғиқ ва кўрқинчли бир овоз чикди. Чунонам чирпандики...

Абу Офакнинг кўчаларни тутиб кетган хайкириғидан уйғониб кетганлар то ётоқларидан ташқарига чиққунларича Салим шошганча уйига кириб кетди...

Маҳалла аҳли Абу Офакнинг сўнгги нафаслари устига чиқиб келди.

— Ким чопди?

— Ким сени бу аҳволга солди? — деган саволлар жавобсиз қолди. Абу Офак ўлди.

Эрталаб унинг жасади кўмиларкан, маросимга йиғилганлар орасида баъзиларнинг аламдан кўзлари қонга тўлган эди. «Эҳ, билсак эдик, ҳаққини олардик!» дегандек армонлар тилларга кўчди.

* * *

Ҳазрати Умарнинг куёви Ҳунайс Бадрдан ярадор бўлиб кайтган эди. Доридармон унга фойда бермади, вафот этди. Ҳазрати Умар қизи Ҳафсанинг тул қолганига қанчалик қайғурган бўлса, Ҳунайсдек бир инсоннинг ўлимига ҳам шу қадар хафа бўлди. Ғам чекди, аммо Бадр каби шонли уруш берган жароҳат билан яшаш ва у жароҳат оқибатида ўлиш ҳам шундай бир инсонга муносиб эди. Ҳунайс дунёдан ёш кетди, лекин бир инсон охиратга олиб бора оладиган кўп нарсаларга эришиб кетди. Токи инсоният бор экан, у ҳам эсланажак ва «Бадр асҳобидан эди», дейилажакдир.

Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳунайснинг жанозасида ҳозир бўлдилар. Бу Зоти шарифнинг ва бошқа мўминларнинг дуолари охират хаётида Ҳунайсга эшлик қиладиган бўлди.

Ҳазрати Умарнинг қизи Ҳафса шу кунгача Ҳунайс билан бирга ҳузурҳаловатда кечган турмушининг оз вақт ичида бундай яқун топишини сира кутмаган эди. Эрини сўнг сафарга кўзёшлари ила кузатиб қоларкан, ўксик қалбига ҳеч бир юпанч топа олмасди. Энди у тул хотин. Энди у отаси Умарнинг ёнида яшайди. Энди...

Қурайш Каъбани таъмирлаган йили туғилгани эътиборга олинса, Ҳафса ўша кунлари йигирма бир ёшларда эди...

* * *

Закот амри тушди Олий даргоҳдан: «Намозни тўкис адо қилинг ва закотни беринг! Узингиз учун нима яхшилик қилган бўлсангиз, уни Оллоҳ ҳузурида топажаксиз. Шубҳасиз, Оллоҳ қилган амалларингизни кўриб тургувчидир» (Бақара, 110.)

Жаноби Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бойларга молларининг қирқдан бирини закот сифатида келтиришни буюрдилар. Дала ва боғлардан чиққан ҳосилнинг эса, ўндан бири (ушри) закот ўлароқ бериладиган бўлди.

Закот ва садақаларнинг маънавий ҳолатини жаноби Расулуллоҳ бундай тушунтирдилар: «Агар бир одам топтоза бўлган молидан садақа берса — зотан, Оллоҳ таоло ҳам фақат топтозасини қабул этади — у садақа битта хурмо бўлса ҳам, Оллоҳ таолонинг муҳофазаси остида кўпайиб туради. Ҳатто бир тоғдан ҳам катта бўлиб кетади. Бировингиз отингиз ё туянгизнинг боласини парваришлаганингиз каби».

Бу мавзуда тушган оятлар мўминларга йўл кўрсатар эди: «Оллоҳ йўлида молларини инфоқ-эхсон қиладиган кишиларнинг мисоли худди ҳар бир бошоғида юзтадан дони бўлган еттита бошоқни ундириб чиқарган бир дона донга ўхшайди (яъни, қилинган бир яхшилик етти юз баробар бўлиб қайгади). Оллоҳ истаган кишиларига бир неча баробар қилиб беради. Оллоҳ (фазлу карами) кенг, билгувчидир. Молларини Оллоҳ йўлида сарфлаб, сўнгра берган нарсаларига миннат ва озорни эргаштирмайдиган зотлар учун Парвардигорлари ҳузурида улуғ ажр бордир. Улар учун ҳеч қандай хавфу хатар йўқ ва улар ғамгин бўлмайдилар. Яхши гап ва кечириш кетидан озор келадиган садақадан яхшироқ. Оллоҳ беҳожат ва ҳақимдир. Эй мўминлар, берган садақаларингизни миннат ва озор билан йўққа чиқарманг!». (Бақара, 261—264)

Бу оятлар мўминларга нима қилиш ва қандай қилиш лозимлигини кўрсатди.

Мўминлардан бойлари закотларини чиқариб келтиришди. Жаноби Сарвари анбиё (с.а.в.) бу закотларни берувчиларнинг номларидан жойига тарқатар эдилар.

Асҳоб орасида эри камбағалу, аммо отасидан мерос тегиши сабабли бой бўлиб қолган хотинлар ҳам бор эди. Абдуллоҳ ибн Масъуд бу ҳолга чиройли мисоллардан бири эди. Зайнаб хоним эри Абдуллоҳга:

— Расулуллоҳ жанобимиз: «Садақа беринглар. Зийнат ашёларингиздан бериб бўлса ҳам, бу вазифани адо этинглар», дедилар. Сиз Расулуллоҳнинг (с.а.в.) олдиларига боринг, агар сизга берсам, садақа ўрнида ўтса, сизга бераман, ўтмаса, бошқаларга бераман, — деди.

— Мен уялам, ўзинг бор, — деди Абдуллоҳ (р.а.).

Зайнаб жаноби Пайғамбар (с.а.в.) уйларига келганида у ерда яна бир хотияни учратди. У ҳам айни шу мақсадда келган экан. Хотинларнинг бахтига бир иш билан Билол чиқиб қолди. Улар вақтни ғанимат билиб, аҳволни тушунтиришди:

— Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига кириб, эрларимизга ва ёнларидаги етимларга берган нарсалари миз садақа ўрнига ўтишўтмаслигини билиб беринг, аммо бизнинг кимлигимизни айтманг, — дейишди.

Ҳазрати Билол (р.а.) ичкари кирди ва воқеани англади.

— Ким улар? — деб сўрадилар Расулуллоҳ (с.а.в.).

— Ансордан бир хотин билан Зайнаб.

— Кайси Зайнаб?

— Абдуллоҳнинг хотини.

— Иккаласига ҳам иккитадан савоб бор. Бири яқинига ёрдам қилишнинг савоби, иккинчиси садақа қилишнинг савоби, — дея марҳамат қилдилар.

Зайнаб билан у хотин мамнун бир ҳолда уйуйларига кетишди.

* * *

Жаноби Расулуллоҳ фақир оилалар учун закотсадақа мавзуида бир тушунча бердилар:

— Оллоҳ йўлида харжланган бир динор... бир қулни озод қилиш учун харжланган бир динор... камбағал одамга берилган бир динор... Мана шуларни ўйланглар, булар ичида энг кўп савоб келтирадигани оила аъзоларига берилганидир.

Бу гаплар фақир оилаларга тасалли бўлди.

Садақа бергиси келган, аммо бировга берса, ўзи ёки болалари оч қоладиган одамларга тегишли эди бу сўзлар. Бу аҳволдаги кишилар «Қани эди имконим бўлсаю мен ҳам садақа берсам», деса, уйда болаларига едиргани емак ҳам ҳақиқий садақа каби қиймат қозонадиган

бўлди энди.

Шу баҳона асҳобнинг зеҳнига яна бир нарса жойлашди: садақа тарқатиш ғояси билан уйиниўчоғини хонавайрон қилишга асло ҳожат йўқ экан.

* * *

Молдунё ва бойлик хирси одамни закот бермасликдек бир ҳолга тушириб қўйишини англатиб, Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) бундай дедилар:

Закотини ўтамаган сарват соҳибининг пули дўзах оловида қиздирилади, лахча чўғ ҳолига келтирилади. У билан биқинлари ва пешонаси кўйдирилади. Бу иш узунлиги эллик минг йил бўлган бир кунда қуллар орасида Оллоҳ таоло ҳукми ўқилгунига қадар давом этади. Кейин унга жаннатга ё жаҳаннамга элтадиган йўл кўрсатилади. Туяларининг закотини бермаган киши эса, тептекис ерга ётқизилади, закоти чиқарилмаган туялар унинг устидан тепкилаб-эзғилаб ўтади. Энг охириги туя ўтганидан кейин олдингилар яна қайтадан ўта бошлайди. Бу иш ҳам узунлиги эллик минг йил бўлган бир кунда Оллоҳ таоло қуллар орасида ҳукмини ўқиғунига қадар давом этади. Сўнгра унга жаннатга ё жаҳаннамга элтадиган йўли кўрсатилади...

Бу мавзудаги яна бир суҳбатлари хотираларга бундай нақшланди:

— Қиёмат куни туя ўз эгасининг олдига энг семирган пайтдаги ҳолида келади. Вақтида ҳаққини бермагани учун уни товони билан босади, эзғилаб ўтади. Қўй келади эгасининг олдига, у ҳам энг семирган пайтдаги ҳолида бўлади ва туёқлари билан босиб, шохлари билан сузиб ўтади. Унинг ҳақларидан бири чанқаган пайтида суғорилмаганидир.

Кейин Набийи акрам (с.а.в.) сўзларини бундай давом эттирдилар:

— Ишқилиб, бирортангизни қиёмат куни маъраган қўйини елкасига орқалаган ҳолда кўрмайин. Мени кўрган заҳоти: «Ёрдам бер, ё Муҳаммад!» дейди, мен эсам у пайтда сизларга ҳеч иш қилиб беролмайман, вақтида сенга таблиғ қилган эдим, дейман.

Жанобимизнинг (с.а.в.) закот ва садақа мавзуидаги ушбу сўзлари ҳам қулоқларга сирға бўлди:

— Фақат икки кишига ҳавас қилинади: бири Оллоҳ унга мол берган, уни ҳақ йўлда харжлашга ғайрат қилган одам, иккинчиси, Оллоҳ унга фойдали илм берган, у эса ўша илми билан ҳукм этадиган ёки бошқаларга ўргатадиган одамдир.

* * *

Закотга молнинг энг ёмонини ажратиш ҳоллари ҳам сезилди. Бунда ҳам яхшилик қилинган, вазифа адо этилган бўлади ҳамда қўлдан борлигийўқлиги унча билинмайдиган мол чиққан бўлади.

Масалан, боғдаги хурмолардан фақир мусулмонларга хурмо боғламлари юборганлар ҳам бор эди. У боғламлар масжидга осилар, келганкетганда муҳтожлар биттаданиккитадан олиб ейишар эди. Бир куни Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) деворда осилиб турган хурмо боғламларини кўриб, ҳассалари билан унга ишорат қиларканлар:

— Бунинг эгаси хоҳласайди, янада яхшисини юборган бўларди. Энди ўзи ҳам қиёматда мана шунақа ёмон хурмо ейди, — дедилар.

Бу мавзуда тушган оят масалага яна ҳам ойдинлик киритди:

«Эй мўминлар, касб қилиб топган нарсаларингизнинг ҳалолпокизаларидан ва Биз сизлар учун ердан чиқарган нарсалардан инфоқ-эҳсон қилингиз! Эҳсон қилиш учун улардан ўзингиз фақат кўз юмиб туриб оладиган — пастнопокларини танламангиз! Ва билингизки, албатта, Оллоҳ беҳожат ва ҳамду санога лойиқ зотдир». (Бақара, 267.)

Кўзи очиқ одам ололмайдиган даражада ёмон ва қадрсиз молларни садақа тарзида беришлар шу тариқа ўнганган, Оллоҳнинг розилигига эришишни орзу қиладиганлар яхши ва чиройли молларидан садақа ва закот беришлари талаб қилинаётган эди.

Бойларга закот буюрилгач, закотга ва садақага молларнинг ёмони ва қадрсизини ажратиш тақиқлангач, фурсатдан фойдаланиб, тиланчиликка ўтиб олганлар ҳам бўлди. Жаноби

Расулуллоҳ (с.а.в.) бундай тубанликдан қайтариб:

— Бир кишининг арқон олиб, эрта тонгдан тоққа бориши ва ўтин тўплаб, келтириб сотиши, топганининг бир қисмини еб, бошқа қисмини садақа қилиши унгабунга қўл очиб тиланишидан яхшидир, — дея марҳамат этдилар.

Бу гапларни эшитганлар аввалроқ нималардир сўраб келган одамга Пайғамбар (а.с.) уйидаги нарсалардан баъзисини соттириб, пулига болта олдириб, ўтин териб сотишга юборганларини эслашди.

Аммо Жаноби Расулуллоҳнинг ўзлари ҳам, оила аъзоларию акроболари ҳам закот ва садақа олишлари мумкин эмасди. Улар бундай бир нарса олсалар ҳам, садақа ўлароқ қабул этилмас ва бошқатдан беришлари лозим бўлар эди. Шунинг учун на уларга бирон нарса берилар ва на улар олишар эди.

Жаноби Хотамул анбиё (с.а.в.) бир куни ердан бир хурмо топиб олдилар.

— Бунинг садақа бўлиши эҳтимолидан кўркмасайдим, ердим, — дедилар.

Кейинроқ яна бу борада бундай марҳамат қилдилар:

— Баъзан уйда ётоғим хонасида хурмо кўраман. Лекин садақа бўлиб қолиши эҳтимолидан кўрқиб, ейишдан тийиламан.

Мўминлар орасида баъзан ҳадяни қайтариб: «Мендан ҳам муҳтожроққа бер», дейдиганлар ҳам бор эди. Умар ибн Хаттоб (р.а.) ора-сира унга Расулуллоҳ (с.а.в.) бирон нима бермоқчи бўлсалар, шундай жавоб қилган эди. Бир марта яна шундай қилмоқчи бўлганида, Саййидул анбиё (с.а.в.) унга бундай дедилар:

— Буни олда, ишлат. Ёки сен ҳам бошқасига садақа қилиб юбор. Кўз тикмасдан, илинж қилмасдан... мана шундан эҳтиёт бўл!

* * *

Абу Талҳа келди.

— Марҳабо, эй Абу Талҳа, — деб кутиб олдилар Сарвари коинот. — Нима гапинг бор эди?

— Эй Оллоҳнинг расули, Жаноби Мавло: «Суйган нарсаларингиздан инфоқ-эхсон қилиб бермагунингизча харгиз яхшиликка (жаннатга) етмагайсиз», (Оли-Имрон, 92) деб марҳамат қилган. Менинг энг севган молим «Байрахо» деган боғимдир. Уни мен Оллоҳ розилиги учун садақа сифатида айирдим. Сиз уни энди энг лойиқ бўлган йўлда ишлатинг. Мен унинг ажрини ва мукофотини Оллоҳ таолонинг хузурида топишимга ишонаман.

Абу Талҳанинг бу сўзлари Жанобимизни мамнун этди. Мард одам эди Абу Талҳа! Оллоҳга ва расулига самимият билан боғланган бир инсон! Бу галги ҳаракати ҳам тақдирла каршиланди:

— Жуда гўзал, жуда хуш иш қилдинг... Фойда келтирадиган мол, ортадиган, баракали бўладиган тижорат бу. Нима деганингни эшитдим, эй Абу Талҳа, уни яқинларинг орасида тақсимлашингни уйғун деб биламан.

— Айтганингиздек бўлади, эй Расулуллоҳ.

Шу тариқа Байрахо боғи Абу Талҳанинг амакиваччалари ва бошқа яқинлари ўртасида тақсим этилди.

Байрахо боғига жаноби Расулуллоҳ ҳам ондасонда кириб, дам олиб, қудуғидан сув ичиб турар эдилар.

* * *

Каъб ибн Ашраф Маккада анча кун иззат-икром кўрди, мушрикларнинг тўла қалбларига такрортакрор кин ва интиқом уруғларини экиб, уларни гижгижлаб қўйгач, ниҳоят, дўстлари билан видолашди ва Мадинага кайтди. Вазифасини керагича адо этган бир инсон сезадиган хузурга тўла эди кўнгли.

Яҳудийлар ҳам уни шаънига лойиқ бир тарзда кутиб олишди. Чунки Каъб фақат ўз номидан эмас, балки барча яҳудийлар саломини Қурайшга етказган, ҳаммалари қилиши керак бўлган ишни қилиб келган эди.

* * *

Бир куни фақир асҳоблардан бир гуруҳи Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимизга мурожаат қилиб қолди:

— Ё Расулуллоҳ, бойбадавлат кишилар олий даражаларни қўлга киритадилар: биз каби намоз ўқийдилар, биз каби рўза тутадилар, булардан ташқари, молларининг ортиғи ҳисобидан закот ва садақалар ҳам берадилар. Биз бунисини қилолмаймиз, — дейишди.

Жаноби Расулуллоҳ уларга тасалли бердилар:

— Оллоҳ таоло сизларни садақа савобига ва мукофотига эриштирадиган имконлар бермадими? — дедилар ва саволларига ўзлари жавоб қилиб, сўзларини бундай давом эттирдилар: — Сизларнинг ҳар «Субҳаналлоҳ» деганингиз бир садақадир, ҳар «Алҳамдулиллоҳ» дейишингиз бир садақадир, ҳар «Оллоҳу акбар» дейишингиз бир садақадир. Яхшиликка буюриш бир садақадир, ёмонликдан воз кечиришга ҳаракат бир садақадир, хотинларингиз ила қовушишингиз бир садақадир.

Асҳоб кейингисига ҳайрон бўлди:

— Ё Расулуллоҳ, буни қандай тушунайлик? Ҳам шахвоний истакларимизни қондирамиз, ҳам савоб оламизми?

Сарвари коинот жанобимиз кулимсирадилар:

— Нима дейсизлар: инсон бу орзуйини харом йўлда амалга оширса, қилган у зиноси туфайли гуноҳ қозонармиди?..

Бу савол қаршисида асҳоб сукут этди. «Албатта, улкан гуноҳ содир этарди», дерди гўё. Жанобимиз сўзларини давом эттирдилар:

— Худди шунинг каби, шахвоний истагини ҳалол йўлда қондирган тақдирда ажр ва савоби бордир.

Яна дедилар:

— Икки калима бор — айтиш осон, Оллоҳ таолога ғоят сеvimли ва мезонда тош босадиган икки калима!

Асҳобларнинг ичлари қизиди, билгилари келди, мароқли кўзлариини Ҳазрати Пайғамбарга (с.а.в.) тикишди.

— «Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳи» ва «Субҳаналлоҳилазийм» калималаридир, — дедилар.

Сўнгра бу калималарга боғлиқ бундай маълумот бердилар:

— Бир кимса самимий тилакларла, топтоза туйғуларла кунда юз дафъа «Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳи» деса, дарё кўниклари қадар кўп гуноҳи бўлса ҳам, Оллоҳ таоло уни мағфират қилади.

Жаноби Расулуллоҳ бу калималарни Оллоҳ таоло малаклар учун хос бир зикр ва тасбех ўлароқ танлаганини ҳам баён этганларидан кейин энди ортиқча сўзга хожат қолмади. Ўша куни айримлар у мажлисдан туриб кетмасданок буни ўзларига бир вазифа сифатида қабул қилдилар.

Айни шу савол билан яна бир гуруҳ келди. Садақа ва закот беролмаётганларидан ўксик эканларини англади. Шуида Фаҳри олам (с.а.в.) жанобимиз:

— Сиздан олдингиларга етиб олишингизни ва сиздан кейингиларни орқада қолдиришингизни мумкин қиладиган бир нарсани ўргатишимни хоҳлайсизларми? — дея таклиф қилдилар.

Ким хоҳламасди буни?! Ахир, бундай таклифни нақд Оллоҳнинг элчиси айтяпти! Сўзи сўзларнинг энг тўғриси, йўли йўлларнинг энг чиройлиси бўлган Расулуллоҳ саййидимиз!..

Ҳамма бирдай мамнуният ила: «Ҳа, хоҳлаймиз», деб жавоб қилди. Шунда Жанобимиз:

— Ҳар намоз кетидан ўтгиз уч мартадан «Субҳдналлоҳ», «Алҳамдулиллоҳ», Оллоҳу акбар» денглар. Бу тасбеҳингиз «Ла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ъала кулли шай'ин қодийр» калимасини кўшганда юзга етсин, — дея марҳамат қилдилар. — Буни шундай адо этганнинг гуноҳлари дарёларнинг кўпиклари қадар кўп

бўлса ҳам, Оллоҳ таоло уни мағфират қилади.

Фақир мусулмонлар Расули ақрам билан хайрлашиб кетарканлар, севинчлари бекиёс эди.

* * *

Бир саҳобий қараса, Аммор нимадир қияпти. Тушунмади.

— Нима қияпсан, эй Аммор? — деб сўради қизиқсиниб.

— Пайғамбаримиз (с.а.в.) ўргатган бир тасбеҳни қияпман.

— Нима экан у тасбеҳ? Мен ҳам қилгим келяпти.

Аммор бунга жавобан: «Бу тасбеҳни биз каби фақир мўминларга ўргатдилар, сенга айтмайман», дея олмасди. Оллоҳнинг раҳмати сўнгсиздир. Бир кишига бергани қанча кўп бўлмасин, бошқасига берадигани камайиб қолмасди. Ўргатди.

Орадан бир неча кун ўтарўтмас бу тасбеҳ мўминлар ўртасида кенг ёйилди. Бой ҳам, фақир ҳам айни тасбеҳни айтадиган бўлди.

Келиб, Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимиздан шу масалани яна сўрашди:

— Улар ҳам биз айтаётган тасбеҳни ўрганиб олишди, улар ҳам биз нима қилсак, шуни қилишяпти? — дейишди.

— Бу нарса Оллоҳнинг икромии ва эҳсонидир, хоҳлаганича беради, — деб марҳамат қилдилар.

* * *

Аччиқ хабар келди: Усмон ибн Мазъун вафот этди, дейишди. Бу хабар Набийи ақрам (с.а.в.) жанобимизни ниҳоятда қайғуга солди. Самимий бир мусулмон эди. Уйига бордилар. Пешонасидан ўпдилар. Кўзларидан оққан муборак ёшлар Усмоннинг юзига томар эди.

Усмонга ва оиласига бошпана берган Умму Ало исмли хотин қайғуга ботган, йиғлар эди.

— Оллоҳнинг раҳматини тилайман сенга, эй Усмон. Ҳеч шубҳа қилмайманки, Оллоҳ сенга икром кўрсатгандир, дерди.

Жанобимиз унга юзландилар:

— Қаердан биласан Оллоҳнинг унга икромда бўлганини? — деб сўрадилар.

— Қурбонингиз бўлай, эй Оллоҳнинг расули, билмайман, аммо шундай умид қиламан. Бу сўзларни айтишимга сабаб — Усмоннинг гўзал ахлоқидир.

— Усмон ҳозир ҳақиқий оламга кетган. Мен унинг ҳақида хайрли умид қиламан. Аммо гарчи мен Оллоҳнинг пайғамбари бўлсамда, менга қандай муомала кўрсатилишини билмайман.

Бу сўзлар Умму Алога таъсир этди.

— Агар Усмон ҳақида буларни айта олмасам, демак, бошқаси ҳақида ҳеч бир нарса айтмайман, — деди.

Усмоннинг жасади ҳозирланиб, дўстларининг елкаларида охираг сафарига чиқди. Ҳаёти давомида қилган яхшиёмон амаллар унга ҳамроҳ эди. Бир оздан кейин дўстлари ортга қайтишга мажбур бўлишади, шунда у амаллари ила ёлғиз қолади.

Усмон қабрига қўйилди. Устига тупроқ тортиб бўлингач, Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) бир тош келтириб, Усмоннинг бош тарафига қўйдилар.

Муҳожирлардан Бақиъ қабристонига илк кўмилган эркак Усмон ибн Мазъун бўлди.

Қабристонда Пайғамбаримиз (с.а.в.) бир хотинни кўрдилар. Ёқасини йиртар, пийпаланар, бақирачақира йиғлар эди. Ёнидан ўтастиб унга:

— Оллоҳдан қўрк ва сабр қил, — дедилар.

Хотин бошини кўтарди. Дардига бировнинг аралашишини истамаслигини билдирадиган бир ифода ила:

— Бор, ишингни қил. Менинг бошимга келган дард сенинг бошинга келган эмас, — деди. Бу сўзлари билан: «Сен нимани ҳам тушунар эдинг? Менинг ёнимга боласи ўлган келсин!» демоқчи бўларди.

Ҳолбуки, Расулуллоҳ жанобимиз Бадрдан қайтганда қизларининг вафоти устидан

чиққанларига ҳали ҳеч қанча бўлмаган эди. Қолаверса, ҳозир кўмилган Усмон ҳам у зотнинг эмиқдош укалари эди.

У ердан маҳзун қайтдилар, тўғри уйларига қараб кетдилар. Орқаларидан келаётганлар у хотинга:

— Сен гаплашган одам Сарвари коинот жанобимиз эдилар. Оллоҳнинг пайғамбари эдилар у киши, — дейишди.

Хотин алам ичида айтиб юборган сўзларига пушаймон еди. Йиғидан тўхтаб, тўғри Жаноби Расулуллоҳнинг уйларига борди. Ичкари кирмоқчи эди, аммо изн сўрагани бир одам топмади. Хаёлида Пайғамбар бир салтанат сурса керак, деган ўй бор эди. Пайғамбаримизнинг биттагина хужрадан иборат уйлари уни ҳайратларга туширди. Ичкари кирди.

— Билмасдан бир қусурга йўл қўйдим, боламини йўқотганимнинг изтиробидан шундай деб юборибман. Узр сўрайман, — деди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) жавобан:

— Сабр фақат зарба илк келган онда кўрсатилади, — дейиш билан кифояландилар.

Жаноби Пайғамбаримиз унинг йиғлашини тақиқламаган эдилар. Чунки инсонга тоқати етмайдиган нарсани таклиф этиш Ислом табиатидан эмасди. Жигарпораси ўлган бир инсонга хафа бўлмасликни, йиғламасликни тавсия этиш қийин бўлган ишга буюриш билан баробар эди.

Инсон фарзандлари ва ёхуд отаонасигагина эмас, балки яқинларига ҳам йиғлайди. Кўзёшлари тўкиши мумкин. Дарҳақиқат, Жаноби Расулуллоҳнинг ўзлари ҳам Усмон ибн Мазъун ўлими сабабли йиғлаганлар, кўзёшлари Усмоннинг юзига томган.

Жанобимизнинг у хотиндан талаб қилганлари — йиғлаётганда ҳаддан оширадиган, Оллоҳнинг тақдирига норозилик маъносини ташийдиган сўз ва ҳаракатлардан қочиш, ёқа йиртиб, кийимларини порапора этиб, жоҳилларнинг ҳаракатларига ўхшаб кетадиган ишларни қилмаслик эди.

Эртаси кун Умму Ало яна Пайғамбари зишоннинг ҳузурларига келди.

— Ё Расулуллоҳ, тушимда бир оқар сув кўрдим. Усмон ибн Мазъунга оид эмиш.

Шарқираб оқарди, — деди.

Жанобимиз:

— Бу кўрганинг Усмоннинг амалларидир, — деб жавоб қилдилар.

Усмон ҳақида ғоят некбин фикрда бўлган хотин тушининг бу шаклда таъбир қилинганидан хурсанд бўлиб кетди. Уйига жўнаркан, хузури чексиз эди.

* * *

Зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни бомдод намозидан сўнг Жаноби Пайғамбаримиз (с.а.в.) жамоатга эшитарли бир овозда: «Оллоҳу Акбар, Оллоҳу акбар. Ла илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар. Оллоҳу акбар ва лиллаҳил ҳамд», дедилар.

Шу ондан эътиборан йигирма уч вақт намознинг ҳар фарзидан кейин салом берилгач, бу муборак такбир айтиладиган ва ҳайитнинг тўртинчи куни аср намозидан кейинги такбир ила ниҳоя топадиган бўлди.

Зулҳижжа ойининг ўнинчи куни қурбон ҳайити деб эълон этилди. Барча мусулмонлар ҳайит намози ўқиладиган жойга тўпланишди. Рамазон ҳайитида бўлганидек, эркагу хотин жам бўлишди. Яна азонсиз, қоматсиз икки ракат намоз ўқиб бердилар. Кейин тик туриб хутба айтдилар, насиҳатлар қилдилар.

Уйга қайтиб, қурбонлик учун аввалдан ҳозирлаб қўйганлари қора кўчқорнинг олдига ўтдилар.

— Пичоқни келтир, — дедилар.

Пичоқ келтирилди. Жаноби Пайғамбаримиз (с.а.в.) кўчқорни ётқиздилар:

— Бисмиллаҳ, Оллоҳу акбар! Оллоҳим, бу қурбонликни Муҳаммад номидан, Муҳаммаднинг оила аъзолари номидан, Муҳаммаднинг уммати номидан қабул эт! —

дея дуо қилиб пичоқни тортдилар.

Жанобимиз қурбонлик гўштарининг оилада ейилишини, қўшниларга, фақирларга таркатилишини амр ва тавсия этган эдилар. Ўзлари сўйган гўшт ҳам шу тарз тақсимланди. Қолаверса, Расулуллоҳ ўша куни еган илк таом қурбонлик гўшtidан бўлди. Демак, энди бундан бу ёғига шундай бўлади, ҳайит намози ўқилгунича ҳеч нарса ейилмай турилади. Ҳолбуки, Рамазон ҳайитида (ийд намозидан олдин) Пайғамбаримиз хурмо еб олганлари маълум эди.

* * *

Шу куни Ҳазрати Ойиша (р.а.) хузурларига байрам ила табриклаш учун икки ёш киз келди. Қўлларида даф (чилдирма) бор эди. Ўтиришди. Даф чалиб, қўшиқлар куйлай бошлашди. Аслида, ўзлари ашулачи эмасди, уларнинг мақсадлари — байрамни шодхуррамлик ила, нашъа ила ўтказиш эди, холос. Ўтган йилларда юзага келган, «Буас уруши» деб ном олган урушга алоқадор қўшиқлар куйлашди.

Бу орада Расулуллоҳ (с.а.в.) ичкари кирдилар. Орқаларини ўгириб, ётдилар.

Яна бирпас ўтиб Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) келиб қолди. Манзара уни ҳайрон этди. Асабий бир овозда:

— Демак, Жаноби Расулуллоҳ хузурларида шайтон чолғуларини чалишми?! — деди. Қизи Ойишага ғазабли боқди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимиз бу ёққа ўгирилдилар.

— Эй Абу Бакр, уларни ўз ҳолига қўй. Ҳар миллатнинг байрами бўлади, бугун бизнинг байрамимиздир, — дедилар.

Ҳазрати Абу Бакр одоб билан келиб ўтирди. Зеро,

Жаиоби Расулуллоҳ (с.а.в.) кўриб туриб ишга аралашмаётган бўлсалар, унинг аралашishi тўғри бўлар.миди, ахир?..

* * *

Ҳабаший ёшлар масжидда найзақалқон билан жанг ўйинини ўйнашарди.

— Томоша қилишни хоҳлайсанми, эй Ойиша? - дедилар Расули акрам.

— Ҳа.

Ҳазрати Ойиша масжидга қараган эшик оғзида, Расулуллоҳнинг (с.а.в.) орқаларига турди.

Иягини Сарвари анбиёнинг елкаларига, ёноғини ёноқларига қўйиб, томоша қила бошлади. Султони анбиё қони жўшиб ўйнаётган ёшларни ҳархар замонда шавқлантириб турардилар:

— Ҳа, Арфида ўғиллари!.. Бўш келмайсизлар!.. Ҳа, кани!..

Фахри олам (с.а.в.) жанобимизнинг ёноқларига ёноғини қўйган ва гул ҳидлари каби ҳушбўй нафасларини туйган ҳолда давом этаётган бу томоша Ҳазрати Ойиша (р.а.) онамизнинг қўнглини шодлантирар эди. Ниҳоят, жанобимиз унга ўгирилдилар:

—Етадими? — дедилар.

—Етади, бўлди.

Икковлари бирга ичкарига кириб кетишди. Бу томоша Ҳазрати Ойиша учун унутилмас хотиралардан бўлиб қолди. Йилларча кейин, ёшлар бундай нарсаларни орзу қиладилар, дея ўзини ўрناق кўрсатиб англатди.

* * *

Зулҳижжа ойи Қурбон ҳайитидан бошқа яна бир байрамга ҳозирлик кўраётган эди.

Жаноби Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) сеvimли қизлари Фотима билан жиянлари Алининг никоҳ тўйлари шу ойда қилинди.

Расули акрам Бадрда олинган ўлжаларнинг бешдан бирини Оллоҳ таолонинг амрига биноан ақроболарига, фақирларга ва мусофирларга таркатган, жиянлари Ҳазрати Алига ҳам бир туя эҳсон этган эдилар. Бадрда ҳар ким каби ўз ҳиссасини олган Али (р.а.) ҳам шу тариқа икки туяли бўлиб қолди.

Тўй ҳозирлиги учун бирикки қуруш (танга) тониши лозим эди. Шу ниятда Бани Қайнуқоъ

қабиласидан бир заргарга бориб учрашди. Тоғларга бориб, у ерлардан «Изҳир ўти» тўплашга ва келтириб заргарларга сотишга қарор берилди. Куни ҳам тайин этилди.

Ўша куни иккала туясини ансорлардан бирининг боғига келтириб боғлади. Энди ўтни солишга қоп ва арғамчи ва бошқа нарсалар топиб келиш керак. Шуларни тоиса, кейин заргар билан бирга ўт теришга кетишарди.

Бу паллада Ҳамза ибн Абдулмутталиб дўстлари билан бирга шу яқин ўртадаги бир уйда ҳамрхўрлик қилиб ўтиришарди. Мезбон аёл ҳам ҳамр таркатади, ҳам қўшиқ куйлайди. Уйга кирибчиқиб юрганида бир гал кўзи рўпарада турган икки туяга тушади. Сархуш эди. Ҳамзага қараб икки байт ўқиди. Маъноси бундай эди.

«Эй Ҳамза, семиз туяларга боқ. Уй олдидаги майдонда оёқлари боғли туришибди. Қани, Ҳамза, қада бўғизларига пичоқни, бўйинларини қонга бўя, энг нафис бўлакларидан ичкилик учун қозон кабоб ҳозирлашга шошил!»

Ҳамза ўтирган ўрнидан туриб кетди. Қиличинини кўлига олди. Бир неча дақиқа ичида иккала туя қонга беланиб ётарди. Ўрқачлари кесилган, жигарлари ажратиб олинган.

— Буларни қовуриб дастурхонга торт! — дея келиб жойига ўтирди.

Салдан кейин Ҳазрати Али елкасида қоп ила қайтиб келдию... кўзларига ишонмай қолди. Иккала туяси ҳам жонсиз, қонга ботиб ётарди. Нима қиларини билмай, бир муддат лол қолди. Сўнг кўрганлардан сўраган эди, амакиси Ҳамзанинг иши экани айтилди.

Шошилинич ортига қайтди. Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига борганида кўзларидан ёшлар оқарди. Воқеани йиғлаб туриб англатди.

Саййидул анбиё (с.а.в.) ҳазратлари ёнларига Али билан Зайдни (розийаллоҳу анҳум) олиб, Ҳамза ўтирган уйга бордилар. Киришга изн сўрадилар. «Марҳамат», дейилгач, ичкари кирдилар. Ўтириш ҳали давом этар, Қадахлар бири кетидан бири бўшатилад эди.

Набийлар султони жанобимиз аччиқаччиқ сўзлар айта бошладилар. Ҳамза Расулуллоҳга (с.а.в.) бошдан оёққача қараб чиқди, кейин оёқдан бошгача қаради ва:

— Сен менинг отамнинг кули эмасмисан? — деди.

Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳамзанинг даҳшатли даражада маст эканини англадилар. Бундай ҳолда энг тўғри йўл у ердан кетиш эди.

Ўнгача Оллоҳ таоло ҳамр ҳақида бир ҳукм туширмаган эди. Аввал ичиб юрганлар имон келтирганларидан сўнг ҳам ичишда давом этаверишди. Лекин уни аввалдан ичмайдиганлар ҳам бор эди. Ичкилик одамни гапирган гапини билмайдиган қилиб кўяди, ақлини олади, хушёр пайти одам уяладиган ишларни ҳам ҳеч бир тап тортмасдан қилдираверади, дейишарди улар. Ёки яна, аввал ичиб, маст ҳолда қилган ишларию гапирган гапларидан кейин уялиб юрадиган бир тоифа ҳам бор эди. Ҳазрати Али ва Ҳазрати Абу Бакр ҳеч ичмаганлардан эдилар.

Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) ичкилик келтирадиган бузуклик ва уятли ҳолларни билганлари ҳолда, бу мавзуда Оллоҳ юборадиган аҳкомни кутганлари учун дўстларига ҳозирча бир нарса демасдилар. Вақти келиб, бу диннинг Асл Эгаси керакли очикламани қилишига ишонар эдилар...

— Эй Али, Фотимага маҳрга нима берасан, — деб сўрадилар Фаҳри коинот (с.а.в.).

Ҳазрати Али нима ҳам бера оларди. Бутун бойлиги амакисининг қиличила касод бўлган бўлса. Аслида, отаси Абу Толиб ҳам бой бўлмаган, энди Ҳазрати Али ҳозиргача зўрға кун кечирар, қўлида сарвати йўқ эди.

Ё Расулуллоҳ, бир отим билан бир совутимдан бўлак ҳеч бир нарсам йўқ, — деди.

Жанобимиз отнинг доим лозим бўлишини айтдилар, совутини сотишини маъкул кўрдилар. Совут сотувга чиқарилган эди, харидор ҳам топила қолди. Уни Усмон ибн Аффон (р.а.) тўрт юз саксон дирхамга сотиб олди. Ҳазрати Али (р.а.) ақчани ҳамёнига солиб, энди уйга жўнайман деб турганида, орқасидан:

— Бир дақиқа шошмай тур, эй Али, — деб Усмон ибн Аффон чакириб қолди.

— Нима дейсан?

— Сен жангчи одамсан. Сендай бир кишига совут керак бўлмаса, кимга керак бўлсин? Шу совутни мендан ҳады сифатида лутфан қабул эт.

Али кулимсираган бир овозда:

— Ҳозир уни сенга сотмадимми мен? — дея сўради.

— Сотдинг, аммо мен уни сенга ҳады қиляпман. Мен дан кўра кўпроқ ўзингга лойиқдир. Сенинг бирор жангга совутсиз чиқишингни хаёлимга келтира олмайман.

Усмон ибн Аффоннинг юзини ва овозини безаб турган самимият чин юрагидан келаётганига ҳеч шубҳа йўқ эди. Ҳадыси қабул этилмаса, эзилиши турган гап.

— Ташаккур айтаман, эй Усмон, Оллоҳ сенга ҳам сени гуноҳдан тўсадиган бир совут насиб этсин, — деб дуо қилди Али.

Шундай қилиб, Ҳазрати Али ўзининг совутини ҳамда тўрт юз саксон дирҳамни олиб, уйига келди. Усмоннинг бу иши хабарини етказган эди, Жанобимиз (с.а.в.) ҳам ғоят мамнун бўлдилар. Усмоннинг ҳақиға дуолар қилдилар...

* * *

Никоҳга тўпланишди. Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) севиқли қизлари Фотимани жиянлари Алига никоҳлаб бераётганларини эълон этдилар. Ҳазрати Али жавобан Ҳазрати Фотимани никоҳ билан олганини ва ўзига турмуш ўртоқ сифатида қабул этганини билдирди.

Маросимга йиғилганларга ҳарҳолда бирор овқат тайёрлаш лозим эди. Бироқ ҳеч нарса йўқ. Ҳазрати Али бу гал яна совутни гаровга қўйиб, бир яхудийдан бирмунча ариа олди, ансордан бир киши қўй келтирган экан, ўша сўйилиб, пиширилди. Жаноби Расулуллоҳ келтирган хурмо билан зайтун ёғи ўртага қўйилганида, ўша замоннинг яхшигина бир дастурхони пайдо бўлдиқолди. Ўтиришди, маза қилиб ейишди.

Расулуллоҳ жанобимизнинг Ҳазрати Фотимага берган сеплари — уй ашёлари ҳам кўп эмасди. Иккита либос, битта қўлтегирмон, қўй терисидан битта пўстак, битта ёстик, битта мешкоб, битта чўмич, элак, ётиш ва ўтиришга мўлжалланган битта тахтасупа... каби ғоят оддий нарсалардан иборат эди.

Булардан ташқари, у Зоти шариф дилбандларига ҳеч бир ота бера олмайдиган адаб ва тарбия берганлар, бундан кейин келадиган барча қизлару хотинларга ўрнатилган бўлишга лойиқ бир қиз қилиб парваришлаган эдилар. Қалби имонла тўла, юзи бу имоннинг нурига порлаган, то юришигача ҳар жихатдан отасига ўхшаган Ҳазрати Фотима...

Ҳазрати Фотима ҳар ҳоли билан отасининг қизи эканини исботлаяжак ва Улуғ Мавло севгили пайғамбарининг наслини унинг насабида давом этишини муносиб кўражак эди.

Ҳар куни ва ҳар тун сенга юракларимиз тўла саломлар, ҳурматлар бўлсин, эй Севгимизнинг севиқли қизи!..

Умму Айман ва бошқа баъзи аёллар Ҳазрати Фотиманинг келин уйини безатишди, кўрпалар тўшашди.

Набийи акрам жанобимизнинг дуоларини олиб, янги уйлилар бир-бирларига қўшиб қўйилди. Шундоқ ҳам ҳар жихатдан буюк инсон бўлган Ҳазрати Али энди Расулуллоҳнинг (с.а.в.) куёви ва Ҳазрати Фотиманинг эри бўлишдек улкан бир шарафнинг ҳам соҳиби бўлган эди.

Орадан бир неча кун ўтиб, Бани Нажжордан Ҳориса ибн Нуъмон янги келинкуёвларга бир уй ҳады этди. Ҳориса бундан аввал ҳам муҳожир биродарларидан бир қанчаларига биттадан уй ҳады этишдек бахтга мушарраф бўлган эди.

* * *

Мусулмонлар Бадрга йўл олишганида: «Балоларга гирифтор бўлсин ва биттаси ҳам қайтмасин», деган орзуда бўлган яхудийлар мўминларнинг тушларда кўрганда ҳам тоқат қилиб бўлмайдиган даражадаги зафар билан қайтишганини ҳеч ҳазм этолмаётган эдилар. Бунинг

натижасида кўнгилсиз оқибатларга олиб келувчи можаролар чиқара бошлашди. Каъб ибн Ашраф билан кекса шоир Абу Офакнинг бошларига тушган кун ҳам уларни тўхтатмаган, аксинча, янада кескин вазият юзага келган эди.

Бир куни Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) дўстлари билан бирга Бани Қайнуқоъ яҳудийлари хузурига бордилар ва уларни тўплаб, хитоб қилдилар:

— Эй қайнуқоликлар! Оллоҳдан қўрқинг! Қурайшнинг бошига келганига ўхшаш бир интиқом сизларнинг ҳам бошингизга келиши мумкин. Менинг Оллоҳ юборган пайғамбар эканимни биласиз, буни китобингизда ўқиб турибсиз. Бунинг устига, Оллоҳ таоло сизлардан менга ишонишингиз тўғрисида аҳд ҳам олган. Шундай экан, Ислом динини қабул этинг ва ўзларингизни қутқаринг! Ичларидан бири сўз олди. Хўрозланган бир ифода ила

— Эй Муҳаммад, сен бизни ўзингнинг қавминг деб ўйлаяпсан. Ҳарбдан, урушдан беҳабар қавмга дуч келиб, отни қамчилаб қолай, дейишинг сени алдаб қўйган бўлмасин. Ўзингга келиб олишингни тавсия этаман. Бордию сен билан жанг қилиш мажбуриятида қолсак, бизнинг қандай урушқоқ эканимизни пушаймонлик ичра кўрасан.

Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) ортларига қайтдилар. Одамлар бундай журъатли, жасоратли сўзларни нимага таяниб сўзляптилар? Кимга ишоняптилар. Ҳолбуки, ҳарбни тушунадиган, яхши урушадиган миллат эмас улар. Қолаверса, Китобларидан олган билимлари Жаноби Расулulloҳнинг (с.а.в.) бу ишни охирига етказажакларидан, вазифани мукаммал шаклда ато этажакларидан дарак бериб турибди. Бу ишлари билиб туриб, ўзларини ўлимга ва оловга ташлаш билан баробардир.

Жанобимиз Мадинага қайтиб келганларида Жаброили амин ҳам у зотга таблиғ этиш учун Оллоҳ таолонинг ушбу фармонини келтирган эди: «(Эй Муҳаммад,) куфр йўлини тутган кимсаларга айтинг: «Шакшубҳасиз, (бу дунёда) мағлуб бўласиз ва (охиратда) жаҳаннамда тўпланажаксиз. Нақадар ёмон жой у! (Эй яҳудийлар,) сизлар учун бири Оллоҳ йўлида жанг қилган, иккинчиси кофир бўлган икки гуруҳ орасидаги тўқнашувда ибратли ҳодиса бўлган эди. Улар (мусулмонлар) ўз кўзлари билан (кофирларнинг) икки баробар кўп эканини кўриб турар эдилар. Оллоҳ эса, Ўзи истаган кишиларни ғолиб қилиш билан қўллабқувватлайди. Албатта, бу воқеада фикр эгалари учун ибрат бордир». (Оли Имрон,12-13).

Бу оят Қайнуқоъ яҳудийларига таблиғ этилди. Аммо бир қулоқларидан кириб, иккинчисидан чиқиб кетди гўё. Энди борабора сурлашишган, ипни узадиган ҳолга келишган эди.

* * *

Ўша кунлари Қайнуқоъ яҳудийларидан бир заргарнинг дўконига бир мусулмон хотин кирди. Буюртма бермоқчи эди. Заргар унга жой кўрсатди, ишга киришди. Шу пайт бошқа бир яҳудий сездирмасдан дўконга кириб, хотиннинг қўйлаги этагини елкасига игнатугма ила қадаб қўйди. Ўзи бир чеккада турди. Салдан кейин заргар ишни битиргач, хотин тақинчоқларини олиб, энди ўрнидан турмоқчи бўлганида... дўконни қаҳқаҳа овозлари тутиб кетди. Хотин саросимада кулаётганларга боқди ва ўзи мазах қилинаётганини сизди. Номус кучидан бақириб, яҳудийларни сўка бошлади.

Хотиннинг фарёди бозорда юрган бир мусулмоннинг қулоғига етиб, у чошиб дўконга келди. Аҳволни тушуниб, яҳудийларга ташланди. Бирини ўлдирди. Ҳаммалари йигитнинг устига ёпирилиб, уни ҳам ўлдиришди.

Энди гишт колипидан кўчган эди.

Мусулмонлар зудлик билан бир лашкар ташкил этиб, Расулulloҳ (с.а.в.) бошчиликларида келиб, қайнуқоликларни ҳар тарафдан қамал қилиб олишди. Бирор кимсани ичкари киритишмади, бирор кимсани ташқари чиқаришмади. Қамал ўн беш кун давом этди. Ниҳоят, Қайнуқоъ яҳудийлари таслим бўлишдан бошқа чора қолмаганини англашди.

Ўзини мусулмон қилиб кўрсатадиган машхур мунофиқ ибн Убайй ибн Салул шошиб

келиб, Жаноби Расулуллоҳни (с.а.в.) излаб топди.

— Ё Муҳаммад, менинг дўстларимга икром ва эҳсон қил, деди.

Жанобимиз унинг бу таклифини жавобсиз қолдирдилар. У сўзларини такрорлади, яна жавоб ололмади. Энди қўлини Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) кўйлаклари ичига сукди. Сукаркан, учинчи дафъа сўради.

Расули акрам шундай асабийлашдиларки, атрофдагилар ҳам буни яққол сезишди.

— Надоматлар бўлсин сенга, мени холи қўй, — дедилар.

Аммо у мунофиқ кетадиган кайфиятда эмасди. Яҳудийларнинг ўзига қилган яхшиликларини айтар, уларга ҳам яхшилик ва эҳсон қилинишини истар, агар яҳудийларга ёмонлик кўрсатилса, бошларига бир бало сотиб олишларини тинмай жаврар эди.

Ниҳоят, Расулуллоҳ истамайгина у ердан кетдилар. Аммо уларни Мадинадан чиқариб юборишни буюрдилар. Бу сирада яна ояти карима индирилди. Унда бундай дейиларди: «Эй мўминлар, яҳудийлар ва насронийларни дўст тутмангиз! Уларнинг баъзилари баъзиларига дўстдирлар. Сизлардан ким уларга дўст бўлса, бас, у ўшалардандир. Албатта, Оллоҳ золим қавмни ҳидоят қилмас. Бас, сиз дилларида мараз бўлган кимсалар: «Бизга бирон бало етишидан кўрқамиз», деган ҳолларида улар (кофирлар) томонга шошаётганларини кўрасиз. Шояд Оллоҳ мусулмонларга ғалаба берса ёки Ўз ҳузуридан (бу мунофиқ кимсаларни шарманда қиладиган) бирон ишни келтириб, улар ичларида яширган нарсаларига надомат қилувчиларга айланиб қолсалар». (Моида, 51-52)

Бу оятлар тушган пайтда Қайнукоъ яҳудийлари афвини тилаб, улар номидан илтимос билан келмоқчи бўлиб турган Убода ибн Сомит Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳазратларини топиб, узрмаъзур тилади, нима қилмоқчи бўлганини, энди ўша ниятидан воз кечганини айтди.

Орада яҳудийлардан бир неча киши Убода ҳузурига келиб:

— Сен бизнинг иттифоқчимиз эдинг, бизга бугун ёрдам бермасанг, қачон ёрдаминг тегади? — дейишди.

Убода уларга янги тушган оятларни ўқиб берди. Сўнгра энди бу иттифоқнинг давом этмаслигини, агар улар билан дўст бўлса, Оллоҳнинг ва расулининг дўстлигини йўқотиб қўйишини тушунтирди. Охирида бундай деди:

— Менга Оллоҳнинг ва расулининг дўстлиги керак. Бу дўстликни ҳеч бир нарсага алишмайман. Бу йўлда ҳамма нарсдан айрилишимни билсам ҳам, натижа ўзгармайди!

Ундан энди фойда чиқмаслигини англаган яҳудийлар бу гал Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салулни ўртага қўймоқчи бўлишди. Тушган оятлар билан у унча ҳисоблашиб ўтирмасди. Убода шу дамгача яҳудийларга иттифоқдош бўлиб келгани туфайли бир кун эмас бир кун бошига бало тушиши мумкинлигидан кўркувда кечалари уйқуси қочиб чиқса, Ибн Убайй яҳудийларни қандай қутқариш дардига мубтало бўлиб, фикризикри шу билан банд эди. Қалби аввалдан улар билан бир ва доимо бир бўлиб қолажак, ҳеч қачон мусулмонларга нисбатан севги қалбидан ўрин олмаяжак.

У яна келди. Яна Расулуллоҳни роҳатсиз этажак, яҳудийларни Мадинада қолдириш чораларини ахтаражак.

Жанобимиз ўтирган уйнинг эшигида Увайм ибн Саидага дуч келди.

— Йўл бўлсин, эй Ибн Салул? — деб сўради Увайм ундан.

— Муҳаммадда гапим бор эди.

— Бу гал у зотни безовта қилишингга рухсат бермайман, эй Ибн Салул!.. Вақт борида ғазабимни қўзғотмасдан бу ердан кет.

Унинг жаҳли чиқди. Ибн Убаййдек бир одамга бундай муомала қилишга кимнинг ҳадди сиғади?.. Ғазабли нигоҳ ташлади: «Йўлимдан қоч!» демоқчи бўлди. Уваймни йўлдан қочиришга шу қарашимнинг ўзи кифоя деган ишончда олға босди. Аммо Увайм уни қаттиқ итариб юборди. Ибн Убайй юзи билан деворга урилди. Қон чиқиб, соқолига сиза бошлади. Унинг бу ҳолини

яхудийлар ҳам кўришди ва энди иш битганини англаб етишди. Ибн Убайй бу ҳолга туширилдими, ортиқ Мадинада орқа қилса бўладиган одам қолмаганини тушунишди.

Ибн Убайй ўзини салпал ўнглаб олдида, кин ва нафрат тўла овозда:

— Мендай бир одамгая?.. Балолар бўлсин сизларга! — дея бу ердан кетди.

Набийи акрам (с.а.в.) ҳазратлари Қайнуқоъ яхудийларига Мадинадан уч кун ичида чиқиб кетишни амр қилдилар. Зинҳор ҳазили йўқ эди бу амрнинг. Яхудийлар қисқа вақт ичида ҳозирлик кўришди. Ўзлари чиқарган фитна ва фасод туфайли пушаймон бўлабўла шаҳарни ташлаб чиқиб кетишди. Орқаларида уларнинг ҳайдалишидан рози бўлмаган бир қисм мунофиқлар ҳамда икки яхудий қабиласи — Бани Назир ва Бани Қурайза қолди.

* * *

Макка...

Абу Суфён Бадр учун то мусулмонлардан интиқом олмагунича хушбўй сепмаслик ва хотин билан ётмаслик тўғрисидаги қасамида давом этарди. Бадрда асир тушган ўғли Ханзалани йўлини топиб, фидя тўламасдан қутқарди. Яъни, Маккага умра зиёратига келган бир кекса мусулмонни ушлаб ҳибс этди ва то ўғли келмагунича уни камокда тутиб туришини билдириб, масалани шу тариқа ҳал этди.

Қани энди ушоқча бўлса ҳам интиқом олишнинг йўли топилсайди!.. Ҳеч бўлмаса, Бадрдан бери давом этиб кслаётган бекорчи ҳаётига чек қўйишни истарди. Кейин шу дардда юрганлардан икки юз нафарлик бир куч тўпладида, Мадина сари йўл олди. Орада уч милча масофа қолганида кўнишди.

Абу Суфён шерикларини ўша ерга қўйиб, ёлғиз ўзи Мадинага жўнади. Бани Назир яхудийларига келди. Салом ибн Мишкамнинг уйида меҳмон бўлди. Унга иззат-икромлар кўрсатилди. Ҳамдард эдилар, умумий душманлари хусусида гаплашишди. Абу Суфён Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) Мадинадаги ҳолатлари ҳақида маълумот олди. Бу маълумотлар ҳам унинг афтини буриштиради, ҳам ёнаётган юрагига сув сепди. Бир томондан, Ҳазрати Расулуллоҳ Мадинада тобора кучайиб бораётганларини, Ислом дини ёйилганини эшитиб, ғами ва андишаси янада ортган бўлса, бунга муқобил, ҳамон яхудийларга таъсир этишолмаганини, орадаги душманлик ҳар кун бир одимдан ортиб бораётганини билиб, озмиқўпми фараҳлик туйди. Зотан, яхудийларнинг қалблари ҳам исломият билан исиниб қолишидан ва бугунги холидаям мағлуб этолмаган душманининг каттакатта кучга эга бўлиб олишидан кўрқарди.

Шу кеча шерикларининг олдига қайтди. Тонгда бир неча кишини Урайз деган жойга юборди. Улар келиб, атрофи деворлар билан ўралган бир хурмозорга ўт қўйиб юборишди. Боғ эгасини ва ўша ердаги кишини ўлдиришди. Сўнгра тез Абу Суфённинг ёнига қайтишди. Ортиқ бу ерда бир сония ҳам қолишнинг имкони йўқ эди. Интиқом олинди ҳисоб. Дарҳол ҳаракат амрини берди. Хабар етиб борса, орқаларидан тушилиши аниқ эди.

Айни онда ортларидан ҳеч ким қувламаётган бўлса ҳам, яшин тезлигида қочиб қолишди.

Набийлар сарвари (с.а.в.) жанобимиз воқеадан хабардор бўлган захотлари Абу Лубобани Мадинага вакил этиб қолдириб, ён-атрофларидаги бор одам билан изга тушдилар. Лекин Абу Суфён анчагина йўл босиб қўйган эди. Ўйфикри мадиналиклар етиб олмасидан бурун тезроқ Ҳарам худудига кириб олиш эди.

Таъқиб этувчилар жадал келишаркан, бир жойда кимдир хайрат тўла овозда:

Анави қопга қаранглар! — деб юборди.

Йўл четидаги қоп уларга ғаройиб кўринди. Отдан тушиб, очиб кўришди. Ичида қовурилган ун бор эди. Бунақа унни «севик» дейишарди.

— Қўйинглар уни, ишимизни қилайлик.

Таъқиб давом этди. Сал юрганларидан кейин иккинчи, сўнг учинчи қопларга дуч келишди. Масала англашилди. Абу Суфён туялар тезроқ юрсин деб емакка ҳозирланган севикларини йўлларга ташлаб кетган эди. Улар яна бир мақсадни — орқадан келаётганларни бирмунча

муддат қоплар билан овора қилишни ва ўзлари янада узоқлашиб олишни кўзлашган кўринади.

Қарқаратул Қудргача таъқиб этиб боришди, сўнг Расулуллоҳ (с.а.в.) тўхташга амр бердилар. Етолмаган бўлишса ҳам, аммо лекин уларни ҳўб қўрқитишгани аниқ эди.

Қайтишда таъқибчилардан бири:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, бу юришимиз биз учун ғазот ўрнига ўтадимми? Бундан ажр ва мукофот оламизми? — деб сўраб қолди.

— Ҳа, — деб марҳамат қилдилар Расули акрам (с.а.в.).

Ҳеч бир тўқнашувсиз кечган бу таъқиб йўлда ётган унлар номи билан «Севик ғазоти» деб аталди.

* * *

Убайй ибн Каъб асҳоб орасида Қуръонни энг яхши биладиганлардан эди. Набийи акрам (с.а.в.) ҳазратларининг тақдирлашларига сазовор бўлган, Қуръон ўрганмоқчи бўлганлар устун кўйишлари лозим саналган тўрт кишидан бири сифатида кўрсатилган эди. Қолган уч дўсти Абдуллоҳ ибн Масъуд, Муоз ибн Жабал ва Абу Ҳузайфанинг озод этилган кули Салим эдилар.

Убайй бир куни масжидда ёлғиз ўзи Оллоҳ ризоси учун намоз ўқимокда эди, чақириб қолишди:

— Эй Убайй ибн Каъб!

У пайтлари ҳали намозда ўнгсўлга қараш айб саналмас эди. Муҳим эҳтиёж юзага келса, баъзан намозда гаплашишар, ҳатто салом берилса, алик олишар эди. Убайй ўзи жуда яхши танийдиган, ҳурмат туядиган бу овоз эгасига қайрилиб қаради, аммо намозини бузмади. Тугатиб, ўрнидан турди ва эҳтиром ила ёнларига борди.

— Амрингизга мунтазирман, эй Оллоҳнинг расули, — деди.

— Биринчи чақирғимни эшитмадингми?

— Эшитдим, эй Оллоҳнинг пайғамбари, лекин намоз ўқиётган эдим.

«Эй имон келтирганлар, Оллоҳ ва расули сизни сизга ҳаёт берадиган нарсаларга чорлаганида, уларга ижобат қилинг!..» (Анфол, 24.) оятини сен билмайсанми, эй Каъб.

— Биламан, ё Расулуллоҳ, бундай хатога иккинчи йўл қўймайман.

Намоз ўқиётган бўлса ҳам, агар Сарвари анбиё чорлаб қолсалар, кечиктирмасдан итоат этиш лозимлигини Убайй шу тариқа ўрганиб олди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳазратлари унинг намоз ўқиётганини билатуриб чақирдиларми, бунда буюк бир ҳикмат борлигини у ўйлаши лозим эди. Чунки Оллоҳ таоло номидан намозга буюрган ва энг буюк ибодат намоз эканини таълим берган Жанобимиз ўзлари яхши кўрган бир дўстларини бекорданбекорга чақирмасдилар, ахир.

— Қуръоннинг энг буюк сурасини бу масжиддан чиқмасдан сенга ўргатишимни хоҳлармидинг? — дедилар Расули кибриё (с.а.в.).

— Албатта, ё Расулуллоҳ!

Жанобимиз Убаййнинг кўлидан тутдилар, суҳбатла

шиб, масжид эшиги сари бошладилар. Убайй бундай бахтли оннинг узоқ давом этишини орзу қилганидан, одимларини янада секинлатгиси келарди. Фаҳри коинот (с.а.в.) эса, гўё тақлифларини унутгандай эдилар. Убайй қараса, масжиддан чиқиб кетиб қолишади. Эшикнинг ёнигинасига келганларида, нозик бир ҳаракат ила Султони анбиёни тўхтатди.

— Масжиддан чиқмасдан Қуръоннинг энг буюк сурасини ўргатишни ваъда қилган эдингиз, эй Оллоҳнинг расули, — деди.

Нурли юзда бир пайтда ҳам майин табассум, ҳам тақдирлаш аломатлари зоҳир бўлди.

— Намозда нимани ўқийсан? — деб сўрадилар.

— Фотиҳа сурасини ўқийман, эй Оллоҳнинг пайғамбари.

— Қуръоннинг энг буюк сураси шудир, эй Убайй. Оллоҳ таоло бу сура каби шонли бир сурани Забурда ҳам, Тавротда ҳам, Инжилда ҳам, ҳатто Қуръонда ҳам нозил этган эмасдир. У

ҳар намозда такрорланиши лозим бўлган энг аҳамиятли сурадир.

Убаййнинг хурсандлигини ҳеч бир нарса билан ўлчаб бўлмасди. Набийлар Сарварининг (с.а.в.) қўлларини тутиб, ерда юряптими ё кўкда учяптими, билмас даражада устун бир маънавий қувонч, қонқиш ва лаззат туйган, худди жаннат боғларида кезаётгандек ҳис этар эди ўзини. Қуръон ичида энг қийматли сура Фотиҳа сураси эканининг ҳақиқати англатилгани бир шодлик бўлса, уни ана шу Қуръоннинг таблиғига маъмур Расули карим (с.а.в.) етказганлари Убайй учун қўша шодлик эди.

Бундан буён Убайй намозларида бу сурани ўқиётганида ва ё Расули кибриё жанобимизнинг оғизларидан эшитаётганида ўзини айрича бир хотиранинг остоналарида кўражак ва доим ўша оннинг хаёлила маст бўлажак эди.

* * *

Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.) Бани Саълаба «Зу Амарр» деган жойда тўиланаётганини, Мадинага боскин қилишга ҳозирланаётганини эшитдилар. Дарҳол лашкарни йиғишга буюрдилар. Тўрт юз эллик киши тўпланди.

Ҳазрати Руқаййага қарайман деб Бадра иштироқ этолмаган Усмон ибн Аффон бу дафъа яна Мадинада қолишга мажбур бўлди. Жанобимиз уни то қайтиб келгунча ўринларига вакил қилиб тайинладилар.

Лашкар кўзгалди. Зу Амаррга яқинлашганда Жаббор исмли кишини тутиб олишди. Жаббор мусулмон бўлди ва мўминлар лашкарини Бани Саълаба тўпланган жойгача бошлаб борди. Аммо мусулмонлар келаётганидан хабар топган одамлар тарқаб, тоғ тепаларига чиқиб кетибди. Хатто баланд тепаларда юрганлари ҳам кўриниб турарди.

Лашкар шу ерга кўнди. Лекин сел каби бир ёмғир ёғиб, кийимларини шалаббо қилиб юборди. Расули ақрам ҳеч кимнинг кўзи тушмайдиган бир четга ўтиб, устларини ечдилар, яхшилаб сиқиб, ёйиб қўйдилар. Сўнгра ўша атрофга ёнбошлаб, бир оз тин ола бошладилар. Салдан кейин ухлаб колдилар.

Тепадан кузатиб турганлар ғатафонликлар ичида энг жасур йигитларидан ҳисобланган бирига:

— Эй Дуъсур, сендай бир йигитга бунақа фурсат ҳар доим ҳам келавермайди, — дейишди.

Дуъсур жавоб бермади, аммо бу мақтовдан жазаваланиб, кўзи ва қўли қилич ахтариб қолди. Биттасини шартга олдию пастга эна бошлади.

Орадан ҳеч қанча ўтмай, у шайтоний бир илжайиш билан Пайғамбари зишоннинг (с.а.в.) тепаларида турарди. Ҳазилакам гапми, оёғи остида ётган бу одам лашкар қўмондони эди!

— Кўзларингни оч, кўрайлик, эй ошна! — деди истехзо билан. Расулуллоҳ уйғониб кетдилар. Шундоқ бошлари устида қўлда қилич яланғочлаган ҳолда бир одам турарди.

— Шу онда сени менинг қўлимдан ким қутқара олади? — деди у одам пишиллаб.

Кескин бир тарзда:

— Оллоҳ! — деб жавоб қилдилар Расули ақрам. «Оллоҳим, мени бу одамнинг шарридан асра!» деб илтижо этдилар.

Дуъсур титраб кетди, қўлидан қиличини тушириб юборди. Расулуллоҳ (с.а.в.) узаниб қилични қўлга олдилар, ўринларидан турдилар ва:

— Энди сени менинг қўлимдан ким қутқара олади? — дедилар.

Икки-уч сония ичида иш бу қадар чаппасига айланганидан Дуъсур донг қотди. Ҳозиргина Жанобимизни яхшигина тузоққа туширганига амин эди. Қўлидан чиқариш нияти ҳам йўқ эди. Бунақа ишларда унинг роса тажрибали эканини ҳамма биларди, қадрларди. Буларга қарамай, ҳозир унинг ўзи қўлга тушиб ўтирибди.

— Мени кечирсанг, иккинчи сенга қарши урушмайман, — деб рижо қилди.

Султони анбиё жаноблари унга Ислом динини қабул этишни таклиф қилдилар. Дуъсур шаҳодат калималарини айтиб, мусулмон бўлди. Ҳазрати Пайғамбар дўстларини чақирдилар.

Келишди. Вазиятни англатдилар. Сўнгра Дуъсурга изн берилди, шерикларининг ёнига кетди. Қиличи яна унга кайтариб берилган эди.

Бутун бўлиб ўтган бу ходисаларни тепадан қизиқиб кузатиб туришарди. Мақсадни амалга оширолмай қайтиб келган Дуъсурни маломат билан қаршилашди.

— Хайф сенга, эй Дуъсур. Шуниям эплаёлмадинг. Ҳолбуки, сендан умидимиз катта эди.

— Ундан ҳам катта иш қилдим, — деди жавобан Дуъсур.

— Ҳа, аввал унга қиличингни таслим этдинг, кейин бу ёққа ҳаёти бағишланган одам сифатида қайтиб келдинг, шуми? Ё яна бирор гапинг борми?

— Албатта бор... Мен унинг қаршисига чиқиб: «Кўлимдан сени ким қутқаради?» дедим. У фақат «Оллоҳ» деб жавоб қилди. Шу пайт хайбатли бир одам пайдо бўлиб, кўксимга мушт туширди. Кўлимдан қилич учи кетди. Ўзимни ўнглаб, бундай қарасам, энди қаршимда у турарди. Кўлида мен тушириб юборган қилич. Аммо кўксимга ким урганини билмайман. У ерга борганимда йўқ эди, урганидан кейин яна йўқ бўлиб қолди.

— Кўзингга кўрингандир, — дейишди ишонмай.

— Менинг ўрнимда бўлганларингда бунақа демас эдинглар. Қолаверса, мен унинг динини қабул қилиб келдим. Ақлларингиз бўлса, унга қарши чиқиш хавасидан воз кечинглар. Менинг гапим шу, — деди Дуъсур.

Шу тарика Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳазратимиз бу гал ҳам уруш қилмасдан Мадинага қайтиб кетдилар.

* * *

...Ҳазрати Усмон (р.а.) Руқаййанинг вафотига ҳеч кўниколмасди. Тезтез қабри бошига бориб турар, у ердан маҳзун қайтишларини дўстлари кўришар эди.

Бир куни уни бу аҳволда Ҳазрати Умар (р.а.) учратди.

— Ғамингни аритадиган бир чора топишимизни истайсанми, эй Усмон? — деди у.

— Қандай чора экан?

— Қизим Ҳафсани сенга никоҳлаб бераман.

Усмоннинг кўзлари буғланди, сўнг Руқаййанинг хаёли жонланди. Тупрокқа берганига тўққиз ой бўлибди, аммо ҳануз калбида яшарди, умрининг охиригача азиз хотира бўлиб қолиши муқаррар эди.

Ҳафсани яқиндан танимасди. Унинг устига, Руқаййадай бир хотин бўш қолдирган жойни ким тўлдира оларди?..

— Бирикки кун ўйлаб кўрсам... — деди.

— Албатта.

Ҳазрати Умар мусулмон бўлмасидан аввалги холида ҳам мард инсон сифатида танилган эди. Ҳазрати Усмондай тоза, дуруст, яхшиликсевар бир одамга кизини таклиф этаркан, Ҳафсага яхши бир эр топгангина бўлмасди. Усмон ҳам бошқалар топа олмайдиган бир қайинота топар, қизи Ҳафса ҳам Усмонга ярашгулик хотин бўлар эди. Шу тарика, бир жиҳатдан, Усмоннинг дарди енгиллашса, иккинчи жиҳатдан, бахтли бир оила вужудга келар эди.

Икки кун ўтгач, Усмон жавобини айтди:

— Ҳозир уйланиш кўнглимга сиғмай турибди. Умар ҳам қистамади.

— Узинг биласан, эй Усмон, — деди кўйди.

Ўша кунлари Султони анбиё (с.а.в.) Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) билан бир масалада яширин маслаҳат қилдилар. Бундай хос маслаҳатларда доим иштироқ этадиган учинчи шахс — Ҳазрати Умар (р.а.) бу гал йўқ эди. Маслаҳат нима устида бўлгани кейинроқ билинди...

Орадан бир неча кун ўтди. Ҳазрати Усмондан мужмал жавоб олган Ҳазрати Умар Ҳазрати Абу Бакрнинг олдига борди.

— Қизим Ҳафсани сенинг никоҳингга берсам, нима дейсан, эй Абу Бакр? — деб сўради.

Ҳазрати Абу Бакрнинг кўзлари ерга инди. Бўлади ё бўлмайди ҳам демади.

Ҳазрати Умар биродари сукутининг маъносини тушунди. Юраги сиқилди. Бундай ҳол унинг табиатига уйғун эмасди. Тўғрини тўғри, эгрини эгри деб ўрганган ўзи бундай бир таклиф қаршисида қолса, «Майли, мен розиман» дерди ёки «Йўқ, уйланмайман», деб жавоб берган бўларди. Унинг бу ишдан кўзлаган ягона мақсади — ғоят самимий дўстлари билан янада яқинлик ҳосил қилиш эди. Бўлмаса, қайси ота келиб, қизимни сенга никоҳлаб берай, дейди?!

Усмон қабул этмади бу таклифни. Расулуллоҳнинг қизи ўрнини ким боса оларди, деса, Умар уни ҳақли деб билади, аммо Абу Бакрга нима бўлди? Ҳеч бўлмаса, самимият билан ҳам: «Сенинг қизингни олмайман», дейиши керак эдику, ахир.

Орадан сукутли, узоқ эмас, аммо ҳар иккиси учун узоқ туюлган бир вақт ўтди. Ҳазрати Умар хафа бўлгани аниқ билиниб турган алфозда у ерни тарк этди. Орқасидан Абу Бакр «Тўхта, эй Умар, сени хафа қилмоқчи эмасман», демади.

Ҳа, Абу Бакр бундай демади, аммо каттиққаттик кадамлар босиб кетаётган бу мард инсоннинг ортидан мамнуният ила боқиб қоларкан: «Шукр қил, Расулуллоҳ менга фикрларини очдилар. Йўкса, бу ердан хурсанд чиқар эдинг, лекин буюк бир шарафни кўлдан бой берган бўлардинг, эй Умар!» дея шивирлаб қолди.

Буюк Умар бу гал чиндан ҳам хафа бўлган эди. Самимият туйғулари ила яхшиликни ўйлаган эди, бироқ кутганига эришмади. Бу ҳолда унга тасалли бера оладиган биргина зот бор эди. Умар ўша зотнинг ҳузурига борди.

— Ё Расулуллоҳ! Ҳунайснинг вафотидан кейин қизим Ҳафса тул қолган. Уни Усмонга таклиф этдим, қабул қилмади. Кейин Абу Бакрга тавсия этдим, жавоб ҳам бермади, — деди узилиб.

Расулуллоҳ жанобимиз кулимсирадилар.

— Хафа бўлма, эй Умар, Оллоҳ Усмонга сенинг қизингдан ҳам хайрли бир хотин, сенга Усмондан ҳам хайрли бир куёв берди. — дедилар.

Бутун хафагарчилик бир онда тарқалди кетди. Ва ҳаммаси тушунарли бўлди.

Ҳазрати Умар бундай бир саодатни «Ўйлаб кўрайчи», деб қаршилайдиган инсон эмасди. Жаноби Расулуллоҳга қизи Ҳафса тугул, жонини беришга ҳам тайёр эди.

Шу тариха бир неча ойдан бери «Бадр шаҳидининг тул хотини» бўлган Ҳафса кутилмаган бир саодатнинг оstonосида кўрди ўзини...

Бу ёқда Ўсмон ҳам Руқайядан бўшаган ўринни Ҳазрати Расулуллоҳнинг (с.а.в.) иккинчи қизлари Умму Гулсум эгаллашини эшитиб, маҳзунлиги севинчга айланди. Шу заҳоти кўнглидан: «Хайрият, Умарнинг таклифини қабул қилмабман», деган ўй ўтди...

Ҳазрати Абу Бакр ҳам энди Ҳазрати Умарга очик гапирса бўлади.

— Эҳтимол, ўша куни мендан жаҳлинг чиккандира, эй Умар? — деб сўради.

— Ҳа, сендан ранжиган эдим. Ҳеч бўлмаса, манфий жавоб ҳам бермадингда, эй Абу Бакр.

— Агар Расулуллоҳ жанобимизнинг Ҳафсани сендан сўраш ниятларини билмаганимда, бу таклифингга жон-жон деб рози бўлардим. Ҳазратимиз оғиз очмасалар, мен талабгор бўлардим. Лекин ўшанда кизиини Пайғамбар (алайҳиссалом) сўраш ниятидалар, деб ҳам айтолмасдим. Энди мени маъзур кўрасанми, эй Умар? Масала буткул ҳал бўлди.

* * *

Ҳижратнинг учинчи йили рабиулаввал ойида Усмон ибн Аффон Расулуллоҳнинг (с.а.в.) нур юзли қизлари Умму Гулсумга уйланди.

Руқайяга ўталган махр айнан Умму Гулсумга ҳам берилди. Бу билан Жанобимиз икки опа-сингил орасида фарқ ажратмагиларини ҳам англатдилар гўё. Усмон аввал Руқайя туфайли «Зиннур» (Нур эгаси) деган ном олган бўлса, энди «Зиннурайн» (Икки нур эгаси) бўлди. Умму Гулсум ўн йилча аввал амакиси Абу Лаҳабнинг ўғлига бўлишиб қўйилганида Оллоҳнинг бир икромии туфайли улардан кутулган, отасининг уйида, унинг тарбияси остида ўсган эди. Отаси тортган азобларга шерик бўлди. Опа-сингиллари орасида отасига энг кўп

хизмат қилгани ҳам у эди. Чунки опалари Зайнаб билан Руқаййа турмушга чиқиб кетишган, Фотима эса, пайғамбарликнинг илк йилларида ҳали ёш қизча эди. Бу сабабдан Макка даврида Расулulloҳнинг (с.а.в.) доимо ёнларида, доимо бирга шу қизлари Умму Гулсум бўлди, севикли отанинг ҳамдардҳамкори бўлиш шарафига энг кўп у эришди.

Энди келин бўлди. Опаси курган уйни давом эттириш вазифаси зиммасига тушди. Бу уйда ҳар қадамда опасининг бир хотирасига дуч келажак, уйдаги ашённинг ҳаммаси унга: «Мени бир вақтлар севгили опанг ҳам ишлатгандир», деяжак эди. Тасалли берадиган бир тарафи шу эдики, сағир ёшида етим қолган жияни Абдуллоҳга энди бегона аёл эмас, ўзи оналик килади, уни етимлик изтиробларидан кучи етган қадар узоқ тутати.

Усмон ибн Аффон хушкўринишли, вафокор, такдиртахсинга лойиқ бир инсон эди. Акс ҳолда, Пайғамбар хазратлари (с.а.в.) иккинчи марта уни куёв қилиб танлармидилар?! Умму Гулсум бўлғуси ёстикдошининг ахлоқи чиройли эканини опаси Руқайядан кўп эшитган, ўзи ҳам яқиндан кўрган, таниган эди.

Умму Гулсум ота уйини мана шундай туйғулар остида тарк этди. Усмон ибн Аффоннинг уйига келиб, жияни Абдуллоҳни бағрига босди, ёнокларидан ўпди ва:

— Бугундан эътиборан онанг мен бўламан, — деди.

Усмоннинг уйида иккинчи нур тарала бошлади. Саодат тожи иккинчи марта бошига кўнди. Энди буткул битмаса керак деб ўйлаган қалб яраси бундан кейин шифо тонажак, айна чокда, кўп вақтлар унга, жаннат боғларида юрибман, деб ўйлатадиган даражада бахт ато этган Руқаййа ҳам азиз бир хотира ўлароқ яшаяжак эди...

* * *

Макка...

Қурайшийлар тижорат қилмасдан туrolмасди. Аммо энди анча чўчиб қолишган, бундай сафарга чиқишга аввалгидай жасоратлари етишмас эди. Тўпланишди, маслахатлашишди. Ниҳоят, Асвад ибн Мутталибнинг тавсиясига кўра, Нажид чўли орқали бориб келишга қарор қилишди. Карвоннинг бу йўлдан ўтиши Муҳаммаднинг ва асхобининг хаёлига ҳам келмайди. Бир неча шерик ўртада ташкил қилган катта сармояли карвон Сафвон ибн Умаййа амри остида йўлга тушди.

Мушриклардан Нуайм ибн Масъуд бир иш билан яширинча Мадинага келиб, яҳудийлардан Кинона ибн Абу Хуқойкнинг мехмони бўлган эди. Кечаси ўтиришди. Қўшнилар, танишбилишлар тўпланишиб, ича бошлашди. Бу ичкилик дастурхонида мўминлардан Салит ибн Нўъмон ҳам бор эди.

Ўтирганлар биринкетин бўшатишган қадахлардан роса маст бўлгач, тиллардаги тушов хийла бўшалди. Нуайм Макка ҳақида сўзлади. Сафвон ибн Умаййа етакчилигида йўлга чиқарилган карвон ҳақида бутун тафсилотлари билан тилидан бол томиздириб сўзлаб берди. «Маккадан йўлга чиққан карвон» хабари ўтирганлардан Салит ибн Нўъмоннинг хушини жойига келтирди. Қўлидаги қадахни қўйиб, диққат билан кулоқ сола бошлади.

Нуайм мастликдан келаётган нашъа ичида чиройли бир суҳбат бўлаётганини билиб турар, аммо сўзларининг охири қаерга боражагини ҳеч ўйламас эди.

Салит эшитганларини унутиб қўйишдан чўчиб, энди ичкиликдан тийилди. Яна бир оз суҳбат давом этиб, кейин ўтириш тарқалди. Салит уйига жўнаркан, бир жойга етганида ҳеч кимга билдирмай йўлни бошқа ёққа солди. Тез орада у Жаноби Расулulloҳнинг (с.а.в.) эшиклари тагида турарди. Эшитганларини оқизмайтомизмай етказди.

Эрта тонгда қилинган биринчи иш Зайд ибн Ҳориса амирлигида тўпланган юз кишини тез йўлга чиқариш бўлди. Улар қаерга, нима учун кетганини ҳеч ким билмай ҳам қолди. Жумадил охир ойи тугаб бораётган кунлар эди. «Қорда суви» деб аталадиган жойга кўнган Қурайш карвонидагилар узоқда кўтарилган чангтўзон нимага далолат этишини олдинга англашмади. Ким билади кимлигини, дейишдиқўйишди. Кўрингандан қочавериinsa, уйларини тополмай

қолишадику бунақада.

Аммо орадан кечган қиска вақт қўлларини пушаймонликда пешоналарига уришларига сабаб бўлди. Келаётганлар бегона эмасди, Бадрда урушишган йигитлар эди улар. Энди карвонни қутқариш амримаҳол. Бадрда кучлар бирга уч бўлатуриб енгилишган эди, бу гал улар икки баробар кўп. Қаршилиқ кўрсатиш ўлимни олдиндан бўйинга олиш билан баробар. Шу боис «Молми, жонми?» мавзуида қискача муҳокама қилиб олишди, ҳаммалари бир овоздан Макка йўлини тутишни маъқул кўришди. Қўлга илинганини олиб қоча бошлашди.

Ҳеч кимнинг бурни ҳам қонамади. Мушриклардан Ғурот ибн Ҳаййон асир олинди, қолганларига етиш имкони йўқ эди. Карвон эса қандай бўлса, шундайлигича Мадинага ҳайдаб кетилди.

Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) карвоннинг бешдан бирини айирдилар. Қиймати йигирма минг дирҳам турарди. Демак, ҳаммаси у ёқбу ёғи билан юз минг дирҳамлик мол эди. Ажратилган бешдан бир қисм Жаноби Расулulloҳнинг (с.а.в.) оилаларига, яқинларига, етимларга, фақирларга ва йўлда қолганларга тарқатилди.

Иш шундай бўлдики, худди Сафвон ибн Умаййага бу карвонни Зайд бошчилигидаги мусулмонлар гуруҳига обориб топшириш вазифаси юклангану у вазифасини эсономон уддалагандек. Энди хотиржам Маккага қайтса бўлади. Шундай қилди ҳам. Зотан, бундан бошқа нима қила оларди.

Ҳали Бадр алами аримаё туриб бу карвоннинг қўлдан чиқиши яра устига сепилган қалампиртуз бўлди. Энди чидаб бўлмайди, энди тезда нимадир қилиш лозим.

Бадрдан олдин Абу Суфён келтирган карвондан тушган даромадни ўч олиш учун ишлатишга қарор қилишгани боис ҳозиргача сақлаб туришган эди. Қабиламақабилла юриб, мусулмонларга қарши жанг учун ёрдам сўрашга келишишди. Атрофда зўр ташвиқот бошланди. Бироқ шоир Абу Азза овоз чиқармас, гўё оғзини пичоқ билан ҳам очиб бўлмас эди. Сен ҳам убу нарса де, кабилада қилинган таклифларга жавобан «Муҳаммадга сўз бердим, ҳаётимни тилимни тийиш эвазига қутқардим», дер, сўзида турар эди. Ниҳоят, Сафвон ибн Умаййа билан Жубайр ибн Мутъимнинг қайтақайта илтимослари, келажакда баъзи эҳтиёжларини қоплаш ваъдалари қаршисида синди, хўп деди. У ҳам қабиламақабилла юра бошлади.

Бу галги ҳозирлик Бадр тайёргарлигига ўхшамасди. Ўлим бор, қайтиш йўқ, деган қатъий йўриқ асосида ҳозирлик кўришар, албатта бир натижага эришажакларига ишонишар эди.

* * *

Бомдод намозидан кейин Набийлар Султони (с.а.в.) ўзларига йўналган нигоҳларда бир суҳбат соғинчини туйдилар:

— Эй инсонлар! Ёмонликларни тарк этинг, Раббингизнинг йўлига қайтинг, тавба қилинг. Оллоҳнинг мағфиратини тиланг. Мен ҳам кунда юз дафъа Оллоҳга тавба қиламан, — дея сўз бошладилар.

Ўтирганлар бу ифодаларни кўнгил оламларига муҳраб қўйишди. Келажакдан кўрқуви ва хавфи бўлмаган Буюк Пайғамбар юз дафъа тавба этса, бизларнинг шўримиз қурибди, деган хаёлларга боришди.

— Барча инсон хато қилади, хато қилганларнинг энгхайрлиси эса, хатоларидан қайтган ва Оллоҳга тавба этганларидир.

Демак, инсон хато қилганидан кўра кўпроқ хатодан тавба этмагани учун азобга йўлиқади. Ҳеч хато қилмаслик инсонлик иши эмас. Ҳатто Оллоҳ таоло қулининг хатосиз эканига эмас, хато қилганидан кейин тавба этишига аҳамият беради. Чунки Жанобимиз: «Агар сизлар хато қилмасангиз, Оллоҳ таоло сизларни ўртадан кўтаради ва ўрнингизга хато қиладиган, аммо бу хатоси туфайли Оллоҳ таолонинг кечиринини тилайдиган қулларини яратади. Улар Оллоҳга ёлворади, мағфират этишини сўрайди. Оллоҳ ҳам уларни кечиради», дея марҳамат қилганлар.

Сўнгра Набийи акрам (с.а.в.) хазратлари сўзларини бундай давом эттирдилар:

— Мўмин тавба этса, Оллоҳ таоло тавба этган у киши туядиган фараҳликдан ҳам юксак фараҳлик туяди. Бир одам емакичмак юкланган туяси билан бир чўлда кетаётган эди. Уйқуси келди, бир дарахт тагига ётиб ухлади, туяси эса, узоқлаб кетди. Одам уйғониб, ёнида туясини топмади. Бир тепага чиқди, ҳеч нарса кўрмади, иккинчи, учинчи тепага чиқди, яна ҳеч нарса кўрмади. Қайтди. «Эски жойимга бораманда, ўлгунимча ухлайман», деб қўлини боши устига қўйиб, ўлимини кутиш учун ётди. Бирдан қараса, туяси югуриб келяпти. Юклари ҳам жойжойида. Одам севинч берган бир шошқинлик ила шукр бурчини ўтаб: «Оллоҳим, сен менинг Раббимсан, мен эсам, сенинг кулингман», деди.

Пайғамбарлар Имоми бу тамсилни баён қилгач:

— Хуллас, Оллоҳ таоло тавбаси сабабидан туясини топган бу одамдан ҳам ортиқ севинади, — деб қўшиб қўйдилар.

— Ё Расулуллоҳ, Оллоҳ таоло кулининг тавбасини қачонгача қабул этишини айтинг, — дейишди.

Айни вақтида берилган савол эди бу. Инсон бир хато қилади, яна қилади, хатолар кетмакет рўй бериб туради. Бу инсон гуноҳлари учун кўрқмайди, ҳисобкитоб этилиш кўрқувини йилларча ҳеч ҳис қилмайди. Кейин бир кун келадида, тавбага киришади, пушаймон бўлганини Мавлоига арз этишга чиқади. Бунақалар учун тавба имкони борми?

Набийлар Султони биргина жумла билан бу масалага очиқлик киритдилар:

— Оллоҳ таоло кулининг тавбасини жони бўғзига келмагунича қабул этади.

Яна:

— Оллоҳ таоло кундузи гуноҳ қилганнинг тавбасини қабул этиш учун кечаси қўлини очади ва то тонгга қадар кутади. Кечаси гуноҳ қилганнинг тавбасини қабул этиш учун эса, кундузи қўлини очади ва кутади. Бу ҳол то «Куёш ботган еридан чиққунига қадар» давом этади, — деб марҳамат қилдилар.

Бу сўзларни Жаноби Пайғамбаримизнинг асҳоблари «Оллоҳ таоло кулининг тавбасини ҳар он қабул этишга ҳозир, қул тавба қилса, кифоя», деган маънода англашди.

— Сизлардан аввал яшаб ўтганлар орасида бир одам бўлган. Тўқсон тўққиз кишини ўлдирган эди. Ниҳоят, бир куни унда пушаймонлик туйғуси уйғонди. Ер юзида энг олим инсон ким, деб суриштирди. Бир роҳибни тавсия этишди. Ҳалиги одам роҳибнинг олдига борди. «Тўқсон тўққизта одам ўлдирганман. Менга тавба қилишимга имкон қолганми? Гуноҳларим кечирилиши мумкинми?» деб сўради. Роҳиб: «Йўқ», деб жавоб қилди. Шунда у одам, модомики мен учун қайтиш имкони қолмаган бўлса, сени ҳам ўлдирди қолай, ҳаммаси бўлиб юзтага етсин, деди-да, роҳибни ҳам ўлдирди. Лекин кўнглидаги пушаймонлик туйғуси бари бир кетмади. Бунақа ҳаётга чек қўйишни истарди. Яна энг билагон одамни суриштира кетди. Бу гал унга бошқа олимни кўрсатишди. Унинг ҳузурига борди. «Юзта одам ўлдирганман, тавба қилсам бўладими? Кечирилишимдан умид борми?» деб сўради. «Ҳа, — деб жавоб қилди ҳалиги олим. — Оллоҳ билан унинг қули орасига ким кира олади, ким тўсиқ бўла олади?» Бу жавоб унинг ичида умид учқуни порлашига васила бўлди. Севинди. «Лекин — деди олим, — бунинг учун фалон шаҳарга борасан ва ўша ерда Оллоҳга ибодат қиладиган одамларга қўшилиб, улар билан бирга Оллоҳга ибодат қилиб юрасан. Бир марта ҳам ўз юртинга қайтмайсан. Чунки бу ерда сени ёмонликларга бошлаган ва бошлайдиган ёмон кишилар бор. Уларнинг таъсиридан қутулишинг лозим». Одам бу амрни олиб, дарҳол ўша шаҳарга йўл олди. Аммо кутилмаганда келган ажал унинг олдидан тўсиб чиқди. Ярим йўлда вафот этди. Раҳмат фаришталари ҳам, азоб фаришталари ҳам унинг бошида тўпланишди. Раҳмат фаришталари: «Бу одам тавба қилиб, Оллоҳга йўналган ҳолда бу ергача келди. Уни биз олиб кетишимиз керак», дейишди. Азоб фаришталари эса, аксинча: «У умрида ҳеч яхшилик қилмаган. Устигаустак, юзта одамни ўлдиргани ҳам аниқ. Биз олиб кетамиз», дейишди. Масала фаришталар ўртасида ҳал этилмагач, уларга инсон қиёфасида бошқа бир фаришта юборилди. Уни кўриб, ёнларига чорлашди: «Сени

ҳакам тайин этамиз, орамизда адолат билан ҳукм чиқариб бер», деб вазиятни тушунтиришди. У ўйга ботди, сўнг: «Чиққан манзили билан бормоқчи бўлган манзилининг орасини ўлчанглар. Ҳозир ётган жойи қайси тарафга яқинроқ бўлса, ҳукм шунга кўра чиқарилсин. Борар жойига яқин бўлса, раҳмат малаклари, келган тарафига яқин бўлса, азоб малаклари олиб кетишсин», деб таклиф этди, Жуда ўринли бир ҳакамлик бўлган эди, мамнуниятла* қабул этишди. Масофа ўлчанган эди, борар манзилита яқин ерда вафот этгани аниқланди. Шу тариқа уни раҳмат фаришталари олиб кетишди...

Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) англаган тамсилда «у чиққан манзил» дан мақсад эҳтимол у яшаган эски ҳаёт тарзи, «борар жойи ва тавба қилганидан сўнг бориб яшамоқчи бўлган жойи» эса, янги ҳаёт тарзини ифода этарди. Яъни, бу одамнинг кўнгли яна эски кунларга қайтишга мойил эдими ёки гуноҳ ҳаётига асло қайтмасликни истаётган эдими? Ҳакам Ибнга шу жиҳатдан қараган эди.

Сўнг Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) Оллоҳ таолонинг ушбу оятини ўқидилар:

— «Менинг ўз жонларига жиноят қилган бандаларимга айтинг: «Оллоҳнинг раҳматмарҳаматидан ноумид бўлмангиз! Албатта, Оллоҳ (ўзи хоҳлаган бандаларининг) барча гуноҳларини мағфират қилур. Албатта, Унинг ўзигина мағфиратли, меҳрибондир» (Зумар, 53).

Расули кибриё жанобимиз мавзуни бундай боғладилар:

Оллоҳ таоло буюради: «Ким бир яхшилик билан Менинг ҳузуримга келса, унга қилган яхшилигининг ўнмислича мукофот бордир. Истасам, бу мукофотни орттираман. Ким бир ёмонлик билан келса, жазоси қитган ёмонлигига тенг бўлган азобдир. Лекин истасам, кечиб юбораман. Ким менга бир қарич яқинлашса, мён унга бир аршин яқинлашаман. Бир аршин яқинлашганга бир кулоч яқинлашаман. Менга юриб келганга чопиб пешвоз чиқаман. Ер юзини тўлдирадиган гуноҳ билан келганни, агар ширк қўшмаган бўлса, ўша гуноҳлари тенги да кечириш билан кутиб олишим мумкин».

Саййидул мурсалин (с.а.в.) ҳазратимизнинг бу суҳбатлари кўнгилларни бир бошқа тонгга, бир бошқа ойдинликка қовуштириб юборди. Улуғ Мавлонинг қулларига марҳаматини, лутф ва қарамини шундай чиройти тушунтириб бердиларки...

Бу гўзал тушунтириш...

Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳазратлари Мавло хусусида сўзларканлар, овозларидаги эришилмас бу адо...

Буларни тил билан ифодалаб бўладими?!

* * *

Масжидда шовқин кўтарилиб қолди. Расулуллоҳ (с.а.в.) хужраи саодатлари билан масжидни тўсиб турган ўртадаги пардани кўтардилар.

— Нималар бўляпти, эй Каъб? — деб сўрадилар у ердагилардан.

Каъб ибн Молик ёнида турган ибн Абу Ҳадрадни кўрсатди:

— Бу одам мендан қарздор эди, шуни ҳеч ололмаяман, ё Расулуллоҳ. Ғавғоимизнинг сабаби шу.

Жаноби Расулуллоҳ у одамга боқдилар. Пайғамбар масжидида ёқасидан тутилган бир инсон ҳолатига тушгани, бу ҳам етмагандек, шу ҳоли устига ҳазрати Расулуллоҳнинг чиқиб қолганлари уни руҳан эзаётгани шундай қиёфасидан билиниб турарди. Фахри коинот (с.а.в.) жанобимиз Каъбга ўгирилдилар, кейин кўллари билан ишорат қилиб, қўйиб юбор, дедилар. Каъб мақсадларини тушунди: «Менинг ҳурматимга қарзингнинг ярмидан воз кечасанми?» демоқчи эдилар гўё. Каъб шошапиша:

— Ҳай, ҳай, воз кечаман, ё Расулуллоҳ, — деди. Жанобимиз энди ибн Абу Ҳадрадга қарадилар:

— Тур, қолган қарзингни ўта, — дедилар.

Аср намози яқинлашгач, Расулуллоҳ (с.а.в.) дўстлари биттаданиккитадан бўлиб масжидга

кела бошлашган эди. Пайғамбаримиз қаршиларига бир одам келди. Ўтирмади. Ниманидир сўрамоқчи эди. Расулуллоҳ «Нима гапинг бор?» деган маънода унга қарадилар.

— Эй Оллоҳнинг расули, жазога лойиқ бир иш қилиб қўйдим, ҳукмингизни беринг, — деди у.

— Нима қилдинг?

— Шаҳар чеккасида бир хотинни тутдим, ўпдим, кучоқладим. Кейин Оллоҳнинг азобини хотирладим ва ҳузурингизга келдим. Жазоингизга мунтазирман.

Ҳазрати Умар (р.а.) сўзга аралашди:

— Оллоҳ сенинг бу айбингни ёпибди (яъни, ўртада шохид йўқ), кошки ўзинг ҳам ёпган бўлсангу, келиб бу ерда сўзламасанг эди, — деди.

Жанобимиз на у одамга бир нарса дедилар ва на ҳазрати Умарга.

Одам бир чеккага ўтиб ўтирди. Орадан бир муддат вақт кечди. Ҳеч ўзини боса олмади. Пушаймонлик уни эзар эди. Яна Жанобимизнинг (с.а.в.) ёнларига келди.

— Ё Расулуллоҳ, менга бир жазо тайин этинг, — Деди.

Лекин яна жавоб ололмади. Намоз вақги яқинлашиб қолган, ҳалиги киши устида бу гуноҳини ҳис этибҳис этиб, намозга туришни истамаётган эди. Пешонасини тер қоплади, ахир у Раббул Оламин ҳузурда гуноҳ қилган бир инсон каби қўл боғлаб туришни орзу этаётган эди. Ибодатини тақдим этганида Мавлосининг «Бу гуноҳ билан келдингми ҳузуримга?» дейиш эҳтимоли қалбини титратар, типирчилатар эди. Бу ишни охирига етказиш, олажак жазоси қандай бўлса ҳам, виждон ҳузурига қовушиш учун ёлворган бир овозда:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, эй пайғамбарлар имоми, мен бир гуноҳ ишлаганимни эътироф этяпман ва жазоимнинг берилишини истаяпман, — деди.

Набийлар Султони (с.а.в.) худди жавоб беришга чоғлангандек бошларини кўтардилар, лекин унга эмас, муаззинларнинг энг буюги бўлган зотга қарадилар.

— Тур, эй Билол, азонни айт ва бизларни роҳатга қовуштир! — дедилар.

Ҳалиги одам жазосини олишга қай даражада таллинаётган бўлса, Набийлар Султони (с.а.в.) «Раббингизнинг ҳузурига мархабо, Унинг ҳузурда сажда қилиш саодатини ҳис қилишга мархабо» деган эълоннинг жаранглашини ундан кўпроқ орзу қилаётган эдилар. Яна бир меърож қилмак, тотиб кўрмаган одам билмайдиган у муборак оннинг ҳаяжолини яна туймак, пешиндан то асргача орадаги вақтни Мавло соғинчи ила кечирганларини яна арз эта олмак, ҳузур илоҳийга қабул этилиш саодати ичра ҳамд ва шукрона тақдим этмак... ва шу онларда Мавло ҳузурда қусурга йўл қўймак, одобга тўғри келмайдиган бир ҳолга тушиш андишасила эрмак...

Мавқе ва мақом юксалган сари одоб шартлари нозиклашади. Ҳар қанақа одамнинг Оллоҳ ҳузурда безаниши лозим бўлган одоб билан Ҳазрати Абу Бақр безаниши лозим бўлган одоб бир эмас. Айниқса «Оламлар Раббининг севиклиси» бўлиш бахтиёрлигига эришган Расули кибриёнинг Мавло ҳузурдаги одоблари ҳаёлларга сиғмас бир ўлчовда бўлади. Шу сабабдан намозда Улуғ Мавло ҳузурда турган Сарвари коинот (с.а.в.) жанобимиз ўзига хос меърож қиларканлар, бу меърожга лойиқ бўлган одобни бир он бўлсада хотирларидан чиқармас эдилар.

Ҳазрати Билолнинг (р.а.) ёниқ овози «Оллоҳу акбар, Оллоҳу акбар!» эълонини атрофга таратган маҳал малакут оламининг эшиклари очилган ва фаришталар ҳам Набийлар Султонининг (с.а.в.) имомликларида ҳузурга кириш, энг юксак одоб қоидалари билан кулликларини изҳор этиш учун сафга турган эдилар.

Азон битгач, Жанобимиз (с.а.в.) ўринларидан турдилар, улуғ боболари Иброҳим пайғамбар (а.с.) қуриб кетган Каъба томонга юзланиб, намозни бошладилар.

Намоздан кейин масжиддан чиқиб кетдилар. Ҳалиги киши ҳам шошапиша ортларидан тушди. Ҳодисадан хабардорлардан Абу Умома (р.а.) ҳам, нима бўларкин, деган қизиқишда уларга эргашди. Ниҳоят, у одам Расулуллоҳга (с.а.в.) етиб олди.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, мен бир айб иш қилдим, жазоимни беринг, — деди яна.

Набийлар Сарвари жанобимиз юзидан пушаймонлик хислари балқиб турган одамга ўгирилдилар:

— Уйдан чикаётганинда чиройли таҳорат олмадингми? — дедилар.

— Ҳа, олдим.

— Кейин биз билан бирга намоз ўқимадингми?

— Ҳа, ё Расулуллоҳ, сиз билан бирга ўқидим.

— Сенга яна нима керак, Оллоҳ гуноҳингни кечирди, жазоингни кўтарди, — дедилар Ҳазрати Пайғамбаримиз (с.а.в.).

Абу Умома у одамнинг Расулуллоҳ хузурларидан буюк бир севинч билан айрилганини кўрди. Ниҳоят, бир соатлик вақт ичида Жаноби Пайғамбаримизга тўрт дафъа қайтақайта юзланиб жазо берилишини иташ даражада пушаймонлик ҳис этишнинг ортидан, жаноби Ҳақ гуноҳидан ўтганини шахсан Оллоҳнинг расулидан эшитиш¹ уни ўлчовсиз мамнуният оғушига отди, бу мамнуният таъсири унинг кўзларидан ёшлар оқиздирди, кулоқларигача борган иссиқ ҳаяжон долғаси бирпасда бутун вужудини қоплади.

«Уни кечиктирган, қалбини портлар даражага келтирган нарса пушаймонлиги бўлса керак¹, деб ўйлади Абу Умома. Сўнгра бир неча кун аввал бир суҳбатда Расулуллоҳнинг сўзларидан ёдида қолган жумлани кўнглидан ўтказди: «Барча инсон хато қилади, хато қилганларнинг энг яхшиси хатосидан қайтган ва Оллоҳга тавба этганларидир...»

— Жанобимиз бу ҳадиси шарифни худди шу одамлар учун сўзлаган бўлсалар керак, — деб пичирлади. Оёғи ерга тегмай тўғри уйига йўл олган хатокорнинг кетидан яна ўша оҳангда шивирлади: — Табриклайман сени, эй хато қилганларнинг энг яхшиси бўлган бахтли инсон!

* * *

Бадр жангида Утба билан урушиб яраланган ва Мадинага етиб улгурмасидан шаҳидлик шарбатини ичган Убайданинг хотини Зайнаб бинти Ҳузайма аввалдан ёрдамсеварлиги билан танилган аёл эди. Мусулмон бўлмасидан аввал ҳам фақир ва муҳтожларга қўли очиқ эди. Шу боис ҳам уни «Уммул масокин» («Фақирлар онаси») деб аташарди. Бу ишлари Ислому динини қабул қилганидан кейин ҳам давом этди. Оллоҳ ризоси учун кучи етганича едирди ва кийдирди. Аммо такдир экан, биринчи эридан ажралган, иккинчи эри Убайда эса, Оллоҳ учун жон берган, Зайнаб иккинчи марта тул қолган эди.

Бадр жангидан бир йил ўтди. Рамазон ойи келди. Илк кунларидан бирида эшиги тақиллади. Унга «Мўминларнинг онаси» бўлиш шарафи таклиф этилди. Оламларга раҳмат бўлиб келган Муҳаммад Мустафога (с.а.в.) хотин бўлишга розимисан, деб қўли сўралди.

Бу таклифни эси бор аёл рад этармиди. Бутун холи билан бу шарафга лойиқ эди у, руҳан ҳам бу шараф учун ҳозирлангандай эди гўё...

Мамнуният билан розилигини билдирди. Бундай саодат топишни унга Оллоҳ хоҳлаб турган бўлса, Пайғамбар истаб турган бўлса, бахтини улар орасидан ахтараётган бир қул сифатида Зайнабхоним нима дея оларди!

Шу тариқа Рамазоннинг илк хафтасида у уйини тарк этди. «Уммул масокин» мартабасидан «Уммул муъминин» мартабасига юксалиб, Пайғамбарлар султони (с.а.в.) жанобимизнинг уйларига кирди. Ҳамма жихатдан бу ҳаётга лойиқ бўлган Зайнаб учун дунёда бундан ортиқ насиба йўқ эди. Бу бахтни ҳеч бир нарсага алишмасди.

* * *

Рамазоннинг ўрталари, Фотима (р.а.) узатилганига ўн ойлар бўлган. Бир кун суюнчли хабар келди:

— Эй Оллоҳнинг расули, Фотимадан неварали бўлдингиз!..

Қизлари Фотиманинг ёнига келдилар, бир ҳовуч нурдай чақалоқни қучоқларига олдилар. Ўнг қулоғига азон, чап қулоғига қомат айтдилар ва «Ҳасан» деб исм қўйдилар. Жужукнинг оғзига кирган илк нарса Расулуллоҳ оғизларида чайнаб юмшатишга хурмо бўлаги бўлди.

Бу орада Макка шаҳри қозон каби қайнар, интиқом учун қизгин бир ҳозирлик кўрилар эди.

* * *

Саҳарликлар давом этар, мўминлар кунларини рўза ибодати билан безашар эди. Оллоҳ хозирлаган савобни олиш ишончи билан яшарди.

Аср намозидан кейин Сарвари анбиё (с.а.в.) асҳобга ўгирилдилар, Мавло ҳузурида нурланган юзларини нурланиш истаган кўзларга қаратдилар.

Ҳамиша гўзал эдилар. Аммо баъзан ваҳий кетидан ёки намоздан сўнг шундай бир ҳолга тушар эдиларки, у зотга боққан кўзлар бу гўзалликка ва хайбатга бардош бера олмаслигини англаб ва ерга қаратилар эди. Ҳозир ҳам шундай бир ҳолат рўй берди. Нигоҳлари масжид ичида сайр этиб, бир четда жим ўтирган одамда тўхтади. Кулимсирадилар.

— Эй Убайй! — дея овоз бердилар.

Убайй ибн Каъб дарҳол оёққа турди.

— Лаббай, ё Набийаллоҳ! деди. Одоб билан, хурмат билан қошларига келиб ўтирди.

— Оллоҳ таоло сенга Баййина сурасини ўқишимни буюрди, эй Убайй, дедилар Ҳазрати Расулуллоҳ (с.а.в.).

Бу сўзлар Убаййнинг қулоқларини қиздирди. Кўзлари ҳаяжондан ёнди.

— Менинг исмимни айтиб, шуни буюрдими, ё Набийаллоҳ?!

— Ҳа!

Убайй ичидан қуйилиб келган ёшларни тўхтатишга уриниб ҳам кўрмади. Зотан, йиғлаётган фақат у эмасди. Бундай саодатли муждани эшитганлар орасида ҳам кўзларини силаганлар бўлди.

— Қулоғим сизда, ё Расулуллоҳ, Раббимнинг амрибозим устигадир.

Пайғамбарлар имоми (с.а.в.) жанобимиз бу хос амрни жойига келтириш учун «Бисмиллаҳ...» ни айтдилар ва ўқий бошладилар:

«Аҳли китобдан ва мушриклардан бўлган кофир кимсалар то уларга очиқ ҳужжат келгунича (куфрдан) ажрагувчи бўлмадилар. (У очиқ ҳужжат) Оллоҳ томонидан (юборилган) бир Пайғамбар (яъни, Муҳаммад алайҳиссалом бўлиб, уларга) ичида энг тўғри ёзувлар — ҳукмлар бўлган покиза саҳифаларни (яъни, Қуръонни) тиловат қилур. Китоб ато этилган кимсалар фақат уларга очиқ ҳужжат — Пайғамбар келганидан кейингина бўлиниб қетдилар (яъни, айримлари ўша ўзлари кутган пайғамбарга имон келтирдилар, айримлари эса унга кофир бўлдилар)! Ҳолбуки, улар фақат ягона Оллоҳга, у зот учун динни холис қилган, тўғри йўлдан оғмаган ҳолларида ибодат қилишга ва намозни тўқис адо этишга ҳамда закотни (ҳақдорларга) ато этишга буюрилган эдилар. Мана шу тўғри йўлдаги (миллатнинг) динидир. Албатта, аҳли китобдан ва мушриклардан бўлган кофир кимсалар жаҳаннам ўтида бўлиб, ўша жойда мангу қолурлар! Ана ушалар энг ёмон махлукдирлар. Албатта, имон келтирган ва яхши амаллар қилган зотлар, ана ушалар яралмиш жонзотларнинг энг яхшисидирлар. Уларнинг Парвардигорлари ҳузуридаги жазомукофотлари — остидан дарё^{ла}Р оқиб турадиган мангу жаннатлардир. Улар ўша жойда абадулабад қолгувчидирлар. Оллоҳ улардан рози оўлди, улар (Оллоҳдан) рози бўлдилар. Бу (мукофот) Парвардигорларидан кўрққан киши учундир».

Набайни ҳеч бир ўлчовга сиғмас эҳтиром ва ҳаяжон билан тинглади бу сурани. Олдиниға бутун вужудининг титраётганини ҳис этди. Кейин бу ҳол аста-секин ўтди, калбига ҳузур ва сокинлик инди. Бу ҳузур берган маънавий қувонч ва лаззатни Убайй умрида ҳеч ҳис этмаган эди. Маъно оламларининг султонидан келаётган тиловат оғушида ўзини йўқотди. Эласэлас билгани — рухининг Ҳазрати Расулуллоҳ тиловатлари билан худди ҳамирдай йўғриллаётгани эди.

Убайй бу сурани ёддан биларди. Неча марта ўқиган, ҳатто Жанобимиз оғизларидан ҳам гоҳ намозда, гоҳ намоздан ташқарида эшитган, аммо ҳеч бирида ҳозирги тиловат пайти ҳис қилган лаззатни, хузурни, титроқни, ҳаяжонни туймаган.

Сура охирига етгач, Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимиз улуғ Мавлонинг хос икромига ноил бўлган Убаййга табрикона ва тақдирона нигоҳларини қаратдилар. Убаййнинг кэзида балқиган ёлқин унинг руҳи япянги ҳаётни бошлаётганини, маъно оламларидан келган раҳмат эпкинларидан нафас олаётганини билдириб турарди. У энди бир соат олдинги Убайй эмасди. Ахир, исмини Оллоҳ таолоқинг Ўзи тилга олибди, Ҳабиби адибини (с.а.в.) У^{нга} алокадор махсус вазифа билан вазифалантирибди. Асҳоб ичида кўплар жон беришга тайёр даражадаги буюк бир шараф эди бу!

Ўша кеча Убайй севинч кўзёшларини тўқди. Пайғамбарига бу бандасининг отини билдириб ўқишини буюрган Раббига ҳамду саноларини тақдим этди. Руҳида мавж урган туйғуларни тилда ифодалаш имконсиз эди. Ўша куни ҳис қилган бахтга ҳаёти давомида эришган эмасди. Ажабо, Қуръонни Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимизнинг тақдирларига лойиқ даражада чиройли ўқийдиган Убаййга Қуръонга бўлган хизматининг бир мукофоти эди бу!

Тили қимирламас, кўнгли бир нарсаларни шивирлар эди гўё...

ЮКСАЛИШ

УҲУД ЖАНГИ

Қулга берилган топширик

Бадр жанги мағлубиятидан бир неча ой ўтган бўлсада, калбларда интиқом туйғуси ҳали пасаймаган эди. Қурбонларни унутиш асло мумкин эмасди. Ўткир пичоқдек кайралган тишлар, оловдек ёниб учқун сачратган кўзлар ҳаммаҳаммаси бир нарсани билдирарди — иш Бадр жанги билан тугамаган.

Жубайр ибн Мутъим қадахини яна бир бор хурмо шароби билан тўлдирар экан, ичкарига кирган қопқора қулга бошданоёқ разм солдида:

— Сени муҳим бир иш учун чақирдим, — деди. Қул лом-мим демай турарди. Жубайр сўзида давом этди: — Биласан, амаким Туайма Бадрда ҳалок бўлди. Сен ама ким учун қасосимни олиб берсанг, деган эдим.

Бир неча сония жим қолди. Кейин кўзларини занжи қулнинг кўзларига тикиб:

— Муҳаммаднинг амакиси Ҳамзани ўлдирасан. Бир амакига бир амаки... Ўшандагина юрагимда ёниб турган оловга сув сепилади, — деди.

Занжи қул эътироз билдирди:

— Ҳамзани ўлдириш...

Жубайр бир имо билан унинг сўзини кесди:

— Ваҳшийдай одамга бундай гаплар ярашмайди. Сен урганингни ўлдирадиган кишисан. Агар Ҳамзани ўлдирсанг, қулликдан озод бўласан.

Ваҳшийнинг кўзлари бирдан чакнади. Кейин эса, иккилангандек сукутга чўмди.

— Нега ўйланиб қолдинг?

— Ҳамза билан юзма-юз келиш ўлимга тик бориш демакдир. Озодлик яхши нарса, лекин ўлим ундан аччиқроқ...

— Бўлди, кўп эзмалик қилма, — деди Жубайр, — Ҳамза билан юзма-юз келмайсан. Уни узокдан туриб ўлдирасан, пайт пойлаб найза отасан. Сендан борйўғи талаб қилинаётгани ана шу. Бундан кейин сенга бошқа юмуш йўқ. Асосий ишинг найза отиб машқ қилишдан иборат бўлади. Истаган жойингга бориб шуғулланишинг мумкин. Бир куни менга: «Туайманинг интиқомини олдим!» деб келсанг бўлгани.

* * *

Ваҳший мерган одам эди. Қўлидан чиққан найза нишонга хатосиз бориб тегарди. Шундай бўлса ҳам, тинимсиз машқ қила бошлади. Бир куни энди галдаги машғулотга отланган эди, пакана, қарашлари совуқ бир хотин йўлини тўсиб чиқди:

— Қаерга бунча шошяпсан, ёғ тулуми?

— Отишни машқ қилишга.

— Менга қара, Ваҳший, кимнинг жазосини беришга тайёрланаётганингни биламан. Агар чиндан Ҳамзани ўлдирасанг, мендан ҳам алоҳида мукофот олишингни унутма. Сени албатта хурсанд қиламан.

— Ҳамзани ўлдириш осон иш эмас.

— Биламан осон эмаслигини, — деди хотин ва қўли билан кўксига муштлади: — Шу еримда бир оташ ёнади. Токи Ҳамза тирик экан, бу оташ сўнмайди. Агар қалбимга шифо берсанг, ўзинг ҳам шифо топасан!

Ваҳший жавоб ўрнига мийиғида кулиб, йўлига кетаверди. Кейин ҳам ўша хотинга бир неча марта дуч келди, ҳар сафар ундан:

— Қалбимга шифо бер, мендан ҳам шифо топасан, эй Ваҳший, — деган сўзни эшитарди.

Бу хотин машҳур Утба ибн Робианинг қизи ва Абу Суфённинг хотини Ҳинд эди. Бадр жангида тўрт яқинидан — ўғли Ҳанзала, отаси Утба, иниси Валид ва амакиси Шайбадан жудо бўлган эди у.

Мушриклар Бадр жангини интиқомини олиш учун мусулмонларга қарши куч тўнлаш ниятида қабиламақабилла юриб ёрдам ишташарди.

Бир йил аввал нақд ўлим оғзидан кутулиб қайтган ва ўшандан бери бу кутулишнинг ҳузури ичида кун кечираётган шоир Абу Азза эшигига келган меҳмонларни севинч билан кутиб олди.

—Сендан ёрдам сўраб келдик, эй Абу Азза!

—Кўйсаларингизчи

—Бу нима деганинг?

— Ёрдам сўраб сизларнинг ҳузурингизга мен борсам бўларди. Чунки сизлар бойбадавлат кишиларсиз. Менга ўхшаш қанча одамнинг маошини устларингизга олсангиз ҳам, сизларга оғирлик қилмайди. Мен кимман, эртага нима ейишини билмайдиган бир одамман.

— Биз буни биламиз.

— Ундай бўлса, мақсадингизни очиқ айтинг, — деди Абу Азза.

Муҳаммадга қарши қўшин тўплашга қабилаларни айланяпмиз, бизга қўшилсанг, деган эдик... Абу Азза бирданига қовоғини солди:

—Бу истакларингизни бажара олмайман!

—Нега?

Чунки Муҳаммад менинг ҳаётимни сақлаб қолди. Мен унга тилимни тийиб юришга сўз бердим. Агар бугун яшаётган бўлсам, унинг яхшилиги туфайлидир, буни унутмаслигим лозим.

— Сўз берган бўлсанг, бугунгача ваъдангда турганинг етади. Ўзинг яхши билсан, Бадрда озмунча одамларимизнинг қони тўкилдими?.. Интиқом олмасдан қандай тинч яшаймиз?..

— Интиқом олишингизни мен ҳам истайман. Аммо мен у ерда тилимни тийишга қандай сўз берганимни менга ўхшаб ўлим билан юзма-юз келмай туриб асло тушунмайсизлар.

Абу Суфён билан Жубайр ибн Мутъим қанчалик уринишмасин, Абу Аззани кўндира олишмади. Ҳафсалалари пир бўлиб, ортга қайтишди.

* * *

Қурайш улуғларидан бир неча киши Амр ибн Луайй ўғиллари қабиласида меҳмон бўлишди. Мақсад машҳур жангчи Амр ибн Абди Вудд исмли қаҳрамонни бўлажак урушга даъват этиш эди. Аммо Амр бир неча ойдан буён тўшакка миҳланган ҳолда жароҳатларини даволатарди. Бадр жангида олган яралари ҳали тузалмабди.

Нима бўлди сента, эй Амр? Сени бу ҳолда кўришга ҳечам ўрганмаганмиз.

Бу сўзлар кўнглини кўтариш учун айтилмаётгани кундай равшан эди.

Жанг майдонида шердай ҳамла қилиб, рақибларини осонликча енгиб ташлайдиган Амр халқ орасида комати букилмас жангчи сифатида танилган эди. Бу шуҳрати туфайли кўплаб карвон эгалари уни карвонларига кўриқчи қилиб сафарга чиқишарди. Катта пул эвазига у кўриқчилик қилган карвонлар эсономон манзилга етиб олар, ҳеч бир қароқчи тўдаси у кўриқлаётган карвонларга илиқишга журъат этмасди.

Аммо Бадр жангида ундай бўлмади. кўрқув нималигини билмаган ва мағлубиятнинг маъносига етмаган Амрдай бир паҳлавон Бадрда зарбаларга дош беролмади, жароҳатланиб, зўрға жон сақлаб кочиб қолди... Амр меҳмонларга бундай деди: — Кўриб турибсиз холим қандайлигини. Бу аҳволда қўлга қилич олишимнинг иложи йўқ. Аммо қасам ичиб айтаманки, улар билан урушиб интиқом олмагунча ғусл қилмайман ва атир суртмайман. Бир кун келиб улар яна қаршиларида Амрни кўрадилар!

Ортиқча сўзга ҳожат қолмаган эди. Даъватчилар бу ердан ҳам кўнгиллари чўкиб қайтишди.

Бу орада бир неча марта борибкелиб, охири Абу Аззанинг кўнгли олинди: у мушриклар билан бирга қабилаларни айланиб, мусулмонларга қарши ташвиқот олиб боришга рози бўлди. Бунинг эвазига Жубайр ибн Мутъим унинг оила аҳлини озиковқат, кийимкечак билан таъминлашни зиммасига олди.

* * *

Бадрга пухта тайёрланмасдан, шошапиша борилган эди. Аммо бу гал мадинадагилардан анча кўп куч билан йўлга чиқишганига ишончлари комил.

Кўшинга кўмондонлик қилаётган Абу Суфён хотини Ҳиндни ҳам ўзи билан бирга олди. Ундан ташқари Абу Жаҳлнинг ўғли Икрима, Умаййа ибн Халафнинг ўғли Сафвон, Амр ибн Ос, Талха ибн Абу Талха... каби Маккада машхур ҳисобланган ўн тўрт киши ҳам ўз аҳли аёлларини олиб йўлга чиқадиган бўлишди. Аёллар учун туяларнинг устида алоҳида маҳфалар ҳозирланди.

Уларнинг вазифаси йўл давомида, хусусан жанг вақтида трвул чалиб, кўшиқ айтиб, жангчиларни жасоратлантиришдан иборат эди. Колаверса, аёлларни жанг майдонида ташлаб кочиш орияти жангчиларга кўшимча кучгайрат бахш этади. Хуллас, икки юз отлик, етти юз зирҳли аскар — жами уч минг кишилик кўшин ҳозир бўлди. Бир неча ойдан бери найза отишни машқ қилаётган, кўринишидан ёғ тўлдирилган қора тулумни эслатувчи Вахший ҳам кўшиннинг олдинги сафларидан жой олди. Унинг бирдан-бир мақсади Ҳамзани ўлдириш ва озодлигини кўлга киритиш эди.

Аёлларнинг кўшиққа ўхшаб кетадиган чақириқлари жўрлигида кўшинга юриш амри берилди. Тарих Рамазон ойининг 25-куни эди.

АМАКИДАН ОЛИНГАН МАКТУБ

...Кубо қишлоғидаги дўстларини зиёрат қилишга келган Расулуллоҳ (с.а.в.) масжиддан чиқаётганларида бир киши рўпараларига чивди.

— Буни амакинги Аббос юборди, ~ деб бир мактуб узатди.

Ҳалиги киши узоқ йўл юриб холдан тойгани шундоқ кўриниб турарди.

Набийи акрам мактубни олиб Убайй ибн Каъбга ўқитдилар. Хатда: «Уч минг кишилик кўшин Маккадан йўлга чикди. Устларингизга бостириб бормоқда. Тадбирини кўринглар», деб ёзилган эди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) дархол Мадинага қайтдилар. Тўппатўғри Саъд ибн Рабиънинг уйига келиб, у ерда хатни яна бир марта ўқитдилар. Ҳеч кимга овоза қилмай чоратадбир кўриш лозим эди. Аммо хат ўқиладиганида эшик орқасида турган хотин уни эшитиб қолди. Тез орада бутун Мадина аҳолиси маккаликлар кўшин тортиб келаётганидан хабардор бўлишди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳубоб ибн Мунзирга ғаним ҳақида маълумот йиғиш ва вазиятни ўрганиб келиш вазифасини топширдилар. Ҳубоб кўрганларини фақат Расули акрамга сўзлаб бериши керак эди.

Маккаликлар баъзи жойларда тўхтаб, кўшинга дам бериб, яна йўлларида давом этишарди. Истироҳат қилинган жойда туялар сўйилиб, ароқхўрлик килинар, кўшиқ айтиб, қиличлар чархланар эди.

Кўшин Абво қишлоғида тўхтаганида бир киши овози борича:

— Менга кулоқ тутинг, эй Қурайш жамоаси! Агар ақлингиз бўлса, сўзимни ерда қолдирмайсиз! — деб бақирди.

Ҳамма у томонга қаради.

— Нима демоқчисан?!

— Муҳаммаднинг онаси шу қишлоқда вафот этган. Унинг қабрини очиб суякларини кўлимизга олсак, — деб атрофга бир назар ташлади. Шайтонга ўхшаб илжайиб, яна сўзида давом этди: — Агар Бадр жангида бўлганидай мағлубиятга учрасак, суяклар бизга қўл келади.

Хотинларимизни кайтариб бер, эвазига онангнинг суякларини оласан, деймиз.

— Бу сафар биз энгилмаймиз!

— Биз мағлуб бўлиш учун кетаётганимиз йўқ, қасос олишга боряпмиз. Қасос олишга!

Ҳар томондан чиқаётган овозлардан ҳалиги кишининг дами ичига тушиб кетди. Аммо яна кимдир унинг фикрини маъқуллади:

— Бу суяклар бахонасида талай молдунёни осонгина қўлга киритиш мумкин.

Абу Суфённинг хотини Ҳинд ҳам қабрни очиш тарофдори эди.

— Бу фурсатни қўлдан бой бермаслик керак, — деди у. Бошқа бир киши эътироз билдирди:

— Қабиҳ ишга қўл урмоқчи бўляпсизлар. Эллик йил аввал ўлган бир хотинни қўяйлик, қабрида тинч ётсин. Унда нима гуноҳ?! Бу иш қилинса, Ҳузоя ва Бакир қабилалари қараб турармиди? Улар ҳам бизга қарши худди шу ишни қилишса, унда нима бўлади?..

Бу сўз маккаликларни ховуридан туширди. Ҳинд ва унга ҳамфикр бир неча киши қўлларини мушт қилиб бақаришса ҳам, фойдаси бўлмади.

Пайғамбарлар Султонини дунёга келтирган, аммо уни тўйиб бағрига боса олмай ажали етган Омина бу мунозаралардан хабарсиз, сокин ётар эди.

* * *

Шаввол ойининг бешинчисига тўғри келган пайшанба куни тонг пайти кўшин Мадина уфқларида кўринди. Ухуд тоғи этакларида қароргоҳ қурилди. Ўшанда, милодий ҳисобга кўра, март ойининг йигирма иккинчи куни эди.

Жосуликка юборилган Ҳубоб ибн Мунзир қайтиб келди. Вазиятни Расули акрамга тушунтирди. Отлар, туялар, зирхли аскарлар, уларнинг сони, жангга ташвиқ этувчи хотинлар ҳам келгани, хуллас, кўрган нарсаларини бир-бир айтиб берди.

— Бу ҳақда ҳеч кимга оғиз очма, эй Ҳубоб...

— Бош устига, ё Расулуллоҳ!

Ўша кеча Расули акрамнинг уйлари атрофида тонггача навбатчилар туришди. Улар фақат Оллоҳ ризоси учун Унинг элчисини асрашни ўзларининг энг муқаддас вазифалари деб билган кишилар эди. Ораларида Саъд ибн Муоз, Усайд ибн Ҳузайр ва Саъд ибн Убода каби қабила раислари ҳам бор эди.

ЖАНГДАН БИР КУН АВВАЛ

Расулуллоҳ (с.а.в.) бомдод намозини ўқиб бўлгач, саҳобаларга ўгирилиб дедилар:

— Бу кеча бир туш кўрдим. Тушимда сўйилган бир сигирни, қиличим тешилиб қолганини ва қўлимни мустаҳкам бир совутга солганимни кўрдим.

— Эй Оллоҳнинг расули, буларни нимага йўйдингиз?

— Сўйилган сигир дўстларимдан баъзиларининг шаҳид бўлишини билдиради.

Қиличимнинг тешилгани оиламиздан бир кишининг шаҳодатига ишорат. Қўлимни солганим совут эса, Мадинадир.

Туш таъбирлангач, Расули акрам (с.а.в.) Ухуд тоғига келиб ўрнашган душман кўшинлари ҳақида маълумот бердилар. Мадинада қолиб, шаҳарни мудофаа қилиш фикрида эканларини айтдилар. Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салул ҳам бу фикрга қўшилишини билдирди.

Аммо кўпчилик мусулмонлар бошқача фикрни илгари суришди. Улар, айникса Бадр жангида қатнаша олмаганлар душман билан юзма-юз келиб, яккама-якка жанг қилишни исташарди. Расули акрамнинг амакилари Ҳамза ва унга ўхшаб жанг қилишни хуш кўрувчилар ҳам шу фикрни қўллашди. Девор ортидан туриб душманга узоқдан ўқ ва тош отишни ўзларига эп кўришмасди.

Бадр жангидаги ғолиблик қалбларга жасорат бахш этган эди. Бу сафар ҳам ғалаба қилишга

қатъий ишонч бор эди. Зеро, шаҳид бўлишдан ҳеч ким кўрқмасди.

Ўлган шаҳид, қолган ғозий бўлганидан кейин, яна нимадан қурқиш керак?

Сизга Китобни нозил қилган Оллоҳ ҳаққи, улар билан юзма-юз жанг қилишимиз лозим!

Остонамизга келиб туришганида савашмасак, қачон савашамиз?!

Эй Оллоҳнинг расули, биз бу кунни орзиқиб кутдак. Шу кунга етказишини сўраб Оллоҳга ёлворар эдик Мана, ғаним ўз оёғи билан юриб келди.

Е Набийаллоҳ, бизни жаннатдан маҳрум қилманг! Рухим қудрат кўлида бўлган Оллоҳ ҳаққи айтаманки, жаннатга киришни жудажуда орзу қиламан...

Расули акрам бу сўзни айтган Нуайм ибн Маликка юзланиб, сурадилар:

— Нима билан жаннатга кирмоқчисан?

Оллоҳга ва расулига бўлган муҳаббатим билан. Яна жанг майдонини ташлаб қочмаслик билан. Туғри айтасан, эй Нуайм.

Дарҳақиқат, унинг бу сўзлари Расулуллоҳнинг ўзлари тасдиқ этадиган даражада чексиз муҳаббат ва ҳурматдан дарак берарди. Бу севги ва ҳурмат ҳисси чексиз оулгани каби, унга бериладиган ажру мукофот ҳам адоқсиз булиши муқаррар эди! Энди кўпнинг шу фикрда экани кундай равшан бўлди.

Расулуллоҳга (с.а.в.) нисбатан қалбларда туйилган муҳаббатнинг чексизлиги, жаннатга ва Оллоҳнинг жамолига эришиш орзуйида ёниш, шаҳид бўлиш истаги, балоағта, яхшиликдан далолат. Аммо шу ўринда ўйлаб кўрилиши лозим бўлган ниҳоятда нозик бир жиҳат бор эди: Бадрга борилаётганда бошқалар карвонни кўлга киритишни орзу қилган бир вақтда Расули акрам кўпроқ душманга юзма-юз келиб, жанг қилишни истаган эдилар. Ҳолбуки бу гал ҳамроҳларидан: «Сизлар қандай фикрдасизлар, деб сўрамадилар, балки Мадинада қолиб шаҳарни мудофаа қилишни тўғри йўл деб ўйлашларини билдирдилар. Аслида, саҳобалар Расули акрамнинг бундай ҳаракат тарзларидаги нозикликни фаҳмлашлари ва:

— Модомики сиз шундай фикрда экансиз, биз ҳам фикрингизга қушилаемиз», дейишлари лозим эди.

Расулуллоҳнинг (с.а.в.) бундай қарорга келишларига қурган тушлари сабаб бўлди. «Кўлимни мустаҳкам бир совутга солдим, деганларида Мадинада қолиб мудофаага утишининг фоидалироқ экани назарда тутилган эди.

Мусулмон бўлганини айтса ҳам, ҳануз эски хулқидан воз кечмаган Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салул бу борада Расули акрам билан ҳамфикр чиқиши ажабланарли бўлди. Зимдан иш юритиб, пайти келганда мусулмонларга орқадан зарба беришдан ҳам тоймайдиган бу одам негадир бу дафъа Расулуллоҳни кўллади:

— Биз ҳар сафар шаҳардан чиқиб жанг қилганимизда, албатта енгиланмиз. Шаҳарда қолиб мудофаага ўтган пайтимизда душманларимиз мағлуб ва паришон ҳолда ортларига қайтиб кетишган — деди.

Аммо мушриклар Мадина боғларини пайхон қилиб кетишлари турган гап эди. Чунки улар ўзлари билан олиб келган уч мингтача туяни ўтлоқларга, боғларга қўйиб юборишар ва қайтиб кетарда: «Мусулмонларни уйларида чикмайдиган қилдик», деб мактанишлари тайин эди. Ортларида эса, пайхон қилинган экинзорлар ва боғлар қолади...

Шуларнинг мулоҳазасига бориб, аксарият мусулмонлар душман билан юзма-юз жанг қилиш тарафдори бўлиб чиқишди. Натижада кўпчиликнинг фикри инобатга олиниб, ғаним билан очик савашига қарор қилинди. Мушриклар қароргоҳ қурган Ухуд тоғи этакларида жанг қилишга келишиб олинди. Ҳамма бўлажак ғазотга ҳозирлик кўриш учун уйуйига тарқалди.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, Амр ибн Жамуҳ тўрт ўғлини етаклаб Расули акрамнинг ҳузурларига келди.

— Ё Расулуллоҳ, сиз мени мана шу чўлоқ оёқларим билан жаннатда оқсоқланиб юришимни хоҳлайсизми?

—Хоҳлайман. Аммо Оллоҳ таоло сиз кабиларни жангдан маъзурли ҳисоблаб, уйингизда ўтиришингизга изн берган. Истасангиз, жангда қатнашингиз ҳам мумкин!

Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг ўғилларига қарата бундай дедилар:

— Сизлар эса уни жангдан қайтаришга урина кўрманглар. Иншаоллоҳ, оталарингиз шаҳидлик мақомига эришгай!

Амр ўзига берилган бундай фурсатдан кўнгли севинчга тўлиб, уйига йўл олди.

* * *

Абдуллоҳ ибн Ҳарам Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига кирганида, Сарвари коинот уни ҳар доимгидек очиқ чехра билан кутиб олдилар.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, бу кеча бир туш кўрдим. Бадрда шаҳид бўлган Мубашшир тушимга кирқбди, ўртамизда бундай суҳбат кечди:

«Яқинда бизга кўшилсан, эй Абдуллоҳ».

«Сен ҳозир қаердасан?»

«Жаннатда».

«Сени Бадрда ўлдиришган эдику!»

«Оллоҳ бизга янгидан ҳаёт бағишлади, биз тирикмиз», деди у.

Абдуллоҳ Сарвари анбиёнинг ҳузурларидан қайтар экан, бутун вужуди шаҳид бўлиш истагида ёнар эди. уйига келгач, ўғли Жобирни чақирди.

— Ўғлим, эртага жангда шаҳид бўлиш умидим бор. Мен ўлсам, етти синглинг сенинг карамоғингда қолади. Кейин бир қанча қарзларим бор. Уларни ҳам узишинг_{ни} васият қиламан.

Шундан кейин Абдуллоҳ бу дунёдан айрилиш ва охират мулкига кўчишга маънан ҳозирлик кўра бошлади. унинг ҳолати янги қурилган гўзал уйга кўчиш учун кжларини йиғиб мунтазир турган кишининг ҳолатига ўхшарди. Дунё борган сари кўзига бегона кўринарди. Бир томондан эса, Расулуллоҳдан айрилиш ҳисси, қаровчига мухтож етти қизни ва ҳали вояга етмаган ўғлини колдириб кетиш туйғуси юрагини ўртар эди.

* * *

Жума намозига азон айтилди. Расули акрам (с.а.в.) хутбада мўминларни сабр ва матонат кўрсатишга, ҳар ишда жиддиятли бўлишга даъват этиб гапирдилар. Хутба тугаши билан Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салул ҳар доимги лузумсиз одатига кўра, ўрнидан туриб:

— Эй инсонлар, Оллоҳнинг расулига итоат этинглар, сўзларига қулоқ тутинглар ва ундан ёрдмингизни аяманглар, — деди ва яна жойига ўтирди.

Бу сўзларни айтишга ҳожат йўқ эди. Чунки ҳеч ким уқинг сўзлари туфайли итоат этмас ёки итоатини орттирмас эди. Қолаверса, у «Итоат этманг» деганида ҳам ҳеч нарса ўзгармасди. Расули акрам унинг бу беҳуда ҳаракатини яхшилик билан қабул қилиб, унга ҳеч нарса демадилар

Намоз ўқиб бўлингач, Расулуллоҳ (с.а.в.) силоҳларини тақиш учун уйларига кирдилар. Энг яқин дўстлари Ҳазрати Абу Бакр билан Умар ибн Хаттоб (розийаллоҳу анҳумо) ҳам унга эргашишди. Совутни кийишларига, қуролни тақишларига кўмаклашишди.

Ташқарига чиққанларида халқ тўпланиб, ниманидир муҳокама этаётган эди. Пайғамбарнинг (с.а.в.) фикрларига қарши ўлароқ Мадина ташқарисидида жанг қилишни эплаганидан кўпчилик энди пушаймон бўла бошлаган эди. Айниқса, Авс қабиласи улуғларидан бўлмиш Саъд ибн Муоз билан Усайд ибн Хувайр Расули акрамни шаҳар ташида жанг қилишга мажбур этганлари учун одамларни маломат қилишарди. Шу боис халқ орасидан пушаймонлик оҳанглари тўла овозлар чиқди:

—Эй Оллоҳнинг пайғамбари, Сизни хушламаган ишингизга мажбурладик. Бизни афв этинг, қандай жанг қилишимизни истасангиз, ўшанга буюринг — дейишди улар.

—Бир пайғамбар жанг қилишга қарор бериб, совутини кийганидан сўнг яна ортга қайтиши маъкул иш эмас. Мен сизларга фикримни билдирганимда қабул этмадингиз. Энди фақат олға

юринглар. Сизларга тавсиям шуки, Оллоҳдан қўрқинглар, душман билан юзма-юз келганда сабрбардошли бўлинглар. Оллоҳ сизларни нимага буюрган бўлса, шуни қилинглар.

Бу орада Бани Нажжор қабиласидан Молик ибн Амрнинг ўлигини Расули акрам турган жойга олиб келишди. Мўминлар саф тортишди, жаноза намози ўқилди. Сўнг ўлик қабристонга олиб кетилди.

* * *

Силоҳланганлар йиғила бошлади. Минг кишилик бир қўшин тўпланди. Расули акрамнинг буйруқларига биноан Амр ибн Умми Мактум Мадина волиийи сифатида шаҳарда қоладиган, намозларни ўқиб берадиган бўлди.

Мухожирларнинг туғи Мусъаб ибн Умахрга, Авс қабиласи туғи Усайд ибн Хувайрга, Ҳазраж қабиласи туғи эса Саъд ибн Убодага топширилди. Ҳаракат амри берилишига санокли дақиқалар қолган эди. Шу пайт кимдир:

—Сизга Оллоҳнинг саломи бўлсин, ё Набийаллоҳ! — деб қолди.

—Сенга ҳам Оллоҳнинг саломи ва раҳмати ва баракоти бўлсин, эй Ҳанзала, — деб жавоб қилдилар Сарвари коинот.

Йигит сўзида давом этди:

— Бу кеча уйланыпман, ё Набийаллоҳ. Қўшин билан чиқмасам ҳам, эрталаб етиб олсам, бўладими? Бу кеча мени изнли деб ҳисоблайсизми?

Албатта, эй Ҳанзала, Ухудда кўришгунча сенга рухсат.

Ҳанзала қалби севинчга тўлиб уйига йўл олди.

Расули акрамдан жангга қатнашиш учун изн олган Амр ибн Жамух уйига келиши биланок гусл қилди Кейин қуролини елкасига осиб, қиблага юз бурдида, кафтларини кўтарган ҳолда ёлвора бошлади.

Оллоҳим, менга шаҳидликни насиб эт. Бу ерларга яна қайтиб келишимга йўл қўйма!

Узоқдан уни кузатиб турган хотини титраб кетди. У оқсоқ бу мўйсафидни охирги марта кўриб турганига амин эди.

Анчагача шу ҳолда туриб қолган Амр оҳиста ўрнидан кўзгалиб, қиличини қўлга олди ва оиласи билан видолашгач, ғазотга отланди.

УҲУД ТОҒИ САРИ

Қўшинга ҳаракат буйруғи берилганида кеч кира бошлаган эди. Шайхайн деган манзилга етиб келганларида Расулуллоҳ (с.а.в.) кечани шу ерда ўтказишга кўрсатма бердилар. Атроф кўздан кечирилгач, керакли жойларга соқчилар қўйиб чиқилди. Энди бемалол дам олинса бўларди.

Баъзи мўминлар эртанги жанг ҳақида, унда қандай ҳаракат қилиш хусусида бош қотириб, ҳаловатларини ҳозирданок йўқотиб қўйишган эди. Қўшнн ичида бир ҳузурсизлик ва ҳадиксираш бошлангани билиниб турарди. Айниқса, Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салул ҳали ҳам қовоқлари осилган ҳолда атрофдагиларга бу иш тўғри бўлмагани, кўрабилатуриб, халқ ўлимга келтирилгани жоҳилларнинг сўзига кирилгани ҳақида сўйлар, тажрибалиларга кулоқ солинмаганини тушунтиришга уринар, тинмай жаврар эди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимиз истамаганлари ҳолда қўшинни Мадинанинг ташига чиқишга зўрлаганлар хатоларини кеч бўлса ҳам англашдан ҳосил бўлган пушаймонликни ҳис қилишаётган эди.

* * *

Эрталаб Расули акрам (с.а.в.) қўшинни кўздан кечирдилар. Сафда вояга етмаган болалар ҳам бор эди. Уларни ажратдилар. Зайд ибн Собит, Усома ибн Зайд, Абу Саид Худрий, Самура ибн Жундуб, Рофиъ ибн Ҳадиж, Абдуллоҳ ибн Умар каби ҳали ўн беш ёшга ҳам тўлмаган

болалар Мадинага қайтариб юбориладиган бўлди.

— Ё Набийаллоҳ, Рофиъ ўқ отишга жуда мохир, кўшинда қолса, фойдаси тегади, деб ўйлаймиз.

Бу сўзлар айтилаётганида Рофиъ яна ҳам бўйчанроқ кўриниш учун оёқ учига туриб олди. Таклиф қабул қилинди. Рофиъ кўшин сафидан ўрин олди.

Шу пайт Самура ибн Жундуб ҳам ўгай отаси Мурай ибн Синонга яқинлашиб:

— Отажон, Рофиъ жангда катнашишга рухсат олди. Ахир, мен курашда уни йиқитаманку, — деди.

Мурай унга индамади. Расулуллоҳ (с.а.в.) ёнига келгаида ўғлининг талабини маълум қилди. Бир оздан сўнг давра қурилиб, икки талабгор кураш учун майдонга тушди. Бу кураш Самуранинг фойдасига ҳал бўлди. Бир неча дақиқа томошабинларга бўлғуси жанг ҳаяжонини унуттирди бу кураш, уларни ҳам бир дамга болалик йилларига элтди гўё. Самура жангда катнашиш ҳуқуқини қўлга киритди.

Бу болалар ўлимнинг маъносига тушунмайди, деб ҳам бўлмасди. Улар жангдан соғомон чиқишларига ҳеч кимнинг кўзи етмасди. Лекин ҳадемай ўзларидан бир неча баробар кўп душман билан юзма-юз келишларини жуда яхши билган бу беғубор гўдаклар ортга қайтиб кетмаслик учун ҳар нарсага тайёр эдилар.

Кураш тугагач, Расули акрам (с.а.в.) кўшинга мурожаат қилдилар:

— Бизни душман кўшинига дуч келтирмай Уҳудга элта оладиганлар борми?

Абу Ҳайсама бу вазифани бажаришини маълум қилди. Шу тариқа у олд қаторга ўтиб, кўшинни йўлга бошлади.

— Тўхтанглар, қаерга боряпсизлар? — деб бақириб қолди кимдир. Бу овоз Мирбоъ ибн Ҳайзи исмли шу ерлик кўзи ожиз бир одамники эди. Кўшин унга тегишли бўлган даладан ўтаётганини сезиб қолгани учун бақираётган эди у.

— Сен Оллоҳнинг пайғамбари бўлсанг ҳам, менинг еримдан рухсатсиз ўтишга ҳаққинг йўқ!

— Тинчлан, эй одам, биз душман билан жанг қилишга боряпмиз.

Мирбоъ ҳеч кимга қулоқ солгиси йўқ эди. Ҳовучидаги тупрокни совураркан:

— Бу тупрокни сендан бошқасига сочмаслигимни билиб қўй, эй Муҳаммад, — дерди.

Баъзилар унинг устига ташланишди. Адабини бериб қўймоқчи бўлишди. Абдул Ашҳал қабиласидан Саъд ибн Зайд унга етиб, қўлидаги найза билан бошига солди. Воқеага дарҳол Расули акрам (с.а.в.) аралашдилар:

— Қўйинглар, бу одам кўр... Кўзи ҳам кўр, қалби ҳам кўр, — дедилар.

Мирбоънинг қабиладошларидан бир неча киши унинг ёнини олиб чиқишди. Жанжал нақд бўлиб қолди. Шу пайт Усайд ибн Худайр олға отилди:

— Уришсак, уришаверамиз. Аммо у одам Расулуллоҳ жанобимизга нима деганини эшитмадиларингми? — дея бақирди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) Усайдни тинчлантирдилар, сўнгра кўшинга йўлда давом этишни буюрдилар. Ниҳоят, Қурайш қабиласини четлаб, Уҳуд тоғига етиб келинди. Кўшин тоққа орқа қилиб, Мадинага юзланган ҳолда қароргоҳ қурди. Жаноби Пайғамбар мохир найзачилардан эллик кишини айириб, Абдуллоҳ ибн Жубайрни уларга бошлиқ қилиб тайинладилар ва «Айнайн» деб аталган йўлни кўрсатиб, бундай дедилар:

— Сизнинг вазифангиз бизни орқадан муҳофаза қилишдир. Орқа томондан келиши эҳтимол бўлган отлиқларни найза отиб қайтаринг. Жангда енгсак ҳам, енгилсак ҳам, менинг кўрсатмамсиз жойингиздан бир қадам жилманг. Душманни олдимизга солиб қувганимизни, ўлжа йиғишга тушганимизни кўрсангиз ҳам, мен одам юбормагунимча бу ердан қимирламанг. Улар бизни мағлуб этиб, жасадларимиз устига қушларнинг қўнганини кўрсангиз ҳам, мен амр қилмагунимча жойингизни ташлаб кетмаслигингиз лозим! — деб қаттиқ тайинладилар. Сўнгра

асҳобга юзландилар: — Жаброил қалбимга шу ҳақиқатни ваҳий этди. Ҳеч бир инсон дунёда ўзига тақдир қилинган ризқни қўлга киритмасидан ажали етмайди. Кеч бўлса ҳам, тақдир қилинган ризқ ўз эгасини топади. Кўзингизни очинг, Оллоҳдан кўрқинг ва ризқ пайида бўлган вақтингизда чиройли йўл тутинг, — дедилар.

Бу ер бозор эмас, жанг майдони эди. Кўпи билан ярим соатдан сўнг тўқнашув бошланиб, душманга рўбара келишлари, ҳаётмамотлари ҳал бўлиши турган гап эди. Шундай муборак бир онда нега Расули акрам бундай дедилар?

Аслида, Расулуллоҳни (с.а.в.) бу гапни айтишга ундаган бир сабаб бор эди ва бу сабаб ҳеч қанча вақт ўтмай аён бўлиши керак эди.

Оппоқ либосли Абдуллоҳ ибн Жубайр бошчилигидаги ўқчилар тепа ортидаги жойларини эгаллашди. Расули акрам бошқаларга буйруқсиз жанг бошламасликни тайинлаб, ўзлари ўша тепаликка чиқиб бордилар. Душман мана шу томондан хужум қилиши мумкин, деб айланма йўлни кўрсатдилар. Аввалги огохлантиришларини яна бир марта такрорлагач, қўлларини юқорига кўтариб:

— Оллоҳим, уларга вазифаларини тушунтириб берганимга ўзинг шоҳид бўл, — дедилар.

Бу орада кўшин ичида бир тараддуд бошланди. Масала тезда аён бўлди. Сафдан ажралиб, Мадинага отланган Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салул:

— Бу ерда ўзимизни ўлимга топширишнинг нима маъноси бор, ҳеч тушунмадик, — деб ҳайқиради.

Унга ҳамфикрлар ҳам ортидан эргашишди. Шундай қилиб, жами уч юзга яқин киши кўшинни тарк этди.

Абдуллоҳ ибн Убайй мусулмонлигини маълум қилганидан бери пайт пойлаб, фитна ва фасод чикаришни, шу йўл билан мўминларга зарба беришни ўйлаб юрарди. Мана, энди Уҳуд тоғи этакларида, бир неча баробар устун кучга эга Макка мушриклари билан юзма-юз келинганида, мусулмонларнинг оёғидан чалиш учун бундан яхшироқ имкон қайта келиши мумкин эмаслигини билди. Ҳар бири интиқом оташида ёнаётган уч минг кишилик лашкар қаршисидан ўзига бўйсунган уч юз кишини олиб, жанг майдонини тарк этиши ҳазилакам иш эмасди. Уч юз киши дегани борйўғи минг кишилик мусулмон кўшиннинг учдан бири дегани эди. Бундай бир ҳаракат билан Абдуллоҳ ибн Убайй кўшиннинг белсуягини синдирган ҳисобланарди. Чунки қолган етти юз кишини қиличдан ўтказиш осон бўлиб қоларди.

Уларни бу чиркин қарорларидан қайтариш учун ёнларига борган Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ҳарам:

— Нима қилиб қўйганингни ўзинг биласанми, эй Ибн Убайй? — деди.

Ибн Убайй кибр билан жавоб берди:

— Ҳа, эй Абдуллоҳ, ишимни билиб қиялман. Қурайшнинг тайёргарлигини ва кучини кўриб турибсан, бу ерда қолиб ўзимизни ўлимга тутиб беришимизнинг нима маъноси бор? Мен Мадинадалигимиздаёқ фикримни айтганман. Аммо сизнинг одамингиз жоҳилларнинг сўзини бизникидан устун кўрди.

Абдуллоҳ ибн Амр Ҳазрати Пайғамбарга қарши бундай йўл тутиш яхши эмаслигини айтиб, мусулмонларни шундай оғир дамда ташлаб кетишнинг зарарини тушунтиришга уриниб кўрди. Аммо гаплари таъсир қилмади. Шу холда анча йўл босиб улгуришган эди. Абдуллоҳ ибн Амр энди уларни қайтара олмаслигини англаб, бундай деб ҳайқирди:

— Эй Оллоҳнинг душмани, Оллоҳ сизларни ўз раҳматидан бенасиб қилсин! Ҳеч ҳам шубҳа қилмангларки, Оллоҳ таоло пайғамбарини сизларга муҳтож қилиб қўймайди!

Абдуллоҳ шу сўзларни айтиб, улардан ажралди ва Уҳуд тоғи томон йўл олди.

* * *

Уйланганига энди бир неча соат бўлган Ҳанзала ҳали тонг ёришмай ўрнидан турди ва апилтапил кийина бошлади. Еш келинчак машҳур мунофиқ Абдуллоҳ ибн Убайй ибн

Салуллининг қизи эди. Ҳанзалани тўхтатди.

—Ғусл қилишингиз керакку... ёки унутдингизми?! — деди.

—Йўқ, унутганим йўқ. Аммо жанг бошланмасидан аввал Уҳудга боришга Расулуллоҳга ваъда қилганман. Кетишим керак.

Ҳанзала қиличини кўлига олди ва тонг қоронғусида Уҳуд тоғи томон кетди.

* * *

Муҳайриқ яҳудий олимларидан эди. Тавротдан олган маълумоти Маккадан ҳижрат қилган зот ҳақиқатда пайғамбар эканини кўрсатиб турарди. Аммо у Абдуллоҳ ибн Саломга ўхшаб вақтида пайғамбарга имон келтирмаган, кейинчалик эса, яҳудийларнинг тазйиқидан кўрқиб мусулмон бўлишга журъат этолмаган эди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) кўшинни олиб, жангга кетганларидан кейин у энди ҳақиқатга юз буришнинг фурсати етди, деган фикрда бир ерга йиғилиб ўтирган қавмдошларининг ҳузурига келди:

—Эй яҳудийлар, Муҳаммад Оллоҳнинг ҳақ пайғамбари эканини жуда яхши биласизлар. Туринглар, бориб унга ёрдам берайлик, — деди.

—Бугун шанба. Биз ҳеч қаерга боролмаймиз, жанг ҳам қилолмаймиз. Буни ўзинг ҳам биласан, эй Муҳайриқ! — деб жавоб қилишди улар.

Муҳайриқ жаҳли чиқиб бақириб юборди:

— Қуриб кетсин шанба кунларингиз!

Хуноби чикқан ҳолда улардан узоқлашди. Бир неча қариндошини йиғиб, бундай деди:

— Бутун молмулкимни вақф қиламан. Уни қаерга сарфлашни Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ҳал этади.

Кейин шахд билан уйига кириб, қуролланиб чиқди ва Уҳудга йўл олди. Жанг бошланмай туриб мусулмонларнинг қароргоҳига етиб келди. Расули акрамнинг ёнларига келиб, ўзини таништирди ва калимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди. Жангда шахид бўлса, бутун молмулкини вақф этганини маълум қилгач, кўшиннинг олдинги сафидан ўрин олди.

* * *

Мадинанинг Бани Зафар маҳалласида яшайдиган Қузмон ўзи мусулмон бўлган бўлса ҳам, қалбдан имоннинг мазасини топмаган кишилардан эди. Қўшин Уҳуд тоғига кетганида у уйида ўтиришни афзал билди. Эрталаб кўчага чиққанида бир хотин унга:

— Сенинг биздан нима фарқинг бор? — деб қолди. Яна бир хотин кўшимча қилди:

— Сенинг юртингга душман бостириб келади, Маккадан келган мухожирлар душманга қарши жангга кетади, сен бўлсанг, ўзинг мадиналик бўлатуриб хотинлардай уйингда ўтирсанг...

Қузмон ҳеч нарса демади. Чунки аёллар ҳақ сўзни айтишган эди. У жимгина уйига қайтиб кирди. Бир оздан кейин қуролланган ҳолда чиқди ва Уҳуд тоғига йўл олди. Қароргоҳга келганида, ҳали жанг бошланмаган эди. Ҳеч кимга бир оғиз сўз айтмай, сафга кўшилди.

* * *

Эрта тонгда Мадинага кириб келган асли мадиналик Амр ибн Уқайш шаҳарда ғариб бир ҳолатни сизди. Ҳамма томонда хотинхалаж, эркаклардан эса асар ҳам йўқ. Ҳайрон бўлиб, бир аёлдан сўради:

— Нималар бўляпти ўзи бу ерда?

Аёл унга қурайшликлар бостириб келишганини, ҳамма уларнинг ҳужумини қайтариш учун Уҳудга кетганини айтди.

Амр дарҳол қуролини қўлга олиб, йўлга тушди. Жанг бошланмай туриб Уҳудга етди ва Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ёнларига келиб:

— Бу ерга Қурайшга қарши жанг қилиш учун келдим. Истасангиз, аввал мусулмон бўлиб, кейин жангга кирай. Истасангиз, аввал жанг қилиб, кейин Исломни қабул қилай, — деди.

— Аввал мусулмон бўл, кейин жанг қил!

Амр Расули акрам (с.а.в.) хузурларида калимаи шаЯ ҳодат келтириб, Ислом динини қабул этди, кейин жангчилар сафига кўшилди.

Орадан бир неча соат ўтарўтмас, Амр хали бир вақт намозини ўқишга ҳам улгурмай, Ислом дини буюрган ибодатларнинг ҳеч бирини бажаришга фурсат топмай, аммо энг мартабалисини адо этиб, шаҳидлик шарбатини ичажак ва ўзини жаннатнинг эшиги олдида кўражак.

ИККИ ДЎСТНИНГ ДУОСИ

Кўшин душманга қарши саф тортиб турар экан, Саъд ибн Абу Ваққос тирсагидан бир киши туртаётганини пайқаб, ёнига қаради.

— Менга қара, — дерди у киши.

— Гапир, эй Абдуллоҳ, қулоғим сенда.

— Одамлардан холи бир жойга ўтайлик Нарироқ боришди. Абдуллоҳ ибн Жаҳш гап очди:

— Кўриб турибсан, эй Саъд, ҳозир жанг бошланади. Балки бугун умримизнинг охириг кунидир. Дуо қилайлик деб чақирдим сени. Аввал сен дуо қил, мен «омин» деб тураман. Кейин мен дуо қиламан, сен «омин» дейсан.

— Розиман, эй Абдуллоҳ. Аввал Саъд дуога қўл очди:

— Оллоҳим, мени жанг қилишга моҳир, сарсари бир душманга юзма-юз қил. У билан мардонавор савашай. Ўзинг мени қўлла, душманни ер тишлатай, қуролини, кийим-кечакларини тортиб олай.

У дуо қилганида Абдуллоҳ ҳар намозда тилга олинадиган муборак калимани қайтариб, «омин, омин» деб турди.

Навбат Абдуллоҳга келди:

— Оллоҳим, жанг қилишга моҳир, сарсари бир душманга юзма-юз келишни менга ҳам насиб айла. Жанг қилайлик, у мени шаҳид этсин. Кийимларимни ечиб олсин, бурним, қулоқларимни кессин. Шу ҳолда Сенинг

хузурингга борай. «Эй бандам, сенга нима бўлди. Бурнинг, қулоқларинг қани?» деб сўраганингда, мен: «Оллоҳим, уларни Сенинг ва пайғамбарингнинг йўлида жанг қилганимда кесдилар», деб айтай ва Сен тасдиқла, эй Оллоҳим!

Абдуллоҳ дуосини тугатиб, ҳаяжон билан тинглаётган дўстига қаради:

— Эй Саъд, нима учун «омин» демаяпсан?

— Омин, омин.

Кейин ҳар икки дўст бир-бирига Оллоҳ субҳонаху ва таоло хузурини учрашишни тилаб, видолашишди.

ДУШМАН САФЛАРИДА

Абу Суфён, нима қилиб бўлса ҳам Бани Абдуддорни мусулмонларга қарши гижгижлаш керак, деган ўйхаёл билан банд эди. Уларга қарата:

— Бадрда нималар қилиб қўйганингизни, Қурайшни қандай шарманда этганингизни ҳамма кўрди. Бу гал ҳам шундай қиладиган бўлсангиз, олдиндан туғни бизга беринг. Бу шарафли ишни ҳаром қилманг, — деди.

Бу гапдан Бани Абдуддорнинг жаҳли чиқди.

— Ҳали жанг бошлансин, бизнинг нималарга қодир эканимизни ўшанда кўрасизлар. Туғ кўтаришга лойиқ мизми, йўқми, бир оздан кейин маълум бўлади! — дейишди қизишиб.

Абу Суфённинг мақсади ҳам уларга айнан шу гапни гапиртириш эди.

Бу орада Қурайш хотинлари довул чалиб, қўшиқ айта бошлашди.

*Олга кетар бўлсангиз, пойандозлар тўшаймиз.
Билинги, биз қочоқмас, голибларни хушлаймиз.
Олга отилиб чиқинг, сизга қучоқ очайлик.
Суйиб эркаланганча, қўйнимизга олайлик.
Аммо агар қайтсангиз, севиш йўқ, деб айтамыз.
Сиздан айри, сўққабош бизлар уйга қайтамыз.*

Абу Суфённинг хотини Ҳинд бошчилигидаги бу хотинлар хозирданок урушни оловлантириш вазифаларини керагидан ортик даражада адо этишга киришишган эди.

Қўшиннинг ўнг томонидан суворийлар ўрин олишди. Уларга Холид ибн Валид қўмондонлик қиларди. Чап томондаги қисмни машхур Абу Жаҳлнинг ўғли Икрима бошқарарди. Абу Суфён бош қўмондон сифатида қўшиннинг ўртасида турди.

ЯККАМА-ЯККА ОЛИШУВЛАР

Жангга ҳамма тайёр бўлди. Қурайш қўшинидан Талха ибн Абу Талха ўртага чиқиб, баланд овоз билан мусулмонларга хитоб қилди:

— Биз ўлсак, жаҳаннамга кетар эмишмиз, сиз ўлсангиз, жаннатга эмиш. Қани, ичингизда жаннатга кетишни ёки мени жаҳаннамга юборишни хоҳловчи мард бўлса, чиқсин ўртага, бир жанг қилайлик.

Талха бир неча дақиқа олдин Абу Суфён гижгизлаган Абдуддор ўғилларидан эди. У майдонда кўп кутиб қолмади. Ислом лашкари сафидан бир йигит отилиб чиқиб, қаршисига келди.

— Кимсан ўзинг?

— Абу Толибнинг ўғли Алиман.

Ҳазрати Алининг чиқишини кутмаган Талха эсанкираб қолди. Биринчи хужум қилган киши енгади, деган ўй билан қиличини кўтариб рақибига ташланди. Ҳамласи натижасиз қолди. Навбат Ҳазрати Алига келди. Билагги қувватга тўлган Ҳазрати Али қиличини хавода бирикки ўйнатдида, Талханинг устига туширди. Биринчи ҳамладаёқ бир сонидан жудо бўлган Талха ерга йиқилди. Жон аччиғида бўғзидан отилган фарёд Ухуд тоғларига урилиб садо бериб улгурмасиданок мусулмонларнинг такбирлари атрофни ларзага келтирди.

Ҳазрати Али иккинчи марта яна қилич туширмоқчи бўлган эди, аммо рақиб ёлворибга тушди.

— Оллоҳ ҳаққи, қариндошлик ҳаққи, урма, эй Али... Ҳавога кўтарилган қилич бу сафар секин пастга тушди. Ҳазрати Али орқдсига қайтиб, сафга қўшилди.

— Нега яна қилич солмадинг, эй Али?

— У Оллоҳ ҳаққи ва қариндошлик ҳаққи қасам ичди. Бошқа қўл кўтара олмасдим.

Майдонга яна бирн отилиб чиқди. У Талханинг акаси Усмон эди. Мусулмонлардан Ҳамза ибн Абдулмутталиб даврага тушди. Ҳазрати Ҳамза илк ҳамладаёқ рақибининг қўлини чопиб ташлади. Иккинчи уришида Усмон ерга йиқилди. Фавворадай отилиб чиққан қон ичра Усмоннинг ички аъзолари кўриниб турарди. Шундан сўнг Абдуддор ўғиллари кетма-кет майдонга тушишди, лекин ҳаммаси мусулмон жангчилар пойида ер тишлаб қолаверишди. Энг охири Талханинг ўғли Мусофий ўртага чиқиб, рақиб истади. Қаршисига чиққан Осим ибн Собит:

— Мана сенга, ол буни Абу Ақлохнинг ўғлидан! — деб бир ўқ отди. Ўқ хатосиз нишонга тегди. Мусофий ерга чўзилди. Қурайшдан бир неча киши чопа келиб, уни майдондан олиб чиқишди. Бир соат аввал ўлдирилган эрининг ўлиmidан ўзига келолмай тургани устига ўғлининг ҳам ўлиб бориши Сулофанинг ёнган юрагини қул қилиб юборди. Сулофа Қурайш хотинларига қўшилиб Ухудга келган эди. У чалажон ўғлининг бошини тиззасига қўйди:

— Ўғлим, ким сени бу кўйга солди?

Жон талвасасида типирчилаётган вужуддан хириллаган овоз эшитилди:

— Билмайман... кимлигини... лекин Абу Ақлохнинг ўғли... дегандай бўлди...

Сулофа қон тўлган кўзларини осмонга қадаб: «Осим ибн Собит» деб ғўлдиради. Шу топда аёл урғочи арслонга ўхшаб бўкириб юборди:

— Энди мендан кўрасан, Осим! Бутун тангрилар номига қасамки, сенинг бош чаноғингга шароб куйиб ичмагунимча дунё менга ҳаром бўлсин!

Шу сўзларни айтганича, жон таслим қилган ўғлининг бошини ерга қўйиб, ўрнидан турди. Кейин:

— Осим ибн Собитни ўлик ёки тирик ҳолда менга топширган кишига юзта туя бераман, билиб қўйинг, эй Макка аҳли! — дея бақирди.

Бу овоз аёл кишининг эмас, ярадор қонлоннинг наърасига ўхшарди. Дахшатли эди, аланга бўлиб ёнаётган юракдан чиқаётгани билиниб турарди.

* * *

Бир пайт Расули акрам (с.а.в.) кўлларидаги қиличга ишора қилиб:

— Ҳаққини бериш шарти билан бу қилични мендан ким олади? — деб атрофга назар солдилар.

— Мен оламан!

— Мен оламан, ё Расулуллоҳ (с.а.в.)!

Бир неча киши қилични олиш истагини билдирди. Хоҳловчилар орасида Ҳазрати Абу Бакр, Ҳазрати Умар, Зубайр ибн Аввом, Саъд ибн Абу Ваққос ва бошқа машҳур кишилар бор эди. Аммо Расулуллоҳ (с.а.в.) уларнинг овозини эшитмагандай, «Ҳаққини бериш шарти билан бу қилични мендан ким олади?» дейишдан тўхтамас эдилар.

Икки-уч марта «Мен оламан, мен оламан, ё Набийаллоҳ!» деган Зубайр ибн Аввом яна орзуйига етиша олмади.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, бу қиличнинг ҳаққи нима экан?

Расули акрам (с.а.в.) бу саволни берган кишига қараб, бундай хитоб қилдилар:

— Эй Абу Дужона, бу қиличнинг ҳаққи эгилиббукилиб қолгунга қадар душман бошида ўйнатмоқдир.

— Ундай бўлса, ҳаққини адо этиш шарти билан бу қилични менга беришингизни сўрайман, ё Расулуллоҳ!

Расули акрам (с.а.в.) қилични унга узатдилар. Абу Дужона қилични олгач, белидаги қизил латтани ечиб бошига ўради. Илгаридан муҳим жангларга бошига қизил латта боғлаб кириш унга одат бўлиб қолган эди. Кейин сафдаги ўрнини эгаллади. Яккама-якка олишув тугаб, энди жангнинг асосий қисми бошланаётган эди. Ҳар икки томон ҳам бирданига ҳамлага ўтди. Тўқнашув бошланиши билан Абу Дужона қиличини кўтариб, мағрур бир юриш қилиб душман сафига яқин борди. Расули акрам (с.а.в.) жанг майдонида бўлса ҳам унинг бу юришига муносабатларини билдирдилар.

— Бундай юриш Оллоҳ таолога хуш келмайди. Лекин жанг майдони бундан мустасно.

Бу гапдан Абу Дужона хабарсиз эди. Зеро, у ҳаққини адо этиш учун олган қиличини душман устида ўйнатиш билан банд эди. У бор кучи билан «Ё Оллоҳ!» деб қилич солар, урганини ё ўлдирад, ёки жангга яроқсиз ҳолатга келтирад эди. Бошда қизил боғич, кўзларида ўт чакнаб душманни ларзага солган бу паҳлавон қўшиннинг бир томонидан кириб, нариги томонидан чиқди. У довул чалиб қўшиқ айтаётган хотинлар турган чайлага келди. Тўсатдан овози борича бакириб жангчиларни ғалаёнга келтирмоқчи бўлаётган Абу Суфённинг хотини Ҳиндга кўзи тушди. Абу Дужонани кўрган хотинлар қоча бошлашди. Ҳинд ҳам жон талвасасида хотинларга эргашиб қочаётганида, Абу Дужона уни кувиб етди ва бошига қилич кўтарди. Аммо қилич хавода кўтарилганича қолиб, Абу Дужона таққа тўхтади:

«Расулуллоҳнинг қиличларини бир хотиннинг қони билан булғамайман», деган андиша уни бу ишдан қайтарган эди.

Бошида ўйнаб турган қиличдан жони ҳалқумига келиб бақириб қочаётган Ҳинд «ҳозир тушади, ҳозир тушади» деб турганида, қиличдан дарак бўлавермагач, чуқур нафас олиб, орқасига қаради. Узоқда бошига қизил боғич ўраган одамнинг қайтиб кетаётганини кўриб, янгидан дунёга келгандай суюниб кетди.

Шу алфозда энди ҳар томонга тумтарақай бўлиб қочаётган жангчиларга қараб: «Ҳайф сизга, эй Абдуддор ўғиллари! Ҳайф сизга, эй лашкарнинг орқасида қолганлар! Уринг душманни, кесинг, тўғранг, ўлдириг уларни!» деб бақирди. Кейин ёнидаги хотинларга жўр бўлиб шеър ўқишга тушди:

«Олга кетар бўлсангиз, пойандозлар тўшаймиз.

Билингки, биз қочоқмас, голибларни хушлаймиз...»

Ҳинд айтаётган шеър жангчиларнинг фарёдлари уммонига кўшилиб йўқ бўлиб кетар, ҳеч кимга таъсир қилмас эди. Жон асраш қайғусида ҳар томонга қочаётган жангчилар унинг шеърини эшитадиган ҳолатда эмасдилар.

Абу Дужона яна майдонга тушиб биринкетин душманни ер тишлатаётганини кўриб турган Зубайр ибн Аввом ўзича: «Расулуллоҳ қиличларини у одамга берганларида минг бора ҳақ эканлар», деди-да, ўзи ҳам жангга киришиб кетди.

* * *

Етти қизини ўғли Жобирга қолдириб васият қилган ва: «Эртага шаҳид бўлишдан умидворман» деган Абдуллоҳ ибн Амр илк тўқнашувдаёқ мушрикнинг зарбасидан қулаган, шаҳодат шаробини ичган эди. Уҳуд тупроғидаги илк шаҳид Абдуллоҳ ибн Амр бўлди.

Бир кун аввал Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига келиб: «Сиз мени мана шу чўлоқ оёқларим билан жаннатда оқсоқланиб юришимни хоҳлайсизми?» деган Амр ибн Жамуҳ ҳам шаҳид бўлди. Унинг қуролланиб йўлга чиқишдан аввал: «Оллоҳим, бу ерларга яна қайтиб келишимга йўл қўйма», дея қилган дуоси ҳам шу тариха рўёбга чиққан эди.

Бу орада Ҳанзала ибн Амр жанг майдонида Абу Суфёнга дуч келиб, қувончдан кўзлари чақнаб кетди. Бундай фурсатни осонликча қўлга киритиб бўлмасди. Уни ўлдириш жангга нуқта қўйиш деган гап эди. Қолаверса, мусулмонларнинг энг катта душманини йўқ қилиш шарафига муяссар бўларди. У вақтни қўлдан бой бермай, ҳужумга ўтди. Абу Суфён минган отнинг оёғига бир қилич солган эди, от ерга чўкди. Абу Суфён сакраб туриб жангга киришди. Гоҳ у, гоҳ бу ҳамла қилиб, яккама-якка олишув бир неча дақиқа давом этди. Ниҳоят, Ҳанзала бор кучини тўплаб бир қилич солди, Абу Суфён қулаб тушди. Ҳанзала дарҳол унинг устига ташланиб, ерга босди. Бир қўли билан соқолидан тутамлаб, иккинчи қўли билан қиличини тутди. Оёқлари остида жон ҳолатда типирчилаётган Абу Суфён ҳаётдан бутунлай умидини узган эди.

Қалби қувончга тўлиб кетган Ҳанзала қиличини осмонга кўтарди. Лекин рақибининг бошига туширишга улгурмади. Аввалига жойида қаттиқ бир сапчиб тушди, кейин вужудини бошданоёқ кесиб ўтган бир оғриқ ҳис этди. Ундан кейин эса...

...шундоққина ёнбошидан чиқиб келиб атрофини ўраб олган ғоятда гўзал, хуш, ёқимли мавжудодларни кўрди. Улар Ҳанзаланинг қўлларидан тутиб:

«Сени олиб кетгани келдик, Ҳанзала. Сен охирги нафасинггача Оллоҳ ва расулига берган сўзингга содиқ қолдинг. Энди эса Раббинг ваъда қилган жаннатга ноил бўлиш вақти келди. Аммо аввал сени чиройли бир шаклда ювинтирамиз», дейишди.

Ҳанзала уларга: «Ҳали жанг тугагани йўқку!.. Мен қаерга кетаман?..» дея олмади. Ортик сўз айтишга қуввати қолмаган эди. Баданидан отилиб чиқаётган қонга кўшилиб дармони ҳам кетган эди. Охирги нафасини бериб, ўзини малакларнинг қўлига топширди...

Шаддот ибн Асвад Ҳанзаланинг бағрига урган қиличини суғуриб олди. Сўнгра ерда чўзилиб ётган сафдошига қўлини узатиб:

— Тур ўрнингдан, эй Абу Суфён, — деди.

Ҳаётдан бутунлай умидини узган Абу Суфён энди онадан туғилган одамдай бўлиб ўрnidан турди. Ўлимдан қайтганига сира ишонгиси келмасада, севинчи ичига сиғмасди.

— Жуда ҳам пайтида келдинг, эй Шаддот, — деди у. — Лот ҳаққи қасам ичиб айтаманки, ҳаётдан умидимни кесган эдим. У мени қўйдаи сўймоқчи бўлди. Вақт зиклиги учун Шаддот яна жангга киришиб кетди.

Абу Суфён оёғи остида жонсиз ётган Ҳанзалага кин ва нафрат тўла кўзлари билан қараб:

— Ким кимни яксон қилганини кўрдингми, эй бечора?.. — деб ғўлдиради.

* * *

Расулulloҳнинг (с.а.в.) амакилари Ҳамза ва жиянлари Али (Оллоҳ улардан рози бўлсин) душманнинг додини бериб жанг қилишарди. Саъд ибн Абу Ваққос, Зубайр ибн Аввом, Миқдод ибн Асвад сингари паҳлавонлар жанг майдонида арслондек ҳамла қилиб, рақибларини ер билан яксон этишарди. Айниқса, Саъд ибн Абу Ваққос жангга атай моҳир, сарсари душманларни танлаб олар, уларни биринкетин ер тишлатаётганидан қувончи ичига сиғмас эди. Майдонда ҳалок бўлганларнинг аксарияти мушриклар эди.

Хотинларга калака бўлишдан орланиб Ухудга келган Кузмон мунофиқ бўлсада, эпчиллик билан қилич ўйнатиб, олдидан чиққан ҳар рақибни ер тишлатар, ўзининг ҳақиқий жангчи, моҳир қиличбоз эканини кўрсатар эди.

Қурайш қўшини келганига пушаймон бўла бошлаган бир ҳолат юзага келди. Суворийлар қўмондони Холид ибн Валид, ғалаба қозонишнинг бирдан-бир йўли мусулмонларга орқа томондан ҳужум қилиш, деган қарорда қўл остидаги отликларни олиб, тоғнинг орқа томонига йўл солди. Аммо Айнайн сўқмоғига келганида, мусулмонлар аввалдан тадбирини кўриб, бу ерга эллик нафар ўқчи қўйганларига гувоҳ бўлди.

У отликлар билан орқасига қайтди. Лекин, негадир у ердан узоқлашгиси келмай, ўша атрофда айланиб юрди.

Қурайш қўшини аста-секин тарқалиб кета бошлади. Баъзилар жон сақлаш илинжида аллақачон Макка йўлини тутган эди. Бадрадагидек бу гал ҳам ғалаба мадиналиклар томонида экани аниқ бўлиб қолди.

Холид ибн Валид етти юз кишилик бир гуруҳнинг уч минг кишилик қўшинни олдиға солиб қувишини ҳеч ҳам ақлига сиғдирилмасди. Бунинг устига, уч минг кишилик қўшин мудофаа учун эмас, қасос олишга келган эди. Холид қочаётганларни нафрат билан кузатиб турар, лекин ҳамон жанг майдонига кирмасдан пайт пойлар эди.

Айнайн сўқмоғида соқчилик қилаётган гуруҳ ортиқ жойларида тура олмай қолди. Чунки энди жанг ниҳоясига етай деб қолган, шериклари майдонда ўлжа йиғишга тушиб кетишган эди. Тўсатдан кимдир:

— Кетдик, биз ҳам ўлжа йиғамиз. Нега қараб турибмиз, жанг тугадику!.. — деди.

Соқчиларнинг бошлиғи Абдуллоҳ эътироз билдирди:

— Расулulloҳдан буйруқ келмагунича бу ердан кимирламаймиз!

— Буйруқ келишига ҳожат йўқ. Жанг тугади, қара, душман қочяпти.

— Қочса ҳам, буйруқсиз бу ерни ташлаб кетиш яхши эмас.

— Кўриб турибсанку, ҳамма ўлжа йиғяпти. Бунга бизнинг ҳам ҳаққимиз бор.

— Сизлар Расулulloҳнинг амрини оёқости қияпсизлар.

— Йўқ, оёқости қилганимиз йўқ. Расулulloҳ жанг тамом бўлгунча бу ерда соқчилик қилишимизни истаган эдилар. Мана, вазифамизни адо этдик.

Мунозара узоқ давом этса, пастдаги ўлжадан қуруқ қолишлари турган гап эди. Дарҳол пастга эна бошлашди.

Абдуллоҳ ибн Жубайр ёнида қолган бир нечта ҳамроҳи билан шу ерда соқчиликни давом

эттирмоқчи бўлди. Чунки улар турган жой жанг майдонининг қон томири саналарди. Лекин бундай муҳим бир нуқтада тўртбеш киши билан ҳеч нарса қилиб бўлмасди.

Кетганлар жанг майдонига ҳали етибетмай, соқчиликка қолганлардан бир кишининг:

— Эй воҳ, тамом бўлдик! — деган фарёди кулоқларни қоматга келтирди.

Ҳаммалари бирданига орқага қайрилиб, не кўз билан кўришса, Холид ибн Валид бошчилигидаги суворийлар бостириб келишарди. Тўқнашув мўминларнинг мутлақ мағлубияти билан тугаб, бир неча дақиқадан кейин улардан фақатгина жонсиз жасадлар қолиши тайин эди.

Ўлим ҳақ. Аммо Абдуллоҳ ибн Жубайрни бошқа нарса қийнади. У ва қўл остидаги соқчилар Расули акрамнинг мандан буйруқ келмағунича шу ердан қимирламанглар, деган амрларига итоатсизлик қилишди. Эртага бунинг ҳисобини ким беради, ким жавоб беради бунга?!

Аммо вақт зик, отлиқлар бостириб келишаётган эди. Абдуллоҳ ҳамроҳларига бақирди:

— Ўқ отинглар!..

Ёйлардан кетма-кет ўқ уза бошлашди. Бироқ ўқ билан уларни қайтариш имконсиз. Мўминлар қиличларини қиндан суғуришди. Тўқнашув қизиқ кетди. Моҳир жангчи, уста қиличбоз Холид ибн Валид аскарларига тўртбеш киши бас кела олармиди. Ҳолбуки, ёлғиз Холиднинг ўзи уларнинг ҳаммасини енгиши мумкин.

Абдуллоҳ Абу Жаҳлнинг ўғли Икриманинг қиличи остида жон берар экан, ҳамроҳлари умидсиз бир ҳолда қаршилик кўрсатишарди.

Орадан бир неча дақиқа ўтиб, қиличларнинг жангиржунгири тинди. Отлиқлар шахд билан пастликка тушиб боришарди, орқаларида илматешик бўлиб кетган жонсиз жасадлар қолаётган эди.

— Эй Қурайш, қочманг, орқага қайтинг!

Бу овозни эшитиб мусулмонлар ҳам, қочаётган мушриклар ҳам орқага қарашди. Юқоридан Холид бошчилигидаги отлиқлар ёпирилиб келишарди. Орқа томондан қилинган бу ҳужум мусулмонларни довдиратиб қўйди. Бирпасда жангдаги вазият ўзгариб, мушриклар фойдасига ҳал бўлган эди. Мусулмонлар иккитомонлама қуршовда қолишди.

Бир йигит бўкирганча мусулмонлар устига бостириб келарди.

— Биттадан эмас, подадай бўлиб келинглар. Ҳаммангизни сўйиб ташлайман! — дерди у. Тўсатдан олдидан чиққан, бошига қизил латта танғиган жангчини кўриб, қиличини ҳавога кўтарди. Яккама-якка жанг узоққа чўзилмади. Бошини танғиб олган жангчининг шиддатли зарбасидан ҳалиги мақтанчоқ йигитнинг вужуди иккига бўлинди. Кетидан:

— Абу Дужона Расулуллоҳнинг қиличини ана шундай ўйнатади! — деган овоз эшитилди.

ШАҲИДЛАР САЙЙИДИ

Ҳазрати Ҳамза тўқнашув бошланганидан бери саккиз кишининг ҳаётига нуқта қўйди. Унинг қаршисига келган ҳеч бир душман омон қолмасди. Аммо жанг бошланганидан буён қадамбақадам уни кузатиб юрган ёғ тулумидай қора танли қулдан беҳабар эди. Қулни уруш умуман қизиқтирмасди. Жангда қайси тарафнинг ғолиб чиқиши унинг учун аҳамиятсиз. Шу боисдан у жанг майдонида сарсари каби у ёқданбу ёққа юрар, душманга арслондай ҳужум қилаётган ҳазрати Ҳамзани тинмай кузатарди.

Бу орада халқ ичида «хотин суннатчиси» лақаби билан танилган Умму Анморнинг ўғли Сибоъ «Менга қарши чиқа оладиган борми!» деб бақириб кела бошлади.

Ажал уни Ҳазрати Ҳамзага рўбарў қилди.

— Бу ёққа кел, эй хотин суннатчисининг ўғли!

Бу гап Сибоъга ёқмади. У дарров қиличини ҳавога кўтариб рақибига ташланди. Аммо ҳамласи натижасиз қолди. Ҳазрати Ҳамза қиличини даст кўтариб, унинг бошида ўйнатди ва

зарб билан туширди. Сибоъ кимга дуч келганини энди тушунган, аммо кеч бўлган эди. Биринчи зарбадаёқ ер тишлаган Сибоъ икки нарсадан пушаймон эди. Биринчиси, хаётдан кўз юмаётгани, иккинчиси эса, дархол ёқасига ёпишган ва жазо бериш учун ҳозирланган ўлим фаришталари наздидаги кўрқув.

Ҳазрати Ҳамза рақибини маҳв этгач, қадини ростлаб олди ва атрофга бир қур кўз югуртирди. Қўлида найза тутган қопқора бир қулни кўрди ва у томонга югурди. Аммо тўсатдан оёғи бир чуқурга тушиб, ерга йиқилди. Ўрнидан сакраб турмоқчи эди, улгурмай қолди. Орқасидан соядек эргашибюрган Ваҳший фурсатдан фойдаланиб, найзасини отди. Ўқ хатосиз нишонга тегди. Биқинидан кирган найза киндигининг остки қисмидан тешиб чиқди. Ҳазрати Ҳамза жон ҳолатида икки-уч қадам ташладию, қайтиб ерга йиқилди.

Унинг йиқилганини кўрган бир неча шериклари ёрдамга югуриб келишди. Аммо энди ҳазрати Ҳамза нафас олмай ётар эди. Улар ноилож жасадни қолдириб, яна жангга киришиб кетишди.

Мусулмонлар келганида ўзини панага олган Ваҳший, ниҳоят, жасад ёнида ҳеч ким қолмагач, аста-секин яқинлашди. Аввал найзасини тортиб чиқарди. Кейин пичоғини олиб, ҳали совиб улгурмаган жасадни кўкрагидан қорнигача ёрди. Жигарини суғуриб олди ва шаҳд билан юриб кетди.

Ваҳший ниятига етди. У Расулulloҳни энг кўп ғамга солган ва энг кўп кўзёши тўктирган оғир жиноятни амалга оширган ва ўзини лаънат ёмғирига тутдирганини ҳали билмас эди.

«Оллоҳ (Унинг) расулига азият етказганларни дунёда ва охиратда лаънатлагандир...» ояти билан Ваҳший орасида қандай муносабат борлиги бизга номаълум. Мағфирати чексиз, аммо азоби шиддатли бўлган Оллоҳ таоло қиёматда бу кимсага қандай муомала қилиши ҳам фақат Оллоҳнинг Ўзига аён. Лекин шу нарса аниқки, Расулulloҳ (с.а.в.) умрларининг охиригача бу қайғули хотирани унута олмаяжаклар ва кунларнинг бирида мусулмон бўлганини айтиб ҳузурларига келган қотил Ваҳшийга қарата: «Иложи борича кўзимга кўринмасликка ҳаракат қил. Менга амакимни эслатяпсан», деяжаклар.

* * *

Холиднинг хужуми туфайли жанг майдонидаги вазият мусулмонлар зарарига ўзгарганидан сўнг кайфияти анча кўтарилган Ҳинд қаршисида Ваҳшийни кўриб сесканиб кетди. Ҳамма жойи қонга беланган Ваҳший унга яқинлашиб, қўлидаги жигарни бўйи баробар кўтарди ва:

— Мана, сен хоҳлаган совға, эй Ҳинд! — деди.

— Кимнинг жигари бу?

— Ҳамза ибн Абдулмутталибники!..

Бу гапни эшитган Ҳинд девоналарча у ёқданбу ёққа чопиб: «Қасдимни олдим... Қасдимни олдим!» дея бақира бошлади.

Кейин жигарни Ваҳшийнинг қўлидан олди ва тепалик томонга йўналди. Баланд бир нуқтага чикқач, жигарни ҳавога кўтариб, бақиринишга тушди:

— Ўчимни олдим. Мана, Ҳамзанинг жигари! Раҳмат сенга, эй Ваҳший! Токи тирик эканман, ҳатто қабримда суякларим чиригунга қадар сендан миннатдор бўламан, катта раҳмат, ташаккур сенга, эй Ваҳший!

Шу тобда аёлдан (инсондан) кўра кўйроқ ваҳший бир сиртлонга ўхшаган Ҳинд жигарни оғзига олиб келиб, ҳирс билан тишлади. Узиб олган иарчани чайнай бошлади. Лекин юта олмади, нафрат билан тупуриб ташлади.

Ниҳоят, тепаликдан пастга тушиб, Ваҳшийга яқинлашди ва устидаги бор қимматбаҳо тақинчоқларини унга берди.

— Маккага кайтганимизда, сени алоҳида хурсанд қиламан. Энди мени Ҳамза ётган жойга бошлаб бор, — деди.

Жанг майдони бўйлаб юриб кетишди. Ҳалигина Макка йўлини тутиб қоча бошлаган

мушриклар қайтадан устунликни қўлга киритган эдилар. Шу боисдан ҳам иккиси кўркмай илдам борарди.

Етиб келишганида, Ҳамза ҳамон ерда чўзилиб ётарди. Ҳинд заҳарханда билан илжайиб бир неча дақиқа жасадни томоша қилиб турди. Ҳозир назарида ўғли Ҳанзала, отаси Утба, биродари Валид ва амакиси Шайба Қўл ушлашиб ҳузурига келгандай эди. Қахрамон Ҳамза... Жангларда ажал шамолидек эсиб, рақибларга қирон келтирадиган марди майдон Ҳамза энди оёқларининг остида ётарди. Унинг қорни ёрилиб, ичакчавоқлари отилиб чиққан, вужудидан ҳамон қон сизар эди.

— Бу ҳам сенга камлик қилади, эй Ҳамза! Сени бурдалаб ташламасам, ичимдаги қасос алангаси сўнмай қолаверади, — деб бақирди Ҳинд. Кейин Ваҳшийга юзланиб: — Менга пичоғингни бер! — деди.

Ваҳший унинг ниятидан хабарсиз, пичоқни узатди. Ҳинд жасад устига чўкка тушиб, унинг бурни ва кулоқларини кесиб олди. Икки одим юргач, яна ортига қайтиб, жасаднинг жинсий аъзосини кесди. Шу тариқа Ҳамзанинг вужудидан тўрт парчани кесиб олди.

Хотинлар ёнига қайтиб келгач эса, уларга қўлидагиларни кўрсатиб:

— Отамнинг ўчини олдим! — дея девоналарча бақира бошлади. Кейин ҳамманинг кўз ўнгида ерга ўтириб ўша парчаларни пичоқ билан майдалаб тўғрашга тушди. Ип олиб уларни ипга тизди. Бўйнига мунчоқ, икки қўлига иккита билакузук, оёқларига эса ҳалҳал қилиб тақиб олди.

Унинг бу ҳаракати хотинларга маъкул тушиб, улар ҳам қўлларига пичоқ олиб жанг майдонига тарқалиб кетишди. Энди улар ҳам учраган шаҳиднинг кулоқбурунларини ва жинсий аъзоларини кесишади, ўзларига билакузук ва ҳалҳал ясаб олишади.

* * *

Саъд ибн Абу Ваққос билан тоғнинг хилват бир гўшасида самимий дуо қилган Абдуллоҳ ибн Жаҳш ўша куни ҳали оқшом тушмасидан шаҳидлик шарбатини ичишни ва Раббининг ҳузурига боришни сабрсизлик билан кутар эди. Вақтивақти билан димоғига нафис бир ҳид урилиб, жаннат насимини туйгандек ҳузур қиларди. Қилич кўтариб ўнгу сўлига ҳужум қилар экан, ўлмасидан бурун битта бўлса ҳам мушрикни ер тишлатишни хоҳларди. Тўсатдан олдидан чиққан бир жасадни кўриб, сесканиб кетди. У тоғаси Ҳамзанинг жасади эди. Абдуллоҳнинг кўзларига қон тўлди. Энди тоғаси учун қасос олишни ният қилди. Шу пайт ўзи томон келаётган Абул Ҳакам ибн Ахнасга кўзи тушди. Қиличини кўтариб унга пешвоз чиқди. Яккама-якка олишув Абул Ҳакамнинг ғалабаси билан тугади. Абдуллоҳ ярадор бўлиб ерга йиқилди. Уни чалажон ҳолатда ташлаб кетишни ўзига эп кўрмаган Абул Ҳакам рақибининг вужудига кетмакет қилич солди. Бадани илматешик бўлиб кетган Абдуллоҳ жон таслим қилди. Унинг ўлганига ишонч ҳосил қилган Абул Ҳакам аччиқ бир истехзо билан узоқ қараб турди. Роса хумордан чиққанидан сўнггина узоқлашди.

Бир оздан кейин эса, Қурайш хотинлари келиб, эрталаб Абдуллоҳ қилган дуонинг қолган қисмини рўёбга чиқариш учун унинг бурни ва кулоқларини кеса бошлашди.

НИЗО

Мушриклар урушга тезроқ нуқта қўйиш учун Расулуллоҳга (с.а.в.) ҳужум қилишга келишиб олишди. Бутун кучларини тўплаб, у зотга қараб йўналишди. Шу тобда нималар бўлаётганини билмай қолган мусулмонлар бир-бирлари билан урушиб кета бошлашди. Усайд ибн Хубайрни ансорлар яралаб қўйишди. Уни ярадор қилган ансорни эса бошқа бир мусулмон устмауст икки марта қиличлади. Ҳузайфа мусулмонлар қиличлаётган одамни кўриб:

— У менинг отамку, тегманглар унга! — деб хайқирди.

Аммо кеч бўлган эди. Мўйсафид ота қиличлар зарбига дош беролмай, ерга кулади.

Хузайфа:

— Нима қилиб қўйдингиз?! Отамни ўлдирдингиз! Оллоҳнинг ўзи кечирсин! — дея олди, холос.

Баъзи мусулмонлар қўшиндан ажралиб, тоғ томонга кета бошлашган, «Ёнимга келинг! Ёнимга келинг!» дея чорлаётган Расули акрамнинг сўзларини ҳеч ким эшитмас эди. Кетганлар ичида Расулulloҳнинг куёвлари Усмон ибн Аффон ҳам бор эди. Улар шу кетишганича, жанг тугаб, орадан уч кун ўтганидан кейин Мадинага кириб келишди.

ХОСИЯТСИЗ ҚАСАМЁД

Мушриклардан тўрт киши — Саъд ибн Абу Ваққоснинг иниси Утба, Расулulloҳ (с.а.в.) «сени ўлдираман» деб айтган Убай ибн Халаф, Абдуллоҳ ибн Камиа ва Абдуллоҳ ибн Шихоб бир жойга йиғилиб, маслаҳат қилишди.

— Тўппатўғри Муҳаммадга хужум қилсак нима дейсизлар?

— Нима ҳам дердик, ахир асл мақсадимиз шуку.

— Ундай бўлса, уни ўлдириш ёки шу йўлда ҳалок бўлишга қасамёд қилайлик.

Тўртта қўл бир-бирини сикди. Маълум ва номаълум барча тангрилар номига қасам ичилди. Кейин «Муҳаммад яшаса, менинг яшамаганим бўлсин!» дея ўринларидан туриб, хужумга ўтишди.

Ибн Камиа Расулulloҳнинг (с.а.в.) ёнларида туғ кўтариб турган Мусъабга қилич солди. Бир қўли узилиб тушган Мусъаб иккинчи қўли билан туғни кўтариб олди. Кейинги зарбадан иккинчи қўли ҳам узилиб тушди. Учинчи зарба уни ерга йикитди.

Мусъабни шаҳид этган Ибн Камиа орқасига қайрилиб, бор кучи билан: «Муҳаммадни ўлдирдим!» деб ба ш қира бошлади. Бу овоз ҳар икки томондагиларга ҳам қаттиқ таъсир қилди. Шусиз ҳам тарқала бошлаган му 1 сулмонлар ўзларини йўқотиб қўйишди. Қўллари қилич тутмайдиган ҳолга келди. «Пайғамбар ўлган бўлса, яшашнинг нима маъноси бор?» дея охириги нафасгача жанг қилиб, дарҳол шаҳид бўлишни ва Расулulloҳга (с.а.в.) етишишни ўйлаганлар бўлди. Улар Ҳазрати Умар билан укаси Зайд ибн Хаттоб, Али ибн Абу Толиб каби мужоҳидлар эдилар.

Баъзи мусулмонлар «Пайғамбаримиз ўлдирилган бўлса, бу ишга нуқта қўйилибди. Энди урушишдан нима фойда?» деб жанг майдонини ташлаб кетишди. «Расулulloҳ вафот этган бўлса, уни пайғамбар қилиб юборган Оллоҳ ўлмайди, у боқийдир. Бу даъводан қайтиш йўқ!» дея муқаддас йўлдан воз кечмаганлар ҳам бўлди. Ҳазрати Абу Бакрнинг тутинган укаси Ҳорижа ибн Зайд, Саъд ибн Робий каби мусулмонлар шулар жумласидан эди.

ЖАНГДА ҚАТНАШГАН БИРДАН-БИР АЁЛ

Насиба эри Зайд ибн Осим ва икки ўғли билан бирга жангга келди. У ярадорларнинг жароҳатини боғлаш учун матолар олиб келиб, ҳамширалик қилаётган эди. Аммо мусулмонлар танг аҳволда қолганидан кейин у ҳам қўлига қилич олиб, душманга қарши саваша кетди. Улар оила аъзолари билан Расулulloҳнинг (с.а.в.) атрофларида қалқон бўлиб, мушрикларнинг хужумини қайтаришарди.

Уғли Уморанинг ярадор бўлганини кўрган Насиба югуриб келиб, ярасини боғлади ва:

— Тур, ўғлим, душманга қарши жанг қил! — деди.

Буни кўриб Расули акрам:

— Ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайдиган сабрматонат кўрсатдинг, эй Умму Умора!

— дея унга таҳсин айтдилар.

Бир пайт Умму Умора Ҳазрати Пайғамбарнинг:

— Ўғлингни яралаган одам ана, — деганларини эшитди.

Дарҳол ўша одамга ташланди. Биринчи зарбадаёқ уни оёғидан яралаб ерга йиқитди. У ўрнидан туриб қочмоқчи бўлганида, бир неча қайта қилич солиб, ўлдирди.

Мусъабни шаҳид этган ибн Камиа яна хужумга ўтган эди. Бу гал у Насибага дуч келди. Насиба қиличини кўтариб ҳамла қилди. Қилич нишонга тегмади. Ибн Камиа ҳамла қилди. Насиба бўйнидан яраланди.

Расулulloҳ (с.а.в.) Уморага қараб:

— Онангнинг ярасини боғла! — дедилар.

Яра боғланди. Кўп қон йўқотганига карамай, Насиба яна жангга кириб, Расулulloҳга (с.а.в.) хужум қилганларнинг ҳамласини қайтара бошлади.

Бир ривоятда Пайғамбаримизнинг «Ухуд куни қай томонга қарамай, Умму Уморанинг жанг қилаётганини кўрар эдим», деганлари нақл этилади.

Ушанда Умму Умора Жаноби Пайғамбаримизга ўз орзуйини бундай баён этган эди:

— Эй Оллоҳнинг расули, жаннатда сизга қўшни бўлишимни сўраб Оллоҳга илтижо қилинг.

Жанг қизиб турган бир пайтда Оллоҳ яратган энг муборак қўллар самога очилиб, Анбиёлар Султонининг тилидан: «Оллоҳим, уларни жаннатда менга ҳамроҳ қил!» деган ниёзи Роббул Оламинга изҳор этилди.

* * *

Абул Ҳакам ибн Ахнас ўзида йўқ шод эди. Абдуллоҳ ибн Жаҳш ва яна бир мусулмонни шаҳид этиб, ўзига ишончи тағин ҳам ортди. Энди Зақвон ибн Қайсга дуч келди. «Сен қутулсанг, мен қутулмай қолай», деб дарҳол унга ташланди. Бир оздан кейин Абул Ҳакамнинг лабларида совуқ илжайишнинг излари кўринди. Чунки учинчи қурбони бўлган Зақвон оёғининг остида қонга беланиб ётар эди. У жасаддан қиличини суғуриб олар экан, ўзича мактанди:

— Абул Ҳакамга қарши чиққан кишининг оқибати шундай бўлади... Қанийди буни билсанг!

Қиличини артмоқчи бўлди, фикридан қайтди, қон томиб турган қилич яна ҳам яхши кўринади, деб ўйлади.

Шу тобда: «Мана сенга Абу Толибнинг ўғлидан!» деган овозни эшитиб, оркасига ўгирилди. Ҳақиқатан ҳам Ҳазрати Али у томонга отилиб келаётган эди.

Қиличлар хавода бир-бирига тўкнашди. У бутун кучини қўлларига тўплаб, бир неча марта қилич солди. Фойдаси бўлмади. Ҳазрати Али:

— Уруш мана бундай бўлади, эй Абул Ҳакам, — дея қилич солган эди, унинг бир сонини кесиб кетди.

Ухуд тоғларига урилиб парчаланган аччик фарёдга ҳеч ким аҳамият бермади. Чунки тўрт тараф бундай фарёдларга тўлган, зарбалар бир томоннинг кайфиятини кўтарса, бошқа томоннинг жон аччиғида охвоҳ чекишига сабаб бўлаётган эди.

Абдуллоҳ ибн Жаҳшнинг вужудини парчапарча қилганида ваҳший бир лаззат туйган Абул Ҳакам энди вужудини яралаган қилич зарбидан ўзи жон холатда типирчилар эди.

Ҳазрати Али Абул Ҳакамнинг бошини танасидан жудо қилиб, шу тариқа яқинлари учун қасос олган бўлди.

* * *

Сафвон ибн Умаййа урушнинг охирларидан мамнунлик сезаркан, Бадрда отасини ўлдирганларни ахтариб у ёқданбу сққа юрар, қасос ўтида ёнаётган қалбига таскин излар эди. Худди бир оз аввал кўшиннинг олд сафларида шаталоқ отиб қочганлардан бири у эмасдай. Энди у ишнинг жуда осон ва хавфсиз йўлини топгандай бўлди. Жангга унчалик ҳам киришиб кетмасдан, чеккачеккада айланар ва ярадор, урушга яроқсиз ётган мусулмонларни кўрган жойида битта-битта ўлдирар эди. Бир пайт у ерда типирчилаб ётган ярадорга дуч келди. Бу одам

ансорнинг улуғларидан бири Хорижа ибн Зайд эди. Сафвон уни кўриши билан сакраб отидан тушди ва қиличини яланғочлаб, ўзини қахрамонларча хис этиб, ҳавода бирикки ўйнатдида, зарб билан туширди. Хорижа охирги марта бир кимирлаб, жон берди.

Хорижа салгина олдин: «Жаноби Расулуллоҳ ўлган бўлсалар, у зотни Пайғамбар қилиб юборган Оллоҳ боқийдир, ўлмайди!» дея жангга отилганлардан ва ансор орасида Ҳазрати Абу Бакрга биродар тутинган инсон эди.

Бир оз ўтгач, Сафвон ерда чўзилиб ётган яна бир ярадорнинг хаётига нуқта қўйди. Кейин эса, қўлидан иш келишига ва ўзи бир нима олиши мумкинлигига ишонч ҳосил этгандек, шахд билан жанг майдонига юрди.

* * *

Тушкунликка тушиб, мажолсиз қилич солаётган мусулмонлар: «Келинлар, Жаноби Пайғамбаримиз бу ердалар, тириклар!» деган нидони эшитиб, жонланиб кетишди. Бу овоз Каъб ибн Маликники эди. Овоз келган томонга шошиб юра бошлашди. Расулуллоҳ (с.а.в.) атрофларида тўпланиб, жонли бир халқа ҳосил қилишди.

Шу пайтгача Расули акрамдан бир нафас ҳам ажралмай жанг қилган кишилардан баъзилари душман ўқиға ўзларини қалқон қилиб шахид бўлишган, бошқалари эса, атрофларида ҳамон парвонадек айланиб, ёв ҳужумини қайтаришар эди. Зайд ибн Осим, хотини Насиба, икки ўғли Ҳубайб ва Умора шулар жумласидан эдилар. Абу Талҳа эса, Расулуллоҳнинг (с.а.в.) олдиларига ўтиб, йирик жуссасини қалқон этиб, бу тарафга отилган найзаларни бир-бир қайтариб коларди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ўзларига отилган ўк ва найзаларни кўриш учун бошларини кўтарганларида, у:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, жоним сизга фидо бўлсин, бошингизни кўтарманг, ўк тегиши мумкин, — деб хавотирини изҳор қиларди.

Султони анбиё ёнларига келтирилган ўк тўрваларини Абу Талҳанинг олдиға бўшатишға буюрардилар.

Саъд ибн Абу Вакқос ҳам Расули акрамнинг ёнларида туриб, душманға ўк отарди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унга ўк узататуриб: «От, эй Саъд, отаонам сенға фидо бўлсин», дер эдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) умрлари давомида бошқа ҳеч бир кишиға бундай демаганлар.

Саҳл ибн Ҳунайф мохир ўқотар эди. Абу Талҳа ва Саъд билан бирға у ҳам ҳар томондан оч бўрилардай ташланган душман ҳужумини катта фидокорлик билан қайтариб турди. Расулуллоҳға кўриқчилик қилаётганлардан яна бири — Зиёда ибн Ҳорис оғир яраланиб ерга йиқилди. Ҳазрати Пайғамбар уни ёнларига келтиришни буюрдилар. Зиёдани олиб келишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг бошини тиззаларига олдилар. Охирги нафасида Зиёда Оллоҳ таоло яратган энг муборак юзға кўзларини тикиб турарди. У коинот яратилганидан бери ҳеч кимға насиб этмаган бир саодатға эришган, оламларға раҳмат сифатида юборилган Султони анбиёнинг хушбўй кучокларида сархуш ҳолатда ётар, кўзларининг тубтубиға боқар, унда тил билан таърифлаш мушкул бўлган оламларни кўрар эди.

Ҳазрати Юсуфни (а.с.) кўрган хотинлар бармоқларини кесиб олганларини билмай қолишган эди. Ҳазрати Юсуфнинг ҳам, бошқа барча пайғамбарларнинг ҳам султони бўлган Расули акрамнинг чеҳраларига маҳлиё Зиёда у зотнинг кучокларида жон таслим этса, не бахт! Зиёда жароҳатидаги оғриқни буткул унутган ва Фаҳри коинотнинг гўзал юзларига тикилиб, томоша қилаётган эди. Ҳатто бу орада етиб келган ўлим фариштаси ҳамирдан қил суғургандай жонини танасидан суғуриб олганини ҳам сезмай қолди.

Шу тарздаги гўзал ўлим билан тарихда ном қолдирган бу мухтарам инсон Расули акрамға битмастуганмас севги билан боғлангани шубҳасиздир. Эҳтимол, у яширин табиатли бир киши бўлиб, шу дамгача очилмаган бир сандиқ каби қрилган ва Набийлар Султониға нисбатан севгисини тилға чиқара олмагандир?! Аммо калблардаги энг яширин туйғуларни ҳам жуда

яхши билгувчи Ҳақ таоло уни охирги нафасда бўлса ҳам севган кишисига қовушиш саодатига эриштирди ва аччиқ ўлим шаробини таърифсиз бир тотлиликка айлантириб такдим этди. Жанг қизиби, ўлим таҳлика солиби турган бир иайтда Расулуллоҳнинг бундай йўл тутишлари, албатта, сабабсиз эмасди. Расулуллоҳ (с.а.в.) бу ишни, шубҳасиз, Ҳақ таолодан келган бир илҳом билан қилган эдилар. Ўзларини оламларга раҳмат қилиб юборган Парвардигорнинг изми билан Зиёданнинг қалбини бу раҳматдан тўлдирар эканлар, Зиёда ўлаётган одамдай эмас, балки асрлар бўйи сувсиз қолган ташна инсон каби бу раҳматни қонибқониб ичар эди.

Оллоҳим! Уларга эҳтиромда бўлган бандаларингга ҳам бундай саодатни насиб этишга Сен, албатта, қодирсан! Раҳматингдан умидвор бўлиб, дуога қўл очганлар, қўллари бўш қайтмаслигига ишонч ила Сенинг бу эҳсонингни истайдилар. Зиёдага ҳам, уни охираат сафарига кузатиб қолган муборак зотларга ҳам ададсиз ва чексиз саломлар бўлсин...

* * *

Мушрикларнинг ҳужуми тинай демасди. Расулуллоҳ жанобимизни ўлдиришга ёки бу йўлда ўзи ўлигага қасам ичган Утба ибн Абу Ваққос отган тош у зотнинг юзларига, Абдуллоҳ ибн Шихоб отган тош эса, пешоналарига теккан эди. Орқасидан келиб Мусъабни шаҳид этган ибн Камиа Расулуллоҳга қилич солди. Қилич Ҳазрати Пайғамбарнинг устларидаги зирхдан ўтмаган бўлсада, унинг зарбидан мувозантларини йўқотиб, чуқурликка йиқилиб тушдилар.

Ибн Камиа ўзича ғоят шарафли ишни дўндирган эди. Бу ердан узоқлашаркан, ортидан Расулуллоҳ (с.а.в.) «Оллоҳ сени залил ва иаришон этсин», деб қўйдилар. Қилич зарбидан Расулуллоҳнинг дубулғалари эзилиб икки ҳалқаси ёноқларига ботган эди. Шериклари у зотни қўлларидан тортиб чуқурдан чиқаришди. Юзларидан кон оқаркан, Ҳазрати Расул: «Ўз Пайғамбарининг юзини қонга бўяган бу қавм қандай нажот топсин?» дея уларнинг абадий саодатдан маҳрум қолишаётганидан афсусларини билдирдилар. Кейин у муборак дудоклардан ушбу ниёз самога юксалди: «Оллоҳим, қавмимни ўзинг ҳидоят қил, нима қилаётганини улар ўзлари ҳам билмайди».

Жангнинг энг шиддатли нуқтаси Расулуллоҳнинг атрофларида давом этарди. Мушриклар тўхтовсиз ҳужумга ўтар, мусулмонлар эса кўксиларини қалқон қилиб матонат кўрсатишар эди.

Талҳа ибн Убайдуллоҳ Расулуллоҳга қилинган бир ҳамлани қўли билан қайтариб, Жанобимизни қутқариб қолди. Бу зарбадан кейин унинг қўли бир умрга ҳаракат қилмайдиган бўлди. Фақат битта бармоғинишша қимирлата оларди.

Аммо, афсуски, орадан ўттиз уч йил ўтиб, Ҳазрати Али халифа бўлганида, байъатга биринчи бўлиб қўл узатган Талҳанинг мажруҳ қўлларига ишоратан баъзи кишилар бу байъатни хосиятсизликка йўйди. Ўшанда ҳеч ким чиқиб: «Нималар деяпсизлар? Талҳанинг қўли ўғрилиқда ёки ғайри машруъ бирон ишда эмас, балки Оллоҳнинг расулини қутқаришда яраланган. Бу жарохат молдунё билан сотиб олиб бўлмайдиган бир шараф нишонасидир», демади.

* * *

Дўстларининг биринкетин ҳалок бўлаётгани Расулуллоҳни (с.а.в.) ғамга ботирди. Мутлак ғалабага эришилаётган бир пайтда амрга бўйсунмаган бир гуруҳнинг итоатсизлиги ва очкўзлиги бундай ҳолга сабаб бўлган эди. Бу мағлубиятнинг уволи «Жасадларимиз устида кушларнинг кўнганини кўрсангиз ҳам, мен амр қилмагунча жойингизни тарк этманг!» деган буйруқни бажармай, жойларини ташлаб кетган ўқчиларнинг бўйнида эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ушбу қайғули воқеага: «Биродарларимизнинг бу иши инсофдан бўлмади», дейиш билан муносабатларини билдирдилар.

Расулуллоҳ (с.а.в.) тоғнинг чиқиш ноқулай бўлган жойига чекиниш фикрида эдилар. Шундай қдлишса, мудофаа осон бўларди. Шу мақсадда ўша томонга юра бошлаганлари асносида: «Убайй ибн Халафнинг ҳужумидан хавотирдаман. Ким уни кўрса, менга хабар қилсин», деб улгурмасларидан қайёқдандир Убайй ибн Халаф пайдо бўлди ва: «Мухаммадни

менга кўрсатинглар, у билан ҳисобкитобим бор», деб қолди. Йўлини тўсмоқчи бўлганларга Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кўйинглар, келаверсин», дедилар.

Убайй отини жиловлаб:

— Эй Муҳаммад, сен нажот топсанг, мен топмаганим бўлсин, — дея ташланди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) ёнларида турган Хорис ибн Симнанинг найзасини олиб, унга пешвоз чиқдилар. Аммо Убайй қочишни афзал кўрди. Расулуллоҳ (с.а.в.) отган найза унинг бўйнига тегиб, яраланди. Убайй қорни тарс ёрилгандек бир алфозда:

— Муҳаммад мени ўлдирди! Муҳаммад мени ўлдирди!.. — дея фарёд солиб, қоча бошлади.

Уни бу ҳолда кўрган шериклари масхара қилишга тушишди:

—Кўйинглар, бакираверсин, ахир унинг яраси жуда оғир! Ҳеч бўлмаса, кучи етганича бўкириб олсин.

—Ваҳвах, Убайй, онанг сени шу ҳолга тушсин деб тукқанмиди?

—Бошқа киши бўлганида бундай жароҳат билан ярим соат ҳам яшай олмасди! Сен ҳақиқий эркаксан, эй Убайй...

Устида шунча мазахкулги бўлишига қарамай, Убаййнинг талвасаси аримаган эди. Биттаси унга танбех берди:

— Ёш болага ўхшайсана, сенга ярашмайди бу килиқ. Бўйнингдаги яра кичкина бир чизикдан бошқа нарса эмаску!

Убайй эътироз билдирди:

— Сен нимани билардинг, Муҳаммад Маккадалигида «Сени ўлдираман!» деб айтган эди. У ҳеч қачон ёлгон гапирмаган. Мен бу ярадан қутула олмайман, ўламан, деди.

Убайй рост сўзлаётган эди. Ўлимга олиб келишига ҳеч кимнинг ақли бовар қилмайдиган кичгинагина яра уни жисман ҳам, маънан ҳам паришон этди. Ҳақиқатдан ҳам у халос топиши мумкин бўлмаган бир балога учраган эди. Уни масхара қилганлар кўп ўтмай бу ҳақиқатга иқрор бўлишди.

* * *

Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳамроҳлари билан қояга чиқа бошлашди. Ишни охирига етказиб, Исломни тагтомири билан йўқ қилиб юборишни ният қилган мушриклар мусулмонларни қадамбақадам таъқиб этиб боришарди. Уларнинг ниятларидан хабардор бўлган Расулуллоҳ (с.а.в.) қўлларини кўтариб дуо қилдилар:

— Оллоҳим, энди улар бу ёққа чиқа олмасинлар... Дуолари ижобат бўлиб, мушриклар қанча ҳаракат қилмасин, бир қадам ҳам юқорига ўрлай олмадилар.

Энди Расулуллоҳ (с.а.в.) юзларига санчилган ҳалқа парчаларини чиқаришга фурсат етган эди. Абу Убайда ибн Жарроҳ ҳалкаларни тиши билан суғурмоқчи бўлди. Юзи Расулуллоҳнинг (с.а.в.) муборак юзларига текканида ўзи қаерда, қандай аҳволда эканини ҳам унутаёзди. Ҳалқа парчаларини суғураман деб Абу Убайданинг икки тиши синди ва бу синиқ тишлар унинг учун бир умрлик азиз хотира бўлиб қолди.

АБУ СУФЁН ВА ҲАЗРАТИ ҲАМЗА

Абу Суфён жанг сусая бошлаган пайтда хотинлар бўйинларига тақиб олган нарсаларни кўрди. Хотинлардан қон хиди келиб турарди. Уларнинг қарашларидан ваҳший бир ҳузурланишни уқиш қийин эмасди. Абу Суфён гап нимадалигини фаҳмлади. Мушриклар қўмондони ғурур билан қадам ташлаб улардан узоқлашди. Ҳамзанинг (р.а.) жасади ётган жойга келди. Найза билан унинг дудокларини туртиб:

— Мана, тотиб кўр, эй саксоғон куши! Қилган ишларингнинг жазосини энди тотиб кўрчи, — деди.

У ерда ҳаракатсиз ётган бошни найзаси билан нафратла эвирибчевирар, бурункулоқлари кесиб олинган бу муборак бошни буткул таниб бўлмас ҳолга келтириб, гўё умридаги энг бахтли онларни яшаётгаидек бўлар, бу ширин хаёлларидан ажралгиси келмас эди. Шунданми, ёнида Ахобиш қабиласининг раиси Хулайс ибн Заббон пайдо бўлганини ҳам, сўзларига кулоқ солиб турганини ҳам билмай қолди.

Абу Суфённинг бу иши Хулайсга ёқмади. Фақатгина тарбиясиз кўча одамларигина бу ишни қила оларди. Узини тутиб туролмади.

— Эй киноналиклар, кўринглар қурайшлик жанобнинг аҳволини, қаранглар у нима қиляпти? Ҳамзанинг юзида эт қолмади. Илматешик килиб ташлади! — деб бақира бошлади.

Абу Суфён бу гаплардан ўзига келгандай бўлди ва: — Уят сенга, эй Хулайс. Бу ҳақда ҳеч кимга оғиз очма. Бир хатолик ўтди, — дея олди, холос.

Расулуллоҳни (с.а.в.) ўлди деб эшитиб умидлари кесилган баъзи мусулмонлар жанг майдонини ташлаб, Мадинага йўл олишган эди. Тез орада бу шум хабар Мадинага ҳам ёйилди. Мунофиқларнинг юзи кулар экан, мусулмонларнинг уйлари мотамхонага айланди. Ҳазрати Фотима (р.а.) бошчилигидаги бир неча хотин Ухудга отланди. Умму Айман йўлда жангдан қочиб келаётган кишиларни кўрганда уларга тош отиб, маломат қила бошлади:

—Беринг менга қиличингизни, мен жанг қилай, сиз хотинларга ўхшаб бориб уйингизда ип йигириб ўтиринг... — деди.

ҚИЁМАТЛИ ДЎСТ САЪД ИБН РАБЕЪ

Расулуллоҳнинг (с.а.в.) юзларига ботган ҳалқачалар чиқарилган паллаларда қизлари Фотима етиб келди, падари бузургворини соғсаломат кўриб йиғлаб юборди. Жанг ниҳоялай деб қолган бир пайтда Расулуллоҳ (с.а.в.):

— Менга Саъд ибн Рабеъ ҳақида хабар келтиринглар. Уни кўрсаларингиз, саломимни етказинглар, — дея амр қилдилар.

Муҳаммад ибн Маслама билан Убайй ибн Каъб иккиси уни кидириб кетишди. Ярадор ва шаҳидлар орасидан уни топиш амримаҳол эди. Муҳаммад ибн Маслама бир неча марта унинг отини айтиб чақирди. Ахийри: «Ўлик бўлса ҳам, Расулуллоҳнинг амрларини етказганим бўлсин!» деб баланд овозда бақирди:

— Эй Саъд, Расулуллоҳ мени сендан хабар олишга юбордилар, сенга салом айтдилар!

Енгинасидан чуқур олинган бир нафас эшитилди. Жуда ҳам паст бир овоз:

— Мендан ҳам Расулуллоҳга салом етказинглар... — дерди.

Бу орада Убайй ибн Каъб ҳам етиб келди.

— Эй Саъд, Ҳазрати Пайғамбар сенинг аҳволингни сўрадилар, — деди.

— Расулуллоҳга салом айтинглар. Мен ҳозир жаннатнинг исини туйиб турибман. Сизларга келсак, шуни яхши билингларки, токи тирик экансизлар, Расулуллоҳга бир зиён етса, Оллоҳ таоло ҳеч қандай узрингизни қабул қилмайди.

Саъд шу сўзларни айтиб, жон таслим этди.

Муҳаммад ибн Маслама билан Убайй азиз шаҳидни шу ҳолида қолдириб, орқаларига қайтишди. Расулуллоҳ унинг шаҳид бўлганини эшитиб: «Оллоҳим, Саъдни иззат ва икром билан кутиб ол, ундан рози бўл», деб дуо қилдилар ва бу мухтарам зотнинг Оллоҳга ва расулига чин кўнгилдан, ихлос билан боғланган инсон эканини айтдилар...

Ҳа, пайғамбарлардан бошқалар орасида бир инсон етишиши мумкин бўлган энг юксак мартаба будир. Шундай бир инсонки, жон бозори қурилган бу паллада, чекилган бунча азият орасида, пайғамбарларнинг энг буюги Жанобимиз тарафларидан хоссатан ахтарилади, салом йўлланади, аҳволи сўралади... Шаҳид бўлганини эшитгач эса, иззат-икром билан кутиб олиниши учун Улуғ Мавлога илтижо қилинади...

Шундай бир инсонки, инсоннинг ҳақиқий қийматини биладиган Оллоҳ таоло ва Унинг шарафли расули унинг самимиятига гувоҳлик бераётир. Бу шарафдан устун шараф кутиш, бунақа одамни инсонлик ҳудудининг энг олд сафларидан изламаслик шарафнинг ва фазилатнинг маъносини билмасликдир.

Оллоҳим, уларни бошимизга тож қилиш саодатидан бизларни маҳрум этма!.. Саъдга ҳам, Саъдни кўлидан тутиб Ҳаққа элтган Жанобимизга ҳам битмастуганмас саломлар, севгилар!..

БИР ЙИЛДАН КЕЙИН БАДРДА УЧРАШАМИЗ

Жанг ниҳоясига етган эди. Мадинадан келган Ҳазрати Ойиша, Фотима, Умму Сулайм, хуллас, жами ўн тўрт аёл ярадорларни муолажа қилиш билан банд эдилар.

Абу Суфён учтўрт хамроҳи билан иложи борича мусулмонлар турган жойга яқинроқ келди ва баланд овозда: «Муҳаммад тирикми, йўқми?» деб сўради. Жавоб бўлмагач, Ҳазрати Абу Бакр билан Умарни сўради. Яна жавоб ололмагач, Абу Суфён:

— Демак, ҳаммаси ўлибди, — деди.

— Бекор айтибсан, ҳаммамиз соғмиз!

Абу Суфён бу овоздан Ҳазрати Умарни таниди.

— Гапинг ростми, эй Умар? — деб сўради.

— Албатта, рост.

— Ундай бўлса, шуни билиб кўйки, бугун биз Бадрнинг қасосини олдик. Келгуси йил яна сизлар билан учрашамиз. Учрашув еримиз Бадр саҳроси бўлади! — Сўнгра Абу Суфён ғалаба сархушлиги ичида бақириб шеър ўқишга тушди:

«Эй Абу Суфён!.. Шундай бўлар жанг...

Ғалаба навбат биландир.

Бир у томонга, бир бу томонга майл этар,

Қудуқнинг идиши каби бир тушар, бир чиқар...

Мана, сенга Бадр мағлубиятининг алами чиқарилган кун...

Бадрда ўлдирилган Ҳанзалага жавобан

Уҳудда ҳам бир Ҳанзаланинг қони тўкилди...»

Шеърини тугатгач, яна бақирди:

— Юксал, эй тангримиз Ҳубал, юксал, эй Ҳубал! Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) бу ёқда туриб:

— Унга жавоб бермайсизларми? — дедилар.

— Нима дейлик, эй Набийаллоҳ?

— Оллоҳ энг улуғдир, энг буюқдир, денглар, — дедилар.

Ҳазрати Умар баланд овоз билан Расулуллоҳнинг (с.а.в.) сўзларини такрорлади. Абу Суфён:

— Бизнинг Уззо (деган энг шарафли бир бут)имиз бор, сизларнинг Уззоларингиз йўқ, — деди. Бу сўзларга ҳам яна Расулуллоҳнинг (с.а.в.) амрлари билан:

— Оллоҳ бизнинг Мавлоимиздир, сизларнинг мавлоларингиз эмасдир, — деган жавоб қайтарилди.

Абу Суфён ўқиётган шеър билан Пайғамбар жанобимиз айттирган жавоблар ўзаро вазн ва қофияда жуда уйғун келаётган эди. Абу Суфён бу шеърини мунозарани бундай якунлади:

— Эй Умар, ўликларингизни сизларга ёқмайдиган баъзи ҳолатларда кўрасизлар. Менинг буйруғим билан қилинмади бу ишлар. Аммо тўсқинлик ҳам қилмадим. Унутма, келгуси йил учрашув жойимиз Бадр бўлади!

Ҳазрати Умардан «келишдик» деган сўзни эшитгач, оркасига қайтиб кетди.

Қурайш кўшини қисқа вақт ичида кетишга ҳозирлик кўриб, Макка йўлини тутди. Йўлакай Мадинага кириб зиён етказмасинлар, деган хавотир билан Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳазрати Алини

кузатувчи қилиб юбордилар. Ҳазрати Али қайтиб келганида, Расулуллоҳ (с.а.в.) сўрадилар:

— Улар отларга минишдими ёки туяларгами?

— Туяларга минишди, отларни эса ёнларига олишди.

— Демак, Маккага йўл олишибди.

Абу Суфён ва унинг қўшини музаффар қадамлар билан Макка томон борар экан, изидан лаънат ва ғазаб таъқиб этиб келаётганидан беҳабар эди.

Улар кетгандан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) ярадор ва ўликларни оралаб юра бошладилар. Манзара чидаб бўлмас даражада ачинарли эди. Баъзи шаҳидларнинг бурунлари, қулоқлари, жинсий аъзолари кесилган, жасадлар таниб бўлмайдиган аҳволда эди. Паришон ҳолда ётган амакиларига кўзлари тушди. Қайғуларининг чеки йўқ эди. Умрларида бошқа ҳеч бир ҳодисага бунчалик куймаган, ғамга ботмаганлар. Расулуллоҳ (с.а.в.) жасад бошида туриб:

— Бундан ҳам аччиқроқ мусибат кўрмасам керак. Бу қадар қайғули ҳодисага дуч келмаганман, — дедилар. Кейин кўзларида ёш билан саҳобаларга юзланиб: — Самода «Ҳамза Оллоҳ ва расулининг арслонидир» деган ёзув бор. Буни менга Жаброил хабар берди, — дедилар.

Шу пайт яқинлашиб келаётган аммалари Сафийяга кўзлари тушиб, Зубайр ибн Аввомига:

— Онангни орқага қайтар, — дедилар.

Зубайр қайтармоқчи бўлди, лекин Ҳазрати Сафийя қайтишни истамади.

— Укамга нима қилишганини биламан, Оллоҳ йўлида бунга ҳам, бундан ёмонроғига ҳам розиман, — деди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) қўлларини амакиларининг кўксиларига қўйиб дуо қилаётганларида Сафийя ҳам етиб келди. Ҳамза (р.а.) жасади бошига ўтириб олиб, овозсиз йиғлай бошлади. Бир оздан кейин Ҳазрати Фотима (р.а.) келиб унга қўшилди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳам ўзларини туюлмади, аччиқ кўзёшларини тўқдилар.

ЖОБИР ВА ОТАСИ АБДУЛЛОҲ

Мадинадан шошиб келганлар орасида ҳали балоғат ёшига етмаган Жобир ибн Абдуллоҳ ҳам бор эди. Жобир Мадинада отаси билан хайрлашар экан, уни бошқа тирик ҳолда кўра олмаслигини сезган эди. Шаҳид отасининг жасадини кўрмоқчи бўлганида, катталар руҳсат беришмади. Жобир уларнинг каршиликларига қарамай, ўзини отаси ётган томонга урди. Бориб устидаги матоҳни кўтарди. Бурдабурда қилиб ташланган бир жасадни кўрди.

Ёш тўла кўзларини атрофдагиларга қадади: «Бу менинг отам эканини қаердан биламан?» дегандек бўлди.

Катталар унинг мақсадини нигоҳларидан уқиб олишган эди. Улардан бири жасаднинг оёқ бармоқларини кўрсатди: «Биз уни шу бармоқларидан таний олдик».

Эътирозга асоси қолмади. Бир кун аввал хайрлашатуриб, уни ўпиб, тўйибтўйиб хидлаган, «Дунёда Расулуллоҳдан кейин сенданга азизроқ бир борлигим йўқ, эй ўғлим...» дея васият қилган отаси энди қиймалаб ташланган жасад ҳолида ерда ётарди.

Отасининг вужуди қандай парчаланган бўлса, унинг ҳам юраги шу таҳлит парчаланган эди ҳозир. Кўзидан тинмай ёш оқарди, атрофдагилар йиғлама деб тасалли беришарди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унга шу сўзларни айтдилар:

— Отанг учун йиғласанг ҳам бўлади, йиғламасанг ҳам. Шунини яхши билгинки, сизлар уни кўтаргунларингча устида малаклар соя солиб туради.

* * *

Вақтни ўтказмай шаҳидларни қўмиш керак эди. Жаноза намозларини энг буюк зот имомликларида энг муборак жамоат ўқиди. Ҳеч бир шаҳид ювилмади ва кафанланмади. Фақат, Ҳанзалани малаклар ювибпоклаб қўйгани Расулуллоҳни хайратга солди. Мадинага қайтгач,

унинг бир кечалик завжасидан аҳволни сўрашажак, у: «Эрталаб ғусл қилишга ҳам улгурмай жангга йўл олган эди», деб жавоб беражак. Бундан ташқари, Ҳанзала шаҳидлар орасида бурни ва қулоқлари кесилмаган бирдан-бир шаҳид эди. Қурайш хотинлари унга раҳм қилгани учун эмас, балки мушрик ва кофир отаси Абу Амир Роҳиб унинг ёнига ҳеч кимни йўлатмагани учун шундай бўлган эди.

Шаҳидлар қабрга икки кишидан қилиб қўйилди. Ҳазрати Ҳамза билан Мусъаб ибн Умайр бирга кўмилди.

Мусъабнинг жасадини олиб келишганида, Расулуллоҳ (с.а.в.) ушбу оятни ўқидилар:

«Мўминлар орасида ўзлари Оллоҳга берган (У зотнинг йўлида жиҳод қилиб, шаҳид бўлиш ҳақидаги) аҳду паймонларига содиқ бўлган кишилар бордир. Бас, улардан (айрим) кишилар ўз аҳдига вафо қилди (яъни, шаҳид бўлди), улардан (айрим) кишилар эса (шаҳид бўлишга) интизордир. Улар (мунофиқларга ўхшаб Оллоҳга берган аҳду паймонларини) ўзгартирганлари йўқ» (Ахзоб, 23).

Оятни эшитганлар Расули акрам жанобимиз нима демокчи бўлганларини англашди. Жанобимиз (с.а.в.) кўмиш учун келтирилган хар икки кишидан қайси бири Қуръонни кўпроқ билишини сўраб, кўп билган шаҳидни ерга қиблага яқинроқ қилиб қўяр эдилар.

Баъзи мусулмонлар ўзларига тегишли шаҳидларни Мадинага олиб кетмоқчи бўлишди. Туяларга ортиб йўлга чиқишди. Бу орада Амр ибн Жамуҳнинг ўғиллари ҳам оталарини туяга ортишди. Лекин туя тўёқлари ерга михлангандек туриб олиб, бир қадам ҳам олдинга жилмади. Ўнгга ёки чапга бошлаганларида бемалол юрар, бошини Мадина томонга буришган заҳоти эса, таққа тўхтаб қолар эди. Бунда бир ҳикмат бўлса керак, деб Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига бориб, воқеани тушунтиришди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) бу ҳолни илоҳий ишорадан деб қабул қилдилар ва олиб кетилган шаҳидларни ҳам қайтариб, Уҳудда кўмишга буюрдилар. Амрлари ижро этилди. Шу тарика Амр ибн Жамуҳнинг: «Оллоҳим, менга шаҳидликни насиб эт. Бу ерларга яна қайтиб келишимга йўл қўйма», деб қилган дуоси тамомила ижобат бўлган эди.

Барча шаҳидлар кўмиб бўлингач, Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобаларга юзланиб:

— Туринглар, саф тортинглар, Парвардигоримга муножатимни арз қилайин, — дедилар.

Ҳамма баравар ўрнидан туриб, Султони анбиёнинг орқаларида саф тортишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) мунг тўла қалбларини Ҳақ таолога очиб, ниёз этдилар:

— Оллоҳим, барча мақтовлар Сенга хосдир. Оллоҳим, Сен кенг қилиб қўйганни торайтирадиган, тор қилиб қўйганингни кенгайтирадиган ҳеч ким йўқ. Сен ҳидоят қилмаганни тўғри йўлга бошлагувчи, Сен ҳидоятга бошлаганни йўлдан оздургувчи топилмагай. Сен бермаганни бера оладиган, берганинга тўсиқ бўладиган куч мавжуд эмас. Яқинлаштирганингни узоқлаштиргувчи, узоқлаштирганингни яқин келтиргувчи йўқдир. Оллоҳим, баракотингдан, раҳматингдан, икромингдан ва хазинангдан бизга мўлкўл насибалар бер.

Оллоҳим, тугамайдиган, ўзгармайдиган доимий неъматингни истайман. Муҳтожлик кунларда ёрдам беришингни, кўрқинчли кунда ҳаловат бағишлашингни истайман. Бизга берганинг ва бермаганинг нарсаларнинг ёмонлигидан Сенга сиғинаман, Оллоҳим. Бизга имонни сеvimли қилгайсан, қалбимизни безатгайсан. Куфрни, фосикликни ва исённи ёмон қилиб кўрсатгайсан ва бизни тўғри йўлнинг йўлчилари жумласидан қилгайсан.

Оллоҳим, бизни Ислом динида бўлган ҳолимизда вафот эттир. Мусулмонларни бизга сеvimли қил, солиҳ бандаларнинг жумласидан айла. Пушаймон бўлмай, фитнага берилмай яшашни насиб эт.

Оллоҳим, пайғамбарингни ёлғончи қилиб, Сенинг йўлингдан адаштириш учун чиққан кофирларни йўқ қил. Азобингни ва офатингнинг ёмон оқибатини уларнинг устига тушир!..

Асҳоби киром Сарвари коинотнинг бу дуоларига чин кўнгилдан «омин» деб туришди. Дуо

тугагач, Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳазин бир овоз билан бундай дедилар:

— Мен бунинг шоҳидиман. Шубҳасиз, Оллоҳ йўлида яраланган бир кишини қиёмат кунда Оллоҳ таоло ярасидан қонлар оқиб турган ҳолда келтиражак. Ярасидан оқаётган қонининг ранги қон рангидир, аммо ҳиди мушкнинг ҳидига ўхшаш бўлади.

Мушриклар жанг майдонида ташлаб кетган ўликларни мусулмонлар ҳам уларнинг қилмишларига жавобан хор қилиш имконига эга эдилар. Бу улар учун қасос йўли бўлиши мумкин эди. Лекин Расули ақрам илоҳий назоратда эдилар ва ҳар бир ҳаракатлари кузатиб турилган эди. Чунончи, бу хусусда қандай йўл тутиш Жаброил (алайҳиссалом) келтирган ваҳий воситасида аниқ бўлди:

«(Эй мўминлар,) агар сизлар (ўзингизга етган бирон зиёнзаҳмат учун) интиқом олмоқчи бўлсангизлар, у ҳолда фақат сизларга етказилган зиён баробарида интиқом олингиз. (Аммо) агар (интиқом олмай) сабртоқат қилсангизлар, албатта, сабр қилгувчи кишилар учун (бу интиқом олмоқдан) яхшироқдир. (Эй Муҳаммад, бу даъват йўлида сизга етган озоразиятларга) сабртоқат қилинг. Ёлғиз Оллоҳ ёрдами билангина сабр қилишга қодир бўлурсиз. Уларнинг (яъни, мушрикларнинг динга кирмаганликлари) устида маҳзун бўлманг. Уларнинг макру ҳийлаларидан сиқилманг ҳам! Зотан, Оллоҳ тақводор ва чиройли амаллар қилгувчи зотлар билан биргадир» (Наҳл, 126-128).

Бу оятлар нозил бўлиши билан Расулуллоҳ (с.а.в.) мушрикларнинг жасадларини хор қилишга изн бермадилар. Жазони ҳам, мукофотни ҳам Оллоҳ таоло иродасига қолдиришни маъқул кўрдилар.

Мадина сари юришга амр берилди. Шу тариқа Уҳудда юзга яқин шаҳид қолдириб, бир кун аввал келган йўлларида қайтиб кетишди. Уҳудда қолган шаҳидларнинг аниқ сони тўқсон еттита эди.

Саҳобалар Расулуллоҳнинг (с.а.в.) амрларига бўйсунинг, ғалабага эришишлари, аксинча, амрни бажаришмаса, мағлуб бўлишлари яна бир марта аён бўлди. Айнаин сўқмоғига қўйилган соқчилар амрга итоат этиб, жойларини тарк этишмаганида, бугун мусулмонлар шу йўлдан ғолиб сифатида ўтиб боришлари шубҳасиз эди.

Албатта, улар мусулмон қўшинини паришон ва мағлуб этиш учун жойларини ташлаб кетишгани йўқ, балки кўзларини сеҳрлаган ўлжа дарди давоси йўқ дардларнинг бошга тушишига сабаб бўлган эди. Ажабо, улар жойларида туришганида, Расулуллоҳ (с.а.в.) уларга: «Сизлар жангга қатнашмадиларингиз, ўлжадан улуш олиш/а ҳақларингиз йўқ», дейдилар, деган хаёлга боришдими ёки қалбларида жанг қилганларга нисбатан оз ўлжага эга бўлиш хавотири бор эдими?..

Расулуллоҳ (с.а.в.) жангдан аввал уларни сўқмоқ йўлга қўйиб, бу ердан қимирламасликни қаттиқ тайинлагандан сўнг, «Ҳеч бир инсон ўзига такдир қилинган ризққа эга бўлмай туриб ўлмайди, Оллоҳдан кўрқинг ва ризқингизни пок, ҳалол йўллардан қидиринг», деб айтган сўзларидаги хикмат шу тариқа кундай равшан бўлди! Расули ақрам (с.а.в.) бу сўзларни айни пайтида айтган эдилар. Аммо кўзларни қошлаб олган молмулк хирси шунча шаҳид беришга, юзларча қалбларнинг ёнишига, хотинларнинг тул, болаларнинг етим қолишига сабаб бўлди!

Расулуллоҳ (с.а.в.) бу мавзуга ортикча киришишни лозим кўрмай, «Биродарларимиз бизга нисбатан инсофли ҳаракат қилишмади», дейиш билан кифояландилар.²

УҲУДДАН ҚАЙТИШ

Мадина аҳолиси мағлубият ҳақидаги хабарни эшитган, шаҳид ва ярадорлар ҳақида баъзи

² Замонамиз алломаларидан бири Уҳуд мағлубиятидан, бугунги мусулмонлар эртанги мусулмонлардан енгилишди, деб бир ҳикмат топган экан. (Таржимон.)

овозалар етиб келган эди. Кўзларда ёш, калбда хавотир билан ҳамма йўлга чиқиб, яқинларини кутар, тезроқ дийдор кўришиш илинжида кўз тикар эди.

Ниҳоят, узоқдан кўшин кўринди. Кўплар ярадор вужуд билан қайтаётган эди. Айниқса, Расулуллоҳнинг (с.а.в.) мудофаа жанги ҳақидаги таклифларига қарши чиққан кишиларнинг жароҳатлари яна ҳам оғирроқ эди. Жаҳшнинг қизи Ҳамна аввал укаси Абдуллоҳ ибн Жаҳшнинг шаҳид бўлганини эшитди. Таваккул билан «Албатта, биз Оллоҳнинг қулларимиз ва албатта яна Унга қайтамиз» мазмунидаги «Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун» оятини ўқиди. Сўнгра: «Оллоҳ уни раҳматига олсин ва мағфират қилсин», деди.

Ҳамнанинг яқинларидан иккинчи шаҳид тоғаси Ҳамза эди. Буни эшитганида ҳам ҳалиги оятни ўқиди. Оллоҳнинг мағфиратини тилади. Шаҳидлар саналаётган эди. Салдан кейин эри Мусъаб ибн Умайрнинг ўлганини эшитдию ўзини тута олмай, дод солиб юборди. Расулуллоҳ (с.а.в.) бу холни кўриб: — Хотиннинг наздида эрнинг алоҳида ўрни бор, — деб қўйдилар.

Динор оиласидан бир хотин ҳам яқинларидан уч кишини интиклик билан кутарди. Унинг отаси, укаси ва эри Ухудга кетишган эди. Кутган кишиларидан ҳеч бирини кўра олмади. Аммо уларнинг шаҳид бўлганини эшитганида, ўзини йўқотиб қўймади. Матонат кўрсатди, хурмат ва одоб ила Расулуллоҳга яқин келиб:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, Сиз соғ бўлгандан кейин бошга тушган бошқа мусибатлар аҳамиятсиздир! — деди. Бу сўзлар имон нури билан зийнатланган, Оллоҳ ва расулига тобеъликнинг энг юксак мартабасига етишган бир қалбдан чиқаётган самимий туйғулар ифодаси эди. Биргина жумладан иборат, лекин бу жумланинг қийматига лойиқ кадр топилажак жой ҳам биттагинадир. Бу сўзларни Улуғ Мавло кадрлагани ҳам энди Унинг ҳузурига борилганида аниқ бўлажак...

Кўшинга пешвоз чиққанлар орасида ўн тўрт яшар болакай ҳам бор эди. У ҳам жангга қатнашишни истаган, лекин Расулуллоҳ (с.а.в.) рухсат бермаганлари учун қайтишга мажбур бўлган эди. Ҳозир у қайтганлар ичидан отасини қидириб, у ёқданбу ёққа юрар, тезроқ қучоғига отилишни истар эди. Ниҳоят, Расулуллоҳ (с.а.в.) унга кўзлари тушиб:

—Абу Саид Худрий эмасмисан? — деб сўрадилар.

—Худди шундай, эй Оллоҳнинг расули.

—Отанг ҳаққига Оллоҳдан мағфират сўра!

Абу Саид Расулуллоҳнинг мақсадларини тушунди. Отасиз қолганини ва энди уйга ёлғиз қайтишини ўйлаб, юраги ўртанди. Кўзлари жикқа ёшга тўлди. Уйда интик бўлиб хушxabар кутиб ўтирганларга бориб: «Отам шаҳид бўлибди», дейишнинг нақадар оғир эканини ҳис этиб, эзилди. Энди оила ташвишлари ўзининг елкасига тушажак. Ҳам етимлик алами, ҳам ёш бошига оила бошлиғи бўлиш масъулияти унга бараварига тушган эди.

Мадинага кираётганларида, Расулуллоҳ (с.а.в.) Саъд ибн Муозга қараб:

—Сизлар масжидгача бориб ўтирманглар. Уйлариингизда дам олинглар, ярадорларингизга қаранглар, — дедилар.

Ҳамма уйуйига тарқалди. Аммо Саъд Расулуллоҳ (с.а.в.) билан масжидга бормаса, кўнгли тинчимаслигини биларди, айрилмади.

Расулуллоҳ (с.а.в.) ярадорларни масжидда даволаш ҳақида кўрсатма бериб, совутларини ечиш учун уйларига кирдилар. Қиличларини ҳазрати Фотимага (р.а.) узатиб, тозалашни буюрдилар. Совутни ечатуриб, бундай дедилар:

— Мушриклар энди ҳеч ҳам бизга зиён етказа олмайди.

* * *

Мусулмонларнинг енгилиб қайтиши, хусусан, шаҳид берган оилаларда болалар ва хотинларнинг фарёдлари баъзи кишиларнинг ичидан суюниб, юзида совуқ кулги ифодалари кўринишига сабаб бўлди. Улар қалби нифоқ ва куфрга тўла кишилар тоифаси эди. Ўлган мусулмонлар учун яхудийларнинг ўтириб кўзёш тўкиши албатта ақлга сиғмасди.

Мунофиқлар эса, аксинча, бу мағлубиятни ўзлари учун зафар деб тушунишарди. Мушриклар қозонган ғалабани ўзлариникидай билишар, бурчакбурчакка ўтиб олиб, бир-бирларини табриклашар эди.

Ибн Салул, мен буюкман, ўйлаганларим тўғри, деган маънода:

— Гапга қулоқ солишганида, у ерда жон бермаган бўлишарди. Борманглар, дедик, аммо гап уқтира олмадик, — дерди.

— Тушунтира олмаган бўлсанг, хафа бўлма, эй Ибн Салул, қурайшликлар уларга тушунтириб қўйишди. Сен ҳеч қачон бу қадар чиройли тушунтира олмасдинг.

— Аслини олгандаку, улар бу тарзда гап «уққанлари» дан мен ғоятда хурсандман.

* * *

Мушриклар кечаси келиб Расулulloҳга (с.а.в.) суикасд қилишлари эҳтимоли борлиги учун мусулмонлар навбат билан соқчилик қила бошлашди.

Расулulloҳ (с.а.в.) шом ва хуфтон намозларига Саъд ибн Муоз билан Саъд ибн Убодага суяниб чиқдилар. Жисман бу даражада чарчаган Жаноби Пайғамбаримиз руҳан янада ҳорғинроқ эканликлари табиий ҳол эди.

* * *

Маккага қайтаётган мушриклар Ақиқ деган жойда қўшинга дам беришди. Истироҳат асносида бир ерга йиғилиб, аҳволни муҳокама қилишди.

Улар ғалабага эришиб, Бадр жангидаги мағлубиятнинг қасосини олишган эди. Аммо зафарнинг чўққисига чиқиб туриб, мусулмонларни тагтомири билан қуритиб юборишга имкон туғилиб турган бир пайтда жангни тўхтатиб, орқага қайтиб кетиш ҳеч қайси мантиққа тўғри келмасди. Хал қилувчи бир дамда улар бутунлай тормор қилинмаса, нега шунча юриб келинди, қурбонлар берилди? Ахир, Уҳудда улардан ҳам анчамунча одам ўлди.

Абу Суфённи сиқиштира бошлашди:

— Қўлимизга тушганларида, илдизларини қуритмай туриб яна қўйиб юборганимизнинг сабабини бизга тушунтириб бер! — дейишарди улар.

— Биз нима учун бу ерга келдик? Нима, мағлуб бўлиб орқага қайтпимизми? Уларни қўйда бир-бир пичоқдан ўтказиш имконияти туғилган бир пайтда нега ортга қайтдик?

— Ҳали кўрасизлар, улар эртага яна куч тўплаб устимизга бостириб келишади, бошимизга бало бўлишади.

Абу Суфён бу таъналарга жавоб беришдан ожиз эди. Ўзининг катта хатога йўл қўйганини энди тушуна бошлади. Интиқом олинди, бу дарс уларга етади, деб ўйлабди. Қолбуки, мусулмонларни охиригача тормор этишганида, катта хавфдан бутунлай қутулган бўлишарди.

Абу Суфённинг пешонасидан қуйилаётган терлар ичидан ўтаётган қириндиларнинг аломатлари эди. Лекин бу борада Сафвон ибн Умаййанинг фикри бошқача эди.

— Қайтиб бориб иккинчи марта тўқнашсак, ишимиз ғалаба билан тугашига мен ишонмайман, — дерди Сафвон. — Ибн Салул билан қайтганлар ва ҳали ҳеч жангга кирмаган мадиналиклар қасос олишга бир тушиб кетишса...

— Нима бўларди унда?

— Бизни пишган товук гўштидай еб қўйишарди. Мунозарадан ҳеч қандай натижа ҳосил бўлмади. Кеч тушиб, дам олиш пайти келди. Қолаверса, ҳамма жанг қилиб, йўл юриб чарчаган, шундай ҳолатда кайтадан Мадинага юриш имконсиз бир иш эди. Тўғри хулоса чиқариш учун энг мақбул йўл тонг оттириш.

ТАЪҚИБ

(Ҳамро ул-Асад сафари)

Расулulloҳ (с.а.в.) мушрикларнинг қайтиб келишидан хавотирда эдилар. Бомдод

намозидан кейин Билол (р.а.):

—Расулуллоҳнинг амрлари: душман таъқиб этилади! Аммо кеча жангга қатнашмаганлар бу сафарга ҳам қатнашмайди! — дея жар солиб Мадина кўчаларини айланиб чиқди.

Худди шу ияйтда бир тижоратчи Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига келиб, ҳозиргина Маккадан қайтганини, йўлда Абу Суфённинг қўшини истироҳат учун тўхтаб, Мадинага қайта ҳужум қилиш масаласини муҳокама қилишаётганини хабар берди. Унинг бу хабари Расулуллоҳнинг (с.а.в.) тўғри тахмин қилганларини исботлади. Бундан бошқа йўл йўқ эди.

Кеча жангдан қайтганлардан ҳеч ким: «Менинг урушадиган ҳолим йўқ», демади. Мусулмонлар дарҳол амрга итоат этиб, Расулуллоҳнинг (с.а.в.) муборак туғлари остида саф тортишди.

— Ё Расулуллоҳ, мен Уҳудда қатнаша олмадим. Чунки отам менга бу ерда қолиб сингилларимга қараб туришни буюрган эдилар. Изн берсангиз, бу сафарга мен ҳам қўшилсам.

Жобир ибн Абдуллоҳнинг бу самимий сўзларини Расулуллоҳ (с.а.в.) қабул қилдилар. Уҳуд жангида қатнашмагани ҳолда бу сафарга чиқишига изн берилган ягона киши Жобир бўлди.

Душанба куни эрталаб йўлга чиқишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) яна совутларини кийиб олган, фақатгина кўзлари кўриниб турар эди.

Олти юз ўттиз нафарлик қўшиннинг аксарияти ярадорлар эди. Мадинада Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ўрниларига яна Абдуллоҳ ибн Умми Мактум имом бўлиб қолди. Қўшиннинг туғи Ҳазрати Алининг (р.а.) кўлига берилди. Мадинадан ўн олти чақирим узоқликдаги Ҳамро улАсад деган жойга етиб келганларида, қўшинга дам бсрилди.

—Ана у одамни қаранглар!

Ҳамма сергакланиб, ишора қилинган томонга қаради. Ерда ётган бир киши бу овоздан чўчиб уйғонди ва сакраб туриб, орқасига қарамай қоча бошлади. Ярадор бўлмаган бир неча киши унинг орқасидан қувиб кетишди. Кўпдан қуён қочиб қутулмас — уни дарров тутиб олишди.

—Воҳ, воҳ, шоир Абу Аззани кўриш бахтига муяссар бўлибмиз!

—Жоним сенга фидо бўлсин, эй Осим, мени қўйиб юбор, йўлимда кетай.

—Биз келмай туриб кетсанг, бўларди. Аммо энди кетишингга рухсат йўқ, эй Абу Азза!

Абу Азза умрида ҳозиргидек ҳаяжонланмаган, бу қадар ўзини йўқотмаган, юраги бунчалик кин ва нафратга тўлиб тошмаган эди. Уни уйғотмасдан, шу ҳолда ташлаб кетган маккаликларни, айниқса, Сафвон ибн Умаййа билан Жубайр ибн Мутъимни бўралаб сўқар, орқаларидан бутун бошли қўшинга етарли лаънат ёғдирар эди.

Кейинроқ ичини пушаймонлик ҳисси чулғади. Бир тийин ҳам олмасдан ҳаёти бағишланган кунларни эслади. Ундан исталгани фақат тилини тийиши эди. Айбини кечирган одамларга билатуриб хиёнат қилишнинг жазосини балки бу сафар ҳаёти билан ўташи лозимдир? Бу балони бошига ўзи ўз қўллари билан келтирганини ўйлаган сари телбадай бўлиб қолди. Юзини ғам, пушаймонлик, кўркув, ғазабу нафратдан пайдо бўлган бир маҳзунлик қоплади.

«Эй каллаварам, айбингни кечирганларга қарши қўшин тўплаш сенга қолганмиди?! Туф сенинг ақлингга ҳам, тилингга ҳам!» деб тинмай ўзига маломат қила бошлади.

Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига кириб келганида кўзларида қандайдир умид учқунлари порлагандай бўлди. Чунки яна аввалгидай ёлвориб, кечиримга эришиш имкони бор.

— Ё Муҳаммад, мен Уҳудга ўз истагим билан чиқмадим, мажбур қилишди. Бу сафар ҳам мени кечиршингни сўрайман.

Ижобий муносабат сезилмади. Энди йиғлоқи бир овозда ялинишга тушди:

— Бунинг устига, ҳали вояга етмаган қизларим бор. Хўп десанг, ҳаётимнинг қолган қисмини уларни парваришлаш билан ўтказсам. Касам ичиб айтаманки, бундан кейин сенга қарши бир огиз ҳам гапирмайман!

Абу Азза тўғри сўзлади. Бундан кейин у Расули акрамга қарши бир оғиз ҳам гапирмайди,

гапира олмайди! Чунки ҳаёти ниҳоясига етган, ажал келиб ёқасига ёпишиб бўлган эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг сўзларини охиригача тинглаб, бундай ҳукм ўқидилар:

— Валлоҳи, энди юзларингни Маккага сурмайсан. Муҳаммадни яна бир марта алдадим, деб ҳам айтолмайсан. Мўмин бир масалада икки мартаба алданмайди...

Кечани шу ерда ўтказадиган бўлишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ўтин йиғиб келишни буюрдилар. Бир неча жойда ўт ёқилди. Бундан мақсад, катта бир қўшин келяпти, деган фикр уйғотиш ва мушрикларнинг кўзини кўрқитиш эди.

* * *

Ҳузоа қабиласидан Маъбад исмли бир киши Маккага кетаётиб, йўлда мусулмонлар қўшинига дуч келди. Расулуллоҳга (с.а.в.) яқинлашиб салом берди ва кўнгил сўради. Ҳузоа қабиласи мусулмонликни қабул қилмаган, Маъбад ҳам Исломга кирмаган, шундай бўлсада, Расулуллоҳни ҳурмат қилишар, севиб ардоқлашар эди.

Бир неча дақиқа ўтириб суҳбатлашди, кейин хайрлашиб, яна йўлида давом этди. Равҳо деб аталган мавзедг Абу Суфёнга дуч келди. Абу Суфён унинг мусулмои эмаслигини биларди.

— Бизга қандай хабаринг бор, эй Маъбад? Маъбад жиддий оҳангда:

— Хабарим сизни мамнун қилмаслиги мумкин, эй Қурайшнинг улуғи! — деди.

— Хўш, нима гап экан?

— Муҳаммад Мадинадан катта қўшин билан йўлга чиққан. Мағлубиятнинг аламини олиш ва темирни қизиғида босиш мақсадида бутун Ясриб халқи қўллик бўлиб курашга отланишган. Бу гал уларга бас келишларингга ишонмайман.

— Нималар деяпсан, эй Маъбад? Биз уларни тавбаларига таянтириб келяпмизку, хабаринг йўқми?

— Сизлар, бутун Ясриб халқи Ухудда бўлди, деб ўзларингни овутияпсизлар, холос. Аммо ҳақиқатда бундай эмас ва тез орада буни билиб оласизлар.

— Улар ҳозир қаерда?

— Аниқ бир нима деёлмайман. Мен уларни Ҳамро ул-Асадда кўрдим. Менга шундай туюляптики, сизлар бу ердан кетмай уларнинг отлари кўзларингга кўриниб қолиши мумкин, — деди-да, улар билан хайрлашди.

Бу пайтда Мадина сари кетаётган кичик бир карвон Равҳога етиб келди. Абу Суфён карвондагилардан:

— Қаёққа кетяпсизлар? — деб сўради.

— Ясрибга, — деган жавоб беришди.

— Қандай юмуш билан?

— Озиқовқат излаб.

— Сизларга бир таклифим бор.

— Қандай таклиф экан, эй қурайшлик?

— Менинг гапларимни Муҳаммадга етказсаларинг, эвазига Укозга келганларингга туяларингга майиз ортиб юбораман. Таклифим маъқулми?

— Албатта, бундай таклифга йўқ деб бўлармиди!

— Ундай бўлса, Муҳаммадга учраб: «Абу Суфённи кўрдик. Улар яна устларингга бостириб келиб, сизларни қиличдан ўтказмоқчи», деб айтишлар.

— Кейинчи?

— Бор гап шу, холос. Бу ишни бажарсаларинг, бўлди. Карвондагилар хурсанд бўлиб, бир-бирларига қарашди. Бир оғиз гапни етказишдан осонроқ иш борми? Узлари ҳам ўша ёққа кетишаётган бўлса.

— Маъқул, эй Абу Суфён, сўзингни Муҳаммадга етказишимизга ишончинг комил бўлсин.

— Сизлар ҳам қопларинг майизга тўлишидан шубҳаланманглар. Унутманглар, Укозда

учрашамиз.

Аҳду паймон қилишиб, карвон Мадинага йўл олди. Абу Суфён аъёнларга юзланиб:

— Сизлар қандай фикрдасизлар? — деб сўради.

Биринчи бўлиб Сафвон ибн Умаййа сўз бошлади:

— Мен Маккага кетиш тарафдориман. Мусулмонлардан ўчимизни олиб, уларнинг таъзирларини бердик. Маъбад айтган гаилар рост бўлса, иш нима билан тугашини ҳеч ким билмайди. Маккага мағлуб бўлиб кириб боришни истамайман.

Абу Суфён Сафвоннинг сўзини маъқуллаб:

— Мен ҳам шу фикрдаман, эй Умаййа ўғли, — деди ва овозини яна ҳам баландлатиб давом этди: — Дарҳол йўлга чиқамиз, вақтни бой бермай, кетишга тайёргарлик кўрилсин.

— Абу Суфён, лекин...

Абу Суфён кўшин ичидан кимнингдир бошлаб улгурмаган сўзини бўлиб, катъий оҳангда бундай деди:

— Аммо-лекини йўқ. Сизлар эришган ғалабамизни писанд қилмаяпсизлар. Қўлга киритилган бундай шарафни бой беришга қаршиман. Қани, кетдик.

* * *

Кўшин Макка сари жилди. Уҳуд жангидан, умуман олганда, ҳамманинг кўнгли тўлган эди. Шу билан бирга, ғалаба уларга қимматга тушди. Уҳудда кўплаб маккаликларнинг жасадлари қолди. Ўғли ва эридан кетма-кет жудо бўлган Сулофа ҳамон тишларини ғижирлатиб, «Ҳали мендан кўрадиганингни кўрасан, Осим!» деб гўлдираб борарди. Ғалабага эришилган бўлса ҳам, кадрдонларини тупроққа бериб қайтиш оғир эди.

Абу Суфённинг эса, қувончи ичига сиғмайди. Бадр жангида йўқотган қариндошлари учун мотам либосини кийган хотини Ҳинд бир йилдан бери уни яқинига йўлатмасди. Мана энди қасос олиниб, хотини мотам либосини ечадиган бўлди. У яна хотини билан бирга бўлишини ўйлаб, каттиқ ҳаяжонга чулғанди.

Кўшин шеър ва рақслар жўрлигида Маккага тобора яқинлашарди. Шеърлари курайшликларнинг қаҳрамонларча курашиб, мусулмонларни Уҳуд тоғи этакларида мағлуб ва паришон ҳолда ташлаб келаётганлари ҳақида эди. Айниқса, довул чалиб кўшиқ айтаётган, ора-сира чир айланиб рақс тушаётган хотинларнинг шодлиги чексиз. Шаҳидларнинг баданларидан кесиб бўйинларига тақиб олган парчалар бадбўй ҳид чиқара бошлагани ҳам уларнинг таъбини бузмасди. Ҳатто улар бўйинларидаги эт парчаларини бир-бирларига кўрсатиб мақтанишар, фалончиникидан кесиб олдим, деб кўзкўз қилишар эди.

УМИДСИЗ БИР ЯРАДОР

Кўшин сафида бораётганлар ичида ғалаба нашидасидан ҳеч ҳам баҳра ололмаган бирдан-бир киши Убай ибн Халаф эди. У ора-сира қаттиқ уҳ тортиб кўяр, «Мен бу ярадан қутулмайман», дейишдан тинмасди. Унинг бу ҳолатини кўрган ҳамроҳлари мазах қилиб устидан кулишар, бўйнидаги салгина тилиниб кетган аҳамиятсиз ярасига қараб, бир-бирларига гап отишар эди:

— Воҳ-воҳ, жуда ёмон ярадор бўлибди...

— Убайнинг ўрнида бошқа одам бўлганида фиғони фалакка чиқарди. Чидаб туришига қрийлман.

Убай ҳақиқатдан ҳам азоб чекаётган эди. Ҳамроҳларининг захархандалари эса, ярасига туз сепгандек таъсир қиларди.

— Сизлар мени масхара қиляпсизлар.

— Йўқ, нега энди масхара қилар эканмиз. Шундай яра билан қандай тирик юрганингга

хайронмиз, холос.

— Лот ҳаққи, қасам ичиб айтаманки, Муҳаммад сени адо қилибди, эй Убай. Ярага қаранглар, яра эмас бу, нақ ўлим чуқури!

Аммо Убай ҳақли эди. Унинг ичида бир кўрқув яширинган. Тўғрисўзлиги учун «Амин» деб ном чиқарган бир киши «Сени ўлдираман», деб айтдим, унинг сўзини назарписанд қилмаслик мумкин эмас.

Йўл юрган сари Убайнинг вужудидаги оғриқ кучайиб, ахири ерга йиқилиб ётиб қолди. Энди ўзини ҳеч ким кўтариб кетмаслигини, бу қумликда абадий қолиб кетишини сизди.

Қулоқлари шанғиллаб, хаёлида фақатгина «Сени мен ўлдираман, эй Убай!» деган нидо айланарди. Кўллари билан қулоқларини қаттиқ сиқса ҳам, бари бир шу сўзлар эшитилаверар, ваҳимадан ичию таши дирдир титрар эди.

Ҳамроҳлари унинг ҳазиллашмаганига, дарди чиндан ҳам жиддий эканига ниҳоят ишонч ҳосил қилишди, лекин унга ёрдам беришдан ожизликларини ҳам тушуна бошлашган эди.

«Қани айтчи, чириган шу суякка ким ҳаёт бера олади?» деб масхара қилгани эсига тушди.

Убайни ҳаммадан ҳам даҳшатга солган нарса бу саволга олган жавоби эди:

«Уларга Оллоҳ ҳаёт беради ва Оллоҳ сени жаҳаннамга тикади!»

Ҳамиша тўғри сўзлаган бу муборак инсоннинг жавобидан даҳшатга тушмасдан иложи йўқ.

Тўсатдан кўзлари олайди, киёфаси кўрқинчли тус олди. Унга қараб турганлар лолу ҳайрон эдилар.

—Сенга нима бўляпти, эй Убай?

—Оҳ, жоним...

Убай бир нималар демоқчи бўлиб ўзини мажбурлади, лекин кучи етмади. Энди орқага қайтиш мумкин бўлмаган бир йўлга кирган ва бу йўлнинг охири, содиқ Зотнинг хабари ила, жаҳаннамга туташган эди. Унинг кўзига даҳшатли мавжудотлар кўрина бошлади. Таърифига тил ожиз бу мавжудотлар уни чамбардай ўраб олаётгандай, бу чамбар борган сари торая бошлади... Ўлим фармони билан келган малаклар унинг ифлос руҳини орқасига урибуриб чиқариб олиб кетишди. Ерда эса, нафас олмай ётган жасад қолди. Шу дамгача ҳеч нарсани тушунмай қараб турган ҳамроҳлари энди ҳамма нарсага тушуниб етишди ва Убайнинг лошини қумга кўмиб, яна йўлларида давом этишди.

Унинг ўлими деярли ҳеч кимни қайғуга солмади. Бир чолнинг ўлими голиблик нашъаси суришларига халақит қилсинми? Қолаверса, Уҳудда қанчақанча навқирон йигитларни тупроққа берган маккаликлар учун унинг ўлими ҳеч нарса эмас.

Кўшин Маккага яқинлашганида, Ҳазрати Ҳамзанинг (р.а.) қотили Ваҳшийга жарчилик вазифаси топширилиб, йўлга чиқарилди.

* * *

Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳамро улАсаддан чиққанларида бир карвонга дуч келдилар. Карвондан бир киши ажралиб, хузурларига келди ва Равҳода Абу Суфёнга дуч келишганини айтди, сўнг унинг хабарини қандай бўлса, шу ҳолича етказди. Буни эшитиб Расулуллоҳ (с.а.в.):

— Ҳасбуналлоҳ ва неъмал вакил, — деб кўйдилар.

Орадан кўп вақт ўтмай, Макка кўшини йўлида давом этгани ҳақида хабар келди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳам кўшинларига Мадинага қайтишни буюрдилар.

Иккинчи жанг рўй бермади, аммо шу ҳолатда ҳам мусулмонлар мушриклардан чўчимасликларини исбот этишди.

Уҳуд жанги пайтида бир неча ҳамроҳи билан бирга жанг майдонини ташлаб чиқиб кетган Усмон ибн Аффон уч кун Жалъоб тоғида турди, кейин Мадинага қайтиб келди. У Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳамро улАсад сафаридан қайтганларидан сўнг хузурларига кириб, кечирим сўради. Набийи акрам жанобимиз унга оғир сўз айтмадилар, фақатгина:

— Сиз тоғнинг этагини тутиб узоқлашдингиз, — деб кўйдилар, холос.

«Қочганингизни кўрдим: кетдингиз, лекин қайтиб келмадингиз», деганлари эди бу.

ХОСИЯТСИЗ МЕҲМОН

Ухудда мушриклар биринчи зарбага учрашлари билан жангни ташлаб қочган Муовийа ибн Муғийра ўзига тинч бир жойни топиб олиб ётди. Тезда уйқуга ҳам кетди. Уйғонганида эса... Жанг тугабди, мушриклар Маккага кетиб қолишибди ҳам. Бирикки кун ўнгсўлда тентираб юрди. Кейин Мадинага келди. Сўрабсўраб Усмон ибн Аффоннинг уйини топди ва эшигини тақиллатди. Эшикни Умму Гулсум очди.

— Усмон ибн Аффонни излаяпман.

— Уйда йўқлар.

— Уни кўрмасдан кетолмайман, қарзим бор эди. Усмонни топиб келишди. Муовийага кўзи тушган Усмоннинг таъби хира тортди.

— Яхши иш қилмадинг келиб, эй Муовийа, қайтиб кетсанг, хурсанд бўлардим. Нима қиласан, ўзингни ҳам, мени ҳам балога қолдириб, — деди Усмон (р.а.). «Оллоҳ бизга етар, У канчалар яхши вакилдир».

— Хўш, сен мени ҳимоя қилмасанг, ким ҳимоя қилади?

Шу дамгача овозини ҳам ўринсиз баландлатмаган Ус мондай одам уни кўкрагидан итариб: «Йўқол бу ердан! Ухудга кел, бизни бу ҳолга тушир, деб сени чақирганмидик?!» дея олармиди ҳеч.

Ноилож уйига киргизди. Ҳолбуки, Мадинада юзлаб мужоҳидларнинг ҳали яраси битмаган, қон оқиб турган эди.

Бомдод намозидан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.):

— Муовийа ибн Муғийра бу кеча Мадинада тунаган, уни қидириб топинглар, — дедилар.

Ҳамма уни қидиришга тушди. Лекин ҳеч қаердан дарак бўлмади. Муовийа Ҳазрати Пайғамбарга икки марта куёв бўлиб, «Зиннурайн» номини олган Усмон ибн Аффондай бир кишининг уйида яшириниб ётганини ким ҳам хаёлига келтирарди. Шу боисдан унинг уйи қидиришга ҳожат бўлмаган уйлар сирасига киритилди. Аммо шундай бўлса ҳам, Усмон (р.а.) хавотирда эди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Муовийа Усмоннинг уйида яшириниб ётибди», деб қолсалар, нима бўлади? Яхшиси, бунинг бир иложини қилиш керак. Шу хаёл билан Усмон (р.а.) ўзи масжидга келиб Расулуллоҳнинг ҳузурларида тиз чўкди:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, Муовийа менинг уйимда. Уни мен яшириб, паноҳ бердим.

Усмон Расулуллоҳнинг: «Яхши, эй Усмон, сен паноҳ берганга биз ҳам паноҳ бердик», дейишларини кутган эди. Лекин ундай дейилмади.

Расулуллоҳнинг (с.а.в.): «Сен Ухуддан қочиб кетганинг етмагандек, яна қандай қилиб бизнинг душманимизни яширасан?!» дейишларини кутганлар ҳам бўлди. Лекин бундай ҳам демадилар. Воқеа ёқмагани очик эди. Зотан, Ухуд фалокатини келтирганларга бошпаноҳ бериш хуш ёқадиган иш эмасди.

Усмон (р.а.) ёлворар, Расулуллоҳ (с.а.в.) жим турар эдилар. Ниҳоят:

— Уч кун ичида Мадинадан чиқиб кетиши шарт билан... — дедилар ва Усмоннинг илтижоларини истамайгина қабул қилдилар.

Усмон (р.а.) чуқур нафас олди. Атрофда турганлар Расулуллоҳни бундай қарорга келишга мажбур этган ялинчокликдан мамнун бўлишмади. Лекин шундай бўлса ҳам, Муовийа Мадинада уч кунгача бемалол айланиб юриши мумкин эди.

Вазият Муовийага тушунтирилди. Уч кунгача Усмоннинг уйида меҳмон бўлиши, аммо тўртинчи куни Мадинада кўринса, ўлдирилиши айтилди.

* * *

Мадина мотамхонага айланган. Деярли ҳар бир уйдан додфарёд эшитилади. Расулуллоҳ (с.а.в.) кадрдон амакиларини яна бир бор эслаб, қалблари ўртанган ҳолда:

— Фақат Ҳамза учун ҳеч ким йиғламайди, — деди

Ўша куни оқшом пайти эшитилган йиғи овози Ҳазрати Пайғамбарнинг эътиборларини тортди. «Оллоҳ ва расулининг арслони, шаҳидларнинг улуғи» деган овозлар келди. Ташқарига чиқиб, масжид эшигида йиғлаётган хотинларга кўзлари тушди. Кейин:

— Энди уйларингга кайтинглар. Оллоҳ сизлардан рози бўлсин, сизлар вазифаларингни бажардиларинг, — дея марҳамат қилдилар.

Расули акрамдан дуо олган бу аёллар Саъд ибн Муоз, Усайд ибн Ҳувайр, Саъд ибн Убоданинг хотинлари эди.

МЕҲМОННИНГ КЕТГИСИ ЙЎҚ

Муовийага ажал ўқи отиб бўлинган эди. У ўзига берилган муҳлат ичида Мадинада тентираб юрди. Аммо тўртинчи куни бутун борлиғини ваҳима коплади. Ўзини ўзи ўлимга тутиб бераётганини сезиб турарди. Қолаверса, Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳамроҳларига: «Муовийани фалон жойдан топасизлар», деб айтган ва, агар топилса, ўлдиришни буюрган эдилар. Аммор билан Зайд ибн Хориса ўзларига юклатилган бу топширикни эшитиб, дархол ўринларидан туришди ва айтилган томонга йўл олишди.

— Ҳаёт дафтарингни ёпадиган пайт келди, эй Оллоҳнинг душмани!

Кўққис айтилган бу сўздан Муовийа бир сапчиб тушди. Орқасига ўгирилиб, ўзига караб турган икки кишини курди.

Мен энди йўлга чиқмоқчи эдим, — деди. — Уч кундан бери кетмай нима қилдинг? Муовийа ломмим дея олмади. Ортикча сўзга ҳожат йўқ, тақдирдан қочиб бўлмайди. Ҳавога даст кўтарилган қилич унинг ҳаётига нуқта қўйди. Муовийа бу ерга қон тўкиш мақсадида келган эди ва ўзининг қони тўкилди. Икки шерик вазифасини бажаргач, қайтиб кетишди.

БУЮК МАВЛОНИНГ УҲУДГА БЕРГАН ҚИЙМАТЛАРИ

Энди Уҳуд жанги ҳақида умумий бир хулоса чиқаряш мумкин эди. Жаброил (алайҳиссалом) Оллоҳ таолодан Пайғамбарга (с.а.в.) ваҳий келтирди. Қуръони каримнинг навбатдаги оятлари Расулуллоҳнинг қалбларига қуйила бошлади:

«Агар (энди Уҳудда) сизларга жароҳат етган бўлса, (Бадр жангида) у қавмга ҳам худди шундай жароҳат етган. (Токи ибрат бўлсин, деб) ва Оллоҳ ҳақиқий имон келтирган кишиларни билиши ҳамда ораларингдан шаҳидларни саралаб олиши учун бу кунларни (яъни, ғалаба ва мағлубият кунларини) одамлар орасида айлантириб туради» (Оли Имрон, 140-141.)

Уҳуд жанги ҳақида шу тарика умумий бир хулоса билдирилгандан кейин, мўминларга мурожаат қилинди:

«(Эй мўминлар,) ёки Оллоҳ сизларнинг ичингиздан ким ҳақ йўлда курашгану, ким сабртоқат қилганини мутлақо билмай туриб, жаннатга кирамиз, деб ўйладингизми?! Ўлимга рўбарў бўлишингиздан илгари уни орзу қилар эдингиз. Мана, энди (Уҳудда) уни кўзингиз билан кўриб турибсиз. Муҳаммад фақат бир пайғамбар, холос. Ундан илгари ҳам пайғамбарлар ўтгандир. Бас, агар у вафот қилса ёки ўлдирилса, кетингизга (куфрга) қайтиб кетасизми?! Унда ким кетига қайтиб кетса, Оллоҳга бирон зиён етказа олмас. Оллоҳ эса (йўлларида қайтмай) шукр қилгувчи бандаларини муносиб мукофотлайди» (Оли Имрон, 142-144.)

Дарҳақиқат, Уҳуд мўминлар учун том маънода катта имтиҳон бўлди. Бу имтиҳондан фазилат чўққисига эришганлар ҳам, ундан насибасини ололмаганлар ҳам ўтказилишди. Мазкур оятлар уларнинг барчасига бир хилда тааллуқли эди. Бу оятларни эшитганлар Абдуллоҳ ибн

Жаҳшни, Мусъаб ибн Умайрни, Саъд ибн Робиъни, Анас ибн Надрни, Ҳамза ибн Абдулмутталибни кўргандай бўлишди. Улар Оллоҳ йўлида жиҳод қилиб, сабр ва матонат кўрсатишга энг ёрқин ўрнак эди. Абу Дужона, Али ибн Абу Толиб, Саъд ибн Абу Ваққос, Талха ибн Убайдуллоҳ, Зубайр ибн Аввомлар ҳақиқатда қаҳрамон бўлишди. Ҳамма уларга ҳавас қиларди, уларга ўхшашга интиларди.

Расулуллоҳни (с.а.в.) ўлди деб ўйлаб, жанг майдонини ташлаб кетганларнинг бошлари эгилиб қолди.

«Жасадларимиз устига кушлар кўнганини кўрсангизв ҳам, мендан буйруқ келмагунича шу жойдан кимирла манглар!» деган амрни олганларига қарамай, жойларини ташлаб кетиб, мағлубиятга сабабчи бўлганлар қайғу биЯ лан эсга олинди.

Жанг майдонини ташлаб, Мадинага йўл олган ёки тоғларга чиқиб кетганлар қилмишларидан мингминг пушаймон бўлишди.

Оллоҳ таоло нозил қилган оятлар такрор-такрор ўқилиб, ҳар ким ўзига сабоқ олиши лозим эди.

«Ҳар бир жон фақат Оллоҳнинг изни билан ва аниқ белгилаб қўйилган муддатда ўлади. Ким дунё савобини истаса, унга ўша истаган нарсасини берурмиз. Ким охират савобини истаса, унгада истаган нарсасини бсрурмиз. Ва шукр қилгувчиларни муносиб мукофотлаймиз. Қанчадан қанча пайғамбарлар ўтган, улар билан биргаликда кўпдан : кўп художўйлар жанг қилишган. Ҳамда Оллоҳ йўлида ўзларига етган машаққатлар сабабли сусткашлик заифлик қилишмаган ва (душманларига) бўйин эгишмаган. Оллоҳ мана шундай сабр қилгувчиларни севади. Уларнинг айтган гаплари фақат бундай эди: «Парвардигоро, гуноҳларимизни ва ишларимиздаги хатоларимизни мағфират айла, қадамларимизни собит қил ва бу кофир қавм устига Ўзинг бизни ғолиб қил!» Бас, Оллоҳ уларга ҳам бу дунё савобини ва ҳам охиратдаги гўзал ажрни ато этди. Оллоҳ чиройли амал қилгувчиларни севади». (Оли Имрон, 145-148.)

«Оллоҳ ўз ваъдасининг устидан чиқди — сизлар Унинг изни билан кофирларни қира бошладингиз. То сусткашлик қилиб, (Пайғамбарнинг) амру фармонлари борасида талашибтортишган ва Оллоҳ сизлар яхши кўрган нарса (ғалаба)ни кўзингизга кўрсатиб қўйганидан кейин Пайғамбарнинг амридан бош тортган пайтингизгача (бу устунлик давом этди). Орангизда дунё истаган кишилар ҳам бор эди. Сўнгра сизларни имтиҳон қилиш учун уларнинг (устидан ғолибликни олиб, мағлубият томонга) буриб юборди. Энди гуноҳларингизни афв қилди. Оллоҳ имон эгаларига фазлу марҳамат соҳиби бўлган зотдир. (Эй мўминлар,) ҳеч кимга боқмай (майдондан) чиқиб кетган пайтингизни эсланг! Ҳолбуки, Пайғамбар ортингиздан сизларни чорламокда эди. Бас, сизлардан (ғалаба, ўлжа) нарсаларга ва сизларга етган (енгилиш, қурбонлар) нарсаларга маҳзун бўлмасликларингиз учун Оллоҳ сизларга ғам устига ғам берди. Оллоҳ килаётган амалларингиздан хабардордир». (Оли Имрон, 152-153.)

Ухуд жангининг эртасигаёқ Расулуллоҳнинг (с.а.в.) даъватларига бўйсуниб, Ҳамро улАсад сафарига чиққан ва яраларидан қон томиб турганига қарамай, сабрбардош кўрсатган мард ўғлонлар у ердан Оллоҳ ва расулининг ризосига ноил бўлган ҳолда қайтишди. Улар ҳақида келган оятларда Ҳақ таоло бундай марҳамат қилади:

«Уларнинг орасидаги чиройли итоат қилган ва Оллоҳдан кўрққан зотлар учун улуғ ажрмукофотлар бордир. Ундай зотларга айрим кимсалар: «Қурайш одамлари сизларга қарши (саноксиз лашкар) тўплаган, кўрқингиз!» деганларида, бу гап уларнинг имонларини зиёда қилди ва: «Бизга ёлғиз Оллоҳнинг Ўзи кифоя. У зот энг яхши ишончли вакилдир!» дедилар. Бас, у юришдан бирон нохушлик етмай, Оллоҳнинг неъмат ва фазли билан қайтдилар. Улар Оллоҳнинг ризолигини истадилар. Оллоҳ эса улуғ фазлу марҳамат соҳибидир». (Оли Имрон, 172-174.)

МУНОФИҚ БИР «ҚАҲРАМОН»

Ухуд жангида ярадор бўлганлар бир-бир зиёрат қилиниб, ўлим тўгагида ётганлар шаҳидлик мартабаси билан муборакбод этилаётган кунлар эди.

Жангга бормай, Мадинада юрганида хотинларнинг маломатига қолган, аччиқ гапларга чидай олмай, курол кўтариб Ухудга отланган ва қаҳрамонларча жанг қилган Қузмон ҳам оғир ярадор бўлди. Уйига келганлар уни кўриб, узоқ яшай олмаслигини тушунишди.

— Эй Қузмон, сени табриклаймиз! Ўша куни душман аҳволини танг қилганингга Оллоҳ ҳузурида биз шоҳидмиз. Жаннат сафари муборак бўлсин! Қузмон бошини тебратиб, эътироз билдирди:

— Нима билан табриклар, қандай хушxabар ҳақида гапиряпсизлар? Мен фақат ўз қавмимнинг шарафи учун жанг қилдим. Шу нарса бўлмаганида, жанг қилмасдим.

Бу гап зиёратга келганларга оғир ботди. Тахсинга лойиқ хизмат қилган бу одамнинг айтган сўзлари кишини қайғуга солиб қўяр, бу сўзлар қаршисида хатто йиғлаш ҳам озлик қилар эди. Ахир, мушрикларнинг қанчаданқанчасини ер тишлатган Абу Дужона қандай тақдирланса, Али ибн Абу Толиб қандай табрикланиши керак бўлса, Қузмон ҳам шундай тақдир ва табрикка лойиқ эди. Аммо, афсуски, у ўзининг дин йўлида келиб, Оллоҳ ризоси учун жанг қилмаганини ва бу ишдан охиратда ажрмукофот умид этмаслигини очик айтиб турибди!

Зиёратчилар унинг олдидан кўнгиллари хира бўлиб, ғамгин ҳолда чиқишди. Ораларидан бири киши шерикларига савол берди:

— Нахотки эслай олмаётган бўлсаларинг?!

— Нимани? — деб сўрашди қолганлар.

— Расулulloҳнинг: «Бу одам дўзахийдир!» деганларини.

* * *

Зиёратчилар кетганидан кейин Қузмоннинг дарди яна ҳам оғирлашди. Энди тузалмаслигига, шу аҳволда ўлиб кетишига акли етган эди. Ортикча қийналиб, азоб чекишнинг маъноси йўқ, барибир ўламан, деган ўй билан қўлини ўқ тўрвасига узатди. Илинган бир ўқни олиб, ўткир тиғини билагига қўйиб, бор кучи билан вужудига ' ботирди. Жон аччиғида орқага тисарилди. Кўзлари олайиб, қон отилиб чиқаётган қўлига қаради. Лаблари ўхшовсиз тиржайгандай бўлди...

Билагидан оқаётган қон озайган сари унинг ҳаёт билан алоқаси узилиб борар эди. Ниҳоят, юзидаги этлар учишдан тўхтаб, чиқарган нафаси ўпкасига қайтмай, тинчиди. Хозиргина тирик ётган вужуддан қонга беланган совуқ бир жасад қолди.

Шу тариқа «қавм ва қабиласи учун қаҳрамонларча жанг қилган йигит» унвонини қўлга киритиб, мақсадига эришган Қузмон, имон нуридан бебахра қолиб, шаҳидлик мартабасини инкор қилган, Расулulloҳни (с.а.в.) тасдиқ этиш саодатидан ўзини махрум этган эди. Орадан юз йиллар ўтажак, ҳадис китобларида унинг шон ва шараф йўлида қаҳрамонлик кўрсатгани, аммо буни Оллоҳ ризосини ўйлаб қилмагани ҳақида хабарлар ёзилажак.

Қузмон ҳақидаги гаплар Расулulloҳга (с.а.в.) етказилганида, «Оллоҳу акбар! Мен Оллоҳнинг пайғамбариман, бу ҳақиқатга шоҳидман!» дедилар.

Шундан кейин Билол ўрнидан туриб, баланд овоз билан бундай деди:

— Жаннатга фақатгина Ислом динини қабул қилиб, имон келтирганлар киради. Оллоҳ таоло бу динга гуноҳкор кишининг қўли билан бўлса ҳам қувват беради. Буни пайғамбаримиз айтдилар!

* * *

Язид ибн Хотибнинг зиёратига келганлар уни ўлим тўшагида кўришди. У Раббининг

хузурига боришга тайёрланарди, сўнгги нафаси қолган эди.

— Жаннат сафари муборак, эй Язид! — деб кўнгил сўрашди.

Балки Язид бу сўзни эшита олмагандир! Лекин бошида турган отаси Хотиб жаҳл билан:

— Жаннат деганингиз нима ўзи?! Бир кўкарган боғча холосми?! Валлох, ўғлимни алдадингиз, унинг ҳаётига зомин бўлдингиз, — деди.

Хотибнинг бундай муомаласи унинг имон нуридан бенасиб қолганини билдирарди. Зиёратчилар бу ердан ҳам ғамгин ҳолда чиқиб кетишди.

* * *

Расулуллоҳ (с.а.в.) Хузайфани ёнларига чақирдилар. Жангда бир хато туфайли ўлдирилган отаси учун фидя бердилар. Аммо Хузайфа ўзига берилган у нарсалардан ҳеч бирини олиб қолмади, садақа қилиб тарқатди.

Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.) Жобир ибн Абдуллоҳни кўриб қолдилар. У жуда ҳам ғамгин эди. Ҳамон шаҳид бўлган отасини унутолмасди.

— Сени маҳзун кўряпман, эй Жобир.

— Эй Оллоҳнинг расули, биласиз, отам ўлдирилди. Қарамоғимда сингилларим бор. Бунинг устига, отамнинг қизлари ҳам менинг бўйнимда қолган.

— Оллоҳ таоло билан отанг ўртасида ҳеч қандай пардасиз — очик бўлиб ўтган суҳбат ҳақида хабар бери шимни истайсанми?

— Истайман, эй Расулуллоҳ!

— Оллоҳ таоло бундай деди: «Эй бандам, тила тилагингни, бажо келтирай». «Оллоҳим, сендан тилагим, мени яна дунёга қайтар. Сенинг йўлингда иккинчи марта шаҳид бўлишни хоҳлайман». «Шу қарорим қатъийки, ўлганлар бошқа қайтмайдилар!» «Раббим, ундай бўлса, орқамда қолганларга ҳолимдан хабар бер!» Шундан сўнг, Оллоҳ таоло ушбу ояти карималарни нозил қилди:

«Оллоҳ йўлидаги жангда ўлдирилган зотларни ҳаргиз ўликлар деб ўйламанг! Йўқ, улар тириклардир! У зотлар Оллоҳ Ўз фазлу карами билан берган неъматлардан хушнуд ҳолларида бахраманд бўлмоқдалар ва ҳали ортларидан етиб келмаган биродарларига ҳеч қандай хавфу хатар йўқлиги ва ғамгин бўлмасликлари ҳақида хушхабар бермоқдалар. Улар Оллоҳ томонидан бўлган неъмат ва фазлу карам ҳақида ҳамда ўзларига жароҳат етганидан кейин ҳам Оллоҳ ва расулига бўйсунган мўминларнинг ажрмукофотини Оллоҳ зое қилмаслиги ҳақида хушхабар берадилар». (Оли Имрон, 169-171).

МАККАГА ХУШХАБАР

Ухуд жангидаги илк зарбаданок баъзи мушриклар Маккага қараб қочган эди. Шу боисдан, бу ерга биринчи бўлиб, Макка қўшини мағлубиятга учради, деган хабар етиб келди.

Бадр жангида бир ҳовуч кишидан енгилган қўшиннинг иккинчи марта ҳам енгилиши табиий. Аммо бу сафар ғалабага ишончлари жуда катта эди. Бунинг устига, аввалгидан бир неча баробар устун куч билан бостириб боришган. Бу галги жангдан фақатгина ғалаба ҳақида хушхабар кутилаётган эди.

Макка аҳли иккиланиш ичида қолди. Ҳеч ким мағлубият ҳақидаги хабарга ишонгиси келмасди. Икки кундан кейин Ҳажун кабрисони бошида бир одам кўринди. У тепаликка чиқиб:

— Бу ёққа келинглари, эй Қурайш! Йиғилинглари, эй Қурайш! — деб бақира бошлади.

Ҳамма тепалик сари югурди. Бақираётган Ваҳший эди.

— Хушхабар! Муҳаммад ва шерикларининг бошига кулфатлар ёғдирдик, уларни қиличдаи ўтказдик. Бундай мағлубиятни умрларида кўришмаган! — деди у.

— Гапинг ростми, эй Ваҳший! Биз сизларни мағлуб бўлди деб эшитган эдик.

Қора кул ваҳшиёна нигоҳ билан йиғилганларга бир-бир қараб чикди:

— Гапларимга кўп ўтмай ишонасизлар, ҳадемай улар келишади.

Оломон тарқалди. Ваҳший пастга тушиб, бир чеккада турган одамга яқинлашди. Бу одам ўзининг эгаси Жубайр ибн Муътим эди.

— Энди бўлган воқеани менга бир бошдан гапириб бер, эй Ваҳший. Фақат бор гапни гапир.

— Демак, у бояги гапларга ишонмаган экан.

— Лот ва Уззо ҳаққи қасам ичиб айтаманки, халққа айтганларимнинг ҳаммаси тўғри.

— Яъни, чиндан ҳам сизлар ғолиб келдингизлар, сен Ҳамзани ўлдирдинг, шундайми?

— Албатта.

— Қани, ўтир, қандай ўлдирганингни менга сўзлаб бер.

Ваҳший бўлган воқеани гапириб берди.

— Бадр кунидан бери ичимни ёқибқуйдирган оташни сўндирдинг. Мен берган сўзимда тураман. Шу ондан эътиборан сен озод бўлдинг. Яна алоҳида мукофот ҳам оласан, — деди Жубайр.

Тез орада қўшин Маккага кириб келди. Хотинлар довул чалиб, қўшиқ айтишиб, қўлларига, бўйинларига тақиб олган такинчоқларини кўзкўз қилиб келишарди. Абу Суфён уйига киришдан олдин Ҳубал бутининг пойига бориб тиз чўкди ва шукроналарини билдирди.

Энди улар Бадр жангидан буён ўзларига харом қилиб олган атир сепиш, ювиниш ва завжалари билан қўшилиш каби имконларни қайтадан кўлга киритишди.

МЕРОС КИМГА ТЕГИШЛИ?

Мадина.

Ухуд жангида бир қанча мусулмон шаҳид бўлиб, уларнинг оилаларидаги ҳаёт мароми ўзгарди. Хотинлари тул, болалари етим қолди. Шаҳидларнинг молмулки у кунгача давом этиб келаётган жоҳилият одатларига биноан меросхўрларига ўтди.

Набиййи акрам (с.а.в.) жорий этган биродарлик низоми мерос бобида ҳам амал қилиб, биродарлар бошқа меросхўрлардан ҳақдорроқ саналишар эди.

Аммо бу низом узоқ давом этмади. Бадр жангидан кейин нозил бўлган оятларда Оллоҳ таоло: «Қариндош бўлганлар Оллоҳнинг Китобида бир-бирларига бошқалардан ҳам кўра яқинроқ ва лойиқроқдирлар», дея марҳамат қилди. Бу оят муҳожирлар билан ансор ўртасидаги биродарлик туйғуларини задаламаган ҳолда уларнинг бир-бирларига меросхўр бўлишларинигина бекор қилган эди.

Жангда шаҳид бўлган Саъд ибн Рабиънинг орқасида хотини билан икки боласи қолган, иккаласи ҳам қиз эди. Жоҳилият одатларига кўра, Саъднинг укаси келиб, мол-мулкини эгаллаб олди, кизларини, оиласини меросдан маҳрум қолдирди.

Тул хотиннинг бошқа даромади бўлмай, болаларининг оч қолиши муқаррар эди. Бир куни у икки қизини олиб, масжидга келди.

Ё Набийаллоҳ, шу бечоралар Саъднинг етимлари. У шаҳид бўлиб, Оллоҳнинг раҳматига эришди, лекин булар паришон қолди. Саъднинг молмулкини укаси олиб кетди.

Ўлган бир кишига унинг болаларидан ортиқроқ ким ҳам ворис бўла оларди? Одат шунақада, дейиш билан масалани ҳал қилиб бўлмасди. Аммо бунга вақти келиб ҳукм бериш Оллоҳ таолонинг ҳаққи эди. Шу боисдан Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳам «бундай қилинг» деб бир маслаҳат бера олмас эдилар. Фақат айтган гаплари шу бўлди:

— Оллоҳ таоло бу хусусда ҳукмини билдиради. Ҳозир эса, уйингизга боринг.

Улар қайтиб кетишди. Жоҳилият қонунларига биноан қиз болалар бир умр меросдан

махрум қилинган эди. Балоғатга етмаган болалар ҳам, улар жангда қатнаша олмайди, деб кўпинча меросдан маҳрум қилинарди. Қолаверса, оталари шаҳид бўлиб, молмулкидан ажраганлар фақатгина шулар эмас, улар сон-саноксиз эди.

Орадан кўп ўтмай, Расулуллоҳнинг ҳолатлари ўзгарди: ваҳий кела бошлади. Ҳукм нозил бўлгач, Расулуллоҳ (с.а.в.):

Саъд ибн Рабиънинг болалари билан укасини чақиринглар, — деб кўрсатма бердилар. Сўнгра хозиргина келган ваҳийни такрорладилар:

«Оллоҳ фарзандларингизга (тегишли мерос) ҳақида бир ўғил учун икки қиз улуши баробарида мерос беришни амр қилур. Агар меросхўрлар иккидан ортик аёл бўлса, уларга эр қолдирган нарсанинг учдан иккиси, агар якка қиз бўлса, унга (мероснинг) ярми тегур. Агар марҳумнинг фарзанди бўлса, отаонасининг хар бирига қолдирган меросидан олтидан бири тегур. Энди агар фарзанд бўлмай, фақат отаонаси (меросхўр) бўлса, у ҳолда онасига учдан бири тегур, (қолгани отасига тегишлидир). Агар унинг акаукалари бўлса, онасига олтидан бири тегур. (Қолган қисми эса отасига тегади, зеро, марҳумнинг акаукаларини едирибқийдириш ва уйлаб жойлаш отанинг зиммасидадир. Бу тақсимотлар) марҳум қилган васият ва унинг қарзлари адо этилганидан кейин бўлур. Отаоналарингиз ва фарзандларингизнинг қайси бирлари сизлар учун фойдаси тегувчироқ эканини билмайсизлар. (Бинобарин, ўзингизга қолса, мерос тақсимотини ҳам адолат билан ҳал қила олмайсиз. Шу боисдан, кимга қанча мерос тегиши) Оллоҳ томонидан қатъий фарз қилиб қўйилди. Албатта, Оллоҳ билим ва ҳикмат эгаси бўлган зотдир» (Нисо, 11).

Саъд ибн Рабиънинг болалари билан укаси келди. Расули акрам (с.а.в.) ваҳий оятларини уларга ҳам ўқиб бердилар. Кейин мазкур оятларнинг ҳукмига биноан илк марта меросни тақсимладилар.

— Саъднинг болаларига мероснинг учдан иккисини, завжасига саккиздан бирини берасан, қолгани сеники бўлади, — дедилар.

Саъднинг хотини қувончдан бақириб юборди:

— Оллоҳу Акбар! Оллоҳу Акбар!

Бундай адолатли ҳукмдан суюнганидан ўзини тута олмаган бу аёл Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларида турганини ҳам унутиб, такбир айтаётган эди. Толеидан ўзида йўқ хурсанд бўлди. Сўнгра болаларининг кўлидан тутиб, шахд билан уйига йўл олди.

* * *

Ибн Салул мусулмон бўлганини эълон қилганидан бери масжидга келиб намоз ўқир эди. Унинг мусулмон бўлиши бошқа мусулмонларни шодлантирди. Аммо, афсуски, Ухуд жангида фитна чиқариб, у ҳамманинг қалбини яралади.

Жума куни масжидга келиб, ўзининг доимий жойига ўтирди. Расулуллоҳ (с.а.в.) хутба ўқиб тугатишлари билан ўриндан турди:

— Эй инсонлар! — деди. Лекин гапини давом эттира олмади. Бир киши этагидан тортиб, жеркиб берди:

— Ўтир жойингга, уятсиз!

— Ўтир, Оллоҳнинг душмани!

— Сен аввал қилган ишингдан уял!

Ҳар тарафдан ёғилган таъна қаршисида у:

— Мен нима ёмон иш қилибман? — дея олди, холос. Ўзини қўлга олишга уринаркан: — Валлоҳи, унга дастак бўлиш ҳаракатида эдим, — дея тўнғиллади. Лекин сўзига ҳеч ким кулоқ тутмаётганини кўриб, ўрнидан турдида, масжид эшиги томон йўналди.

— Ўзингга ёмонлик тилама. Кел, Расулуллоҳ (с.а.в.) сенга Оллоҳдан мағфират сўрасинлар. Сен у куни ҳақиқатан ҳам ёмон иш қилдинг, — дейишди унга.

— Валлоҳи, мен учун мағфират сўралишини хоҳламайман.

Ибн Салул шундай деди-да, қовоқ солиб, жаҳл билан масжидни тарк этди.

Уҳуд жанги ҳақида маккаликлар ҳам, мадиналиклар ҳам шеърлар битишди. Мушриклар қандай қилиб қасос олганлари ва ғалабага эришганлари ҳақида ёзишарди. Мусулмонлар эса шаҳид бўлганларга марсиялар айтишар ва Уҳуд жангининг интиқомини олишлари, эртамикечми бари бир ғалаба қилишлари хусусида сўз юритишар эди.

Энди Хассон ибн Собитнинг навбати келган эди. Бадрга ҳам, Уҳудга ҳам қатнашмаган ва бундан буён ҳеч бир жангда иштироқ этмайдиган Хассоннинг ҳам қўллай оладиган ягона қуроли бор, у ҳам бўлса, тили эди. Энди унинг қуроли ишга тушажак, жанг шу соҳада давом этажак.

Маккаликларнинг мусулмонларни нишонга олиб ёзган шеърлари унга, Каъб ибн Моликка, Абдуллоҳ ибн Равоҳага етказилди, улар бу шеърларга жавоблар ёзишди.

* * *

Маккаликларни ғалаба билан табриклашга атрофдаги қабилалардан зиёратчилар кела бошлашди. Мамнуниятларини изҳор этишди, ўлганлар учун таъзиялар билдиришди. Қабилаларига қайтиб келиб, Осим ибн Собитнинг бошини келтирган кишига Сулофа юзта туя ваъда қилгани ҳақидаги хабарни қавмдошларига етказишди.

Ҳақиқатан, юзта туя катта бойлик саналарди. Анчамунча одам юзта туяга эга бўлиш учун умр бўйи ишлашга ҳам йўқ демасди. Йўлини қилиб Осимни тузоққа туширган киши бойбадавлат бўлди ҳисоб.

АСАД ЎҒИЛЛАРИГА БЕРИЛГАН ДАРС

Мусулмонларнинг Уҳудда енгилганларини эшитиб, Бани Асад қабиласи бундай қулай фурсатдан фойдаланиб қолгиси келди. Мадинага юриш қилишга ҳозирлик кўра бошлади. Вақтни ўтказмай ҳаракат қилиш лозим. Кўп куч сарфламай, катта ўлжани қўлга киритиш учун бундан қулайроқ имкониятни топиш қийин деб ўйлашди.

Мадинадаги қариндошларини кўришга келган Валид исмли бир киши ҳамр ичиб маст бўлгач, қабиласининг урушга тайёрланаётганини оғзидан гуллаб қўйди. Бу хабар зудлик билан Расулуллоҳга (с.а.в.) етказилди.

Расули акрам юз эллик кишилик бир қўшин тўплаб, Абу Саламани кўмондон қилиб тайинладилар ва унга Қатан мавзеига бориб, Асад ўғиллари қабиласига дарс бериб қўйишни, молмулкларини ўлжа қилиб олишни буюрдилар.

Абу Салама Расули акрамнинг эмикдошлари эди. Хушхулқ, тоза қалбли бу киши Уҳуд жангида яраланган бўлиб, энди тuzалган эди. Қўшин дарҳол йўлга чиқди. Уруш хабарини олиб келган Валид ибн Зухайрнинг ўзи кўшинга йўл кўрсатиб борди. Энг яқин йўллардан ўтилди.

Қатан суви бошида чорваларини боқиб юрган чўпонлар лашкарни кўриб қоча бошлашди. Учтаси қўлга олинди, қолгани қочиб қутулди. Улар ҳаллослаб келиб, бўлган воқеани қавмларига айтиб беришганида, ҳамманинг қалбига ғулғула тушди. Тезроқ ҳар ёққа тарқаб кетган маъқул, деган хаёлга келишди.

Бу аснода Абу Салама қўшини ҳам етиб келди. Дарҳол сафлар олинди ва жанг ҳолатига келинди. Аммо Асад ўғиллари тарқала бошлаган эди. Саъд ибн Абу Ваққос биринчи зарбадаёқ уриб ўлдирган бир киши билан бадавий ўлдирган бир мусулмонни айтмаганда, жанг бўлмади ҳисоб.

Кейин ўнгасўлга бўлинмалар чиқарилиб, Асад ўғилларига тегишли барча ҳайвонлар бир жойга тўплатилди. Ўлжанинг бешдан бир қисми ажратилди, йўл кўрсатиб келган Валиднинг хизмат ҳақи ҳам берилди. Ниҳоят, Мадина сари йўл тутилди.

* * *

Жаноби Расулуллоҳга (с.а.в.) пайғамбарлик берилганидан буён ҳали ичкилик ичиш ҳақида бирон ҳукм ва тақиқ келмаган эди. Шу боисдан ҳам, Ислом динини қабул қилган ва қилмаган кўп киши ичкилик ичарди. Хурмо ва узумдан олинган ҳамрлар хумларда сақланар, уйларда, мажлисларда мўлмўл ичилар, меҳмон келса, икром қилинар эди...

Ичганлар, табиийки, маст бўлиб, мувозанатларини йўқотишар, бўларбўлмас сўзларни айтиб, ярашмаган қилиқлар қилишар эди. Ичган кишилардаги бундай чиркин ҳолатларни кўриб ёки ўзлари бир марта ичганда тушган ҳолатларидан уялиб, бошқа ичмай кетганлар ҳам бор эди.

Бир куни Ҳазрати Умар (р.а.) Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига келди:

— Ичкилик ҳақида нима дейсиз, эй Оллоҳнинг расули? — деб сўради. Бу савол ёлғиз Ҳазрати Умарнигина эмас, бошқа кўплаб мусулмонларни ҳам қизиқтирар эди.

Набийи акрам (с.а.в.) Умар ибн Хаттобга (р.а.) Оллоҳ таолодан келган ушбу оятни ўқиб бердилар.

«Сиздан арақ (ичкилик) ва қимор ҳақида сўрайдилар. Айтинг: «Буларда катта гуноҳ ва одамлар учун фойдалар бор. Буларнинг гуноҳи фойдасидан каттарокдир» (Бақара, 219.)

У ерда хозир бўлган саҳобалар оятни эшитишди. Ҳазрати Умар бу ҳақда қатъий ҳукм келишини кутган эди. Нозил бўлган бу оят билан ичкиликка тамоман чек қўйишнинг имкони йўқ. Аммо бу ҳукмлар инсонларни яратган ва уларни жуда яхши билган Оллоҳ таоло ҳузуридан келган. Албатта, Оллоҳ нимага ҳукм қилишни ўзи жуда яхши билади. Ҳазрати Умар (р.а.) шу боисдан бошқа нарса сўрамади. Чунки Расулуллоҳ унга: «Сен буларнинг ҳукми ҳақида сўрадинг, Мана, Оллоҳдан келган ҳукмлар», десалар, Умар нима ҳам дея оларди.

Оятни эшитган баъзи кишиларнинг юзларида табассум кўринди. Булар ҳеч ичмайдиган ёки ичишни тарк этган кишилар эди.

Баъзилар эса, модомики ичиш катта гуноҳ саналар экан, бошқа ичмаганимиз бўлсин, деб ичкиликдан бутунлай воз кечишди.

Шунга қарамай, ҳали ичкиликни тарк этмаганлар ҳам бор эди. Улар уйларида шароб тайёрлайдиган ва ичмасдан туролмайдиган кишилар тоифаси бўлиб, мазкур оятдан бошқа хулоса чиқаришди.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, кўйинг, биз буларнинг фойдали томонидан ўз насибамизни олайлик, — дейишарди улар.

Расулуллоҳ (с.а.в.) уларга: «Бу гапни қандай гапирасиз! Катта гуноҳ эканини эшитмадингизми?» ҳам демадилар. Чунки Оллоҳ таоло бу оятни юбориш билан ичкилик ва қиморни қатъийдан тақиқлашни мақсад қилмаган эди.

Шундан кейин ичмайдиганлар ичадиганларни айблашмади, ичадиганлар эса ичмайдиганларга маломат қилишмади. Бу хусусда янги ҳукм нозил бўлгунча ҳамр ичилаверилди, қимор ўйналаверилди.

Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.) аҳли китоблардан бўлган яҳудийлар билан учрашдилар. Уларни Исломга даъват этдилар.

— Сен бизнинг имон келтиришимизни ҳақиқатан ҳам истайсанми, эй Муҳаммад? — деб сўрашди улар.

Бундай саволнинг ўзи ортиқча эди. Ахир, нима учун истамасинлар? Пайғамбарнинг бирдан-бир мақсади ҳам одамларнинг имон келтиришлари эмасми?!

— Бизга ҳақиқатан Оллоҳнинг пайғамбари эканингни исботлашинг лозим!

Ўзлари билиб турган нарсага исбот талаб қилиш... Ҳолбуки, яҳудийлар виждонларига кулоқ солсалар эди, айнан ўзлари бу зотнинг ҳақ пайғамбар эканини исботловчи далилга — Китобга эга эканларини тан олишлари керак эди. Ҳозирги ҳолатлари эса, оқиб турган дарё бўйидаги одамдан сувнинг оқаётганига исбот талаб қилишга ўхшаш бир нарса эди.

— Бизга самодан бир китоб тушир, у ичида сенга имон келтиришимиз лозимлиги ёзилган бир китоб бўлсин. Шундагина қалбларимиз халоват топиб, сенга имон кел тирамиз, —

дейишди.

Оллоҳ таоло уларнинг бу истагини бажо келтиришга, албатта, қодир. Аммо бу одамларнинг сўзлари самимий эмас. Бунга энг катта далил ўзлари ишонган ва доим ёнларида олиб юрадиган Китоблари эди. Аввалги Китобларда таърифтавсифлари келган бир пайғамбарнинг қайтақайта мўъжиза кўрсатишига ҳожат йўқ. Қолаверса, уларнинг хоҳлаганлари бажо келтирилганида ҳам, инкорда давом этиб, имонга келмасликлари аниқ. Бунга жавобан Ҳақ таолодан ваҳий келди: «(Эй Муҳаммад,) аҳли Китоб сиздан кўқдан бир китоб туширишингизни сўрайди. Мусодан бундан ҳам каттароқ нарса сўрашган: «Бизга Оллоҳни очик кўрсат!» дейишган эди. Шунда золимликлари сабабли уларни чакмоқ урган эди. Сўнгра уларга аниқравшан ҳужжатлар келганидан кейин бузокни худо қилиб олишди. Буни ҳам афв этдик ва Мусога очик ҳужжат ато этдик. Аҳдни бузганлари сабабли устларига Тур тоғини кўтардик ва уларга: «Бу дарвозадан сажда қилган ҳолингизда киришгиз», дедик. Яна уларга: «Шанба кунлари (балиқ овлаш билан) ҳаддингиздан ошманг», дедик ҳамда улардан каттиқ аҳдпаймон олдик. Сўнгра аҳду паймонларини бузганлари, Оллоҳнинг оятларини инкор қилганлари, Пайғамбарни ноҳақ ўлдирганлари ва «Дилларимиз қулф» деганлари сабабли (Биз уларни лаънатладик). Йўқ! Балки куфрлари сабабли Оллоҳ уларнинг дилларини муҳрлаб қўйгандир. Бас, камданкамлари имон келтирадилар. Яна кофирликлари ва Марям хусусида улуғ бўҳтон қилганлари сабабли ҳамда: «Оллоҳнинг пайғамбари бўлган ал-Масих Исо бинни Марям хусусида улуғ бўҳтон қилганлари сабабли (Биз уларни лаънатладик). Ҳолбуки, улар уни ўлдирганлари ҳам, осганлари ҳам йўқ. Фақат улар учун (бошқа биров Исога) ўхшатиб қўйилди, холос. Албатта, Исо ҳақида талашибтортишган кимсалар унинг (ўлдирилган ўлдирилмагани) ҳақида шубҳада қолганлар. У ҳақда фақат гумонларга берилдилар, холос. Уни ўлдирмаганлари аниқдир. Балки, уни Оллоҳ ўз хузурига кўтаргандир. Оллоҳ қудрат ва ҳикмат эгаси бўлган зотдир» (Нисо, 153-158).

Шу тариқа яҳудийларнинг юзлари шувит бўлди.

* * *

Бир куни Ҳазрати Абу Бакр Расулуллоҳнинг хузурларига келиб:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, менга намозда ўқиладиган бир дуо ўргатинг, — деди.

Расули акрам (с.а.в.) унга бундай дуони тавсия этдилар: «Оллоҳим, мен ўзимга кўп зулм қилдим. Сендан бошқа гуноҳларимни кечиргувчи йўқдир. Мени зотингга хос бир мағфират ила афв эт, марҳаматингни дариг тутма. Шубҳасиз, Сенинг мағфиратинг ҳам, марҳаматинг ҳам чексиздир».

Ҳазрати Абу Бакр Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) ўргатган бу дуони, хусусан, намозда саломдан аввал ўқир эди².

* * *

Расули акрам (с.а.в.) катта бувилари Салма томонидан қариндошлари ва холалари Умму Ҳарамнинг уйига келдилар.

Умму Ҳарам Умму Сулаймнинг синглиси ва Анас ибн Моликнинг холаси, Убода ибн Сомитнинг эса, жуфти ҳалоли эди. Умму Ҳарам Расулуллоҳни кўриб, қувониб кетди.

— Хуш келибсиз, эй Оллоҳнинг пайғамбари, — дея жой кўрсатди ва таом келтирди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) таомдан кейин бир оз ётиб ухладилар. Умми Ҳарам уйига нур олиб кирган жиянининг нафасларини эшитиб, юзларини томоша қилиб ўтирди. Сал фурсатдан сўнг Расулуллоҳ (с.а.в.) табассум қилиб кўзларини очдилар.

— Сизни кулдирган нарса нима, эй Оллоҳнинг расули? — деб сўради Умму Ҳарам марокланиб.

— Умматимдан ғазотга чиққан ва денгизга чиққан бир гуруҳни кўрдим. Зафар қучиб, душманларини мағлуб этган подшоҳлар каби эди улар.

—Эй Расулуллоҳ, Оллоҳга дуо қилинг, мени ҳам ўшалар қаторидан қилсин.

Расулуллоҳ (с.а.в.) холалари учун хос дуо қилдилар. Бу орада такрор уйқу босиб келди. Умму Ҳарам «дуо қабул қилинган бўлиши шубҳасиз» деган ишонч билан кута бошлади. Кўп ўтмай, Расулуллоҳ (с.а.в.) иккинчи марта уйғондилар. Яна юзларида табассум.

— Умматимдан Оллоҳ йўлида жиҳодга чиққан бир гуруҳ ғозийлар кўрсатилди менга, — дедилар.

— Дуо қилинг, эй Набийаллоҳ, мен ҳам улардан бири бўлай.

Бу марта Умму Ҳарамнинг хоҳиши бажо келтирилмади. Ўрнига «Сиз биринчилардансиз» деган жавоб бўлди.

Умму Ҳарам уйида қилинган бу дуонинг натижасини бир неча йиллардан кейин кўражак, денгиз йўли билан кемада жиҳодга чиққан бир гуруҳ ғозийнинг сафида у ҳам бўлиб, бир оролга (эхтимол, Қибрис оролига) қадам қўйиши билан отдан йиқилиб шаҳид бўлажак эди. (Бухорий, 3/201.)

* * *

Каъб ибн Моликнинг жорияси ҳар тонгда қўйларни ҳайдаб Саль тоғига борар, ўтлатиб келар эди. Бир куни тўсатдан бир қўйнинг типирчилаб ётганини кўрди. У ёқбу ёғига қараб, бировни ёрдамга чақирмоқчи бўлди. Лекин тоғда ўзидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Бари бир ўлади, деган ўйда кескир бир тошни олиб, «Бисмиллоҳ, Оллоҳу акбар» деди-да, қўйнинг бўйнига босди.

Кеч тушиб, қайтаётганида сўйилган қўйни ҳам бирга олиб келди. Жория сўйган қўйнинг гўшти ейиларми? Каъбнинг уйида баҳс бошланиб кетди. Ахийри, Каъб:

— Мен Расулуллоҳдан бемаслаҳат ҳеч иш қилмайман, — деб мунозарага нуқта қўйди.

Эртасига масалани Расулуллоҳга тушунтириб бергач, гўшт ейилади, деган фатво билан уйига қайтди. (Бухорий, 3/61.)

Бир куни саҳобалар Расулуллоҳдан (с.а.в.) ушбу қиссани эшитдилар:

Бир киши ер сотиб олган эди. Ерни ағдараётганида бир идиш топиб олди. Идиш тўла олтин эди. Идишни олиб, ерни сотган кишининг ҳузурига келди ва унинг олдига қўйди.

«Ҳа, дўстим, бу нима?»

«Кўриб турибсан, олтин тўла идиш».

«Хўш, нима бўлибди?»

«Бу сенга тегишли».

«Тушунмадим».

«Бу олтинлар сеники, яъни, сен менга сотган ердан чиқди».

«Ўзинг биласан, мен сенга ерни сотганман, қолгани билан ишим йўқ».

«Аммо мен сендан бу олтинларни эмас, ерни сотиб олганман. Менга тегишли бўлмаган бир нарсага қўл теккизмайман».

Иккиси ҳам олтин ўзига тегишли эмаслигини иддао қилишар ва, ҳаром бўлади, деган андишада унга қўл уришмас эди. Ахийри, ишончли бир кишини ҳакам қилишга келишиб олишди. Бориб масалани тушунтиришди. Ҳакам уларнинг гапларини эшитганидан сўнг:

«Фарзандларингиз борми?» деб сўради.

«Менинг ўғлим бор», деди бири.

«Менинг қизим бор», деди иккинчиси.

«Ундай бўлса, фарзандларингизни бир-бирларига уйлантиринглар ва олтинларни уларга беринглар».

Ҳукм айнан татбиқ этилди. Шу тариқа, иккала киши ҳам ўзларининг тўғри инсон эканларини кўрсатишган эди. (Бухорий, 4/150.)

РАЖИЪ АРИҒИ БЎЙИДАГИ ХИЁНАТ

Бир куни Осимнинг отаси Собит ҳузурига салом бериб келган бир неча кишини уйида меҳмон қилди. Уларга таом берди.

Меҳмонлар ўзларининг Адал ва Қора қабилаларидан эканларини ва Ислом динига бўлган иштиёқлари туфайли Мадинага келганларини айтишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) билан танишиш ниятлари борлигини билдиришди.

Осим хурсанд бўлганидан кўзлари чакнаб кетди. Отаси Собит эса, бундай пок ният билан келган меҳмонларни қарши олиш имконини берган Оллоҳга ҳамду санолар айтди.

Эртасига Расули акрамнинг (с.а.в.) ҳузурларига равона бўлишди.

— Ё Расулуллоҳ, бизга Қуръон ўргатиб, Исломни тушунтирадиган одамлар беринг, чунки қабиламизда Исломга бўлган рағбат жуда кучли, — дейишди меҳмонлар.

Кейин меҳмоннавозлик қилган Осимни ёқтириб қолганларини айтиб, юбориладиган одамлар ичида унинг албатта бўлиши истагида эканликларини билдиришди. Улар Осимни қабилаларига олиб бориб, меҳмон қилишни жуда ҳам хоҳлаётганларини изҳор этишди.

Уларнинг таклифи қабул қилиниб, Осим ибн Собит, Марсад ибн Абу Марсад Ғонавий, Холид ибн Букайр, Хубайб ибн Адий, Зайд ибн Дасинна, Абдуллоҳ ибн Ториклардан иборат муаллимлар гуруҳи улар билан бирга йўлга чиқди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) Марсадни гуруҳ раҳбари этиб тайинлаган эдилар. Йўлда суҳбатлари қизиди. Дарс йўлдаёқ бошланиб кетди. Улар Оллоҳ ризоси учун Ислом динини ўргатадиган муаллимларнинг ҳурматини жойига қўйиб боришарди. Ҳузайл сувининг бўйига (бу атрофлар Ражиъ деб аталарди) етганларида озгина тўхтайдиган бўлишди. Намоз ўқиб бўлгач, ётиб дам олишди.

Ҳамма уйкуга кетган пайтда бир киши секин бошини кўтариб, овоз чиқармасдан ўрnidан турди. Оёқ учида анча нарилаб олгач, югура бошлади. Кўп ўтмай, қабиласига етиб борди.

Қабиладошларига:

— Ҳозир Ражиъ ариғи бўйида ётишибди, — деган хабарни етказдида, ўзи тезда чопиб орқасига қайтди ва жойига келиб ётиб олди. Бир неча дақиқадан кейин эса қилич ва найзалар билан қуролланган юзга яқин одам айtilган жойда пайдо бўлиб, ётганларни ўраб олишди.

Баланд овозлардан чўчиб уйғонган мусулмонлар бошларида қуролли одамларни кўриб, қиличларига ёпишишди. Мадинадан чиққанларидан бери мусулмонларга ҳурмат кўрсатиб келган ҳалиги одамлар чопиб қабиладошлари томонга ўтиб олишди. Улардан бир киши олдинга чиқиб:

— Сизларни ўлдирмоқчи эмасмиз. Таслим бўлинглар, бизларни овора қилманглар, — деб бақирди. Таклиф қабул қилинмади.

— Валлоҳи, биз сизларни ўлдирмоқчи эмасмиз. Мақсадимиз сизларнинг эвазингизга қурайшлардан бир нималар ундириш, холос. Таслим бўлсаларинг, сизларга ҳеч қандай зиён етказмасликка қасам ичамиз.

Бу гаплар олти дўст орасида қисқача мунозарага сабаб бўлди. Гуруҳ раҳбари Марсад:

— Биз мушрикларнинг сўзига ишонмаймиз. Улар нинг ҳимоясини қабул этишимиз мумкин эмас, — деди. Осим билан Холид ҳам шундай фикрда эдилар.

— Бу ергача, қавмимиз Исломни қабул қилмоқчи, деб бизни алдаб келганларнинг бундан бу ёғига ҳам сўзларида туришларига шубҳадамиз, — дейишди.

Хубайб, Зайд ва Абдуллоҳ эса, уларнинг қасамларига ишониб таслим бўлишни зарарсизроқ деб ҳисоблашди. Шу сабабдан қуролларини ташлашди.

Осим билан икки дўсти дарҳол ҳужумга ўтишди. Уч кишининг юз кишига бас келиши осон эмас, албатта. Улар шахид бўлишларини жуда яхши билишарди, аммо бекорга ўлиб кетгандан кўра, бир нечта бўлса ҳам, ғанимни гумдон қилиб ўлган афзалроқ эди. Устларига оч

бўрилардай ташланган юз кишининг орасига киришди, қилич солишди, киришди. Аммо охирида ўзлари ҳам солинган қиличларга, санчилган найзаларга, отилган ўқларга нишон бўлишди. Жанг кўпга чўзилмади. Аввал Осим, кейин Марсад билан Холид ҳам биринкетин шаҳид бўлишди.

Бу хиёнатнинг сабабчиси Осимнинг боши учун юзта туяни мукофот қилиб қўйган маккалик Сулофа эди.

Жанг тугаб, навбат қолган уч кишига келди. Уларни ҳам тутиб, қаттиқ боғлашди. Куроллар таслим этилганига қарамай, бундай боғланишларига Абдуллох рози бўлмади.

— Сизлар ҳозирдан берган ваъдаларингизда турмаяпсизлар, — деди.

Унинг гапига ҳеч ким кулоқ солмади. Қўққисдан бошига тушган қилич зарбидан Абдуллох ерга йиқилди. Холид ибн Сафвон бир кишига имлаб:

— Энди Осимнинг бошини танасидан жудо қилаверсак ҳам бўлади, — деди.

Имо олган киши Осимнинг жасади ётган жойга борди. Аммо яқинлаша олмади.

— Тез бўлсангчи, нима, ўликдан қўрқяпсанми?

— Осимнинг устида арилар бор.

— Нима қилибди ари бўлса, сен бошини узавер. Узоқдан буйруқ беришдан осони йўқ.

Аксига олиб, арилар борган сари кўпаяётган эди. Улар ҳеч кимга ёпишмас, лекин Осимга яқинлашгани ҳам қўймас эди.

Кўплашиб ишни битказишмаса бўлмаслиги ойдинлашди. Ҳаммалари биргалашиб ариларни тўзитиб юбормоқчи бўлишди. Лекин арилар уларни тумтарақай тўзитиб юборди. Бирининг кўзи, бирининг юзи шишган қўйи чекинишга мажбур бўлишди.

Иш тобора кулгили тус олаётган эди. Тиригида кучлари етган одамнинг ўлигига яқин келолмай бошлари қотди. Кўрилган ҳамма чоралар чиппака чиқди. Ниҳоят:

— Яхшиси, қоронғи бўлишини кутайлик, бекорга уринганнинг фойдаси йўқ, — дейишди.

Бу таклифни қабул қилмасдан бошқа иложлари ҳам йўқ эди.

Ажабланарлиси шуки, бошқа икки жасаднинг устида битта ҳам ари йўқ. Осимнинг усти эса буткул ари билан қопланган эди.

Оқшом тушгач, «Энди арилар кетиб бўлгандир», деб ўйлаб келганлар ўйларининг тескарисига гувоҳ бўлишди: қоронғида ҳам арилар жасад устидан кетишмабди.

Кеча яримлаганда момақалди роқ гумбурлай бошлади, чақмоқлар чақди, кетидан пақирлаб қўйгандай қаттиқ ёмғир ёғди.

— Менимча, бу қайсар ариларни фақатгина шу ёмғир кочириши мумкин.

— Билмадимда. Кўрасан, яна қайтиб келишади.

— Улар ҳам Осимнинг қийматини билишяпти. Қара, бошқа жасадларга яқин йўлашмаяпти.

— Калласини бизга қолдиришса бўлди, танаси уларники бўлсин.

Тонг оқара бошлагач, юзта туя қийматидаги бошни танасидан жудо қилишга шошилганларнинг кўзлари қинидан чиққудай бўлди: Осим ғойиб бўлган, бошқа икки жасад эса, жойидан жилмай ётарди. Атрофни қидириб чиқишди, ундан ному нишон топишмади. Тайёр бойлик қўлларидан чиқиб кетганига сабаб бўлган ариларни сўка бошлашди.

Осимнинг арилар томонидан муҳофаза қилинганию кейин жасадни сел оқизиб кетганини бу одамлар ҳеч қачон тушуна олмасдилар. Улар Сулофа эълон қилган мукофотни эшитишган, аммо Осимнинг: «Оллоҳим, менинг жасадимга мушрикларнинг қўл теккизишига йўл қўйма!» деган дуосидан беҳабар эдилар.

Энди бирдан-бир иш икки асирни яхшигина пуллаш эди. Асирларни олиб, Маккага отланишди.

* * *

Ўша кунлари Бани Амир қабиласининг раиси, халқ орасида «Мулоибул асинна» (Найза ўйнатувчи) лақаби билан танилган Абу Бароъ (Амр ибн Молик) Мадинага келди. Расулulloҳни

(с.а.в.) зиёрат қилиб, ҳадялар берди. Расулуллоҳ (с.а.в.), агар Исломни қабул қилмаса, совғаларини олмасликларини айтиб, унга Ислом дини ҳақида маълумот бердилар.

Абу Бароъ Расули акрамнинг (с.а.в.) сўзларини берилиб тинглади. Айтилган ганлар унга маъқул бўлди.

— Бу динни тушунтирадиган одамларни юборсангиз, яхши бўлар эди. Нажд томонларга ҳам бу диннинг ёйилишини умид қиламан, — деди.

— Юборган одамларимизга Нажд халқи зарар бермаса деб хавотирдаман.

— Мен уларни ҳимоямга оламан, — деди қатъий оҳангда Абу Бароъ.

Қабиласига қайтиб келгач, қавмига ҳам Расулуллоҳ (с.а.в.) юборадиган одамларни ҳимоясига олганини маълум қилди. Аммо Абу Бароънинг жияни Амир ибн Туфайл бу ҳимояни қабул этмади.

Набийи акрам жанобимиз асҳоби суффадан қирқ кишилик бир гуруҳни айириб йўлга чиқардилар. Гуруҳ бошлиғи этиб Мунзир ибн Амрни тайинладилар.

Ҳижрий тўртинчи йилнинг сафар ойида дин таблиғи ва таълими вазифаси юклатилган бу гуруҳ Нажд йўлига кузатилди.

Йўлда Мауна деган қудуққа етгунларича ҳеч бир қор-ҳол юз бермади. Қудуқ бошида дам берилди. Амр ибн Умаййа билан Мунзир ибн Муҳаммадга биродарларининг туяларини ўтлатиб келиш вазифаси юклатилиб, улар вазифаларини адо этгани кетишди. Қолганлар қудуқнинг тепарағидаги бир ғорга дам олгани кириб кетишди.

Энди мақсадга ўтиш пайти келган эди. Гуруҳ бошлиғи Мунзир гап бошлади:

— Жаноби Расулуллоҳнинг мактубларини етказиб, уларга Ислом динини тушунтириб берадиган кўнгилли одам керак, — деди.

— Мана мен ўша кўнгилли! — деб отилиб чиқди. Ҳарам ибн Милҳан.

— Жуда яхши, сен боргин бўлмаса, эй Ҳарам! — деди Мунзир.

Ҳарам ибн Милҳан мактубни олиб, қабила қароргоҳига қараб кетди. Раис турган жойга келиб, узокдан овоз берди:

— Яқинроқ борсам, майлими?

— Келавер.

Ҳарам яна олдинга юрди. Амир ибн Туфайлнинг қаршисида тўхтади.

— Мен Оллоҳнинг расули юборган элчиман, — деди ва мактубни узатди.

Амир мактубни олди. Лекин ўқишни хаёлига ҳам келтирмади. Бундай эътиборсизлик Ҳарамга ёқмади.

— Шаҳодат келтираманки, Оллоҳдан бошқа ҳеч бир илоҳ йўқ. Яна шаҳодат келтираманки, Муҳаммад Унинг бандаси ва расулидир. Сиз ҳам...

Ҳарам гапини тугатишга улгурмади. Бир қалқиб тушди ва кўзлари олайиб кетди. Айни онда бир қўли кўксига борди ва орқасидан санчилиб кўкрагидан тешиб чиққан найзанинг учини ушлади. Бирикки қадам ташлаган бўлди, лекин тиззалари букилиб, кўз олди қоронғулашди. Шу жойга қулади. Унинг оғзидан чиққан охирги гап: «Қаъбанинг Раббига қасамки, мен эришдим... Валлоҳи, мен эришдим...» дегани бўлди.

Кўксидан ва орқасидан отилаётган қон дармонини кесди. Типирчилабтипирчилаб, бирикки нафас олдию ҳаракатдан тўхтади.

Амир ибн Туфайл орқадан хужум қилиб элчини шаҳид этганидан кейин қўшни қабиладан ёрдам сўради. Абу Бароънинг қабиласи ёрдам беришдан бош тортди. Аммо Усайя, Рийл, Заквон қабилалари дарҳол ёрдамга шошилишди.

Ҳарам ибн Милҳан келавермагач, хавотирга тушган ҳамроҳлари аҳволни ўрганиш учун ғордан ташқарига чиқишди. Кўзлари тушган манзара ҳеч ҳам кўнгилни тинчлантирадиган эмасди. Катта бир оломон устларига бостириб келаётганини англашди. Ҳолат яхшиликдан далолат бермасди. Булар мусулмонларни меҳмон қилиш учун келмаганлари кундек равшан эди.

Гуруҳ бошлиғи Мунзир уларнинг олдиларига чиқди.

— Бизнинг сизлар билан ҳеч олиб бермаган жойимиз йўқ. Орани очинглар, йўлимизга кетайлик. Биз Пайғамбаримизнинг бир топшириқларини бажаришга кетяпмиз, — деди.

Улар бу сўзга жавоб беришмади. Худди эшитмагандек. Куршовни янада тор ола бошлашди. Мусулмонларни қаттиқ сиқувда ёқаламоқчи бўлишарди. Ниҳоят, қўллар қиличларга узанди.

Мусулмонлар ичида Урва ибн Масъудни кўрган мушриклар:

— Эй Урва, сен истасанг, чиқиб кетишинг мумкин. Сенга зиён етказмаймиз, — дейишди.

Урва эътироз билдирди:

— Ҳаётим ҳам, ўлимим ҳам дўстларим билан биргадир. Дўстларим ўлдирилар экан, мушрикларнинг ҳимоясида тирик қолиш номусига чидай олмайман, — деб хайқирди. Сўнгра юзини осмонга қаратиб: — Оллоҳим, бизнинг аҳволимиздан севикли Пайғамбаримизни хабардор қил ва у зотга саломимизни етказ, — дея дуо қилди.

Жанг бошланди. Бир киши камида бешолти киши билан жанг қилишга мажбур эди. Бу аҳволда мағлуб бўлиш турган гап. Буни яхши тушунган мўминлар кутулиб қолиш учун эмас, балки ҳеч бўлмаганда битта мушрикни ер тишлатиб шаҳид бўлиш учун жанг қилишарди.

Оллоҳнинг динини таблиғ этиш ва Расулуллоҳнинг топшириқларини бажаришдан бошқа мақсади бўлмаган бу муборак инсонлар Биъри Мауна, яъни, Мауна кудуғи мавзеида биринкетин жон беришди.

Бу жинойтчи қавм гўё «қахрамонликлар» кўрсатганидан сўнг майдонда ётганларни бир-бир кўздан кечириб чиқди, ўртада тирик жон қолмаганига ишонч ҳосил қилмоқчи бўлишди. Каъб ибн Зайддан ташқари барча мўминлар жон таслим этишган эди. Каъб фақат ҳушидан кетган, лекин ўликка ўхшаб ётар эди.

* * *

Туяларни ўтлатгани кетган Амр ибн Умаййа билан Мунзир ибн Муҳаммад бўлиб ўтган воқеалардан бутунлай хабарсиз эдилар. Қайтиш чоғида биродарлари кўнган макон тепасида кушлар учиб юрганини кўришди.

— Кўряпсанми ана у калхатларни?

— Нима бўлиши мумкин?

— Билмадим, бир сабаби бордир...

— Нима бўлса ҳам тезроқ борайлик.

Улар туяларни олдиларига солиб, юриб кетишди.

— Негадир, ичим ғаш бўляпти.

— Гапирма, менга ҳам шундай туюляпти.

Бир оздан кейин олдиларидан чиққан хотин уларга аччиқ хабарни етказди. Пастга қарашди. Жанг тамом бўлган, мушриклар ўликлар атрофида айланиб юришарди. Ҳамроҳлари ерда чўзилиб ётишибди. Улар бундай зарбани ҳеч ҳам кутишмаган эди.

— Энди нима қиламиз?

Ҳамроҳларнинг мунгли кўзлари бир-бирига умидсиз тикилди.

— Бориб Пайғамбаримизга хабар берайлик.

— Мен бошқача фикрдаман, эй Амр! Дўстларимизни бу ҳолда кўриб туриб, кетолмайман. Мен ҳам уларга ўхшаб жанг қиламан, уларга ўхшаб шаҳид бўлишни истайман.

Гапни чўзиб ўтиришмади. Икковлари видолашгач, Мунзир пастга туша бошлади. Қиличини қўлга олиб, дархол ҳужумга ўтди. Жанг узоқ давом этмади. У ҳам оғир зарбадан кулаб, қонга беланди. Дўстлари қаторидан жой олди.

Амр бу сахнани кўзёши тўкиб юқоридан кўриб турарди.

— Ана, яна биттаси тепадан қараб турибди.

—Тутинглар уни.

Ҳамма бирдан Амр турган тепаликка қараб югурди. Дарҳол тутиб олиб, қўлоёқларини боғлашди. Амир ибн Туфайлнинг ҳузурига олиб келишди.

— Шунча ҳамроҳларингни ўлдирганимизни кўриб нима учун қочиб кетмадинг?

—Мен Мудор қабиласиданман.

—Тушунарли.

Амир ибн Туфайл бу сўзни «мудорлик мудорликка қилич кўтармайди» деган маънода тушунди. Қўлига қайчи олиб, Амрнинг пешонасидан сочини тутамлади ва кесди.

— Онамнинг қасами бор эди. Унинг номидан сени озод қиламан, бор, йўлингга кетавер.

Амр афв қилинган, улардан узоқлашди ва бўлган воқеани Расулуллоҳга (с.а.в.) хабар қилиш учун Мадинага йўл олди.

* * *

Оқшом чўкиб, шаҳидларнинг бошн узра айланиб учаётган калхатлар Биъри Мауна атрофига кўна бошлади. Бу орада шаҳидлар орасида ётган ва баъзан инграб кўяётган бир вужуд қимирлаб қолди. Салқинлик чўккани унга бир оз қувват берди. Аста-секин эмаклашга тушди. Жигарларини тўлдирган қон ҳиди унга баттар уюшиқлик берган, баттар мажолсиз ҳолга келтирган эди. Бу ҳоли билан Мадинагача етиб бора оладими? Бунинг жавобини қачон эсиши маълум бўлмаган ажал шамоли тайин этажак эди. Балки бир неча одимдан кейин дармони қурир, изсизкимсасиз йўлда ҳаёти ниҳоясига етар. Душманлари қўйиб кетган биронта пойлоқчининг бир зарбаси унга охират йўлини кўрсатиб қўйиши ҳам мумкин. На туришга кучи етади, на қочиб қутулишга. Қуролли одамга қарши бирон нима қила олиши эса ҳеч бир ақлга сиғмайдиган иш.

Орқасида қолаётган қўрқинчли манзарага маҳзун нигоҳ билан яна бир қараб олдида, эмаклашда давом этди. «Агар Расулуллоҳга стишсам, саломларингизни етказаман», деб шивирлади.

У ташлаб кетаётган жасадлар энди нима бўлади? Эмаклашдан бошқага кучи етмайдиган Каъб уларни биттабитталаб кўма олмасди... Қирқ киши учун мазор қазиш, уларни биттабитта келтириб жойлаш, устларига тупроқ тортиш унинг ҳолатидаги одам қила оладиган иш эмасди.

Вужудига етган жароҳатлар жонига чидаб сўлмас оғриқлар берарди. Бу яраларни боғлайдиган, унга ёрдам берадиган кимса йўқ. Борадиган, паноҳ топадиган ер ҳам йўқ эди.

Қон дарёсига айланган бу тупроқлардан у тезроқ узоқлашишни истарди.

Атрофида калхатларнинг қийқириқларидан бошқа ҳеч қандай овоз эшитилмасди.

* * *

Амр ибн Умайя жони омонда, аммо дўстларидан жудо бўлган ҳолда йўлга чиқди. Кетиб борар экан, бор кучи билан тишларини ғижирлатар, «ҳали кўрсатаман сенларга», деб кўяр эди. Кучи етса эди, ғанимларни бурдабурда қилиб ташлаган бўларди. Аммо шунча кишига қурол кўтариб боргандан кўра, тирик қолиб ҳамроҳлари учун қасос олиш маъқулроқ кўринди унга. Аччиқ хотиралардан қўнгли эзилиб кетган Амр кечақундуз йўл юриб, Мадинага яқин Қарқара деган жойга келди. Қанот водийининг бошланиш қисми ҳисобланарди бу ерлар. Шу жойда икки кишига дуч келди.

— Қайси қабиладансизлар, ошналар? — деб сўради.

— Бани Амир қабиласиданмиз, — деб жавоб қилишди улар.

Амр титраб кетди.

—Ростданми? — деб сўради.

—Албатта.

—Ундай бўлса, бир қабиладан эканмиз ҳисоб.

—Қандай қилиб?

Амр пешонасидан қирқиб олинган сочини кўрсатди.

— Буни Амир ибн Туфайл кесди. Онаси бир кулни озод қилишга қасам ичган экан, мени озод қилди.

Шу тариқа дўстлашиб олишди. Бир оз суҳбат қуриб ўтиргач, дам олишга ётишди. Икки ҳамроҳининг ухлаб қолганига тўла ишонч ҳосил қилган Амр секин улардан бирининг қиличига қўл узатди. Ҳавога кўтарилган қилич илк тушишда ётганлардан бирининг корнидан кириб оркасидан чиқди. Даҳшатли фарёддан уйғониб кетган иккинчиси ҳеч нарсага тушунмай:

— Нима бўляпти? — дейиши билан бўйнига қилич зарбаси келиб тушди. У ҳам ерга чўзилди.

Амр уларнинг типирчилаб жон беришларини томоша қилиб туриб:

Биъри Маунада ўлдирилган дўстларнинг қасоси мана шундай олинади! — деди.

Шу тариқа ичидаги қасос оловига оз бўлса ҳам сув сепилгандек бўлган Амр жасадларни қолдириб, Мадинага йўл олди.

Амр ҳозиргина ўлдирилган одамларнинг Мадинадан, Расулуллоҳнинг ҳузурларидан янги кийимкечаклар кийиб, совғасаломлар билан қайтаётганидан беҳабар эди. Бунинг устига, Расулуллоҳ (с.а.в.) у одамларнинг қўлига биттадан кафолат хати берган бўлиб, улар йўлда учраганларга бу ҳужжатни кўрсатиб, бемалол кетаверишлари мумкин, Амр буни билмас эди. У катта бир ишни бажариб келаётганидан мамнун, аммо дўстларининг ўлимига бу одамлар заррача ҳам айбли эмасликларини хаёлига ҳам келтирмаган эди...

У Расулуллоҳнинг ҳузурларига кириб, бўлган воқеани бир бошдан гапириб берди. Эшитганлар даҳшатга тушиб кетишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) шунча дўстларининг шаҳид бўлганини эшитиб қайғуга ботдилар. Амр йўлда учратган икки одамни қандай ўлдирганини гапириб, ўтирганлар хурсанд бўлишса керак, деб ўйлаган эди. Лекин ундай бўлмади.

— Эй Амр, мен кафолат хати берган икки одамни ўлдирибсан. Уларнинг қонлари учун мен бадал тўлайман.

Шу пайтгача яхши иш қилганига ишониб турган Амр ҳайрон қолди. Ўтирганлар унга воқеани тушунтиришди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) каттиқ ғамга ботдилар. Бир томондан, Оллоҳ ризоси учун Исломни етказиш мақсадида юборилган шунча дўстлари шаҳид бўлибди, иккинчи томондан, кафолат берилган икки одам, билмасликдан бўлсин ҳам, ўлдирилибди! Бу ишлар одамни қайғуга солмасинми?!

Орадан бир неча соат ўтиб, яна бир совуқ хабар етиб келди: Мадинага Осим ибн Собит билан уч дўсти уларни олиб кетаётган одамларнинг қабиласи қўйган тузоққа тушиб, шаҳид қилинишибди, Хубайб билан Зайд эса, асир олинди.

Биринчи хабарнинг алами кетмай туриб келган бу иккинчи қора хабар Жанобимизнинг ғамларига ғам қўшди, мусулмонларнинг кўнгилларини паришон этди.

ИККИ АСИР

Хубайб билан Зайдни асир олган Адал ва Қора қабиласининг йигитлари Маккага келиб асирларни бозорга солиб, таништиришди. Харидор кўп эди. Зайдни Сафвон ибн Умаййа сотиб олди. Уни отаси Умаййанинг ўчини олиш учун ўлдирмоқчи эди. Хубайбни эса бир неча оила бир бўлиб сотиб олишди. Иккаласи ҳам занжирбанд қилинди. Энди жазо амалга ошириладиган кунни кута бошлашди.

Икки дўст бир-биридан алоҳида жойда сақланишар, аммо бир хил ҳолатни бошдан кечиришар эди. Иккиси ҳам сабр ва таваккул билан, Қуръон тиловатию намозлар билан қалбларини Оллоҳ таолога ва Расули акрамга йўналтирган ҳолда кунларни тунга, тунларни кунга улашар эди.

Хубайбга овқат олиб келган хотин унинг қўлидаги узумни кўриб, ичида «Бутун бошли Макка шаҳрида топилмайдиган узум бунинг қўлига қаердан келди экаи?» деб қўйди. Хубайб ундан «Ўлдиришларидан бир кун аввал менга хабар бер», деб илтимос қилди. Хотин розидик билдирди.

Кунлар шу тахлитда ўтиб борар эди. Бир куни яна овқат олиб келган хотин:

— Ўйлашимча, эртага сенга егулик келтирмасам керак, — деди.

— Раҳмат сенга. Яна бир илтимосим бор, менга бир пичок келтирсанг, соқолимни олишим керак эди.

Хотин рози бўлиб чиқиб кетди ва бир оздан кейин ўгай боласидан пичокни бериб юборди. Пичокни беришга бердию, лекин бирданига ичига ғулғула тушди. Боламга зиён етказиши мумкин, деб ўйлаб, орқасидан ҳаллослаб келди. Лекин болани Хубайбнинг тиззасида кўриб, кўнгли жойига тушди. Боланинг бошини силаб, эркалатиб ўтирган Хубайб хотинни кўриб, гап нимадалигини тушунди ва:

— Биз ноҳақ бировнинг жонига қасд қилмаймиз, — деди.

Зайд эса Сафвон ибн Умаййанинг уйида ўтказган кунларида бирор марта ҳам оғзига гўшт олмади. Бут ва санамларга атаб сўйилган ҳайвонларнинг гўштини тановул қилмаслигини айтди.

— Хўш, сенга қандай таом берайлик унда? — деб сўраганларга:

— Фақат сут беринг, — деб жавоб килди. Асирингни оч қўйибсан, деган маломатни эшитишдан уялган Савфон унга кўпкўп сут бериб турди.

* * *

Эртасига халойиқ тўпланиб, Хубайб билан Зайднинг қатл маросимини томоша қиладиган бўлди. Танъим йўлини ёшу қари, эркагу аёл тўлдириб юборган эди. Болаларга: «Бадрда оталарингизни ўлдирганлар мана шулар», деб тушунтирилиб, қўлларига найза ва таёқлар берилган эди. Улар Зайд билан Хубайбга яқинлашиб, таёқлари билан уришар, найза суқишар, шу тариқа касос олишар эди. Уринибсуришиб бораётган икки дўст бир пайт ёнмаён туриб қолишди. Бир-бирини сабрли ва саботли бўлишга чақириб, яна икки томонга ажралишди.

Нихоят, қатл майдонига етиб келишди. Хубайб атрофдагиларга юзланиб:

— Рухсат берсаларинг, икки ракат намоз ўқиб олсам, — деди.

— Бўпти, рухсат.

У нкки ракат намоз ўқиди. Халойиқ унинг юзида кўрқувдан асар ҳам кўрмай, хайрон қараб турар эди. Хубайб салом бериб намозини тугатгач:

— Ўлимдан кўрқиб намозни чўзди, дейишларингдан андиша қилмаганимда, кўпроқ ўқиган бўлар эдим, — деди.

Ҳукми бажарадиган вақт келди. Уни бир дарахтга боғлашди.

— Эй Хубайб, сенга охирги бир таклифимиз бор... Динимизга қайтсанг, жонинг омонда қолади. Акс холда, кўриб турибсан, ўлим билан сенинг орангда ҳеч қанча масофа қолмаган.

— Йўқ, асло динимдан воз кечмайман.

Шу пайт Қурайшдан бир киши сўради:

— Эй Хубайб, ҳозир ўз уйингда ўтирган бўлишингни ва сенинг ўрнингда Муҳаммад бўлишини хоҳлармидинг? Унинг қурбони бўлаётганингни билиб турибсан. Бутун бу мусибатлар бошингга у туфайли келди...

Хубайб ҳеч иккиланмай жавоб берди:

— Асло!.. Оёқларига кирган бир тиканни бўлсада, мен учун фидо сифатида бериш заҳматини у зотга раво кўрмайман.

Ортиқ гапдан фойда йўқ эди. Хубайб бошини қибла томонга бурди:

— Оллоҳим, шу онда саломимни пайғамбарингга етказадиган ҳеч кимсам йўқ. Менинг саломимни Жанобимга Ўзинг етказ... Оллоҳим, уларни биттама-битта ҳисобга олиб қўй,

парчапарча қил. Биттасиниям омон қўйма!.. — деб дуо қилди.

Унинг баддуоси халқнинг овозини кесди. Қаттиқ ҳаяжонга, ҳатто қўрқувга тушишди. Баддуодан ёғиладиган балодан омон қолиш учун, одатларига кўра, ҳамма бирданига ерга узала тушиб ётиб олди. Ҳатто Абу Суфён олдида тик турган ва ерга ётиш эсига келмаган ўғлини белига бир тепиб, юзгубан ерга ётқизган эди.

Кейин Хубайб ушбу шеърни ўқий бошлади:

Мен мусулмон ҳолда ўлсам, бас.

Бошқасига қилмайман гам.

Жонсиз қолган менинг вужудим

Қай томонга тушса, бари бир,

Парвойимга келмайди асло...

Уни ортиқ гапиртираверишдан фойда йўқ эди. Болаларни унинг устига гижгижлашди. Болалар найзаларини наридан-бери суқишар, жонига озор беришар эди. Бундан мақсад, Хубайбни қийнаш бўлса, иккинчи томондан, болаларга «қасосимизни олдиқ» дегиздириш эди.

Ниҳоят, Майсара исмли бир киши у ердаги болалардан энг кичигига найзани ушлатди. Хубайбнинг кўксига санчди, учи орқасидан чиқди. Аччиқ бир фарёд аралаш калимаи шаҳодат эшитилди. Хириллаган овоз «Муҳаммад Оллоҳнинг расулидир» деяётган эди. Охирги нафасини шу муборак сўз билан бериш орзуйида яшаган эди. Энг охирги сўзи имоннинг бир жумла ҳолидаги ифодаси бўлмиш шу муборак сўз бўлди.

Энди навбат Зайд ибн Дасиннага келди. Унга ҳам динидан қайтиш тақлиф қилинди, рад этди. Абу Суфён унга яқин келди:

— Ҳозир сен фарзандларинг ёнида ўтирсанг, сенинг ўрнингда бу ерда Муҳаммаднинг бўйинини узсак бўлмасмиди? Шунақа бир орзуйинг йўқми, эй Зайд? — деб сўради.

— Қўй бу гапларингни, эй Абу Суфён... Шу онда у зотнинг оёқларига бир тикан киришига ҳам кўнглим рози бўлмайди.

Абу Суфён «бундай садоқатга ақл ишонмайди» деган маънода бошини кимирлатди. Ахир, ўлим бўсағасида одам аввало ўзини ўйлаши лозим эмасмиди?! Бу ерга тўпланганларнинг бир қисми бунақа ҳолатда кўп нарсаларни фидо қилиб юбориши тайин.

Ниҳоят, Зайд ҳам Сафвон ибн Умайянинг қули Нистос санчган найза билан шаҳид этилди.

Маросим ниҳоясига етиб, одамлар тарқала бошлади. Маккага қайтишаркан, ҳамма бу ҳаяжонли саҳнадан баҳс этар, хоссатан, Хубайбнинг баддуоси ҳақида гапирар эди. Баддуо қилинган пайтда кимнинг ётиб олганию кимнинг қоя орқасида сақланмоқчи бўлганини эслаб кетишди. Бундан буён Хубайбнинг ўлим олдида қилган баддуоси уйларда, мажлисларда энг кўп тилга олинадиган мавзу бўлажак...

* * *

Мадинада, Расулуллоҳ жанобимиз (с.а.в.) ҳузурларида ўтирганлар буюк пайғамбарнинг: «Унга ҳам салом бўлсин», деганларини эшитишди. Мароқли нигоҳлар Сарвари коинотга қадалди. Набийлар Султони уларга шу онда Хубайбнинг шаҳид бўлгани ҳақидаги хабарни айтдилар.

АБУ САЛАМА

Ухуд жангида олган яралари туфайли анчагача тўгнакда ётган Абу Салама (р.а.), ниҳоят, тузалди, ҳатто Расулуллоҳ (с.а.в.) уни юз эллик кишилиқ бир қўшинга раҳбар этиб тайинлаб, душманга қарши жангга ҳам отлангирдилар. Ўзига юклатилган вазифани шараф билан адо этган Абу Салама сафардан қайтгач, бир неча кун соппасоғ юрганга қарамай, тўсатдан безовта

бўлиб, тўшакка ётиб қолди. Хотинига қараб:

— Менинг бу ҳолимга нима дейсан, эй Умму Салама? — деди.

— Нима ҳам дер эдим, эй амакимнинг ўғли?

— Энди тўшакдан турмасам керак, деб ўйлайман. Куним битганга ўхшайди.

— Оллоҳ сенга сихат ва офият беришга қодир.

— Раббим ҳар нарсага қодир. Аммо бу касаллик мени олиб кетадиганга ўхшайди. Мен ўлгандан кейин яна эрга тегишингни истар эдим. Тул қолишинга рози эмасман. Оллоҳ сенга мендан хайрлироқ бир эр насиб этсин.

— Ундай дема, эй Абу Салама. Бундан кейин мен эрга тегиб нима қиламан?

Абу Салама хотинини қаттиқ севгани ва хурмат қилгани учун ҳам шупдай деди. У ўзидан кейин Умму Саламанинг қийналишини истамас эди. Шунинг учун ҳам тўшакда ётган ҳолда Оллоҳга ёлвориб, Умму Саламага ўзидан ҳам хайрлироқ бир эр насиб этишини тилаб, дуо қилди.

ОТАДАН МЕРОС ҚОЛГАН ҚАРЗЛАР

Жобир ибн Абдуллоҳга (р.а.) Уҳудда шаҳид бўлган отасидан катта қарз ва боқишга муҳтож етгита қиз қолди.

Қарз берганлар асосан яҳудийлар эди. Бир куни улар қарзларини сўраб келишди.

— Менга муҳлат беринглар, отамдан қолган қарзларнинг ҳаммасини тўлайман, — деди Жобир.

— Муҳлат бермаймиз, эй Жобир! Кўриб турибсан, хурмо йиғиш мавсуми ҳам келяпти. Шунинг учун қарзингни ўз вақтида тўласанг, яхши бўларди.

— Аммо боғдаги хурмоларнинг ҳаммасини берсам ҳам қарзга етмайди.

Унисини билмаймиз. Биз эртага эрталаб қарзни олишга келамиз.

Улар кетишгач, Жобир ўйланиб қолди. Аҳволи танг, нима қиларини билмай, анча ўтирди. Ахийри воқеани Расулуллоҳга арз қиладиган бўлди. Бисмиллоҳ, деб ўрнидан туриб, масжидга йўл олди.

Унинг арзини эшитган Расули акрам (с.а.в.) дарҳол қўлидан тутиб, яҳудийларнинг уйига бордилар. Улардан қарзнинг бир қисмини кейинга қолдиришни илтимос қилсалар ҳам, улар унашмади.

«Эртага бор хурмони оламиз, етмаса, боғнинг ўзини ҳам қарз ўрнига олишимиз мумкин», деб туриб олишди.

Аммо Расулуллоҳ (с.а.в.) бунга рози бўлмадилар. Эртасига Жобирнинг уйда учрашадиган бўлишди. Расули акрам (с.а.в.) Жобирга хурмоларини териб, навларига қараб алоҳидаалоҳида қилиб йиғиб қўйишни буюрдилар. Жобир хурмоларни тўплагач, Расули акрамни кутиб ўтириши, хурмога қўл теккизмаслиги лозим эди.

Бутун оила ишга киришди. Хурмоларни амр қилинган шаклда йиғишди, тўптўп қилиб уюшди.

Эртасига Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳазрати Умар билан бирга келиб боғни айландилар, хурмо уюмлари олдида бир неча дақиқа тургандан кейин Жобирга:

— Қарзингни тўлиғича тўла, — дедилар ва кетдилар.

Яҳудийлар келиб, хурмо уюмларини кўришди.

— Ҳаммаси шуми, эй Жобир?

— Ҳа, бори шу.

— Биз оладиганимизни тўлиқ олмай, бу ердан кетмаймиз, шуни биласана?

— Биламан, кеча айтгансизлар.

— Яхши, аммо булар қарзингнинг ярмига ҳам етмайди.

—Бир йўлини қилармиз.

—Хўш, уйга ҳам олиб кирдингми?

—Йўқ.

—Унда бўлса, қандай йўлини қилмоқчисан, қизиқ? Яҳудийлар бир-бирларига маъноли қараб қўйишди.

—Қани, болакай, хурмоларни ўлчашга бошла. Жобир яхши навли бир хурмо уюми бошига ўтириб олдида, биринкетин ўлчов идишига солиб ўлчаб, қопларга тўлдира бошлади. Биринчи қоп тўлди. Кейин иккинчи, учинчи қоп ҳам хурмога тўлдирилди. Аммо уюм қандай бўлса, шундай турар, ҳеч ҳам камаймас эди.

Яҳудийларнинг оғизлари ланг очилиб қараб туришар, тиллари сўзга айланмас эди. Нима бўлганини тушунолмади, анграйиб қолишди. Улар биринчи марта бундай аҳволга тушаётган эдилар.

Ҳамма қоплар хурмога тўлди. Кун қиздираётгани ва вужудида тер сувдай оқаётганига қарамай, биринкетин қопларни тўлдираётган Жобир ҳали биринчи уюмнинг ҳам тугамаганидан хайрон қотган яҳудийларга ўгирилиб:

—Яна қанча оласизлар? — деб сўради. Бу гап билан Жобир: «Расулуллоҳнинг мўъжизаларини кўриб қўйинглар!» демоқчи эди.

—Йўқ, болакай, етади. Аммо сенга бугун толеъ кулиб бокди. Хурмоларингга баракот ёғди. Акс ҳолда, бу боғдаги хурмоларнинг ҳаммасини берганингда ҳам отангнинг қарзини узолмас эдинг.

— Бўпти, энди яхши боринглар.

Яҳудийлар кетишди. Жобир қолган хурмоларни қопга тўлдиради экан, пайғамбарининг хурмати юзасидан баракот берган Парвардигорига ҳамду санолар айтарди.

Қолган хурмолар ўн етти қоп бўлди. Бу миқдор Жобирнинг оиласига бемалол етарли эди. Жобир тўғри Расулуллоҳнинг (с.а.в.) хузурларига шошди. Бўлган воқеани айтиб берди.

— Буни Умар ибн Хаттобга ҳам айт, эй Жобир! —деб марҳамат қилдилар Жанобимиз.

— Бош устига, эй Оллоҳнинг пайғамбари.

Жобир Ҳазрати Умарни (р.а.) топиб, унга ҳам ҳолатни гапириб берди. Ҳазрати Умар кулиб туриб:

— Мен Расулуллоҳнинг боғни бекорга айланмаганларини ўшанда тушунган эдим, — деди (Бухорий, 2/84.)

* * *

Абу Бароънинг ҳимояси эътиборга олинмай, шунча мусулмонларнинг Биъри Маунада шаҳид этилиши, сўзининг поймол бўлишига ўз жияни сабабчи бўлгани уни кўп ғамга ботирди. Шарафини ерга урган, одамларнинг юзига қараёлмайдиган қилиб қўйган бир иш бўлди ўзиям. Бир томондан, Жаноби Расулуллоҳга (с.а.в.) одам юбориб, юз берган ҳодисадан чеккан қайғуҳасратини изҳор этган бўлса, иккинчи томондан, ўғли Рабиани жияни Амирни ўлдиришга жўнатди. Аммо Рабаи бўш ҳаракат қилди. Отган найзасидан Амир отдан йиқилди, аммо енгилгина жароҳат билан қутулиб қолди.

Бу орада Абу Бароъ йўлда ўлдирилган икки киши «чун Расулуллоҳдан (с.а.в.) уялмайнетмай товон сўради. Ҳолбуки, сўрашига ҳожат йўқ эди. Нега деганда, расули акрам (с.а.в.) аввалбошданок улар учун товон хўлашни бўйинларига олганлари маълум. Ажаб, икки киши учун товон сўрашга ақли етган Абу Бароъ ўзи ҳимояга олган қирқ йигитнинг ўлими учун борйўғи қайғусини билдириш билан кифояланди.

ЯҲУДИЙЛАР ТУЗОҒИ

Бани Назир яҳудийлари бир куни саккизўн кишидан иборат меҳмонларни қаршилашди.

— Хуш келдинг, эй Муҳаммад, бизга шараф келтирдинг, — дейишди кутиб олаётиб.

Қатордаги Абу Бакр, Умар, Али, Саъд ибн Муоз, Саъд ибн Убода, Усайл ибн Хужайрга (розийаллоху анхум) бир-бир қараб чиқишди.

Расулulloҳ (с.а.в.) уларга Бани Амир қабиласидан икки кишини Амр ибн Умаййа уларга омонлик берилганини билмасдан ўлдириб қўйганию улар учун товон тўланажагини англадилар. Сўнгра аввалги битимга биноан улардан ёрдам сўраб келганларини маълум қилдилар. Таклиф очиқ чехралар билан қабул қилинди.

— Албатта... Зиммамиздаги мажбуриятимизни адо этамиз. Фақат, олдин марҳамат қил, ўтириб дам ол, таомларимиздан егин, — дейишди яҳудийлар.

Расулulloҳ (с.а.в.) ҳамроҳлари билан бир уйнинг соясига бориб ўтирдилар. Яҳудийларнинг меҳмондорчилигини кута бошладилар. Баҳонада Мадинадан бу ерга келгунча туйилган чарчок ҳам чиқади.

Бу пайт яҳудийлар зудлик билан бир жойга яширинча йиғилишди. Зеҳнларини қора ниятлар қоплаб олган эди. Хўйай ибн Аҳтоб пичирлаб гап бошлади:

— Бу одамни бошқа бундай вазиятда қўлга тушира олмаимиз. Ақлимиз бўлса, фурсатдан фойдаланиб қолайлик.

— Нима қила оламиз? — деб сўрашди шериклари.

— Ҳар нарса қилиш мумкин. Масалан, соясига ўтирган уйларининг томига чиқиб, устига тош юмалатса бўлади.

— Тўғри, фалокат юз берди, деб кўяқоламиз. Товон тўласак ҳам майли, уни йўқ қилганимиз қолади.

Кўзларида шайтоний бир табассум порлади.

— Бундай имкониятни қўлдан чиқариш яҳудийлар учун энг катта аҳмоқлик бўлар эди.

— Фақат, энди бу ишни исини чиқармай амалга оширадиган бир одам топиш керак. Кўзи ўткир, қўллари бақувват бир киши.

Саллом ибн Мишкам гапга аралашди:

Лекин эҳтиёт бўлинглар, бунақа нарсалар унга билдириб турилади. Ҳозирги гапларимиз ҳам унга етказилмаяпти, дея олмаيمان. Агар шундай бўлса, бошингизга балони сотиб олдингиз ҳисоб.

Хўйайнинг юраги сиқилди. Овозини кўтариб:

Сен энди бизнинг ишимизни бузма. Пишган ошга совуқ сув солишнинг яхши эмаслигини биласан. Саллом бир гапдан қолгиси йўқ эди.

— Менимча, сизлар бу ошни пиширолмайсизлар, устларингизга тўкиб юборасизлар, — деди.

Бошқа биров жиртакилик қилди:

— Сенинг оғзингдан қачон яхши гап чиқади, эй Саллом? Ҳеч бўлмаса, бизга ҳалақит берма, гапимизни тугатайлик. Яхшиси, бир четда ўтиб, қараб тур. Бекорга вақтимизни оляпсан.

Ниҳоят бир қарорга келишди.

—Энди бизга қўрқмас бир одам керак.

—Мана мен борман!

—Қароринг жиддийми, эй Амр?

—Ҳа, жиддий. Хўйай орага қўшилди:

—Амр бу ишни бажаради. Мен унга ишонаман.

—Кетдик бўлмаса, вақтни ўтказмайлик.

Катта бир қоя парчасини инқиллайсинқиллай, қонтер тўкиб, уйнинг томига чиқаришди. Энди уни пастга кулатиш қолди, холос. Амр қўлининг орқаси билан терли пешонасини артди, кейин секин энгашиб, пастга қаради. Бирдан юзи буришди. Кейин оғзидан тупук сочиб, сўкиниб юборди.

Сўнгра ҳамроҳларига қараб:

— Йўқ, кетиб қолибди, — дея пичирлади.

Бир дунё меҳнат чекилди, шунча тер тўкилди, энди ишни битириш навбати келганида бутун режаси барбод бўлиб чиқди.

— Бекорга чарчаганимиз қолди.

— Нимага энди бекорга бўларкан? Тошни тепаларидан ташлаб юборайлик, ҳеч бўлмаса бир нечтасини ўлдирамиз.

Амр ҳамроҳларига ўқрайиб қаради.

— Ақлинг жойидами ўзи?

— Нима қилибди ақлимга?

— Биз шунча азиятни Муҳаммадни ўлдириш учун чекдик, дуч келган одамни ўлдириш учун эмас. Ҳозир бу тошни юмалатиб пастдагиларни эзиб ташлармиз, лекин бошимизга бало орттирган бўламиз.

— Шериклари кутиб турганига қараганда, қайтиб келиши ҳам мумкин, — деб қолди биттаси.

— Қани, кутайликчи.

Ҳаяжон ичида кута бошлашди. Анчагача пойлашди, лекин вақтлари бекорга кетди, холос.

Индамай ўринларидан туриб кетган Расулуллоҳ (с.а.в.) бошқа қайтиб келмадилар. Роса йўл қараб ўтирган ҳамроҳлари, ниҳоят, ўринларидан туришди, у ёқбу ёқни кидирган бўлишди. Ўткинчилардан сўроқлашди. Бир одам:

— Мен уни Мадина йўлида кўрдим, — деди.

Ажабланарли иш... Инсониятга адаб дарси бериш, ахлоқнинг энг олий намуналарини шахсан яшаб кўрсатиш бу зотнинг вазифалари эмасмиди? Қандай қилиб индамай кетиш мумкин? Бирга келишган, кўнгиллари бир, имонлари бир бўлган дўстларига бир оғиз «Мен кетяпман», деб қўймасдан кетиб қолишларини қандай тушунса бўлади?

Бу ишда, албатта, бир ҳикмат бўлиши лозим! Ҳозирча булар билмаётган қандайдир гап бор? «Оллоҳнинг расули бир ишни қилса, унда мутлақо бир ҳикмат бўлади», деган тушунча остида Мадина йўли тутилди. Саҳобалар гап нимадалигидан хабарсиз эдилар.

Бани Назир яҳудийларидан бир нечтаси ўлжасини Қўлдан чиқарган овчидай анграйиб қолишди. Саллом ибн Мишкам уларга қараб: «Мен сизларга нима девдим?!» дейишдан тўхтамас эди.

Саҳобалар икки соат юриб, Мадинага етиб келишди ва Набийлар султонини (с.а.в.) шу ерда кўриб, кўнгиллари тинчиди.

* * *

Энди Бани Назир яҳудийларининг пайтавасига қурт тушган, юраклари ғулғуладан такапука эди. Ибн Сурийа кўпларнинг ичини кемираётган андишани тилга келтирди:

— Бу ердан кетиб қолиши тасодиф эмас, албатта, хабардор қилинган бўлиши керак. Шубҳасиз, шундай. Энди бу ёғига нима қилиш ҳақида бош қотирайлик. Мендан сўрасаларинг, хозирдан сезиб турибман, ашкрлдашқолларингизни йиғиштириб, юртингиздан қувиласизлар. Кучларинг етса, ўзларингни ҳимоя қилинглар. Лекин қутулишларинг учун энг мақбул бўлган битта йўл бор.

— Қандай йўл экан у?

— Унинг динини қабул қилиб, ватанда қолиш. Бу йўл Мусо иайғамбарни ҳам мамнун этадиган, унинг ризосига сабаб бўладиган энг тўғри йўлдир!

— Биз бундай қилолмаймиз.

— Ҳозиргача қаерда эдинг?

— Бу ақлингни ўзингга сақлаб кўй, эй Ибн Сурийа. Ибн Сурийа бу эътирозларга қониқарли жавоб беришдан ожиз эди.

— Мен билганимни айтдим, холос.

— Сен ўша билганингни ҳам ичингда сақла, тушундингми!

Эртаси Муҳаммад ибн Маслама Бани Назирга келиб, уни Расулulloҳ (с.а.в.) юборганини айтди, пайғамбар ҳаётига қасд қилганларининг жазоси сифатида ўн кун ичида юртларини ташлаб чиқиб кетишлари кераклигини маълум қилди ва сўзини бундай тугатди:

— Истаган хар нарсангизни олиб кетишингиз мумкин. Лекин ўн кундан кейин бу ерда қолган бирон киши қўлга тушадиган бўлса, бошидан жудо қилинади.

Бу хабар Бани Назир яҳудийларини даҳшатга солди. Қовоқлар осилиб, кўзларда ёш айланди, гуноҳкор бошлар эгилди.

Қасд қилганлар паст бўлган эди.

Бир жойга тўпланиб вазиятни муҳокама қила бошлашди. Ёлғиз ўзлари мусулмонларга бас кела олмасликларини билишарди. Олдинлари бир-бирларига душман бўлган Авс ва Ҳазраж кабилалари эса, Маккадан келган пайғамбарнинг (с.а.в.) саъйҳаракати билан бирлашиб, қонқардошга айланган. Қолаверса, энди уларнинг сафига маккалик муҳожирлар ҳам келиб қўшилган. Хуллас, Мадина мусулмонларига қаршилик кўрсатиш ақлсизликдан бошқа нарса эмаслиги яҳудийларга аён эди.

Йиғилиш кўпга чўзилмади. Қандай қарорга келишгани уларнинг бурушган юзларидан шундоқ кўриниб турарди. Кўп ўтмай, кўчада ўйнаб юрган болаларнинг бир-бирларига: «Юртимизни ташлаб кетар эканмиз», деган гаплари қулоққа чалиниб қолди.

Кетишга тайёргарлик бошланди. Олиб кетиладиган нарсаларни ҳисоблашга киришилди.

Одамларнинг руҳи чўкиб, кўнгли синиб, бири ковоғидан қор ёғиб дардини айтса, бирови бошларига бу кунни солганларга лаънат ўқирди. Баъзилар мадиналик пайғамбарни айбласа, бошқалар Ҳуйай ибн Аҳтоб билан шерикларини айбдор деб билар эди.

Сафар тадориги билан овора бўлган Назир яҳудийлари бу пайтда Мадинада ўтказилаётган бир йиғилишдан хабарсиз эдилар. Мажлисда чордона куриб ўтириб олган Ибн Салул одамларни ватанларидан ҳайдаш нотўғри экани ҳақида оғиз тўлдириб ваъз ўқир эди.

— Малак хабар берган эмиш: «Улар ҳаётингга қасд қилмоқчи бўлдилар», деган эмиш...

Ким кўрибди уни?..

Ибн Салул писанда қилиб гўлдирар, ўзини бечораларнинг ҳимоячиси қилиб кўрсатар эди.

— Мендан сўрасаларинг, бу бечораларга ёрдам берайлик, дейман. Уларга хабар юборинглар, юртларида қолаверишсин. Керак бўлса, биз ёрдам берамиз. Қурайза ва Ғатафон яҳудийлари ҳам кўмаклашишади. Шунда биз унинг ўзини кўрқитган ҳамда бечоралар юртларини ташлаб кетишига йўл қўймаган бўламиз.

Бу ган Ибн Салулни ўраб ўтирган мунофиқларга ҳам маъқул тушди. Оқшом тушиши билан туяли бир киши Бани Назир кабиласи томонга йўл олди. Унга Мадинада мунофиқлар маъқуллаган хабарни етказиш вазифаси топширилган эди. Хабарчи Бани Назир аҳолисини жасоратли бўлишга ва мадиналиклардан кўркмасликка чақириши, уларга далда бериши керак эди.

Ҳуйай ибн Аҳтоб ясриблик дўстини уйида меҳмон қилди. Ибн Салулдан келган хабарни хурсанд бўлиб эшитди. Ичига ёруғлик кирди.

— Модомики бундай кунда ёрдамга келадиган дўстларимиз бор экан, биз ҳеч қаерга кетмаймиз, шу ерда қоламиз. Оталаримиздан ёдгор бўлган тупроқни тарк этиш ниятида эмасмиз, — деди у.

Ҳуйай меҳмонини кузатиб туриб, Ибн Салулга салом етказишни тайинлагач, уйига кирди.

— Ҳақиқат бор эканку! — деди ўзига ўзи ва чуқур нафас олди.

Эртасига халқ орасида «кетмас эканмиз, юртимизда қолар эканмиз», деган гап яшин тезлигида тарқалди.

Ёш-қари ҳамманинг устидан тоғ ағдарилгандай бўлди, ҳамма хурсанд, айниқса, болаларнинг қувончи чексиз эди.

Кейин Мадинага бир одам юборилди. Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига кирган хабарчи: — Биз юртимизни ташлаб кетмаймиз. Ҳеч қаерга кетишни истамаймиз! — деди.

Буни эшитиб, Расули акрам (с.а.в.) қўшин тўплашга амр қилдилар. Дарҳол саф тортган қўшин рабиулаввал ойида Бани Назир қабиласига караб юриш килди.

Икки соатда Назир қалъасига етилди. Узоқдан бир қўшин келаётганини кўрган яҳудийлар тезда қалъа ичига кириб, дарвозаларга қулф осишди.

Қалъа қуршовга олинди. Қалъага киришчиқиш имкони кесилди. Яҳудийларга таслим бўлиш таклиф қилинди. Аммо улар бу таклифни рад этишди.

Улар қалъаларига хаддан ташқари ишоничар эди. Мадиналиклар тугул, ҳеч қандай душман бу қалъани ошиб ўтолмайди, деб ўйлашарди. Қолаверса, Бани Назир қабиласи Ибн Салулдан ва бошқа яҳудийлардан келадиган ёрдамдан ҳам умидвор эди. Ўшанда қалъадан чиқиб жанг килишади, мусулмонларнинг таъзирини бериб қўйишади.

Кеч кирди. Қалъа ичида яҳудийлар ўзаро мажлис бошлашди. Сўз олганлар бир-бирларига далда бериб, эртасига келадиган ёрдам ҳақида ишонч билан оғиз кўпиртириб гапиришарди. Уларнинг фикрича, мусулмонлар Мадинадан етиб келибдими, демак, Ибн Салул ҳам тез орада келиши керак.

Эртасига Мадина йўлига умидвор тикилган кўзлар ердан чанг кўтарилишини кута бошлади. Вақт жуда секин ўтаётгандек туюларди. Аммо ҳеч кимнинг қораси кўринмас, ердан чанг кўтарилмас эди. Аср вақти ўтиб, қуёш нури сўна бошлаши билан умидлар ҳам сўна бошлади.

Кечаги йиғилиш умидсиз маърузалар билан давом этди. Ҳуйайй бирикки йўталиб, гап бошлади:

— Онадан туғилгандан бери бундай аҳволга тушмаган бўлсак керак. Бу мусибат бошимиздан кетадими ёки бизни улар махв этадими? Билмайман. Мадиналик дўстларимиз ёрдамга келишса, бу балодан қутуламиз. Аммо ёрдам келмасачи, унда...

Ҳуйайй сўзини давом эттира олмади. Бир оз кутди.

У ёқбу ёққа кўз ташлаб, сукутга чўмди. Кейин чуқур нафас олиб:

— Хўш, — деди, — қани, дўстлар, айтингларчи, унда нима қиламиз?

Ҳамма жим эди. Шу алфозда қанча вақт ўтгани ҳеч кимга маълум эмас.

Бир пайт кимдир овоз чиқарди:

— Кутамиз!

Зеро, кутишдан бошқа иложлари ҳам йўқ эди. Қамалнинг иккинчи ва учинчи куни ҳам ўтди. Аммо на Мадинадан ва на бошқа яҳудийлардан садо чиқди. Умидларидан асар қолмади. Кейин юракларини кўрқув ҳисси чулғаб олди. Ҳамма дирдир титрар, тиллари бир сўзга айланмас эди.

Шу кунгача жонларини ҳимоя қилишига қаттиқ ишонган қалъа деворлари энди кўзлари ўнгида салобатини йўқотган, қалбларидаги жасорат туйғуси ҳам сўнибсўниб бигган эди. Мусулмонлар агар истасалар, қалъа деворини бемалол ошиб, ичкарига кира оладигандек туюла бошлади уларга...

«Нима қилсак экана?»

Бу савол ҳамманинг юрагини ўртаётган, лекин ҳеч ким қоникарли жавоб ололмаётган дарднинг ифодаси эди. Кўчаларда жонли мурдалар каби изғиб юрган эркакларни, уларга умидсизларча мўлтираган хотинларни кўриш мумкин эди.

Нима учун мусулмонлар ҳамон хужум қилишмаётганини ва нега қалъа деворидан ошиб ўтишмаётганини ҳеч ким билмасди.

Аввалги уч кундан кейин бир-биридан баттар яна уч кун ўтди. Бу уч куннинг кечалари

кундузларидан барбод, кундузлари кечаларидан қоронғу эди. Шошқинликлари энг сўнг даражага етган бир онда кўзлари бирдан қўрқувдан очилди, калбларига бўлакча бир оғрик кирди. Мусулмонлар кўлларида болта билан қалъа атрофидаги хурмо дарахтларини кесар, ташлаб кетилган уйларни бузар эдилар. Чиқиб тўсқинлик қилишга кимсада ҳол йўқ. Қалъа деворларига чиқишди:

— Ё Муҳаммад, бузғунчиликни тақиқлаган ва қоралаган ўзинг эмасми? Дарахтларни кесиб, уйларни бузишинг нимаси? — деб бақиришди.

Сўзлари жавобсиз қолди. Кесиш давом этаверди.

Нихоят, яҳудийлар бир жойга йиғилишди, ҳолатни роса муҳокама қилишди. Аммо ичларида: «Қиличларни олиб, бостириб борайлик! Ўлсак, эркакка хос тик ўлайлик, дейдиган бир мард топилмади. Гўё қалбларини юқоридан бир қўрқув ҳисси босиб тургандек эди. Ахийри:

Сулх таклиф қилайлик. Шартларини бажаришдан бошқа чорамиз йўқ, — деган гап билан масалага нуқта қўйилди.

Таклифларини Расулulloҳга (с.а.в.) етказишди. Таклиф қабуд этилгач, кўчишга тайёргарлик кўра бошлашди. Енгил юкларининг ҳаммасини олиб, узун бир карвон ҳолида йўлга чиқишди. Хотинлар энг чиройли киимларини кийиб олган, баъзилари довул чалиб, баъзилари кўшиқ айтиб боришар эди. Тўйга бораётгандек, шодхуррам кўринишга ҳаракат қилишарди.

Шу ҳолда Мадинага кирдилар. Мадина бозоридан шодхуррам ўтдилар. Олдинга тушиб олиб ўйнаб бораётган семизсемиз ўйинчи хотинларни, юзлардаги севинч ва шодликни кўрган одам уларни юртларини ташлаб кетишяпти деб ўйламас эди. Халқ уларнинг бу ақлга сиғмас ҳолларини томоша қиларди. Мадина кўчалари узоқ ииллардан бери бу хил хуррамликка гувоҳ бўлмаган.

Нихоят, улар ўзларига ёрдам беришни ваъда қилиб сузида турмаган мунофиқларнинг қалбларини эзувчи кушиқлар айта-айта, узоқлашишди. Салдан кейин овозлари ўчди. Юзларида намоиш этган сохта севинчилари битди, кўшиқлари тўхтади. Кўзларига аламли ёш томчилари кўшилиб келди, бўғизларида боғланган йиғи тугунлари ечилди. Бир соат олдин хурсандчиликдан ўйнаган инсонларни ҳозир йиғи ичида кўрган одам аввалги севинчлар ҳаққий эдими, ё эндиги маҳзунлик ҳақиқийми, ажрата олмасди.

Назир яҳудийларидан бўшаган қалъага кирганлар ваиронага айланган уйларга дуч келишди. Ҳаммаси уйини бузган, одам ўтирмайдиган ҳолга келтирган эди. Аммо Мадина шу тариқа бир фасод уясидан халос бўлди.

* * *

Дўстларидан ажралиш аламини туйган мунофиқлар уларнинг орқасидан ҳасратла қараб қолишди. Ёрдамга журъат қилмаганлари учун ўзларига маломат ёғдиришарди.

Мусулмонлар эса, бўлиб ўтган ишлардан хурсанд эдилар. Айниқса, Бани Назир масаласи бир кимсанинг бурни қонамасдан ҳал қилингани қувончли эди. Ҳолбуки, улар бунчалик осонлик билан юртларини ташлаб кетадилар деб биров ўйламаган эди.

Шу палла Расули акрам (с.а.в.) жанобимизда ваҳий ҳолати кўрилди. Овозлар тинди, ҳурмат ва ҳаяжон ҳислари тўла кутиш бошланди. Бир оздан кейин Жанобимиз (с.а.в.) Ҳашр сурасининг муборак оятларини ўқий бошладилар:

«Осмонлардаги ва Ердаги бор нарса Оллоҳга тасбеҳ айтди. У қудрат ва ҳикмат Соҳибидир. У аҳли Китоблардан (яҳудийлардан) кофир бўлган кишиларни биринчи тўплашдаёқ ўз диёрларидан ҳайдаб чиқарган Зотдир. (Эй мўминлар,) сизлар уларнинг чиқиб кетишларини ўйлаган ҳам эмас эдингиз. Улар ҳам ўзларининг кўрғонқалъаларини Оллоҳ(нинг азоби)дан тўсгувчи деб ўйлаган эдилар. Бас, Оллоҳ(нинг азоби) улар ҳисобга олмаган томондан келди ва дилларига кўрқинч солди. Улар (уйларини) ўз кўллари ва мўминларнинг кўллари билан бузурлар. Бас, эй ақл эгалари, (уларнинг аҳволидан) ибрат олинг! Агар Оллоҳ уларга сургунни ёзмаганида, албатта, уларни мана шу дунёда (қатл қилиш ёки асирлик билан) азоблаган бўлур

эди. Улар учун охиратда дўзах азоби ҳам бордир. Бунга сабаб уларнинг Оллоҳ ва Унинг пайғамбарига қарши турганларидир. Ким Оллоҳга қарши турса, бас, албатта, Оллоҳнинг жазоси қаттиқдир. (Эй мўминлар,) сизлар (Бани Назир хурмозорларидан) бирон хурмо дарахтини кесдингларми ёки уни ўз поясида турган ҳолида қолдирдингларми, бас, (сизлар қилган ҳар бир иш) Оллоҳнинг изниродаси билан ва у фосиқитоатсиз кимсаларни расво қилиш учун (бўлди). Оллоҳ ўз пайғамбарига улардан ўлжа қилиб берган нарсаларнинг устига сизлар оту туяларни ўйнатибчоптириб борганларингиз йўқ (яъни, у ўлжаларни сизлар машаққат чекиб, жангжадал билан қўлга киритганларингиз йўқ), лекин Оллоҳ пайғамбарларини Ўзи хоҳлаган кимсалардан (мана шундай) устун қилиб кўюр. Оллоҳ барча нарсага Қодирдир. Оллоҳ қишлоқшаҳарларнинг (кофир) аҳолисидан Ўз пайғамбарига ўлжа қилиб берган нарсалар — токи сизлардан бойбадавлат кишилар ўртасидагина айланиб юраверадиган нарса бўлиб қолмасин учун — Оллоҳники, Пайғамбарники ва (у зотнинг) қариндошуруғлари, етимлар, бечорамискинлар ва йўловчимусофирларникидир. Пайғамбар ўзи сизларга ато этган нарсани олинглар, у зот сизларни қайтарган нарсадан қайтинглар ва Оллоҳдан кўрқинглар! Албатта, Оллоҳнинг жазоси қаттиқдир» (Ҳашр, 17)

ОЛЛОҲНИНГ УЙИНИ ТОЗАЛАГАН АЁЛ

Умму Михжан Мадинанинг Авали мавзеида яшайди. Уйи узоқ бўлишига қарамай, ҳар куни масжидга келиб, Пайғамбарлар имомининг (с.а.в.) орқаларида туриб намоз ўқиш саодатини ҳис қилиб юради. Бундан ташқари, масжидни супурибтозалашни ҳам ўзига вазифа қилиб олган.

«Модомики Оллоҳ менинг қалбимни ширк ва куфрдан тозалаган экан, мен ҳам Унинг уйини тоза тутайин», деб ўзи бу шарафли вазифани адо этиш ташаббуси билан чиққан.

Камбағал бўлишига қарамай, қалби гўзал туйғу ва тушунчаларга бой бўлган бу аёл масжидни тозалагани сари қалби ҳам тозалангандек бўлар, руҳида ҳаловат ҳис этар эди.

Бир куни у бемор бўлиб, тўшакка ётиб қолди. Расулуллоҳнинг (с.а.в.) орқаларида туриб намоз ўқиш саодатидан айрилиб қолди. Бирдан-бир орзуйи — тезроқ соғайиб, масжидга бориш, буюк имомнинг орқасида туриб намоз ўқиш эди. Кулоқлари остида ҳамон ул севиқли Жанобининг (с.а.в.) ёқимли овозлари эшитилиб турар, қалби Оламлар Парвардигорининг ҳузурида саждага бошқўйиш орзуйида жўш урарди.

Бир неча кун масжидда кўринмаганидан кейин буюклар буюги Жанобимиз (с.а.в.) суриштирдилар.

— Касал бўлиб қолди, эй Оллоҳнинг пайғамбари, — деб жавоб қилишди кўшнилари.

Бу холни эшитган заҳоти Раҳмат пайғамбари Авалимаҳалласига шошилдилар. Баъзилар илдамроқ бориб, ҳаста аёлга суюнчи хабарини етказишди.

— Хушхабар, эй Умму Михжан, Расулуллоҳ жаноблари сени зиёрат қилишга келяптилар, — дейишди.

Умму Михжан бу хабарни эшитиб, севинчдан ўзини кўярга жой тополмай қолди. Касалликдан ҳолсиз қолган юраги тезтез ура бошлади. Пешонасидан тер оқди. Ҳеч қанча ўтмай, ёқимли бир овоз қулоғига чалинди:

— Ассалому алайкум!

Миннатдорлик туйғулари беаган мажолсиз бир овозда:

— Ва алайкум ассалом, эй Оллоҳнинг расули, деб кутиб олди Умму Михжан бу шарафли меҳмонни.

Зиёрат узоқ давом этмади. Аммо маъно оламида бу қисқа вақтнинг қиймати ғоятда баланд эди. Хайрлашиларкан, унга охират оламида мамнун этарли иззат-икромлар кўрсатилажигига ҳеч ким шубҳа қилмасди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) кейин ҳам вақтивақти билан бу аёлнинг аҳволини қўшниларидан сўраб турдилар. Касали оғирлашгани айтилди. Расули акрам (с.а.в.) уларга:

— Агар вафот этса, менинг хабарим бўлмай дафн қилманглар, — дедилар.

Бир оқшом тақдир мақомидан чиққан фармон ила ажал ўқи отилди. Умму Михжан Оллоҳга ва расулига хизмат ишқи билан йўғрилган топтоза кўнглини Олий Мавло юборган ўлим малакларига таслим этди.

Уни дархол ювиб, кафанлашди. Дафнга тайер бўлганидан сўнг йўлга чиқишди. Аммо бу пайт хуфтон намози ўқиб бўлинган, Расулуллоҳ (с.а.в.) уйқуга кетган эдилар.

Жанозага келганлар ғамгин бўлишди. Маҳалла аҳли ичида ҳам ўзига хос ўрни бўлган, айниқса, Расулуллоҳ (с.а.в.) зиёрат этганларидан кейин яна ҳам обрўйи ошиб кетган Умму Михжан, демак, бу сўнгги мукофотга эришмасдан қора тупрокқа кирадиган бўптида, деб ўйлашди.

— Демак, насибаси шу экан...

— Жаноби Расулуллоҳни безовта қилишимиз тўғри бўлмас.

— Уйқудаликларидан ҳам ваҳий келиб қолиши мумкин. Яна бир хато иш қилиб қўймайлик...

Шу хил мулоҳазалардан кейин Расули акрамнинг (с.а.в.) иштирокларисиз дафн қиладиган бўлишди. Бақиъ қабристонига келтиришди, жанозасини ўқишди ва дафн этишди. Оллоҳдан унга раҳмат тилаб, ортларига қайтишди.

Эртасига Расулуллоҳ (с.а.в.) яна у ҳақда сўраганларида:

— Тупрокқа қўйилди, эй Расулуллоҳ, — деб жавоб қилишди. — Аслида уни дафнга тайёрлаб, сизга келган эдик. Ухлаб ётган экансиз, безовта қилгимиз келмади.

— Юринглар бўлмаса.

Имомул анбиё (с.а.в.) саҳобалари билан бирга Бақиъ қабристокга йўл олдилар. Қўшнилари Умму Михжаннинг қабрини кўрсатишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) қабр ёнида тўхтадилар, ҳамроҳлари орқада саф тортишди. Тўрт марта такбир келтирган холда руку ва сажда қилмай ўқилган намоздан кейин, Оллоҳ таолодан раҳмат тилаб ортларига қайтдилар.

Умму Михжаннинг руҳи шод бўлди, маъно оламида буюк икромларга эришди, Буюк Мавло улуғ пайғамбарининг ҳурмати юзасидан Умму Михжанга у хаёлига келтира олмаган неъматларни ёмғир каби ёғдиришга албатта қодирдир.

Шундай бир намозда ҳозир бўлишни, у бахтиёр кишилар орасида ва пайғамбарлар имомининг орқаларида сафда туришни чин кўнгиладан орзу қилганлар учун Умму Михжан руҳига фотиҳалар юборишларига йўл доимо очикдир.

* * *

Кичик Абдуллоҳ раҳматли Руқайядан колган ёдгор эди. Онаси ёш кетганидан кейин анчагача ўзига келолмай юрган болакайни бир куни Умму Гулсум бағрига босди.

— Энди мен сенинг онанг бўламан, жоним, — деди.

Хола онанинг ўрнини боса олармикан? Жуда қийин... Аммо Абдуллоҳга холасидай меҳрибон ўгай онанинг топилиши ҳам осон эмас эди. Албатта, Абдуллоҳ уни хола сифатида кўраверади, лекин онасидан ҳис қилган шафқат ва севгини ундан ҳам ҳис этажак.

Бир куни Абдуллоҳ ўйнаб юрганида, тўсатдан бир хўрознинг ҳужумига учраб, йиқилди. Додворшга чопиб чиққанлар уни оғизбурни қонга тўлган бир ҳолда кутқариб олишди. Уйга олиб киришганида Абдуллоҳ наришон бир аҳволда эди.

Ҳолати ўнгланавермагач, Умму Гулсум дадасига одам юборди. Сарвари анбиё (с.а.в.) муҳим бир иш билан банд бўлганлари учун боролмасликларини билдирдилар. Берадиган ҳам, оладиган ҳам Буюк Мавло деб қўйдилар.

Боланинг аҳволи яна ҳам оғирлашавергач, иккинчи марта одам юборилди. Бу гал Жанобимиз (с.а.в.) бир неча саҳобалари билан бирга етиб келдилар. Бола ўлаётган эди.

Кучоқларига олдилар. Кўзларидан ёшлар оқа бошлади. Саъд ибн Убода чидаб туrolмади:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, сиз ҳам йиғлайсизми? Ахир, сиз Оллоҳнинг пайғамбарисиз?! — деди.

Набийи акрам (с.а.в.) бундай жавоб қилдилар:

— Бу ҳолат Оллоҳнинг бир раҳматидир, бандаларининг қалбига солгандир. Оллоҳ таоло фақат шафқатли бандаларига шафқат кўрсатади.

Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) аввалроқ қизларидан айрилган эдилар, кетидан набиралари ҳам вафот этганини кўриб, юракбағирлари доғланди.

* * *

Қурайза яҳудийларидан бирининг уйида хизматкор бўлган Салмон, ниҳоят, Ислom динини қабул этиб, орзуйига етишди. Имкон топди дегунча дарҳол Расули акрамнинг ҳузурларига чопар, ёнларида соатлаб ўтириб, оркаларида намоз ўқиғач, кўнгли таскин топиб, ишига қайтар эди. Ҳар гал қайтишида оиласидан айрилиб, сафарга кетаётган, бир неча кунлик озиғини олиб олган одамнинг ҳолига тушарди. Расулulloҳни кўрмаган ёки ҳузурларига бора олмаган кунлари вақтини у зотнинг хаёллари билан, у кишидан эшитган тотли сўзлар ёди билан ўтказар, маънавий биргаликни давом эттиришга ҳаракат қилар эди. Ишлаб турган ониди хануз ёнбошида Расулulloҳ жанобимиз ўтиргандек бир ҳолатга тушар, кечкурун ётаётганида эса, битта хонада уйқуга бораётгандек, «Оллоҳ роҳатли уйку берсин, эй Салмон!» дегудек ёнгинасида ҳис этарди жанобини. Бу шундай бир айрилиқ эдики, бу айрилиқ ичида биргалик энг гўзал маъноси билан давом этар эди.

Бир куни у яна зиёратга келганида Расули акрам унга хўжайини билан учрашиб, озодлик сўрашини маслаҳат бердилар.

Салмон хўжайини билан гаплашди. Хўжайини рози бўлди:

— Эвазига менга уч юзта хурмо кўчати кўкартириб берасан. Устига яна қирқ укка олтин ҳам берасан, — деди.

Салмонга бу таклиф оғир эди. Қирқ укка олтин тўрт юз дирҳам дегани бўлиб, уни топиш осон иш эмасди. Лекин, бошқа томондан, Жаноби Пайғамбар унга бу йўлни тавсия этганлар.

Салмон бўлиб ўтган савдони Расулulloҳга (с.а.в.) бориб айтди. Бу хабар унинг дўстларини мамнун қилди. Кўчатларни қисқа фурсатда топиш мумкин эди. Масжиддагилар ҳар битталари учбештадан ниҳол таклиф этишди ва тезда уч юзта хурмо кўчати қилинди. Расулulloҳ (с.а.в.) Салмонга:

— Қани энди кўчатлар учун уч юзта чуқур қазгинда, кейин менга хабар бер, — дедилар.

Салмон кетди. Кучли одам эмасми, иш уни кўрқита олмасди. Бирпасда айтилган чуқурларни қазиб бўлди. Жой тайёр бўлганини эшитиб, Расулulloҳ (с.а.в.) шериклари билан йўлга чиқдилар. Келиб хурмо кўчатларининг ҳар бирини кўллари билан экиб чиқдилар.

Энди ниҳолларнинг тутиб кетиши кутилади, чунки яҳудийлар уларнинг кўкарганини, мевага кирганини ўз кўзлари билан кўришлари керак эди.

* * *

Расулulloҳ (с.а.в.) Ҳазрати Ойишанинг хонасида ўтирганларида Асмо исмли мадиналик бир аёл келиб, ул зот билан ўзини қизиқтирган масалада учрашишга изн сўради. Киришга рухсат берилди.

— Ё Расулulloҳ, ойбоши ҳолати тугаган хотин қандай тозаланади, намозини қандай бошлайди? — деб сўради Асмо.

— Хушбўй сепилган жун олиб, ўша билан покланасан.

— Мен у билан қандай покланаман, ё Набийаллоҳ! Жанобимиз (с.а.в.) бундан ортиқ тушунтириш имконини топа олмас эдилар.

—Субҳоналлоҳ!.. Поклан шундай!.. — дедилар.

—Аммо мен у билан қандай тозаланаман?

Аёл жуда ҳам содда эди. Расули акрамнинг (с.а.в.) гапларини у бутун баданни жун билан тозалаб чиқиш керак экан, деган маънода тушунган эди.

Бу ҳолни кўриб турган Ҳазрати Ойиша онамиз у аёлни бир туртди. Асмо у томонга қаради.

— Бу ёққа кел, — деди Ҳазрати Ойиша ишора билан.

Асмо борди. Пичирлаб бир нималарни гаплашишди. Ҳазрати Ойиша унга қандай тозаланиб, қай тарзда намоз ўқиш кераклигини тушунтириб бергач, Асмо кетди. (Бухорий. 1/81.)

Демак, олдин тоза бир бўз парчаси ё жун тутами билан одоб жойларини тозалайди, кейин намозга олгандай шаклда таҳорат олади. Ундан сўнг бутун вужудини ювади. Бу орада Асмо Жаноби Расулуллоҳнинг ғоятда уятчан эканларини, бир оғиз гани айтатуриб, юзларининг қизариб кетганини кўрди.

МИСКИНЛАРНИНГ ОНАСИ ҲАЗРАТИ ЗАЙНАБНИНГ ВАФОТИ

Рамазон ойи бошида саодат тожини кийиб, «мўминларнинг онаси» деган шарафли номга эришган Зайнаб бинти Ҳузайма никоҳидан ҳали уч ой ўтмай туриб, касал бўлиб қолди. Кунлар ўтди, лекин хасталиги тузалмади. Худди вужудни кўрпага ёпиштириб, «Энди сен ётишинг керак, турмагин», дейдиган туридан эди унинг касаллиги.

Энди ўттизга кирган Ҳазрати Зайнаб Қурбон ҳайити кунларидан бирида коинотнинг энг шарафли жойи бўлмиш хонасидан қурбон ўлароқ Даргоҳи Субҳонийга арз этилажагини қаердан билсин?! Ўлим фариштасига унинг жонини олиш ҳақида илохий фармон берилган. Гарчи у энг буюк пайғамбарнинг завжаси ва никоҳларига энди уч ой тўлган бўлсада, Олий Фармон бажарилиши лозим эди.

Ўзини Расули акрамга хотин бўлишдек саодатга ноил этган тақдирдан рози бўлган Ҳазрати Зайнаб айни тақдирнинг келажакда яна ковуштириш учун дунёдан айрилишига доир чиқарган ҳукмига ҳам севасева рози бўлажак. Уни кутиб олишга келган ва: «Биз сенинг дунё ва охиратдаги дўстларингмиз, жонинг орзу этган, кўнглинг истаган ҳар нарса сенга оиддир. Мағфирати сўнгсиз, марҳамати чексиз Раббингнинг зиёфатига хуш келибсан...» деган фаришталар ҳамроҳлигида дунё ҳаётини тарк этди. Пок хотинлари учун ҳозирланган улуғ мақомларга эришди. Шу тариқа Ҳазрати бинти Ҳузайма ҳали Жанобимиз тирикликларида ажал шарбатини ичган иккинчи аёллари бўлди.

Мусулмонликни қабул қилгунича ҳам мискин ва бечораларга доимо ёрдам қўлини узатувчи бўлиб танилган ва атрофда «Уммул масокин», яъни, камбағалбечораларнинг онаси, деган ном олган Зайнаб ортидан мусаффо хотиралар ва самимий севгилар қолдириб кетди. У том маънода «мўминларнинг онаси» бўлиш шарафига лойиқ фазилатлар эгаси эканига жуда кўплар шоҳид бўлган. Булар ҳам ҳаммаси бир шарафку, лекин энг катта шараф бу ёқда эди. Яъни, Зайнабни унинг орзуйи билан турмуш ўртоғиликка танлаган Расулуллоҳ жанобимиз (с.а.в.) ундан рози ва хушнуд эдилар. «Эрини рози қилган ҳолда ўлган хотин» ҳақида Жанобимиз берган мужда, аввало, унга ва Ҳазрати Хадичага етажак ва улар жаннат хотинлари ичида «Жаноби Сарвари олам рози бўлган ҳолда дунёни тарк этган хотинлар» сифатида мустасно бир ўрин олажаклар.

Мўминлар уни Бақиъ қабристонига кўмишди. Малаклар унинг қабрини жаннат боғчаси каби безатган эдилар. Бу ер унинг жасади учун то қиёматгача хуш бир истироҳатгоҳ бўлажак, азиз руҳи эса, Буюк Мавлонинг меҳмони бўлиш учун юксакларнинг юксаги оламларга кўтарилажак.

Ғарибларга ёрдам беришни воз кечилмас бир вазифа этиб тайинлаган Буюк Мавло

«мискинларнинг онаси» бўлган ва пайғамбарининг хос омонати ўлароқ даргоҳига келган Ҳазрати Зайнабни Зоти Аҳадийатига лойиқ илоҳий икромларига буркаши шубҳасиз эди.

Пайғамбарнинг хотини эканини ҳам ҳали тўла англаб улгурмасидан дунёдан кетиш алами ўрнини, иншаоллоҳ, бу ёқда кўражаги сўнгсиз иззат-икромлар босиб кетажак. («Ал-Исоба», 4/315).

БИР БЕМОР ЗИЁРАТИ

Умму Соиб касал бўлиб қолди. У тўшакда ётиб ҳам дирдир титрарди. Баъзан иситманинг зўридан ўзини кўярга жой тополмасди.

Унинг беморлигини эшитган Расулуллоҳ (с.а.в.) бир неча дўстлари билан зиёратига келдилар.

— Оллоҳ шифо берсин, эй Умму Соиб... Нима бўляпти? Безгак тутяптими? — деб марҳамат қилдилар.

Хотин бўғиқ овоз билан жавоб берди:

— Хуммага чалиндим шекилли. Худо олсин бунақа касалликни.

Касалликни сўкма, эй Умму Соиб! Чунки, ўчоққа тушган ва ёнган темирнинг зангини олов қандай тозаласа, касаллик ҳам инсоннинг гуноҳларини шундай тозалаб кеткизади (Муслим, 4/1993.)

Ҳазрати Зайнаб аввалроқ Абдуллоҳ ибн Жаҳшнинг хотини бўлган ва Уҳуд жангидан кейин тўртинчи йил охирларида яна турмушга чиқиб, бешинчи йили вафот этган, деган ривоят ҳам бор. Умму Салама онамизнинг: «Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) мени вафот этган Зайнаб бинти Хузайманинг хонасига кўчириб ўтдилар», мазмунидаги ривоятлари тўғри бўлса, биз бу ерда берган тарих тўғри бўлади ва унда Ҳазрати Зайнаб онамиз Жаноби Расулуллоҳдан (с.а.в.) олдин Убайда ибн Ҳорнснинг никоҳида бўлгани антлашилади. Маълумки, Убайда Бадр жангида илк ўртага чиккал уч кишидан бири эди.

* * *

Беморлиги сабабли ибодатини тўлиқ адо этолмаганидан кўнгли чўккан Умму Соиб Расулуллоҳнинг (с.а.в.) зиёратларидан кейин бир оз ўзига келгандек бўлди, қолаверса, касаллик ҳам Оллоҳнинг бир раҳмати эканини у билиб олди.

Зиёратга бирга келганлар Расули акрамнинг (с.а.в.): «Мўминнинг оёғига азият бериб бир тикан кирса ёки бундан ҳам оғирроқ мусибат келса, Оллоҳ таоло уни бир даража юксалтиради ёки бир хатосини ўчиради», деганларини эшитишди.

Дарҳақиқат, бу зиёрат Умму Соиб учун Оллоҳ таолонинг бир раҳмати ва эҳсони бўлди. Унинг Ҳақ таоло ҳузурда бир қиймати бор эканки, Оллоҳ оламларга раҳмат бўлган найғамбарини зиёратга юборибди!

Бу зиёрат мўминларга Расули акрамнинг (с.а.в.) ушбу муборак сўзларини эслатган эди:

— Қиёмат кунида Оллоҳ таоло бандаси билан бундай саволжавоб қилади:

«Эй Одам боласи, хаста бўлдим, мени зиёрат қилмадинг!»

«Эй Парвардигорим, мен Сени қандай зиёрат қиламан. Сен Роббул Оламинсан!»

«Фалон бандам касал бўлганида, унинг зиёратига бормадинг. Уни зиёрат қилганинда, унинг ёнида Мени ва Менинг ризоимни топишингни билмадингми?.. Ва, эй Одам боласи, сендан қорнимни тўйдиришни сўрадим, тўйдирмадинг!»

«Эй Парвардигорим! Мен Сени қандай тўйдирарман? Сен Роббул Оламинсан!»

«Фалон қулим сендан қорнини тўйдиришингни сўради, тўйдирмадинг. Унинг қорнини тўйдирганинда, берган таоминг эвазига Мендан мукофот олишингни билмас эдингми?.. Ва, эй Одам боласи, сендан сув сўрадим, менга сув бермадинг!..»

«Эй Парвардигорим, Сен Оламларнинг Раббисан! Мен қандай қилиб Сенга сув бера оламан?»

«Фалон бандам сендан сув сўради, унга сув бермадинг. Сув берганинда, мукофотини Менинг ҳузуримда олишингни билмасмидинг?» Бу хусусда Расули акрам (с.а.в.) яна бундай марҳамат қилдилар:

— Ким бир хастани зиёрат қилса, жаннат хурфаларига эришади.

— Жаннат хурфалари нима дегани, ё Набийаллоҳ?

— У жаннатда терилган мевалардир. (Муслим, 4/1989.)

АБУ САЛАМАНИНГ ВАФОТИ

Бир куни Умму Саламанинг тул, болаларининг эса етим қолиши хақида Фармон чикди. Бу Фармон дарҳол Абу Салама вужудида таъсирини кўрсатди. Кўзлардан нур сўнди, уни ҳаётга боғлаб турган толалар узилар ҳолга келди. Унинг аҳволини кўрганлар куни битганини пайқаб, дарҳол Расулуллоҳга (с.а.в.) хабар жўнатишди. Жанобимиз вақтни ўтказмасдан тез йўлга тушдилар. Унинг уйига яқинлашганларида, йиғи товушини эшитдилар. Бу йиғи Абу Саламанинг вафотидан дарак бсрарди. Ажал келган, умри охирига етган эди. Келиши кутилаётган одам гарчи пайғамбарлар султони, коинотнинг сарвари бўлса ҳам, ҳукм ўзгармас, вақт кечиктирилмас эди.

Унинг учун ҳар нарсасини фидо қилажак даражада севган Улуғ пайғамбарни кўра олмай дунёдан кетди Абу Салама. Энди дийдор нариги дунёга қолди. Худди келаётган жанобини кўришни истаган каби очик қолган эди кўзлари...

Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг очик кўзларини кафтлари билан ёпдилар. Кейин фарёд чекаётган хонадон аҳлига қарадилар:

— Ўзларингизга яхшилиқдан бошқасини истаманглар. Чунки фаришталар сизларнинг сўзларингизга «Омин» деб туришибди.

Кейин Буюк Мавлога юзландилар:

«Оллоҳим, Абу Саламанинг гуноҳларини кечир. Ҳидоятга эришганлар орасидаги даражасини юксалтир. Оиласига унинг ўрнини тўлдирадиган бир кишини насиб эт. Эй Оллоҳим, бизни ва уни афв эт. Унинг қабрини кенг ва ёруғ қил!»

Жасадни ювиб, кафанлашди. Бақиъ қабристонига элтиб кўмишди. Шу тариқа Усмон ибн Мазъундан кейин Расули акрамнинг эмикдошлари ва аммаларининг ўғли бўлган Абу Салама ҳаётдан кўз юмди. Ортда уни ёд этадиган, яхшиликларини эслаб юрадиган, унга Оллоҳнинг раҳматини тилайдиган кўп дўстларини қолдириб кетди. Бу воқеа хижратнинг тўртинчи йили рабиулаввал ойининг ўнинчи кунига тўғри келган эди.

Орадан бир неча кун ўтиб, Умму Салама Пайғамбарлар султонининг (с.а.в.) ҳузурларига келди.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, Абу Салама ўлди, унинг орқасидан қандай дуо ўқишимни маслаҳат берасиз?

Расули акрам (с.а.в.) марҳамат қилдилар:

— Бундай дуо қил: «Оллоҳим, мени ҳам, уни ҳам мағфират эт. Менга ундан яхшироқ бирисини насиб айла».

Умму Салама буюклар буюгига ташаккур билдириб, ортига қайтди. Сахар вақтларида, беш вақт намоздан кейин Оллоҳнинг Олий даргоҳига қўлларини очиб, Расули акрам ўргатган дуони такрорлай бошлади. Йиллар давомида аччиқоттли кўн хотираларни биргабирга кечирган турмуш ўртоғининг гуноҳларини кечишини сўраб ёлворар, кетидан Жаноби Пайғамбари тавсия этган дуони ҳам илова этар эди. Аммо ҳар дуо қилганида Абу Саламанинг вафоли беваси сифатида зехндан «Мен учун Абу Саламадан ҳам яхшироғи бўлиши мумкинми?» деган ўй

чақмоқдек ўтар эди.

ЗОТУР-РИҚО ҒАЗОТИ ВА ЖОБИР

Назир яҳудийлари Мадинани ташлаб кетганидан бери икки ой ўтган. Жумодилаввал ойида Мадинага келган бир тижоратчи Муҳобир ва Ғатафон қабилалари мусулмонларга қарши куч тўплашаётгани хақида хабар берди.

Бу хабар Расули акрамга (с.а.в.) етказилди. Тез орада йиғилган тўрт юз (бошқа бир ривоятда: етти юз) кишилиқ қўшин Расулуллоҳнинг қўмондонликларида дарҳол йўлга чиқди. Мадинада қолганларга имомлик қилиш вазифаси Усмон ибн Аффонга топширилди.

Мусулмонлар узоқдан Ғатафон қабиласи аскарларини кўриб тўхташди. Пешин вақти бўлган эди. Расулуллоҳнинг (с.а.в.) орқаларида саф тортиб намозга туришди. Ғатафонликлар мусулмонлар қуролларини ерга қўйиб намоз ўқий бошлашганини кўриб, қувониб кетишди. Уларни ибодат қилиб турган жойларида янчиб ташлашдан осонроқ иш йўқ эди.

—Қанийди уларнинг бундай қилишларини аввалдан билсакда, устларига бостириб борсак...

—Улар бир кунда беш марта шундай ибодат қилишади. Кейинги намоз ўқишларини кутайлик бўлмаса.

— Майли, кутиб, тайёр бўлиб турамиз. Имкониятни қўлдан бермаслигимиз керак. Акс ҳолда...

Ғатафонликлар ўзларича шу каби режаларни тузиб турган бир пайтда Жаброил, алайҳиссалом, Роббул Оламин хузуридан юборилган илоҳий фармонни Расулуллоҳнинг (с.а.в.) қалбларига ваҳий этаётган эди:

«(Эй мўминлар,) сафар қилиб бошқа ерларга борганингизда, агар кофирлар фитнадан кўрқсангизлар, намозингизни қаср (қиска) қилиб ўқишларингизнинг гуноҳи йўқдир. Чунки кофирлар сизларга очиқ душман кимсалардир. (Эй Муҳаммад,) қачон Сиз (жанг майдонида) мўминлар орасида бўлиб, уларга имом бўлган ҳолда намоз ўқимоқчи бўлсангиз, улардан бир тоифаси қуролланган ҳолларида Сиз билан намозга турсинлар. Бас, қачон сажда қилишгач (яъни, намознинг бир ракагини ўқиб бўлишгач), орқаларингизга бориб, (сизларни кўриқлаб) турсинлар ва ҳали намоз ўқимаган бошқа тоифа келиб Сиз билан бирга намоз ўқисинлар! Улар ҳам эҳтиёт чораларини кўриб, қуролланиб олсинлар. Кофирлар сизлар қуроляроғ ва асбобанжомларингиздан ғафлатда бўлган пайтингизда устингизга бирданига ҳамла қилишни истайдилар. Агар ёғингарчиликдан азият чексангизлар ёки бемор бўлсангизлар, қуролларингизни ечиб қўйишингиз гуноҳ эмас. Аммо эҳтиёткорлик (йўлини) тутинглар. Албатта, Оллоҳ кофирлар учун хор қилгувчи азобни тайсрлаб қўйгандир. Намозни адо қилиб бўлганларингиздан кейин ҳам турган, ўтирган ва ёнбошлаган пайтларингизда доим Оллоҳни ёд этингиз! Бас, қачон (бирон жойга муқим ўрнашиб) хотиржам бўлгач, намозни тўқис адо этингиз! Албатта, намоз мўминларга (вақти) тайинланган фарз бўлди». (Нисо, 101-103.)

Мазкур оятлар мўминларга ўқиб берилди. «Салоти Хавф» (кўрқув намози) деб аталган бу ибодат қандай бажарилиши тушунтирилди. Ниҳоят, аср намозининг вақти кирди. Мўминлар ҳам, уларни пойлаб турган кофирлар ҳам ҳаяжонланишаётган эди. Бир томон илк маротаба намозларини янги — ғайриодатий тартибда ўқишни ўйлаётган бўлишса, иккинчи томон хужум вақти яқинлашганидан суюнишаётган эди. Билол азон чақирди. Яҳудийларнинг қўли қиличларига узанди.

Бу томонда Расулуллоҳ (с.а.в.) сафнинг олдига ўтиб, намозга турдилар. Аммо аскарларнинг ҳаммаси сафга туришмади. Бир гуруҳлари душман томонга қараб қурол кўтариб турар экан, иккинчи гуруҳ қуролларини ёнларига қўйиб, Расули акрамнинг орқаларида туриб намоз ўқир эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) руку ва сажда қилиб, иккинчи ракатни ўқишга турганларида,

мўминлар ўзлари алоҳида қисқа килиб яна бир ракат намоз ўқишди ва салом бериб туришди. Дарҳол ҳамроҳлари билан жой алмашиб, соқчиликка ўтишди. Бу гал жой алмашган соқчилар Расули акрамнинг орқаларидан туриб намоз ўқий бошлашди. Уларга ҳам бир ракат намоз ўқитган Расулуллоҳ (с.а.в.) салом бериб турганларидан кейин, улар ўзлари яна бир ракат ўқиб, салом беришди.

Шу тариқа ҳар икки гуруҳ бир ракатни Оллоҳнинг пайғамбари билан, бир ракатни ўзлари ўқиган ҳолда икки ракатдан намоз ўқиб, Ҳақ таолонинг амрини бажарган бўлишди. Улар душман рўпарасида турганларига қарамай, қисқа намоз ўқиб, қуллик фарзларини бажо келтиришди.

Бу ҳолни узоқдан кузатиб турган кофирлар кутилмаган бундай тадбир олдида нима қилишни билмай қолишди. Энди мусулмонларга ҳужум қилишнинг маъноси йўқ эди. Ибодатларини бундай мустаҳкам тадбир билан ўтказган мусулмонларни енгиласан деб эманаслигини тушуниб етган душман аста-секин тарқала бошлади. Ҳеч қанча вақт ўтмай ининига кириб кетган ғанимдан асар ҳам қолмаганини кўрган мусулмонлар орқага қайтадиган бўлишди. Қочган душманни таъкиб этиш йўлидан борилмади.

Ғазотга чиққанлар орасида Жобир ҳам бор эди. Аксига олиб, унинг қари туяси яхши юра олмасди. Қайтишда ҳаммадан кейинга қолиб кетди. Қўлидаги хивич билан туяни қанча уриб тезламасин, фойда бўлмади, туя ўзи эплаганича биттабитта қадам босиб борарди. Жиғибийрони чиқиб, нима қилишини билмай қолган бир пайтда: «Нима гап ўзи?» деган овоздан сесканиб кетди. Расули акрамни кўриб, елкасидан тоғ ағдарилгандай бўлди.

— Шу туяни деб ҳаммадан орқада қолиб кетдим, эй Набийаллоҳ!

— Чўктир уни!

Жобир туяни чўктирди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳам туяларини чўктириб, ерга тушдилар.

— Хивичингни менга бер!

Расулуллоҳ (с.а.в.) Жобирнинг хивичи билан бир неча марта туянинг орқасига урдилар. Кейин:

— Қани, мин туянгга! — деб буюрдилар.

Минди. Туя бир зумда ўзгариб қолди. Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) туялари билан баравар чопибчопиб юра бошлади. Жобир хурсанд, пайғамбарлар Буюгига илиқ нигоҳларини тикиб борар, гўё бу қараши билан: «Сиз бўлмаганингизда ярим йўлда қолиб адашган, Мадинага етолмаган бўлардим. Миннатдорман сиздан, эй Оллоҳнинг шарафли пайғамбари!» деяётгандек бўлар эди. Бир пайт Ҳазрати Расулуллоҳ (с.а.в.):

— Бу туяни менга сотасанми, эй Жобир? — деб қолдилар.

— Йўқ, Расулуллоҳ, сотмайман, ҳадя қилишим мумкин.

— Бўлмайди, уни менга сот.

— Унда бир нарх кўйинг.

— Бир дирҳамга бер.

— Бўлмайди, эй Оллоҳнинг расули, алданган бўламан.

— Икки дирҳам бераман.

— Бўлмайди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) нархни кўтарар, Жобир эса, тинмай «бўлмайди» дер эди.

— Унда бир укка (қирқ дирҳам) бераман.

— Чиндан ҳам шунча беришга розимисиз, э Набийаллоҳ?

— Ҳа.

— Ундай бўлса, туя сизники.

— Бўпти, олдим.

— Фақат, Мадинагача миниб боришимга рухсат беринг. Етиб борганимиздан кейин уни сизга топшираман.

Расулуллоҳ (с.а.в.) рози бўлдилар. Яна суҳбатлашиб, йўлда давом этишди.

— Ҳали уйланмадингми, эй Жобир?

— Уйландим, ё Расулуллоҳ.

— Тул хотин олдингми, қизми?

— Тул хотин.

— Қиз олсанг бўлмасмиди, бир-бирингиз билан чакчаклашиб, яшардингиз?..

— Эй Оллоҳнинг расули, хабарингиз бор, отам Уҳудда шаҳид бўлиб, етгита синглим менга қолди. Шунинг учун уларни боқиб, ювибтарайдиган бир хотин олишни афзал кўрдим.

— Яхши қилибсан. Иншаоллоҳ, охири хайрли бўлади. Ҳали Сирорга етиб борайлик, бир туя сўйишни буюрамиз. Бир кун ўша ерда тунаб қоламиз. Хотининг ҳам келганимизни эшитиб, сенга ёстиқлар тўшайди. Жобир «қанийди шундай бўлса» дегандек бошини кимирлатиб қўйди.

— Валлоҳи, эй Набийаллоҳ, ҳатто ёстиғимиз ҳам йўқ!

— Бўлади, дедилар буюк Пайғамбар (с.а.в.) ва яна қўшиб қўйдилар: — Уйингга борганингда, тадбирли иш қил, Оллоҳдан хайрли фарзанд сўра.

Нихоят, Сирорга етиб келишди. Жаноби пайғамбаримиз (с.а.в.) туя сўйишни амр қилдилар. Ўша куни у ерда қолиб, кейин яна йўлга отланишди. Жобир Расулуллоҳдан рухсат олиб қўшиндан ажралиб чиқди ва Мадинага шошди. Уйига бориб, бўлган воқеани хотинига гапириб берди. Расулуллоҳнинг (с.а.в.) тавсияларини айтди.

— Жанобимизнинг амр ва тавсиялари бош устига, — деди хотини.

Мадинага келган Расулуллоҳ (с.а.в.) эрталаб эшиклари олдида чўккан туяни кўриб, нима бўлганини сўрадилар.

— Жобир олиб келди, — деган жавоб бўлди.

— Жобирнинг ўзи қани?

— Шу ерда эди.

Чақиринди, Жобир етиб келди. Расули акрам Билолга қараб:

— Жобирга бир укқа бер, — дедилар.

Жобир Билол билан бирга кетди. Билол қайтақайта санаб, унга бир укқа берди. Яхши савдо бўлди, деган ўйда Жобир орқасига қайтди. Лекин ҳали ҳеч қанча юрмаган ҳам эди, Расулуллоҳнинг (с.а.в.) уни яна чақираётганларини эшитди. Кўнглидан: «Савдо ёқмадимикан?» деган хаёл ўтди. Чопиб келди.

— Лаббай, эй Оллоҳнинг расули!

— Жиловни ушла, бу туя мендан сенга ҳадя бўлсин.

Жобир кулоқларининг ёнаётганини ҳис этгандай бўлди. Ҳеч ўйламаган-кутмаган ғаройиб ишлар...

— Раҳмат сизга, эй Оллоҳнинг пайғамбари!

Туясининг жиловидан тутиб уйига қайтди. Берилган пул ҳазилакам эмас. Бошқача айтганда, бунча пулнинг қийматини у ҳали тушуниб ҳам етмаган эди.

Ўша куни пулни алоҳида бир жойга қўйди. Бойлик сифатида бир кунига яраб қолиши учун эмас, балки Расулуллоҳ (с.а.в.) бахш этган бир икром бўлгани учун шундай қилди. Қанча эҳтиёжи бўлса, ўша пулдан сарфлар эди.

Вақтлар ўтади, Расули акрам (с.а.в.) вафот этадилар, Ул муборак зотдан кейин халифалари ҳам биринкетин дунёдан ўтишади, Жобир қирқ йилдан кўпроқ вақт давомида бу пулни ишлатади. Ҳар гал пулдан бир қисм олганида, Расулуллоҳ билан бирга чиққан «Зотурриқо» сафарини эслайди. Юрмай қолган туясини Азиз Пайғамбарнинг юргизганлари кўз олдидан ўтади.

Нихоят, бир куни тарихда жирканч доғ бўлиб қолган «Ҳарра воқеаси» содир бўлди. Язиднинг буйруғи билан ҳужум қилиб, бегуноҳларнинг қонини тўккан, Масжиди Набавийни отларига сайсхона ўрнида фойдаланган, юзлаб бокира кизларнинг номусига тегиб, хомиладор

қолдирган бадбахт қўшин Мадинани талонтароғ этади. Қаршилиқ кўрсатган муҳожир ва ансорлар қатл қилинади. Ўша куни босқинчиларнинг қўли Жобирнинг баракали хазинасига ҳам тегмай қолмайди. «Бу пулларни Расулуллоҳдан хотира сифатида асраётман, унга тегинманглар», деган гаи, табиийки, у бадбахтларнинг қулоқларига етмас эди.

* * *

Салмон учун экилган ниҳолларнинг биттасидан ташқари ҳаммаси кўкарди. Расулуллоҳ (с.а.в.) буни кўриб хурсанд бўлдилар. Унмай қолган битта ниҳолга ишора қилиб:

—Буни ким ўтказди? — деб сўрадилар.

—Умар ўтказган эди, — дейишди.

Расули акрам (с.а.в.) у ниҳолни ердан суғуриб олиб, қайтадан ўтказдилар. Орадан бир неча кун ўтиб, у ҳам кўкаражақ, ҳатто бу ниҳоллар шу йилнинг ўзида ҳосилга киражақ.

Қолган қирқ уққа олтинни тўлаш учун Салмон яна бир оз сабр қилишга мажбур эди.

ИЧКИЛИКЛИ МЕҲМОНДОРЧИЛИК

Бир куни Абдурраҳмон ибн Авф бир неча дўстини уйига кечки овқатга таклиф қилди. Таом тортилди. Дастурхонга ароқ ҳам қўйилди. Кетма-кет қадахлар бўшатила бошланди. Ҳамма шиғил маст бўлди. Намоз вақти кирганида, сафга туришди. Имомликка ўтган киши Кофирун сурасини ўқий бошлади, лекин эплаёлмади: «Айтинг: «Эй кофирлар, мен сизлар ибодат қилаётган нарсаларга ибодат қилмасман» оятдан кейин адашди, «Ҳолбуки, биз сиз ибодат қилганга ибодат қиламиз», деб юборди.

Жамоатдан баъзилар: «Бўлмади, хато ўқилди», деди. Лекин бўлар иш бўлган, намоз тугаган эди.

Эртасига ўзларига келишгач, кечаги воқеадан уялиб, юзлари қизарди. «Нима қилдик?.. Бир марта шунақа бўп қолди... Маст эдик...» Воқеа атрофга ёйилди. Юракларни ўртайдиган бу хабарни эшитган Умар ибн Хаттоб (р.а.): «Оллоҳим, ўзинг бизга очиқ ҳукм билдир», дея илтижо этиб, Расулуллоҳнинг хузурларига шошилди, масалани тушунтирди.

Ҳақиқатан қайғули воқеа эди. Лекин Расулуллоҳ жанобимиз (с.а.в.) бу мавзуда ўзларича бир нарса демасликка ҳаракат қилиб, Буюк Мавлонинг ваҳийи ҳал этишини кутдилар. Кўп ўтмай Оллоҳ таоло ўз фармонини ушбу оят билан билдирди:

«Эй мўминлар, то гапираётган гапларингизни билмагунингизча маст ҳолингизда намозга яқин келманглар!» (Нисо, 43.)

Расулуллоҳ (с.а.в.) мазкур оятни хоссатан Умар ибн Хаттобга (р.а.) ўқиб бердилар. Чунки бу масалада у мурожаат қилган эди.

Ҳазрати Умар табиатан шаробнинг қатъийан тақиқланишини истар эди. Ҳолбуки, «Маст ҳолатингизда намозга яқин келманглар» амрининг яна бир маъноси «шароб қатъийан тақиқланган эмас» деганидир. Ичишни истаганлар бу оят ҳукмига кўра яна ичаверишлари мумкин эди.

Ҳазрати Умар: «Оллоҳим, бизга очиқ бир ҳукм юбор», дея ниёз қилиб, Расулуллоҳнинг (с.а.в.) хузурларидан чиқди.

Қулларининг ҳар ҳолатини жуда яхши биладиган Буюк Мавло бошқа масалаларда бўлгани каби, ичкилик масаласида тоқат кўтарадиган даражада бир ҳукм юборишни мурод этган, шу сабаб қатъий ҳукм қилиши учун вақт керак эди.

Буйруқ дарҳол мусулмонлар орасида ёйилди. Билол (р.а.) Мадина кўчаларида юриб: «Маст ҳолатларингизда, нима қилаётганларингизни биладиган бўлгунларингизча намозга яқинлашманглар, ҳаром қилинди!» деб жар солиб чиқди.

Баъзи мўминлар «Демак, Раббимиз маст кишини хузурига қабул қилмас экан, ичишни

ташлаш керак», дея тавба қилиб, ичкиликхўрликни бас қилишди.

Шундай бўлса ҳам, хуфтон намозини ўқигач, хурмо шаробидан бир неча қадах хўплаб оладиганлар ҳамон топиларди. Бомдод билан пешин намозлари орасидаги узун муддатдан фойдаланиб ичадиганлар ҳам бор эди. Лекин бу йўлни тутганлар нари борса учбеш киши эди, холос.

* * *

Бомдод намозини буюк Имомнинг орқаларида саф тортиб ўқиган саҳобалар намоз тугагач, Набийин акрам жанобимизнинг нигоҳларида балқиган севинч аломатларини кўришди.

— Тушимда ўзимни жаннатда кўрдим. Чиройли бир сарой ва сарой олдида таҳорат олаётган бир аёл... У хотин Умму Сулайм эди.

Ҳамма ялт этиб Анасга, сўнгра Абу Талхага қаради. Бундай бахтли онага ва бундай масъуд хотинга алоқадорлик туфайли улар табрикка лойиқ эдилар, албатта. Абу Талха хотинининг исми тилга олинганини ҳамда уни Расули акрам (с.а.в.) жаннатда кўрганларини айтганлари заҳоти кўзларига қуйилиб келган ёшларни артишни ҳам унутди.

Хотинини энг яқиндан биладиган у, ҳақиқатан жаннати аёл эканига ҳам, албатта, у гувоҳ бўла оларди.

Расули акрам (с.а.в.) жанобимиз сўзларини давом эттирдилар:

— Ёнимдагилардан: «Бу сарой кимники?» деб сўрадим. «Умар ибн Хаттобники», дейишди. — Кейин Умарга юзланиб: — Эй Умар, мен у саройга киришдан тийилдим. Чунки сенинг қизғанчиқлигинг эсимга тушди, — дедилар.

Бу гапни эшитиб, Умар ибн Хаттоб (р.а.) кўзларига ёш олди.

Отагинам сизга фидо бўлсин, эй Оллоҳнинг пайғамбари. Наҳотки сиздан ҳам қизгансам!

Умарга ҳавас билан бокқан кўзлар уни нигоҳларила табриклашни исташарди. Хаёлларда аввалроқда ўтган бир хотира жонланди. Ўшанда Жаноби Пайғамбаримиз тушларида бир пиёла сут ҳадя этилганини, бу сутни ичиб, қолган қисмини Умарга тутганларини гапириб берган эдилар. «Бу сутнинг таъбирини нимага йўйдингиз, эй Оллоҳнинг Пайғамбари?» деган саволга: «Илмга», деб жавоб қилган эдилар.

Неча йиллар илгари мусулмон бўлишини сўраб Жаноби Мавлога илтижо қилинган буюк Умар бу дуога ҳақиқатан лойиқ бўлганини одамларга ҳар ҳоли билан исботлаб келди. Бир замонлар «Хаттобнинг эшаги мусулмон бўлса бўлади, Умар мусулмон бўлиши қийин», деганлар унинг туганмас бир кин билан мусулмонларга душман бўлганини ўз кўзлари билан кўришган эди. Аммо улуғ Пайғамбар ва Улуғ Оллоҳнинг раҳматига эришгач, хатто илк мусулмонлар ҳам ҳавас билан қарайдиган, жаннатдаги кўшқини Пайғамбар тушида кўрган бир инсонга айланди.

Шунинг учун ҳеч ким «Умарнинг нима фазилати борки, Пайғамбар жанобимиз унинг жаннатдаги саройидан баҳс зтянтилар?» дейишни хаёлдан ҳам кечирмади.

Иккинчи томондан, ақлли, тадбирли хотин бўлган Умму Сулаймнинг жаннатда кўрилиши ҳам ғоятда ёқимли эди. Бу туш бежиз эмас. Ҳали тирик бир хотинни, агар унинг охиратдаги ҳаёти гўзал бўлмаса эди, Жаноби Мавло севикли пайғамбарига жаннатда таҳорат олаётган бир ҳолатда кўрсатмас эди.

Абу Талха билан Анас кўрилган туш ҳақида Умму Сулаймни суюнчилашди. Кўзларидан ёш оқиздириб, Раббига шукрлар айтароқ тинглади у. Аммо у: «Энди менга шуниси етар», деб қулликни йиғиштириб қўядиган хотин эмас эди.

* * *

Бир сафар чоғи қўлга киритилган ўлжанинг бешдан бир қисмидан каттагина бир олтинни Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) Салмонга ҳадя қилдилар ва хўжайинига бериб, қарзидан

кутулишини буюрдилар.

Бу олтин қарзни тўлашга етмас эди, аммо уни Салмон бир пайтлар кўчат ўтқазган муборак қўлдан олди.

Кирк уққа олтин доналаб ўлчанди. Олтиндан керагича кесиб, яҳудийнинг кўзи олдида тортилиб ва биттабитта берилди. Яҳудий ҳам, Салмон ҳам «ер тескари айлансада, бу олтин қирк уққа чикмайди» деб ўйлаган олтин парчаси, нетонг, қарз тўланганидан кейин ҳам камаймасдан турар эди.

— Мендан қарзингни тўла олдингми, дўстим?

— Ҳа, олдим, эй Салмон.

— Ундай бўлса, келишувимизга биноан мен озод бўлишим керак.

— Ҳа, шу ондан эътиборан сен хурсан, истаган томонингга кетишинг мумкин.

Салмон узоқ йиллар қўлида ишлаган хўжайини билан хайрлашди. Энди унинг бутун ҳаёти Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ёнларида, хизматларида ўтажак. Бундан кейин у жума намозларини буюк Имомнинг орқаларида туриб адо қилади. Бадр ва Уҳуд жангларига қатнаша олмагани уни ўкситган эди, аммо кейинги ғазотларнинг ҳеч биридан қолмайди. Доимо Расули акрамнинг (с.а.в.) қаватларида бўлади.

Шундай қилиб, Салмон фазилат пиллапояларини биттабитталаб босабоса, ниҳоят, Жаноби Сарвари анбиёнинг (с.а.в.) хузурларига ва ўзлари меҳрмуҳаббат кўядиган дўстларининг даврасига етишди.

ИККИНЧИ БАДР

Уҳуд жангида исталган натижага эришган ва Маккага ғолиб кўмондон бўлиб қайтаётган Абу Суфён ўша куни жанг майдонини тарк этар экан: «Келаси йили сизлар билан учрашадиган жойимиз Бадр бўлади!» дея хайқирган эди.

«Бундан сўнг биз мусулмонларни ҳамиша енга оламиз!» дея ғурурга кетиб ва Уҳуддаги ғалабадан маст бўлганидан ракибларига сўнгги ва ҳал қилувчи зарбани Бадрда беришига қаттиқ ишонар эди!

Орадан ойлар ўтди. Шу ўтган вақт ундаги бу қатъиятни ҳам секинаста сўндирди. Бадр кунлари яқинлашган сайин ичига бир кўрқув, ғулғула тушиб, бир неча юз чақиримлик жойга бориш заҳмати энди яқиндан ҳис эта бошлади.

Йил қурғокчилик билан ўтарди. Бунинг устига, мусулмонлар интиқом орзуи билан урушга отланишган. «Қандай бўлмасин, муаммони Маккадан ажралмаган ҳолда ҳал қилиш керак», деган қарорга келди. Бир куни Каъбани тавоф этаётган бир одамни кўриб, ичидан севинч босиб келди.

— Наҳот, кўриб турганим Нуайм ибн Масъуд бўлса?! — деди тотли бир овозда.

— Ҳа, эй Абу Суфён, адашмадинг, менман?

— Қаёқлардан сўраймиз?

— Ясриб томонлардан.

— Қани, гапир, нима гаплар у ёқларда?

— У ёқдаги гаплар сени қувонтирадиган эмасов, эй Қурайшнинг буюги.

— Нимага бундай деб ўйлайсан?

— Муҳаммад ва ўртоқлари Уҳуд кунига бадал бўлсин деб сен билан Бадрда учрашишга қизгин тайёргарлик кўришмоқда.

— Ҳазиллашмаяпсанми, ишқилиб?

Нуайм кўлини Каъба деворига тегизиб:

— Бу Байтнинг ёнида ҳазил ҳаром эканини биласанку! Буни мен ҳам яхши биламан! — деди.

Абу Суфён ютинди:

— Бу йилимиз қурғоқчилик билан ўтди. Ваҳоланки, жанг қила олишимиз учун туяларимизга ўт, бизга эса сут керак. Хуллас, бундай шароитда урушга чиқиб бўлмайди. Менга қара, сен ҳозир шу сафаринг ниҳоясида йигирмата туяли бўлиб қолишни хоҳлайсанми?

Нуайм анойилардан эмас. Йигирмата туяга нафақат ҳозирнинг ўзида, балки ўн йил кейин бўлса ҳам эгалик қилишга жонжон деб розилик берар эди.

— Албатта, хоҳлайман. Аммо бунинг эвазига бажарадиган ишимни билишим керак.

— Сенинг ишинг дарҳол Ясрибга йўл олиш ва у ердагиларга бизнинг катта қўшин билан Бадрга боришга шай турганимиз хабарини етказишдир. Хулласи калом, мусулмонларни Бадр сафарига чиқишдан олиб қолсанг, карабсанки, йигирмата туя сеники.

— Ишонсам бўладими сенга, эй Абу Суфён?

— Албатта, — деди Абу Суфён ва шу ёққа яқинлашиб келаётган Сухайл ибн Амрни кўрсатди: — Мана сенга бир кафил!

Сухайл келгач, унга масала тушунтирилди. У кафил бўлишга розилик билдирди.

Энди Маккада вақтни бекорга ўтказишдан маъно қолмади. Ишларини тезда битирдида, катта бойликни тезроқ қўлга киритишни ўйлаб, йўлга чиқди.

* * *

Бадрда иккинчи бор урушиш ва Уҳудда шаҳид бўлганларнинг қасосини олиш учун ҳозирлик кўрилаётган кунлардан бирида Маккадан ғалати бир хабар келди: Абу Суфён олдида тушиб бўлмайдиган бир қўшин тўплаб келаётганмиш! Боз устига, бу гал ишни Уҳуддаги тарзда қолдирмоқчи эмас. Масалани тагтомири билан хал этармиш, Ислом даъвосига узилкесил барҳам бериб, Ислом номи ҳеч қачон тилга олинмайдиган қилиб қўйишга каттиқ бел боғлаганмиш...

Бадрга бориш ўлимга боришдек туюлиб қолди. Яхшиси, Мадинада қолиш, ҳатто сулҳ тузиш учун Абу Суфёнга илтимос билан бир хайъат юбориш фойдали кўринди. Нуаймнинг қўшибчатилган муболағали ташвиқотлари, айниқса, бу ёлғонлар мунофику яҳудийлар сузгисидан ўтганидан кейин кўпчиликни ваҳимага солиб қўйди. Гўё ҳеч кимда Бадрга боришга ҳавас қолмагандек...

Фаҳри коинот пайғамбаримиз Абу Суфённинг «Бадрда кўришайлик» мазмунидаги даъватини қабул қилган эдилар! Бу ваъдадан қайтиш ҳақида эса ўйлаб ҳам ўтириш ортиқча. Ул зоти муборак асҳоб орасидаги саросимани эшитиб: «Ёлғиз қолсам ҳам, барибир Бадрга бораман!» дея қарорлари катъий эканини маълум қилдилар.

Ҳазрати Абу Бакр, Умар каби буюқлар бу каби ташвиқотларга парво қилишмади. Бироқ халқ орасида ёйилаётган мишмишлардан Султони анбиё ҳазратимизни хабардор этиб туришди.

Расулulloҳ жанобимизнинг матонатли қарорлари мўминларга жасорат бахш этди. Ахир, бу сафарнинг охири ўлим билан яқунланган такдирда ҳам, шаҳидлик мартабаси қўлга киритилажак!

Тайёргарлик авж олди. Қисқа фурсат ичида бир минг беш юз кишилик қўшин йиғилди ва Ҳазрати Али кўтарган байроқ остида Мадинадан йўл чиқди. Ораларида ўн отлиқ бор эди, ҳолос. Фаҳри коинот жанобимизнинг тавсияларига биноан, бу қўшин ёнларига тижорат молларини ҳам олди.

Юз эллик чақиримлик йўлни гоҳ юриб, гоҳ тўхтаб ва ҳар қадамда ичларидаги қўркувнинг ўрнини жасоратга тўлдирди-тўлдирди босиб ўтишди.

Бадрда, ҳар йилдагидек, бозор очилган, савдо бошланган эди. Мадинадан келган бир минг беш юз кишилик гуруҳ қўшилгач, савдосотиқ янада жонланиб кетди. Бу гуруҳ жангга келганми ёхуд тижоратгами эканини билиш қийин эди. Бироқ бир йил олдин Уҳудда бўлиб ўтган урушнинг ҳисоби шу ерда олиниши барчага аён! Бозорга келганлар, бир томондан, олдисотди

қилишаркан, бошқа томондан, бирикки кун ичида тўсатдан бошланиб қоладиган уруш остонасида туришганини ҳис этиб хаяжонланишарди. Чунки Мадина карвони куролли кўшин ҳолида келиб кўшилгани одамлардаги хаяжонни янада орттириб юборди. Кечи билан бирикки кунда Абу Суфённинг кўшини ҳам пайдо бўлади ва Бадр «ҳаётмамот бозори» га айланади!

Макка кўшини келгунча кутиш керак. Бу орада урушдан ҳеч чекинмаганларини исботлаш учунгина мўминлар тижорат молларини ўртага тўкишди, ҳатто олдибердини бошлаб юборишди.

Ухуддан кейин Расулulloҳ жанобимизга, Ҳамро улАсад деган жойда кўришайлик, деган Маъбад алЖуханий Пайғамбаримизнинг Бадрга келганларини эшитиб, дарров йўлга тушди. Бадрга яқин қолганида бирдан туяси хуркиб, Макка томон суриб кетди. Тўхтатишнинг ҳеч иложи бўлмади. Қаёққа бормоқчи эдию, қаёққа келиб қолди, дегандек, Маъбад яна туянинг «истаги» билан Маккада пайдо бўлди. Ваҳоланки, у юридан Маккани кўзлаб чикмаган эди.

— Хуш келибсан, эй Маъбад! Қандай хабарлар олиб келдинг бизга?

— Хабарларимдан хушланмасангиз керак, эй Абу Суфён!

— Эштайликчи, қандай гаплар экан.

— Келарда йўлим Бадрга тушди. Аслида, бу ерга келмокчи эмасдим. Мана шу туя Бадрга етганда хуркиб, мени бу ёқларга сургалади. Йўқса, Бадрдан уйимга қайт моқчи эдим.

— Хўш, Бадрда нима гаплар?

— Бадрда бу йил тумонат одам. Муҳаммад ва ўртоқлари бир минг беш юз кишилик кўшин билан келган. Одамлари худди урушга келмагандек хотиржам, юзларида кўрқув аломатини кўрмайсан. Тижорат молларини ҳам олиб келишган.

— Нималар деяётганингни ўзинг биласанми, эй Маъбад?

— Нега билмас эканман. Ёш боламанми, тентакманми?!

— Муҳаммадга ёлланган бўлмагин тагин?

— Мендан шубҳаланаётган бўлсаларингиз, боринглар, ҳақиқатни ўз кўзларинг билан кўрасизлар!

Сухбат шу ерда узилди. Абу Суфён эшитган хабарини шояд уйдирма бўлиб чикса, деган ўйда текширгиси келди. Қани, энди бошқа бир хабарчи келсаю Ясриб халқи кўрқув ичида эканининг ва яна Ясрибда кутиб турганининг хабарини етказса! Абу Суфён ҳам енгил нафас олса...

Демак, Нуаймнинг уринишлари фойда бермабди. Йўлга чиқишдан ўзга чора қолмаган эди!

Абу Суфён шошилиш икки минг кишилик кўшин тайёрлаб, йўлга тушди. Бироқ бу сафар на Абу Суфёнда Ухуд йўлидаги хаяжон, на кўшинда аввалги интиқом туйғуси қолган эди! Аксинча, қадам босган сайин қалбларини кўрқув, андиша эгаллаб борарди. Хоҳишсиз одамлар билан бошланган бу юриш Мажанна суви бўйида тўхтади. Бир ривоятга кўра, улар Усфон деган жойгача етиб келишган.

Абу Суфён бундан ортиқ олға юролмаслигини тушуниб етди. Кўшинга қарата сўзлаган нуткида бу йил қурғоқчилик келганини таъкидлади. Шу аҳволда рақиб билан тўқнашиш қимматга тушишини айтди. «Агар менга қотса, оркага қайтиш олдинга юришдан тўғрироқдир, яна ўзларинг биласизлар», деб сўзини якунлади.

Абу Суфённинг бу қисқа нутқи кўпчиликнинг туйғуларига таржимон бўлди. Юракларга бир фараҳлик инди. Кўзларда мамнуният нурлари кўринди. Кўнгиллардаги ғашлик чуқур бир нафас билан ташқарига отилди. Темирни қизигида босишни яхши кўрадиган Абу Суфён вақт ўтказмай кўшинга орқага қайтиш амрини берди.

Кўшиннинг тезда яна Маккага қайтиб келиши ҳаммани ҳайрон қолдирди. Урушдан қайтаётганларга ҳеч ҳам ўхшашмайди. Ярадорлар, қўлсизоёқсизлар йўқ. Бунинг устига, шу қадар қисқа вақт ичида Бадргача бориб келиш мумкин эмас. Сўраб-суриштирилди, кўшиннинг орқага қайтиш сабаблари аниқланди. Маломатлар бошланди:

— Сизлар жангга эмас, айрон ичишга борган экансизларда! — дейишди.

Обрўйимизни бир пул қилдиларинг! Қўшиндагиларнинг бу ҳақли маломатларга жавоблари:

— Утирган жойларингда гапириш осон, — дейиш бўлди.

Маккада қолганлар ҳам паст кетай дейишмасди:

— Сизларни Бадрга биров мажбурлаб олиб кетдими?! Яна жангга, деб ким сизларга ялинди? Аввалги Бадрда қавмимизнинг буюкларини йўқотган эдик, бу сафаргиси бизнинг шарафимизни ҳам олиб кетди!

Сафвон ибн Умаййа Абу Суфённи айблади:

Сен Муҳаммад билан издошларига янги бир жасорат беришга боргандай бўлдинг! — деди.

Хуллас, бу қўрқоқликни, бу айбни ювиш керак эди. Энди янада катта бир қўшин тўплаб, салобат билан Мадина устига юришга қарор берилди. Атрофдаги қабилалардан брдам сўралди.

* * *

Бадрда қилинган тижорат мусулмонларга мўлжалдан ҳам кўп фойда келтирди. Бу ерда саккиз кун туришди. Макка томон жимжит, рақибларнинг келмаслиги аниқ бўлди. Ниҳоят, мусулмонлар Набийи акмал жанобимиз бошчиликларида орқага қайта бошладилар. Бу гал бир йўла икки хил тижорат амалга ошди: ҳам Оллоҳ ва расулининг ризолигига ноил бўлишди, ҳам ҳамёнлари пулга тўлди.

Ушбу воқеанинг изоҳи ўлароқ нозил бўлган ояти карималарда Олий Мавло бундай марҳамат қилди:

«Бас, (у юришдан) бирон нохушлик етмай, Оллоҳнинг неъмат ва фазли билан қайтдилар. Улар Оллоҳнинг ризолигини истадилар. Оллоҳ эса улуғ фазлу марҳамат соҳибидир. Албатта, ўша (сизларни васвасага солмоқчи бўлган) шайтоннинг ўзидир. У сизларни ўзининг дўстларидан (кофирлардан) кўрқитмоқчи бўлади. Бас, агар мўмин бўлсангизлар, улардан кўркмангиз, Мендан кўрқингиз!» (Оли Имрон, 174-175.)

ҲАВАС БИЛАН БОШЛАНИБ, МАҲЗУНЛИК БИЛАН ТУГАГАН НИКОҲ

Расулуллоҳ жанобимизнинг тутинган фарзандлари Зайд бир йил олдин уйланаётганида турмуши бахтли ўтишига ишонган эди. Зайнабдек гўзал, олий насаб, қийин ахволда қолганларга ёрдамани дариғ тутмайдиган кизга уйланар экану, бахтли бўлмайдими?!

Бу самимий, ширин хаёлларининг тез кунларда ҳақиқатга айланишини кутиб юрди. Лекин орзуи рўёбга чиқмаслиги унга тобора аён бўла бошлади. Болалигидан пайғамбарлар Султони жанобимизнинг (с.а.в.) тарбиялари остида вояга етди. Ул зотни ота деб билди, дастурхонларида овқат еди, бирга ҳаёт кечирди. Тарбия ва одоб, инсонийлик фазилати жиҳатидан у инсонларнинг олдинги сафидан жой олиши шубҳасиздир. Таассуфки, оила ҳаёти у кутганичалик бўлмади, тўғрироғи, Умму Айманда топганини ундан бир неча бора гўзал Зайнабда тополмади.

Зайнаб ўз насли ва гўзаллиги билан фахрланар эди. Расулуллоҳнинг завжаларига қарар, улардан ҳеч кам кўрмасди ўзини. Шундай ўйхаёлларда юрар экан, озод қилинган бир кулнинг никоҳида экани унга бир толеъсизлик бўлиб туюладида, албатта. Аслида, Зайнаб эрига озод бўлган қул сифатида қарашдан воз кечганида эди, юзага чиққан кўп ҳузурсизликлар барҳам топиб кетарди. Ёхуд Зайд ўрталаридаги бу тенгсизликни ҳисобга олиб, уйланиш масаласини аввалдан ўртага қўймаганида эди, иш батамом ўзгача хал бўларди.

Оила қурганларининг илк кунлариданок эр-хотин ўртасида пайдо бўлган ва борган сайин катталашган муаммо, ниҳоят, жиддий тус олди. Хўш, бу ҳолда айб кимда бўлиши мумкин?! Ё ҳар иккалалари тенгматенг айбдорми?! Бу мавзуни қўлимизда мавжуд манбалар ёрдамида

изоҳлашнинг имкони йўқ...

Бир куни Зайд Фаҳри коинот жанобимизнинг хузурларига келди. Аммо бу гал ниҳоятда эзгин бир ҳолатда эди. Дардини Расулуллоҳгагина айта оларди. Зайнабга уйланганидан буён бўлиб ўтган можароларни бирмабир гапириб берди. Фаҳрул мурсалийн: «Мен қурилган бу оиладан хушланмаган эдим. Ўшанда тушунишни хоҳламадинг», демадилар. Ҳарҳолда, бир пайтлар уни фарзандликка қабул қилганлар ва ҳар бир дардига малҳам бўлишни вазифалари деб билганлар, шунинг учун Зайднинг гапларини охиригача эшитдилар. Зайд сўзларини:

— Мен ортиқ бирга турулмайман, эй Оллоҳнинг пайғамбари! — дея яқунлади.

— Аёлингга эгалик қил ва Оллоҳдан кўрқ! — дедилар Расули акрам (с.а.в.).

Зайд қарамақарши ўйлар, зиддиятли туйғулар гирдобида уйига қайтди. Аёлига эгалик қилиш ва Оллоҳдан кўрқиш... Булар яхши нарсалар... Зайд Оллоҳдан кўрқадиган инсон! Аммо бу ерда Оллоҳдан кўрқишнинг маъноси — Жаноби Мавло хузурда ҳисоб берар экан, аёли олдидаги вазифаларини рисоладагидек бажариббажармаганлиги хусусида виждони таскин топадиган даражада иш тутгани, тинчтотув яшаб кетиш учун лозим бўлган ҳар қандай фидокорликни энг яхши тарзда адо этгани ва бунга ишонч ҳосил қилгани, буларни Оллоҳ ризолиги учун бажаргани... Оила бузилишига сабаб бўладиган хатти-ҳаракатлардан узоқ туриш ва бу каби ҳолатлар аёли томонидан содир этилса, сабр ва мулойимлик билан, муаммони сулҳ йўли орқали ҳал этиш... Эртага бу оила ажралиши билан ниҳоя топса, ажралишга сабабкор шахс бўлмаслик...

Ҳа, Пайғамбарга хос тавсия эди бу... Уйланиш хусусида Оллоҳдан кўрқишнинг маъноси устида ўйлаган Зайд бу бир жумла устида фикр юритгани сайин кенг маънолар билан тўлиб бораётганини кўрди. Аммо энди оилавий турмушнинг мазаси қочган, эр-хотин айриайри йўллардан келаётган йўловчилар каби бўлиб қолишган эди. Ўртада бу кўнгилсизликлар қатрақатра томаётган бир коса бўлиб, ҳар томчи у сабр косасини тўлдирар, бир куни бу косанинг тўлибтўкилиши аён эди.

Бу орада Жаброили амин келди, Расули акрам жанобимизга Зайд билан Зайнаб орасидаги келишмовчилик ажралиш билан тугашини ҳамда кейинчалик Зайнаб ул зотнинг ўзларига завжа қилиб берилажagini билдирди.

Зайд иккинчи бор Сарвари оламнинг олдиларига келди. Илк келишида олган тавсияларга амал қилишга роса урингани, аммо орада ўтган шунча кун ичида оиласи билан муносабатлари тузалиш ўрнига яна кескинлашганини айтди. Охирида ажралиш ҳақида сўз очиб, бу борадаги фикрларини сўради.

Саййидул башар (с.а.в.) бу сафар ҳам Зайдни хотинига эгалик қилишга ва Оллоҳдан кўрқишга буюриб жўнатдилар.

Аммо кўп ўтмай Зайд учинчи бор келди ва:

— Ё Набийаллоҳ, мен Зайнабни қўйиб юбордим, — деди.

Энди оила риштаси узилган, уни қайта боғлаб бўлмаслиги аниқлашди. Шу тариқа катта бир ҳавас билан бошлаган турмушини Зайд катта хафақонлик билан тугатди.

Ўзаро меҳрсиз хузурҳаловатли оила қуриб бўлмаслигига яна бир бор қаноат ҳосил қилган Зайд бу ҳодисадан кейин Умму Айман билан аввалги турмушига қайтди. Зайнаб эса ўзи ёқтирмаган бир ҳаётни орқада қолдириб, бошини озод қилди.

* * *

Рамазон ойи келди. Мўминлар яна саҳарликка тура бошлашди. Буюк Мавлонинг ризолиги учун ейишичишни тарк этиб, куёш ботгунга қадар рўзани бузадиган барча амаллардан узоқ юришнинг маънавий лаззатини тотишар эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимиз кечалари тарових намозини масжидга чиқиб ўқиб берардилар. Жамоат сафи иккинчи ва учинчи кеча янада ортди. Тўртинчи кечаси Пайғамбаримиз масжидга чиқмадилар. Одамлар тарових намозини фарз деб

ўйлаб қолиш эҳтимоллари бор эди. Шунинг учун чиқмаганларини билдириб, бундан кейин бу намозни ҳар ким ё уйида ёлғиз, ё масжидда ўқиши мумкинлигини тавсия қилдилар.

Бир куни жаноби Пайғамбаримиз (с.а.в.) масжидда асҳоб билан суҳбат қуриб ўтирганларида, ёнларига қаттиқ хафа экани рангрўйидан шундоқ билиниб турган бир одам келди.

— Ё Набийаллоҳ, тамом бўлдим, ёндим! — деди у.

— Нима у сени тамом қилган?

— Рўза холимда аёлимга яқинлик қилиб қўйдим.

— Озод қилишга бир қулинг борми?

— Ҳозиргача ҳеч қулим бўлган эмас.

— Унда узлуксиз икки ой рўза тута оласанми? Келган одам афсус билан бошини чайқади:

— Эй Оллоҳнинг расули, бошимга келган бу бало мен айна рўзадорлигимда содир бўлди.

— Олтмиш фақирни тўйдиришга кучинг етадими?

— Сизни ҳақ дин ила юборган Оллоҳга касамки, фақирни тўйдиришга ҳеч қурбим етмайди.

Бошқа бир чора қолмаган эди. Расулуллоҳ жаноблари унга кутиб туришни айтдилар. Ҳалиги одам бир чеккага ўтиб ўтирди. Расулуллоҳ асҳоблари билан суҳбатни давом эттирдилар.

Иттифоқо, ўша пайт Пайғамбаримизга бир замбил тўла хурмо келтирилиб, фақирларга тарқатилиши сўралди. Пайғамбаримиз:

— Қани у ёнган одам?! — дея овоз бердилар.

— Шу ердан, ё Расулуллоҳ.

— Мана буни олда, камбағалларга садақа қилиб тарқат.

Келган киши ўзининг энгилбошига термулди. «Бу холимга қарасангизчи, ё Набийаллоҳ» дегиси келарди. Кейин шундай деди:

— Мендан ҳам камбағалга тарқатаманми, эй Оллоҳнинг пайғамбари?! Касам ичаман... ҳа, ҳа, Оллоҳга касамки, Мадинани ўраб олган шу кора тошлоқ орасида мендан камбағалроқ инсон йўқ!

Ҳазрати Пайғамбаримиз (с.а.в.) озиқ тишлари кўринадиган даражада қулиб:

— Унда, бу хурмони олиб бориб, оилангга едир — дея марҳамат қилдилар. (Бухорий; 2/236.)

БАХТЛИ ТУРМУШ

Шаввол ойининг илк кунлари. Умму Салама узоқ йиллар бир ёстикқа бош қўйган эрининг ғамини унутишга ҳаракат қиларди. Ҳеч кимга турмушга чиқмай, хатто бундай таклифларни қабул қилмай, ўзига оро бермай, жоиз бўлган тўрт ойу ўн кунлик идда муддатини тугатди. Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимизнинг тавсияларига биноан ўзи ва марҳум эри ҳақиқа Оллоҳ таолодан раҳмат ва мағфират тилаб, чин дилдан, самимий дуо қиларди.

Бир куни уй ишлари билан овора экан, эшик тақиллади. Келган Умар ибн Хаттоб эди.

— Салом сенга, эй Умму Салама!

— Сенга ҳам салом бўлсин, эй Хаттобнинг ўғли!

— Расулуллоҳ номларидан элчи бўлиб келдим хузурингга.

— Мархабо, ё Умар!

Азиз меҳмон уйга кирди.

— Жанобимиз (с.а.в.) сенинг қўлингни сўраяптилар, эй Умму Салама!

Умму Салама Ҳазрати Умарнинг бундай бир таклиф билан келганини ақлига сиғдиrolмади. Тугун энди очилди... Ойлардир, «Абу Саламадан хайрлироқ яна ким бўлиши мумкин?» саволининг жавобини қидирди, бироқ «Расулуллоҳ жаноблари бундай дуони

бекорданбекор тавсия қилмагандирлар» деган ўйда дуосини оғзидан қўймай келди. Энди эса... Бундай бир таклиф рад этилмас, ҳатто тарадудла қаршиланмас эди.

Аммо кўпни кўрган бир хотин эди Умму Салама... Йиллар давомида аччиқ ва тотли кўп хотиралар унинг руҳини нене ҳаёт тажрибалари билан йўғирган.

Ҳар бир мўмина аёл фақат орзу қила оладиган энг бахтли никоҳ таклифи... ва бу таклиф Оллоҳнинг расулидан чиқиши!.. Бироқ Умму Салама бу шарафга ноил бўлишдан ҳам кўра кўпроқ бу шарафни муҳофаза қила билишнинг янада аҳамиятли эканини тажрибасила билар эди.

— Жуда яхши таклиф билан келибсан, эй Хаттобнинг ўғли. Бироқ мен рашкчи бир хотинман. Бундан ташқари, қаровга муҳтож етимларим бор. Пайғамбар жанобимизни ранжитадиган бирор ножўя ҳатти-ҳаракат содир этиб қўяманми деб кўрқаман. Пайғамбарлар имоми ҳазратимизга салом ва хурматларимни етказ ва ул Зоти бобаракотнинг таклифларини қабул қила олмаслигимни айт.

Буюк Умар бу одоб, бу тарбиядан лол холда у ердан чиқиб кетди. Онглиликнинг, виқорли бир туйғунинг асари эди бу муомала! Оёғининг остигача келган бебаҳо неъматни «Расулulloҳ жанобимизнинг кўнгилларини ўкситиб қўйсама?» деган андиша ила рад этиш... Умму Салама бу муносабати билан ҳам Расулulloҳнинг таклифларини рад этди, ҳам Оллоҳни розилигига ноил бўлди.

Расули акрамни хурмат қилган ҳар бир киши бирор мактабда ўқимаган Умму Саламанинг бу ҳаракати қаршида лол қолиб, унга чуқур хурматэҳтиром кўрсатиши табиийдир...

Эй аёллар дунёсининг гултожи, эй Султони анбиёнинг шарафли хотини, эй мўминларнинг суюкли онаси! Хоки пойингизни кўзига тўтиё қиладиганлардан Сизга битмастуганмас салом ва хурматлар бўлсин! Денгизларда бир томчи сув қолган муддатгача, Ер юзида нафас олгувчи бир инсон қолгунга қадар Муҳаммад умматидан салом ва севги бўлсин Сизга!

Умму Саламанинг жавоби Сарвари анбиёга етказилди. Бу сафар Султони анбиё жанобимиз Умар ибн Хаттобни ёнларига олиб, Умму Саламанинг уйига ўзлари ташриф буюрдилар. Умму Салама тери ошлаб ўтирган экан, дарров ишини йиғиштирди. Қўлларини ювиб, муҳтарам меҳмонларга пешвоз чиқди. Ичи хурмо толаси билан тўла бир кўрпачани пайғамбарлар имомининг остларига тўшади.

Расулulloҳ айна таклифни игахсан ўзлари яна бир бор такрорладилар. Одоб ва хурмат ила безанган ифодалар бундай бўлди:

— Ё Набийаллоҳ! Сизнинг бу таклифингизни қабул этмаслик кўлимдан келмайди. Афсуски, мен ўта рашкчи бир аёлман. Сизни ранжитиб қўйишдан кўрқаман! Боз устига, қаровга муҳтож етимларим ҳам бор. Улар сизга юк бўлишади. Қолаверса, ёшим ҳам бир жойга бориб қолганини кўриб турибсиз.

Расули кибриё (с.а.в.) бундай жавоб қилдилар:

— Рашкингни Оллоҳ таоло кетказди. Қариликка келсак, мен ҳам сен кабиман. Болаларинг эса менинг болаларимдир.

Илгари сурилган барча эътирозлар шу тариқа бартараф этилди. Умму Салама гапни чўзиб ўтирмади.

— Туринг, эй Умар, мени Расулulloҳга никоҳланг! — деди.

Шундай қилиб, Умму Салама акли, тажрибаси ва одоби билан, умр бўйи ҳаракат қилинса ҳам эришиш мушкул бўлган буюк бир мартаба соҳибаси бўлди.

У вафот этган Зайнаб бинти Ҳузаймага тегишли хонага жойлаштирилди.

* * *

Расулulloҳ никоҳларидаги хотинлар шу тариқа тўрт нафарга етди: Савда, Ойиша, Ҳафса ва Умму Салама (Оллоҳ уларнинг барчаларидан рози бўлсин).

Расули акрам хар кеча улардан бирининг ёнида қолар эдилар. Савда бу ҳисобдан ташқари эди. Бадр жангидан сўнг олиб келинган асирлар орасида Суҳайл ибн Амрни кўриб, Савда ўзини тутолмасдан: «Кўлоёғингни бундай боғлатгандан кўра, обрў билан ўлиб кетганинг яхши эмасмиди?!» дея бақириб юборган, унинг бу нолайиқ хатти-ҳаракати жаноби Пайғамбаримизга ёқмаган эди. Савда қилган ишига пушаймон еди, албатта. Гуноҳини кечиртиришга кўп уринди. Ҳатто бир кун талоқ олиб қолишдан кўрқиб юрди. Ўзи қари ва анчагина семиз бўлган Савда Расули акрамга келиб:

— Бирдан-бир тилагим ўлгунимча завжангиз бўлиб қолишдир. Мени кўйиб юборманг! Бу яхшилигингиз эвазига мен навбатимни Ойишага бераман, — деди.

Жанобимиз бу таклифни қабул қилдилар. Савда рамзий ўлароқ «Завжоти тоҳирот» (Пайғамбаримизнинг покиза аёллари) орасида қолди.

Умму Салама никоҳнинг илк уч кунини Расулуллоҳ (с.а.в.) билан бирга ўтказди. Бундан бу ёғи энди у ҳам белгиланган тартибга риоя қилади.

ҲАНДАҚ ЖАНГИ

Бани Назир яҳудийлари Мадинадан кўчирилаётганида байрам қилгандек, ўйнабукулиб кетганлари айтилди. Ушанда қўлларида даф, кўшиқ айтишар, юзларида севинч бордек эди. Йиллар давомида кўним топган эски кулбасини ташлаб, янги саройларга кўчиб ўтаётган каби шодлик. Бу ҳолларини кўрганлар: «Кўпдан буён бунақа қувноқ одамларни кўрмаган эдик», дейишди.

Аммо уларнинг ичларига чироқ ёқса ёримас, кўнгиллари қон йиғлаб боришар эди. Яхшиёмон кунлари ўтган диёрларини ташлаб кетишнинг алами ёндирарди ичларини. Кулиб турган кўзлар тубида ёшлар, табассум ортида ғижирлаган тишлар бор эди. Иттифоқо, анча йўл юрилганидан сўнг тантанали намойишлари ўрнини куракда турмайдиган сўкишлар олди. Эндиги ҳолларини кўрган киши, булар ҳозиргина Мадинадан ўйнабукулиб ўтган яҳудийлар эди, деёлмасди. Ғамгин бўлишлари табиий: «Ташаккур сенга, эй Муҳаммад! Ўзи анча пайтдан бери кетамиз деб турганидик. Муаммоимизни осонгина ҳал қилдинг», десинларми бўлмаса.

Қалбларда сўнгсиз ҳасад бор эди. Фаҳри коинот жанобимизнинг охирги пайғамбар эканларини билиб туриб имон келтирмаётганлари мана шу ҳасад туфайли эди. Сургун воқеаси бу ҳасад устига сепилган қалампиртуз бўлди.

* * *

Мана шундай кунларнинг бирида «Абу Суфён икки минг кишилик кўшин билан Бадрга келяпти экан», деган хабарни эшитишди. Ўша кун яҳудийларга чинакам байрам бўлиб кетди. Ухуддагига ўхшаб, бу сафар яна мусулмонлар устидан ғалаба қозонилишига шубҳалари йўқ эди. Бу ғалаба билан курайдиганлар яҳудийларнинг ҳам интиқомини олган ҳисобланишарди.

Орадан бир неча кун ўтгач, бошқа бир хабар келди: Абу Суфён Бадрга бормай, Мажаннадан орқасига қайтибди. Ҳаммининг қовоғи осилди, умидлари пучга чиқди. Мадинани тарк этганларидан буён юракларида пайдо бўлган ғамандух аввалгидан ҳам ордди.

Бу дардга бир чора топилиши, юракларга таскин берадиган, юзларга табассум бахш этадиган ишлар қилиниши керак.

Назир яҳудийларининг пешволари йиғилишди. Булар Саллом ибн Абу Ҳуқайк, Ҳуйайй ибн Аҳтоб, Кинона ибн Раби, Ҳавза ибн Қайс, Абу Аммор каби кишилар эди. Ораларида Воил қабиласидан ҳам вакиллар бор. Кўп чўзилмаган бу йиғилиш сўнгида Маккага боришга, мушрикларни мусулмонларга қарши гижгижлашга келишиб олишди.

* * *

Абу Суфён яҳудий мехмонларини очиқ юз билан кутиб олди, иззат-икромлар кўрсатди. Тез орада муштарак дардлардан баҳс очилди, умумий душман ҳақида нари-бери гаплар айтилди. Абу Суфён фурсатни қўлдан бой берадиган ожиз кишилардан эмас эди.

Эй азиз инсонлар! — дея сўз бошлади у. — Сизлар Муҳаммад ва унинг ўртоқларини яқиндан танийсизлар. Бизни ҳам биласизлар. Диний китобларингиздан олган маълумотларга суянган ҳолда ҳақимиздаги ҳукми сизлар беринглар. Гапнинг тўғриси айтинглар: келиша олмаётганимиз бу дин борасида биз ҳақлимизми ёки Муҳаммад ҳақлими?!

Қанчалик ҳақпараст одам!.. Нақадар адолатсевар бир киши!..

«Сен бу хусусда виждонингни ҳоқим қилсанг, тўғри ҳукмга эришиш учун кўп кутишингга хожат қолмайди, эй Абу Суфён!»

Бу мажлисда виждонлар гапирса эди, бу йиғилишда ҳақ ва адолат туйғуси ҳоқим бўлса эди, Абу Суфённинг саволига ана шундай жавоб бериларди! Олдида шароб қадахлари юмалаб ётган, ковурилган туя гўштини паққос тушираётган яҳудийлар бу сўзларни гапирадиган лаёқатда бўлганларида иш осонлашар ва Абу Суфённинг бу самимияти ортида риёкорлиги ва орсизлиги ётгани маълум бўла қоларди.

Бироқ яҳудийларнинг бу ерга келишдан мақсадлари аниқ. Инчунин, Абу Суфённинг саволига бериладиган жавоб ҳам тайёр эди. Илм ва ирфон номидан гапиргандай, ҳақ ва ҳақиқатдан баҳс юритгандай бир қиёфада берилди жавоб:

— Сизларнинг динингиз унинг динидан хайрлироқдир. Сизлар ҳақ ва адолатга ундан кўра яқинроқ ва лойиқроқ инсонсизлар.

Бу «тўғри» сўзга ким нима ҳам дея оларди?.. Мана, йиллар давомида «илм аҳли» сифатида танилган кишилар чиқарган ҳукм!

Катта бир ҳаётдан тўпланган тажриба, узоқ йиллар дин китоблари устидаги тадқиқотларидан қозонилган илм шундай хулосага келса ва буларни ҳақли деб турса, ортиқча гапга ўрин қоптими!.. «Бу ишни жоҳиллардан ҳам бир сўрашимиз керак», дейдиган ҳоллари йўқки... Ҳам бу одамлар Муҳаммадни ва у келтирган динни ипиданигнасиғача текшириб чиққан, ҳақ дин экани ё эмаслигини обдан ўрганган бўлишлари керак. Ҳақ дин бўлганида ҳаммадан олдин бу динни шулар қабул этмасмиди?!

Хуллас, учрашувнинг илк қисми ана шундай тилёғламаликлар билан тугади. Ҳар икки томон ҳам бу учпа шувдан мамнун эди. Тезда бир қарорга келишиб олишди. Чунки душманлари бир, мақсад ҳам бир эди: Мадинага ва мусулмонларга қарши уруш очиш лозим! Лекин энди у жанг бириккита мусулмоннинг ўлдирилиши ёки шунчаки бир ғалабага эришиш билангина тугайдиган жанг булмаиди. Чунки бундай уруш мусулмонларни йўлларида қайтармаиди, балки ғайрат, шижоатларини орттиради, диний туйғуларини қамчилайди.

Бу сафар сўнгги ва асосий зарба бериш лозим Ерюзида Муҳаммаддан ва унинг динидан асар ҳам қолмасин. Урушдан кўзланган ягона мақсад ана шу бўлмоғи керак!

Бу таклиф эътирозсиз қабул қилинди.

Бироқ бундай натижани қўлга киритиш учун ҳар қачонгидан кучлироқ бўлишимиз зарур. Дўстларимиз бизга ердам қўлларини узатсинлар. Бу ишда нажотни фақат Қураишдангина кутиш нотўғри. Бўлди, бу йўлда сизларга охиригача ердам беиш бизнинг бурчимиз.

Ундай бўлса, турунлар қасамёд этишга

Бирга туришди ва Каъба ёпинчиғи ёнига келишди Кўкракларини Каъбага тирашди. «Муҳаммадга қарши бир жон бир тан бўлиб, ўзаро ёрдамлашган ҳолда урушишга» сўз беришди.

Абу Суфён ҳам, келган яҳудийлар ҳам бу келишувдан хурсанд эдилар. Бу иш ғалаба билан ақулланишига қаттиқ ишониларди.

Яхшиям Бадрга бормай қайтган эканмиз, деди Абу Суфён, йўқса, мағлубият аламини тоттишимиз ҳеч гапмас эди.

* * *

Расулуллоҳнинг (с.а.в.) қалбларига индирилган оятларда бу масала бошқа бир жиҳатдан талқин қилинди.

Китобдан насибадор бўлган кимсаларнинг бут ва санамларга сиғинаётганларини ҳамда кофир кимсалар ҳақида: Ўшалар имон эгалари бўлган мусулмонлардан кура туғрироқ иўлдадирлар», деяётганларини кўрмадингизми.; Улар Оллоҳ лаънатлаган кимсалардир. Кимни Оллоҳ лаънатлар экан, бас, ҳеч қачон унинг учун бирон ердамчини топа олмайсиз». (Нисо, 51-52.)

* * *

Яҳудийлар бир неча кун маккаликларнинг қадрдон меҳмонлари бўлгач, самимий илтифотлар ила кузатилиб, ортга қайтишди.

Йўлда Ғатафон қабиласи уларни чуқур иззат-икром билан кутиб олди. Масала бутун тафсилотлари билан тушунтирилишига ҳожат бўлмади, бу ерда ҳам таклифлар қабул қилинди. Кейин атрофдаги қабилалар бир-бир кезиб чиқилди. Борган жойларида кўрилган рағбат келажакда козонилажак ғалаба ҳазилакам бўлмаслигини кўрсатарди.

Ҳар тарафдан қўшинлар Маккага томон оқа бошлади. Экилган фитна уруғларининг бу қадар мўл ҳосил бериши кўксиларини тоғдай кўтариб юборган, «Қойил бу яҳудийларга», дейишдан ўзларини тиёлмай қолишган эди.

ҲАНДАҚ ҚАЗИЛМОҚДА

Хабар Мадинага етиб келди. Бадр ва Уҳуддаги қўшиндан бир неча бор кўп сонли кўшиннинг йўлга чиқаётгани маълум бўлди.

Уҳуд жанги олдидан жаноби Пайғамбаримизнинг буйруқ ва тавсияларига қулоқ солинмай, душман билан шаҳардан ташқарида жанг қилишга қарор бериш натижасида кўрилган катта талофат мусулмонларнинг кўзини очган, бу сафар ниҳоятда эҳтиёт бўлишни тақозо этар эди.

Яқиндагина қулликдан озодликка чиққан ва бутун вақтини Пайғамбарлар имомининг ёнларида ва у кишининг хизматларида астойдил бел боғлаб ўтказаётган Салмон:

— Ё Набийаллоҳ!.. Бизнинг ўлкамизда ҳандақ қазиб шаҳарни мудофаа қилиш усули бор, — деди.

Батамом янги ва араблар билмайдиган мудофаа йўли эди бу. Қарор берилиб, дарҳол қазиш ишлари бошлаб юборилди. Вақт қисқа, қилинадиган иш эса кўп. Мўминлардан бир қисми қазир, бир қисми қазилган тупроқни ташир эди. Расули акрам ҳам бу ишда шахсан ўзлари иштироқ этдилар, тупроқ ташидилар. У зотни чангтупроққа беланиб, тер тўкатўка ишлаганларининг гувоҳи бўлганлар бу хотираларини йилларча кейин ҳам ҳозиргина кўриб тургандек айтиб юришган.

Эрта тонгдан то шомгача иш давом этарди. Расули акрам (с.а.в.) ишлаётганларнинг ғайратшижоатини ошириш учун: «Оллоҳим, ҳақиқий ҳаёт фақат охират ҳаётидир. Ансорни ҳам, муҳожирни ҳам ўзинг афв эт» мазмунидаги байтни ўқир, ўқиётганда қора терга ботиб ишлаётганларга қулимсираб қараб қўяр эдилар. Улар эса пайғамбарларнинг энг буюгига бошқа бир байт билан жавоб қайтаришарди: «Бизлар, ўлгунча жиҳод қиламиз, деб Муҳаммадга (с.а.в.) боғлиқлик сўзини берган кишилармиз».

Баъзан Жанобимиз ўқиётган байтларининг сўзларини ўзгартирар, вазн ва қофиясини ҳам алмаштирар эдилар ва: «Оллоҳим, мукофот охират мукофотидир. Ансорга ҳам, муҳожирларга ҳам баракотли мукофот бер», десалар, бунга жавобан мўминлар: «Бизлар то тирикмиз, Ислом динида бардавом бўлишга Жанобимиз Муҳаммадга (с.а.в.) боғлиқлик сўзни бердик», байтини ўқишар эди.

Расулulloҳ баъзан Абдуллоҳ ибн Равоҳанинг ушбу байтини ўқирдилар: «Оллоҳим, сен бўлмасанг, ҳидоят йўлини тополмас, садақа бермас, намоз ўқий олмас эдик. Устимизга ҳузур ва сукунат индир. Душман билан тўқнашганимизда оёқларимизга куч, қалбларимизга матонат бер. Улар бизга нисбатан ноҳақлик қилдилар, фитна чиқардилар, биз эса бу фитнадан ўзимизни четга олдик ва йироқ турдик».

Расули кибриё «четга олдик ва йироқ турдик» маъносидаги охириги «абайна» калимасини айтаётганда овозларини баландлатар, «абайна... абайна...» дея такрор қилар эдилар.

* * *

Ҳандақ қазилаётганида ниҳоятда катта бир харсангтош чиқди. Мўминлар қанча уринишмасин, уни парчалай олишмади. Иттифоқо, ҳолдан тойган саҳобалардан бири Пайғамбаримизга:

—Эй Оллоҳнинг пайғамбари, бир улкан тошга дуч келдик, қанча уринмайлик, уни бўлаклашга кучимиз етмаяпти, — деди.

—Мен ҳам бир уриниб кўрайчи, — деб марҳамат қилдилар Расули акрам ва ҳандаққа тушдилар. Қўлларидаги асбоб билан тошга каттик урдилар. Харсангтош майдамайда бўлиб кетди. Бошқа бир ривоятда бу тошни уч зарбада парчалаганлари, ҳар сафар тошга урганларида навбати билан Яман, Шом, Эрон ҳудудлари фатҳ этилажагини марҳамат қилганлари айтилади.

Ҳаво совуқ, иш қийин, озиковқат танқис эди. Шароит оғир бўлишига қарамай, мўминлар жонларини аямай ишлашар, мунофиқлар эса ё ўзларини гўё ишлаётган каби кўрсатар, ё пайт пойлаб, биттаиккидан жуфтакни ростлаб қолишар эди.

Мўминлар жуда зарур бўлгандагина Пайғамбаримизнинг олдиларига келар, у кишига шароитни тушунтириб, рухсат сўрашар эди. Бу орада Буюк Мавлонинг муқаддас ваҳийини олиб келаётган Жаброили амин пайғамбарлар Султони Мухаммадга (алайҳиссалом) ушбу оятларни етказди:

«Албатта, мўминлар Оллоҳга ва Унинг пайғамбарига имон келтирган зотлардир. Улар (Пайғамбар) билан бирон муҳим иш устида бўлган вақтларида то ундан изн сўрамагунларича кетмаслар. Сиздан изн сўрайдиган зотлар — ана ўшалар Оллоҳ ва Унинг пайғамбарига имон келтирадиган зотлардир. Энди қачон улар сиздан баъзи бир ишлари учун изн сўрасалар, бас, улардан ўзингиз хоҳлаган кишиларга изн беринг ва Оллоҳдан уларни мағфират қилишини сўранг. Албатта, Оллоҳ мағфиратли, меҳрибондир. (Эй мўминлар,) Пайғамбарни чақириниш чакиринишда бир-бирларингизни чақириниш каби қилмангизлар (яъни, у зотни ҳурматэҳтиром билан: «Эй Оллоҳнинг пайғамбари», деб чақиринглар). Сизлардан беркинган ҳолларида (Пайғамбар ҳузуридан) суғурилиб чиқиб кетадиган кимсаларни Оллоҳ яхши билур. (Пайғамбарнинг) амрига хилоф иш қиладиган кимсалар ўзларига бирон фитнакулфат етиб қолишидан ёки аламли азоб етиб қолишидан ҳазир бўлсинлар! Огоҳ бўлинглар, осмонлар ва Ердаги бор нарса, шакшубҳасиз, Оллоҳникидир. У зот сизлар устида турган нарсани (яъни, мўмин ё мунофиқлигингизни) ҳам, (барча бандалар) Узига қайтариладиган (қиёмат) кунини ҳам яхши билур, бас, уларга (ўша кунда) қилиб ўтган амалларининг хабарини берур. Оллоҳ барча нарсани билгувчидир» (Нур, 62-64.)

БАРАКОТЛИ БИР ЗИЁФАТ

Яқинда уйланган бир йигит келди:

—Эй Оллоҳнинг пайғамбари, уйимга бориб келишимга рухсат берсангиз, — деди.

Расулulloҳ унга изн бердилар. Йигитнинг орқасидан эса, «Оллоҳим, Жобирни кечиришингни сўрайман», деб дуо қилдилар. Чунки нозил бўлган оятда ана шундай дуо қилиниши буюрилган эди. Жобир уйига келди. Аёлига:

— Ҳазрати Пайғамбаримизнинг ниҳоятда оч қолганларини сездим, уйимизда ейишга нима бор? — деди.

— Озгина арпа билан битта улоғимиз қолган. Жобир улоқни сўйди, арпани туйди. Гўштни пишириш учун қозонни ўчоққа осди. Сўнг орқасига қайтиб келди ва Расули акрамга:

— Эй Аллоҳнинг пайғамбари, ейишга убу нарса тайёрладим. Бизнинг уйимизга марҳамат қилсангиз. Ёнингизга бирикки кишини ҳам олсангиз бўлади, — деди шивирлаб.

— Нималар ҳозирладинг ўзи, эй Жобир. Жобир уйидаги тайёргарликни айтди.

— Ҳам кўп, ҳам ажойиб, — дедилар Пайғамбаримиз. — Дарҳол аёлингнинг ёнига бор, мен бормай қозонни ўчоқдан олмасин, нонни ҳам тандирдан узмай турсин. Кейин у ерда ишлаётганларга қарадилар. Баланд овозда:

— Қани, юринглар, Жобир ҳаммамизни зиёфатга чақиряпти, — дедилар.

Бу эълонни эшитган Жобирнинг пешонасини тер қоплади. Қулоқларига ишонмас эди. Ҳамма эшитмасин, деб шивирлаган ҳолда чақирилган бу кичкинагина зиёфатига ҳамманинг таклиф қилинишини хаёлига ҳам келтирмаган эди. Энди бу гапларни таҳлил қилиб ўтирадиган ҳолат эмас. Нима бўлса ҳам, унинг уйига ҳамма чақирилгани аён! Ўрнидан туриб: «Йўқ, мен сизларни уйимга таклиф «қилмаяпман, ҳеч қандай зиёфат йўқ!» дея бақира олмасди ахир. Ночор уйига йўл олди. Ҳаяжондан бўғилаёзган эди у.

— Хотин, шарманда бўлдик. Расулуллоҳ хазратлари бутун хандақчиларни — мухожиру ансорни уйимизга олиб келяптилар, — деди.

— Жаноби Пайғамбаримиз қанча овқатимиз борлигини сўрадиларми?

— Ҳа, сўрадилар.

— Ундай бўлса, ташвиш тортишнинг ҳеч ҳожати йўқ. Оллоҳ ва расули нима қилишни биздан яхши билади. Бу жавоб Жобирдаги ташвишни анча кетказди.

Уйланишдан олдин кўпни кўрган, тажрибали, фаҳмфаросатли, сингилларига оналик қила оладиган бир хотин олиш орзуйида эди. Ушалган орзуйининг мевасини кўраётган эди ҳозир. Бу қадар меҳмонни қандай кутиб оларканман, дея талвасага тушганида, хотинининг бу ҳолатни буюк бир таваккул билан кутиб олиши Жобирни ҳайратга солди.

Бир оздан сўнг саккиз юздан ошиқ, очликдан силласи қуриган бир жамоат Ҳазрати Пайғамбаримизга эргашиб, Жобирнинг уйига етиб келди. Жанобимиз аёлга:

— Сен менга ёрдам бер, нон пиширадиган бир аёл чақир ва гўштни менга қолдир, — дедилар.

Келган аёлнинг ёрдами билан пиширилган нонлар Расулуллоҳга берилар, набийлар Сарвари эса нон устига гўшт қўйиб ўртоқларига узатар эдилар.

Ана шундай давом этди бу зиёфат. Расулуллоҳнинг ёнларига навбат билан келишар, насибасини олганлар хурсанд, бир чеккада ўтириб қорнини тўйғазар эди. Бу ҳолатни кўриб, Жобирнинг кўзлари қувончдан порлаб кетди.

Келган меҳмонларнинг ҳаммаси тўйди, бироқ нон ҳам, гўшт ҳам тугамади. Қозондаги овқатдан ҳеч олинмаган эди гўё. Зиёфат тугаганидан сўнг Расули акрам (с.а.в.) Жобирнинг хотинига:

— Буларни сен егин, қўшнилариингга ҳам бер, — дея марҳамат қилдилар.

Ўша куни гўшт кечгача тўхтовсиз равишда қўшниларга тарқатилди.

Зиёфатдан кейин меҳмонлар қазиш ишини давом эттириш учун яна хандаққа йўл олишди.

* * *

Бошқа бир куни Башир ибн Саъднинг хотини кичик қизига бир тугунча бериб:

— Отангга ё тоғангга олиб бор, — деди. Қизча йўлга тушди.

Ҳандақда ишлаётганлар ичида отасини ё тоғаси Абдуллоҳ ибн Равоҳани излаб, у ёқбу ёққа қараб юрар эди. Иттифоқо, бир овоз келди:

— Қани, бу ёққа келчи, қизалоғим!

Чақирган Ҳазрати пайғамбаримиз эдилар. Қизча у кишининг ёнларига келди.

— Қўлингдаги нима?

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, онам юборган тушлик вақат. Отам билан тоғамга олиб боряпман.

— Қани, келтирчи.

Расулulloҳ ҳовучларини очдилар. Қиз тугунни бўшатди. Тугундаги хурмолардан икки ҳовучлари тўлмади. Расули акрам бир дастурхон ёзилишини буюрдилар. Қўлларидаги хурмоларни дастурхон устига сочиб ташладилар. Ёнларидаги бир кишига:

— Ишлаётганларни овқатга чақир, — дея марҳамат қилдилар.

Ҳандакда ишлаётган ҳамма дастурхон атрофига тўпланди. Барчанинг қорни тўйиб, яна ишга қайтди. Ваҳоланки, дастурхонда тугундан олиб ташланган бир ҳовуч хурмо турар эди.

* * *

Қазиш иши, ораорада мўминларнинг кайфиятларини кўтарувчи, имонларига қувват берувчи воқеаҳодисалар билан безанмоқда эди. Қазилган тупроқ замбилларда ташилар, кайтишда бу замбилларга тош юклаб келтирилиб, бир жойга йиғилар эди. Бу тошлар душманга қарши қўлланилади.

Салмон ўта барвастабақувват, ишнинг кўзини биладиган одам. Қилган иши кўзни қувонтирарди. Худди ибодат қилаётгандай нашъа билан, чарчаш нималипши билмасдан, ғайрат ила меҳнат қилаётганини кўриб, хайрон қолмаслик мумкин эмасди.

Бир гал муҳожирлар билан ансор ўртасида Салмоннинг кимлиги тўғрисида тортишиб қолишди.

Салмон анча йиллар илгаридан юртимизда яшайди. Шу сабабли уни ансорлардан деб билиш лозим!

Йўқ, у Мадинанинг маҳаллий халқидан эмас. Ташқаридан келгани ҳаммага маълум. Ким нима деса десин, у муҳожирлардан ҳисобланади!

Бу гапсўзлар аслида Салмонга нисбатан мусулмонларнинг севги-ҳурмат тўла ифодалари эди. Бу самимий баҳсга Пайғамбаримизнинг ўзлари чек қўйдилар:

— Салмон биздан. У бизнинг оила аъзоларимиздандир!

Салмон ҳаяжондан титраёзди. Дунёда эшитиши мумкин бўлган энг буюк тақдирловчи сўз эди бу! Ҳар қандай ўлчов-мезон вақти билан ўзгаради, арзимас ҳолга келади, бироқ ўзгармайдиган, кийматини йўқотмайдиган ўлчов Оллоҳ ва расулининг ўлчовидир. Инсоният тарихи таниган энг мукаддас, энг азиз оила пайғамбарлар сарварининг оиласи эмасми?! Бу оиланинг хизматкори бўлиш ҳам тасаввурга сиғмас, эришилмас шарафку! Ҳолбуки, Оллоҳнинг расули Салмонни ўз оилаларидан санаб, тенгсиз бир саодат бахш этган эдилар бу саҳобага!

Кутмаган эди бундай бир илтифотни... Бунга лойиқ эканини бир зум бўлсада хаёлига ҳам келтирмаган эди. Мақсади ва ғояси Раббининг амрларини кучи етганича тўла адо этиш, Пайғамбарнинг йўлларидан қилча адашмай юриш, Оллоҳ ва расули «ўл» деган жойда ҳеч иккиланмай ўлиш дунёда булардан бошқа катта умид орзуйи йўқ эди унинг!

Кўзларини беаган ёшларни артишга эҳтиёж сезмай, буюк бир ғайратшижоат билан яна ишига шўнғиб кетди. Қалби Раббига йўналган. Буюклар Буюги воситасида унга эҳсон этилган бу иззат-икром учун Раббига ҳамд ва шукрлар айтар, ора-сира гўзалликда бекиёс бўлмиш Пайғамбарига қараб кўяр, у зотнинг гул юзларини хаёлига нақш этишни хоҳлар эди.

Макка...

Кўзишта қара, эй Абу Суфён. Бу сафар жиддийроқ ҳаракат қилайлик. Ухудда бўлганидек, ишни ярим йўлда қолдирсак, ҳозирданок уйларимизга қайтганимиз дуруст.

Йўқ, йўқ! Бу сўнги юришдир. Қайтишимизда Муҳаммадни ортиқ нафас олмаётган ҳолда

кўрасан. Ўртоқларидан ҳам биронтаси тирик қолмайди.

—Бадрда саккиз кун туришибди. Олдисотди қилиб, қўлларини силтабсилтаб кетишибди. Қурайш қўшини йўлдан орқага қайтгани, кўрқиб, ха, ха, кўрқиб, юрагини ҳовучлаб, қайтгани ҳамма ерда овоза.

—Бу сафар олдингиларнинг алами чиқади, ишонаверинглар гапимга.

—Чикмаса, шу қадар инсоннинг бир жойга тўпланганига ачинаман.

Хоссатан, яхудийларнинг гижгижловига учганлар Мадинада битта ҳам мусулмонни қолдирмаслик орзуи билан илгарилашарди. Ниҳоят, узоқдан Мадина тоғлари кўринди.

— Эртага бу ерларда бургут, қарғақузғунлар байрам қилишади. Уларга катта бир зиёфат тайёрлаб берамиз.

Мана шу қиличларимиз, найзаларимиз тайёрлайди уларнинг бу дастурхонини.

— Ҳозирданок ер билан яксон ўликларни кўргандай бўляпман.

Шу каби ўзаро суҳбатлар қуришиб, улар Мадина яйловларига келиб қўнишди. Фақат бу сафар ҳайвонлари учун мўлкўл озуқа топишолмади. Ўтўлан ўрилган, сомон йиғиб олинган эди. Ухудда бўлганидек, далаларни, боғларни пайхон этиш имкониятидан маҳрум қолишган эди.

Абу Суфён жосуслари олиб келган хабарни эшитиб, ақлдан озаёзди.

— Нималар деб алжираяпсан ўзи?! — деб бақирди.

— Тўғрисини айтяпман. Шаҳар атрофи кенг ва чуқур хандақ билан ўраб олинган.

— Аммо... бу бўлиши мумкин эмас.

— Кўзларимиз билан кўрганимизни айтяпмиз. Шаҳарга киришнинг имкони йўқ.

Абу Суфён бошини бир зум қуйи солди ва ўйга толди. Бундай вазиятга дуч келишини хатто хаёлига келтирмаган эди. Арабларга умуман нотаниш, ҳеч қўлланилмаган мудофаа қаршисида урушишга тўғри келяпти! Толеидан норози бўлиб, қаттиқ сўқинди.

—Ўзим бориб, кўзим билан кўришим керак! — деди. Ёнига бир неча кишини олиб олға юрди. Хандақни ва унинг ичида ишлаётганларни кўрди. Хандақнинг эни, бўйи ва чуқурлигини чамалаб хисоблади, кейин фикрини ёнидагиларга билдирди:

— Бу хандақдан ўтиш жуда ҳам қийин бўлади. Яхудийлар ҳам шу фикрда эканликларини бош чайқаб маълум қилишди.

Хандақнинг у томонида саф тортиб турган мўминлар шунчаки буларнинг истикболига чиқишмаган ахир.

ХИЁНАТ

Ярим тун.

Қурайза яхудийларининг раиси Каъб ширин уйқусини чала қолдиришга мажбур бўлиб ўрнидан турди ва эшикка томон юрди.

— Ким у! — деб сўраган эди, келган киши овоз берди:

— Мен Хуйайй ибн Ахтобман.

Каъб титради. «Бу одам яхши ниятда келмаган бўлса керак?» деган ўй ўтди хаёлидан.

— Мендан нима истайсан?

— Хайф сенга, эй Каъб, одам деган меҳмонни ҳам шунақа кутиб оладими?! Аввал эшикни оч, ичкарига кирайин.

Каъб эшикни очмади. Гапни чўзиб ўтирмай, тўғрисини айтақолди:

—Менга қара, эй Хуйайй, сен хосиятсиз бир одамсан. Шу пайтгача сени шундай деб таниганман. Ҳозир ҳам менинг уйимга бир балони бошлаб келаётганга ўхшайсан. Билиб қўй, мен Муҳаммад билан сулҳ тузганман. Бу сулҳни бузишни истамайман. Шунга ҳам айтиб қўяй, ҳозиргача мен ундан фақат вафо кўрдим, тўғрилиқ кўрдим.

—Хайф сенга, эй Каъб, аввал эшигингни очмайсанми, одамга ўхшаб гаплашайлик.

— Йўқ, очолмайман.

— Сен аслида мени, овқатимни еб кетади, деб кўрқиб ичкарига киргизмаяпсан. Хасис, овқатинг бошингдан қолсин.

—Оллоҳ балоингни берсин, кир ичкарига, шумқадам!

— Мен дунёнинг шоншарафию саодатини оёғинг остигача олиб келсаму, остонанг олдида ҳақорат қилиб қувшинг нимаси, эй Каъб?! Афсус, афсус, насибасиз одам экансан! Шу онда энгиб бўлмас кўшинни қўмондонлари, обрўли зотлари билан бирга Мадина остонасига олиб келиб қўйибман. Қўшин Румадаги сел тошқинидай бир вазоҳатда ҳозир. Муҳаммадни ва атрофидагиларни ердан ўтўланни юлиб олгандай қўпормагунча ортга қайтмасликка келишдик!

Бу гапларни эшитган Каъб бундай жавоб берди:

—Гумбурлаган, чаққан, бироқ ерга бир томчи ҳам ёмғир ташламаган булут! Сенинг сўзларинг ана шундан бошқа нарса эмас! деди Каъб ва кечанинг бу соатида келган хосиятсиз меҳмонни яна бир бор бошданоёқ синчиклаб текширди. Сўнгра ёлворгансимон бир овозда:

— Эй Хўйайй, агар бир яхшилик қилмоқчи бўлсанг, бизни тинч қўй ва дарҳол бу ердан кет. Чунки менинг Муҳаммаддан кўрганларим фақат тўғрилиқдир, вафодир.

Хўйайй расман қувилишига қарамай, кетмади. Қўйнидан кириб қўлтиғидаи чикди ва, ниҳоят, Каъбни алдашга муваффақ бўлди. Шу шарт биланки, мабодо келтирилган қўшин ишни чала ташлаб кетадиган бўлса, Хўйайй келади ва Каъб билан бирга Қурайза яхудийларига қўшилади; бошга келган мусибат бирга баҳам кўрилади.

* * *

Душман келишига қазини ишлари ҳам ниҳоясига етди. Фақат бир жойдагина ҳандақ сал саёз ва сал энсизроқ бўлиб қолган эди. Жаноби Расулulloҳ асосий хавф шу жойдан келишидан хавотирланиб, бу жойни алоҳида ҳимоя қилишни ўйладилар.

Мўминлар хаяжонланишар эди. Чунки шу кунга қадар бунчалик катта кўшинни кўришмаган эди. Бу орада Қурайза қабиласидан келган бир элчи набийлар Султони Ҳазрати Пайғамбаримизни топди ва улар ўртадаги шартномани бузганларини маълум қилди.

Бу хабар яхшиликдан далолат эмасди... Шулар тинч турганида, ҳеч бўлмаса, улардан келадиган хавфнинг олдини олишга вақт кетказилмасди. Вахоланки, энди улар ҳам душман қўшини сафидан жой олишибди.

Пайғамбаримиз (с.а.в.) туйқус келган бу хабарнинг тўғри ё нотўғрилигини аниқлаш учун Саъд ибн Муоз билан яна уч кишини вакил қилиб йўлга чиқардилар. Хабар тўғри бўлиб чиқса, мавҳумроқ ифодалар билан тушунтирилади. Агар яхудийлар хали ҳам эски келишувга содиқ қолган бўлсалар, вазият очиқойдин айтилади.

Вакиллар аҳвол янада ёмон эканига гувоҳ бўлишди. Устигаустак, яхудийлар Пайғамбаримиз ҳақларида ёмон ва бўларбўлмас гаилар тарқатишган эди. Огоҳлантиришларига қарамай, ўрталарида ҳеч қандай ҳақ ва ҳуқуқ қолмаганини айтишди.

Катъиятли Саъд ибн Муоз уларга ўзлари тушунадиган тилда жавоб берди. Сўнгра вакиллар Мадинага қайтишди.

— Адал ва Кора, — дейишди.

Набийлар Султони (с.а.в.) жанобимиз дарров англадилар. Адал ва Кора қабилалари қандай хиёнат қилган бўлишса, Қурайза ҳам сўзидан қайтди, хиёнат қилди дейишгани эди бу.

Пайғамбаримиз ҳандақ ёнида тошлар билан ўраб қўйилган вақтинчалик масжидга кирдилар, қўйлақларига ўраниб, анча пайтгача ўтирдилар. Эҳтимол, ҳар доимгидек, Буюк Мавлодан мадад сўрагандирлар, яхудийларнинг хиёнатлари каршисида мўминларнинг довдираб қолмасликларини истаб дуо қилгандирлар. Ниҳоятда хафа эканликлари билиниб турарди.

Мунофиқларга яна қулай фурсат туғилди: мўминларни чўчитиш мақсадида завқшавқ

билан ташвиқот қила бошлашди:

— Муҳаммад бизга Кисронинг, Қайсарнинг саройларига эгалик қилишимиздан гапирган эди. Ваҳолнки, бу ерда биз ҳатто кичик ҳожатга ҳам боролмайдиган ҳолдамиз. Гапининг туруми борми ўзи...

Бу каби ёқимсиз гапсўзлар билан мўминлар ўртасига фитна, қалбларига кўркув солишга ҳаракат қилишарди.

— Оллоҳнинг расули бизга ваъда қилганларнинг бари ёлғон экан. Қайтинглар, эй Ясриб халқи, ҳеч бўлмаса жонларингизни сақлаб қолинглар! — деганлар чиқди.

Бу орада ҳақиқий мўминлар душман қўшинини кўрган заҳотлари: «Оллоҳ ва Расулининг бизга берган ваъдаси мана шудир. Оллоҳ ҳам, Расули ҳам тўғри хабар берди», дейишди. Душманларнинг ниҳоятда кўп қўшин билан келиши уларнинг имонларини орттирди, холос.

* * *

Мушриклар ҳандақни кўриб бир оз довирашгаи бўлса ҳам, бироқ «Нима ҳам қилардик, насибамиз қўшилмаган экан, қайтиш керак», дейиш учун келишмаган эди Мадинага. Бинобарин, йўлини топиб ҳандақдан ўтишга ва жанг қилишга қарор беришди. Бир неча кун ўтсин деб фурсат пойлашди, ораорада хужумлар уюштиришди. Лекин ҳар гал мусулмонларнинг отган ўқ ва тошларига дуч келиб оркага қайтишди.

Ухуд жангининг таниқли қўмондони Холид ибн Валид вақтни бекор ўтказмаслик учун отлик аскарлари билан бир неча марта хужумга ташланган бўлса ҳам, ҳатто у ҳам бир иш чиқара олмади. Бироқ ўқлар ва тошлар отиб, кичиккичик тўқнашувлар бўлиб турарди.

* * *

Мушрикларнинг хужумидан кейин аёллар ва болалар шаҳар ичидаги катта мусофирхоналарга жойлаштирилди. Машҳур шоир Хассон ибн Собит ҳам уларнинг ёнида қолди.

Бир куни аёллар жойлашган бино атрофида Қурайза яҳудийларидан у ёқбу ёққа аланглаб юрган бир киши кўринди. Яхши ниятда айланиб юрмагани аниқ эди. Расулуллоҳнинг аммалари Сафиййа унинг бу юришини ёқтирмади.

— Эй Хассон, бор, шу одамни ўлдир! — деди. Хассон ғалати қараш қилди:

— Бундай иш қўлимдан келса, сизлар билан бирга Қолармидим?

Сафиййа уни кўп қистамади. Хассон бирор урушда қатнашмаган, ҳеч сафарга чиқмаган, чиқолмайди ҳам. Тили қилич каби кескир, аммо қўли қилич тута олмасди.

Иш ўзига қолганини ҳис қилган Абдулмутталибнинг жасур қизи рўмолини яхшилаб ўради, қўлига бир таёқ олди, эшикни очиб кўчага чиқди. Аста-секин бориб, «чақирилмаган меҳмон» нинг бошига таёқ билан туширди. У одам нима бўлганини ҳам билолмай ер тишлади.

* * *

Расули акрам (с.а.в.) душман кучлари ялпи хужум бошламасидан олдин қандай бўлмасин уни кучсизлантирмоқчи бўлдилар. Одам юбориб, Фазора қабиласининг раислари Уйайна ибн Хисн билан Хорис ибн Авфни хузурларига чақиртирдилар. Раислар ҳаётларининг қафолатланганига ишонч ҳосил қилгач, келишди. Пайгамбаримиз улардан:

— Мадинанинг дала ва боғларидан чиқадиган маҳсулотларнинг учдан бирини олсаларинг, жанг қилмай қайтиб кетасизларми? — деб сўрадилар.

Икки раис бир-бирига қаради. Пировардида бундай жавоб беришди:

— Бу таклифни қабул қиламиз!

Фаҳри коинот (с.а.в.) бу масалада Авс ва Ҳазраж қабиласи раисларининг ҳам фикрини билмоқчи бўлдилар. Саъд ибн Муоз билан Саъд ибн Убодани чақирдилар. Вазиятни

тушунтириб: «Сизлар нима дейсизлар?» деб сўрадилар.

— Ё Набийаллоҳ, Оллоҳ таолонинг ваҳийи билан шу қарорга келдингизми? — дейишди улар.

— Йўқ. Фақатгина сизларнинг хузурҳаловатингизни ўйлаб шундай йўл тутмоқчиман.

— Эй Оллоҳнинг расули, ундай бўлса, биз бунақа келишувга рози эмасмиз. Чунки бу одамлар умр бўйи бизнинг хурмоларимизни фақат ё меҳмон бўлиб, ёхуд сотиб олиб ея олишган. Мушриклик пайтимизда ҳам улар ҳатто мушугимизни пишт дейишолмасди, энди биз Исломга кирганимиздан кейин ҳосилларимизга эгалик қилишсинми?! Улар билаи бизнинг ўртамизни фақат қилич ажратиб қўяди.

Бу сўзлардан сўнг Жанобимиз:

— Ундай бўлса, ана улар, мана сен! — дедилар. Саъд ибн Муоз узаниб, Усмон ибн Аффоннинг қўлидаги аҳдномани тортиб олди. Ҳали гувоҳлар ёзилмаган, имзо қўйилмаган эди. Шартта йиртиб, отди. Уйайна:

— Бу аҳднома сизларнинг фойдангизга бўларди. Қурайш қўшинига дош берадиган ҳолда эмассизлар, — деди.

Усайд ибн Ҳудайр гапга аралашди:

— Қани, тезроқ туёқларингни шиқиллатингларчи бу ердан. Қўлларингдан келганини қилинглар.

Учрашув тугади. Уйайна билан Хорис орқаларига қайтишди.

АМР ИБН АБДИ ВАДД

Араблар бир шаҳарни узоқ вақт ишғол қилиб туришга ўрганган эмаслар. Бу сафар ҳам ишнинг тезда битишини, ғолиб ва мағлубнинг тез аниқ бўлишини иташарди. Фақат ҳозир рўпараларидан ҳатто тушларида ҳам кўрмаганлари бир ҳандақ чиққан, йўллари тўсилган эди. Узоқузоқдан отилган тошлар, ўқлар билан бу ишни битиришнинг имкони йўқ. Бир неча кун ана шундай ўтди.

Ниҳоят, бир куни Амр ибн Абди Вадд бошчилигида беш киши отларини қаттиқ ниқтаб хандақдан ўтишга муваффақ бўлди.

Амр, ёши ўтган бўлишига қарамай, анча эпчил, мард ва жасур киши эди. Бадр жангида яраланган, шу сабабдан Уҳудда қатнашолмаган. Бадрнинг интиқомини олмагунча ювинмасликка, мушканбар сурмасликка қасам ичган эди. Отини қичаб олға юрди, мусулмонларга яқинлашгач, бор овози билан ҳайқирди:

— Мен билан ким олишмоқчи бўлса, келсин!

Ҳеч ким бу таклифни қабул қилишни хоҳламасди. Ниҳоят, Али ибн Абу Толиб (р.а.) ўрнидан турди:

— Ё Набийаллоҳ, рухсат беринг, унга қарши мен чиқай, — деди.

— Ўтир, эй Али, бу Амрдир.

Ҳазрати Али Расулulloҳнинг бу буйруқларини эшитгач, ўтиришдан бошқа иложи қолмади.

Набийи акрам бу сўзлари билан Амрнинг ҳақиқатан хавfli одам эканини билдирган эдилар. Амр энди:

— Ўлгач жаннатга киришига ишонадиганлар қани?! Қаерда қолдиларинг!? Мен билан куч синашадиган бир мард топилмайдими орангизда? — дейишга ўтди.

Ҳақиқатан мард киши эмасми, ўзига ярашиқли бир овозда бақираётган эди. Овозидан ўлим ҳиди келар эди гўё. Бир муддат кутди. Яна ҳеч ким унга рўбарў бўлмади.

Амрнинг хўроз каби қичқаришига чидаб туролмаган Ҳазрати Али яна у билан олишишга рухсат сўради, лекин Пайғамбаримиз аввалги сўзларини такрорлагач, яна жойига ўтиришга

мажбур бўлди. Бироқ бу дардга бир чора топилиши керакку! Юзларча мусулмоннинг қаршисига бемалол чиқса, бемалол майдон ўкиса... Ахир, унинг овозини ўчириш керак эмасми? Амр ҳаддидан ошмоқда эди:

Бақиравериб, овозим бўғилди. Йўқми жаннатни соғинган? Тезроқ юборақолай ўша ёққа!.. дея ҳайқирар экан, Ҳазрати Али (р.а.) учинчи бор ўрнидан туриб кетди ва:

Ё Набийаллоҳ, рухсат беринг, бу билан олишайин! — деди.

Расули акрам учинчи бор айна сўзни айтдилар:

— Эй Али, бу Амрдир.

Амр бўлса ҳам, у билан олишмоқчиман. Мен ҳам Алиман!

Алининг бу гапларидан сўнг Расулуллоҳ зулфиқор деб номланувчи қиличларини унга бердилар. Зирхларини ҳам унга кийдирдилар. «Оллоҳим, Бадрда Убайдани, Уҳудда Ҳамзани олдинг, энди Алини менга бағишла», дея дуо қилиб кузатдилар.

Амр қаршисида бошданоёқ зирх билан ўралган, кўзларигина йилтираб турган рақибни кўрди.

—Кимсан ўзинг? — деб сўради.

—Али ибн Абу Толибман.

—Отанг менинг дўстим эди. Отангнинг юзхотири, ҳаққиҳурмати, сени ўлдиришни хоҳламайман. Қарибқартайганлар, бу дунёдан насибасини олган, ҳаётдан умидини узган бирор киши йўқми? Келсин ўшалар, уларни жўнатай нариги дунёга.

—Бекорчи гапларни кўятур, эй Амр! — деди Ҳазрати Али. — Эшитишимча, сен урушаётган одамингнинг икки таклифидан бирини бажо келтирар эмишсан. Менинг ҳам сенга икки таклифим бор.

—Қандай таклифлар?

—Ислом динини қабул қилишга чақираман сени.

—Бу иш ҳеч ҳам мумкин эмас! Бошқа таклифингниайт.

—Мен билан жанг қил бўлмаса.

—Аммо сен ҳали ёшсан. Сени ўлдирмоқчи эмасман.

—Мен эсам, аксинча, сени ўлдиришни жонжон деб истаяпман.

Амрнинг бошига кон қуйилгандай бўлди. Бир ёш нигитнинг ҳаётини унинг ўзига бағишламоқчи бўлсаю, ундан бундай қўпол жавоб олса?! Кечириб бўлмас ҳолат бу! Энди бу ишга чек кўйиш керак!

Амр қиличини суғурди ва отини Ҳазрати Алининг устига сурди.

— Эй Амр, сендек жасур кишига шунақа кураш ярашадими ҳеч? Сен отдасан, мен яёв.

Амр бу эътирозга жавоб бермади. Дархол отидан тушди. Отнинг оёқларига қилич тортди. Томирлари кесилган от ўша жойида йиқилди. Шўрлик жонивор иккинчи зарба бўйнига тушишидан беҳабар эди. Бу зарбадан сўнг у ўзини ўнглаёлмади.

Ёввойи ҳайвондек кутурган Амр кўрқинчли бир овозда:

— Мана, мен ҳам яёв бўлдим, эй Али! — деб ҳайқирди.

Олишув бошланди. Ўзаро ҳужумлар билан бир-бирини синаган икки баҳайбат жангчи голиб чиқиш учун бутун куч ва маҳоратларини ишга солишарди. Осмонга ўрлаётган чангтўзондан ўртадаги жанг қандай кетаётганини билиш мумкин бўлмай қолди. Вақт ўтган сайин Амр осонгина енгиб бўлмайдиган бир рақибга дуч келганини фаҳмлай бошлади. Ўзи ёши ўтиб қолган, ҳатто анчамунча қариган эди. Қаршисида эса, йигирма уч — йигирма тўрт ёшлардаги чайир йигит. Бу ишни тезда бир ёқлик қилмаса, вақтдан ютқазishi тайин. Ана шуларни ҳисобга олган Амр қиличини баланд кўтариб, зарб билан урди. Қилич Алининг қалқонини кесиб, бошини жароҳатлади. Дархол қарши ҳужумга ўтган Али зулфиқорни шиддатла рақибига солди. Бу зарбадан узоқ йиллар мардлиги ва қахрамонлиги билан донг таратган Амрнинг боши танасидан жудо бўлди ва кум устида бир тўп каби юмалаб кетди.

Бошсиз қолган вужуд баҳайбат дарахт танаси янглиғ «гуп» этиб кулади ерга.

Ҳали нималар бўлганидан беҳабар, аммо ниҳоят даражадаги ҳаяжон билан натижани кутаётган мусулмонлар сал ўтмай, ўзлари танийдиган овознинг юксак пардаларда «Оллоху акбар, Оллоху акбар!» дея такбир келтирганини эшитишди. Бу овоз уларнинг ичларидаги ҳаяжонни қувончга чевириб юборди.

Амрнинг ерга чўзилганини кўрган Дирор билан Навфал биргаликда Ҳазрати Алига ташланди. Булар Амр билан бирга ўтган тўрт кишидан иккиси эди. Ҳазрати Али уларга пешвоз чиқди. Лекин улар жанг қилишдан қочишни афзал кўришди. Орқадан етиб келган Алининг ўртоғи Зубайр Навфални кувиб етди ва бир қанча зарба билан унинг хаёт дафтарига нуқта кўйди.

Ҳандақнинг бу тарафидаги мушриклар бўлаётган воқеаларни алам ва изтироб билан кузатиб туришарди. Амрдек ишончли, жасур бир кишининг ерда жонсиз ётиши ачинарли ҳол эди, албатта. У шундай Амр эдики, Уҳудга чиқиши учун Қурайш қабиласи уни махсус таклиф билан чақиртирган. У кўшилган карвонга хужум қилишга ҳеч ким ботинган эмас.

Бир сафар чоғида карвонга хужум қилган қарокчилар гуруҳига бир ўзи бас келган, уларнинг додини берган. Умар ибн Хаттоб бу воқеанинг шоҳидларидан эди.

Қайтақайта майдонга чорлаганида, ҳеч ким юрак ютиб «Мен чиқаман», демагани, Ҳазрати Алига Расули акрам: «Утир, эй Али, бу Амрдир», дея у билан жанг қилишга дарҳол рухсат бермаганлари шундан эди.

Ҳандақнинг четига келган бир неча мушрик:

— Амрнинг жасадини бизга тошнирсангиз, эвазига ўн минг дирҳам пул беришга розимиз!
— дея бақирди.

Бу таклиф Жанобимизга етказилганида, ул Зоти муҳтарам:

Жасад ўзларингизга буюрсин. Биз ўлик пули олмаймиз, — дедилар.

Ва жасад топширилди.

Абу Суфёнга Амрнинг ўзбошича ҳандақдан ўтгани ёқмаган эди. Ахир, атрофини ўраб, унияма, тўртала шеригинияма осонгина ўлдиришлари мумкин эдида. Ҳолбуки, ўраб олишга ҳам ҳожат қолмади. Амр яккама-якка олишувда рақибининг зарбасидан жон берди. Абу Суфён афтини буриштириб:

Бу кун бизга жуда ҳам хосиятсиз келдида, — деди ва жанг майдонидан узоқлашди.

УМУМИЙ ТААРРУЗ

Шаҳар йигирма кундан бери қамалда бўлишига қарамай, бирор натижа кўринай демасди. Тобора кўпчилик бетоқат бўлиб: «Бу ишнинг охири борми ўзи?!» дея бошлашди.

Ниҳоят, бошқа қабилалар билан ҳам маслаҳатлашилганидан кейин Абу Суфён ялий хужумга буйруқ берди. Эрталабдан то шомгача тўхтовсиз давом этган тошбўрон кун ботгандан сўнггина тинди.

Қамал бошланганидан бери бунақа оғир кун бўлмаган эди. Иккала томоннинг ҳам озуқалари тугади, очлик ҳамманинг силласини қуритди. Ҳаво борган сайин совиб, кечки аёз одамларнинг суяксуякларидан ўта бошлади.

Авс қабиласининг каттаси Саъд ибн Муозга бир ўқ тегиб, бўйин томирини кесиб юборди. Яраси жиддий эди. Саъд оёқда туролмай қолди. Дарҳол уни жанг майдонидаги масжид вазифасини ўтаб турган чодирга келтириб қўйишди. Саъд:

Оллоҳим, қурайшийлар билан орада бир жанг қолган бўлса, шу жанггача мени яшат. Агар бу жанг сўнггиси бўлса, менга шаҳидликни насиб айла. Аммо менга қурайзаликларнинг оқибатини кўрсат, — дея инграрди.

Кун ботган, кўпгина мусулмонлар каби, Ҳазрати Умар ҳам пешин ва аср намозларини

ўқишга фурсат тополмаган эди. Мушрикларга лаънат айтиб келар экан, Расули акрамнинг: «Оллоҳ уларнинг (мушрикларнинг) гўрларини оловга тўлдирсин, бизга ўрта намозни вақтида ўқишга фурсат беришмади», деганларини эшитди. Демак, намозни ўқиёлмаган фақат у эмас экан. Шу асно Оллоҳ таолонинг «Барча намозларни ва хусусан ўрта намозни сақланглар...» (Бақара, 238) оятидаги «ўрта намоздан мурод аср намози экани маълум бўлади.

Намозни эндигина адо этиб бўлишган эди ҳамки, Ғатафон қабиласидан Нуайм ибн Масъуд исмли бир шахс Жанобимиз билан кўришмоқчи эканини айтиб, қўшин қароргоҳига келди. Уни Расули акрамнинг хузурларига келтиришди.

— Эй Оллоҳнинг расули, мен сиз олиб келган динни қабул этганман. Мусулмон бўлганимдан ҳеч кимнинг хабари йўқ. Менга хоҳлаган ишингизни буюринг, бажара йин. Унчамунча ишни уддалайдиганларданман, — деди у.

Расулуллоҳ (с.а.в.) хурсанд бўлдилар:

— Аммо сен ёлғиз бошинг билан нима ҳам қила олардинг?! Агар кучинг етса, уларни (душманни) бизлардан узоқлаштиришга уриниб кўр. Чунки ҳарб тадбир олиш ва чора топиш ҳамдир. Нуайм вақтни ўтказмай, янги олган вазифасини адо этишга кетди.

Аслида, у ҳам барча қатори бир одам эди. Бир пайтлар Абу Суфён йигирма туя эвазига ёллаб, мусулмонларни Бадрга чиқишдан айнитиш учун юборган киши шу эди.

Нуайм бу сафар нималар қилади? Бу дафъа у қиладиган хизмат ўтган кунларининг каффорати бўлармикан?! Йўлйўлакай ишнинг режасини тузиб борди. Кўп ўтмай, Қурайза яхудийларига улашди.

— Хуш келибсан, бизни роса хурсанд қилдинг, эй Нуайм! — деб кутиб олишди яхудийлар.

— Хушвақт бўлинглар, эй қурайзалик дўстлар.

— Нима хабарлар олиб келдинг бизга? Нуайм афтини буриштирди.

— Хабар кўп, унинг устига, яхши хабарлар эмас.

— Қандай ёмон хабар экан?

— Ёмони... — деди Нуайм ва бир оз тўхтаб қолди. — ...Сизларга ҳурматимни, садоқатимни биласизлар, шундай эмасми?

Албатта, эй Нуайм, сени ишончли, яхши дўст деб биламиз.

— Ундай бўлса, эй Қурайза халқи, сўзларимга яхшилаб қулоқ солинглар. Қурайш иешволаридан бир неча кишини гаровга олмай, зинҳор урушга кирманглар. Бу кишиларни хавфсизлигининг кафолати сифатида гаровда ушлаб туришларинг лозим.

— Бунга нима эҳтиёж бор, эй Нуайм? Биздан ниманидир сир тутяпсан, шекилли?

— Хайрият, тушуна бошладиларинг.

— Нимани айтмоқчи эдинг, гапиравер.

Нуайм овозини янада пасайтириб, муҳим бир сирни очаётгандек, бундай деди:

— Эй Қурайза халқи, шуни яхши билингларки, Қурайш билан Ғатафон қабилаларининг вазияти сизларникига ўхшамайди. Бу юрт сизларнинг юртингиз. Молларингиз, аёлларингиз, болачақаларингиз ҳаёти шу тупроққа боғлиқ. Хоҳласаларинг ҳам, бу ердан чиқиб кетолмайсизлар. Қурайш ва Ғатафон қабилаларига келсак, улар Муҳаммад билан жанг қилиш учун келишди. Сизлар уларга ҳамдарад, ҳамдам бўлдиларинг. Бироқ уларнинг юрти бу ерда эмас. Моллари, аёллари, болалари ўзватанларида қолган. Ютишсаку, хўбу хўб, дўппиларитор келиб қолса, «Макка, қаёқдасан?» деб сизларни

Муҳаммад билан ёлғиз қолдиришадида, бадар кетишади.

Нуайм атрофида ўзига диққат билан қулоқ солиб турганларга бир-бир кўз тикиб, сўзида давом этди:

— Муҳаммад қаршисида ёлғиз қолсаларинг, бир нима қила олмасликларингни билишларинг керак. У пайтда сизларни фақат мағлубият кутади.

Нуаймнинг гапларига ҳеч ким эътироз билдирмади. Эътироз билдиришолмасди ҳам.

Йигирма кундан ошибдики, кўзга кўринадиган бирор натижа бўлмайти. Ҳаво кунданкунга совиб борар, емак камайган, сабр косалари тўлган эди. Асрлар оша ҳеч кўрилмаган, эшитилмаган, ўрганилмаган жанг турига дуч келган арабларнинг бу қадар узоқ давом этувчи камалга чидашлари қийин эди.

—Энг тўғри гапни гапирдинг, эй Нуайм!

—Валлоҳи, ягона йўл шу.

— Бизнинг дўсгимиз эканингни исботладинг, эй Нуайм!

Нуайм раҳматлар ва чуқур миннатдорликлар остида кузатилди.

Кўп ўтмай, у Қурайш қўшини ўртасида пайдо бўлди. Абу Суфённи топди. Саломаликдан сўнг Абу Суфёндан сир сақлаши ҳақидаги ваъдасини олиб, қуйидагиларни айтди:

— Яхши биласизки, яхудийлар Муҳаммад билан тузган ахдномаларини бузганларига пушаймон бўлишди. Бир ҳайъат жўнатиб, ундан кечирим сўрашибди ва ахдномани янгилашни таклиф қилишибди. Муҳаммадга: «Истасангиз, Қурайш ва Ғатафоннинг гаровга олинган пешволарини сизга юборайлик, уларнинг бошларини таналаридан жудо қилинг. Ва биз таклифимизда самимий эканимизга ишонч ҳосил қилинг. Кейинчалик эса, биргалашиб уларга томон юриб, ҳаммасини гумдон қиламиз», дейишибди.

Абу Суфён бу янгилликни ғоят диққат билан тинглади. Нуайм гапни кўп чўзиб ўтирмади:

— Муҳаммад бу таклифни қабул қилди. Вей, Абу Суфён, мабодо яхудийлар сиздан гаров учун одам сўраб келса, аҳмоқ бўлманг. Сизга айтадиганларим шулар эди. Энди менга рухсат беринг, кетайин.

Сўнгра тўғри Ғатафон қабиласига келди. Ғатафон ўзининг қабиласи. Бу ерда обрўэътибори, ҳурмати бор унинг. Қурайшга айтганларини уларга ҳам такрорлади.

Эрта тонгда Икрима ибн Абу Жаҳл бошчилигида бпр ҳайъат Қурайза яхудийлари хузурига келди. Уларни Каъб ибн Асад ва бошқа яхудийлар кутиб олишди. Ҳайъат раиси Икрима:

— Эй қурайзаликлар, сизларга маълумки, биз юрти мизда эмасмиз. Туяларимиз, отларимиз ўлиб битди. Ўзимиз паришон ҳолга тушдик. Бу урушнинг охири келсин, дсймиз. Эртага эрталабдан ҳаммамиз бараварига ҳужумга ўтсак, яхшилаб савашсак. Сўнг ҳаммамиз ишларимизни битириб, уйуйимизга қайтсак. Нима дейсизлар?

Қурайзаликлар номидан Каъб гапирди:

— Эй Икрима, биласан, эртага шанба куни. Биз шанба куни ҳеч бир иш қилмаймиз. Илгари бу кунда бирориш қилишга уринганларнинг бошларига келган бало мусибатлардан вокифсан. Яна бир гапни айтишни истардим. Муҳаммадга қарши жангга киришдан олдин сиз лардан бир неча кишини гаровга ушлаб туришга қарор қилдик. Чунки, айтиб бўлмайди, жангда ютказсак, сизлар бизни бу одам билан ёлғиз ташлаб кетасизлар. Бизнинг эеа, у билан якка курашишга тоқатимиз йўқ. Келганларга масала аён бўлди. Ортиқча музоқарага ҳам ҳожат қолмади. Ўринларидан туришди. Нуайм ҳақли экан, — дейишди қайтишаркан.

—Буларни яхудий деб кўйишибди.

— Бугуигача яхудийларнинг тутуруқсизлиги ҳақидаги гаплардан бошқа нарса эшитмадик. Мана, ҳақиқий башаралари яна бир бор намоён бўлди.

Абу Суфён бу хабарни эшитгач, улуғлар билан тезда маслаҳатлашди. Қабул қилган қарорларини яхудийларга етказишди.

— Ҳатто бир кишини ҳам гаровга бермаймиз! Агар биз билан бирга туриб жанг қилмоқчи бўлсаларинг, марҳамат, жанг қиламиз. Йўқса, ихтиёрларинг ўзларингда!

Қурайзаликларга бу қарор келгач, Нуаймнинг гапи ростлигига ишонч ҳосил қилишди. Ўз навбатида, улар ҳам Абу Суфёнга элчи жўнатишди. Токи гаровга одам олинмас экан, яхудийларнинг урушга кирмасликларини билдиришди.

* * *

Ялпи ҳужум уюштирилганидан икки кун ўтди. Саъд ибн Муоз чодирда даволанаётган эди. Расулulloҳ (с.а.в.) ора-сира унинг аҳволидан хабар олиб турардилар.

Аср намози ўқиб бўлинган. Фаҳри коинот жанобимиз муборак қўлларини дуога кўтардилар: «Эй Китоб юборган, эй ҳисобни тезда қилгувчи Оллоҳим! Душман кўшинини тарқат, тормор эт. Эй қийин аҳволга тушиб қолганларнинг ёрдамчиси, эй аҳволи тангларга мадад бергувчи Раббим! Дардаламим, кадарим, хафагарчилигимни кетказ, бизни ҳаловатга қовуштир. Менинг ва дўстларимнинг бошига келган мусибатларни Ўзинг кўриб турибсан...»

Дуо қиларканлар, Жанобимизнинг юзларида мамнунлик излари кўринди. Қўлларини қайта бор кўтариб: «Шукрлар бўлсин, Оллоҳим, шукрлар бўлсин, Оллоҳим...» дер эдилар.

Шундай оғир бир вазиятда Расулulloҳнинг яхши кайфиятда бўлишларини ҳеч ким ақлига сиғдиролмас эди.

Бироқ Сарвари оламдаги бу ҳолни кўрган мўминлар энди оғир дамлар тугаганини, машаққатлар ортда қолганини, Оллоҳ таолонинг ёрдам ваъда қилганини, самоларга кўтарилган қўлларнинг бўш қайтмаганини фаҳмлашди.

Қуёш ботишга ҳозирланаётган эди. Уфқларга қизиллик югурган, тоғлар кўкқизғиш тус ола бошлаган. Ҳаво анчагина илиқ. Тўсатдан бир шамол турди. Борган сари кучайиб, ердаги чағир қумларни ҳам ҳавога учириб, бир зумда ҳаммаёкни остинустун қилиб юборди. Кечки овқат тайёрлаш учун ёқилган оловлар ўчди, қозонлар ағнади, чодирлар қулади. Кўз очиб бўлмас, ҳеч ким нима қиларини, қаерга боришини, қаерда жон сақлашини билмас эди. Атрофдаги туя овозию отларнинг таҳликали кишнашлари чўкаётган қоронғуликка ўзгача бир дахшатли тус берарди.

Бузилган бирор нарсани тиклашнинг иложи йўқ. Ҳамма жон талвасасида у ёқданбу ёққа югуради.

Мусулмонларнинг аҳволи ҳам яхши эмасди. Очлик, совуқ шамол ва дармонсизлик ҳаммани қийнаб қўйган. Набиййи муҳтарамнинг ёнларида борйўғи уч юзтача киши қолган, кўплар чодирларнинг ипларидан ушлаб олган, қотиб қолгандай эди гўё.

Пайғамбарлар Султони бир муддат намоз ўқигандан сўнг:

— Қайси бирингиз бориб менга Қурайшнинг вазиятидан хабар келтиради? Ўша одамни жаннатда менга шерик қилишни Раббимдан сўрайман, — дея марҳамат қилдилар.

Ҳеч кимдан сассадо чиқмади. Икки ва учинчи дафъа сўровлари ҳам жавобсиз қолди. Шунда Набиййи акрам:

— Эй Ҳузайфа! — дея чақирдилар.

Ҳузайфанинг жавоб бермаслиги мумкин эмасди:

— Амрингизга мунтазирман, эй Оллоҳнинг Пайғамбари.

— Овозимни эшитсанг ҳам, нега жавоб бермадинг?

— Ё Набийаллоҳ, очликдан ва совукдан томирларим қотиб қолди. Асабларимни титроқ тутди. Иякларим бир-бирига ёпишиб қолгани учун овоз чиқара олмадим.

— Қани йўлга туш, душманнинг вазиятини билибкел. Олдимга қайтиб келгунингча зинхор бир кор-ҳол чиқараман деб ўйлама!

Пайғамбаримиз қўлларини юқорига кўтардилар, Улуғдан Улуғ даргоҳга бундай ниёз қилдилар: «Оллоҳим, уни олдидан, орқасидан, ўнгидан, сўлидан, тепасидан ва остидан хифзу ҳимояннга олгин!»

Ҳузайфа Расулulloҳнинг амрларини адо этиш учун йўлга тушди. Бирдан ҳайрон қолди. Ҳаммомга кирган каби исиб кетган эди вужуди. Титраш, совуқ қотиш тарк этди уни. Илиқ ва ёқимли бир ҳаво ўраб олди танасини. Ҳузайфа ортиқ очлик ва дармонсизлик ҳам сезмас, кўркувдан асар қолмаган эди.

Қурайш қўшинига келди. У ёқбу ёққа юрди. Ит эгасини танимади. Бинобарин, уни кўришлари билан: «Шу одам Ҳузайфа эмасми? Дарҳол тутинг!..» дейиш ҳеч кимнинг хаёлига

келмас эди. Ниҳоят, Ҳузайфа Абу Суфён турган ерга келди. У гапирар, ёнидагилар эшитар эди:

— Эй Қурайш жамоаси, сиз ўз юртингизда эмассиз. Кўриб турибсиз, туяларимиз, отларимиз маҳв бўлди. Қурайзаликлар бизга хиёнат қилди. Кутилмаган таклифлар билан олдимизга келди. Бу шамол бизни паришон этди. Қозонлар ағанади, оловлар ўчди, чодирлар қулади. Мен сизларга ватанимизга қайтишдан бошқа ҳеч бир йўлни тавсия қилолмайман. Мана, мен йўлга чиқяпман.

Абу Суфён гапини тугатиб ўрнидан турди, бир неча қадам наридаги туясининг арқонини еча бошлади. Иттифоқо, Ҳузайфанинг кўли ўқдонга борди. Олган ўкни ёйга кўйди ва Абу Суфённи нишонга олиб, ёйни орқага тортди. Худди шу дамда Расули акрамнинг: «Зинҳор бир кор-ҳол чиқараман деб ўйлама», деган сўзлари ёдига тушди. Тортилган ёй аста ўз ҳолига қайтар экан, ҳеч нарсадан хабарсиз Абу Суфён Ҳузайфанинг ғичирлаган тишларини ортда қолдириб, қоронғулик ичида кўздан йўқолди. Нақд бир ўлимнинг эшигидан қайтганини билмас эди у.

— Қани, Ҳарамга қараб олға!..

Уловига шу буйрукни берганлар Абу Суфённинг орқасидан йўлга тушишди.

Бу орада Макка йўлини кўйиб, Қурайза яҳудийларига томон боши эгилган ҳолда оҳиста юриб бораётган бир киши кўринди. Бу одам курайзаликларга Пайғамбаримиз билан ўртасида тузган аҳдномаларни буздирган ва агар бир кор-ҳол бўлса, келиб курайзаликларга қўшилишга сўз берган Хувайй ибн Ахтоб эди.

Холид ибн Валид билан Амр ибн Осс икки юз кишилик отлик билан пича пойлаб туришди. Ҳамма кетиб бўлгач йўлга чиқишмоқчи эди.

Ҳузайфа қайтиб келганида Жанобимиз намоз ўқиётган эдилар. Шу онда атрофнинг бирдан совуганини ҳис этди. Расулуллоҳ намозларини тугатиб, Ҳузайфа келтирган хабарга кулоқ тутдилар.

* * *

Эрталаб куёш чиққанида майдонда мушриклар йўқ, туяларию озиковқатларини ташлаб, аллақачон тарқалиб кетишган эди. Ўлжалар тўпланди, Пайғамбаримизга олиб келинди.

Набийи акрам Мадинага қайтиш ҳақида буйрук бердилар. «Энди хужум қилиш навбати сизларга келди. Бундан кейин Қурайш сизларнинг устингизга кела олмайди!» дея марҳамат қилдилар.

Туяда Мадина кўчаларида борар эканлар: «Оллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳ йўқ. Мулк Уникидир. Ҳамду сано Унга хосдир. У ҳар нарсага қодирдир. Қайтпмиз, тавба этамиз. Қулликда доиммиз. Раббимизга ҳамдимизни такдим этамиз. Оллоҳ ваъдасининг устидан чиқди; қулига ёрдам берди ва якка Ўзи бу кўшинларни тормор қилди», дер эдилар.

* * *

Макка йўлида кўли бўш, тарвузи қўлтиғидан тушган ва бутун умидлари пучга чиққан ҳолда бораётган Абу Суфён кин ва нафрат туйғуларига тўла бир мактуб ёзиб, Мадинага жўнатди. Хатда бундай дейилган эди:

«Бисмик Аллоҳумма (Оллоҳим, сенинг номинг ила).

Мен Лот ва Уззога, Исоф ва Ноилага, Ҳубалга қасам ичиб айтаманки, сизларнинг томирингизни қуритмагунча орқага қайтмаслик нияти билан катта кўшин тўплаб устингизга бостириб келган эдим. Сен эса биз билан тўқнашишни истамадинг. Ҳандаққа суяниб ҳийла ишлатдинг. Ҳолбуки, араблар бундай нарсани билмайди. Арабларнинг билгани найза ва қиличлардир. Сенинг хандаққа таянишингдан мақсадинг фақат бизнинг қиличларимиздан ва очик урушишдан қочиш эди. Уҳуд кунидек бир кунни бошингга солгумдир!»

Мактуб Расулуллоҳга етказилганида, уни ўқитдилар, эшитдилар ва қуйидагича жавоб ёздирдилар:

«Оллоҳнинг расули Муҳаммаддан Абу Суфён Саҳр ибн Ҳарбга! Мактубинг менга етиб

келди. Узоқ йиллардан буён шайтон сени Оллоҳ таолога қарши мағрур қилди, алдаб келди. Устимизга бостириб келишдан мақсадинг — бизнинг томиримизни қуритмагунча қайтмаслик бўлгани ҳақидаги сўзларга келсак, Оллоҳ таоло йўл қўймайдиган иш бу. Ҳақ таоло гўзал натижани бизга беражак. Бир куни менинг Лот ва Уззони, Исоф ва Ноилани, Хубални қандай парчапарча қилишимни кўрасан. Буни сенинг эсингга соламан, эй Ғолиб ўғилларининг аҳмоғи!» («Инсанул уйун», 2/ 657.)

Бу мактуб ҳам Абу Суфённинг мактубини олиб келган одамнинг қўлига берилди.

ҚУРАЙЗА ЯҲУДИЙЛАРИ САРИ

Сарвари коинот Пайғамбаримиз (с.а.в.) йигирма кундан ошган оғир дамларнинг чарчоғини чиқариш учун уйларига келдилар. Қуролларини олиб қўйдилар, ювиниб, пешин намозини масжидга чиқиб ўқидилар. Намоздан сўнг ҳамма уйуйига тарқалди, Фахри коинот ҳам қайтиб уйга кирдилар. Аср намози яқинлашмоқда эди. Иттифоқо, кўрган кишининг хаваси келадиган, чиройли юзли, басавлат, лекин устибоши чангтупроқ, қуролланган бир одам кўринди. Унинг келганини ҳеч ким билмай қолди.

У ким эканини Олий Мавлонинг хос илҳоми орқали Пайғамбаримизгина билар эдилар.

Ё Расулulloҳ, ташладингизми қуролингизни?! Биз ханузгача қуролларимизни ташламадик. Раббим сизга саломлар йўлламоқда. Қани, юринг, кетамиз!

— Қаёққа?

— Бу томонга! дея Қурайза қабиласи яшайдиган макон тарафга ишора қилди. Мен кетямаи, сиз етиб боргунингизча уларни бир силкитиб қўяй.

Қурайза қабиласига олиб борадиган йўл устида турган мусулмонлар Қалб қабиласидан Дихйа исмли кишини зирҳли ва қуролланган ҳолда кўришди. У хайбат билан одим отиб борарди. Бир қараган иккинчи қарашга ботинолмайдиган даражада дахшатли эди важоҳати. «Дихйадай чиройли одам, демак, шунақа азаматли ҳам эканда!» деб ҳайратланишди. У ёлғиз эди. Ғайратидан, хозир етиб борадию тўполон кўтариб юборади, олдидан чиққанни ер тишлатади, ҳаммани паришон этади, деб ўйлаш мумкин эди.

Нима қилмоқчи ўзи бу одам?! Узоқ давом этган ва ҳақиқатан ҳамманинг жонига теккан ғавғолардан кейин бу қадар хирс билан ва бир ўзи қандай савдони бошляпти?! Одамлар ҳеч нарса тушунмай лаб бурганча қолаверишди.

Дихйа қиёфасида келган Жаброили амин (а.с.) кетаркетмас, Расулulloҳ (с.а.в.) Билолни чақирдилар, унга керакли кўрсатмани бердилар. Ўзлари дарҳол қуролларини яна такдилар.

Бу орада саҳобалардан бири кўчамакўча айланиб: «Расулulloҳ буюрдилар: ҳеч ким Қурайза юртига бормасдан аср намозини ўқимасин, тез тўпланинглар!..» деб жар солиб чиқди.

Чарчоқлар бир зумда унутилди. Мўминлар қуролларини олиб кўчага отилишди. Оллоҳнинг ва расулунинг амри бажо этилиши керак, ахир.

Йўл охирлар экан, қуёш ҳам ботиш палласига кирди. Қурайзага етиб боргунча ботиши мумкин. Шу сабабли баъзилар: «Расули акрамнинг асл мақсадлари бизни тезлатиш эди. Ниятлари амалга ошди. Энди вақтини ўтказмай намозимизни ўқиб олганимиз яхшироқ», дейишди ва намозларини йўлда адо этишди.

Бошқа гуруҳ мўминлар эса: «Жанобимиз, Қурайзага бормай асрни ўқиманглар, деганлар», деб йўлда намоз ўқишмади. Шу билан бирга, намозини ўқиганлар ўқимаганларга Ҳеч нарса демади. Ўқимаганлар ҳам ўқиганларга бирор қаттиқ гап гапирмади. Вазиятдан хабардор бўлган Жанобимиз эса «Фалончилар тўғри йўл тутибди», демадилар. Бу билан ҳар икки гуруҳ ҳам мақсадга мувофиқ иш қилганини англаган бўлдилар. Ўзлари ўшанда аср намозини йўлда ўқидиларми ёки Қурайзага бориб ўқидиларми бу ёғи бизга қоронғу.

Қурайза қабиласига биринчилардан бўлиб етиб келган Ҳазрати Алини яҳудийлар қаттиқ

ҳақоратлар билан кутиб олишди. Ҳақоратларининг бир қисми Расулуллоҳнинг (с.а.в.) шаънларига йўналтирилган эди.

Мўминлар биринкетин келиб, қалъанинг атрофини ўраб олишди. Шом қоронғуси чўқар экан, бир томондан, қалъанинг атрофини қуршаган, бошқа томондан, аср намозини ўқишга тутинган юзларча мўмин бир жойга тўпланди.

Энди яҳудийлар бу иш улар истагандай яқунланмаслигини англаб етишди. Қалъа дарвозаларини яхшнлаб беркитишди. Ташқаридан отилган ўқ ва тошларга ўқ ва тошлар билан жавоб қилишди.

Бир неча кун давом этган қамал натижасида озиковқатлари тугай бошлагач, қабила улуғларидан Қайс ибн Наббошни Расули акрамга (с.а.в.) жўнатишди.

Қайс бир пайтлар Бани Назир халқига қилинган муомалага рози эканликларини, мусулмонлар изн беришса, бу ердан кетишларини, ҳатто молларини ҳам ташлаб кетишларини айтди, бироқ унинг таклифларидан биронтаси ҳам қабул этилмади. Унга ҳеч бир шартсиз таслим бўлишдан бошқа йўл йўқлиги тушунтирилди.

Қайс учрашув натижасини етказиш учун Қурайза халқига қайтди. Орадан анча вақт ўтди. Қалъа устидан бир киши:

— Абу Лубоба билан кўришмоқчимиз! — дея бақира бошлади.

Абу Лубоба изн олиб, қалъа ичига кирди. Уни хотинлар, болалар додфарёдлар билан кутиб олишди. Ҳўнгирхўнгир йиғлашар эди.

— Дардимизга дармон бўл, эй Абу Лубоба!

— Бизга бўлган дўстлигингни бугун кўрсат!

— Жонимизни сақлаб қол!

Ялиниб-ёлвораётганларнинг сон-саноғи йўқ. Қаршисидагиларнинг кўзёшлари Абу Лубобани изтиробга солди, юрагини эзиб юборди.

— Нима дейсан, эй Абу Лубоба, таслим бўлайликми? Бизга таслим бўлишни тавсия этасанми?

— Ҳа.

— Хўп, аммо унда нима бўлади?! Бизнинг ҳолимиз не кечади?!

Абу Лубоба бу саволга жавоб бермади. Фақат бир қўли билан соқолини кўтарди. Иккинчи қўлини қилич қилиб бўғзига тиради, «Сизларни ўлим кутади», демокчи бўлди.

Шу заҳоти — у ҳали «қилич қўли» ни пастга туширмай туриб, ичида чақмоқдай чаққан бир оғриқни сизди. «Сен Оллоҳга ва пайғамбарига хиёнат қилдинг!» деган оғриқ эди бу.

Ортиқ бир оғиз ҳам гапирмади, бу ерда бошқа турмади ҳам. Қипқизил бир юз, кўрдек ёнган юрак билан қалъадан чикди. Унга ишонч билдириб юборган буюк Пайғамбарнинг ёнларига шувут юз билан боролмайди энди, «Сизга хиёнат қилдим», деёлмайди!

Тўғри Мадинага йўл олди. Уйига кирди, бир арқон олди. Қилиб қўйган ишини уйидагиларга айтиб берди ва:

— Энди мени масжиднинг устунларидан бирига боғланглар. Оллоҳ таоло тавбамни қабул қилгунича боғлоқлиқ қоламан, — деди.

Шу тариқа, устунга боғланган Абу Лубоба фақат намоз ўқиш учунгина арқонни бўшатар, кейин яна боғлатиб қўяр эди.

* * *

Абу Лубобанинг бу иши Жаноби Пайғамбаримизга тушунтирилганида У зот:

— Олдимга келганида эди уни кечиришини сўраб, Раббимга ёлворардим. Аммо у шундай йўл тутибдими, Жаноби Мавлонинг ҳукмини кутишимиз керак, — деб марҳамат қилдилар.

* * *

Қамал бошланганига ўн беш кунча бўлиб қолди. Ташқаридан ичкарига озиқовқат киритишнинг сира иложи йўқ. Ейишга ҳеч вақо қолмади. Каъб ибн Асад Қурайзанинг пешволари билан охирги марта яна бир бор маслаҳатлашди.

— Нима бўлаётганини кўриб турибсизлар. Бизга учта йўл қолган. Узаро маслаҳатлашиб, бу йўллардан бирини танлайлик, — деди Каъб. — Биринчиси, бу одамнинг йўлидан бориш ва у олиб келган динни қабул қилиш. Энг ишончли йўл шу. Қасам ичиб айтаманки, унинг Оллоҳ вазифалантириб юборган пайғамбар экани ҳаммамизга очиқойдин аён бўлган. Келиши ҳақида Китобимизда хабар берилган пайғамбар бу одамдан бошқа эмас. Сўзимга қулоқ осиб, унга имон келтирсангизлар, жонларингиз, хотинболаларингиз ва молларингизни сақлаб қоласизлар.

Бу гаплар эшитувчиларнинг қулоғига ёқмади. Ғўлдирай бошлашди. Ораларидан бир киши:

— Биз Тавротдан ва Тавротнинг ҳукмидан айрилмаймиз. Тавротни қўйиб, бошқа бир китобнинг ҳукмига итоат қилмаймиз! — деди

Бу гапга ҳеч ким эътироз билдирмади.

— Кейинги таклифнингни айт, эй Каъб, қулогимиз сенда! — дейишди.

— Биринчи таклифимга рози бўлмасаларинг, келинглар, болаларимиз билан хотинларимизни ўлдирайлик, орқамизда ҳеч ким қолмасинда, ўзимиз ҳаётмамот жангига кирайлик. Мағлубиятга учрасак, ортимиздан хавотиримиз йўқ. Ғалабага эришсак, хотин ҳам топилади, бола ҳам...

Бу таклиф ҳам ҳеч кимга маъқул бўлмади. Ғамгин юзлар баттар буришди, қовоқлардан қор ёғилди гўё.

— Эй Каъб, биз бу бечораларни ўлдирсак, унда ким учун урушамиз?!

— Бўпти, сизларга охирги таклифимни айтаман. Биласизлар, бу оқшом шанба кечасидир. Биз бу шанбани қадрлашимизни билганлари учун, эҳтимол, Муҳаммад ва унинг дўстлари эртага биздан ҳеч нарса кутишмайди. Гапимга кирсаларинг, қалъадан чиқамиз, уларни ғафлатдалик пайтларида ёқалаймиз. Умид қиламанки, зафар қозонамиз. Энди ўзларингнинг фикрларингни айтинглар.

— Сен бизнинг шанбамизни ўлдириясан, эй Каъб! Шундай бир таклиф айтяпсанки, биздан аввал бу ишни қилганлар маймунга айланди, адойи тамом бўлди.

Таклифларидан бирортаси ҳам қабул қилинмаганини кўрган Каъб жаҳли чикди:

— Инсон бўлиб, ҳеч бўлмаса бир мартагина ақл ишлатсаларинг эди!.. — деди.

ПУШАЙМОН ОДАМ

Ярим тун. Қурайза қалъасининг дарвозаси секин очилиб, бир одам чикди. Бу одам Қурайза яҳудийларидан Амр ибн Суъдо эди.

Амр анча илгарироқ Набийи акрамнинг (с.а.в.) ҳақиқий пайғамбар эканларини англаб етган эди. Фақат, Абдуллоҳ ибн Салом каби вақтида ҳаракат қилмади, кейинроқ эса, яҳудийлардан андиша қилиб, овозини чиқармай юрди. Бироқ энди пичоқ суякка бориб қадалди. Ё Расулulloҳга олдиларида тиз чўкиб, мусулмон бўлганни маълум қилади, ёхуд ҳеч бир ҳукми қолмаганига тўла ишонч ҳосил қилган бир динда юраверади ва инкор ичида ўлиб кетади. Биринчи йўл саодат соҳилига, иккинчи йўл ҳалокатга олиб бориши аниқ.

Расулulloҳнинг (с.а.в.) ёнларига бориш қийин эмас, аммо «Беш йилдан бун қарларда эдинг? Нста бунчалар кеч келдинг, эй Амр?! Менинг диним энг тўғри, энг ҳақ дин эканини бугун иложсиз қолганинга тушуниб етдингми?!» десалар, нима жавоб қилади?

Амр виждони буюрган томонга қараб кета бошлади. Шу дамгача бир яҳудий ўлароқ юрган бу йўлдан энди у яҳудийликдан абадийан юз ўгирган бир инсон, ўзи танлаган динни очик айтишга жасорати етмаган гуноҳкор бир мусулмон ўлароқ юриб борар эди.

— Ҳей, ошна! Тўхтачи жойингда!

Оббо, бу нимаси бўлди?! Амр ҳеч кимга кўрингиси, ҳеч ким билан гаплашгиси йўқ эди. Виждони билан слғиз қолишни, ҳаётининг сархисобини қилишни хоҳларди. Аммо ҳозир тўхтамаса боши балога қолади...

Мажбуран тўхтади. Бақирган одам кўлида қилич билан яқинлашди

— Қани, кимсан сен?!

Жавоб йўқ. Ҳаракат ҳам йўқ. У Амрнинг юзига боқди.

— Ия, сенмисан? Наҳотки Амр ибн Суъдо «жаноб» лари билан кўришишга мушарраф бўлган бўлсам!

— Ҳа, менман, эй Маслама ўғли Муҳаммад.

— Хўш, бемаҳалда йўл бўлсин?

— Шунини мендан сўрашинг шартми?

— Кимдан сўрайман бўлмасан?! Қаерга ва нима мақсадда бораётганингни билмай, сени қандай қўйвораман?..

— Менга қара, эй Маслама ўғли, кўриб турибсан, қуролим йўқ. Кекса бир одамман. Бу ҳолим билан ҳеч кимга зарарим тегмайди. Бундан ташқари, ёмон бир ниятда келмаётганимга қасам ичаман. Амрнинг овозидаги синиқлик ичидаги руҳий бухронни яққол акс эттириб турарди. Бу овозда самимият ҳоким, бу овозда ўз дарди билан ўзи овора бир одамнинг ҳолатини сезиш мумкин эди.

— Ундай бўлса, йўлинг беҳатар бўлсин, эй Амр!

— Раҳмат, эй Маслама ўғли! Оллоҳ муродиңга етказсин!

Амр у ердан кетди. Юрди, юрди. Ниҳоят, Мадина кўчаларига кирди. Тўғри оламларнинг Султони Жанобимизнинг масжидларига бурилди. Масжид эшигининг остонасига, Расулуллоҳ (с.а.в.) оёқ босганларига қаноат ҳосил қилган жойга юзини қўйди. Инграгансимон овоз аралаш бир нималар деди. Ухламади ҳам, у ердан кетмади ҳам. Соқолини ўша ердаги чағил тошларга қайтақайта сурди.

Шу ҳолда қанча қолганини билмайди. Хўрозларнинг қичқира бошлаши вақт ўтганини, тонг яқинлашаётганини билдирар эди. Остонадан бошини кўтарди. Кўзларидан оққан ёшга чағил тошлар ҳўл бўлган эди. Қоронғуликларни тешгудек ўткир нигоҳларини кўкка қаратиб, Раббига илтижо қила бошлади.

Кейин босган нарсасини эзишдан кўрққан одамдек, аста-секин юриб, у ердан айрилди. Бир неча дақиқадан сўнг қадамини тезлаштирди. Орқасига қарамай борарди. Ниҳоят, шаҳар ташқарисига йўналди. Энди Қурайза қабиласига бормайди. Бир неча соат олдин у ердан умуман қайтмасликка аҳд қилиб чиққан. Бутун борлиғи билан айрилган бу қабиладан. Бу айрилиш уни тушкунликка солмади. Ҳа, қалби катта бир хузун билан тўла, бироқ бу маҳзунликка, кўлидаги қулай бир фурсатни бой бергани сабаб эди, холос. Умрининг охириги йилларида бошига қўнай деб турган бахт қушини қочириб юборишнинг аламига чидаётган эди у. Абдуллоҳ ибн Салом каби мардларча қадам босолмаганлиги, ҳақ йўл эканига ишонган бир йўлда юра олмагани учун виждон азобида қийналаётган эди.

— Амр энди бу ерга ҳеч қайтмайди.

— Қаерга кетяпти?! Қаерларда яшашни мўлжаллаяпти энди?!

— Бир нарса аниқки, у қайтиб ҳеч қачон яҳудийлар орасига кирмайди. Бундан сўнг Амрнинг қаерда, қанча ва қандай яшагани Буюк Мавлогагина аён!

Уни Қурайза қабиласидан Мадинага томон кетаётганда йўлда тўхтатган ва сўзлашган Муҳаммад ибн Маслама бўлган воқеани набийлар Султони Жаноби Пайғамбаримизга айтиб берди. Аммо у зот: «Оллоҳ таолонинг меҳрибонлиги туфайли жаҳаннамдан қутқарган бир қулидир», дея марҳамат қилганларини ҳам Амр билмасди.

* * *

Тонг отгач, курайзаликлар ҳеч сўзсиз таслим бўлишди.

Авс қабиласига мансуб мусулмонлар уларга юмшоқ муомала қилинишини, яхшилик кўрсатилишини истадилар. Ҳазраж қабиласидан мунофиқ Абдуллоҳ ибн Салулнинг Қайнуқоъ яҳудийларига ён босишининг натижаси эди бу ҳолат! Чунончи, аввалдан Ҳазраж Қайнуқоъ билан, Авс эса Курайза билан сутқатик бўлиб яшаб келишган эди.

Авсликларнинг бу истакларига муқобил Расули акрам (с.а.в.):

Эй авсликлар, орангиздаги бир киши бу яҳудийлар устидан чиқарадиган ҳукмга рози бўласизларми? деб сўрадилар.

— Ҳа, рози бўламиз, эй Оллоҳнинг пайғамбари.

Ундай бўлса, Саъд ибн Муозни бу ерга олиб келинглар!

Саъд хандақда яраланган кундан бери Руфайди исмли бир хотин назорат қилиб турган чодирда ётган эди. Авсликлар Расули акрамнинг амрларини ўрнига келтириш учун чопишди. Саъдни бир эшакка миндиришди. Саъд эшак устида ўтиролмайдиган даражада дармонсиз эди. Тушиб кетмаслиги учун икки ёнидан суяб келишди. Йўлакай бирор мулойим ҳукм чиқаришини илтимос қилишарди. Ниҳоят, Саъд шу гапни айтди:

— Энди Саъд учун айблаганларнинг айбловига парво қилмайдиган вақт келдй.

Бу гап унинг ҳамроҳлари зеҳнларига керакли хулоса жойлаштириб бўлди. Яҳудийлар ҳақида чиқарилажак ҳукм хозирдан аён бўлгандек эди.

Асирлар қўллари боғлиқ ҳолда кутишди. Саъд келди. Жанобимиз: «Туринглар, раисларингизни кутиб олинглар!» деб буюрдилар. Авсликлар ўрнларидан туришди, Саъдни қаршилашди. Йўлда килинган илтимослар бу ердагилар тарафидан яна такрорланди. Эшагидан туширилган Саъд қабиладошларига мурожаат этди:

— Сизлар мен чиқарадиган ҳукмга рози бўласизларми?

— Рози бўламиз.

Бу томондагилар-чи? — деб Пайғамбаримиз турган томондагилардан ҳам сўради. Расули акрам (с.а.в.):

— Биз ҳам қабул қиламиз, — дедилар.

Шунда Саъд курайзаликлар устидан ҳукмни қисқа қилиб айтди:

Эркаклари қатл этилсин. Хотин ва болалари қул қилинсин. Моллари тақсимлансин.

Пайғамбаримиз бу ҳукмни эшитгач:

— Олий даргоҳларда чиқарилган ҳукмни бергандай бўлдинг, эй Саъд, — дея марҳамат қилдилар.

Асирларни Бани Нажжордан бир аёлнинг боғига киритишди. Курайзаликларни бу фалокатга бошлаган Ҳуйайй эғнидаги кўйлагини бошқа биров фойдаланмасин учун тилимтилим кесиб ташлаган эди. Расулуллоҳни (с.а.в.) кўриб, бундай деди:

Сенга душманлик қилганим учун ўзимни айбламанман. Шу нарса ҳақиқатки, Оллоҳ хор қилган киши ҳақиқатан хор бўлади. Эй инсонлар! Оллоҳнинг амрнга қарши ҳеч нарса деб бўлмайди. Бани Исроилнинг пешонасига битилган бир ёзуқ, бир тақдир ва қочишга имконсиз бир уруш... Ҳаммаси мана шу!

Ҳуйайй тиз чўқди. Бўйнига шиддат билан солинган қилич унинг ҳаётини кесди, вужуди баҳайбат дарахт танаси каби ерга қулади. Ҳуйайй ҳаётдан кўз юмди. Бир неча йил аввал у Расулуллоҳни кўриш учун укаси Абу Ёсир билан бирга келган, Расули акрамни кўраркўрмас таниган ва ўша ондан бошлаб сўнгги нафасигача кин ва душманлик туйғуси тўла бир калб билан Пайғамбаримизга қарши курашажагини эълон этган эди. «Биз узоқ йиллар шу пайғамбарнинг келишини кутмаганмидик?» деган ўртоқларига: «Бу одам Хорун пайғамбарнинг наслдан эмас; яҳудий эмас бу одам...» дея имон келтирмаганининг сабабини шундай изоҳлаган эди.

Ўзи билан бирга қабила халқини ҳам фалокатга етаклади.

Қурайза раиси Каъб ибн Асадга ҳам, қабиланинг қолган аъзоларига ҳам айна ҳукм татбиқ этилди.

Бу орада мадиналик мусулмонлардан Собит ибн Қайс Буос жангидаги бир хотирани эсга олмай иложини қилолмади. Қурайзадан Забир ибн Бато ўша куни уни тутиб олган, аммо ўлдирмаган, сочининг олд қисмидан озгина қирқиб олиб, ўзини кўйиб юборган эди. Бу ҳаракат ҳаётини бағишлаш маросими каби бир иш эди. Сочи кесилган инсон ҳаёти давомида унинг олдида қарздор дегани.

Буос жангида ўзига қилинган бу яхшилиқни Собит қайтаришни жудажуда истар эди. Сочсоқоли оқарган, қарибқартайган Забирнинг ёнига борди:

—Танидингми мени, эй чол? Забир бошини кўтарди:

—Мендек бир одам сени танимас эканми?

—Сенинг олдингдаги бурчимни адо этмоқчиман.

— Эй жавонмард киши, яхшилиқ қилганга яхшилиқ қилади.

Собит у ердан тўғри Расулуллоҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига келди:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, — деди. — Забир ибн Бато мен учун унутилмас бир яхшилиқ қилган. Ўша яхшилигини қайтармоқчиман. Унинг қонини мен учун кечишингизни сўрайман!

— Бор, у сеники.

Собит бир мужда олгандек севинди. Келиб, бўлган воқеани Забирга тушунтирди.

Забир бу хабардан унча қувонганга ўхшамас эди.

— Эй Собит, қани, менга айтгинчи, оиласи ва болалари бўлмаган бир чол ҳаётдан нимани ҳам кутиши мумкин?!

Ҳақ гап. Тўғрида, бу ҳолда яшашдан қандай маъно қолади?!

Собит ўзича бир нарса дея олмади. Расулуллоҳнинг ҳузурларига бориб, Забирнинг сўзларини етказди. У ердан Забирнинг оиласи ва болалари ҳақида мужда олиб, унинг ёнига келди. Аммо бу қувончли хабар ҳам етарли эмасди. Забир бошини чайқади:

—Ҳижоз худудида молмулки бўлмаган бир оила, — дея минғиллади, — уларни боқишнинг ўзи бўладими, эй Собит?!

Собит учинчи марта Расулуллоҳнинг ёнларига борди ва бу гал Забирга моллари ҳам қайтиб берилгани жавобини олиб келди. Шундай қилиб, Забир оғир вазиятдан ҳамирдан қил суғургандек осон чиқиб олди. Бир пайтлар Собитга кўрсатган яхшилиги ортиғи билан қайтган эди. Кўнгли тинчиди.

— Қани, эй Забир, молинг ва оиланг билан тинч яшайвер энди! — дея унинг қўлларини ечар экан, Забирнинг ҳали ҳам бу ердан кетиш нияти йўқлигини кўриб, ҳайрон қолди.

Ҳеч қувонганга ўхшамасди бу одам! Жилла курси, бир оғиз раҳмат айтиши керакку! Ваҳоланки, ғамзадалиги сира тарқамандек эди.

— Эй Собит, менга айтчи, юзи Хитой ойнаси каби порлаган бир одам бор эди. Қабила қизлари ойнага қарагандай унга қараб юзларини кўришди. Каъб ибн Асадни назарда тутяпман. Нима бўлди унга?

Собит бир сўз билан жавоб берди:

— Ўлдирилди.

— Танишнотаниш ҳамманинг хожаси бўлмиш Ҳуйайй ибн Ахтобнинг холи нечук?

— У ҳам ўлдирилди, эй Забир!

Забир яна бир неча кишини сўради. Уларнинг ҳам ўлдирилганини билгач, Собитнинг қўлидан тутиб:

—Қўлимни кўйиб юборма, эй Собит, — деди. — Мени улар ўлдирилган жойгача олиб бор. Мен ҳам улардек ўлишни хоҳлайман. Қасам ичиб айтаманки, уларсиз дунёда яшашнинг хайр ва баракоти йўқдир.

—Нималар деяётганингни биласанми, эй Забир?! Жиддий гапиряпсанми ўзинг?!

Забир матонатли, бироқ тушкун бир ифода билан:

— Ҳа, нималар гапиряётганимни яхши билиб турибман. Сендан илтимос, тезроқ олиб бор мени. Уларга қовушмоқ учун бир зум вақт ўтишига ҳам бардош қилолмайман, — деди.

Собит қўлига канадек ёпишиб олган Забирнинг ўртоқларига бу қадар куйинишига ҳайратланиб, шошиб қолди.

— Яна бир бор ўйлаб кўр, эй Забир! Бу иш ҳазил эмас, ахир!

— Ўйлаб бўлдим, қарорим қатъий. Ҳеч кутма, қўлимни ҳам қўйиб юборма.

Собит уни олиб илгарилади. Бир оздан сўнг тиз чўктирилган Забирнинг боши кумлар устида думаланар экан, Қурайза қабиласида қўлида кулоли бор киши қолмаган эди.

Қурайза аёлларидан фақат биттасига ўлим жазоси берилди. Бу аёл қалъадан тош отиб, мўминлардан Халлод ибн Сувайднинг ўлимига сабаб бўлган эди. Ўлимга ҳукм қилинишини билатуриб, атрофдагилар билан ҳазиллашиши, ўйнабукиб ўлимга бориши Ҳазрати Ойиша (р.а.) ва бошқа аёлларнинг хотираларида узоқ йиллар сақланиб қолди. Қурайзаликларнинг аёллари ва болалари мусулмон оилаларига тарқатилди. Райҳона исмли чўрини Расулulloҳ ўзлари учун айирдилар.

Жанобимиз унга мусулмон бўлишни ва ўзларига турмушга чиқишини таклиф қилдилар. Лекин у эски динидан қайтмаслигини, чўри бўлиб қолишни афзал кўрди. Мусулмонликни қабул қилмагач, Расулulloҳ (с.а.в) маълум вақтгача уни ўзларидан узоқ тутиб юрдилар. Кейинроқ Райҳона Ислом динини қабул қилгани ҳақида мужда тарқалди. Бироқ у яна турмуш қуриш борасидаги таклифни қабул қилмади, ҳаётини чўри сифатида давом эттирди.

РАББИГА ҚОВУШГАН БИР МАҲБУБ

Қурайза қабиласи масаласи шу тариқа ҳал бўлди. Саъд ибн Муоз қурайзаликлар устидан қарор чиқаргач, яна Руфайда хоним назоратидаги чодирга келтириб ётқизилди.

Яраланганига йигирма беш кунча бўлган эди. Бир гал вақт ярим тундан ошганида, усти эндигина қота бошлаган яраси бирдан очилиб кетди. Қон сиркираб оқа бошлади. Воқеа кечаси содир бўлгани учун унинг бу аҳволдан ҳеч ким хабарсиз қолди. Анча пайтдан сўнг масжид ичига оқиб кирган қоннинг чодирдан келаётгани маълум бўлди. Ичкарига кирганларида Саъд ибн Муоз жонсиз ётар эди.

Унинг вафоти ҳақида Расулulloҳга Жаброили амин хабар берди. Осмон эшикларининг махсус очилгани, Саъд ибн Муоз ҳазратларининг (р.а.) охират оламига ўтиши сабабли Буюк Мавло яратган маҳлуқларнинг энг улуғи бўлмиш Аршнинг титрагани маълум қилинди.

Саъдни ювиб қафанлашди. Бақиъ қабристонида кўмишди. Қабрга қўйилаётганида Расулulloҳ (с.а.в.) «Субҳоналлоҳ!» деб юбордилар. Ҳаммининг кўзи Жанобимизга қадалди. Расули акрам (с.а.в.) бирор изоҳ келтирмадилар. Бир оздан сўнг «Оллоҳу акбар! Оллоҳу акбар!» деб қўйдилар.

—Эй Оллоҳнинг пайғамбари, не ҳол сизга бу сўзларни сўзлаттирди? — деб сўрашди саҳобалар.

—Бу солиҳ қулни қабрнинг қисгани ва шундан кейин Буюк Раббимнинг қабрни кенгайтиргани, — деб жавоб бердилар Сарвари олам.

Саъд ибн Муоз ўзидан ҳар жиҳатдан таҳсинга сазовор хотиралар қолдирди. Ҳазрати Умар каби жаҳлдор инсон эди. Бироқ унинг ғазоби Жанобимиз ҳар доим тақдирлайдиган даражада эди ва эзгуликка хизмат қиларди. Ислом динининг Мадинага ёйилишида бу одамнинг хизмати катта бўлган. Айниқса, бутун бошли қабиласи унинг бир оғиз сўзи билан ёппасига бир кундаёқ мусулмонликни қабул қилган.

* * *

Қурайзаликлар масаласи тугаб, хаёт олдинги изга тушди, лекин Абу Лубоба ҳали ҳам бир оғочга боғлиқ ҳолда кун кечирар эди. Намоз вақтлари хотини келиб, уни арқандан бўшатар ва у Султони анбиё жанобимизнинг орқаларида туриб, намозини ўқир эди. Салом берилгач, Абу Лубоба яна оғоч енига келар, яна боғланар эди.

Кечақундуз хаёт ана шундай давом этарди. Аввалига бирор нарса емади, ичмади. Очлик ва сувсизлик берган дармонсизлик нчида Раббига тавба қилди. Пушаймонлик туйғуларини кўзёшлари билан тўкиб солди. Улуғ Даргоҳга йўналган қалби жохиллигидан йўл қўйган гуноҳи кечирилишига умидвор ҳолда нолалар қилди.

Мунофиқ эмас эди. Мунофиқ бўлишдан кўра ўлим афзал эди унинг учун. Ўйламай қилиб қўйган гуноҳига «ўтдикетди» дея бепарво бўлолмади, уят, хижолатлик сезиб, охират жавобини ўйлаб, ўзи ўзини тугатди гўё. Қалблардаги сирлардан ҳам воқиф Буюк Мавло унинг бу ҳолати шунчаки ўзини кўзқўз қилиш эмаслигини биларди.

Уртоқлари уйларида тинчгина ухлашар экан, у оғочда боғланган ҳолатда уйқусиз кўзларила тонг оттирарди. Баъзан фақат озмоз мудрар эди, холос.

Расулulloҳ (с.а.в.) ҳар гал масжидга кирганларида у Жанобининг юзларига айрича хаяжон билан боқар, бир мужда кутиб йўналган нигоҳлари унга сабр тавсия этиб қайтар эди.

Шу ҳолда олти (ёхуд йигирма) кун ўтди.

НИҲОЯТ, ХУШҲАБАР

Умму Салама онамизнинг севинчи ичига сиғмас эди ўша оқшом. Чунки Сарвари анбиё Жанобимиз билан бирга бўлиш буюк бир неъмат эканини биларди.

Аввал динининг пайғамбари сифатида севган бўлса, энди умр йўлдоши ўлароқ янада қаттиқроқ севажак. Янги қурилган бу оила унга Расулulloҳни яқиндан таниш, ҳар бир хатти-ҳаракатларида айрича бир одоб, айрича бир марҳамат борлигини кўзлари билан кўриш имконини берди.

Узоқдан танибқадрлаб юрганингиз бирор инсонга яқинлашсангиз, уни яқиндан таний бошлагач, баъзан ўша одам аввалги жозибасини йўқотади, одамлардаги одатий камчиликлар унда ҳам борлигига гувоҳ бўласиз. Расулulloҳга (с.а.в.) яқинлашган сайин эса, аксинча, ул зотнинг нақадар буюк, нақадар фазилатларга бой эканликлари маълум бўлиб бораверади. У кишини инсонлар орасида кўриб севганлар, яқинлашгач, янада кўпроқ севишига шубҳа йўқ эди!

Ниҳоят, Сарвари олам (с.а.в.) ташриф буюрдилар. Умму Саламанинг хонаси Фахри коинотнинг хос ҳидлари билан тўлди. Бутун борлиғи ила хожасига боғланган Умму Салама очиқ чехра билан:

— Хуш келдингиз, қадамларингизга хасанот, эй Оллоҳнинг расули, — дея кутиб олди.

Расулulloҳ унга табассум билан салом бердилар ва ўтирдилар. Олдларига келтириб қўйилган емақдан хотинлари билан бирга едилар. Кичик Умар товоқнинг олдидан ўнг қўли билан ер, қўлини ҳар томонга узатмас эди. Ейишдан олдин ўнг қўлини узатиб: «Бисмиллаҳир раҳмонир раҳим» дейиш асносида Жанобимизнинг гул юзларига бокди. Сиз ўргатганингиздай айтяпман, демоқчи эди гўё.

Хуфтон намозидан кейин узоқ суҳбатни кўп ҳам ёқтирмайдиган Жанобимиз тезда ётдилар ва ухлаб қолдилар. Кечанинг охириги дақиқаларида уйғондилар, таҳорат олиб намозга турдилар. Мўминлар онаси ҳам Раббига ибодат қила бошлади. Бу дамлар Оллоҳ хос қулларини ҳузурига махсус қабул қиладиган дамлар эди.

Намоздан сўнг Пайғамбаримиз юзларида ўзгача бир қувонч аломатлари балқиди. Умму Салама онамиз:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, севиняпсиз? — деди.

Фахри коинот унинг гапини тасдиқладилар ва Абу

Лубобанинг тавбаси қабул этилганини марҳамат қилдилар.

— Қандай яхши, — дея суюниб кетди Умму Салама онамиз ҳам.

— Рухсат беринг, эй Оллоҳнинг пайғамбари, бу хушхабарни тезроқ етказай!

— Майли.

Умму Салама онамиз ўринларидан туриб, масжидга кирдилар. У ерда ўтирган мўминлар рисолат хузуридан бир инсон келганини дарҳол пайқашди. Аммо ичкари қоронғу эмасми, унинг кимлигини аниқ билиб бўлмасди.

— Муждалар бўлсин сенга, эй Абу Лубоба! Оллоҳ таоло тавбангни қабул этди.

Бу овоз... Ҳа, бу муборак овозни танимаган йўқ. Илк Ҳабашистон сафарига чиққдн муҳожир аёл бу... Динини асраш йўлида у тортмаган жабрситам қолмаган, пайғамбарларнинг энг Буюгига умр йўлдоши бўлишдек юксак шарафга ноил бўлган хурматли аёлнинг овози бу!

— Оллоҳ сендан рози бўлсин, эй мўминларнинг онаси!

— Кувонтирдинг бизни, эй Умму Салама!

Масжиддаги бир неча киши тез келиб Абу Лубобани

бўшатмоқчи бўлишди. Лекин шодликдан йиғлаётган бир овоз:

— Валлоҳи, ечдирмайман арқонни! Жаноби Расулуллоҳ келиб, муборак кўллари билан ечмагунларича кутама, «дер эди.

Бир оздан кейин Жанобимиз масжидга кирдилар. Илк ишлари Абу Лубобани «тутқунлик» дан халос этиш бўлди. Абу Лубоба онадан янги туғилгандек соф ва топтоза бир руҳ билан, ҳамд ва шукроналик туйғулари безаган бир кўнгил билан Жаноби Пайғамбарнинг орқаларига бомдод намозини ўқиш учун турди.

Намоздан кейин Абу Лубоба Фахри коинотнинг хузурларига борди ва:

—Эй Оллоҳнинг расули, тавбам қабул этилганининг шукронаси ўлароқ молимни Оллоҳ йўлида сарф этмоқчиман, — деди.

—Учдан бирини сарф қилсанг кифоя, деган жавоб олди.

Шу билан Абу Лубоба масаласи ҳам ниҳоясига етди.

ЗАЙНАБ ХОНИМ

Зайнаб оиласидан ажрашганига уч ой бўлди. Бу муддат ичида фақат руҳини тиндиришга, бир йил давом этган бирибиридан аччиқ кунларини унутишга ҳаракат қилди. Бир куни уйда ҳамир қориб ўтирганида, рўпарасида у кўришни хоҳламаган одам пайдо бўлди.

— Яна нима истайсан, эй Зайд? — деди.

—Расулуллоҳ жанобларидан сенга совчи бўлиб келдим.

—Ҳозир мени ёлғиз қолдир. Бир муддат дам олволай. Сўнг Раббимнинг амрини кутама.

Зайд бориб, бўлган гапсўзни Пайғамбаримизга айтди.

Зайнаб бу жавобида ҳақли эди. Бир пайтлар унинг ўзи Расулуллоҳга тегиш орзуйини билдиришга ҳаракат қилган, аммо орзуйи ушалмаган, юксаклардан келган амрга кўра Зайд билан турмуш қуришга мажбур бўлган эди. Энди агар Расули акрам билан турмуш қуриши тақдирида бор бўлса, Зайд учун келган амр нега энди оламлар Султони Жанобимиз учун келмас экан? Агар Оллоҳ таоло бу турмушни ирода этган бўлса, суюкли пайғамбарига албатта билдиради, масалани Ўзи ҳал этади. Зайнаб шундай каноатда эди.

Расули акрам Зайд келтирган жавобдан кейин бир муддат кутишни маъқул кўрдилар. Иттифоқо, бир куни Ҳазрати Ойишанинг хонасида эканларида, Жаброили амин Аҳзоб сурасининг ушбу оятларини олиб келди:

«(Эй Муҳаммад,) эсланг, сиз Оллоҳ (Исломга ҳидоят қилиш билан) инъоммарҳамат қилган ва сиз ҳам (қулликдан озод қилиб, ўзингизга ўғил қилиб олиш билан) инъом қилган кишига

(яъни, Зайд ибни Ҳорисага): «Жуфтингни ўз хузурингда ушлагин (яъни, талок қилишга шошмагин), Оллоҳдан қўрқкин», деб Оллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани ичингизга яширган эдингиз ва Оллоҳдан қўрқинишга ҳақроқ бўлгани ҳолда, сиз одамлардан (яъни, уларнинг таъна қилишларидан) қўрққан эдингиз. Бас, қачонки Зайд ундан (яъни, Зайнабдан) ҳожатини адо қилгач (яъни, уни талок қилгач), Биз сизни унга уйлантирдик. Токи мўминларга асранди болалари ўз хотинларидан ҳожатларини адо қилишгач (яъни, уларни талок қилишгач), уларнинг (хотинларига уйланишларида) танглик бўлмаслиги учун (шундай қилдик). Ва Оллоҳнинг амриродаси қилингувчи бўлди. Оллоҳ пайғамбарга фарз қилган (яъни, ҳалол қилган) нарсада унга бнрон танглик бўлмас. (Бу) илгари ўтган (пайғамбарлари) ҳақидаги Оллоҳнинг йўли — қонунидир (яъни, улар учун ҳам Оллоҳ ҳалол қилган нарсаларда ҳеч қандай танглик бўлмаган). Оллоҳнинг амриродаси тақдири азалий бўлди. Улар (яъни, ўтган пайғамбарлар) Оллоҳнинг амру фармонларини (бандаларга) етказадиган, У зотдан қўрқадиган ва Оллоҳдан ўзга бировдан қўрқмайдиган зотлардир. Оллоҳнинг Ўзи етарли ҳисоб қилгувчидир».

Ваҳийнинг таъсирини сезиб, Ҳазрати Ойиша онамиз Расулуллоҳнинг (с.а.в.) кўзлари тубига бокди: «Раббимиз қандай амр юборди?» деяётгандек эди.

Набийи акрам нозил бўлган оятларни ўқидилар. «Раббимизнинг ҳар амри бошимиз устидадир», деган бош ҳурмат билан эгилди. Бу орада: «Ўртамизга яна бир кундош кирди», деган ҳаёл ҳам яшин тезлигида кўнгилдан кечди.

Пайғамбар Жанобимиз туриб, тўғри Зайнабнинг уйига кирдилар. Зайнаб жойидан ҳурмат, ҳаяжон ва ҳайронлик билан туриб кетди:

— Эй Оллоҳнинг расули, ҳали никоҳланмасимиздан хонамга кирдингиз?! — деди.

— Бизнинг никоҳимизни Оллоҳ таолонинг Ўзи қийди, эй Зайнаб! — дея Жанобимиз унга ўзи ҳақида хос нозил бўлган оятларни ўқиб бердилар.

Боши эгик, одоб ва ҳурмат беаган бир ҳолатда эшитди Зайнаб... Оллоҳ таоло махсус Ўзи қийган ушбу никоҳданда кучли, бунданда аҳамиятли, қатъий никоҳ бўлиши мумкинми?! Бу оятлар унга «мўминларнинг онаси» бўлиш бахтини муждаламоқда эди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) ўша куни Оллоҳ таолонинг бу амрини халққа очиқойдин етказдилар, сўнгра уларни кечки зиёфатга чақирдилар.

Меҳмонлар келиб, овкатланишди, бироқ бир қисми кетмай ўтираверди. Сухбат анча вақтгача чўзилди. Зайнаб шу хонада эди, юзини деворга қаратиб ўтирар, меҳмонларнинг туриб кетишларини кутар эди.

Вақт алламаҳал бўлганига қарамай, келганлар ҳали ҳам кетишни ўйлашмасди. Расули акрам ўринларидан туриб, хонадан чиқдилар. Анас ҳам у зотга эргашди. Жанобимиз бир-бир аёлларининг хоналарига кириб, улардан ҳолаҳвол сўраб чиқдилар. Улар ҳам, ўз навбатида:

— Ё Набийаллоҳ, қандай, хотинингиздан хушланингизми?! — деб сўрашди.

Шу таҳлит Умму Салама, Хафса, Ойиша ва Савда оналаримиз билан кўришиб чиқдилар. Қайтиб келиб қарасалар, меҳмонлар ҳали ҳам ўтиришибди. Яна пича айланиб юрдилар. Такрор уйга келганларида, меҳмонлар, ниҳоят, тарқалишган эди. Набийи Акрам ичкарига кирдилар. Анас ҳам орқаларидан кирмоқчи эди, эшик устидаги парда туширилди.

Шундай қилиб, Зайнаб Оллоҳнинг хос ҳукми билан аввал Зайднинг, кейин Жаноби Пайғамбаримизнинг завжаси бўлди. Эскидан бери мақсади ҳам зотан шу эди.

Кейинчалик хотинлар ўртасида чиққан баъзи тортишувлар чоғи:

— Сизларни оталарингиз, волийларингиз никоҳлашган. Менинг никоҳимни эса Раббимнинг Ўзи қийган! — деб мақтанар эди.

* * *

Араблар азалдан тутинган фарзанднинг ажралган хотинига уйланишни харом санашарди. Буюк Мавло бу жоҳилий одатни бекор қилди, илк татбиқини эса пайғамбарига қилдирди.

Тушган оятларла Жанобимизнинг «Хотамун Набийин»^я (яъни, пайғамбарларнинг охиргиси) эканлари ҳам билдирилган, бундан кейин бошқа пайғамбар келмаслиги қатъий ифода этилган эди.

* * *

Бомдод намозидан кейин мўминлар Хотамул анбиё жанобимиздан ушбу оятларни эшитишди:

«Эй мўминлар, сизлар Пайғамбарнинг уйларига фақат бирон таомга чакирилсалариштина киришлар. (Ўшанда ҳам) унинг идишига (яъни, қозондаги таомнинг гшишига) кўз тутиб тургувчи бўлманглар, балки чакирилган пайтингизда кириб, таомлангач, тарқалинглари ва бирон гапга берилган холингизда (у ерда қолиб кетманглар)! Чунки бу (ишларингиз) Пайғамбарга озор берур, у эса сизлардан (яъни, сизларни чиқариб юборишдан) тортинар. Оллоҳ ҳақ(ни айтиш)дан тортинмас. Қачон сизлар (Пайғамбар аёлларидан) бирон нарса сўрасангизлар, парда ортида туриб сўранглар! Мана шу сизларнинг дилларингизни ҳам, уларнинг дилларини ҳам тоза тутгувчирокдир. Сизлар учун Оллоҳнинг пайғамбарига озор бериш ва унинг ортидан аёлларига уйланиш ҳеч қачон дуруст эмасдир. Чунки бу (ишларингиз) Оллоҳ наздида улуг (гуноҳ) ишдир. Агар сизлар бирон нарсани ошкор қилсангизлар ё яширсангизлар, албатта (Оллоҳ билур). Зеро, Оллоҳ барча нарсани билгувчи Зотдир. (Пайғамбар аёллари) ўзларининг оталарига, ўғилларига, оғаниларига, оғаниларининг ўғилларига, опа-сингилларининг ўғилларига, (мўмина) аёлларга ва кўл остиларидаги хизматкорларига (очиқ холда кўринишларида) уларга бирон гуноҳ бўлмас. (Эй Пайғамбар аёллари,) Оллоҳдан кўрқинглар! Албатта, Оллоҳ барча нарса устида гувоҳ Зотдир» (Ахзоб, 53-55.)

ХОЛИД ИБН СУФЁН

Маккалик Сулофа берадиган юз туя мукофотни кўлга киритиш учун Осим ибн Собит (р.а.) билан ўртоқларини Ражиъ суви бўйида пистирмага тушириб ўлдирган Холид ибн Суфён энди куч тўплаб, Мадинага ҳужум қилишга қарор берди. Қарорини атрофдаги қабилаларга айтган эди, улар ҳам бу таклифни маъқуллашди.

Расулulloҳ (с.а.в.) унинг бу режасидан хабар топдилар ва Абдуллоҳ ибн Унайсни ҳузурларига чақирдилар. Вазиятни тушунтирдилар. Душманнинг Урана водийида тўпланганини билдириб, Холид ибн Суфённи маҳв этишни буюрдилар.

— Ё Набийаллоҳ, мен у одамни билмайман. Таърифланг, кўрганымда таниб олай, — деди Абдуллоҳ.

— Уни кўрган захоти таҳликага тушасан. Ичингни бир кўрқув қоплайди ва шайтонни эсга оласан.

— Эй Оллоҳнинг найғамбари, мен кўрқув нималигини билмайдиган одамман. Кимсадан ва ҳеч нарсадан кўрқмайман. Аммо уни топганимда, ўрни келиб сизга қарши гапиришимга тўғри келиб қолса, нима қилай?

— Хоҳлаганингни гапир. Ўзингни Хузоа қабиласидан қилиб кўрсат.

Энди йўлга чиқиш учун Набийи акрам (с.а.в.) билан хайрлашиш ва у кишининг дуоларини сўрашдан бошқа иш қолмаган эди. Қиличини қўлга олди, нима мақсадда ва қаерга бораётганини ҳеч кимга билдирмай, Мадинани яширинча тарк этди.

Мўминларга ва айниқса, пайғамбарлар Султонига қарши уюштирилаётган босқинга раҳбарлик қилаётган бир бадбахтни йўқотиш вазифаси унга юклангани Абдуллоҳни хурсанд қилган эди. Агар бу ишни муваффақият билан яқунласа, кўнгли тинчийди, умри бекорга ўтмаганига ишонч ҳосил қилади.

Абдуллоҳ узоқ йўл юриб, ниҳоят Уранага келди. Шунча йўлни ёлғиз босиб ўтди, аммо

инсониятнинг ҳидоят йўлбошчиси — суюкли Пайғамбарини доимо ёнида хис этди. Ҳатто бундай биргаликни илгари ҳеч қачон тотмаган эди Абдуллоҳ! Юрак ҳамиша Мадинада, найғамбарлар Имомининг ёнида бўлди! Ёхуд Сарвари олам гўё у билан бирга йўлга чиққан, унга ёлғизлигини билдирмаётгандек! Йўл бўйи намозларини Пайғамбарининг орқасида ўқитандай ўқиди. У зотнинг суҳбатларида ўтирган каби шўнғиди кўнгли Мадина оламларига...

Қисқаси, бу йўлчилик унга биргабиргаликда давом этган айрилиқ бўлди.

Урана водийида юзларча одам айланиб юрарди. Ҳар ким ўз юмуши билан банд. Энди Холидни топиб, тезда тинчитиш, ишни битириш керак. Бироқ уни танимайди, бировдан: «Менга Холид ибн Суфённи кўрсатиб юборинглар», деб сўрагиси келмайди.

Абдуллоҳ у ёқбу ёққа қараб юраркан, тўсатдан чўчиб тушди... Ичига қандайдир кўрқув оралади. Бунча кўп душман орасида бир ўзи. Бу одамлар унинг терисини тириклай шилишмаса, шукр қилиши керак. Холид ибн Суфённинг амри остида жанг қилиш учун тўпланган бунча душман ичра Абдуллоҳ жонини қутқара олса, энг катта муваффақияти шу бўларди лекин! «Шайтон олсин, бу ерга нега келдим ўзи?» дея ўйлай бошлади у.

Бирдан ҳушини йиғди. Унга танимаган душманни кўриб, тўсатдан чўчиб тушиши, ичини бир кўрқув эгаллаши ва шайтонни эсга олиши айтилмаганмиди?! У излаган одам худди шу!

— Ҳақлисиз, эй Оллоҳнинг расули, — деб шивирлади Абдуллоҳ.

Худди шу пайтда бир одам атрофидагиларга бир нималарни айтди, улар ҳам буйруқ олгандай тез тарқалишди. Энди Абдуллоҳнинг ҳеч қандай шубҳаси қолмади. «Ҳозир бу одам билан шуғуллансам, намозим қазо бўлади», дея ўзига ўзи тушунтирди Абдуллоҳ.

Бир муддат олдинги кўрқув юрагини батамом тарк этди гўё. Рўпарасида қанақа ва қанча душман тургани ҳам уни энди қизиқтирмасди.

Бир панага ўтди, ҳеч ким кўрмаётганига қаноат ҳосил қилгач, аср намозини икки ракат қилиб ўқиб олди. Сафарда шундай ўқиларди. Намозини тугатгач, Оллоҳ таолонинг ёрдамини сўраб, илдам босди.

Холид ибн Суфён кўлидаги бир таёк билан ер чизиб келар эди.

— Кимсан?!

— Сенинг Муҳаммадга қарши қўшин тўплаётганингни эшитиб келган бир хузоаликман.

— Қониқарлироқ жавоб кутаётган Холиднинг кўзларига тикилиб, қўшиб қўйди: — Ёрдимим тегиб қолар деб келдим. Хўш, сени менга ёрдам қилишга нима мажбур қилди?!

— Муҳаммад бизнинг обрўэйтиборли кишиларимизни ақлсизликда айблади. Отабоболаримизнинг тангриларига тил теккизди. Ҳеч ким билмайдиган бир дин олиб келди. Отани ўғилдан айирди. Эр-хотин бир-бирларига душман бўлиб қолди. Шулар етмайдими?

— Мана бу гаиларинг ҳақ, эй хузоалик! Менинг қўшин тўплашимга ҳам шулар сабаб бўлди. Мард одамга ўхшайсан, ёқиб қолдинг менга.

Бирга гаплашиб юришди. Янги келган одамнинг мадиналик пайғамбар ҳақида айтганлари Холидни ўта қувонтирди. Иккалалари чодирга киришди. Холид устмауст бир неча қадаҳ шароб ичди. Бу орада Абдуллоҳ фурсатни бой бермасдан, қиличини суғурдида, бор кучи билан душманнинг бўйнига урди. Шу бир зарба Холиднинг ҳаёт билан видолашувига кифоя қилди.

Абдуллоҳнинг ичини севипч қоплади. Ортиқ Холид ибн Суфён йўқ! У тез чодирдан чиқиб, одамларга аралашиб кетди.

Холидни чодирда ўлик ҳолда топганлар атрофни тинтув қила бошлаган пайтда Абдуллоҳ аллақачон Мадина йўлида эди. Қидирувлар фойда бермади.

— Биз уни ўзини хузоалик деб таништирган бир одам билан кўрган эдик, — дейишдан нарига ўтиша олмас, «хузоалик» эса ҳеч тонилмас эди.

ЯНА БИР ИЧКИЛИКЛИ ЙИҒИН

Утбон ибн Молик бир кеча ўртоқларини уйига чақирди. Овқатдан сўнг ичкилик ичилди. Ичганларнинг феъли, ўзни тутишлари ўзгарди, чиройли ва дабдабали гапириш майллари галаёнга келди. Бу орада Саъд ибн Абу Ваққос бақириб бир шеър ўқиди. Шеърда муҳожирлар ҳаддан зиёд мақталар, мадиналик ансорлар эса ерга урилар эди.

Бундай одобсизликка чидаб бўладими?! Кечагина ватанидан қувилган одам уни кучоқ очиб бағрига олган, уйжой берган, ҳеч бир ёрдамини аямаган инсонларга нисбатан бундай ҳақоратомуз гапларни айтишга қандай журъат қилади?!

Ширакайф, фикр юритиш чегарасидан ошган даврадагилар бу шеърни эшитгач: «Унга эътибор берманглар, маст бўлган, нима гапираётганини ўзи ҳам билмайди,» дейишолмади. Аксинча:

Ҳей, бу қандоқ гап?! Ўйлаб гапиряпсанми?! дея бақирди.

Даҳанаки жанг ана шундай бошланди! Куракда турмайдиган нарсалар тилга олинди. Кимнинг янада устун ва фазилатли эканлиги масаласи аёвсиз баҳсга йўл очди. Бу орада кўлга илинган туянинг чаноқ суяги билан Саъд ибн Абу Ваққоснинг бошига туширишди. Саъднинг оғзибурнида бу аччиқ хотирани унуттирмайдиган ярачақа изи қолди.

Хайрият, бундан ҳам катта ҳодисалар юз бермасидан жанжалнинг олди олинди.

Саъд фаҳмфаросатли одам эди. Ҳушёр бўлганида бошини кессалар ҳам, ансорларни ёмонлаган шеърни унга ўқита олишмасди. Чунончи, мадиналиклар ҳам, ўз навбатида, муҳожирларни, уларнинг оғзибурнини крнатиш учун кучоқ очиб бағирларига олишмаган ахир! Таассуфки, бутун ёмонликларнинг онаси ва ўзаги бўлган ичкилик хурмачани тўлдирган, сўнгра мияга урган, дуппадуруст, инсон каби ўйлаш йўлини тўсган эди.

Эрталаб Фаҳри коинот жанобимиз воқеани маҳзун ҳолда тингладилар. Ёнларида ўтирган Умар ибн Хаттоб (р.а.) кўллларини кўтарди, олдин ҳам неча марталаб қилган дуосини яна бир бор илтижо билан такрорлади:

— Оллоҳим, бизга шароб ҳақида очиқ бир ҳукм эҳсон айла...

* * *

Ўша куни Абу Талҳа бир неча дўсти билан уйида кўнгилхушлик қилиб ўтирарди. Убайй ибн Каъб, Абу Убайда ибн Жарроҳ, Абу Дужона, Сухайл ибн Байдо, Муоз ибн Жабаллар бор эди зиёфатда. Уйда сақланаётган хурмо шаробидан қадахлар биринкетин тўлдириб бўшатилади. Анас соқийлик қиларди. Ҳали ўлардай маст эмаслар. Шу пайт уйга кириб келган ўртоқларидан бири уларни бу ҳолда кўриб:

— Сизлар ҳали эшитмадиларингми? — деди.

Нимани? — Ичкиликнинг ҳаром қилинганини... У хали гапини тугатиб улгурмасидан ташқарида бир эълон эшиттирила бошланди.

Чиқиб қарачи, эй Анас, дейишди уйдагилар.

Анас чикди. Расулulloҳ вазифалантирган бир киши:

Эй одамлар, эшитмадим деманглар, ичкилик ҳаром қилинди! — дея жар солар эди. Анас уйга кириб, эшитганларини дўстларига етказди. Абу Талҳа дарҳол:

— Тур, бу шаробни тўкиб ташла энди, — деди.

Шароб тўкилди. Анас кўлидаги оғир болға билан, яна Абу Талҳанинг буйруғига биноан, шароб солинган катта идишни ҳам синдирди.

Шу куни шароб тўккан фақат Абу Талҳа оиласи эмасди. Кўп эшиклар олдида уйдан чиқарилган хумлар синдирилди, мсшларда сақланаётган шароблар тўкиб ташланди. Кўчаларни бадбўй ҳид қоплаб олди.

Абу Талҳанинг уйидаги меҳмонлар тарқалишди. Энди уйуларига боришажак, ким ғусл

қилажак, ким таҳорат олажак ва Буюк Мавлога энди қайта бор ичкилик ичмасликка сўз бериб, тавба қилажаклар.

Абу Талҳа ҳам ғусл олди. Умму Сулаймнинг мушкидан ўзига суриб, йўлга чиқди. Масжидда Расулуллоҳ (с.а.в.) ичкиликнинг ҳаром қилинганини билдирган оятларни ўқиётган эдилар:

«Эй мўминлар, ароқ (маст қиладиган ичкилик ичиш), қимор (ўйнаш), тиклаб қўйилган бутлар (яъни, уларга сиғиниш) ва чўплар (яъни, чўплар билан фол кўриш) шайтон амалидан бўлган ҳаром ишдир. Бас, нажот топишингиз учун уларнинг ҳар биридан узоқ бўлингиз. Ичкилик, қимор сабабли шайтон ўрталарингизга бугзу адоват солишни ҳамда сизларни Оллоҳни зикр қилишдан ва намоз ўқишдан тўсишни истайди, холос! Энди тўхтарсизлар?! (Моида, 90-91.)

Умар ибн Ҳаттоб (р.а.):

Тўхтадик, Оллоҳим! Тўхтадик — дер эди.

— Ё Набийаллоҳ, бугунгача ичган ва ичкилик ҳаром қилинмасдан вафот этган биродарларимиз ҳақида нима дейсиз? Уларнинг холи нима бўлади?!

Бу саволнинг жавобини яна Жаноби Мавло берди. Жаброили амин ушбу оятни келтирди:

«Имон келтирган ва яхши амаллар қилган зотлар учун — агар (ҳаром нарсалардан) сақланиб, имонларида ва яхши амалларида собит бўлсалар, сўнгра ўзларини сақлаб, (у нарсаларнинг ҳаромлигига) имон келтирсалар, сўнгра (Оллоҳдан) қўрқиб, чиройли амаллар қилсалар, (илгари) ебичган нарсаларида гуноҳ Йўқдир. Оллоҳ чиройли амал қилгувчиларни севади» (Моида, 93.).

Кўнгилларни бир фараҳлик қоплади. Зотан, ақл, виждон ҳам шуни лозим кўрмаётганмиди?! Ҳаётда бўлсалар, улар (олдинги одамлар) ҳам бу ҳукмга севиначевина рози бўлишар, ўртоқлари билан бирга тавба қилишар эди. Зехнлар эски кунларга қайтди, қора тупроққа таслим этилган дўстлар эсга олинди. Ухудда шаҳид бўлганлар орасида ҳам вақтивакти билан шароб ичиб турган бир неча машҳур зотлар бор эди. Уларнинг ҳар бири ҳаётлари давомида Оллоҳга ва расулига боғлиқ қолишга, имон билан яшаб, имон билан ўлишга жонжаҳдлари билан тиришган инсонлар эдилар. Оллоҳ розилиги учун жонларини берган у солиҳ зотлар Оллоҳ учун бир ичкиликни ташламасмидилар?!

Расулуллоҳ жанобимизнинг (с.а.в.) ушбу сўзлари хотирларда нақшланди:

«Дунёда ичкилик ичган одам, то тавба этмагунича, охиратда жаннат шаробини ичолмайди!»

«Узумдан ҳамр тайёрланади. Хурмодан ҳам. Асалдан ҳам. Бугдойдан ҳам. Сархушлик берувчи ҳамма нарса мўминларнинг ҳар бирига ҳаромдир. Ҳамрга Оллоҳнинг лаънати етсин. Ҳамрни ичганга, қадахни тўлдирганга, сотганга, олганга, уни тайёрлаганга, тайёрлатганга, кўтарганга, кўтартирганга ва ҳамр пулини еганга Оллоҳнинг лаънати етсин».

Бу сўзлар ўша куни Расулуллоҳнинг ёнларида турганларнинг хотираларида қолганлари эди!

Пайғамбарлар Султони жанобимиз ичкиликни эслатади деб дуббоъ, хантам, музаффат, муқаййар, нақир, музода... каби номлар билан маълум бўлган ичкилик идишларининг ҳатто бошқа хизматда ҳам ишлатилишини ман этдилар. У идишларни кўрганлар бир пайтлар уларда ичилган ароқларни ҳам эслашлари мумкин!

Мадиналик камбағаллардан бири:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, бу идишлардан фойдаланишни тақиқлаб қўйдингиз. Бироқ бизнинг булардан бошқа идишларимиз йўқ. Бизлар нима қилайлик?! — деб сўради.

Чорасиз қолган бу одамларга у идишлардан фойдаланишга рухсат берилди. Аммо идишлар яхшилаб тозаланганидан сўнгина ишлатилиши керак эди.

У кун Мадина кўчаларида ҳамр хиди анқиган бир шаҳарга айланди. Бироқ уйлар

тозаланган, қалблар тозаланган эди. Бундан кейин намозда «Кафирун» сураси янглиш ўқилмайди, Саъд ибн Абу Ваққоснинг бурни қонамайди, нохуш ҳодисалар содир бўлмайди. У кун ичкиликка мубтало бўлганларнинг «Ҳеч бўлмаса бир ютумгина ичишимга рухсат борми?!» шаклидаги орзу-истакларига Жанобимизнинг: «Кўпи маст қилган нарсанинг ози ҳам харомдир», деган ҳукмлари барҳам берди.

Зотан, озгина ичсам, маст қилмайди, дея тўлдирилган кичкина қадахчани кейин катта меш таъқиб этиши мумкин эдида.

* * *

Абу Талха (р.а.) Сарвари оламнинг (с.а.в.) ёнларига келди:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, қарамоғимдаги етимларга тегишли ичкилик бор. Оталаридан мерос қолган. Нима қилайин уларни?

—Тўк!

—Уни сиркага айлантурсам бўлмайдими?!

—Бўлмайди.

Абу Талха олган буйруғини бажо келтириш учун у ердан кетди.

Сув ўрнига ҳам ароқ ичиш даражасида ичкиликка мубтало бўлган инсонлар, босқичмабосқич юргизилган бир режа билан ниҳоят ичишни буткул ташладилар. У жирканч нарсага қайта яқинлашмадилар. Ҳазрати Ойишанинг бу борадаги ушбу сўзлари аҳамиятлидир:

«Инсонларга (олдинги огоҳлантиришлар бўлмай, дабдурустдан) илк дафъа, ҳамр ичишни ташланглар, дейилса, асло ташлаёлмаймиз, деб жавоб қилган бўлардилар...»

* * *

Шаробни аввалдан ёқтирмайдиган, олдинроқ тақиқланишини хоҳлаганлар, айниқса, мамнун эдилар. Бироқ ичларида бир зирқираш туйганлар ҳам бўлди... Бутун ёмонликларнинг боиси ва тамали экани буюк Пайғамбар томонидан билдирилган, аммо инсон ҳаётига кўп жиҳатдан сингиб кетган ҳамрнинг батамом олдини олиш имконсиздек эди. Ана шу вазиятни англатиш мақсадида Жанобимиз: «Умматимнинг бир қисми ичкиликка ҳар хил номлар кўйиб ичадилар», дедилар.

Бир куни Расулulloҳ (с.а.в.) сочи тўзғиган, паришон қиёфадаги бир одам билан рўбарў бўлдилар.

—Молмулкинг борми сенинг?

—Ҳа, бор, эй Оллоҳнинг пайғамбари.

—Ниманг бор?

—Туя, кўй, от, қул... Оллоҳ таоло менга давлатнинг хар туридан берган!

—Оллоҳ таоло сенга шунча неъматларни берибдими, бу неъматлар ва икромлар сенинг устингда кўринсин!¹

Яна бир куни Пайғамбаримиз сочлари бетартиб бир одамни кўрганларида: «Бу одам сочини тартибга келтирадиган бир тароқ тополмайдими?» деганлари, шунингдек, Абу Кдтодага анча қалин бўлган сочларини яхши тарашни ва ҳар куни тарашни буюрганлари маълум.

Бир куни мўминларнинг онаси Умму Салама Расулulloҳни кўриш учун келган бир меҳмонга эшикни очди. У одам Жанобимиз билан бир муддат суҳбатлашди. Умму Салама уни Мадинага кўчиб келганидан бери тезтез кўриб турарди. Ўзи Қалб қабиласидан, исми Дихъа эди.

Анча суҳбатдан сўнг, меҳмон рухсат сўраб кетди.

—Биласанми, бу одам ким, эй Умму Салама?!

—Ҳа, танидим, Дихъа у.

Умму Салама бу борада янглишиши мумкин эмас. Дихъани онадан туғилганидан бери танийдиганлар ҳам айни жавобни беришлари табиий эди! Аммо Набийи акмал жаноблари

меҳмон кетиши билан масжидга чиқдилар, у ерда ўтирган саҳобаларга: «Жаброил менга хабар бердики...» деб Дихъадан эшитганларини етказдилар. Шундагина Умму Салама уйига келган азиз меҳмон Оллоҳнинг ваҳийини пайғамбарларга олиб келадиган Жаброили амин эканини англади. Шу дамда у Оллоҳ расулини ваҳирт фариштаси зиёрат қилган ўз уйини ҳеч бир саройга алмаштиришга ҳам рози эмасди! Демак, Буюк Мавло бу муборак уйга расулига ваҳий фариштасини юборадиган даражада қиймат бериб, уни юксалтирган (Бухорий, 4/185.)

Буюк фаришта аввалроқ Қурайза қабиласи билан муҳораба учун келганида ҳам Дихъа киёфасида кўринган эди.

Қуръони каримнинг ҳамма оятларини ёддан билган Умму Салама бир пайтлар Ҳазрати Иброҳим пайғамбарга ҳам фаришталар нотаниш инсонлар шаклида келиб меҳмон бўлганларини, ҳатто улар ўзларини танитгунга қадар фаришта эканлари билинмай турганини эслади. Бу воқеа Умму Саламанинг ҳаётидаги бир умрга унутилмас азиз хотира бўлиб қолди.

* * *

Ҳижратнинг бешинчи йили, рабиулаввал ойи. Думатул Жандал деган жойда фитна ва фасод чиқараётган, қароқчилик қилган ва, бунинг устига, Мадинага босқин уюштиришга тайёргарлик кўраётган бир гуруҳ ҳақида хабар келди.

Жанобимиз минг кишилик кўшин билан йўлга чиқдилар. Кундузи дам олиб, кечалари йўл юрилди. Кўшинга Узра қабиласидан бир киши йўл кўрсатиб борди. Ниҳоят, йўлбошчи:

— Думатул Жандалга келдик ҳисоби, — деди. Аммо атрофда ҳеч ким кўринмасди. Расулуллоҳ жаноблари тўхтаб дам олишни буюрдилар. Бир неча кун у ерда қолишди. Атрофга юборилган хабарчилар ҳеч кимни учратолмай қайтди. Муҳаммад ибн Маслама ушлаб келган бир одам:

— Кеча сизларнинг келаётганингизни эшитдик, ҳамма ҳар ёққа қочди, — деди.

Келтирилган бу одам Ислом динини қабул қилиш ҳақидаги таклифга рози бўлди. Ушбу сафар бу толеи баланд инсоннинг Исломга даъват қилиниши учун амалга оширилган эди гўё! Бундан ташқари, мусулмонларнинг куч ва қудрати ҳам кўрсатиб қўйилди. Ниҳоят, орқага қайтиш амри берилди.

Мадинага келганларида, кўшин билан бирга кетган Саъд ибн Убода онасининг вафот этгани ҳақидаги машъум хабарни эшитди. Расулуллоҳ жанобимизнинг ёнларига келди:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, онам ўлибди. У киши вафот этаётганларида ёнларвда бўлсам, васият қилармидилар балки?! Онам учун қандай яхши садақа қилишим мумкин?

— Сув чиқар.

Пайғамбаримизнинг айтганларини бажариб, Саъд ибн Убода бир кудук қаздирди. Суvidан ҳамма бемалол ва хоҳлаганча ичсин, деб вақф қилди.

Саъд ибн Убоданинг онаси номидан вақф этилган бу кудукдан энди тинимсиз сув тортилажак, ичилажак, ҳайвонлар ҳам суғорилажак, боғларга қуйилажак. Бундай хайрли ишнинг савоби раҳматли онанинг амал дафтарига ёзилаверажак.

* * *

Бир пайтлар Ғатафон қабиласини Жаиоби Пайғамбаримизга ва мусулмоиларга қарши гижгизлаган Саллом ибн Абу Ҳуқайқ исмли бир одам бор эди. «Абу Рофиъ» ҳам дейишарди уни. Душманларни Ҳандақ жангини ўтказишга кўндирган гуруҳ ичида у ҳам ҳозир эди.

Ундан аввалроқ Авс қабиласидан бир неча киши машҳур шоир Каъб ибн Ашрафни ўлдиргани эвазига энди хазражликлар ҳам бирорта ашаддий душманни ўлдиришни орзу қилишарди. Абу Рофиъ эсларига келганида, қидирганларини топгандай бўлишди. Қаерда пайдо бўлса, ўша жойни фитнафасод ўчоғига айлантирадиган ва тобора атрофига одам тўплаётган бу яхудийни маҳв этиш вазифаси билан беш кишилик бир бўлинма ҳозирланди. Бошлиқлари —

Абдуллоҳ ибн Атик. Қолганлари — Абдуллоҳ ибн Унайс, Абу Қатода, Ҳузои ибн Асвад ва Масъуд ибн Синон...

Бен! ўртоқ «Аёлларни ва болаларни зинҳор ўлдирманглар!» деган буйруқни олиб, йўлга чиқди. Одамни чарчатувчи, аммо нашъали бу йўлчилик Хайбар остоналарида битаркан, бу пайтда қуёш ҳам ботиб бўлай деган эди. Қалъа ташқарисида иши бўлганлар ичкари киришяпти, чўпонлар сурувларИни олдларига солиб қайтишмовда. Қўмондон Абдуллоҳ ўртоқларига: «Сизлар шу ерда кутиб туринглар», дея уларни пана бир жойда қолдириб, қалъа дарвозасига яқин бир ерда пешоб қилаётган кишидай ерга чўккалади.

— Ҳов ошна, ишингни битирган бўлсанг, ичкарига кир. Йўкса, ташқарвда қоласан!

Огохлантираётган дарвозабон эди. Бундай таклифни рад этиб бўладими? Абдуллоҳ дархол югуриб қалъага кирди. Эшикка яқин бир жойга яшириниб, соқчини кузата бошлади. Калитни қаерга кўйганини кўрди. Сабр билан кутди, соқчининг ухлаб қолганига ишонч ҳосил қилгач, келиб дарвозани очди ва дўстларини ичкарига олди.

Икки Абдуллоҳ уринибсуруниб, ниҳоят, Абу Рофиънинг уйини тониб келишди. Хона қопқоронғу эди. Ким қаерда ётибди, билиб бўлмасди. Тезда бунинг ҳам чораси топилди. Абдуллоҳ овоз берди:

— Ҳей Абу Рофиъ, қаердасан?! Уйқусираган бир киши жавоб қилди:

— Кимсан? Сенга нима керак?

Абдуллоҳ овоз келган томонга юрди. Қиличини бор кучи билан Абу Рофиъ узра сермади. Аввал бўғиқ, дахшатли бир овоз, кейин аёл кишининг чинқириғи эшитилди. Абдуллоҳ аёлни ҳам қиличдан ўтказмоқчи бўлди, бироқ Жаноби Пайғамбаримизнинг амрлари эсига тушиб, ўзини тўхтатди. Хонадан ташқари чиқди. Аммо Абу Рофиънинг чинданам ўлганига шубҳада эди. Такрор кирди ичкарига ва овозини ўзгартириб:

— Нима гап ўзи, эй Абу Рофиъ, тинчликми? — деб сўради.

Онанг ўтга тушсин, ўлдирдилар мени, — деди Абу Рофиъ ва айни чокда боши узра кўтарилган қиличнинг ярқираганини кўрди. Ёстикни ўзига қалқон қилди. Кетма-кет туширилган зарбалар кўп ҳам иш бермади. Аёл ҳамон фарёд қиларди. Абдуллоҳ ташқари чиқиб шеригига:

— Энди сен кирда, ишини тинчит, — деди. Абдуллоҳ ибн Унайс хонага кирди. Қиличини секин Абу Рофиънинг қорнига тирадида, бирдан оғирлигини ташлади. Абу Рофиънинг иши шу тариқа битди.

Хонадан бирга чиқишди. Зинаиоялардан югуриб тушаркан, Абдуллоҳ ибн Атик оёғи қайрилиб думалаб кетди. Дархол ўртоғи уни орқалаб олди. Додфарёдни эшитган одамлар тўплангунча улар қоронғу кўчага кириб, кўздан ғойиб бўлишди. Машъаллар билан кўчалар айланиб чиқилди, лекин ҳеч ким топилмади.

Тонг ёришганида бир киши қалъа устига чиқиб, баланд овозда Абу Рофиънинг ўлдирилганини эълон қилди.

Бу эълон Абдуллоҳ учун «вазифаларингни бажардиларинг» дегани эди. Энди шаҳарни тарк этиб, Мадинага йўл олишдан бошқа иш қолмади. Лекин қалъадан бемалол чиқиб кетишнинг ўзи бўлмайди. Дарвоза берк ва қалъа ичида қаттиқ қидирув бошланган. Шубҳали бўлиб кўринган ҳар ким ушланаётган эди. Топган чоралари қалъага сув қирадиган обчиннинг ичига яшириниш бўлди. Ўша ерга кириб, икки кун беркиниб ётишди.

Бу орада Абу Рофиъ қабристонга кўмилди. Ушланган шубҳали кишиларнинг ҳар бирига: «Эй Абу Рофиъ, қаердасан?» деб овоз беришлари буюриларди. Аёл:

— Кеча эшитганим бу овоз эмас! — дегач, қўйиб юборишарди.

Икки кун давом этган қидирув бирон натижа бермади. «Шу сув йўлини ҳам қараб кўяйлик», дейиш эса ҳеч кимнинг хаёлига келмади. Икки кун туз тотмай пусиб ётган ўртоқлар ниҳоят у ердан чиқишди. Улбул егулик олиб, қаердасан, Мадина, дея йўлга равона бўлишди...

* * *

Ҳазрати Умарнинг (р.а.) ўғли Абдуллоҳ отасига фақат илм ва ибодати жиҳатидан ўхшар, отадаги шиддат, жасорат, қатъийят унда йўқ эди. Ота жаҳли тез бўлса, ўғил ниҳоятда оғирвазмин табиатли.

Ҳазрати Умар ўғлидаги бу ҳолни хайрат билан кузатар, унинг ёшида кураш майдонларида тўзон кўтариб юрган кунлари кўз олдига келарди. Ўғлининг ёшида отаси Хаттобдан тезтез калтак ерди, бироқ Хаттобни ҳам ортда қолдирган бир жасорат ва матонат эгаси бўлиб етишди.

Абдуллоҳ эса сассиз ва сокин. Расулуллоҳнинг орқаларида намоз ўқиш, ул зотнинг суҳбатларини жон қулоғи билан эшитиш, у кишига соядек эргашишни одат қилган. Кечкурунлари кўпинча уйига келмайди, масжидда ётиб қолади.

Саҳобалар бомдод намозидан кейин Набийи акрам жанобимизга кўрган тушларини айтишар, таъбирини катта завқ ва қизиқиш билан эшитишар эди.

Абдуллоҳ ҳам ўзича кўпдан бери қани энди бир туш кўрсаму уни Сарвари анбиёга айтиб таъбирини эшитсам, деб орзу қиларди. Аксига олиб, айтишга арзигулик бир туш кўрмасди, «Яхши одам бўлганингда, сен ҳам улардек яхши тушлар кўрардинг», деб ўзини ўзи қийноққа оларди.

Бир кеча: «Оллоҳим, агар хайрли қулларингдан бўлсам, менга бир туш кўрсат», дея юмди кўзларини.

Эрталаб уйғонганида тушида кўрганларини Жаноби Пайғамбаримизга айтишдан тортинди, опаси Ҳафсанинг ёнига борди:

— Бир туш кўрдим. Уни Пайғамбаримизга айтишга уяляпман. Менинг ўрнимга сиз айтасизми?

Ҳафса онамиз унинг боигани силаб: Қани, айтчи тушингни, — деди.

— Тушимда икки фаришта келди ва мени олиб кетди. Йўлда бошқа фариштага дуч келдик. У фаришта менга: «Кўркма, сен яхши одамсан», деди. Икки фаришта мени жаҳаннамга олиб борди. Деворлари қудуқнинг деворига ўхшайди. У ерда кишанга солинган, осилган одамларни кўрдим. Оёқларидан осилган ҳолдалар. Азоб тортаётганларнинг бир қисмини танидим. Қурайш қабиласидан эдилар. Кейинроқ малаклар мени ўнг томонга олдилар...»

Абдуллоҳ тушини айтиб бўлиб:

— Опажоним, менинг номимдан буларни Расулуллоҳга (с.а.в.) етказ, нима десалар, менга айтасан, — деди.

Пайғамбаримиз завжаларидан бу тушни эшитганларида:

Абдуллоҳ яхши йигит, тунги намозини бир оз кўнайтирса, яхши бўлади, — дея марҳамат қилдилар (Бухорий, 8/80..).

* * *

Мадинадан ўн икки милча узоқдаги Габа ўтлоқларида Расулуллоҳга тегишли йигирма туя ўтлатиларди.

Бир кеча Ғатафон қабиласидан Уйайна ибн Хисн бошчилик қилган (ёхуд вазифалантирган) қароқчилар гуруҳи ҳужум қилиб, туяларни олиб кетди. Қаршилиқ кўрсатишга уринган чўпонларни ўлдиришди.

Чўпон Абу Заррнинг (р.а.) ўғли эди. Абу Заррнинг аёли Лайло ҳам асирга туширилиб, олиб кетилди.

Туялардан соғилган сутни келтириш учун вақтли йўлга чиққан Салама ибн Акво йўлдаёқ босқиндан хабар топди. Бир тепаликка чиқиб, Мадина томонга юзландида, бор овози билан:

— Халойиик... босқинчилиик! — деб қичқирди. Бу хабарни айтган одамни Расулуллоҳга юбориб, ўзи

Габа ўтлоғи сари югурди. Чопағонликда донғи чиққан эмасми, бирпасда қароқчиларга етиб олди. Ўқ етадиган даражада яқин бориб, сўнг камонни ишга солди.

«Ол буни ибн Акводан. Бугун олчоқлар ўлдириладиган кундир...» маъносидаги байтни такрорлар эди у.

Қароқчилардан бири отини сурди. Саламага хужум қилди. Салама ёйига жойлаган ўқни рақибини нишонга олиб отди. У отидан ерга думалаб тушди.

Қувлашмачоқ шу зайл соатларча давом этди... Қароқчилар ортларидан ўқ отиб, тош отиб ҳеч кўз очирмаётган биргина одамга бас келмаётганларидан аламзада эдилар. Тўхтаб, у билан жангга киришайлик дейишса, эҳтимол, оркасидан бирор ёрдамчи гуруҳ келаётгандир, деган хавотирлари ҳам йўқ эмасди. Қолаверса, чопағон бу одамни тутиб олиш ҳам осон иш эмас.

Олдинига тезроқ қочиб қутулиш учун уст кийимларини, найзаларини ташлашди. Бўлмади. Ўғирлаган туяларидан қолдиришди. Яна бўлмади, Салама таъқибни тўхтатмади.

Бу орада Уйайна ибн Хисн кўринди, шерикларипи кутиб олди. Ўтириб овқатлана бошлашди. Уйайна йигитларидан тўрт кишини тепада ўтирган одамга юборди. Улар тепага ўрмалай бошлаганида Салама:

— Ҳей, менинг кимлигимни биласизларми? — дея бақирди.

— Йўқ, билмаймиз.

— Мен Салама ибн Акво бўламан. Шуни яхши билингларки, қувсаларингиз бари бир менга етолмайсизлар. Орқаларингиздан тушсам, қочиб ҳам қутулолмайсизлар. Ҳаммангизни кириб ташлайман!

Қароқчилардан бириси:

— Мен бу одамнинг гапларига ишонаман, — деди. Орқага қайтишди.

Уйайна бошлиқ гуруҳ ўрнидан туриб йўлга чиқаркан, узоқлардан мусулмонларнинг етиб келаётганини билдирувчи чангтўзон кўзга чалинди.

Мусулмонлардан Муҳриз ибн Назла алоҳидаалоҳида келаётган душманлардан бири билан олишиб, шаҳид бўлди. Миқдод ибн Асвад яраланди. Бунга муқобил мушриклардан ҳам бир неча киши ўлдирилди. Қолганлари шом қоронғулигидан фойдаланиб, қочиб қолишди.

Зу Қорад деган жойдан у ёғига ўтилмади. Мусулмонлар бир кечакундуз ўша жойда туришди. Жаноби Пай ғамбаримиз атрофга кичиккичик аскарый гуруҳлар юбордилар. Сўнгра Мадинага қайтилди.

* * *

Йўлда бир мадиналик ғаройиб таклиф қилиб қолди:

— Ким мен билан югуришади?! Мадинагача чопиб борамиз!

У таклифини бир неча марта такрорлагач, Салама жавоб берди:

— Сен юзхотир қиладиганинг одам борми?!

— Йўқ. Фақатгина Расулуллоҳни. У жанобдан ташқари ҳеч кимни!

Жаноби Пайғамбаримизнинг туяларида мингашиб кетаётган Салама мусобақага изн сўради. Расули акрам рухсат бергач, мадиналикка қараб:

Қани, чоп бўлмаса, орқангдан етиб оламан, — деди.

Мадиналик ҳам бежиз бу таклифни қилмаган, оёқларига ишонар ва ҳақиқатан чакқонлиги билан танилган одам эди. Таклифи қабул этилгач, югура бошлади. Салама унинг оркасидан тушди. Шу зайл тепалардан ошиб ўтишди. Нихоят, Салама мадиналикка етиб олди. Елкасига уриб: «Етиб олдим сенга», деди.

Салама олдинда, мадиналик орқада — ушбу мусобақа Мадинага қадар давом этди.

* * *

Қароқчилар қолган ўнта туя билан бирга Абу Заррнинг хотинини ҳам олиб кетишган эди.

Кечаси хотинни бир жойга боғлаб, ўзлари уйкуга кетишди. Аёл уларнинг донг қотиб ухлаганларига қаноат ҳосил қилгач, уринаурина арқонни ечди. Туяларга яқин келди. У қўл теккизган туя бўқирар, минишга қўймас эди. Ниҳоят, бир туя овоз чиқармади. Лайло унинг устига минди ва турғизди. Туянинг бошини Мадина тарафга буриб, ҳайдади.

— Оллоҳим, агар кутулиб қолсам, сенинг ризолигинг учун шу туяни сўяман, — деди.

Эрталаб вақтли уйғонган ғатафонликлар Лайлони жойидан топишолмади. Битта туя ҳам йўқ эди. Қочибди! Кетидан одам қўйишди. Изқуварлар бўш қўл билан қайтишди.

Одамлар Лайлони Мадинагача олиб келган «Абдо» исмли туяни дарҳол танишди. Расули акрамга (с.а.в.) хабар жўнатишди. Аёл:

— Эй Оллоҳнинг Пайғамбари, мабодо кутулсам, бу туяни Оллоҳ йўлида қурбон қиламан, деб ният қилдим, — деди.

Жанобимиз кулимсирадилар:

— Яхшиликка мукофотингми бу! Оллоҳ сенга буни минишни насиб этсин ва қутқарсину, сен уни тутиб сўйгин!

Кейин сўзларига шундай қўшимча қилдилар:

— Шунини яхши билгинки, Оллоҳга исёнда назр йўқ. Ўзинг эгаси бўлмаган бир нарсани ҳам назр қилолмайсан. Бу туянинг эгаси менман, ахир. Қани, энди оилангга қайтганингни Оллоҳ муборак айласин.

Бу воқеа тарих китобларига «Зу Қорад ходисаси» номи билан кирди.

* * *

Авс ибн Сомит анча қариб қолди. Бироқ қарилик ёлғиз ўзи келмади, балки ўта ичи торлик, сержаҳллик, ҳолсизлик каби хасталикларни ҳам олакелди. Бўларбўлмас ҳар нарсага жаҳли чиқар, қаршисидаги кишини хафа қилар эди. Оиладаги тотли кунлар ортда қолди, ҳузурҳаловат йўқолди.

Бир куни Хавла эрига нимадир дедию балога қолди. Авснинг тепа сочи тикка бўлиб, бақира кетди. Энг ёмони — хотинига:

— Бундан кейин сенинг баданинг менга онамнинг бадани кабидир, — деб юборди.

Араблар одатига кўра, бундай ибора талоқнинг бир шакли эди. Хотинини никохи ҳеч қачон ҳалол бўлмаган аёлга ўхшатган киши уни қўйиб юборган ҳисобланарди.

Хавланинг миясига қон қуйилди гўё. Неча йиллар яшаб келган бир оила ҳеч бир сабабсиз бузилса?!

Орадан ҳеч қанча ўтмай Авс жаҳлидан тушди ва қилган ишига пушаймон еди. Ўзику хотини жаҳлни чиқарадиган бир нарса сўрамаган, ҳар қандай хотин эридан исташи мумкин бўлган бир ишни истаган эди. Шунга зарда қилмаса ҳам бўларди. Вазиятни юмшатиш учун айни таклифни ўзи қилиб кўрди, лекин энди Хавла рози бўлмади.

— Бундан буён Расулуллоҳ жанобимизга бориб, у кишининг бу борада нима дейишларини билмагунимизча бирга бўлишимиз мумкин эмас, боринг, у зотдан маслаҳат сўранг, — деди.

Авс кўнмади.

— Валлоҳи, мен Жаноби Пайғамбаримизга бу иш учун боришдан уяламан, — деди.

Ҳолбуки, уялиш билан иш хал бўлмайди. Ўртада дард бор экан, унга даво топиш лозим.

— Ундай бўлса, ўзим бориб ҳолимни арз қиламан, — деди Хавла.

Мавлосига ёлвораёлвора йўлга тушди. Фахри коинот жанобимизнинг қаердаликларини суриштирасуриштира излаб топди. Расулуллоҳ (с.а.в.) Ойиша онамизнинг уйларида эканлар. Изн сўраб, кирди.

— Ё Набийаллоҳ, Авс менга уйланганида ёш, кўхликкина бир аёл эдим. Унга бир неча фарзанд туғиб бердим. Энди қаридим. Шу ёшимда ножоиз гап айтиб, меникимсасиз ташлаб қўйди. У билан турмушимизни давом эттиришим учун бир қулайлик кўрсатсангиз, мамнун

бўлардим. Эй Оллоҳнинг расули, бизнинг ҳолимизни ўзингиз баҳоланг.

Хавланинг гапларини тинглаб бўлгач, Расули акрам: «Менга бу борада ҳозирча бирор ваҳий келмади».

— Менинг назаримда, унга ҳаром бўлгансан, — дея жавоб бердилар.

Хавла чўчиб тушди:

— Валлоҳи, талоқ сўзини айтмади, ё Расулуллоҳ!

— Менимча, унга ҳаром бўлгансан.

— Жоним курбон бўлсин сизга, эй Оллоҳнинг расули, бир чора топинг!

Аммо Пайғамбаримиз бошқа жавоб беролмасдилар. Хавла юзини кўкка қаратди, кўзларидан ёш оқаоқа:

— Оллоҳим, ҳолимдан Сенга шикоят қиляпман. Норасида гўдакларим бор. Уларни оталарига ташласам, сарсон-саргардон бўладилар. Ёнимга олсам, оч қоладилар. Сен биласан холимни, эй Оллоҳим! — дея ёлвора бошлади.

Тўхтовсиз йиғлар, шу маънодаги сўзлар билан арз қилар эди. Нихоят, Хазрати Ойиша Пайғамбаримизда ваҳий ҳолларини кўра бошлагач, Хавлага ишорат этиб, уни жим қилди. Хавла қалбида жўш урган минг хил ҳаяжон эшлигида юракдан қилаётган дуолар билан овоз чиқармай кутди.

Кўп ўтмай Расулуллоҳ (с.а.в.) ваҳийнинг шиддатли босимидан қутулдилар. Табассумли нигоҳларини азиз меҳмонларига қаратиб:

— Муждалар бўлсин сенга, эй Хавла, — дедилар.

Кейин ҳозиргина тушган ваҳийни ўқий бошладилар:

«(Эй Муҳаммад,) дарҳақиқат, Оллоҳ сиз билан ўз жуфти ҳақида баҳслашаётган ва Оллоҳга шикоят қилаётган (аёл)нинг сўзини эшитди. Оллоҳ сизларнинг бастижавобларингизни эшитур. Оллоҳ эшитгувчи, кўргувчидир. Ораларингизда ўз хотинларини зиҳор қиладигай (хотинларини оналарига ўхшатган) кимсаларнинг (зиҳор қилинган хотинлари) уларнинг оналари эмасдирлар. Фақат уларни тукқан (аёл)ларгина уларнинг оналаридирлар. Шакшубҳасиз, улар сўзнинг номақбул ва ёлғонини айтурлар. (Лекин) Оллоҳ, шубҳасиз, афв этгувчи ва мағфират қилгувчидир.

Ўз хотинларини зиҳор қилиб, сўнгра айтган сўзларидан қайтадиган кимсалар (зиммасида эр-хотин) кўшилишларидан илгари бир кулни озод қилиш бордир. Бу сизларга мавъизаибрат бўлгай. Оллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир. Энди ким (озод қилиш учун кул) топа олмаса, (унинг зиммасида эр-хотин) кўшилишларидан илгари пайдарпай икки ой рўза тутиш бордир. Энди ким (рўза тутишга) кодир бўлмаса, (унинг зиммасида) олтмишта бечорамискинга таом бериш бордир. Бу (хукмлар) сизлар Оллоҳ ва Унинг пайғамбарига имон келтиришларингиз учун (нозил қилинди). Булар Оллоҳнинг (белгилаб қўйган) ҳадлари — қонунларидир. Ва (бу қонунларни инкор этгувчи) кофирлар учун аламли азоб бордир».

Хавла бу оятларни кўзда ёшлари ила тинглади. Бироқ ёнокларидан дувдув оқаётган кўзёшларида мамнуният туйғулари бор эди. Ниёзини эшитган ва дардига чора топган Мавлосига ҳамд ва шукроналарни тақдим этди.

Хабар юборилди. Авс чақирилди. Оятлар унга ҳам ўкиб берилди. Жаҳлига ва тилига эрк бериб юборгани туфайли бошига келган балога чора топилган эди!

— Бир кул озод қилишга кучинг етадими, эй Авс?

— Йўқ, эй Оллоҳнинг пайғамбари, кул озод этишга имконим йўқ.

— Икки ой кетма-кет рўза тута оласанми?

Авс «Қаёқда?...» дегандай маънода бошини сараклади.

— Тезтез овқат еб турмасам, кўзларим тиниб кетади, — деди.

— Олтмиш фақирни тўйдира оласанми?

— Ўзимнинг оиламни зўрға боқяпманку, эй Оллоҳнинг пайғамбари!

Ҳамма йўллар беркилгандек эди. Шунда, Расулуллоҳ жанобимиз (с.а.в.) марҳамат қилдилар:

— Мен сенга ўн беш ҳисса хурмо берайин, баракали бўлиши учун эса дуо қилайин...
Шу таҳлит Авс билан Хавла ярашишди, оила қайтадан қурилди.

* * *

Хавла бу воқеадан сўнг узоқ йиллар яшади. Жоҳилият давридан ўрин олган бир одатнинг бекор қилинишига ва бу ҳақда махсус оят келишига унинг сабаб бўлиши тотли бир хотирага айланиб қолган эди.

Ҳазрати Умар халифалиги кунларида Қурайшнинг бир неча пешволари билан бирга келаётган халифани кекса бир аёл тўхтатди, анча вақт гап билан машғул қилиб туриб қолди. Ҳазрати Умар бу кекса онахоннинг сўзларини бир қўлини унинг елкасига кўйган ҳолда диққат билан эшитди.

Ундан айрилгач, курайшликлар:

— Эй Умар, бугунги каби ғалати ҳолга гувоҳ бўлмаган эдик. Қари аёл сени тўхтатди, шу қадар вақтингни олди. Бу ёқда қанча обрўли одамларни куттириб кўйдинг, — дейишди.

— Ёзуқлар бўлсин сизларга, биласизларми, у ким эди?! Бу аёлнинг шикоятларини Буюк Мавло эшитган ва бу ҳақда оят тушириб, кўнглини кўтарган, бу кампир Хавла бинти Саълабадир. Валлоҳи, кечгача кетмай гаирса, заррача зерикмай, завқла эшитган бўлар эдим гапларини, — дея жавоб қилди Ҳазрати Умар (р.а.).

* * *

Ҳабашистонга ҳижрат қилган пайтларда эр-хотин Убайдуллоҳ ибн Жаҳш билан Умму Ҳабиба маълум вақтгача хаётларини хузурдаосойишталикда давом эттиришди. Аммо бир куни Убайдуллоҳ ҳеч қутилмаган хабар билан келди:

—Бир қарорга келдим, эй Умму Ҳабиба!

—Қандай қарор экан, эй Убайдуллоҳ?!

—Ислом динини тарк этаман.

Умму Ҳабиба доводиранганга қолди. Қулоқларига йўқ нарса эшитилиятими, тушими ёки?! Билолмади. Қўлини тишлаб кўрди, пешонасига урди. Уйкуда эмаслиги шубҳасиз.

—Нималар деяётганингни биласанми сен?! — дея хайқирди.

—Мен роса ўйлаб кўрдим: эски динимга қайтишни энг маъқул деган қарорга келдим.

Умму Ҳабиба қўллари билан юзини беркитди. Сочларидан ушлаб деворга урилган аёл қандай ҳолга тушса, шундай бўлган, тирранг қотиб қолган эди.

— Нима бўлди сенга, хотинжон, нега рангинг оқариб кетди?

Қўллар юздан олинди. Бир жуфт ёшли кўз софлик ва покликнинг энг юксак мавқеларидан туриб боқди. Шафқат ва марҳаматнинг энг юқори нуқтасидан келаётган бир сас ила:

—Мени хафа қилисан, эй Убайдуллоҳ, — деди.

—Бу қарорингни ҳозироқ ўзгартиришингни истайман. Ўзи шу кеча сени тушимда жуда ёмон аҳволда кўрган эдим. Кел, бирга селворайлик. Раббимизнинг мағфират қилишини сўрайлик.

Убайдуллоҳ парво қилмади:

— Сен ҳам менинг динимга кир, хотинжон. Ишон, биргаликда энг тўғри қарорга келган бўламиз. Кўрган тушинг нотўғри бўлиши мумкин.

Умму Ҳабиба бошини чайқади:

— Бу иш бўладиган иш эмас, эй Убайдуллоҳ. Мен Маккадан, бу ерларга насоро бўлиш учун келганим йўқ. Ислом динини тарк этсам, ота юртимдан нега айрилдим? Иккинчи бор бундай таклиф қилмагин. Исломдан чиқар экансан, сенинг дининг сенга, менинг диним

менгадир.

Гап шу ерда узилди. Убайдуллоҳ тўғри ва ўринли бир қарорга келдим деб овунса, неча йиллар бир ёстикқа бош қўйган эрининг бу хосиятсиз қароридан Умму Ҳабибанинг юракбағри эзилди, ловлов ёнди.

Бир пайтлар Қурайш қабиласини бутларга қурбонлик сўяётганларида кўрган ва ҳақ динни топиш учун Маккадан чиқиб кетган тўрт кишидан бири эди Убайдуллоҳ. «Инсонлар бутларнинг қули бўлолмайди. Келинлар, Оллоҳ рози бўлган Иброҳим динини қидирайлик», деган ва шу қарорда тўртовлон шаҳарни тарк этишган эди...

Убайдуллоҳ бир муддат чеккаларда юргач, насоро бўлиб қайтди Маккага. Кейинчалик Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида шаҳодат келтириб мусулмон бўлди, мушриклардан унга етган азиятларга севасева чидади, динини химоя қила билиш ғояси ила Ҳабашистонга хижрат этди!

Убайдуллоҳнинг эндиги харакати шу боисдан мусулмонларни қаттиқ ўқситди.

— Эсхушингни йиғиб ол, эй Убайдуллоҳ. Жинни-пинни эмассан хархолда, — дейишди шериклари. Лекин у:

— Ақлим жойида эканига бундан ортиқ далил бўлиши мумкинми?! Қаранглар, мен кўзимни очдим, сизлар хали ҳам пирпиратиб турибсизлар! — дея жавоб берди.

«Кучук бола кўзи юмук туғилади, бир неча кун қовоқлари пирпираб туради». Бу ибора нима қилганини, нима қилишини билолмай хайронлол турган кишиларга нисбатан ишлатиладиган зарбулмасалдир. Убайдуллоҳ бундан кейин маккалик дўстлари билан хар учрашганида уларга бу зарбулмасални такрорлаб, уларни залолат йўлида адашиб юрувчилар ҳисоблаб келди.

Илгари ичкилик ичарди. Насоро бўлгач, баттар ружу қўйди. Ҳаётининг сўнгги кунларини кўздан кечирса, кун сари ҳалокат ботқоғига ботаётганини сезиши мумкин эди. Бирок, таассуфки, унда фикрлаш эшиклари беркитилган эди. Мусулмонларнинг:

— Кел, эй Убайдуллоҳ, тавба қил. Биз ҳам сен учун Мавлоимизга ёлворайлик! деган таклифларига оғзидан шароб хиди анқиган ҳолда, лаб буриб жавоб бсрарди. Аҳволига ачиниб боққан кўзларга у ҳам ачиниб боқарди.

Йўллар шу зайл айрилди! Факат, шундан сўнг Убайдуллоҳ кўп яшамади. Ёқасига ёпишган ажал уни бу дунёдан олиб, ҳисоб ва жазо оламининг қонқасидан киритиб юборди. Убайдуллоҳ ватанидан ва динидан маҳрум бўлиб, ғарибликнинг энг тубан боскичида айрилди дунёдан. Қора тупроққа қора юз билан кирди.

Умму Ҳабиба тул қолди. Бир пайтлар севиб ҳурмат қилган, бироқ динини ўзгартирган кундан бошлаб кўнгли бирдан совиган эрини кўзидан ёш тўкиб, сўнгги манзилга кузатди. Ҳақ дин ошиғи бўлган бир инсон абадий саодатга эришай деб турган пайтда бундай бахтни йўқотиб дунёдан кетганига ўксибўксиб йиғлади. Энди унинг ортидан раҳмат тилақларини юбориш имкони ҳам қолмади.

Қавмини бир бармоғида ўйната оладиган қобилиятдаги Абу Суфёндай бир одамнинг қизи мусофир юртларда тул бўлиб яшайди энди. Маккага қайтиб боролмайди. Қолган умрини шу ерда, шу шартлар остида ўтказади, пешонасига ёзилганини кўради.

Ҳафталар, ойлар шу йўсин бир-бирини қувиб ўта бошлади.

* * *

Олтинчи йилнинг шаввол ойи. Мадинага саккиз кишидан иборат бир гуруҳ келди. Афти буришган, қоринлари шишган, бир қарашда, касал эканлари шундоқ кўриниб турган одамлар. Мусулмон бўлиш учун келишибди. Расулуллоҳ жанобларининг ҳузурларига боришди, шаҳодат калимасини айтиб, мусулмонлар сафига киришди.

Бир қисми Уқд, бошқалари Урайна қабиласидан бўлган бу одамларнинг афтангорларига қараганнинг юраги эзилиб кетарди.

Масжид супасида кун ўтказаетган ҳеч кими йўқ мусулмонлар ёнидан уларга ҳам жой кўрсатилди. Энди шу супа аҳли (Асхоби суффа) каби ебичишади, ҳаётларини ўшалар каби давом эттиришади.

Шу зайл анча вақт Мадинада қолишди. Факат улардаги хасталик кунданкунга оғирлашиб борди. Қоринлари баттар шишиб кетди, бетлари аввалгидан ҳам беўхшов бўлди, қоқ суякка айланди.

Бир куни Расули акрамга аҳволларини арз этишди. «Мадинанинг ҳавосига ўрганолмадик, ҳолимиз бешбаттар бўлди», дейишди. Бу сўзлари билан бор ҳақиқатни очиқойдин айтган бўлишди.

Расули акрам (с.а.в.) Мадинадан учтўрт мил узокликда ўтлатилаётган туяларга юбордилар, ўшалардан фойдаланинглари, дедилар.

Улар бу тавсияни мамнуният билан қабул қилишди. Қубо кишлоғи яқинидаги Зулжадр деган жойда чодирларини тикишди. Чўпонларга Жанобимизнинг амрларини етказишган эди, беморларга улар қарай бошлашди. Туя сутлари билан боқишди, баъзан даво учун пешобларидан ҳам ичиришди.

Бу ернинг ҳавоси уларга ёкди. Юзлари тўлишди, қоринларидаги шиш қайта бошлади. Энди соғликлари тикланишига уларда умид уйғонди.

ИБН МАСЪУД ҚУРЪОН ЎҚИМОҚДА

Пайғамбар Жанобимиз Зафар ўғиллари маҳалласида бир гуруҳ мусулмонлар билан ўтирардилар. Иттифоқо, Абдуллоҳ ибн Масъуд ўтли бир нигоҳ ўзига қараб турганини пайкади.

Менга Қуръон ўқиб берасанми, эй Абдуллоҳ! деб қолдилар Жанобимиз.

Бундай таклифни у кутмаган эди.

— Қуръон Сизга нозил қилинган бўлсаю, уни Сизга мен ўқисам, қандай бўларкин, эй Оллоҳнинг пайғамбари?!

Мен уни бошқа бировдан эшитишдан ҳам хушланаман.

Абдуллоҳ «Бисмиллоҳ...» ни айтди ва Нисо сурасини ўқий бошлади.

Қуръонни яхши билган, гўзал ўқийдиган инсон эди Абдуллоҳ. Пайғамбаримиз (с.а.в.) илгари: «Қуръонни тўрт кишидан ўрганинглари: Абдуллоҳ ибн Масъуддан, Убай ибн Каъбдан, Муоз ибн Жабалдан ва Абу Ҳузайфанинг қули Солимдан...» дея марҳамат қилган эдилар (Термизий, 5/674.)

Яна бир куни Ҳазрати Абу Бакр билан Ҳазрати Умар Абдуллоҳни бирга зиёрат этиб: «Муждалар бўлсин сенга, эй Абдуллоҳ! Расулуллоҳнинг: «Қуръонни нозил бўлган пайтидаги тозалиги ила ўқишга ҳаракат қилган ҳар бир киши уни Абдуллоҳ ибн Масъуднинг қироати каби ўқисин», деганларини эшитдик. Ҳа, Пайғамбаримиз шундай марҳамат қилдилар, сен накадар бахтлисан», дейишди. (Ибн Можа, 1/49.)

Расулуллоҳ (с.а.в.) Абдуллоҳни жуда яхши кўрар, кадрлар эдилар. Хайбарнинг фатҳидан кейин Ямандан келиб, Мадинага жойлашиб қолган Абу Мусо алАшъарий эндиэнди таниша бошлаган ўртоқларидан Абдуллоҳ ибн Масъудни анча пайтгача Жаноби Пайғамбарнинг оила аъзоларидан бўлса керак, деб юрган эди.

Қуръоннинг етмишдан ортиқ сурасини тўғридантўғри Расули акрамдан ўрганган Абдуллоҳнинг чиройли ўқиши бошқа, уни шахсан пайғамбарлар Имоми олдиларида, у кишининг назоратлари остида ўқиш тамоман бошқа эди! Лекин амр берилган, бажарилиши шарт. Уша ондаги туйғуларини ифодалашга сўз ожиз.

«Яна молларини одамлар кўрсин деб эҳсон қиладиган, ўзлари эса на Оллоҳга ва на охират кунига имон келтирадиган кимсаларни ҳам (Оллоҳ севмайди). Кимга шайтон дўст бўлса, у энг ёмон дўст бўлур. Агар Оллоҳга ва Охират кунига имон келтирсалар ва Оллоҳ ризк қилиб берган

нарсаларидан эҳсон қилсалар, уларга қандай зарар бўлар эди?! Оллоҳ уларнинг (қилган амалларини) билгувчи Зотдир. Шубҳасиз, Оллоҳ бировга бир зарра вазнича зулм қилмас. Агар (заррача) яхшилик бўлса, уни бир неча баробар қилур ва Ўз хузуридан улуғ ажр ато қилур. (Эй Мухаммад,) биз ҳар бир умматдан (ўша умматнинг пайғамбарини) гувоҳ келтирганимизда ва сизни ана ўшаларнинг (барчалари) устида гувоҳ қилганимизда (инсонларнинг ҳоли) қандок бўлур?!» (Нисо. 38-41.)

Абдуллоҳ боши эгик, ҳурмат ила Қуръон ўқишда давом этарди. Суранинг шу жойига етганда, Фаҳри коинот:

— Шунчаси етади, — дедилар.

«Сизни хурсанд қила олдимми, эй Оллоҳнинг расули?!»

Абдуллоҳнинг кўзлари Оллоҳ яратган энг покиза, энг муборақ юзга шундай савол назари билан мўлтиради. Бироқ Сарвари оламнинг юзлари бу пайтда кўзларидан оқаётган ёшлар билан ювилмокда эди. Энди у «Сизни хафа қилиб қўйдимми, эй Оллоҳнинг суйгани!» дегандек маънода мўлтирар эди.

Эҳтимол, Буюк Мавло суюкли пайғамбарининг кўз олдиларида оятларда англантилганларни тажаллий эттиргандир?!

Бир пайт Жанобимизнинг: «Оллоҳим, бу ҳали мен ораларида юриб, яшаб тургаилар чекажак азоб... Мен кўрмайдиган умматимнинг холи нима кечади?!» деганлари эшитилди.

Расули акрам (с.а.в.) умматлари учун шундай кўзёш тўқарқанлар, у кишининг замонларида яшашдек, ул зот яшаётган шаҳарда ҳаёт кечириндек топилмас неъматнинг кадрили билмаган, ул муборақ зот олиб келган динга ва у кишининг дўстларига зарар бермагунча кўнгли жойига тушмайдиган бадбахт мунофиқлар сони ҳам оз эмас эди! Бутун оламларга раҳмат қилиб юборилган Зотнинг шаҳрида кўп йиллар бирга яшаш уларга ҳеч бир наф бермади, ичларидаги куфр ва нифоқ туйғулари заррача камаймади!

Ҳолбуки, у буюк Султонга имон келтирган ва қалбини унинг тенгсиз мухаббатига бурганларга, юз йиллар берисидан айна тозалигини муҳофаза этиб етишадиган «Нубувват булоғининг оби ҳаёти» кўнгилларни кутилганидан ҳам зиёда ҳузурга ковуштиражакдир! Дилларни у булоқнинг манбаларига бурганлар у муборақ даврда яшамаганларига афсус чекмасликлари керак. Бизларни Ҳабиби акрамдан юз йилликлар кейинга ташлаган тақдир қалами севиқли Пайғамбарнинг маънавий мададларини юз йилликлар кейинги замонга етадиган, бутун борлиқ оламини қамраб оладиган қийматда ёзган! У зот фақат бирга яшаган асрнинг эмас, онадан туғилажак энг сўнги инсонга қадар барчанинг пайғамбаридирлар. «Биз сени бутун оламларга раҳмат ўлароқ юбордик», деган Буюк Мавло кулларида бирортасини ҳам маҳрум қолдирмайди. Ҳеч кимса Оллоҳнинг севиқлиси яшаган замонларига етииюлмагани учун Оллоҳнинг раҳматидан ва унинг севиқли Ҳабибининг шафоатидан бенасиб қолмамай! Бизнинг ишончимиз ва Раббимиздан тилагимиз шудир!

БАНИ МУСТАЛИҚ САФАРИ

Бир куни Жаноби Пайғамбаримизга Бани Мусталиқ қабиласи Мадинага хужум қилишга тайёрланаётгани тўғрисида хабар етиб келди. Уларни ҳали йўлга чиқмасларидан ўз юртларида тўхтаиб қолиш учун дарҳол қўшин тўплашни буюрдилар.

Ҳижратнииг бешинчи йили. Шаъбон ойи кирганига эндигина икки кун бўлган. Учинчи куни Мадинани бошқариш Абу Зарр Ғифорийга топширилиб, қўшин йўлга чиқди. Қуръага кўра, йўлдош бўлиш ҳаққини қўлга киритган Ҳазрати Ойиша (р.а.) ҳам бир туя устига жойлашди. Йўлга чиқаркан, опаси Асмодан сафарда тақиб бориб келиш учун бир маржон ҳам олди.

Сони етти юзга етган қўшин, ниҳоят, йўлга тушди.

* * *

Жувайрия Бани Мусталиқ қабиласи раисининг қизи эди. Туш кўрди, нақд Мадина устида ялял нур сочаётган ой унга томон кела бошлади. Ва ниҳоят, кучоғига кириб кўнди.

Бу тушида бир ҳикмат борлигига ишонч билан уйғонди. Еруғ кунлар яқинлашаётгани аён бўлди чоғи. Сўнгги кунларда Ясриб юртига уюштирилиши мўлжалланган ва тайёргарлиги қизғин кетаётган ҳужумнинг бу туш билан қандайдир боғлиқлиги бўлиши керак!

Туш кўрганидан уч кун ўтган эди. Тўсатдан пайдо бўлган бир қўшиннинг ҳужуми мусталиқликларни гангитиб қўйди. Қабилянинг жон томири ҳисобланган «Мурайсий қудуғи» деб номланган жойда дам олиб ўтирганлар бостириб келган юзлаб аскарга узоқ қаршилиқ қила олмасликларини дарҳол фаҳмлашди.

Кўпга чўзилмаган бу ҳужум натижасида Бани Мусталиқдан ўн киши ўлди, кўплари қочиб жонини қутқариб қолди, хотинлар, болалар ва жангчилардан бир қисми асир олинди. Бу орада мусулмонлардан Ҳишом ибн Субобани бошқа бир мусулмон ўлдириб қўйди. Бу ҳодиса бир адашиш эди, холос, қасддан одам ўлдириш эмасди. (Фатхул Борий; 9/85.)

Жанг тугагач, Ҳазрати Умарнинг хизматкори Жаҳжаҳ билан ҳазражликлардан бирининг хизматчиси Синон ибн Вабар қудук бошида ёжиллашиб қолишди. Ярим ҳазил, ярим чин бошланган тортишув жанжалга айланди. Синон:

— Эй ҳазражликлар, ёрдамга келинглари! — дея бақирдишга тушди. Униси ҳам:

Ёрдам беринглари, эй муҳожирлар дер эди.

Оловга ёнилғи сепишга уста бўлган араб табиати бу ерда ҳам ўзини кўрсатди, пировардида иш жиддий тус олди. Жаҳжаҳнинг «Бу иш шунчаки ҳазил билан бошланган эди», каби сўзлари галаговур ичида эшитилмади ҳам.

Бани Мусталиққа қарши урушга келган қўшиннинг асл жанги бу ерда — Мурайсий қудуғи бўйида бошланишига сал қолди. Жанобимиз дарҳол етиб келиб, ҳар икки томонни тинчлантирдилар. Қинларидан суғурилаётган қиличлар қайтиб жойига солинди. Бир-бирлари билан жанг қилишга шайланганлар кучоқлашиб ярашишди.

Вазиятга гувоҳ бўлиб турган Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салулнинг ичига ўт тушди гўё. Ёнидаги бир неча мунофиққа:

— Нима ишлар бўлиб кетди!.. Тоғдан келдилар, боғдагини қувдилар. Шаҳримизга эгалик қилиб олдилар! Валлоҳи, бизнинг бу холимиз отабоболаримизнинг «тўйган ит эгасини қопади», деган масалига тўғри келади. Нонимизни еб, оёғимиздан чалсалар... Иш бу йўсинда ортиқ давом этмайди. Валлоҳи, Мадинага бир борайлик, албатта шарафлилар шарафсизларни у ердан суриб чиқаради, — деб вайсади.

Ибн Салулнинг бўғзида ёрилаёзган томирлар бирикки нафас олволиши лозимлигини эслатарди. Ора-сира бўртиб турадиган кин туйғуси тўлибтошган эди. Ён-атрофидагиларни бир-бир кўздан кечирди:

— Бу ишлар бошларишта ўз қўлларинг билан келтирган балодир. Уларни юртларингга олиб кирдиларинг, молларингни баҳам кўрдиларинг. Қучоқ очмаганларингда бу юртлардан йўқолиб кетишар эди, — деди.

Бу сўзлари билан у Мадина идорасини қўлга киритажани, битта зарба билан бош бўлиб олажани англатмоқчи бўларди. Кейин эса, хаёлида, Жаноби Пайғамбаримизнинг қўлларидан тутадиган ва: «Қани, Абдулмутталибнинг хўкисини ҳайдашга жўна!..» дея қувиб соладиган сизди ўзини.

Шу атрофда турган, эндигина мўйлаби сабза ура бошлаган йигитга бу гаплар ёқмади. Ибн Салул «шарафсиз» деб Пайғамбаримизни назарда тутаётганини фаҳмлади. Набийи акрам (с.а.в.) ўтирган жойга томон юра бошлади.

Ёш болалик пайтларида Расулуллоҳ (с.а.в.) уларнинг уйида қолганларини эслади. Отаси Арқам Жанобимизга уйини ажратиб берган, ўша йиллари Ислом дини уларнинг уйдан таблиғ

этилган эди. Ҳозир эса, бу ёш йигит — Зайд виждон амрига бўйсуниб, Саййидул анбиё жанобимизни излаб кетди, вазиятдан у кишини хабардор қилмоқчи бўлади.

Пайғамбаримиз жанжалнинг вақтида босилганидан мамнун ҳолда Умар ибн Ҳаттоб (р.а.) билан суҳбатлашиб ўтирган эдилар. Рўпараларига ҳурмат ва хаяжон билан бир йитит келди, салом берди. Алик олдилар.

Зайд эшитганларини оқизмайтомизмай айтиб берганида Умар ибн Ҳаттоб жаҳл билан ўрнидан туриб кетди.

— Ё Набийаллоҳ, акрабосидан Аббод ибн Башрга буюринг, бўйнини сапчадек узиб ташласин бу мунофиқнинг! — деди.

Саййидул анбиё жанобимиз Умарга қараб, бундай марҳамат қилдилар:

— Бу қандоқ бўлди, эй Умар? Унда одамлар, Муҳаммад ўз ўртоқларини ўлдира бошлади, деб гап тарқатишади. Бу гапинг бўлмайди. Аммо хозироқ йўлга чиқамиз.

Пайғамбаримизнинг хафа бўлганлари шубҳасиз. Нега деганда, куннинг бу палласида кўшинни сафарга чиқарадиган одатлари йўқ эди. Бунақа пайтда инсон дам олишдан бошқага ярамай қолади. Бироқ, шунга қарамай, кўшин тез йўлга тушди.

Авс қабиласининг раиси Усайд ибн Ҳузайр яқинлашди:

— Салом бўлсин Сизга, эй Оллоҳнинг пайғамбари!

— Сенга ҳам салом бўлсин. Боншнгга раҳматлар ёғилсин, эй Усайд!

— Нохуш бир пайтни танладингиз, эй Набийаллоҳ. Биз Сизнинг бунақа вақтда йўлга чиққанингизни ҳеч кўрмаганмиз.

Ўртоқларингнинг гаплари сенга бориб етмадими?

— Қайси ўртоқ ва қанақа гапни назарда тутяпсиз, ё Расулуллоҳ?

— Убайй ибн Салул...

— Нима дебди?

Мадинага борилгач, шарафли бўлган шарафсиз бўлганни суриб чиқаражак, деб айтибди.

— Тўғри сўзлабди, эй Оллоҳнинг расули. Сиз истасангиз, дарҳол уни суриб чиқарасиз. Оллоҳга қасамки, шарафли Сиз, шарафсиз ва бечора эса удир. — Сўнг сўзларини давом этиб, деди: Шунга қарамай, унга юмшоқ муносабатда бўлинг, эй Оллоҳнинг расули. Амин бўлингки, Оллоҳ таоло бизни сиз билан шарафлантирган кунлари, қавми унга кийдирмоқчи бўлган тожга маржон тақишаётган эди. Шу сабабли у сизни мулкини қўлидан олган бир зўравон сифатида кўради.

Расулуллоҳ ҳар бир сўзи самимий бўлган бу мард, жасур одамга кулимсираб қарадилар.

* * *

Юриш давом этарди. Зайд ибн Арқам орқали Пайғамбаримизга етган хабар айбланибайланиб яна Абдуллоҳ ибн Убайй ибн Салулнинг қулоғигача борди. Расулуллоҳнинг ёнларига келди.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, Зайд ибн Арқам сизга мен айтмаган баъзи гапларни етказибди. Ҳолбуки, бу гаплардан менинг ҳеч ҳам хабарим йўқ. Бундай сўзларни айтмаганимга қасам ичаман, — деди.

Енидагилар уни кўллабқуватлашди:

— Ё Набийаллоҳ, Зайд ҳали ёш бола, янглиш тушунган, янглиш англатган бўлиши мумкин. Эҳтимол, айтилган гапларни эсида сақлай олмаган, сизга келиб бўларбўлмас сўзларни айтган.

Пайғамбар жанобимиз оғиз очмадилар. Шу билан бу масала ёпилган бўлди.

Аслида, бундай иссиқда кўшинни йўлга чиқаришнинг сабаби — одамларнинг бундай масала билан банд бўлишларига йўл қўймаслик эди.

* * *

Ҳазрати Умарнинг (р.а.) Ибн Салул ҳақида Расули акрамга айтган сўзлари Ибн Салулнинг ўғли Абдуллоҳга бориб етди. Тезда Фахри олам хузурларига борди, салом берди.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, — деди. — Отамдан деб нақл қилинган баъзи сўзлар туфайли уни ўлдиришни ўйлаётганингизни эшитдим. Агар ҳақиқатан шундай ўйлаётган бўлсангиз, бу ишни менга кўйиб беринг. Дарҳол отамнинг бошини сизга ўзим келтирайин. — Абдуллоҳнинг сўзларини самимият ва фидойилик туйғулари безаб турарди. — Эй Оллоҳнинг пайғамбари, бутун ҳазражликлар яхши билишади, бу қабила ичида отасига мендан-да яхши муносабатда бўлган ва боғланган, отасини мендан кўра кўпроқ севадиган кимса йўқ. Агар бошқа бир одам отамни ўлдирса, ўзимни тутолмай, у одамга зарар етказиб кўяман, деб кўркаман. Бу ҳолда бир кофир эвазига бир мўминни ўлдириб, жаҳаннамга кириб қоламан.

Набийи акрам унга таскин бердилар:

— Йўқ, эй Абдуллоҳ, аксинча, то отанг биз билан бирга экан, яхши муносабатда бўламиз. Абдуллоҳ кўнгли кўтарилган ҳолда кетди у ердан.

* * *

Зайд қийин аҳволга тушган эди. Ибн Салул ёшига яраша савлат билан келди, Жанобимизнинг юзларига тикка қараб қасам ичди ва масала ҳал бўлақолди. Аммо қасам ичаркан, уялмади, қийналмади?! Шунча киши гувоҳлигида оғзини кўпиртириб айтган гапларидан қасам ичаича тонаётганида, виждони ҳеч қандай овоз бермадимикан?!

Бу етмагандай амакиси келиб:

— Ишнинг пачавасини чиқардинг. Фахри коинот жанобимизни хафа қилганинг, жаҳлларини чиқарганинг қолди. Бунинг устига, номингни ҳам ёлғончига чиқардинг, тухматчи деган ном орттирдинг, — дея унга озор берди.

Зайд кўрганбилганларини яна бир бор кўз ўнгига келтирди.

У етказган хабар хаёл эмасди, туш эмасди. Аммо рад қилиниши мумкин бўлмаган бир ҳақиқат ҳали бор бўлса, у ҳам ўша ерда ҳозир турган ҳамманинг бу ишни очиқ айтишлари эди. Эндигина ўсиб келаётган ёш йигит қаршисида ёшлибошли шунча киши... Улар ҳам ибн Салул қасам ичиб айтаётган гапларни тўғри деб гувоҳлик беришаётибди.

Зайднинг томоғига нимадир тикилгандай бўлди. Нафас олиши қийинлашди. Кўнгли паришон бир аҳволда кета бошлади. Иттифоқо, қулоғига тегинган бир қўл уни хушига келтирди. Қараса, рўпарасида Фахрул мурсалийн (с.а.в.) турар эдилар. У Зот Зайднинг қулоғини юмшоқ силаб қўйдилар.

Набийлар Сарвари бир сўз айтмаган бўлсалар ҳам, кулимсираб қараганларининг ўзиёқ Зайд учун хушxabар бўлди. Кейинчалик Зайд бу воқеапи бир неча йиллар кейин тушунтирар экан, «Ҳатто ўлимсиз дунёда яшаш муждаси ҳам мени бунчалар қувонтира олмасди», дер эди.

Сўнгра унга Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) етиб олди.

— Расулуллоҳ сенга нима дедилар?

— Ҳеч нарса. Фақатгина қулоғимни енгилгина тортдилар ва кулимсирадилар.

— Муждалар бўлсин сенга, эй Зайд! — дедию Абу Бакр йўлида кетди.

Зайд: «Қанақа мужда, нималар бўляпти ўзи?» дейишга ҳам улгурмай қолди. Ҳазрати Умар (р.а.) ҳам келиб шу гапни сўради, шу сўзларни айтди.

Энди Зайд тушкунликдан кутулиб, дадилроқ қадам боса бошлади. Сувга чўкай деб турганида кутқариб қолинган ва эркин нафас олган одамдай эди у шу дамда.

Ниҳоят, бомдод намози ўқилди. Саййиди коинот (с.а.в.) намоздан сўнг ушбу оятларни ўқидилар, ҳамма жон қулоғи билан тинглади:

«(Эй Муҳаммад,) Қачон мунофиқлар Сизнинг олдингизга келсалар: «Гувоҳлик берамизки, сиз шакшубҳасиз Оллоҳнинг пайғамбаридирсиз», дерлар. Оллоҳ, дарҳақиқат, Сиз Ўзининг

пайғамбари эканингизни билур, яна Оллоҳ у мунофиқларнинг шакшубҳасиз ёлғончи эканларига гувоҳлик берур. Улар ўзларининг (мусулмон эканлари ҳақида ичган ёлғон) қасамларини қалқон қилишиб олиб, (одамларни) Оллоҳнинг йўлидан тўсадилар! Уларнинг қиладиган ишамаллари накадар ёмондир! Бунга сабаб уларнинг (тилларида) имон келтириб, сўнгра (дилларида) кофир бўлганларидир. Бас, уларнинг диллари мухрлаб кўйилди. Энди улар (имоннинг ҳақиқатини) англай олмаслар! Қачон Сиз уларга боқсангиз, уларнинг жисмлари (кўринишлари, кийган кийимлари) сизни ҳайратга солур, сўзлаганларида эса, сўзларига (оҳангдор, фасоҳатли бўлгани учун берилиб) кулоқ солурсиз. (Лекин уларнинг диллари имон ва яхшиликдан холи бўлгани учун) улар гўё (деворга) йўлаб кўйилган (чирик) ёғочларга ўхшайдилар. Улар (юраксизликлари сабабли) хар бир кичқириқовозни устларига (тушастган бирон балоофат деб) гумон қиладилар. Улар душмандирлар! Бас, улардан эҳтиёт бўлинг! Уларни Оллоҳ лаънатлагай! Қандай адашмоқдалара! Қачон уларга: «Келинлар, Оллоҳнинг пайғамбари сизлар учун мағфират сўрар», дейилса, албатта улар бошларини буриб кетурлар ва Сиз уларни кибрҳаво қилган ҳолларида юз ўгиришларини кўрурсиз. (Эй Муҳаммад,) Сиз улар учун мағфират сўрадингизми ёки мағфират сўрамадингизми, уларга баробардир — Оллоҳ уларни харгиз мағфират қилмас! Албатта, Оллоҳ бундай фосиқитоатсиз қавмни ҳидоят қилмас. Улар шундай кимсаларни (ўзларининг тобеъларига): «Оллоҳнинг пайғамбари хузуридаги кишиларга инфоқ-эхсон қилманглар, токи улар таркалиб кетсинлар», дейдилар. Ҳолбуки, осмонлар ва Ер хазиналари ёлғиз Оллоҳникидир. Лекин мунофиқлар (буни) англамаслар. Улар: «Қасамки, агар Мадинага қайтсак, албатта кучлилар кучсизларни ундан қувиб чиқарур», дерлар. Ҳолбуки, кучқудрат Оллоҳники, Унинг пайғамбариники ва мўминларникидир. Лекин мунофиқлар (буни) билмаслар. Эй мўминлар, на молдунёларингиз ва на болачақаларингиз сизларни Оллоҳнинг зикридан (яъни, Оллоҳга ибодат қилишдан) юз ўгиртириб қўймасин! Ким шундай қилса, бас, ана ўшалар зиён кўргувчи кимсалардир! Сизларнинг (хар) бирингизга ўлим келиб, у: «Парвардигорим, мени озгина муддатга (хаётда) қолдирсанг, мен хайр садақа қилиб, солиҳ (банда)лардан бўлсам», деб қолишдан илгари Биз сизларга ризқ қилиб берган нарсалардан инфоқ-эхсон қилингиз! (Чунки) Оллоҳ бирон жонни ажали келган вақтида (вафот эттирмасдан) қолдирмас. Оллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардордир» (Мунофиқун сураси.)

Оятлар ўқиб бўлингач, ҳамманинг тақдирловчи нигоҳи Зайд ибн Арқамга йўналди. Ибн Салул эса нафратла тўлибтошган қарашларга нишон бўлди.

ЙЎҚОЛГАН МАРЖОН ҲОДИСАСИ

«Байзо» дейилган жойда тўхтаб, бир муддат дам олинди. Йўлга чиқай деб турилганида, кўлини беихтиёр бўйнига олиб борган Ҳазрати Ойишанинг (р.а.) ранги ўзгарди: маржони йўқ эди. Дарров Расулulloҳга (с.а.в.) хабар берди. У ёқбу ёқни қарашди, топилавермади. Авс қабиласининг раиси Усайд ибн Хузайр билан яна бир киши Ҳазрати Ойиша борган жойларга бориб қидириб келишди, тоишолмади. Вақт ўтиб борар эди. Бир неча киши Ҳазрати Абу Бакрга (р.а.) келиб:

— Кўрмайсизми Ойишанинг ишини?! Расулulloҳ жанобимизни ва шунча одамни йўлдан қўйди. Сувсиз бир жойдамиз, ёнимизда ҳам сув қолмаган, — дейишди.

Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) хафа бўлди, жаҳли чиқди. Қизининг олдига борди. Кутмаган бир ҳолатга дуч келди: Расулulloҳ (с.а.в.) бошларини Ойишанинг тиззасига қўйиб ухлардилар. Ваҳоланки, у қизини ёлғиз ҳолда учратиб, бир таъзирини бериб қўймоқчи эди. Лекин индамай қайтиб кетгиси келмади. Пичирлаб бўлса ҳам, ганини айтиб олди:

— Расулulloҳни ва одамларни сувсиз жойда ушлаб қолдинг. Шу ишинг ақлданми?!

Айни пайтда қизининг биқинига бирикки туртди ҳам. Ҳазрати Ойиша жонининг оғриғига қарамай, Жанобимизни безовта қилмаслик учун тишинитипшга қўйиб чидади, овоз чиқармади,

ҳатто қимир этмасликка ҳаракат қилди.

Тонг отди. Жаноби Пайғамбаримиз уйғондилар. Шу орада тушган ваҳий инсонларга бир қулайлик, енгиллик олиб келган эди:

«...Сув топа олмасангиз, покиза тупроқни таяммум қилингиз — юзингиз ва қўлларингизни (покиза тупроқ билан) силангиз. Оллоҳ сизларни бирон тангликмашаққатга солишни истамайди, балки сизларни поклашни ва сизларга Ўз неъматини комил қилиб беришни истайди. Шояд шукур қилсаларингиз». (Моида, 6.)

Ёнида суви бўлмаганлар дархол Расулуллоҳ кўрсатганларидай таяммум қилишди ва намозларини ўқиб олишди. Усайд ибн Хузайр бир шеър айтиб, миннатдорлик туйғуларини ифода этди: «Эй Абу Бакр оиласи, бу сизлар олиб келган биринчи баракот эмас... Сизларнинг воситаларингиз билан Оллоҳнинг кўп икромига ноил бўлдик...»

Топилишидан умид кесилган маржонни қидираверишдан фойда йўқ, албатта. Қўшинга юриш амри берилганида ўрнидан турган туянинг тагидан маржоннинг чиқиши билан ҳамма нарса жойжойига тушдиқолди. (Бухорий, 1/86.)

* * *

Йўлларида давом этишди. Яна бир тўхташганида Ойиша онамиз (р.а.) кажавасидан чиқди, ҳожат учун сал нари кетди.

Қайтиб келиб, яна маржони йўқлигини пайқади. Хафа бўлди. Омонат бўлмаса ҳам майлиди, бир маржон йўқолса йўқолибдида, деб қўяқоларди. Ёки уйга қайтгач, оиасидан узр сўраса, маржоннинг йўқолганини айтса ҳам бўларди! Яманий бир тақинчоқ учун онаси хафа ҳам қилмас. Аммо, бошқа тарафдан, бу ерда гап омонатга риоя этиш, омонат сифатида олинган нарсага хиёнат қилишдан сақланиш устида бораётган эди.

Ахир, Набийи акрам: «Мунофиқнинг уч аломати бор: гапирса, ёлғон гапиради; ваъда берса, ваъдасининг устидан чиқмайди; берилган омонатга хиёнат қилади», дея буюрган эмасмидилар?!

Уртада омонатга хиёнат бўлгани йўқ, аммо бепарво бўлиш ҳам яхши эмас. Шуларни ўйлаб, яна кажавасидан чиқди. Борган жойларини диққат билан кўздан кечирди ва, ниҳоят, кўзлари қувончдан чакнаб кетди — маржонни топди! Олиб дарров бўйнига тақди ва ортига қайтди. Бироқ у кечиккан, айланиб келгунича, қўшин ўрнидан кўчган эди. Ҳазрати Ойиша кичик жуссали, жуда нозик бўлганидан туя ўркачига ўрнатилган кажавада унинг борйўқлиги билинмаган эди.

Югургани билан етиши гумон. «Кажавада йўқлигимни билишса, ўзлари бу ерга келишади», деган ишонч билан бир чеккага ўтиб кута бошлади. Чарчаган эмасми, бир оздан кейин ухлаб қолди.

Ҳожатни деб қарвондан айрилиб қолган битта Ҳазрати Ойиша эмаскан. Сафвон ибн Муаттал (р.а.) ҳам шу мақсадда пана излаб кетган эди. Қайтиб келса, қўшин турган жойда ухлаб ётган бир аёлдан бошқа ҳеч ким йўқ.

— Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожибун... — деди.

Баланд овозда ўқилган бу оятдан аёл уйғонди.

Сафвон Ҳазрати Ойишани таниди.

— Нима қияпсиз бу ерда, мўминларнинг онаси? — деб сўради.

Жавоб ололмади. Бу саволга жавоб ўрнида Ҳазрати Ойиша (р.а.) юзини беркитиш билан кифояланди. Сафвон эса туясини чўктириб, ерга тушди ва бир неча қадам узоқлашди. Орқасига ўгирилиб:

— Туяга мининг, эй Ҳазрати Ойиша, — деди.

Ҳазрати Ойиша туяга минди. Сафвон келиб, туяни турғизди, бурундиғидан тутиб, қўшинга етиб олиш учун тез етаклаб кетди...

Қўшинга яна дам берилди. Кажава туширилаётганида ичида Ҳазрати Ойишанинг йўқлиги маълум бўлди ва ҳамма ташвишга тушиб қолди. Лекин орадан кўп ўтмай Сафвон етаклаб келган туя устида Ҳазрати Ойишани кўриб, кўнгиллари хотиржам бўлди. Карвонга келиб қўшилган Ҳазрати Ойиша бўлган воқеани тушунтирди ва масала шу ерда ёпилди.

Сафар ҳам поёнига етай деб қолди. Ярим соатлар ичида шаҳарга киришади. Иттифоқо, шу пайт Ибн Салулнинг ўғли Абдуллоҳ қиличини яланғочлаб йўл четига туриб олди. Ўтаётганлар унинг бу ҳолидан бир маъно укмай, юзига қараб ўтишар эди. Нихоят, Абдуллоҳ қиличини баландроқ кўтарди ва:

— Қани, тўхтагин! — деди. Ибн Салул тўхтади.

— Нима бўляпти ўзи, ўғлим?! — деди у хавотирда.

— Мадинага келгач, шарафли шарафсизни суриб чиқаражак, дебсан. Энди мана шу ерда шараф Саййидул анбиё жанобимизга, шарафсизлик эса сенга оид эканини очик айтасан.

— Айтмасамчи?

— Мадинага кирмайсан!..

— Кирмоқчи бўлсамчи?

— Ўлдираман.

— Нималар деяётганингни билипсанми, ўғлим?!

— Биламан ва жиддий айтяпман. Шу ерда кутасан ва Жанобимиз рухсат бермагунларича шаҳарга кирмайсан!

Бир оздан кейин келган Пайғамбар жанобимиз рухсат бердилар. Ибн Салул қаршисидан қилич олинди ва йўл очилди.

БЎҲТОН

Мадинага кирилганига ҳали йигирма тўрт соат ҳам бўлгани йўқ, халқ орасида бир мишмиш тарқалган эди:

— Ойиша нега қўшиндан кейин қолди?!

— Сафвон ибн Муаттал билан ёлғиз қолиб нималар қилдийкин?

Йўлда эканларида ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмаган бу каби саволлар бу ерда одамлар орасида кенг ёйилди.

Бу сўроқлар ибн Салулнинг кин ва адоват тўла, душманлик билан йўғрилган қалбидан чиқаётган эди. Атрофидаги мунофиқлар унга бу борада ёрдам беришарди.

— Ҳақиқатан, улар қўшиндан узокда, ҳеч кимга кўринмаслик йўлини қандай топдилар?!

Олдинига мунофиқлар чувалаштираётган бу гаплар кейинроқ мусулмонларнинг бир қисмига ҳам юқди. Мишмиш Набийи акрамнинг (с.а.в.) қулоқларига ҳам етиб, қаттиқ изтиробга ботдилар.

* * *

Сафардан қайтгач, Ҳазрати Ойиша (р.а.) бирданига бетоб бўлиб ётиб қолди. Онаси Умму Румон келиб унга қарай бошлади. Бироқ кутилмаган ва ғалати ҳолат: ҳамиша ва айниқса хасталанганида унга доим кўзкулоқ бўладиган, илтифот кўрсатадиган Расули кибриё (с.а.в.) бу гал бепарвороқ кўринар эдилар. Ичкари кирганларида Умму Румондан:

— Бунинг аҳволи қалай? — деб сўрар, бошқа ҳеч нима демас эдилар. Бу нохушликнинг сабабини билмай қийналган беморнинг бир дардига ўн дард қўшилди. Бир куни:

— Рухсат берсангиз, бирикки кун онамнинг уйига борсам, — деди.

Таклиф қабул қилинди ва Ҳазрати Ойиша энди онасининг уйида даво ола бошлади.

* * *

Бирор ғазотдан қайтилганида, одатда, йўл бўйи бўлиб ўтган воқеалар, қилинган жанг

тафсилоти билан айтиб бериларди. Айниқса, Хассон ибн Собит буларни яхшилаб эшитар ва кейин бу ғазотга бағишлаб шеърлар ёзар эди. Бу гал ҳам шундай бўлди. Лекин бу сафар Хассон ишнинг пачавасини чиқарди. Ҳазрати Ойиша билан Сафвон ҳақида эшитганларини ҳақиқат сузгисидан бир ўтказиб олиш лозимлигини ҳис этмади. У: «Нималар деб валдираяисизлар, Пайғамбар хотини бундай қилмайди. Бу бир ғаразгўйнинг иши бўлиши керак!» дея олмади. Сафвонни нишонга олиб бир ҳажвия айтди. Сафвонга қаратилган бу ҳужум айтилганда Ҳазрати Ойишага ҳам қаратилган дегани эди.

* * *

Сафвоннинг қалби Пайғамбар жанобимизга ва аҳли байтларига нисбатан ҳақиқий бир севги ва ҳурмат билан тўла эди. Бани Мусталиқ сафарида ҳам Ҳазрати Ойишани йўлда топиб келтириш хизмати ўзига насиб этганидан ниҳоят мамнун бўлган, Раббига ҳамд ва шукроналар айтган эди. Пайғамбар оиласига бундай хизмат кўрсатгани сабабли кўнглида пайдо бўлган қувончли туйғуларни ифодалашга сўз ожизлик киларди. Ҳар ким суйибсуйиб ва фахр билан адо этадиган хизматни унга насиб этган Раббига такрортакрор ҳамду сано ва шукр айтишдан бошқа унинг нима дарди бўлсин?!

Бироқ бир куни... Ҳа, бир куни қулоқлари қизиққовурилгандай бўлди гўё. Тарс этиб пешонасига шаппалади, бармоқларини тишлади. Бу гаплар ва бу шеър... У ёқбу ёқлардан эшитаверди. Миясига нақ қон қуйилди. Пайғамбарининг хотинига нисбатан бундай чиркин ишни қилиш у ёқда турсин, хаёлига келтира оладими инсон?!

Ахир, Оллоҳ таолонинг: «Пайғамбар мўминларга ўзларидан ҳам авло (яқин)роқдир, унинг аёллари эса уларнинг оналаридирлар» (Ахзоб, 6) деган ояти тушганига ҳали кўп ҳам бўлгани йўқ!

— Чиндан ҳам бу ҳажвияни Хассон ибн Собит ёздими?

Хабарчи бошини қимирлатди: ҳа.

— Мен Пайғамбаримнинг аёлига қандай ёмонлик соғинаман?! Оллоҳим, бу қандай бўлади, бу қандай гапириляпти?! — Сафвон бирдан силкинди: — Оллоҳим, шу Хассонни рўпара қил менга! — дея отилди.

Қаёққа бораётганини билмасдан кетаверди. Бирдан кўзлари ярқ этиб очилди. Қаршисида Хассон турарди. Қиличини маҳкам ушлаб, илдам олға босди.

— Ол буни Муааттал ўғли Сафвондан, эй Хассон!.. Мени ҳажв қилишса, шоирлик қилолмайман, факат қилич соламан!..

Кўчаларни тутиб бир фарёд кўтарилди. Хассон қон ичида ерга думалар экан, ён-атрофдан югуриб келганлар Сафвонни ушлаб қолишди, иккинчи зарбани беришига йўл қўймадилар. Хассон нақд ўлимдан омон қолди, ярали ҳолатида ўрнидан турғазишди. Сафвон эса тутуқдан бўшанишга зўр бериб уринар:

— Ўлдираман уни, тилини суғуриб ташлайман! — дея ҳайқиради эди.

Хассон уйига кетар экан, Собит ибн Қайс Сафвонни тутиб турди, кейин қўлларини бўйнига боғлаб ҳазражликлар маҳалласига олиб борди. Йўлда Абдуллоҳ ибн Равоҳага дуч келди:

— Бу не ҳол?

Қилган ишини қара: Хассон ибн Собитни ўлдирмоқчи эди, ушлаб колдим.

— Буни бу аҳвол боғлаганингни Жанобимиз билар диларми?

— Йўқ.

У ҳолда қандай журъат қилдинг бу ишга? Бўлган воқеалардан беҳабарсан шекилли.

Қайтиб, Расулulloҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига келишди. Ҳолатни тушунтиришди. Хассон келтирилди. Бир кўзи кўр бўлган эди.

Оллоҳ менинг сабабим билан қавмишта ҳидоят берганидан кейин шу чиркин сўзларни

сўйладингми, эй Хассон?!

Одам боласига Пайғамбарнинг шу танбеҳи етарли бўлиши керак эди.

Кейин Жанобимиз сўзларини бундай давом эттирдилар:

— Бошингга келган бу бало учун нимани маъқул билсанг, қилавер, эй Хассон!

Хассон ўзи билмаган ҳолда қилиб қўйган бу одобсизлиги учун кўз даъвосини қилмасликка қарор бериб, у ердан кетди.

Расулуллоҳ жанобимизни баттар маҳзунлик чулғади, аммо Оллоҳ таолодан бирон йўлйўриқ ё изоҳ келишини кутар ва шунга қараб иш тутишни мақбул кўрар эдилар.

* * *

Ҳазрати Ойиша онамиз хасталанганига йигирма кундан ошди. Бироқ у ҳали ҳам ўзи ҳақида тарқалган мишмишдан беҳабар. Озмикўпми тузалиб ҳам қолган эди. Бир кечаси Умму Мистох исмли бир аёл билан бирга ҳожат ушатиш учун шаҳар ташқарисига чиқишди. (У пайтларда ҳали уйларда ҳожатхоналар қурилмаган, одамлар ҳожат учун шаҳар ташқарисига чиқишар эди.) Қоронғуда кетаётиб, аёл этагини босиб олди ва йиқилиб тушишига оз қолди.

— Оллоҳ балогинангни берсина ссинг, Мистох, — дея ингранди.

Ҳазрати Ойиша ҳеч нарса тушунмади. Танбеҳ бераётган каби оҳангда:

— Нима дединг? Мистох ҳам ўзингнинг ўғлинг, ҳам Бадр жангида қатнанпан бир инсонку, — деди.

Аёл бир ютиниб олди:

— Бўлаётган гаилардан хабарингиз йўқми, эй Абу Бакрнинг қизи?!

— Қанақа гаплар?!

Умму Мистох бўлган воқеаларни бирмабир айтиб берди. Гапини:

— Менинг ўғлим Мистох ҳам бу шармандали ишга аралашиб қолганлардан биридир! Қоқилганимда оғзимдан чиқиб кетган сўзларнинг сабаби шу, — дея тугатди сўзини.

* * *

Мистох ўта фақир бир одам эди. Қариндошлиги туфайли Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) унинг ҳолидан хабар олиб турарди. Ўзи шу оиланинг моддий ёрдами билан қорнини тўйдирсада, яна ўзи бу бўҳтонни ёювчиларнинг олдинги сафидан жой олиб, ҳар ерда гапириб юрса... бундан ортиқ пасткашлик бўладими?!

Ҳазрати Абу Бакр бу чиркин ифтиро (бўҳтон) қаршисида эриб битди гўё. Қандай бунақа бўҳтон қилинади! Айниқса, бу хонадоннинг тузини еган, бу оилани яқиндан билган одам бундай чиркин ҳаракатга қандай қилиб қурол бўла қолдидикин?! Бошқаларнинг йўли бошқа. Мистохнинг бу ишга аралашиб қолгани янада аламли ва ачинарли эди.

— Ортиқ бу уйдан Мистох асло ёрдам кўрмайди. Валлоҳи, унга бу оиладан ёрдам берилмайди! — деди Ҳазрати Абу Бакр қасам ичаича.

Бир ойга яқин вақтдан буён оиласининг дўзах азобини кўраётганига сабаб бўлган ҳодиса қаршисида мардларча бошини кўтариб: «Йўқ! Минг бора йўқ! Ойишани мен яхши биламан, у бундай қилолмайди!» дейиши керак бўлган Мистох мунофиқлар ёққан оловга оташқурак олиб югурган ва бу оловни кўзгаб, баттар шиддатли тус олдирган эди...

Ҳазрати Ойиша (р.а.) бу хабардан қаттиқ таъсирланди. Аҳволи янада оғирлашди, елкалари чўкиб қолди. Қайтадан тўшакка чўзилди. Тинмай кўзёш тўкарди. Кейинчалик хотираларини айтиб: «Бу йиғидан ўпкаларим ириб кетди, деб ўйлардим», дегани тарихлардан маълум.

— Онажон, Оллоҳ сизни кечирсин, одамлар нахот шунчаликка боришса?!

Умму Румон ғамгин бир овозда жавоб берди:

— Узингни қўлга ол, қизим! Шубҳасиз, эри яхши кўрадиган хотиннинг кундошлари бўлса, бундай воқеалар ҳам бўлиб туради. Одамлар оғизларига сикқан гапни гапиравердилар.

ҲОДИСАНИ ОЙДИНЛАШТАРИШ

Орадан бир ойга яқин вақт ўтганига карамай, бу нохуш иш ҳақида бирор ваҳий келавермади. Жанобимиз (с.а.в.) бу мавзуда бир неча эркак ва аёл билан гаплашдилар. Булар Ойиша онамизни жуда яқиндан таниганбилган кишилар эди.

Ҳафса, Умму Салама ва Зайнаб оналаримиз:

— Ё Набийаллоҳ, биз унинг бирор ножўя хатти-ҳаракатини кўрмадик, — дейишди.

Усома ибн Зайд:

— Ё Расулulloҳ, оилангиз ҳақида билганимиз фақат ва фақат яхшиликдир. Сиз уни ҳимоянгиз остига олинг, — деди.

Али ибн Абу Толибдан сўралди. Ҳазрати Али:

— Эй Оллоҳнинг расули, аёл кўп. Сиз унинг ўрнига бошқа бирисини топа оласиз. Аҳволни чўридан ҳам сўраб-суриштирсангиз, яхши бўларди, у тўғриси айтилади, — деди.

Барира исмли чўри чакирилди. «Ойиша ҳақида нималар дейсан?» деб сўралди. Гўё тўғриси айттиришга мажбур қилаётгандек, Ҳазрати Али уни бирикки тарсаки урди ҳам.

— Жанобимизга тўғриси айтиб берасан, — деди. Чўри:

— Валлоҳи, уни фақатгина яхши деб биламан. Шу пайтгача унда бирор кусур кўрмадим. Фақат, баъзан ҳамир қорганимда, қараб туринг, десам, ухлаб қолардилар, эчки келиб ҳамирни еб кўярди, — деди.

Ҳазрати Алининг (р.а.) бу хатти-ҳаракати Ойиша онамизга ёкмади ва кейинчалик содир бўлган «Жамал уруши» га қадар давом этган ўзаро келишмовчиликларига сабаб бўлди.

Расулulloҳ (с.а.в.) энг охири Ҳазрати Умарнинг (р.а.) фикрини сўрадилар.

— Ё Набийаллоҳ, Ойишани сизга ким никоҳлади?

— Оллоҳ таоло.

— Эрини алдайдиган, ёмон йўлга кириб кетадиган аёлни Оллоҳ таоло сизга никоҳлашига ишонасизми?! Буюк Умар (р.а.) бу жавобни бергач, юзини кўкка қаратди: — Субҳанака, хаза бухтанун азийм (Оллоҳим, Сени ҳар турли камчиликлардан иок деб биламан. Бу катта бир бўҳтондир), — деди.

Бу сас самимий эди... Бу сас мушриклик пайтида ҳам риёкорлиги бўлмаган қалб туйғуларининг ифодаси эди. Ваҳоланки, Ҳазрати Ойиша эътибордан қолса, ўзининг қизи Ҳафса ҳурматэътибор қозонар ва Расулulloҳга яқинлиги яна бир даража ортар эди. Бироқ ўртада оёқости қилиниши жоиз бўлмаган бир ҳақ бор. Абадиятгача кетадиган буюк шарафни ўзига кафолатлаб қўйган бир адолат туйғуси бор. Улуғворлик шунақа паллада ҳақиқий кўринади. Расулulloҳга (с.а.в.) энг катта бўҳтон уюштирилди. Уни энг буюк инсонга ярашадиган бир тарзда кутиб олиш керак эди. Бу азим масъулиятни кўтара олиш учун «Хаттобнинг ўғли Буюк Умар» бўлиш лозим! Бу борада у билан бўй ўлчашадиган, у билан ҳаётмамот курашига бел боғлай оладиган ҳеч бир йигит онасидан туғилмаган. Қиёматгача ҳам бунақаси туғилмайди.

Хассон ибн Собитлар, Мистоҳ ибн Асосалар, Ҳамна бинти Жаҳшлар, Саъд ибн Убодалар... булар унинг олдида ҳеч!

Бу буюкликнинг мукофотини коинотни яратган Улуғ Мавлонинг ўзи беражак. Бу мукофотнинг бир белгиси сифатида Умарнинг тилидан тўкилган «Субҳанака...» жумласини айни шу шаклда Қуръонида индириш билан унинг бу эришилмас буюкликни Китобида абадий шараф васиқаси тарзида тасбит этажак.

* * *

Ўша кунлари Абу Аййуб Ансорий билан хотини Умму Аййуб ўртасида бундай суҳбат бўлиб ўтгани нақл қилинади:

- Одамлар Ойиша ҳақида нима гаплар айтиб юришибди биласанми, эй Абу Аййуб?!
- Ҳа, эшитиб турибман.
- Хўш, нима фикрдасан?
- Сен шундай гуноҳ иш қилармидинг?! Умму Аййуб сесканиб кетди:
- Оллоҳ асрасин, асло!
- Шуни яхши билгинки, Ойиша сендан яхшироқ хотиндир.

* * *

Бу маслаҳат ва суриштирувлардан кейин Фахри коинот (с.а.в.) масжидда жамоатга қарата бундай хитоб этдилар:

— Эй инсонлар! Баъзиларга нима бўлди ўзи?! Тап тортмай менга оилам ҳақида азият ва жафо етказяптилар?! Оилам ҳақида нотўғри гапларни гапириб юрибдилар. Мен оилам ҳақида фақат яхшилик биламан, ёмонлик ва фасодни билмайман. Кейин, бу ишни шундай бир одам ҳақида сўйлаяптиларки, мен ундан фақат яхшилик кўрганман. Уйимга кирган бўлса, мутлако мен билан бирга кирган.

Авс қабиласи раиси Усайд ибн Ҳузайр ўрнидан турди:

— Ё Набийаллоҳ, сизни хафа қилган бу одамлар Авс қабиласидан бўлса, бизга маълум қилинг, дарҳол таъзирини берайлик. Агар биродарларимиз бўлмиш хазражликлардан бўлса, уларга ҳам керакли дарсни бериб кўяйлик.

Ҳазраж қабиласининг раиси Саъд ибн Убода ўрнидан турди:

— Бекорларни айтибсан, уларни ўлдиролмайсан. Ҳам бу гапни сен уларнинг Ҳазраждан эканини билганинг учун айтдинг. Агар сенинг қабилангдан бўлишса эди, бу гапларни айта олмас эдинг! — дея бақирди.

Бу разилликларни қилганлар ўз қабиласидан эканини билатуриб, Саъд бин Убоданинг индамаганини нима деса бўлади?!

— Аслида, бўлмағур гапларни айтаётган сенсан, эй мунофик! Бу ерда туриб олиб мунофиқларни ҳимоя қила бошладинг!

Бу сўзлар масжиднинг ичида ва Фахрул мурсалийн жанобимизнинг ҳузури саодатларида катта тортишувнинг бошланишига сабаб бўлди. Агар Расулуллоҳ орага кириб, икки томонни тинчлантирмасалар, эски кунларда бўлгани каби қиличлар қинидан суғурилиши муқаррар эди.

Масжидда очилган бу масала ўша жойда қайтадан ёпилди.

ВАҲИЙ КЕЛТИРГАН ОЙДИНЛИК

Жанобимиз (с.а.в.) Ҳазрати Абу Бакрнинг уйига бордилар. Ойиша ҳали ҳам йиғлар эди.

— Эй Ойиша, эл орасида юрган гаисўзлар қулоғингга етгандир. Оллоҳдан кўрқ, мабодо бир ёмон иш қилган бўлсанг, Оллоҳга тавба эт. Оллоҳ таоло кулларининг тавбасини қабул қилади.

Кўзёшлари шашқатор Ҳазрати Ойиша маҳзун нигоҳини онасига, сўнг отасига қаратди. Улар ҳам хомуш эдилар. Бир сўз айтишга ҳоллари йўқ.

— Менинг номимдан Расулуллоҳ жанобимизга жавоб берсаларингизчи!

Отаона бараварига:

— Валлоҳи, нима деб жавоб қилишни ҳам билмаяпмиз, — дейишди.

Шунда Ҳазрати Ойиша Пайғамбар жанобимизга ўгирилиб деди:

— Валлоҳи, сиз айтган нарса учун Оллоҳга тавба Қилмасман. Оллоҳ таоло менинг бундай гуноҳдан узоқ эканимни билади. Агар мен одамлар айтиб юрган гапларни тасдиқласам, умуман бўлмаган бир нарсани эътироф этган бўламан. Инкор этганим сайин эса, сиз менга ишонмайсиз.

Аmmo мен Юсуф Пайғамбарнинг (а.с.) да Даси нима деган бўлса, ўшани айтаман: «Менга лозими чиройли сабрдир. Сизлар айтаётган нарсага қарши ёлғиз Оллоҳ таолодангина ёрдам сўралур».

Ҳазрати Ойиша сўзларини тугатди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай бирдан Расулуллоҳни (с.а.в.) ваҳий ҳолати қамраб олди. Кийимларининг бир қисми юзларига ташланди, бошлари остига ёстик қўйилди.

Ваҳий, ҳойнаҳой, Ҳазрати Ойиша ҳақида бўлса керак! Шу дамда унинг юзида на кўркув, на ташвиш аломатлари бор эди. Ахир, Оллоҳ таоло бегуноҳ қулига гуноҳ юкламайдику! Отасига, онасига яна бир-бир қараб чиқди. Кейинчалик бу хотирасини сўзлар экан, ўшанда уларни «худди манамана жонлари чиқадиган даражада ҳаяжонли» ҳолда кўрганини айтган эди.

Саййидул анбиёдан (с.а.в.) ваҳий ҳолати кетгач, пешоналарида йирик тер томчилари тўпланди. Терларни артар эканлар:

—Муждалар бўлсин сенга, эй Ойиша, Оллоҳ таоло сенинг пок, топтоза эканингни маълум қилди! — дедилар.

—Оллоҳ таолога беадад ҳамду санолар айтаман! — дея қаршилади бу муждани Ҳазрати Ойиша (р.а.).

Жанобимиз оятларни ўқиганларида, Ҳазрати Ойиша билан отаонаси севинч кўзёшларига фарқ бўлишди. Сўнгра масжидга чиқдилар. Нур сурасидан бўлиб тушган оятларни у ердаги мўминларга ҳам ўқиб бердилар:

«Шакшубҳасиз, бу бўҳтонни (вужудга) келтирган кимсалар ўзларингиздан бўлган бир тўдадир. Уни сизлар ўзларингиз учун ёмонлик деб ўйламанглар, балки у сизлар учун яхшилиқдир. Улардан (яъни, бўҳтончилардан) ҳар бир киши учун ўзи касб қилган гуноҳ(га яраша жазо) бордир. Уларнинг орасидаги (гуноҳнинг) каттасини кўтарган кимса учун улуғ азоб бордир. (Эй мўминлар,) сизлар (бу бўҳтонни) эшитган пайтингизда мўмин ва мўминалар бир-бирлари ҳақида яхшилиқни ўйлаб: «Бу очик бўҳтонку!» десалар бўлмасмиди?! Бас, агар гувоҳ келтира олмасалар, у ҳолда Оллоҳ наздида улар ёлғончидирлар. Агар сизларга дунё ва охирада Оллоҳнинг фазлу марҳамати бўлмаса эди, албатта, сизларни тинмай сўзлаган нарса — бўҳтонларингиз сабабли улуғ азоб ушлаган бўлур эди. Ўшанда сизлар уни тилдан тилга олиб, оғизларингиз билан ўзингиз аниқ билмаган нарсани сўйлар ва буни енгил иш деб ўйлар эдингизлар. Ҳолбуки, у Оллоҳ наздида улуғ (гуноҳ)дир. Уни эшитган пайтингизда: «Бу (мишмишни) сўзлаш биз учун жоиз эмас. Эй пок Парвардигор, бу улуғ бўҳтонку!» десаларингиз бўлмасмиди?! Агар мўмин бўлсангизлар, ҳаргиз унга ўхшаган нарсаларга қайтмасликларингизни Оллоҳ сизларга панднасихат қилур. Ва Оллоҳ сизларга ўз оятларини баён қилур. Оллоҳ илм ва ҳикмат соҳибидир. Албатта, имон келтирган кишилар ўртасида бузукликлар ёйилишини истайдиган кимсалар учун дунёда ҳам, охирада ҳам аламли азоб бордир. Оллоҳ билур, сизлар билмасизлар. Агар сизларга Оллоҳнинг фазлу марҳамати ва Оллоҳнинг Меҳрибон ва Раҳмли экани бўлмаса эди (албатта, У Зот сизларга бу қилмишларингиз учун азобни нақд қилган бўлур эди). Эй мўминлар, шайтоннинг изидан эргашманглар. Ким шайтоннинг изидан эргашса, бас, албатта, (шайтон) бузуклик ва ёмонликка буюрур. Агар сизларга Оллоҳнинг фазлу марҳамати бўлмаса эди, сизлардан бирон киши (бирон гуноҳдан) пок бўлмас эди. Лекин Оллоҳ (фазлу марҳамати билан) Ўзи хоҳлаган кишини поклар. Оллоҳ эшитгувчи, билгувчидир». (Нур, 21).

Оятлар ўқилар экан, эшитаётганлардан ҳар ким бир ойдан бери давом этиб келаётган бу можарода ўзини қандай тутганини ўйлай бошлади. Ҳазрати Ўмар (р.а.) йўлини тутиб, покиза кўнглини яна худди ўша порлоқлигича, ўша софлигича сақлаганлар бор эди. Улар ташда ҳам, Улуғ Мавлогагина аён бўлган кўнгилларида ҳам чиркин мишмишга ўрин бермадилар. Катта бир имтиҳондан муваффақиятли ўтишнинг мукофотини (булар) имтиҳон соҳиби Улуғ Мавлодан Унга энг муҳтож бўлинадиган бир кунда, қувонақувона олажақлар. Ҳақиқий маънода хурсанд

қилинажаклар.

Лекин имтиҳондан ўтолмаган, виждони эндигина уйғониб, безовта бўлаётганлар ҳам бор эди. «Бу аёл бундай ишларни қиладиган хилидан бўлса, Набийи зишон унга бу даражада қиймат берармидилар?!» дея олмаганлари учун ичичини кемираётганлар эди улар.

Расулуллоҳнинг (с.а.в.) буйруклари билан Хассон ибн Собит ва Мистоҳ ибн Асоса халқ ўртасида очиқойдин мишмиш тарқатганлари, пок бир аёлга хунук бўхтон уюштирганлари учун ерга ётқизиблиб, саксон даррадан урилиб, жазоланди. Бу жазо халқнинг кўз ўнгида ижро этилди.

Пайғамбаримиз завжалари бўлмиш Ҳазрати Зайнабнинг синглиси Ҳамна ҳам аёллар олдида айни жазони олди.

Бу бўхтонни ўйлаб чиқарган ва фитна оловини ёққан Ибн Салулга нисбатан ҳам худди шундай жазо қўлланди. Бундан ташқари, у Нур сураси тўртинчи оятининг амри ила «ва ҳеч қачон гувоҳликлари қабул этилмаслиги» жазосига ҳам лойиқ кўрилди. Айни жазонинг қолган уч мусулмонга нисбатан қўлланибқўлланилмаганини билмаймиз. Чунки бу бўхтонни чиқарган Ибн Салулдир, бошқалар эса билмасдан бу бўхтонга эргашган эдилар.

* * *

Бу масала ҳақида бир шоир бундай шеър тўқиди:

«Муҳаққакки, Хассон, Ҳамна ва Мистоҳ у хунук, ёмон гапни айтганлари учун лойиқ бўлган жазони тортдилар. Буюк Арш Соҳибини ғазабга келтиражак аламли азобга дучор қилиндилар».

Хассон пушаймон бўлди. Тилини тиёлмагани учун ўзидан хафа бўлди ва кейинчалик Ҳазрати Ойиша ҳақида ёзган бир шеърда бундай деди:

«Унинг қабиласи Луайй ибн Каъбдан тарқаган, олий ҳимматли, доим шарафли бўлган, устун, таниқли бир қабила. У тарбияли аёлдир. Оллоҳ унинг табиатини ёқимли қилган, ҳар турли ёмонликлардан покиза қилиб яратган номус ва иффат соҳибаси, уйига боғли, ҳеч бир шубҳа билан кирланмаган; қалби тозаларнинг ғийбатини қилиб, этини ейишдан ҳазар қилади. Мен сизлар айтган нарсаларни ҳар не қадар айтган бўлсам ҳам, улар менинг ичичимдан келган сўзлар эмас эди. Чунки менинг Расулуллоҳнинг аҳли байтларига бўлган ссвгим, ҳурматим мажлисларнинг безаги бўлади. Айтилган у сўзлар уларни булғай олмайди. У гаплар борйўғи бир мишмишчининг лофидан иборатдир».

* * *

Расули ақрам жанобимиз Ҳазрати Абу Бакрга — қизи шаънига уюштирилган бўхтон туфайли бир ой давомида нақ дунё жаҳаннамида қолган бу нур юзли зотга Оллоҳнинг амрини ўқиб бердилар:

«Сизлардан фазл ва кенгкатта (молдавлат) эгалари қариндошларига, мискинларга ва муҳожирларга Оллоҳ йўлида инфоқ-эҳсон қилмасликка қасам ичмасин, балки (уларни) афв қилиб, кечирсинлар! Оллоҳ сизларни мағфират қилишини истамайсизларми?! Оллоҳ Мағфиратли, Меҳрибондир». (Нур, 22).

Бу оят асосан Ҳазрати Абу Бакр ҳақида нозил бўлган эди. Бир он ўйланиб қолди Абу Бакр. Оллоҳ таоло мўмину мўмин бўлмаган барча инсонларнинг ризқини бериб турибди, ўз зотини инкор қилганларни ҳам ҳеч ҳисобга олмай, сонсиз неъмат ёғдирмоқда. Оллоҳ йўлида юрган буюкларга эса, бу йўлда ҳаракат этиш, шунақа одоб эгаси бўлиш ярашади. Оллоҳ таоло унга бу амрни юборгач, энди бошқача иш тутса бўлмайди ҳам. Теран бир самимиятла олийликлар оламига юзланган кўнгил билан:

— Ҳа, Оллоҳимнинг мени мағфират қилишини истайман, — деди.

Шу билан қасам бузилди. Бундан кейин Мистоҳ ҳеч нарса бўлмагандай яна бу оиланинг дастурхонидан қорин тўйғизажак, яна у оиланинг неъматидан баҳраманд бўлажак. Ва бу хол

энди бир умрга, ўлимигача давом этажак...

* * *

Ҳазрати Ойиша (р.а.) энди тинмай оққан кўзёшларини артишга имкон топган, хузурга қовушган эди. Бундай ҳодиса натижаси ўлароқ ўзи ҳақида махсус ваҳий келишини у сира кутмаган эди, ҳар нарсани билгувчи Олий Мавло Ҳабиби Адибига бошқа бир йўл билан, масалан, бир туш орқали муаммони ҳал этса керак, деб ўйларди.

Бундан кейин намозларида унинг покиза эканини ифодаловчи бу оятларни ўзгача нашъа ва шукр туйғуси ичида ўқияжак, энг оғир кунларида ёрдамга келган Раббининг бу неъматига сўнгсиз ҳамд ва санолар айтажак.

Бунақа қайғули бир воқеа натижасида бўлса ҳам, Пайғамбар оиласига керакли хурматни кўрсатгани очиқ намоён бўлган Сафвон эса, орзу қилган хузурга қовушган бир инсон эди. Энди унга шубҳа кўзи билан қараш мунофиқлик аломати ҳисобланади. Бу оятлар тушганидан сўнг ҳам Ҳазрати Ойишага ёки Сафвонга тил теккизиш куфр ҳаётига қайтиш, исломийатнинг шарафли доирасидан чиқиш, Оллоҳ очикравшан билдирган оятлардаги аҳкомни инкор этиш демак эди.

Бу аламли ҳодисанинг шарафли қаҳрамонларига юз йиллар берисидан кўнгил тўла саломлар, сўнгсиз хурмат ва муҳаббатларимизни етказ, Оллоҳим!..

ТУШ ЧИНГА АЙЛАНАЁТИР

Бани Мусталиқ ғазосида сўнгги тақсимга кўра, Собит ибн Қайсининг ҳиссасига тушган Жувайрия бир муддат унинг ёнида хизматчилик қилиб юрди. Бир қабила раисининг қизи бўлатуриб, хизматчиликка тушиш унга жуда оғир ботарди. Аҳволини соҳибига тушунтирди, ҳақ эвазига озод этилишини сўради. Собит унинг таклифини ижобий қабул қилди.

Белгиланган муддат ичида маълум миқдордаги пул тўланса, Жувайрия қулликдан қутулади. Собитдан рухсат сўраб, Расулulloҳ жанобимизнинг хузурларига борди.

Эшикни очган Ҳазрати Ойиша бу аёлни кўриши билан беихтиёр ичидан бир зирқираш ўтди. Бу зирқирашни кейинчалик ўзи ушбу жумла билан тилга келтирган: «Эй воҳ! Набиййи акрам жанобимиз бу хотинни кўрсалар, унга уйланмасдан кўймайдилар...»

Чиндан Жувайрия бу сўзларни айттиришга лойиқ даражада чиройли эди.

Рухсат берилгач, Жувайрия ичкари кирди, ўзини танитди. Аҳволини арз қилди, ёрдам истаб келганини айтди. Расули кибриё:

— Яхши, бундан ҳам хайрли бир йўлни танлашни хоҳлайсанми? — деб сўрадилар.

— У қандай йўл экан?

— Озод бўлишинг учун тайинланган бадални мен тўлайман ва сени никоҳлаб оламан.

— Мен розиман.

Шундай қилиб, Жувайрия хоним жангдан уч кун олдин кўрган тушининг қуёш каби очиқликка чиққан кунларга етди. Уша кунлари у йигирма ёшда эди. Қисқа вақт ичида Жаноби Мавло унга ҳам Ислом динини насиб этди, ҳам оламлар Султони жанобимизнинг хотинлари, «Мўминларнинг онаси» бўлиш бахтига эриштирди!

Нариёқда эса, Бани Мусталиқ кабиласининг раиси Хорис ибн Зирор мағлубият алами тарқалгач, суюкли қизи Жувайрияни асирликдан қутқариш учун анча миқдорда туя тўплади ва Мадинага қараб йўл олди. Ҳайдаб келаётган туяларининг ҳаммасини бериб, қизини қайтариб олмоқчи эди.

Йўлда дам олди. Ўтирди, овқатланди. Иттифоқо, нигоҳлари туяларга қадалди. Қиймати анча баланд ва анча ёқимли ҳайвонлар эди... «Уртада ҳозирча ҳеч қандай

савдо бўлганича йўқ. Шу икки туяни бу ерга яширайин. Қайтишда олиб кетаман...» деди ичида. Ва икки туяни «Ақиқ водийи» дейилувчи водийдаги одам оёғи етмас бир жойга яширди.

Йўлида давом этди. Ниҳоят, Мадинага етиб келди. Тўғри Пайғамбаримизнинг хузурларига борди. Ўзини танитди:

— Қизимни қутқариш учун келдим. Эвазига мана бу туяларни бераман. Марҳамат, қабул қилиб ол ва қизимни менга қайтар, — деди.

— Хўп, Ақиқда қолдириб келинган икки туя нима бўлади унда?!

Хорис бирдан хайратга тушди. Бўлиши мумкин эмас, қаердан билақолди?! Яшин тезлигида хаёлидан ўтган бу сўроқлардан кейин эгилган бошини кўтарди:

— Мен... мен уларни Ақиққа қўйганимни Оллоҳдан бошқа кимса кўрмаган эди, бунга аминман. Яна шунга амин бўлдим, буни сенга Оллоҳ билдирган. Сен Оллоҳнинг пайғамбари эканингга гувоҳлик бераман!

Шу тарика Хорис ақлига келмаган, хаёлидан ҳам ўтказмаган динга учбеш сония мулоҳаза қилдию кирдиқолди. Қизи ҳақидаги хушxabарни ҳам шу ерда эшитди. Ҳам Ҳақ йўлини топган, ҳам Ҳақ йўлининг энг буюк Йўлбошчисига қайнота бўлишдек улкан бахтга эришган эди у. Бундай бахтли сафарга чиқаргани учун Мавлога шукрлар айтди.

Энди у бир муддат Мадинада қолажак, янги қабул қилган дини ҳақида маълумотлар олиб, ибодатини ўргангач, юртига қайтажак.

Бу бахтли никоҳнинг яна бир қувончли натижаси шу бўлдики, ғазода қўлга тушган бутун асирлар озодликка чиқди. Муҳожирлар ҳам, ансорлар ҳам: «Расулulloҳ жанобимизнинг қариндошларини қўл остимизда кул сифатида тутиб туролмаймиз», дейишди ва ҳаммаларини озод қилиб юборишди. Ҳеч қутилмаганда хурриятларини қўлга киритган бу инсонлар кўрсатилган гўзал муомалалардан хурсанд бўлишди ва Исломи динини мамнуният билан қабул этиш бахтига эришишди.

БИР АҲЛОҚСИЗЛИК НАМУНАСИ

Маккага келган бир йўловчи Бани Мусталиқ билан мадиналиклар ўртасида чиққан тўқнашув ҳақида гапириб қолди. Айтишича, мусулмонлардан ҳеч ким талафот кўрмабди, биргина Ҳишом ибн Субоба исмли кишини англашилмовчилик туфайли мусулмонларнинг ўзлари ўлдириб қўйишибди.

Бу хабар эшитувчилардан бирига қаттиқ таъсир қилди, ҳатто вужудини титратиб юборди. Ўт чакнаган кўзлари, ғижирлаган тишлари унинг хаёлидан яхши нарсалар кечмаётганини кўрсатарди.

Бу одам ўлдирилган Ҳишомнинг укаси Миқйас эди. Вақт ўтказмай йўлга чиқди. Мадинага келди.

— Исломи динини қабул қилиш учун келдим, эй Оллоҳнинг расули, — деди.

Унинг келишидан барча шодланди. Исломи дини тушунтирилди, шаҳодат калимасини айтиб, мусулмон бўлди. Кўп ўтмай, Миқйас акасининг хато йўл билан ўлдирилгани фикрини илгари суриб, эвазига ҳақ истади. Албатта, бундай талабга унинг ҳаққи бор эди. Расулulloҳ (с.а.в.) унга бадал тўлашни буюрдилар.

Ҳишомни ким ўлдиргани аниқ эмас эди. Шунинг учун Нажжор ўғиллари ўзаро келишиб, юзта туя тўплашди ва ҳаммасини унга топширишди. Миқйас ҳаётдан хурсанд эди. Йиллар давомида тер тўкса ҳам тополмасди бунча бойликни! Йўлда ўзига ёрдам берган одамни ўлдирди. Туяларини олдига солди. Ҳам бой бўлганини, ҳам акасининг интиқомини олганини тараннум этувчи бир шеър ўқиб, Маккага йўл олди.

У содир этган жиноят маълум бўлганида ва бу хабар Расули акрамга (с.а.в.) етказилганида, Миқйас аллақачон ярим йўлни босиб ўтган эди...

ҲУЗАЙМА ГУВОҲ БЎЛДИ

Бир куни жаноби Расули акрам (с.а.в.) Мадина бозорида бир отга харидор бўлдилар. От эгаси Саваъ ибн Ҳорис исмли бир бадавий эди. Олдисотди ахдлашувидан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) пулни олиб келиш учун кетдилар.

Бу орада отнинг сотилганини билмаган баъзи кишилар у бадавийнинг атрофини ўраб олишди. Савдолашишга киришишди. Бадавий Набиййи мухтарам жанобимизнинг ортларидан:

— Агар отни олмоқчи бўлсанг, пулни ҳозироқ бер. Бўлмаса, мен уни сотиб юбораман! — деб бақирди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) орқаларига қайтдилар.

— Мен бу отни сендан сотиб олмадимми? — деб хайратландилар.

— Йўқ, валлоҳи, уни сенга сотганим йўқ.

— Аммо мен уни сендан сотиб олдим.

— У ҳолда сўзингга гувоҳ келтир!

— Отни сотганингга мен гувоҳман! Сен уни савдолашиб сотдинг.

Расулуллоҳ (с.а.в.) ажабланиб, овоз чиққан томонга ўтирилдилар. Гапирган Ҳузайма ибн Собит экан. Савдо тепасида у бўлмаганини билардилар. Ўзи кўрмаган воқеага гувоҳлик бериши ғаройиб эмасми?!

— Нимага асосланиб гувоҳлик беряпсан, эй Ҳузайма? — деб сўрадилар:

— Сизнинг пайғамбар эканингизга қандай ишонсам, ўшанга асосланиб, эй Оллоҳнинг расули! Сиз Оллоҳдан келтираётган шунча хабарда ростгўй бўласизда, битта от савдосида ёлғон сўзлармидингиз?!

Ҳузайма аниқ нишонга урган, бу гапи мустаҳкам имонининг бир далили эди.

Расули акрам (с.а.в.) Ҳузайманинг ишидан мамнун бўлдилар. Унинг гувоҳлиги бадавийни ҳақсизга чиқариш асосига эмас, балки пайғамбарининг асло ёлғон гапирмаслиги асосига таянарди.

Ҳузайма бу оқилона иши эвазига Расулуллоҳнинг хос илтифотларига сазовор бўлди. Жанобимизнинг лаблари орасидан ушбу сўзлар тўкилди:

— Ҳузайманинг гувоҳлиги икки кишининг гувоҳлигига тенгдир.

Оламлар Сарвари айтган бу сўзларга ўша ерда турган бир неча саҳоба ҳам шоҳид бўлишди.

Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) отни олдилар. Пулни бадавийга бердилар. Ушандан кейин бу от «Муртажиз» лақаби билан машҳур бўлиб кетди¹.

Орадан йиллар ўтганида ҳам Ҳузайма у куннинг азиз хотирасини кўнглида сақлаяжак. Пайғамбаримизнинг вафотларидан кейин Қуръон оятлари тўпланаётганида, Тавба сурасининг охирги икки ояти Расули кибриё жанобимизнинг ҳузури саодатларида ёзилганини айта оладиган ёлғиз шахс шу Ҳузайма бўлажакдир.

— Бу оятларни Расулуллоҳнинг кўз ўнгиларида ёзганингга гувоҳ келтир, эй Ҳузайма! — дейишганида:

— Фахри коинот жанобимиз менинг гувоҳлигимни икки кишининг гувоҳлиги ўрнига қабул қилганлар, сизлар буни биласизлар, — дея жавоб беражак.

Муаммо шундай ҳал этилажак, Расулуллоҳ жанобимизнинг (с.а.в.) севгили биродарлари Ҳузайма Қуръоннинг охирги ёзилган оятларига имзосини шу хилда босажак.

* * *

Ҳижратнинг олтинчи йили муҳаррам ойининг ўнинчи куни Муҳаммад ибн Маслама бошчилигидаги бир қисм аскар Нажид томонларга йўлга чиқди.

Маслама ўғли бу сафардан кўзлаган мақсадига эришмади, у ёқдан бир қанча туя ва қўйларни ўлжа олиб қайтди, холос. Йўлда бир одамга дуч келишди. Унинг мушрик эканини

билгач, тутиб, Мадинага келтиришди. Масжиднинг устунларидан бирига боғлаб қўйишди.

У одам қўлга тушганида бир кўркқан бўлса, кетаётган йўлларининг Мадинага элтишини англагач, пешонасидан оқаётган совуқ терлар тамоман ажал терларига айланди. Бир вақтлар Расулуллоҳнинг (с.а.в.) жонларига қилган суиқасдининг жазосини энди аччиқ ва оғир бир шаклда олажагига ҳеч шубҳа қолмади.

Уни устундан ечиб оладиган бир хайрхоҳ инсон ҳам тоиилмайди. Ҳолбуки, у бундай яхшилик эвазига кўп нарсалар бериши мумкин эди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) бомдод намозига чиққанларида, устунга боғли бу одамни кўрдилар, ганидилар.

— Бу одамнинг кимлигини биласизларми? — деб сўрадилар саҳобалардан.

— Йўқ, билмаймиз, — деб жавоб қилишди.

— Бу одам Сумома ибн Усолдир. Сумома бир титраб тушди.

Намоздан кейин жаноби Пайғамбар (с.а.в.) унга яқин келдилар:

— Нималарни ўйлаяпсан, эй Сумома? — деб сўрадилар.

— Яхши нарсаларни ўйлаяпман, эй Муҳаммад. Агар мени ўлдирсанг, қўли қон бир кишини ҳақли ўлароқ ўлдирган бўласан. Гуноҳимни кечиб юборсанг, яхшилигингни ташаккурла кутиб оладиган бир инсонга икром қилган бўласан. Шояд мол эвазига мени озод этишга рози бўлсанг, тилаганингни тила, ўташга ҳозирман, — деди Сумома.

Фаҳри коинот (с.а.в.) индамай хужраларига кириб кетдилар. Хотинларига:

— Уйда бор емакдан Сумомага чиқартиринглар, — дедилар ва: — Сут билан икром қилинглар, — деб қўшиб қўйдилар.

Сумоманинг ўша куни шу тарзда кечди. Эртаси Жанобимиз айна саволни яна сўрадилар ва айна жавобни олдилар.

Учинчи куни ҳам шу саволжавоб такрор бўлди. Жанобимиз ёнларидагиларга ўгирилиб:

— Уни қўйиб юборинглар, — деб марҳамат қилдилар.

Сумома жонига бундай осонгина омонлик берилишини сира кутмаган эди. Ҳаяжонланиб кетди. Уч кун қўлоёғи боғли ҳолда ушлаб турилганига қарамай, очликда ва сувсиз ташлаб қўйилмади, ҳатто хос меҳмонларга тортиқ қилинадиган емаклардан икром этилди!

Сумома яна бир марта ўйлаб кўрди. Неча ойлар аввал ўзи ўлдирмоқчи бўлган одами бугун уни авф этганини хаёлидан кечирди. Ҳолбуки, ўшанда суиқасдга ҳеч қандай сабаб йўқ эди. Умрида кўрмаган, умуман танимайдиган бир инсонни ўлдиришга чиққан эди ўзиям. Ҳозир ўша ишига жазо ўлароқ қатл этилса, ғоят табиий эди. Яъни, биронтаси Сумомага суиқасд қилган бўлсаю уни тутиб олса, ҳеч иккиланиб ўтирмай, осонлик билан ўч олган бўларди.

У қоронғи бирор хонага камаб қўйилиши ҳам мумкин эди. Аксинча, мусулмонлар кунда беш дафъа тўпланиб, ибодат қилинадиган масжидда сақланди хоссатан. Расулуллоҳ жанобимизни яқиндан кўрди, у зот (с.а.в.) ўқиган Қуръонни ва мусулмонларга хитобан сўзлаган сўзларини эшитди.

Жами бу ишларнинг натижаси ўлароқ боғлари бўшалди ва ўзи озод қўйиб юборилди. Ҳар хил туйғулар ила йўғрилган кўп нигоҳлар уни таъқибда масжиддан чиқди. Бир сўз демасдан, ҳеч миннатдорлик қарзи йўқ одам қаби кета бошлади. Сувсиз қолган бир саҳройининг ишига ўхшарди унинг бу қилиғи... Ташаккур ҳам айтмади. Қўлини силкитасилкита Мадинадан анча узоқлашганидан кейингина озод бўлганига тўлиқ ишонди. Масжидда банддан бўшатилагач ёки шаҳардан чиқиб кетаётганида орқасидан отилган бир ўк ё найза ила нариги дунёга жўнатилиши ҳам қийин эмасдида. Зеро, сахро қонунига кўра, ҳамма нарсани кутса бўлади...

Аммо бу ер чўл эмасди, Мадина эди. Расулуллоҳ жанобимизнинг шаҳарлари эди. Бу ернинг қонунларини

Оллоҳ таоло белгилаган, Расулуллоҳ жанобимиз юритар эдилар.

Сумома бир хурмозор бокка кирди. У ердан сув топиб, чўмилиб чиқди. Сўнгра орқасига

қайтиб, тўғри масжидга йўл олди. Расулуллоҳнинг ҳузурларига борди. Қаршиларига тиз чўкди:

— Сизнинг ҳақиқатан пайғамбар эканингизга ишонаман, мен ҳам Сизнинг динингизга кираман, — деди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) шаҳодат калималарини айтиб турдилар, у айнан такрорлади. Кейин:

— Ё Муҳаммад! Бу дунёда Сизнинг юзингиздан ҳам кўпроқ нафратимни кўзгайдиган қиёфа йўқ эди. Энди менга юзларнинг энг севимлиси Сизнинг юзингиздир! Бу кунгача мен энг кўп ёқтирмаган дин, валлоҳи, Сизнинг динингиз эди, энди ҳамма динлар ичида энг севимлиси Сиз келтирган шу диндир! Қасам ичаманки, бошқа ҳеч бир шаҳардан Сиз турган бу шаҳарчалик ирганмасдим, энди менга ҳамма шаҳарлардан энг ёқимлиси шу шаҳрингиздир!.. Одамларингиз мени тутиб олишган пайтда умра нияти билан Маккага кетаётган эдим. Менга нимани буюрсангиз, ўшани қиламан.

Жанобимиз унга мусулмонликни қабул этгани учун мамнуниятларини изҳор этдилар. Муждалар бердилар. Умрасини охирига етказишни буюрдилар.

Сумома у ердан самимий мусулмон бўлиб айрилди.

* * *

Сумоманинг умрага келаётиб Мадинада Ислумни қабул этгани хабари ўзи хали Маккага кириб келмасидан буруноқ етган эди. Уни қаршилаганлар норози бир ифода ила:

— Собийий бўлибсанми?! — деб сўрашарди.

— Йўқ, мен собийий бўлмадим. Аммо Муҳаммаднинг пайғамбар эканига инондим, динини қабул этдим, — дея жавоб қиларди Сумома.

Унинг бу жавоби маккаликларнинг тўнини тескари кийдирди:

— Даф бўл бу ердан, эй Сумома. Бундан кейин орамизда сенга дўст кўзи билан боқадиган бир кимса йўқдир! — дейишди.

— Бўлмаса бўлмасин! Сизларнинг дўстлигингизга мухтож эмасман. Аммо шуни ҳеч хотираларингдан чиқармангларки, агар Расулуллоҳ жанобимиз (с.а.в.) амр эт. Куёшга сиғинувчи кимсалар, Ямома тарафдан сизларга биттагина бугдой донаси ҳам келмайди! Мард бўлсаларинг, эплаб опкелинглар, кўраман.

Шундай дея Сумома Маккадан чиқиб, Ямома сари йўл олди.

Дарҳақиқат, келгусида Сумома сўзининг устидан чиқажак ва Маккага дондун келмай кўяжак. Охирида маккаликлар бу йўлнинг очилишини сўраб, Расулуллоҳга бош уриб келажаклар ва Сумома Султони анбиёдан (с.а.в.) келган бир мактубдан кейингина тақиқни ўртадан кўтаражакдир. (Муслим, 3/1386.)

* * *

Ҳижратдан буён олти йил кечди. Жумадулаввал ойи келди. Бир куни Зайд ибн Ҳориса етмиш кишилиқ бирликка бошлиқ этилиб, Шом тарафидан келаётган тижорат карвонининг йўлини тўсишга чиқарилди. Бундай карвонларни қўлга киритишга ҳаракатдан мурод Қурайшнинг анчамунча кучайган, вахшийлашган адоватини кссиш, юрагига ваҳима солиш эди.

Зайд (р.а.) кўл остидаги бу куч ила дархол йўлга тушди. Ис деган жойда карвон тутилди. Бошлиғи Абул Ос ибн Робий Жаноби Пайғамбаримизнинг севимли қизлари Зайнабнинг эри эди.

Келтирилган молларни Расулуллоҳ (с.а.в.) аскарларга бўлишиб бердилар. Абул Ос эса, кечаси қочиб, хотини Зайнабга бош уриб борди, ҳимоя истади.

Бомдод намози ўқиладиган пайтда масжидда Зайнабнинг (р.а.) таниш овози янгради:

— Эй мусулмонлар! Мен Расулуллоҳнинг қизлари Зайнабман. Хабарингиз бўлсин, мен Абул Осни ҳимоямга олдим, — деди.

Намоз ўқиб бўлингач, Набиййи акрам (с.а.в.) асхобларига ўгирилдилар:

— Намоз чоғи мен эшитган гапларни сизлар ҳам эшитдиларингми?

— Ҳа, эй Оллоҳнинг пайғамбари, эшитдик, — дейишди.

Жанобимиз бу ҳодисани ҳозиргина эшитиб турганларини, аввал беҳабар эканларини билдирдилар. Кейин қизларининг уйига бордилар. Абул Оснинг мушрик эканини, шу сабабдан ундан қатъийан узоқлашишни, оилавий ҳаёт давом этиши мумкин эмаслигини тушунтирдилар.

Ҳазрати Зайнаб (р.а.):

— Абул Ос молларининг қайтариб берилишини истаб келибди, — дея ўртада бошқа ҳеч қандай гапсўз бўлмаганини аниқлади.

Набийи акрам (с.а.в.) хабар юбориб, аскарларни тўпладилар. Ўлжа моллар қайтариб берилса, мамнун бўлажакларини, қайтарилмаса ҳам қайғурмасликларини, чунки улар бу молларга тўла ҳақ қозонишганини аниқладилар.

Аскарлар Жанобимизнинг бу рижоларини қабул этишди. Улушларига теккан ҳамма нарсани қайтариб беришди. Расулulloҳ (с.а.в.) Абул Осга мусулмон бўлишни таклиф қилдилар, лекин у қабул қилмади. Озодсан, қаёққа кетсанг, кетавер, дейилди.

Абул Ос Ҳазрати Зайнабнинг (р.а.) ҳимоясидан фойдаланиб, Мадинани тарк этди. Карвонни бошлаб Маккага йўл олди. Шаҳарга етгач, молларини эгагаларига топширди.

— Менда ҳеч кимнинг ҳақи қолмадими, эй Қурайшхалқи? — деб сўради.

— Йўқ, қолмади, — дейишди.

У ҳолда мен ўзимнинг мусулмон бўлганимни эълон эта оламан. Гувоҳлик бераман, Оллоҳдан бошқа ҳеч бир илоҳ йўқдир. Яна гувоҳлик бераман, Муҳаммад унинг кули ва пайғамбаридир! — деди.

Эшитганлар ҳайрон бўлишди.

— Хўп, майли, эй Абул Ос, модомики сен унинг динига кирибсан, бу молларни бизга опкелиб беришингда не ҳикмат бор? — деб сўрашди.

Абул Ос мард инсонларга ярашадиган бир тарзда:

— Агар келтирмаганимда, бу молларни қўлга киритиш учун мусулмон бўлди, деб ўйлашларинг мумкин эди, — деб жавоб берди.

Абу Ос ортиқ кутмади. Йўлга чиқди. Жаноби Пайғамбаримизнинг ҳузурларига етишди. Ўзининг мусулмон бўлганини яна бир марта ифода этди.

Сарвари анбиё жанобимиз Ҳазрати Зайнабни яна унга бердилар. Янгидан никоҳ қилмадилар. Оила ҳаёти эски никоҳ устида янгидан бошланадиган бўлди.

ҲУДАЙБИЯ

Ҳижратнинг олтинчи йили ҳам тугаб борарди. Зулқаъда ойининг илк кунларида Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) бир туш кўрдилар. Бомдод намозидан кейин асҳобига кўрган тушларини айтиб бердилар. Ким сочлари тақир олинган, ким калталатилган ҳолда Масжиди Ҳарамга кириб боришаётган эмиш.

Расулulloҳнинг (с.а.в.) тушлари ваҳийнинг бир кўриниши ҳисобланарди. Бу туш гўё Маккага йўл очилганига ишорат қиларди. Сафар тадориги бошлаб юборилди. Қисқа вақт ичида бир минг тўрт юз кишилиқ қуроляроғсиз бир ўрда ҳозирланди. Фақат, араб одатига кўра, сафар ҳамроҳи сифатида қиличларини тақиб олишди, холос.

Ичкарида Султони анбиёнинг (с.а.в.) кузатувлари остида мўминларнинг оналари бир жойга тўпланишди. Ойиша, Ҳафса, Умму Салама, Жувайрия ва Зайнаб (Оллоҳ ҳаммаларидан рози бўлсин) ўзаро қуръа ташлашди. Омад Умму Салама онамизга (р.а.) кулиб боқди.

Мусулмонлар тез йўлга тушишди. Зулхулайфага етганда Расулulloҳ ғусл қилдилар. «Лаббайк, Оллоҳумма лаббайк...» дея эҳромга кирдилар. Қурбонликка аталган етмишта туяга белги қўйиб чиқилди: ўрқачларидан бўйнига қарата хиёл чизик тортилиб, қон чиқарилган эди.

Туклари узра қон қотиб, кўрганлар бу хайвонларнинг қурбонликка аталганини билишарди. Баъзан ишорат сифатида бўйинларига бир нарсалар ҳам осилди.

Жанобимиз билан бирга асҳоби киромдан ҳам кўнлари эҳромга киришди ва яна йўлда давом этишди.

Макканинг ҳокимлари бўлиб олган Қурайшнинг Ислоом динига ва жаноби Пайғамбаримизга муносабати маълум. Ҳандақ жангига келаётганда ер юзида Ислоом динидан номнишон қолдирмасликни хаёл қилишган. Бир йил ичида улар яхши бўлиб қолмаган, албатта. «Каъбанинг зиёратига келдик», дейилса, «Марҳабо, биз ҳам азиз меҳмонларимизнинг йўлини кутиб турган эдик», дейишлари амримаҳол.

Аммо Жанобимизнинг (с.а.в.) тушлари ҳам бежиз эмас. Шунга қарамай, Расулуллоҳ (с.а.в.) Қурайшдан ҳар нарсани кутар, ҳатто бир уруш чиқаришини ҳам эҳтимол тутар, шундан хавотирланар эдилар. Дарҳақиқат, Усфон деган жойга келишганида, Макка тарафдан Бишр ибн Суфён келиб қолди.

— Эй Оллоҳнинг расули! Қурайш сизнинг Маккага келаётганингиздан хабар топди. Сизни орқага қайтариб юбориш масаласида бирлашишди, қоплон териларини кийишди. Зи Тивода кутишяпти. Маккага кириш ҳақларингизни тан олмаяжаклари хусусида қасамлар ичишяпти. Холид ибн Валид отлиқлари билан бирга Қуроул Гамимгача етиб келди, — деб хабар берди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ачиндилар.

— Эссиз Қурайш! Уруш уларни еди, битирди. Мени бошқа араб қабилалари билан юзма-юз қолдириб, ўзлари бир четга ўтиб туришса бўлмасмиди. Улар мендан устун келишса, истаганлари бўларди. Оллоҳ мени улардан ғолиб қилса, тўптўп бўлиб Ислоомга киришади ёхуд ўзларида куч топишса, урушишади, Нима хаёл қиляпти Қурайш?.. Онт ичаман, Оллоҳ менга юклаган бу вазифа учун тўлиқ зафар қозонгунимча ва ё бу йўлда ўлгунимча мужоҳада қиламан!

Сўнгра асҳобларининг кўзга кўринганларини тўпладилар ва бундан кейинги ҳаракат тарзи ҳақида фикр сўрадилар. Турли хил қарашлар илгари сурилди. Ҳазрати Абу Бакр:

— Эй Оллоҳнинг расули! Сиз Каъбани зиёрат қилиш мақсадида йўлга чиққан эдингиз. Биров билан урушиш ниятида эмасдингиз. Шундай экан, айна мақсадда бораверамиз. Бордию Каъбани зиёрат этишимизга тўсқинлик қилишса, ўшанда урушамиз, — деди.

Жанобимиз (с.а.в.) бу қарашни маъкул топдилар.

— Қани, бўлмаса, бисмиллоҳ, деб йўлга тушайлик, — дедилар.

Ҳар эҳтимолга қарши жанг қуроллари келтирилди. Найзалар туяларга юкланди ва йўлда давом этилди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) йўлда маккаликларга дуч келишни истамас эдилар.

— Уларга йўлиқтирмайдиган бошқа бир йўл билан бизни элтадиган одам борми? — деб сўрадилар.

Аслоом қабиласидан бириси чиқиб:

— Мен обораман, — деди ва йўлбошчилик вазифасини зиммасига олди.

Сафар ҳар хил машаққатлар ила давом этди.

Холид ибн Валид бошчилигидаги аскарлар мусулмон ўрдасининг изларини кўришди ва бошқа бир йўлдан кетишганини англашди. Ноилож Маккага қайтишди.

Мусулмонлар бу пайтда Маккага энг яқин жой бўлмиш Ҳудайбияга етиб келишган эди. Расулуллоҳнинг (с.а.в.) туялари бирдан чўка бошлади. Бир неча марта турғазиб, юришга мажбур қилиб кўрдилар, бўлмади.

— Қасванинг феъли айниди, — дейишди ҳамроҳлари.

Расули акрам (с.а.в.) эътироз билдирдилар:

— Йўқ, унинг бунақа қилиғи йўқ эди. Аммо филни тўхтатган Оллоҳ буни ҳам тўхтатди, — дедилар.

Энди бу ерда дам олиниши англашилди.

Қўнишди. Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) таҳорат ола бошладилар. Саҳобийлари улкан бир издиҳом бўлиб тўпланишди.

— Ҳа, нима гап? — деб сўрадилар.

— Ё Набийаллоҳ, бор сувимиз қўлингиздаги мешдадир, бошқа сувимиз йўқ, — деб жавоб қилишди.

Султони анбиё жанобимиз қўллари ни мешкобнинг ичига сукдилар. Ҳамманинг кўз ўнгида бармоқлари ораларидан сув отилиб чиқа бошлади. Худди ердан билқиллаб отилиб чиқаётган булоқ каби. Бутун ўрда оламларга раҳмат қилиб жўнатилган Жанобимизнинг бармоқлари орасидан қайнаб чиқаётган бу сувдан тўйибтўйиб ичди. Мешларини тўлғазди. Ҳайвонларини суғоришга ҳам сув олди. Ўрдада бу сувдан насиба олмаган битта ҳам жон қолмади.

Кейин пайғамбарлар Имоми жанобимиз (с.а.в.) муборак қўллари ни сувдан чиқардилар. Сувнинг қайнаши тўхтади. Чекилган заҳматларни унуттиргувчи, кўнгилларни тозалагувчи, қалблардаги имонни кучайтиргувчи бир мўъжиза бўлган эди бу...

Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) у кунларда янги уйланган бир йигит эди, орадан узоқ йиллар кейин сочлари оқарган бир қария ўлароқ бу ҳодисани худди кўз ўнгида бўлаётгандек айнан гапириб беражак.

Ўша кеча роса чиройли бир ёмғир ёғди. Бунақа ҳолатларда Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) Билолга буюрардилар, у эса «Намозларингизни ўз жойларингизда ўқинглар!» деб овоз берар эди.

Ёмғирли ҳавода, оёқ остини кўрмасдан, лойга ботибнетиб келишнинг машаққати бу тариқа ўнгланди, ҳар ким намозини туясини чўктирган жойда ўкиди.

Бомдод азони эшитилди. Мўминлар намозга ошиқишди. Намоздан кейин Ҳазрати Расулуллоҳ (с.а.в.):

— Биласизларми Раббингиз нима деди? — деб сўрадилар.

— Оллоҳ ва расули билади, — дейишди.

— «Қулларимдан бир қисми менга ишонган, бир қисми эса инкор этган ҳолда тонгга етди. Биз Оллоҳнинг раҳматига ва эҳсонига ёмғирга етишдик, деганлар менга ишонган, юлдузнинг қудратини инкор этгандир. Аммо, биз фалон юлдуздан ёмғир олдик, деганлар эса, юлдузга ишонган, менинг қудратимни инкор этгандир», деб марҳамат қилди, — дедилар.

Ўша кеча ёққан ёмғирдан ҳар тарафда ҳовузчалар майдонга келди. Халқ уларнинг тепасига келиб, ҳовучлабҳовучлаб ичарди. Аммо бу ҳам етарли эмасди. Расули акрамга (с.а.в.) аҳволни тушунтиришди. Жанобимиз келиб, чуқурроқ бир ҳовузчанинг бошига бордилар. Одамлар у ерда тўпланган сувни ҳам пакқос бўшатиб қўйган эди. Расулуллоҳ чуқурнинг чеккасига ўтирдилар. Сув сўрадилар, узатишди. Бир микдорини оғизларига олиб, чуқурга пуркадилар. Дуо қиларкан, идишда ортган сувни чуқурга серпидилар. Бир ўқ олиб, Нажийа исмли чўпонга бердилар, чуқурга тушиб санчиб қўйишга буюрдилар. Амр бажо келтирилди. Шу пайт ердан худди бир қувурдан отилиб чиққандек, сув отила бошлади.

Юзларни севинч қоплади. Нажийа чуқур ичида туриб олиб тўлатиб бераверди, одамлар мешкобларини узатаверишди. Яна бир неча киши чуқурга инди. Шунга қарамай, сув тобора кўпайиб борарди. Атрофга тошар ҳолга келганида чуқурдан чиқишди. Шу кундан то Ҳудайбияда туришган муддатгача энди сувсизлик азобини чекмайдиган бўлишди.

* * *

Қурайшийлар Расули акрамнинг (с.а.в.) Ҳудайбияда кўноқланганларини эшитишган эди. Музоқара учун Ҳузоя қабиласидан Будайл ибн Варқони йўллашди.

Пайғамбар жанобимиз:

— Уруш мақсадида келмадик. Байтни тавоф қиламизу қайтамиз, — дедилар ва аввалроқ

Усфонда Бишр ибн Суфёнга айтган гапларини илова қилдилар.

Будайл қурайшийлар ҳузурига мусбат бир қаноат билан қайтди.

— Сизлар Муҳаммад ва унинг дўстлари ҳақида шошқалоқлик ила хулоса қияпсизлар, — деди. — Улар бу ерга Байтни тавоф этиш мақсадидагина келишибди.

Қурайш унинг гапини кесиб қўйди:

— Урушиш учун келган бўлмаса ҳам, у зўрлик билан бу ерга асло кира олмайди. Араблар: «Муҳаммад Маккага билагининг кучи билан кирди», деб айтишини хоҳламаймиз.

Қурайш номидан яна бир неча марта музоқарага келишди.

Пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳар бирига ниятларини такрорладилар. Элчиларга қурбонлик учун белги қўйилган туяларни ҳам кўрсатишар ва улар кўрганэшитганларини Қурайшга етказишар эди.

Бу музоқаралардан бир иш чиқавермагач, Расули кибриё (с.а.в.) «Саълаб» лақабли туяларига Хирош ибн Умаййани (р.а.) ўтирғизиб, мақсадимизни бевосита ўзимиздан эшитишсин, деб Маккага юбордилар.

Хирош шаҳарга кириб келгач, уни бир гуруҳ одам қаршилади, туянинг оёқларига қилич солиб, бечора ҳайвонни ерга кулатишди, ўлдиришди. Навбат Хирошни ўлдиришга келганида Аҳодиш қабиласидан бир гуруҳ киши ўртага тушиб, у бир ўлимдан қолди. Орқасига қайтиб, Жаноби Пайғамбаримизга воқеани айтиб берди.

Бу орада Қурайш яширин жўнатган ва мусулмонларнинг тинчини бузиш вазифаси юкланган бир тўда қўлга туширилди. Айбларини бўйинларига олишди. Оламларга раҳмат бўлган Жанобимиз (с.а.в.) ҳаммасини афв этдилар ва қўйиб юбордилар.

Сўнгра Ҳазрати Умарни (р.а.) чорладилар. Маккага бориб, мақсадимизни тушунтириб келасан, дедилар.

Ҳазрати Умар:

— Ё Набийаллоҳ, Қурайш мени ўлдирмаса, деб қўрқаман. Чунки улар менинг уларга душманлигимни билиб туришибди. Қолаверса, қабилам Бани Арийдан мени қутқариб қоладиган бирор кимса йўқ. Аммо мен сизга Қурайш кадрлайдиган бир одам сифатида Усмон ибн Аффонни тавсия этаман, — деди.

Ҳазрати Умарнинг (р.а.) ғоят ўринли бу таклифи қабул этилди. Усмон ибн Аффон йўлга чиқди.

Ҳазрати Умар бу масалада жуда ҳақли эди. Уни ушлаб олса, тилкапора қилиб ташлаши мумкин бўлган Қурайш Усмонга нисбатан юмшоқ муомала қилиши мумкин эди.

Дарҳақиқат, шаҳарга кираверишда Абон ибн Саид Усмонни кўриб қолиб, туясига мингаштириб, Маккага олиб кирди. Ҳазрати Усмон (р.а.) уларга мақсадни англатди.

— Эй Усмон, хоҳласанг, бориб Каъбани зиёрат қилишинг мумкин, — дейишди унга.

— Йўқ, — деди Усмон (р.а.). — Расулуллоҳ (с.а.в.) тавоф қилмагунларича асло тавоф қилмайман!

Вазифасини адо этгач, орқага қайтмоқчи бўлди. Изн беришмади. Уни азиз бир асир сифатида тутиб қолишди. Иззат-икром кўрсатиладиган, аммо чиқиб кетишга йўл қўйилмайдиган бир асир.

Бир неча кун ўтганига карамай Усмоннинг қайтмагани ҳар хил гапсўзларга сабаб бўлди. Уни Қурайш ўлдирибди, деган мишмиш тарқалди. Расули акрам (с.а.в.) ҳам ғоят маҳзун эдилар. Бир дарахт тагига ўтирдилар, асҳобларни чорладилар. Тарихда «Байъати Ризвон» номи ила машҳур буюк аҳдлашма қилинди. Мўминлар биттабиттадан келиб, найғамбарлар ичра энг буюк Пайғамбарнинг (с.а.в.) қўлларидан тутишар ва: «Эй Оллоҳнинг расули! То ўлгунимча ё зафар қозонилгунча қочмасдан жанг қилишга сўз бераман!», дейишар эди.

Бу пайтда Ҳазрати Умар нарироқда нимадир иш билан банд эди. Расулуллоҳ жанобимизнинг бир дарахт тагида ўтирганларини, одамлар биттабитта келиб, қўлларидан

ушлаб, бирнималар деб кетишаётганини кўрди. Уғли Абдуллоҳни билиб келишга юборди.

Абдуллоҳ чопди, одамлар байъат маросимини ижро этишаётганини кўриб, ўзи ҳам Жанобимизнинг қўлларини тутди, бир мусулмон йигитга ярашиқли тарзда сўз берди. Сўнгра яна чопиб келиб, дадасига воқеани билдирди.

Буюк Умар (р.а.) келди. У ҳам сўз берганлар орасида шарафли ўрнини олди. Кейин эса, бир минг тўрт юз инсон билан айриайри сўзлашган Расулуллоҳнинг, эҳтимол, толиққан қўлларига дастак бўлиш ниятида тирсақларидан тутди.

Уч киши Жанобимизни роҳатсиз қилаётган дарахт шохларини кўтариб туришди. Ҳам соя ҳосил қилишди, ҳам байъат маросимининг роҳатла адо этилишини таъминлашди.

Малаклар қанотларини ёйган он эди бу пайт... Ер юзида бундан ҳам фазилатли бир жамоат инсоният яратилганидан бери кўрилган эмасди, бошқа кўрилмайди ҳам. Келгусида инадиган Куръон оятлари бу аҳдлашмадан Буюк Мавлонинг рози бўлганини, Жаноби Пайғамбаримизга сўз берганлар, аслида, Оллоҳ таолога сўз берганларини билдиражакдир.

Айни чокда, ёмғирдай ёққан бу мислсиз раҳматдан насибасиз бири ўзини кўздан олиб қочиш учун туясининг қорнига ёпишгудек бўлиб беркиниб олган эди. Шундоққина ҳузурга келиб турган бу мислсиз неъматдан бебаҳра бу кимса Жадд ибн Қайс эди.

— Шўринг курсин сенинг, эй Жадд! Нима сени бундай яширинишга мажбур этди?

Бекиниб турган жойидан топиб олинган ўғри каби, Жадд бошини илкис кўтарди:

— Кўркинчли бир овоз, — деди. — Кўркинчли бир овоз эшитиб, бу ерга яширинган эдим.

— Майли, кўркувинг доим бўлсин, эй бенасиб инсон!..

Бу ёқда байъат маросими тугади. Расулуллоҳ (с.а.в.) чап қўлларини тутдилар. «Бу қўл Усмоннинг ўрнигадир», дея унинг номидан ўзлари байъат қилдилар. Бу ваъдалашув тўла Жанобимиз (с.а.в.) истаганларидай шаклда бўлди. Сўнгра асҳобига юзландилар:

— Сизлар ер юзининг энг хайрли инсонларисиз! — дея мамнуниятларини изҳор қилдилар.

* * *

Ҳудайбияда кечган бу байъат маросими ҳақидаги хабар Маккага, Қурайшнинг қулоғига ҳам етиб борди. Мусулмонлар Байтни зиёрат этиш йўлида хатто ўлимдан ҳам қайтмаслигини англашди. Бундай вазиятда энг тўғри йўл сулҳ тузишдир, деган қаноатга келишди. Бу вазифани Суҳайл ибн Амрнинг зиммасига юклашди.

Борасан, у билан сўзлашасан, аммо бу йил унинг Маккага киришига ҳеч рози бўлмаслигимизни айтасан. Араблар: «Муҳаммад келди, куч билан Маккага кирди», демасликлари лозим, — деб кўрсатмалар беришди.

Етарли таълимотларни олган Суҳайл ибн Амр ёнига яна икки кишини — Ҳувайтиб ибн Абдул Уззо билан Микраз ибн Ҳафсни олиб, Ҳудайбияга келди. Жанобимиз ила кўришди.

Узоқ давом этган музоқара натижасида бир битимга келинди. Энди бу битим ёзма ҳолга келтирилиши лозим эди. Бу вазифани Расули ақрам (с.а.в.) Ҳазрати Алига (р.а.) юкладилар. Қоғозқалам ҳозирлангач, Султони анбиё (с.а.в.) ёздира бошладилар:

— Ёз: «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим...» Суҳайл дарҳол эътироз билдирди:

— Бўлмайди. Бунақа нарсани биз билмаймиз. Қадимдан биз биладиган ва қўллаб келаётганимиз сўзни ёзамиз, «Бисмикаллоҳумма», деймиз.

Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) Ҳазрати Алига Суҳайл айтганидек шаклда ёзишни буюрдилар.

Ҳар икки сўз ҳам маънода бир эди. Суҳайлнинг бу ҳаракати бир эътироз билдириш учунгина холос, бундан бошқа маъно ташимасди. Яъни, сўзини қабул эттирганлик хисси берадиган маъносиз ғурур...

Жанобимиз битим матнини тузишда давом этдилар:

— «Бу битим Оллоҳнинг расули Муҳаммад ила Қурайш номидан Суҳайл ибн Амр орасида тузилмоқда...» Суҳайл яна эътироз қилди:

— Сени пайғамбар деб тан олсак, сенга қарши урушармидик?! Меникидек, отангинг номини ёздир, — деб туриб олди.

Ҳазрати Али Жанобимиз айтганларидек ёзаётган эди. Расули кибриё унга «Оллоҳнинг расули» кисмини ўчиришни, ўрнига «Абдуллоҳ ўғли» деб ёзишни буюрдилар.

Сулҳ жараёнини кузатиб турганлар орасида хавотирланиб ва асабийлашиб ўрнидан туриб кетганлар бўлди. Норози бўлишар, ўчиртирмаймиз, бошқа сўз ёздирмаймиз, дейишар эди. Ҳазрати Али ҳам Пайғамбари зишоннинг бу амрларини адо этмади.

— Валлоҳи, мен «Расулуллоҳ» калимасини ўчирмайман! — деди.

Чунки у Зотнинг (с.а.в.) расулуллоҳ эканларига бутун борлиғила ишонган, шу ишонч асосида яшашга азм қилган эди. Шунини деб жангларга кирди, яна такрортакрор кириши мумкин. Энди қандай қилиб у сўзни ўчиради?!

Ҳазрати Али ва унинг дўстлари бунга Пайғамбар жанобимизнинг амрлари сифатида эмас, Суҳайл ибн Амрнинг орзуйи сифатида қарашаётган эди. Ҳазрати Али ўчирмасликка қасам ичгач, Жаноби Пайғамбар «Расулуллоҳ» калимаси қайси бири эканини кўрсатишни сўрадилар. Олиб, ўз қўллари билан ўчирдилар. Ўрнига «Абдуллоҳ ўғли» деб ёздирдилар. Бу иш асҳоби кромни яхшигина асабийлаштирди.

— Сизлар ишонмасаларингиз ҳам, ёлғонга чиқарсаларингиз ҳам, мен Оллоҳнинг расулиман, — дедилар Суҳайлга Фаҳри коинот (с.а.в.).

Сўнгра Ҳазрати Алига юзландилар:

— Бир куни бундай ҳолат сенинг ҳам бошинга тушажак. Сенга ҳам шундай бир иш таклиф этилажак ва, эй Али, сен ҳам у таклифни қабул қилажаксан, — дедилар.

«Муҳаммад ибн Абдуллоҳ» деб ёзилгани билан Жанобимизнинг пайғамбарликлари инкор этилган бўлмасди. Зотан, пайғамбарликкача «Абдулмутталибнинг невараси» ё «Абдуллоҳнинг ўғли» бўлиб келганлар. Агар «Муҳаммад ибн Абдуллоҳ» сўзи пайғамбарликларига соя соладиган бўлганида эди, бунга ҳаммадан олдин ўзлари қарши турардилар.

Аҳдноманинг илк моддасини Жанобимиз олдин келишиб олинганига мувофиқ ёздирдилар: «Икки тараф ўн йил муддат ичида бир-бирига қурол кўтармайди, одамлар бир-биридан хотиржам бўлади».

Суҳайл бу моддага илова киритди:

— Шу шарт билан: биздан бир киши сизларнинг динингизга кириб ораларингизга борса, акрабоси талаб қилган тақдирда уни бизга топширасизлар. Аммо сизлардан кимдир динларингиздан қайтиб бизга қўшилса, қайтиб бермаймиз.

Хавотирли кўзлар яна Сарвари оламга қадалди. «Йўқ!» дейишларини кутишарди. Ҳеч бўлмаса, биздан сизга ўтганларни ҳам қайтаришларинг лозим, дейишларини кутишди. Аммо Жанобимиз эътироз қилмадилар. Суҳайлнинг сўзларини айнан матнга киритишни буюрдилар. Оёққа туриб кетганлар бўлди, овозини баландлатганлар бўлди. Ҳазрати Умар (р.а.) чидаб туролмади:

—Эй Оллоҳнинг расули, бу моддани ёздирасизми? — деб юборди. Ўзича Жанобимизнинг диққатларини жалб этмоқчи бўлди.

Яъни, биз бу моддага қаршимиз, ёзилишини истамаймиз, бу модда ҳақида бизнинг ҳам фикрларимизни олсангиз бўларди, демоқчи эди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) унга:

— Ҳа, ёздираман. Биздан уларга ўтиб кетадиганларни Оллоҳ йироқ қилсин. Биз қайтиб берганларимизга эса, Оллоҳ ўзи бир чиқиш йўлини кўрсатажакдир, — деб жавоб қилдилар.

Модда айнан ёзилди. Суҳайл яна сўзида давом этди:

— Сизлар бу сафар қайтиб кетасизлар. Байтни келаси йил зиёрат қиласизлар. Чунки биз арабларнинг: «Муҳаммад келиб зўрлик билан Маккага кирди», дейишларини истамаймиз. Келаётганда йўлчи силоҳи бўлган қиличдан бошқа бир қурол кўтариб келмайсизлар. Қи

личларингиз ҳам қинида туриши керак. Маккада фақат уч кун юрасизлар, бу уч кун биз Маккани ташлаб, ташқарига чиқиб турамиз, — деди.

Жаноби Расулulloҳ бу таклифларни ҳам битимга киритганларидан сўнг ўзлари модда кўшдилар.

— «Истаганлар биз билан, истаганлар Курайш билан ахднома тузиб, ҳимояси остига кириши мумкин».

Сухайл бунга эътироз қилмади. Шу тариқа битим тайёр бўлди. Бу ахдномага гувоҳлар сифатида мусулмонлардан Абу Бакр, Умар, Али, Абдурахмон ибн Авф, Абдуллоҳ ибн Сухайл, Саъд ибн Абу Ваққос, Маҳмуд ибн Маслама (розийаллоҳу анҳум) ёзилишди. Мушриклардан фақат иккита гувоҳ — Микраз ибн Ҳафс билан Ҳувайтиб ибн Абдул Уззо номлари ёзилди.

Айни шу паллада ҳаяжонли бир воқеа содир бўлди: ахднома энди имзоланай деб турганида Сухайл ибн Амрнинг ўғли Абу Жандал оёғига боғланган занжирларни сурғалайсурғалай келиб, ўзини мусулмонлар орасига ташлади. Ҳолсиз ва паришон эди.

Исломни қабул қилгани учун яқинда отаси уни камаб кўйган, занжирбанд этиб, қийноққа солган эди. Отасининг Маккада йўқлигидан фойдаланиб, қамоқдан қочди. Жонини ховучлаб, Набийи акрам жанобимизнинг ҳузурларига етиб олишни ўйларди. Оркамдан биров келиб тутиб олмасинда, деган хавотир ҳамда оёғидаги оғир занжирлар берган азоб ичида келакелгунча буткул ҳолдан тойган, адо бўлган эди.

Аммо нима бўлса бўлсин, энди жонини кутқарди, дин қардошлари сифатида бағирларига оладиган инсонлар орасига етишдику! Бундан бу ёғига гўзал кунлар эшигида ҳис этарди ўзини. Лекин ҳақиқий қувонишга ҳали эрта эканини, севинчи эса, туғилмасиданоқ сўнишини билмасди.

Дарҳақиқат, ўғлининг қочиб келганини кўргач, Сухайл ибн Амр роса кўпирди, ғазабга минди:

— Эй Муҳаммад! Битимимизга биноан ўғлим Абу Жандални қайтариб беришингни талаб қиламан! — деди. Ўрнидан сапчиб туриб бориб, Абу Жандалнинг юзига қаттиқ бир тарсаки туширди ва бўға бошлади.

Бу манзара қаршисида Расулulloҳ (с.а.в.) теран бир қайғуга чўмдилар.

— Биз ҳали бу битимни имзолаганимиз йўқ, — дедилар.

Сухайл кескин бир ифода билан сўзларини кесди:

— У ҳолда, қасам ичаманки, сен билан ҳеч қандай битим тузмайман! Асло тузилмайди ҳам!..

— Уни менга бағишлашингни сўрайман.

— Йўқ, бағишламайман!

— Ҳеч бўлмаса, уни ҳимоянгга ол.

— Бундай ҳам қилолмайман. Микраз ибн Ҳафс ўртага тушди:

— Ё Муҳаммад, сенинг хотиринг учун уни мен ҳимоямга оламан, — деди.

Абу Жандал қутулиш умиди қолмаганини ҳис этиб, йиғлай бошлади:

— Эй мусулмонлар, мусулмон бўлиб келганим ҳолда мушрикларнинг қўлига топшириляпман. Бошимга келган фалокатларни кўрмаяпсизларми?! — дея хайқирарди.

Бу ҳол барча мусулмонларни паришон қилган эди. Шунинг учун Жаноби Пайғамбаримиз:

— Сабр қил, эй Абу Жандал ва олажагинг маънавий мукофотни кут. Оллоҳ сенга ва сенинг ёнингда бўлган заифларга бир кенглик ва қутулиш йўли ҳозирлаяжакдир. Биз Курайш билан бир сулх битими туздик. Уларга Оллоҳ номидан сўз бердик. Ваъдамизни бузолмай миз, — дедилар.

Сўнгра Абу Жандални судраб олиб кетишди.

Ҳазрати Умар (р.а.) жойидан сапчиб турди. Абу Жандалнинг ёнида бораётган бўлиб, қиличининг қабзасини унинг қўлига яқинлаштираркан:

— Булар мушриклардир. Валлоҳи, уларнинг қони кўппак қонидан фарқсиздир!.. — дерди. Бу билан «Отангни ўлдиришинг мумкин, бир итни ўлдирган бўласан, холос», демоқчи эди.

Абу Жандал унинг мақсадини англади, аммо бу ишни қилмоқчи эмас эди.

Абу Жандал билан уни ўлимга кузатгандек ғамга ботиб хайрлашганидан сўнг Ҳазрати Умар (р.а.) ортига кайтди. Набиййи акрам жанобимизнинг ёнларига келди.

— Сиз Оллоҳнинг чин пайғамбари эмасмисиз?! — деди.

— Ҳа, мен Оллоҳнинг чин пайғамбариман.

— Биз ҳақ устида эмасмизми?! Душманларимиз ботил устида эмасмилар?!

— Ҳа, шундай.

— У ҳолда нимага динимизга пастликни раво кўряпмиз?

— Мен Оллоҳнинг расулиман, унга қарши туrolмайман.

— Хўп, Сиз бизга, Байтга борамиз, уни тавоф қиламиз, демаганмидингиз?

— Ҳа, шундай дедим. Аммо, бу йил борамиз, дедимми?

— Йўқ, демадингиз.

— У ҳолда, эй Умар, сен Байтга келасан ва уни тавоф қиласан!

Ҳазрати Умар Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларидан чиқиб бораркан, асаби ҳали ҳам таранг эди. Хаёлида, қани энди ёнида юз киши бўлсаю Маккани босса, ишғол этса. Ҳазрати Абу Бакрнинг ёнига борди. Ундан ҳам Жаноби Пайғамбаримиздан сўраган саволларни сўради ва айни жавобларни олди.

Маккага бу йил кирилмаслиги қатъийан маълум бўлди. Мадинага қайтилади энди. Фахри коинот жанобимиз асҳобга:

— Туринглар, қурбонликларингизни сўйинглар, сочларингизни олинглар, — деб буюрдилар.

Ҳеч кимса ўрнидан турмади. Худди эшитмагандек. Набиййи акрам (с.а.в.) иккинчи дафъа такрорладилар. Яна ўшаўша ҳол. Буйруқ учинчи бор қайтарилганида ҳам аҳвол ўзгармади.

Расулуллоҳ (с.а.в.) жуда хафа бўлиб кетдилар. Махзун, чодирларига кирдилар. Умму Салама онамиз у зотнинг ғамга ботганларини кўриб, ташвишга тушдилар.

— Менга нима бўляптики, Оллоҳнинг расулини хафа ҳолда кўряпман, — деб кутиб олди.

Жанобимиз уч марта такрорлаганларига қарамай, буйруқлари адо этилмаганини айтдилар. Умму Салама онамиз Пайғамбаримизга тасалли берди:

— Кўнглингизни хуш тутинг, эй Оллоҳнинг расули. Улар ўзлари кўрган бу воқеанинг таъсиридалар ҳозир. Мақсадлари Оллоҳнинг расулига қарши бориш эмас. Сиз уларнинг итоат этишини истасангиз, чиқингда, ҳеч кимга бир сўз демасдан, қурбонлигингизни сўйинг ва сочингизни олинг, — деди.

Жанобимиз ташқари чиқдилар. Одамларга индамай, қурбонликка келтирган туяларини сўйдилар, сочларини олдилар.

Асҳоби киром Жанобимизнинг ишларини кўриб, ўрниларидан туришди. Ҳар ким қурбонлигини сўйди, бир-бирининг сочини тарошлади. Айримлари бошларини тақир қилиб олдиришди, айримлари сочларини калталатиш билан кифояланишди.

Энди ортга қайтиш вақти етган эди. Набиййи акрам (с.а.в.) бир дуо қилдилар. Дуо орасида, сочларини олдирганларга марҳаматингла муомала қил, дедилар.

— Эй Оллоҳнинг расули, сочларини калталатганларга ҳам, деб қўшиб қўйинг, — деб рижо қилишди.

— Эй Оллоҳ, сочларини олдирганларга марҳаматингла муомала қил, — дедилар.

Яна такрор айни илтимосни қилишди. Жанобимиз ҳам яна айни дуони қилиш билан кифояландилар. Асҳобни қайғу босди, ичларини пушаймонлик тўлдирди. Набиййи акрам жанобимизнинг соч олдирганларни исрорла дуо қилишлари, сочларини челпиганлар бу дуога кирмайди, деган маънони ифодаларди. Уларнинг бу ишларини ёқтирмаганлари маълум эди.

Тўртинчи дафъа яна, хаяжон ва ёлвориш оҳанглари тўла бир ифода билан:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, сочларини қисқартирганларга ҳам, денг... — дейишди.

Шунда Жанобимиз илова қилдилар:

Сочларини қисқартирганларга ҳам (валмукассирин)...

Биргина калима бўлган бу дуо юзларга инган ташвиш чизиқларини тузатди, кўксиларига қамалган ва хузурсиз қилиб турган нафаслар кўйиб юборилди. Асҳобдан яна бири пайғамбарлар Султонидан сўраб қолди:

— Эй Оллоҳнинг расули! Сочларини тўла олганларни очик дуо қилдингиз, челпиганларни эса дуога киритмадингиз. Сабаби нима?

— Улар шубҳага тушмадилар, — деган жавоб олди. Мадинадан бу ёқларга умра нияти билан келишган эди. Ҳозир ҳам пушаймон бўлишгани учун қайтишмаяпти. У ҳолда бу умрадан кутилган савоб мукаммал қўлга киритилган бўлиши керак. Олдин ҳам шунга ўхшаш бир иш бўлган: ҳижрат ниятида Маккадан чиққан Жундуб кексалиги ва хасталиги боис йўлда вафот этган, аммо ҳижрати асл ҳижрат каторида ҳисобланиши кейин тушган оятлар билан тасдиқланган эди.

Қайтиш сафари бошланди. Йўлда Ҳазрати Умар Жаноби Пайғамбаримиздан бир нима сўради. Жавоб ололмади. Айни саволни икки, уч марта сўради, яна жавоб бўлмади. Ночор нарироқ кетишга мажбур бўлди. Ичига бир кўркув оралади. Туясини жадаллатиб, ўрданинг энг олд сафларига борди.

— Онанг сени туғмасайди, эй Умар!.. — дея ўзини қийнашга, азоблашга тушди.

Орадан ҳеч қанча ўтмасдан қулоқларига бир овоз чалинди:

— Эй Умар ибн Хаттоб, каердасан?! Жаноби Расулуллоҳ сени йўқлаяптилар!..

Умарнинг бошидан қайнаган сув қуйилгандек бўлди.

Чорланибдими, энди тезтез етиб боришдан бошқа ҳеч бир иложи қолмаган эди. Туясини чоптирди.

— Салом сизга, эй Оллоҳнинг расули!

— Сенга ҳам салом бўлсин, эй Хаттобнинг ўғли!.. Пайғамбарларнинг энг буюгини ҳар доимги табассуми ила кўрган Ҳазрати Умар келакелгунча ҳис этган кўркув ва хаяжонини унутдиқўйди. Сарвари олам:

— Бу кеча менга бир сура туширилдики, у мен учун дунё ва ундаги барча нарсалардан кўра кадрлироқ, — деб Фатҳ сурасининг аввалини ўқий бошладилар: — «Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Инна фатаҳна лака фатҳан мубина...»

«(Эй Муҳаммад,) токи Оллоҳ Сизнинг гуноҳларингиздан илгари ўтган ва кейин кел(ади)ган нарсалар барча гуноҳларингизни мағфират қилиши учун ва Сизга Ўз неъматини комил қилиб бериб, Сизни Тўғри йўлга ҳидоят этиши учун ҳамда Оллоҳ Сизга кудратли ёрдам бериши учун, дарҳақиқат, Биз Сизга очикравшан фатҳғалаба ато этдик. Оллоҳ ўз имонишончларига яна ишонч қўшишлари учун мўминларнинг дилларига сакинатором туширган Зотдир. Осмонлар ва Ернинг қўшинлари (яъни, коинотдаги барча жонзот ва кучлар) Оллоҳникидир. Оллоҳ билим ва ҳикмат Эгасидир»¹.

Сурада байъат ҳақида ҳам оятлар бор эди: «(Эй Муҳаммад,) дарҳақиқат Сизга байъат қилаётган зотлар, ҳеч шакшубҳасиз, Оллоҳга байъат қилурлар — Оллоҳнинг қўли уларнинг қўллари устида бўлур. Энди ким (бу байъатни) бузса, бас, у фақат ўз зиёнига бузур. Ва ким Оллоҳ билан аҳдпаймон қилган нарсасига вафо қилса, у ҳолда (Оллоҳ) унга улуғ ажрмукофот ато этади»².

«Албатта, Оллоҳ Ўз пайғамбарига (у киши кўрган) тушни ҳаққирост қилди: албатта, сизлар, (эй мўминлар,) иншаоллоҳ, Масжид алҲарамга тинчомон, бошларингизни (сочларингизни) қирдирган ва (ёки) қисқартирган холларингизда хавфхатарсиз кирурсизлар. Бас, (Оллоҳ) сизлар билмаган нарсани билиб, ундан (яъни, Макка фатҳидан) олдин яқин бир

ғалабани қилди»³.

«Яқин бир ғалаба...» деганда Ҳайбар зафари назарда тутилгани тез кунларда аён бўлғуси эди.

Ҳазрати Умар (р.а.) ўшанда жазо олиш ҳадигида борган эди, буюк бир фатҳнинг муждасини эшитиб қайтди. Лекин, шунга қарамай, одамларнинг хотиридан асло чикмайдиган бир журъат ила Жаноби Расулуллоҳни (с.а.в.) сўроқ қилганининг аламини кейинчалик ҳам ичидан чиқара олмаяжак ва умр бўйи кул озод қилиб, садақа улашиб, нафл рўзалар тутиб, Улуғ Мавлонинг кечирисида умид этиб яшаяжакдир.

Фатҳ сурасининг нозил бўлиши билан Ҳудайбия сулхи бекорга бўлмаганига ишонч ҳосил қилишди. Аммо бу фатҳ ва зафар нималар эканини, қандай юз беражагини вақт ўтиб кўражаклар, англаяжаклар.

* * *

Мушрикларнинг қаноати ўзгача бўлди: шунча йўлдан келган Йислом қўшинини яна Мадинага қайтариб юбордик, араблар орасида тилимиз узун бўлди, деб ҳисоблашди.

Битим матнидан жой олган моддалар орзуларига уйғун шаклда ёзилган, бу борада мусулмонлар ҳам Қурайшнинг қаноати устунлик қилди, деган фикрда эдилар, шундан бениҳоя аламда қолишди, ҳатто Расулуллоҳнинг амрларини ҳам эшитмагандек бўлишди.

Айни чокда, бу битимнинг ҳақиқий маъносини пайғамбарлар Буюги (с.а.в.) жуда яхши билар эдилар. Шундай бир пайтда Жаноби Ҳақ азда ва жалла ўзларини ёлғиз ташлаб қўймаслигига, душманларини тадбир ила мағлубиятга дучор этишига ишонар эдилар.

* * *

Мадинага қайтиб келинганига унча кўп бўлмаган кунларнинг бирида Маккада Йисломни қабул этган бир йигит Мадинага келиб қолди. Исми Абу Басир эди. Тўғри масжидга кириб борди. Пайғамбарлар имомининг (с.а.в.) ҳузурларида шаҳодат калималарини сўйлади.

Аммо иш бу билан тугамасди. Қурайшийлар талаб қилишса, қайтариб берилиши лозим эди. Дарҳақиқат, дарров ортидан икки киши етиб келди.

Тутиладиган бошқа бир йўл йўқ эди. Абу Басир истасаистамаса маккаликларга топширилди. Ўч киши йўлга чиқишди. Зулхулайфага келганларида жуда толиқишди. Унинг устига, қоринлар ҳам роса очикди. Бир девор соясига ўтиришди.

Ҳунайс исмли бири қиличини тошга суяб қўйди. Емакларини ўртага қўйишди, тамадди қила бошлашди.

Гап орасида Абу Басир:

— Валлоҳи, аммолекин қиличинг зўр экан! — деди. Мақтов Ҳунайсга роса ёқиб тушди. Кўлини чўзиб, қиличини олди. Қинидан чиқарди.

— Ҳақиқатдан шундай, деди ҳаволаниб. — Мен уни кўп синаганман.

— Кўрсам бўладими?

— Албатта.

Ҳунайс қиличини узатди. Абу Басир ҳаяжонини сездириб қўймасликка тиришиб, олди. У ёқбу ёғини кўрган бўлди. Сўнгра ҳавога кўтариб, бор кучи билан солди. Ҳунайснинг калласи кумлар узра юмалаб кетди. Бошсиз тана ерга тушди.

Бу қўрқинчли ҳодиса жуда тез — бир сония ичида содир бўлган эди. Ҳунайснинг қули нима бўлганини ҳам билмасдан, беихтиёр ўрнидан сапчиб турди. Телба каби Мадинага қараб чопа бошлади. Абу Басир унинг ортидан тушди. Лекин етиши имконсиз эди. Чунки у одам ўлим кўрқуви ила крчаётган эди.

Шунга қарамай, орқасидан қувлаб бораверди. Ниҳоят, ҳалиги киши Расулуллоҳнинг (с.а.в.) масжидларига етиб келди ва ўзини ичкарига отди. Расули ақрам уни кўрган заҳотлари:

— Бу одам бир нарсадан кўрккан, — дедилар. Нафаси ўпкасига тикилгандек бўлиб:

— Одамингиз хўжайинимни ўлдирди!.. Қочмасам, мени ҳам ўлдирад эди, — дея олди кул. Бир оз фурсат ўтиб Абу Басир ҳам масжидга етди, Жаноби Пайғамбарнинг ҳузурларига келди.

— Эй Оллоҳнинг расули! Сиз аҳдингизда турдингиз, мени уларга топширдингиз. Мен энди хур бўлишим керак, деди.

Расулуллоҳ жанобимиз Абу Басирнинг олов сачраб турган кўзларига боқдилар.

— Уруш чақмоғи янглиғ одам... Ёнида битта бўлса борми!.. — деб қўйдилар.

Абу Басир Мадинада қолиши мақсадга мувофиқ эмаслигини англаб, кетишга қарор берди. Хунайса тегишли нарсаларни олиб келган эди. Пайғамбаримизга (с.а.в.) қолдириб кетмоқчи бўлди, қабул бўлмади.

Қочиб келган кулга аввал изн берилди, у Макка сари жўнаб кетди. Кейинроқ Абу Басир Сарвари анбиё жанобимиз билан видолашди, у ҳам Мадинани тарк этди.

Ҳали қулнинг изидан тушса, етиб олиши, унинг ишини ҳам битириши мумкин эди. Аммо, бундай қилакўрма, деган огоҳлантириш бўлгани учун ундай фикрга бормади. Неча кун йўл юраюра, маккаликларнинг Шомга қатнайдиган тижорат йўли устида, дарё соҳилида жойлашган бир ерга қароргоҳ тикди. Энди шу маконда турганича ўтганкетган карвонларнинг йўлини тўсиб, уларни роҳатсиз қилади.

Ҳазрати Умар (р.а.) Маккага, Абу Жандалга мактуб ёзиб, Абу Басир ҳақида, у кўним топган макон ҳақида хабар берди. Абу Жандал Маккадан такрор қочди ва Абу Басирни топиб келди.

Кейин Курайшдан қочиб қутулган бошқа мўминлар ҳам биттаданиккитадан бўлиб келиб, Абу Басирнинг атрофида тўпланаверишди. Маккаликларни ташвишлантирадиган, юракларига ҳадик соладиган бир куч пайдо бўла бошлади.

Бундан буён энди Қурайш карвонлари бу ҳудуддан эминэркин ўта олмайдиган бўлди.

* * *

Жаноби Пайғамбаримиз (с.а.в.) Маккадалик пайтларида энг катта душманларидан бири Уқба ибн Абу Муойт эди. Унинг кизи Умму Гулсум эса, имон келтирган, лекин имонини ҳеч кимга оча олмаган эди. Тирикдан ўликни, ўликдан тирикни чиқаришга кодир Улуғ Мавло Укбадай йиртқич мушрикдан Умму Гулсумдай нафис мўминани ҳам чиқара олади, албатта.

Умму Гулсум анча бош қотирди. Нима қилиб бўлса ҳам қочиш режаларини чамалади. Бир куни қалбида қандайдир ҳаяжон тўлқини жўш урди. Ҳеч тараддудланмасдан, қочиш режасини амалга оширишга қарор берди.

Ора-сира Макка ташқарисидаги Танъим деган жойга бориб турар, у ердаги боғ уйларида ётиб қолар эди. Бу гал энди ўша одатидан фойдаланади. Икки-уч кун уни ахтармасликлари аниқ. Унгача Умму Гулсум борадиган ерига етиб олади.

Дарҳақиқат, яна ўша ёққа кетаётгандек бўлиб, Маккадан чиқди. Тўхтамай, илгарилай бошлади. Бир пайт олдидан кимдир чиқиб қолди.

—Йўл бўлсин, эй курайшлик хотин? — деб сўради.

—Бир иш билан кетяпман. Ўзинг ким бўласан?

— Мен Ҳузоза қабиласиданман.

Умму Гулсум Ҳузоза қабиласининг Расули ақрам ила аҳдлашганини биларди. Шунинг учун бемалол:

—Мен мусулмон бўлдим. Мадинага бормоқчиман, — деди.

—У ҳолда мен сенга ёрдамчи бўлайин. Чунки мен Мадина йўлларини яхши биламан. Мени шу ерда кутиб тур, — деди ҳалиги одам меҳрибонлик билан.

Сал ўтмай бир туя топиб келди. Умму Гулсумни миндирди. Ўзи туянинг жиловидан тутиб, йўлга тушди.

Чарчагунча йўл босишади, кейин туяни чўктиради, ўзи бир чеккага ўтиб туради. Умму Гулсум туядан тушади, дам олади, такрор йўлга чиқиш замони келганида яна туяга минади, хузоалик киши келиб туяни турғазади ва йўлда тагин давом этишади.

Шу тариқа юраюра, бир куни Мадинага етиб келишди. Йўлчиликлари Мадина атрофида нихояланди. Хузоалик мард одам Умму Гулсум билан хайрлашиб, қабиласига қайтди.

Имон келтирганмийўкми, Хузоанинг бу мард бадавийи маданият асри одамнинг хаёлига ҳам сиғмайдиган бу асил иши учун ҳатто бир ташаккур кутмасдан орқасига қайтиб кетган эди.

* * *

Умму Гулсумни Умму Салама онамиз (р.а.) қаршилади:

— Хуш келибсан, эй Умму Гулсум!

Бир-бирини неча йиллар илгаридан танийдиган бу икки аёл кучоқлашиб кўришишди. Умму Гулсум келиши сабабини ва сафар тафсилотларини гапириб берди. Сўзларининг охирида:

— Мен Маккага кайтавермасам, ахтариб балки бу ерларгача келишса керак. Абу Жандал билан Абу Бакирни қайтариб юборганларинг каби мени уларга қайтариб берманглар. Мен бир аёл киши бўлсам... қийноқларга дош беролмайман. Жаноби Расулуллоҳга менинг аҳволимни тушунтиринг, — деди.

Бу орада Жанобимиз ўзлари келиб қолдилар. Маккалик қўшнилари таниб:

— Хуш келибсан, — дедилар.

Умму Гулсум аҳволини Фахри коинотга (с.а.в.) ўзи тушунтира қолди. Бу масалада бир нарса дейишларига ҳожат қолмади. Чунки Улуғ Мавло вахий фариштасини юбориб, ушбу оятни туширди:

«Эй имон келтирганлар, қачон сизларга мўминалар хижрат қилиб келсалар, уларни имтиҳон қилиб кўринглар. Оллоҳ уларнинг имонларини жуда яхши билгувчидир. Бас, агар сизлар уларнинг (ҳақиқий) мўмина эканларини билсангизлар, у ҳолда уларни кофирларга қайтарманглар. У мўминалар (кофирларга) ҳалол эмас, у (кофир)лар у (мўмина)ларга ҳалол эмасдир. Ва уларга (бу хотинлари учун) сарфлаган маҳрларини (қайтариб) беринглар. Қачон сизлар уларга маҳрларини берсангизлар, сизларга уларни никоҳларингизга олишда бирон гуноҳ йўқдир. (Шунингдек) сизлар ҳам кофирларнинг қўлларидан ушламанглар (яъни, хотинларингиз кофира бўлса ва кофирлар билан қолишни истаса, сизлар уларнинг йўлларини тўсиб, никоҳларингизда сақламанглар, балки уларга уйланмоқчи бўлган кофирлардан) ўзларингиз сарфлаган маҳрни талаб қилинглар ва улар ҳам (ўзларининг никоҳидан чиққан ва мусулмонлар ҳузурига хижрат қилган) мўминаларга сарфлаган маҳрларни талаб қилсинлар. Бу Оллоҳнинг ҳукмидир. У сизларнинг ўртангизда ҳукм қилур. Оллоҳ билгувчи ва ҳикмат соҳибидир». (Мумтаҳана, 10.)

Шундай қилиб, Умму Гулсум орқага берилмайдиган бўлди. Бундан кейин келган хотинлар ҳам: «Мол учун, эр топиш учун эмас, Оллоҳнинг ва расулининг розилиги учун хижрат қилиб келдим, Оллоҳга қасамки, хижратдан мақсадим шудир», десалар, ортларига қайтариб юборилмайдилар.

Умму Гулсумнинг орқасидан икки акаси келди. Уни олиб кетмоқчи бўлишди. Шунда уларга ушбу оят ўқиблиб, Умму Гулсумнинг Мадинада қолиши англлатилди.

Умму Гулсумга бир неча талабгор чиқди. Кимга тегишини билмай, роса боши қотди. Расулуллоҳ жанобимизга маслаҳат солди ва тавсияларига кўра Зайд ибн Ҳорисага тегди.

УММУ ҲАБИБА (РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲО)

Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳудайбия сафарини тугатиб Мадинага қайтиб келгач, Ҳабаш султониغا хитоб этиб икки мактуб ёздирдилар. Элчиликни асҳобдан Амр ибн Умаййага топширдилар.

Амр дарҳол йўлга тушди. Жиддага келди, у ердан бир кемага миниб, Ҳабашистон соҳилларига кечди. Нажошийнинг ҳузурига борди.

Ҳабаш подшоҳи муборак мактубни олиб ўпди, юзларига суртди, боши устига қўйди. Унинг бу ҳаракатлари мактуб келтирганга ҳурмат ва севгисининг ифодаси эди. Сўнгра уни очиб ўқиди. Тахтидан тушиб, ерга тиз чўкди:

— Мен ишонаман ва гувоҳлик бераман, Оллоҳдан бошқа ҳеч бир маъбуд йўқдир. Яна ишонаман ва гувоҳлик бераман, Муҳаммад (с.а.в.) унинг кули ва расулидир, деди.

Ҳеч эътироз қилмади, ҳеч тараддудланмади ҳам. Шу тариқа у Саййиди анбиёга (с.а.в.) имон келтирган илк подшоҳ бўлиш шарафини ва саодатини қозонди. Эҳтимол, кўп йиллардан бери юртида яшаётган мусулмонлар билан кўришиб суҳбатлашгандир. Ислом дини ҳақида етарли маълумотни олгандир ва бу муборак соат келгунича туйғуларини ичида асраб яшагандир.

Иккинчи мактубда Фаҳри олам жанобимиз Ҳабашистонда муҳожирликда яшаётган Умму Ҳабибага уйланмоқчи эканларини, мабодо қабул этса, никоҳларини ўқиш хусусида вакиллари бўлишини сўраган эдилар.

Умму Ҳабиба (р.а.) машҳур Абу Суфённинг қизи бўлиб, эри Убайд ибн Жаҳш билан бирга Ҳабашистонга илк ҳижрат қилганлардан эди. Эри бу ерда айниди. Исломга муртад бўлиб, насороликни қабул қилди ва шу муртадлик ҳолича ўлди. Бу можаролар Умму Ҳабибани шошириб қўйди. Нима қиларини билмай қолди, паришон бўлди. Бир ёқда ғурбат қайғуси, иккинчи ёқда эрининг бу аҳволи ва, ниҳоят, тул қолгани... буларга дош бериш осон эмасди.

Кунлари шу зайлда ўтаётган бир пайтда кулбасининг эшиги тақиллади. Чиройли кийимдаги бир чўри изн сўради. Киргач, келишдан мақсадини тушунтирди.

— Мадинадаги пайғамбарларнинг сенга уйланмоқчи экан, рози бўласанми? — деб сўради.

Умму Ҳабиба бирдан ўзини йўқотиб қўйди. Туш кўрмаётгани аниқ. Аммо кулоқлари қизиб ёна бошлади, бутун вужудини ҳаяжон қоплади — булар ҳозиргина эшитган сўзларининг янглиш бўлиши эҳтимолини орттирар эди.

— Гапларингни яна бир марта қайтарчи!..

Чўри келишдан мақсадини такрор аниқлатди.

— Албатта, розиман... Розиман, албатта.

— У ҳолда никоҳ ўқишга ўзинг томондан бир вакил топ, — деди чўри.

Умму Ҳабиба устидаги бор зийнатларини ечиб чўрига ҳада қилиб юборди. Сўнг дарҳол яқин ақрабоси Холид ибн Саидни излаб топди. Воқеани тушунтирғач:

— Менинг вакилим бўласан, — деди.

Бир оз сўнгра Нажоший ҳузурида йиғилган мусулмонлар икки қувончли хабарни бирдан эшитишди. Нажоший мусулмон бўлганини ҳамда Умму Ҳабиба Пайғамбари зишон жанобимизга никоҳ қилинишини!

Нажоший қисқа бир нутқ сўзлади. Абу Суфённинг қизи Умму Ҳабибани Оллоҳнинг расули Ҳазрати Муҳаммадга (с.а.в.) никоҳлаб қўйишга вакил қилинганини, тўрт юз дирҳам миқдорида маҳр бераётганини билдирди. Холид ибн Саид ҳам Умму Ҳабибанинг вакили бўлиб, уни Расулulloҳ жанобимизга никоҳлаб берганини баён этди.

Нажоший амри ила дастурхонлар тузалди.

— Никоҳ чоғи емак ейиш пайғамбарларнинг суннатидир, — дея ҳаммани зиёфатга таклиф қилди.

Зиёфатдан кейин йўл ҳозирлиги кўрилди. Нажошийнинг мактубини, тўёна ҳадяларини ва мўминларнинг онаси Умму Ҳабибани (р.а.) кимматли бир омонат сифатида олган икки кема Арабистон соҳиллари сари сузиб кетди. Бу кемаларда Маккадан келган мусулмонлардан ташқари бир замонлар Ямандан йўлга чиқиб, денгиз шамоли туфайли Жидда ўрнига Ҳабашистонга бориб қолган кишилар ҳам бор эди. Абу Мусо алАшъарий ўшалардан бири эди.

Яна бир кема ҳозирланиб, унисига Нажошийнинг ўғли Архо ҳамда Исломни қабул этган олтмиш кишилик бир гуруҳ жойлашди. Улар Нажоший ёрдамида мусулмон бўлган, Пайғамбарни (с.а.в.) зиёрат қилишга ва динларини ўрганишга сафарга қўшилган кишилар эди. Албатта, йўл олиш, машаққатли, роса толиқишар ҳам, аммо бунинг эвазига қийматли мукофотларга эришишлари муқаррар. Оламларга раҳмат қилиб юборилган, пайғамбарлар Султони бўлмиш жанобимизни ўз кўзлари билан кўриш, суҳбатларида бўлишдек бахт кутарди уларни. Борадилар, Хотами Анбиё жанобимизнинг ҳузурларида имонларини янгилайдилар, у Зотнинг (с.а.в.) шарафли саҳобийлари қаторидан ўрин оладилар.

Сафар бошланди. Аммо вақт ўтган сари кўнгилларни қоронғу ўйлар босиб келаверди. Шамол туриб, денгиз сувини безовта этди. Каттакатта долғалар кемани чайқалта бошлади. Кўзлар Арабистон сохилларини ахтарар, кўнгиллар ҳам ўлимдан, ҳам Расули амин (с.а.в.) жанобимиз ила кўриша олмай қолиш эҳтимолидан кўрқув ва қайғуда ёнарди. Қўллар очилди, «Оллоҳим, сен ҳар нарсага қодирсан», дея илтижолар қилинди.

Аммо кўрилган тадбирлар тақдир белгилаган ишларга мувофиқ эмас экан. Отилган ажал ўқи асов тўлқинлар ила олишиб келаётган кемани тўнкариб юборди. Ҳаётларини сақлаб қолиш учун анчагача ночор типирчилаган ипсонларнинг уринишлари фойда бермади, денгиз юзасида жасадлари қолди. Долғалар ўнгга, сўлга отибсочиб ташлаган жасадлар орасида шахзода Архо ҳам бор эди. Энди унинг вужуди ҳам шериклариники билан бирга Қизил денгиз балиқларига см бўлажак.

Бир вақтлар кекса Жундуб ҳам хижрат мақсадида Маккадан чиққан, аммо ажал унинг йўлини қисқа қилиб, набийлар Сарварига етишишига тўсиқ бўлган эди. Жаноби Мавло бу ҳақида: «Ким Оллоҳга ва расулига хижрат қилиш ниятида уйдан чиқсада, сўнгра унга ўлим келиб етолмай қолса, унинг ажри Оллоҳ ҳузуридадир», дея марҳамат қилган эди. Биз исмларини билмайдиган бу инсонлар ҳам мақсадларига эришганлари хусусида шубҳа йўқ. Улар ҳам Олий Девонда «Пайғамбарнинг шарафли асҳоби» ўлароқ қабул этилгани муҳаққақ.

Бундан аввалроқ икки кема бўлиб йўлга чиққан мусулмонлар, шахзода ва шерикларининг бошига келган фалокатдан хабарсиз, йўлларида давом этишарди.

ПАСТКАШЛИК

Бир неча ой илгари мусулмон бўлган, лекин хасталиклари кучайиб кетгани учун Мадина ташидаги Зулжадр деган жойга жўнатилган саккиз киши, ниҳоят, хасталиқдан қутулиб, кунданкунга кучқувватга кириб боришди. Бир куни улар гапни бир ерга қўйиб, Ҳазрати Пайғамбарга ва Байтулмолга тегишли туяларни олдиларига солиб ҳайдаб кетмоқчи бўлишди. Чўпон Йасор уларнинг бундай ишга қўл уришлари мумкинлигини сира кутмаган эди.

— Нима қияпсизлар, ҳой? — деди норозиланиб.

— Биз кетамиз, эй Йасор, майли, яхши қол.

— Хўп... аммо, туяларчи?

Булар энди бизники бўлди, — деб жавоб қилишди.

— Ҳеч қачон сенларники бўлмайди!..

— Нега бўлмас экан, жуда бўладида! Яна биттаси гапга аралашди.

— Сен, Йасор, мадиналик дўстларингга биздан салом айтиб қўярсан. Улар билан яна кўришгимиз бор эдию, аммо вақтимиз тиғиз...

Келганларида хасталиқларидан оҳвой қилиб, Йасорнинг хизматларидан миннатдор бўлиб юрган бу одамлардан энди у хасталик билан бирга инсонлик туйғулари ҳам кетгандек эди. Акс ҳолда, шунча кўрилган яхшиликлар ва неъматларга жавобан, бир онда ҳаммасини унутиб, туяларини тортиб олиб, худди ўзларининг молларидек ҳайдаб кетишмас эди.

Йасор такрор йўлларини тўсиб чиқди. Аммо бу гал улар пачакилашиб ўтиришмади.

Шартта устига ташланиб, ерга кулатишдида, кўлоёқларини кесишди. Ҳатто биттаси ердан тикан олиб, Йасорнинг кўзларига, ёноқларига, дудоқларига санча бошлади. Бу чексиз азоб изтиробидан овози чиққан қадар бақирмоқчи бўлган эди, тили ҳам тиканларга нишон бўлди.

Қузғундай атрофни қуршаб олган бу ёвуз «қахрамонлар» унинг тўлғонишларию бақиришларини қаҳқаҳалар ила қаршилашар, йиртқичларга хос бир завқ туйишар эди.

Ниҳоят, Йасорнинг кўлоёқларидан отилиб чиқиб турган қонлар озайди, тўлғонишлари ўрнини бир мажолсизлик чулғади. Тепаларда аксадо берар даражада чиқиб турган баланд овоз энди икки одим наридан ҳам эшитилмайдиган ҳолга келди. Шундагина уни ташлаб, йўлга тушишди. Бир оздан кейин Йасор шаҳидлик шарбатини ичди.

Саккиз ҳаммаслак ўн бешта туяни олдиларига солиб, яхши иш қилдик, деган ишончда у ердан узоқлашишди. Энди уларнинг бу туялардан ора-сира кабоб пишириб, роҳатда яшашларига ким тўсқинлик қила олади?.. Ойларча меҳрмурувват остида маза қилиб яшашди, хасталикдан ҳам қутулишди, буларнинг устига яна ўн бешта туяга эга бўлишди... яхшида!

Қисқаси, ҳаётнинг ҳар даврасида толеъ инсонга бу қадар кулиб бокмайди. Йасорнинг типирчилашларини кулакула томоша қилиб, сўнгра шодхуррам давом этажак йўлчиликларига бирон тўсиқ қолмаган эди.

* * *

Амр ибн Авф оиласидан бир хотин эшак миниб борарди. Қонга беланиб ётган бир одамга йўлиқиб: «Ё Оллоҳим!» дея фарёд чекиб юборди. Эшагидан тушиб, у одамнинг юзларига санчилган тиканларни суғурди. Сўнгра вақтни ўтказмасдан, Кубо қишлоғи сари шошилди. Бориб, йўлда кўрган кўркинчли манзарани айтиб берди. Дарҳол Пайғамбар жанобимизга хабар юборилди...

Жанобимиз ниҳоятда эзилдилар. Тез Қурз ибн Жобирнинг кўлига йигирма суворий бериб, йўлга солдилар. Орқадан ўзлари ҳам борадиган бўлдилар.

— Оллоҳим, йўлларини кўрмайдиган қил, йўлларини тор ва чикмас йўл қил! — дея дуо қилакила дўстлари ила ҳозирлик кўра бошладилар.

Қурз тўғри Зулжадрга от солган эди. Аввал шаҳид Йасорнинг тепасига борди. Сўнгра у ваҳшийларнинг изини таъқиб этди. Йасор эса, ҳеч нарсадан беҳабар, паришон холда ётар эди. Мусулмонлар нафратга тўлиб, хоинларнинг кетидан отланишди. Ниҳоят, у саккиз ҳамтовокни бир туяни сўйиб, гўштини кабоб қилиб еб ўтиришган жойида шартта босиб ушлашди.

Бу дафаъ толеъ улардан юз ўгирган эди. Атрофларини ўраб олган йигирма кишидан ҳам аввал иушаймонлик туйғулари уларни эза бошлади. Мусулмонлар тез кўлоёқларини боғлашди ва Мадинага олиб қайтишди.

Расулulloҳ (с.а.в.) ҳузурларига келтиришди. Чўпонни қийнаган усуллари ўзларига ҳам қўлланди. Оллоҳ таоло оят туширди: «Албатта, Оллоҳ ва пайғамбарига қарши урушадиган ва Ерда бузғунчилик қилиш ҳаракатида юрадиган кимсаларнинг жазоси ўлдирилиш ё дорга осиб ёки оёққўллари чаппаростасига (яъни, ўнг қўл билан чап оёқ ёки чап қўл билан ўнг оёқ) кесилиши ёхуд ўз ерларидан сургун қилинишларидир. Бу жазо улар учун бу дунёда расволикшармандалик бўлур. Охиратда эса, улар учун улуғ азоб бордир» (Моида, 33), деб буюрди. Улар шу тарика жазоларини олишди.

ҲАЙБАР

Йасор ўлдирилганидан ва унинг қотиллари ҳам жазоларини олганларидан уч кун ўтиб, Расулulloҳ (с.а.в.) Ҳайбар қалъаси устига юришга тайёргарлик эълон қилдилар.

Ҳудайбия сулҳидан уч ой кечган эди. Хандақ жангининг сабабчилари — қаерга оёқлари етса, доим фитнафасод чиқариб юрадиган яхудийларнинг ниҳоят адабларини бериб қўйишнинг

мавриди келди. Орадан вақт ўтказиб юборилса, бу фурсат ичида улар Қурайш ила бир аҳдлашма тузиб олиши мумкин, унда жазоларини бериш оғирлашар эди.

Қисқа вақт ичида қўшин тўпланди. Ҳар хил хизматларни адо этиш умидида йигирмага яқин аёл ҳам кўнгилли ўлароқ бу қўшинга кирди. Уҳуд ғазотида қаҳрамонларча иштироқ этган Насиба, Анаснинг онаси Умму Сулайм ва мўминларнинг онаси Умму Салама (Оллоҳ барчаларидан рози бўлсин) ҳам улар орасида эдилар.

Икки юз нафари отлик, жами бир минг олти юз кишидан иборат қўшин ҳижрий еттинчи йилнинг бошида муҳаррам ойи охирларида Мадинадан чиқди. Сибъ ибн Урфута (р.а.) Мадина волийи қилиб қолдирилди. Ўша кунлари Мадинага тижорат мақсадида келган Хусайл исмли бир мушрик йўлбошловчи этиб ёлланди.

* * *

Юриш кечалаб давом этарди. Бир кечаси йўлчилар Амир ибн Аквога мурожаат қилиб:

—Бизга бир нарсалар гапириб бсрсанг бўлмайдими, эй Амир! — дейишди.

—Нега бўлмас экан? — деди Амир ва гўзал овози ила сўз бошлади: — «Оллоҳим, Сен бўлмаганингда ҳидоят топмасдик, садақа бермас, намоз ўқимас эдик. Тўла адо эта олмаётган бўлсак, мағфират қил. Устимизга амният ва хузур индир. Душман билан тўқнашганимизда оёқларимизни собит қил. Душманлар бизни куфрга чақирдилар, биз чекиндик, қабул этмадик. Улар эса куфр қўполлиги ила устимизга ташландилар...»

Бу чиройли овоздан ва шеърдан хушланган туялар шеърнинг хижоларига ва оҳангига мос қадам ташлаб борарди. Расулуллоҳ (с.а.в.):

—Туяларни бундай ғайратга келтираётган у шоввоз ким? — деб сўрадилар.

—Амир ибн Акво бу, эй Оллоҳнинг пайғамбари, — деб жавоб қилишди ёнларида кетаётган саҳобийлари.

—Оллоҳ уни раҳматига олсин, марҳаматила муомала кўрсатсин, — деб дуо қилдилар.

Ҳазрати Умарнинг юраги сиқилди. Амирнинг ажали яқинлашганини англади.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, қолдирсангиз, Амирдан фойдалансайдик, — дейишдан ўзини тия олмади.

Фахри коинотнинг (с.а.в.) Ҳайбар калъаси устига бостириб бораётганларини эшитган Ғатафон қабиласи аввалдан яхши муомалада бўлиб келишган ҳайбарликлар ёрдамига етиб бориш учун тез ҳозирлик кўрди. Ўзларича, яхши қиялмиз, деб ўйлашарди. Ростда, чин дўст қора кунда билинади. Қолаверса, мусулмонларга яхшигина бир дарс берилади, кўпдан бери Қурайш эплаёлмаётган иш қилинади.

Расули акрам жанобимиз уларнинг шундай қилишлари мумкинлигини тахмин этганлари учун Ҳайбар билан Ғатафон ўртасида бир қароргоҳ тикдилар, уларнинг Ҳайбарга қўшилиш йўлини тўсмоқчи бўлдилар.

Юртларидан қаҳрамонона кайфиятда чиққан ғатафонликлар орадан ҳеч қанча вақт ўтмасдан, ичларига тушган бир андиша билан олиша бошлашди. Булар кетишлари билан қабилага боскин қилинса? Бошида унча аҳамият беришмади, лекин борабора бу кўрқув катталашиб, тинчларини буткул йўқотишди. Ахийри тўхташди, тўпланиб, масалани атрофлича муҳокама этишди. Ичларидан биттаси деди:

— Дўстга ёрдам деб болаларни ва хотинларни таҳликага ташлаб кетиш ақлли инсонларнинг ишими? Биз кетсак, юртимиз хароб этилмаслигига ким кафолат беради?

Яна бир киши унинг сўзларини қувватлади:

— Ҳайбарлик дўстларимизнинг мустаҳкам қалъалари, мўл озиковқатлари, урушқоқ йигитлари бор. Ясрибликлар қуш бўлиб учиб кирмасалар, бу қалъаларга кираолмайдилар. Улар ҳам, эслари бўлса, қалъадан ташқари чиқишмайди, — деди.

Ҳеч ким эътироз қилмади. Чунки бу сўзлар кўнгилларидаги ўртоқ тушунча ва орзуларни

ифодалар эди.

— Қани, нима дейсизлар? Жим ўтирган билан иш битмайди. Бир қарорга келайлик: ё бориб урушайлик, ё юртимизга қайтиб, болачақамизни ва мулкимизни кўриқлайлик, — деди яна биттаси.

Шунда қабила раиси ўз қарорини айтди:

— Мен орқамга қайтаман. Ким Ҳайбарга боришни истаса, унга биз монё бўлмаймиз.

Раис туясига минди ва Ғатафонга қараб кетаверди.

Қабила аҳлидан Ҳайбарга боришни хоҳлаган битта ҳам инсон чикмади. Худди бир айланиб келиш учунгина йўлга чиққандай, ҳаммалари яна юртларига қайтишди.

Буюк Мавло яхудийларга келадиган ёрдамни шу тариқа кестан, эътиборли бир кўшинни кўнгилларга солган кўрқув ила тўхтатиб, орқага қайтарган эди.

* * *

Юриш давом этаркан, бир бадавий Жаноби Расулуллоҳга (с.а.в.) мурожаат қилиб қолди:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари! Мен сенга имон келтирдим. Изн берсанг, сен билан бирга Мадинага ҳижрат этишни истайман, — деди.

Зоти Рисолат жанобимизнинг муборак юзларида мамнуният излари балқиди. Бадавий кўшинга киритилди ва туяларга қараб туриш вазифаси топширилди унга.

Сафарнинг охири кечаси ҳам ўтиб бораётган эди. Анас (р.а.) ўғай отаси Абу Талҳанинг туясига мингашиб олган, Пайғамбар (с.а.в.) билан ёнмаён борар эди. Бир пайт туялари бири-бирига шундай яқинлашдики, Анас оёғига Жаноби Расулуллоҳнинг муборак оёқлари ишқаланганини ҳис этди.

Сал вақт ўтарўтмас тонгнинг илк ёруғлигида Ҳайбар қалъалари кўринди. Шу пайт Анас (р.а.) Саййидул анбиёнинг (с.а.в.):

—Оллоҳу акбар!.. Мавҳ бўлди Ҳайбар! Биз бир қавмнинг майдонига чиққан вақтимизда азоб хабарини олганларнинг тонги жуда оғир келади, — деяётганларини эшитди.

Кўшин шу яқин ўртага кўнди.

* * *

Куёш чиқарчиқмас ҳайбарликлар кўлларида деҳқончилик асбоблари, елкаларида замбиллар билан боғ ва экинзорларига ишга йўл олишган эди. Қаршиларида кўрган манзарадан тараша бўлиб қолишди.

— Валлоҳи, Муҳаммадқу! Муҳаммад кўшин тортиб келибди!.. — дея ҳайқираҳайқира кўрғонларига қочиб кетишди.

Ислом лашкарининг хабари бирпасда ёйилди. Халқ ёпирилиб, қалъаларнинг деворлари устига чиқди ва мусулмонлар кўшинини ҳайрат ва даҳшат ичида томоша қилди.

Дархол раислари, пешволари тўпланиб, нима қилишни маслаҳатлаша бошлашди. Ичларидан Абу Зайнаб деган бири сўз олди:

— Уларнинг қаршисига чиқиб, қаҳрамонларча савашмоғимиз керак! Биласизлар, Муҳаммад ҳозирга қадар қайси қалъани қамал қилган бўлса, таслим этган. Бўйсундирилганлар эса, ё сургун, ё асир қилинган, ё ўлдирилган. Ўзимиз гувоҳмиз бу ишларга.

Ҳеч ким Абу Зайнабнинг сўзларига қулоқ солмади. Анчадан бери тажрибаси ва Исломга қарши душманлиги билан танилган Саллам ибн Мишкам ҳам айни таклифни такрорлади. Энг тўғри йўл қалъадан чиқиб савашини эканини уқтирмақчи бўлди. Аммо:

— Бизнинг қалъаларимиз мустаҳкам, озиковқатимиз ҳам етарли, — дейишди.

Шундай қилиб, улар ўзларига мудофаа жангини танлашди.

* * *

Пайғамбарлар Султони жанобимиз (с.а.в.) Ясрибга кўчиб келиб, бу шаҳарни шарафлантирган кунларда Бани Назир қабиласи кўчаларида чопкиллаб ўйнаб юрган бир қиз бўларди. Исми Сафийя эди, Бани Назир яҳудийлари раиси Хуйайй ибн Аҳтобнинг қизи эди. Шу Сафийя ҳижратнинг илк кунларига оид бир воқеани ўшандан бери хотирасида сақлаб қолган. Пайғамбар деб овозаси чиққан бир одамнинг Маккадан Ясрибга (Мадинага) келгани хабарини эшитиб, дадаси билан амакиси уни кўришга боришган, лекин ниҳоят даражада ўйга ботиб, ҳасратга кўмилиб қайтишган эди. Анчагача улардан сас чиқмади. Оғизларини пичок билан ҳам очиб бўлмайдигандек эди гўё. Охири акаука бир-бири билан дардлашди. Ўша куни Сафийя дадасининг оғзидан Ясрибга кўчиб келган пайғамбарга у фақат яҳудий бўлмагани учунгина битмастуганмас кин ва адоват сақлаяжагини эшитган эди.

Сафийя тушунмади: борйўғи бир марта кўрган одамига қандай қилиб қаҳрғазаб ва душманлик туйиш мумкин? Ахир, ҳамма ҳам яҳудий бўла олмайди. Дунёда фақат яҳудийлар яхши, яҳудий бўлмаганга душманлик қилиш керак, дейиш ҳам инсофсизлик эмасми?!

Орадан йиллар ўтди, аммо Сафийянинг отаси бу туйғуларидан воз кечмади. Пайғамбарларнинг энг буюгига нисбатан унда пайдо бўлган хусумат туйғулари ортса ортди, аммо камаймади. Бир куни яҳудийлар қилган хиёнат туфайли Сафийя ҳам қавми билан бирга туғилиб ўсган тупроқларни тарк этиб кетишга мажбур бўлди ва Хайбар қалъасини отаси билан иккинчи ватан тутди.

Отаси бу ерда ҳам тинч ўтирмади. Маккага бориб, Қурайшнинг пешволарига учрашди, ўн минг кишилик лашкарнинг тўпланишига ва Хандақ жангининг рўй беришига сабаб булди. Лекин бу жангнинг охирида қурайшийлар билан бирга боши кесилиб жазосини топди

Сафийя балоғатга етгач, уни амакисининг ўғли Кинонага турмушга беришди. Янги келинлик кунларининг бирида эрининг тиззасига бош қўйиб ухлаб қолди Тушида ой ва юлдузлар пирпир порлаган бир кечада кўрди ўзини. Кейин ўн тўрт кунлик ой ерга тўғри сузилиб келдида, Сафийянинг қўйнига кирди. Бу туш Жаноби Пайғамбаримизнинг Хайбар яқинига келган кунлари арафаларида кўрилган эди.

Сафийя хаяжон ила уйғонди. Кўрган туши ўзига яхшилик ва бахт келтиражасига ишончи комил эди. Хурсандлигини ва севинчини эри билан ўртоқлашмоқчи бўлди. Қаршисига ўтиб ўтирди ва:

— Менга қара, эй амакимнинг ўғли, — дея кўрган тушларини бир-бир айтиб берди.

Лекин Кинона бирдан кўпирди. Сафийянинг юзига тарсаки тортиб юборди. Яна, яна солди. Қандай балога йўлиққанини билмаган Сафийя кўкларга етгулик фарёдларла ёрдам истаркан, еган бу тарсакиларининг сабабини эндиэнди англай бошлади. Кинона ёввойи бир овозда бақирарди:

— Демак, сен унга тегишни истаяисан, шундайми? Кейин англади, эри «у» деганда назарда тутган одам мадиналик пайғамбар Муҳаммад Мустафо (с.а.в.) экан. Бу калтакланиши қалбини тушига янада кўпроқ боғлади, эри Кинонага нисбатан мурасасизлигини кучайтирди.

* * *

Ҳабашлик бир кул бор эди. Уни ҳайбарлик яҳудийлар сотиб олишган, ўзларига чўпон қилиб қўйишган эди. Мана, неча йилдир, сурувни олдига солиб, у тепалик сеники, бу тепалик меники, дея айланиб юарди.

Бир куни қалъа атрофининг ўралаётганини кўрди. Хайбар кўчалари хаяжонли чопачопларга сахна бўлиб қолган. Юзларда даҳшат ва кўрқув. Силоҳини оласолиб, одамлар қаёққадир шошилишар эди.

— Нималар бўляпти?.. Нима қияпсизлар?.. — деб сўради.

— Нима бўлаётганини кўряпсанку, курулланяпмиз, урушамиз.

— Ким билан?

— Пайғамбарликни даъво қилиб чиққан одам билан.

Чўпон қалъа буржига чикди, келганларга боқди. «Пайғамбарлик даъвосида чиққан...» деган сўз гўё зехнига ўрнашиб қолгандай эди.

Ким у? Чиндан ҳам пайғамбарми?.. Одамларни нима нарсага даъват қиляпти экан?..

Рўпарасида қайнаб ётган лашкарга боқабоқа, хаёлга толди. Сўнгра бирдан қарорини берди.

— Бир марта бориб кўрганни еб қўйишмас...

Қалъадан чикди. Кўйларининг бошига борди. Уларни сурасура Жанобимизнинг олдиларига келиб қолди.

— Одамларни нималарга даъват қилаётганингни менга англат, — деди.

Роббул Олабийнинг расули (с.а.в.) унга Ислом дини ҳақида маълумот бердилар. Чўпон Ислом динини энг яхши билгувчи ва энг яхши тушунтиргувчи инсондан бевосита эшитди. У кишида бир қабила раисининг, бир лашкар кўмондонининг катталиги, кибри йўқ, пайғамбарларга хос ва ярашиқли тавозеъ бор эди. Бир чўпонни рўпарасига ўтиргизди, қул билан эмас, энг мухтарам инсон билан гаплашаётгандай суҳбат курди...

Хўп, мен бу динни қабул этсам, эвазига менга нима бор? — деб сўради чўпон.

— Имонда ўлсанг, мукофотинг жаннат бўлажакдир.

— У холда мен сенинг динингга кираман, сенинг пайғамбар эканингга ишонаман. Энди мен нима қилишим лозимлигини тушунтир.

Жаноби Пайғамбаримиз шаҳодат калимасини айтиб турдилар, у такрорлади. Сўнгра деди:

— Лекин, эй Оллоҳнинг пайғамбари, бу кўйлар менга омонатдир. Уларни эгагаларига топширишни истайман.

Унга: «Йўқ, энди кўйлар бу ерда қолади!» дейилмади. Чунки бу дин омонатга риоят этишни буюрадиган дин эди. Жаноби Расулulloҳ унга йўл кўрсатдилар:

— Кўйларни бу ердан нарироқ олиб бор, бир-иккимайда тошлардан от. Оллоҳ уларни сенинг ўрнингга эгаларига етказди.

Чўпон тавсия этилгандек қилди. Сурув худди бир чўпон қаровида кетаётгандай, ёйилмасдан, тарқалмасдан, тўғри қалъага қараб кета бошлади. Ҳаммаси бориб, эгагаларининг эшиги олдида тўхтади.

Ўша кунги жангда, илк тўкнашувларда чўпон шахидлик шарбатини ичди. Ҳеч намоз ўқимади, намоз қандай ўқилишини ўрганишга фурсати ҳам бўлмади.

Қамалнинг иккинчи ва учинчи кунлари ҳам бир-бирларига ўқ ва тош отишлар билан кечди. Бу орада Ҳазрати Алининг кўзларига чанг тўлиб, икки қадам олдини ҳам кўра олмай қолди. Сал дам олволиш учун бир чеккага ўтди.

Тушки куёш қиздираётган палла эди. Маҳмуд ибн Маслама иссиқдан пана ахтариб, Наъим қалъаси деворининг тагига ўтирди. (Ҳайбар учтўртта қалъадан иборат бўлиб, ҳар бирининг алоҳида номи бор эди.) Сояда терлари қотиб, озгина тин олган бўлди. Ҳарҳолда бу яҳудийлар ўзларига лойиқ жазоларини топажаклар, дея ўйларди. Аср салқини тушиб, иссиқ сал ҳовридан қайтса, саваш янгидан бошланажак, икки томон бир-бири ила жон бозорига киришажак.

Аммо энди Маҳмуд бу ердан кета олмас. Душманга қарши такрор жангга кириш унга насиб этмас эди. Тепасига бир марта қараб қўйиш, «Мен дўстимнинг уйининг соясида ўтирганим йўқ, ахир», дейиш хаёлига келмади, туйқус бошига тушган тсгирмон тош уни ўтирган жойига қапиштириб ташлади.

Воқеани узоқдан кўриб қолган мўминлар тез чопиб келишди. Чалажон холида уни жаноби Расулulloҳнинг (с.а.в.) хузурларига келтиришди. Набийи акмал дўстларининг аҳволини кўриб, хафа бўлдилар. Юзидан шилиниб осилиб қолган терини қайтиб жойига ёпиштириб қўйдилар. Маҳмуднинг энди такрор ҳаётга қайтиши имконсиз эди. Укаси Муҳаммад ибн Масламанинг жигари эзилди, паришон бўлди.

Маҳмуд кўшиннинг орқа томонига даволанишга юборилди.

Тош ва ўқ отишдан зериккан яҳудийларнинг қалъадан чиқиб, ташқарида жанг қилгилари

келди. Қалъа раиси, машҳур жангчи Марҳаб олдинга чиқди, яккама-якка олишувга бир мард истади. Мўминлардан Амир ибн Акво унга даъвогар бўлди. Бир неча бор ўзаро ҳамлалар қилинди. Шундай ҳужумлардан бирида Амирнинг калта қиличи Марҳабнинг қалқонидан қайтиб, ўзининг оёғини кесиб юборди. Амир ерга кулади. Биродарлари чошиб келиб, уни майдондан олиб чиқиб кетишди. У ҳам орқага жўнатилади.

Кўп ўтмай, Маҳмуд ҳам, Амир ҳам Жаноби Ҳақнинг раҳматига қовушишди. Фахри коинот (с.а.в) иккисини бир гўрга кўмдилар.

Замонлар ўтар, эҳтимол уларнинг ҳеч зиёратчиси бўлмас, ҳеч кимнинг йўли улар ётган гўрнинг яқинидан ўтмас, аммо, айна чоқда, оламларга раҳмат қилиб юборилган олий шонли Пайғамбарнинг муборак қўллари билан жаннат боғларидан бирига жойлаштирилишганининг ўзи улкан фазлдир. Улар Жаноби Мавлонинг азиз меҳмонлари сифатида икром кўришади, Расулуллоҳга хизматларининг, Исломга мадад бўлганларининг мукофотини олишади, жаннат дастурхонларида эъзоз топишади.

* * *

Қамал бошланганига анча кун бўлган, қўлдаги озиковқат тугаб бормоқда. Абдуллоҳ ибн Муғоффал қалъадан бир тугун учиб тушганини кўриб қолди. Югуриб бориб, энди қўлига олган эди, устига ўлжаларга масъул шахс етиб келди.

— Жойига қўй, биродар, у ўлжа ҳисобига киради, деди.

Абдуллоҳнинг эса бергиси йўқ эди.

— Валлоҳи, мен буни ҳеч кимга бермайман!..

Иккиси шу тариқа тортишиб туришганида Жаноби

Расулуллоҳнинг нигоҳларини ҳис этишди. Тўхташди. Пайғамбаримиз кулимсираб, ўлжа йиғувчига боқдилар.

— Майли, бер унга, — дедилар.

Абдуллоҳ тугунни кўтарганича, нигоҳлари ер чизиб, биродарларининг ёнига келди. Бирга ўтириб, тугун ичидаги ёғ ва гўштни биргалашиб ейишди.

Бу орада очликни кетказиш учун бир таом ҳозирланаётган, хонаки эшаклар сўйилиб, қозонларга солинган эди. Атрофни пишаётган гўшт иси тутиб кетди. Расулуллоҳ (с.а.в.):

— Нима бу? — деб сўрадилар.

— Гўшт пишириляпти, ё Набийаллоҳ.

— Ниманинг гўшти?

— Хонаки эшаклар сўйилди.

Сал ўтиб кўшин узра бир нидо янгради:

— Билиб қўйингларки, Оллоҳ таоло ва пайғамбарисизларга хонаки эшакларнинг гўштини ман қилади, тўкиб ташланглар!..

Пишиб турган гўштан бир луқма ҳам емай, тўкиб 338

ташлашди. Очлик давом этса этсин. Оллоҳнинг ва пайғамбарининг амри оёқости бўлмасин. Қўшиндан баъзилари кўпчиликнинг дардини арз этишди:

— Эй Оллоҳнинг расули, очликдан тоқатимиз кесилди. Егани бир нарсамиз қолмади, — дейишди.

Лекин Расули акрамда (с.а.в.) ҳам уларга бергани бир нарса йўқ эди. Қўлларини очдилар:

— Эй Оллоҳим, буларнинг ҳолларини билиб турибсан. Кучлари тугади, қувватлари қолмади. Менинг ҳам уларга берадиган ҳеч нарсам йўқ. Буларга Ҳайбарнинг энг бой, озиковқати энг мўл бўлган қалъасининг фатҳини насиб эт, — дея ниёз қилдилар.

* * *

Бир куни Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) роҳатсизландилар. Байроқни Ҳазрати Абу Бакрга

(р.а.) бердилар, унинг қўмондонлигида жанг қилинди. Натижа чиқмади. Эртасига байроқ Ҳазрати Умарга (р.а.) берилди, яна аҳвол ўзгармади. Кейин ансорлардан бирига берилди, яна бўлмади. Олтинчи куни оқшомида Жаноби Саййидул анбиё (с.а.в.) бундай ният қилдилар:

— Байроқни эртага шундай бир кишига бераманки, у Оллоҳни ва ийғамбарини севади, Оллоҳ ва пайғамбари ҳам уни севади. Оллоҳ унинг қўли билан фатх насиб этажакдир, — дедилар.

Бу сўзлар мусулмонлар орасида буюк бир ҳаяжон кўпишига сабаб бўлди. Ким экан у толеъли?.. Ҳар ким бу ерга Оллоҳни ва расулини севгани учун келган, лекин Оллоҳга ва расулига севимли бўлиш... бундай бир соадатга номзод бўлишни истамайдиган одам бормикан?..

Кечаси билан зеҳнлар шу ўй билан банд бўлди. Тонгда уйғонилганида илк хаёлга келгани яна шу ўй бўлди. Ўзига вазифа берилишини умри давомида борйўғи икки дафъа жуда орзу қилган Ҳазрати Умар бир боқишдаёқ кўзга ташланиб турадиган йирик гавдасига қарамай, борлигини сездириш мақсадида яна олд сафга туриб олиб кутарди.

Нихоят, Жаноби Пайғамбаримиз (с.а.в.) чодирларидан чиқиб келдилар. Ўша атрофда ҳозир бўлганларни кўздан кечирдилар ва:

— Али қаерда? — дедилар.

Қалбларда жўш урган ҳаяжонлар бир ондаёқ сув сенилгандай босилди. Тонгга қадар зеҳнларни чулғаб турган масала — толеъли инсоннинг ким эканлиги масаласи ҳал бўлди.

— Эй Оллоҳнинг расули, Али кўзларидан нолияпти, кўзлари оғрияпти, — дейишди.

— Чақириб келинглар.

Ҳазрати Алини (р.а.) кўзи ожизларни етаклагандай қўлидан тутиб олиб келишди. Жанобимиз туфукларидан пича олиб унинг кўзларига суркадилар ва дуо қилдилар. Бир онда кўзлари очилди. Беркилиб паришон ҳолга келган кўзлар худдики бу кўзлар эмасди. Ва яна, келгусидаги ўттиз йилдан мўл ҳаёти бўйича ҳам у кўз оғриғи нималигини билмай ўтажак.

Байроқ унга топширилди, чекинмасдан олға босишга ва жанг қилишга амр этилди. Ҳазрати Али (р.а.) бир неча одим юриб тўхтади, орқасига қарамай:

— Улар билан нима учун урушаман, ё Набийаллоҳ? — дея сўради.

— Улар билан токи «Оллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. Муҳаммад Оллоҳнинг расулидир», дея гувоҳлик бермагунларича жанг қил. Агар гувоҳлик келтирсалар, молларини, жонларини қутқарган бўладилар. Фақат Исломнинг ҳаққи қолади. Ҳисоблари эса, Оллоҳга оиддир. Тўғри уларнинг олдида бор. Исломга даъват қил. Оллоҳ таолонинг ҳаққини уларга хотирлат. Қасам ичаман, сенинг қўлинг билан бир инсонни Оллоҳ ҳидоятга солиши сен учун қирмизи туяларга молик бўлишингдан ҳам хайрлидир, — дедилар. (Муслим, 4/1872.)

Ҳазрати Али аскарлари билан бирга яҳудийларнинг қўрғони сари юрди. Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) амрларини бажо келтириш учун уларни Исломга даъват қилди. Лекин фойдаси бўлмади.

Ҳайбар аҳли қалъадан ташқари чиқиб, мусулмонларга хужум қилишди. Зубайр ибн Аввом билан Абу Дужона арслонлар каби жанг қилишарди. Бир пайт Зубайр ўзи савашиб турган яҳудийга Ҳазрати Алининг ҳамла қилмоқчи бўлаётганини кўриб қолди ва:

— Оллоҳ ҳаққи, орамизга кирма! — деб уни нари кетказди ва душманига қайтадан хужум қилди. Бир неча ҳамлалардан кейин ҳалиги яҳудий қонлар ичида ерга чўзилди. Ҳолбуки, у ҳайбарликларнинг умидишончи ва ҳурмати баланд, Ёсир исми билан машҳур йигитларидан эди.

Бу орада Ҳазрати Али ҳам Ҳайбар қалъаси қўмондони Марҳабнинг укаси Ҳорисни ўлдирди. Марҳаб укасининг ўлдирилганини кўрган заҳоти қони қайнаб, савашга отилиб чиқди. Ўзининг шаънига мақтовли шеърлар айтиб, майдонга кирди. Ҳазрати Али ҳам унинг устига бостириб бораркан, «Мен онам Ҳайдар (арслон) деб атаган йигитман!» дерди.

Олишув бошланди. Марҳаб шу кунга қадар мағлубият аламини тотмаган, яна шундай

бўлиб қоламан, деб ўйлар эди. Бир неча ҳамлалардан кейин Ҳазрати Али бир қилич солган эди, Марҳабнинг қалқони иккига бўлиниб кетди. Иккинчи уришида боши то жағларигача қрқ ўртасидан ажралди. Ҳайбар қалъасини бурчакбурчакларигача чинқиратиб юборган бир ҳайқириш ила думаларкан, бу пайтда азоб фаришталари унинг ёқасига ёпишган эдилар.

Марҳабнинг ўлими яхудийларни зир титратди. Қўли букилмаган, елкаси ер искамаган унингдек бир йигитнинг бундай ўлим топиши ҳамда ўз қалъаси ёнгинасида ерга чўзилиши ҳазилакам иш эмасди.

Мусулмонлар тобора устун келиб, савашни авжига чиқаришарди. Буюк Пайғамбар (с.а.в.) кеча оқшом: «Оллоҳ унинг сабабила фатҳ эҳсон этажакдир», деб таърифлаган Ҳазрати Алининг (р.а.) жасурона ҳаракатларини кўриб, янада ғайратга келишар, ғалабага қадамбақадам яқинлашаётганларини кўриб туришгандай эди. Ниҳоят, Оллоҳнинг ёрдами етишди. Натат қалъаси қўлга киритилди.

Бу ерга келганларининг еттинчи куни Ҳазрати Али «Ҳайбар фотиҳи» номини қозонди.

* * *

Қалъадан ўлжа олинган ғанимат тақсимланди. Ҳайбарга келган ҳаммага ҳисса ажратилди. Ҳатто сафар асноси йўлда Расулуллоҳга учраб, Мадинага хижрат қилмоқчилигини айтган бадавийга ҳам улуш берилди. Аммо у хиссасига тушган туяларни олдига солиб хайдаб, пайғамбарлар Имомининг (с.а.в.) ҳузурларига келди.

— Булар нима, эй Оллоҳнинг расули? — деб сўради.

— Булар ғаниматдан сенга ажратилган улушдир.

Бадавий бошини сараксарак қилди.

— Мен сизга шуларни деб эргашмадим, — деди. Сўнгра қўли билан бўғизига ишорат қилиб, сўзини давом эттирди: — Менинг тилагим мана шу еримга санчиладиган ўк билан шахид бўлиш ва жаннатга киришдир.

Бу сўзларга нима деб жавоб бериш мумкин?! Ичиташи бир бўлган, тили билан эмас, юраги билан гаирадиган, туяларга эмас, жаннатдаги меваларга кўнгил берган бу одамга нелар деса бўлади?!

Фахри коинот (с.а.в.) унинг самимиятидан жуда мамнун бўлдилар.

— Агар сўзларингда содиқ бўлсанг, Оллоҳ сени тасдиқ этажакдир, — дедилар.

* * *

Ўша кунлари Мадина ўз бошларича Ислом динини қабул қилган бир гуруҳ кишини кутиб олиш билан машғул эди.

Давс қабиласидан бир гуруҳ киши мусулмон бўлиш ниятида йўлга чиқиб, бу диннинг азиз пайғамбарини кўриш орзуйида узоқ йўл босиб келишди. Бомдод намози ўқиладиган паллада масжидга киришди. Имом намознинг илк ракатида Марям сурасини, иккинчи ракатида Мутаффифин сурасини ўқиди. Мусофирлар шунчалик чарчокларига қарамай, Қуръон оягларини диққат билан тинглашди.

Намоз тугаганида Давс қабиласи аҳлини бир ҳаяжон қоплаб олган эди.

— Оллоҳнинг расули намоз ўқиб берган кишими? — деб сўрашди улар.

— Йўқ.

— Хўп, бизга уни кўрсатасизларми?

— Оллоҳнинг иайғамбари Мадинада эмаслар. Ҳайбар қалъасида яхудийлар билан урушяптилар.

Бу хабар мусофирларга унча хуш келмади. Қисқа бир суҳбатдан кейин қарор берилди.

— Биродар, бизга Ҳайбар қалъасининг йўлини кўрсатиб юбормайсанми? — дейишди.

— Сизлар ҳам Ҳайбарга бормоқчимисизлар?

— Албатта.

—Хоҳласаларинг, бу ерда қолиб меҳмонимиз бўлинглар.

—Йўқ, биз қароримизни бериб бўлдик. Йўлчи йўлида керак.

Аммо ёлғиз бормадилар. Ҳабашистондан қайтган гуруҳ ҳам Жанобимиз Ҳайбарда бўлган пайтларида келиб қолишини ким билибди дейсиз. Улар ҳам юкларини ва Ҳабаш

Нажошийи Жаноби Пайғамбаримизга (с.а.в.) никоҳлаб қўйган Умму Ҳабибани Мадинада қолдириб, «Қайдасан, Ҳайбар?» дея Давс қабиласи вакиллари билан бирга дархол йўлга тушишди.

Бир куни Жаноби Расулulloҳнинг (с.а.в.) ҳузурларига бировнинг жасадини олиб келишди. Энди унга охирги бурч ўталиши лозим эди. Аммо Жанобимиз атрофдагиларга қараб:

— Биродарларингизнинг намозини ўқинглар, — дедилар.

Бунинг маъноси, мен унинг жаноза намозини қилмайман, деганлари эди. Бу сўз юзлардаги рангни ўзгартирди; қалбларга ғамқайғу тўла оғирликлар чўкди. Ичда ҳис этилган кўрқувдан кўзлар сўник тортди. Набийлар Сарварига боққан нигоҳларда:

«Недир бу одамнинг қусури, эй Оллоҳнинг Расули?» деган савол йўғириқ эди.

— Биродарингиз Оллоҳ йўлида тўпланган ғаниматдан ўғирлади.

Унга берилган бу маънавий жазо қолган ишининг маржон қийматидан кўра қийматсиз бўлишида эди. (Абу Довуд, 3/91.)

* * *

Бошқа қалъаларда ҳали уруш давом этарди. Жанобимизнинг ҳузурларига бўғзидан ўқ еган кишининг ўлигини келтиришди. Фахрул мурсалин (с.а.в.) унга боқдилар:

—Ўшами? — деб сўрадилар.

—Ҳа, ўша! — дейишди.

Ўқ айни ўзи бармоғи билан кўрсатган жойига санчилган эди.

Шу тариқа унинг сўзлари чин юракдан чиққани англашилди. Дили бир, тили бир, Оллоҳга ва расулига асло риёкорликни ўйламайдиган бир инсон экани очиқ маълум бўлди.

Расулulloҳ (с.а.в.) жуббаларини ечиб, уни ўрадилар, ўз қўллари билан тупроққа қўйдилар. Қўмиш ишлари тугагач, Фаҳри олам (с.а.в.) Мавлога кўл очдилар:

— Оллоҳим, бу сенинг қулингдир. Сенинг йўлингда ўлиш тилагида ҳижрат қилиб келган эди. Шаҳид мақомида ўлим топди. Мен ҳам бу ишнинг шоҳидиман, деб дуо ва ниёз этдилар. («Зодул Маод», 2150.)

Дунёдан ўтаётган ихлосли бир мўминнинг бундан ортиқ яна қандай истаги бўларди?! Оламларга раҳмат қилиб юборилган Буюк Пайғамбар шахсан ўзлари шохидлик бериб турсалар, у одамга ҳавас этмаслик мумкинми?! Умри жаҳолат ичида кечган, аммо охирги бир неча кунда оламлар Раббининг севгили пайғамбарини таниган, дунёдан олиши мумкин бўлган энг қийматли юкни ва озиқни олиб, Ҳузур Илоҳийга кўчган бу бахтиёр бадавий каби бўлишни ким истамайди?!

Оллоҳим, унга ҳавас ила боққанларга ҳам унга берганинг насибадан ҳиссалар ато эт!..

* * *

Энди яҳудийларнинг таянчи қолмади. Қалъаларини кетма-кет бўшатиб чиқишаркан, охирги қалъалари бўлмиш Вотих билан Сулалимда ҳам сақлана олмасликларига кўзлари етиб, элчи юборишди.

Озгина нарсаларини олиб чиқиб кетиш шарти билан сулҳ таклиф этишди.

Таклифлари қабул қилинди ва уруш тўхтади. Ҳозирлик бошланди. Лекин кейинроқ иккинчи таклиф юборишди.

«Бу ерларнинг ҳолатини қачон экиб, қачон йиғиштириш, қандай ишловлар беришни биз яхши биламиз. Бу жойларимиздан кетмасакда, маҳсулотнинг ярмини бериб туриш шарти билан

ишчи сифатида ишласак», дейишибди.

Бу таклифлари ҳам қабул этилди. Чунки Ҳайбар тупроғи қанчалик унумдор бўлмасин, Мадинадан бу ерларга келиб деҳқончилик билан машғул бўлиш асло қулай эмасди. Бу таклифни олиб келганларга Расули ақрам (с.а.в.) бундай дедилар:

— Аммо билиб қўйинглар, хоҳлаган пайтимизда сизларни бу ердан ҳайдаб чиқаришга ҳаққимиз бор.

Шу пайт Мадина йўлида чанг кўтарилди. Салдан кейин бир тўда кўринди. Улар Ҳабашистондан қайтган муҳожирлар билан Давс қабиласидан келган мусулмонлар эди. Бу ходисадан ҳамма, хусусан, Расули карим жуда мамнун бўлиб кетдилар. Жаъфар ибн Абу Толибни кучоқлаб, пешонасидан ўпарканлар, кўнгилдаги туйғулари тилларига кўчди:

— Ҳайбарнинг фатҳигами ё Жаъфарнинг келишигами — қай бирига кўпроқ севинаётганимни ҳам билмайман, — дедилар.

Йиллардир ватанларидан ва дин қардошларидан айри қолган инсонлар кўзёшлар билан бир-бирларининг бағриларига отилдилар, Давс қабиласи мусулмонлари эса, Расулulloҳ (с.а.в.) билан танишишди. Мўминлар билан бир бўлиб кетишди.

Ҳайбарга келган қофила ичида яна бир гуруҳ — Расулulloҳ (с.а.в.) билан кўришиш ниятида Ямандан келган мусулмонлар ҳам бор эди. Уларнинг ҳам тақдирлари қизик: Яман соҳилларидан кемага минишди, очиқ денгизга чиқишди, лекин аксига олиб, шамол улар орзу этган томонга эмас, бошқа ёққа эсди. Кемалари сурилибсурилиб, Ҳабашистон соҳилларига бориб қолди. Яманликлар у ерда Жаъфар ибн Абу Толиб ва унинг дўстлари билан танишишди. Бир муддат ўша ерда қолишгач, энди уларга қўшилиб, бу ёқларга келишди.

Ичларида Абу Мусо алАшъарий исмли бир зот бор эди. Келгуси бутун ҳаёти давомида Жаноби Расулulloҳга ва Ислом динига самимий хизматлари билан оламга танилажак инсон! Абу Мусонинг икки акаси Абу Бурда билан Абу Рухм ҳамда амакиси Абу Амир ҳам келганлар орасида эди.

Жанобимиз урушда иштироқ этган мўминлар билан маслаҳатлашиб олгач, Ҳабаш муҳожирларига ва бошқаларга ҳам худди жанг қатнашчиси каби улуш ажратдилар.

* * *

Уруш ниҳоясига етгач, Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) Сафийянинг эри Кинонани ҳузурларига чорладилар. Бани Назир қабиласи Мадинадаги маҳалласини тарк этаётганида олиб кетган бойликни сўрадилар. Жавоб ололмадилар. Қайтақайта сўрадилар, фойдаси бўлмади. Кинона «билмайман» демакдан нарига ўтмади.

Шу пайт бир яҳудий келдида:

— Мен эрта тонгда Кинонанинг мана бу харобада айланиб юрганини кўрдим, — деб хабар берди.

Ўша хароба ҳақида сўралган саволларга ҳам тузуккурук жавоб олинмагач, Пайғамбар (алайҳиссалом):

— Нима дейсан, эй Кинона, у бойликни кўзинг олдида топсам, сени ўлдирайинми? — дедилар.

— Ўлдир!.. — деди Кинона.

Амр бердилар, хароба қазила бошланди. Кинона аламли нигоҳлар ила қараб турарди. Ниҳоят, бир туя терисига тўлдирилган бойлик кўринди. Набийи ақрам (с.а.в.) қолган қисмининг қаердалигини сўрадилар, бир иш чиқмади. Охири Кинонани Муҳаммад ибн Масламага топширдилар...

* * *

Марҳабнинг синглиси Зайнаб чўғда пиширилган бутун эчки гўштини кўтариб келиб қолди.

— Эй Абул Қосим, бу эчки кабобини ўз қўлларим билан пишириб, сенга ҳадя ўларок опкелдим, марҳамат, егин, — деб илтифот кўрғазди.

Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) эчкининг ўнг оёғидан бир парча гўшт ажратиб, оғизларига солдилар. Лекин ютмасдан, қайтариб чиқардилар:

— Бу суяк менга заҳарланганидан хабар беряпти, — дедилар.

Бу пайтда асҳобдан Бишр ибн Бароъ тишлаган лукмасини ютиб бўлган эди. Расули мухтарам жанобимиз Зайнабни чақирдилар. Хотин ганни чўзиб ўтирмасдан, хиёнатини тан олақолди.

— Нимага бундай қилдинг?! — деб сўраган эдилар:

— Сен менинг қавмимга шунча иш қилдинг. Истадимки, агар сен бир подшоҳ бўлсанг, буни ейсанда, ўласан, халқ сенинг ёмонлигиндан қутуладиқўяди. Бордию сен пайғамбар бўлсанг, у такдирда бу эчки гўштининг заҳарлангани сенга билдирилиши лозим эди. Худди ўйлаганимдек бўлиб чиқди, — деди.

Кейин Зайнаб шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди, деган ривоят бор.

Ўшанда унинг хиёнати учун жазо бериш ва ўлдириш талабида бўлганларга Жаноби Пайғамбар изн бермадилар. Лекин кейинроқ заҳарланиб ўлган Бишр учун қасос сифатида Зайнаб ҳам ўлдирилди. Яъни, у Ислом динини қабул этмасидан ўлдирилган, деган ривоят ҳам бор.

Бошқа хотинлар қатори Сафиййа ҳам асир тушган эди. Эри ўлди, энди ўзининг бошига не кунлар тушажаги номаълум. Хукм ғолибнинг қўлида, мағлубнинг дардини ким ҳам тингларди?

Саҳобийлардан Дихйа (р.а.) Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига бориб, асир хотинлардан биттасини ўзига сўради. Хоҳлаганини олишга рухсат бердилар. Рухсат теккач, Дихйа хотинларнинг ёнига келди. Танлаб

ўтиришга ҳожат йўқ эди, ичларида биттаси бор эдики, ундан гўзали йўқ.

— Қани, кетдик. Расулуллоҳ сени менга бердилар, деди ва у билан амакисининг қизини олиб қайтди.

Бу пайтда бошқа саҳобийлар Расулуллоҳга эътироз билдиришаётган эди.

— Дихйага бир чўри танлашга изн бердингиз. У бориб қабила раисининг қизини танлади. Ҳолбуки, у хотинлар ичида энг чиройлигидир. Уни ўзингизга олсангиз, энг тўғри йўл бўларди, — дейишди.

Набиййи мухтарам афандимиз Билолни (р.а.) юбориб, асир хотинларни олдириб келдилар. Ўликлар оралаб келишгани учун кайфиятлари бузилган, юзлари қайғу ифодаларила қопланган эди. Биттаси ҳатто ёқасини йиртиб, додфарёд қиларди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) Билолга қарадилар.

— Қалбингда раҳмшафқат туйғуси қолмаганми? Нимага буларни ўликлар орасидан олиб келдинг? — деб танбех бердилар.

Сочини юлаётган ҳалиги хотинни нарироққа опкетишга буюрдилар. Сўнгра хирқаларини ечиб, Сафиййанинг устига ташладиларда, орқа томонга ўтказиб қўйдилар. Дихйага Сафиййанинг икки амакиваччаси берилди. Аёлларнинг энг гўзали Пайғамбар жанобимизга тушганидан мўминлар мамнун бўлдилар. Қолаверса, қабила раисининг қизи бўлган Сафиййа мўминларнинг пайғамбарига тушиб, бу билан унинг ҳам шарафи ҳисобга олинган эди.

Сафиййа ўн беш кунча бурун кўрган тушининг ҳақ бўлиб чиққанига қаноат ҳосил қилди. Такдирдан кочиб қутулиб бўлмайди, унинг ҳукмларини ҳеч ким тўхтатиб қололмайди ҳам. Шунинг учун Ҳотамул анбиё (с.а.в.) Сафиййага Ислом динига киришни таклиф этган заҳотлари ҳеч иккиланмасдан шаҳодат калималарини айтиб, мусулмон бўлди.

* * *

Ортиқ Ҳайбарда қиладиган ишлари қолмади. Қайтиш амри берилди. Йўлда илк кўринган

жойда Расулуллоҳ (с.а.в.) Сафийяга уйланиш истагини билдирдилар, лекин таклифлари қабул этилмади.

— Эй Оллоҳнинг расули, ҳозир бир нарса дея олмайман, — деб жавоб қилди Сафийя.

Иккинчи марта Суддус саҳбо деган жойга кўнишганида яна оғиз солдилар, бу гал Сафийя рози бўлди. Жанобимиз Умму Сулаймни чақириб, Сафийяни келинликка ҳозирлашни топширдилар. Умму Сулайм уни кийинтириб, безантирди. Сочларини таради, хушбўйлар суртди. Ва шу кеча Сафийя Жаноби Расулуллоҳнинг хотинлари бўлди.

Тонг отгач, Пайғамбар (алайҳиссалом) ташқари чиқиб, атрофда Абу Аййуб Ансорийга (р.а.) кўзлари тушди. У қўлда қилич ила айланиб юрган экан.

— Нима қилганинг бу, эй Абу Аййуб? — деб сўрадилар.

— Ё Набийаллоҳ, бу хотиннинг отаси билан эрини биз ўлдирдик. Уларнинг интиқомини олишга ҳаракат қилувчилар чиқиб қолмасин, деган хавотирда кечаси билан кўриқлаб чиқдим, — деди у.

Абу Аййубнинг бу самимий иши ва бу сўзлари Жанобимизни бениҳоя мамнун қилиб юборди. Қўлларини очдилар:

— Оллоҳим! Мени пойлаб чиққани каби сен ҳам Абу Аййубни ҳимоянда сақла! — деб дуо қилдилар.

Ҳеч бир манфаат кутмасдан, фақат Оллоҳ ризолиги учун, фақат Расули кибриёга севги ва ҳурмати юзасидан қилинган ийлоқчилик ва бунинг эвазига олинган мукофот!..

Ҳеч бир пойлоқчи у кеча Абу Аййуб пойлаб чиққан зотдан ҳам кўра қимматли зотни пойлаган эмас. Бу дуони ҳам ҳеч бир кўнгил Расулуллоҳданда гўзал туйғулар билан қила олмайди. Ҳеч бир инсон бу дуони қилган Буюк Пайғамбар каби Мавлосига яқин бўла олмайди. Абу Аййуб Жаноби Расулуллоҳнинг бу дуоларига сазовор бўлиш учун бир кеча эмас, бир ой севасева ухламай пойлоқчилик қилиб чиқишга ҳам рози бўлиши мумкин эди!

Набийи мухтарам Анасга (р.а.):

— Атрофдагиларни чақир, — дедилар.

Бир рўмол ёйиб, устига хурмолар сочилди. Бир миқдор сариёғ қўйилди. Хурмо, ёғ ва унинг коришмасидан тайёрланадиган бу емакни араблар «хайс» дейишарди. Бу мутавозеъ дастурхон Расули акрам жанобимиз билан Ҳазрати Сафийя онамизнинг (р.а.) никоҳ кечалари шарафига тортилган эди.

Жаноби Пайғамбаримиз аввалги кўноқ жойда нега уйланиш таклифини қабул этмагани ҳақида сўраган эдилар, Сафийя деди:

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, у ер Ҳайбарга жуда яқин эди. Бирортаси сизга ёмонлик етказиб қўйишидан кўрқдим. Энди эса улардан узоқдамиз.

Мукаммал бир жавоб бўлди. Фахрул мурсалин (с.а.в.) унинг фаросатидан севиндилар, Хуйайй ибн Аҳтобдай шафқатсиз бир яхудийнинг қизи бўлиб етишган ва неча кундан бери қабиласи аҳлидан жуда кўпининг ўлдирилганини кўрган бир аёл бу сўзларни шундай бир самимият билан айтдики, уни табрик ва тақдир этмасликнинг сира иложи йўқ эди!..

Пайғамбари зишон Сафийя онамизга никоҳланганлари жойда уч кун туриб қолишгани ҳақида ривоят қилинади.

Қўшинга юриш амри берилди. Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) туяларини чўктириб, завжалари Ҳазрати Сафийяни миндирдилар, олдига ўзлари миндилар. Йўлга тушилди.

Бу орада қўшин ичида бир мавзу — Ҳазрати Сафийя чўри сифатида қоладими ёки «Уммул муъминин» (Мўминларнинг онаси) тоифасига қабул қилинадими, деган масала муҳокама қилина бошлаган эди. Охири шунга келишилди: «Кўрамиз, агар юзини ёпса, демак, мўминларнинг оналаридан бири бўлади, ёпмаса, чўри сифатида қолган бўлади», дейишди. Бу борада Пайғамбаримизнинг нима қилишларини кутишга қарор беришди.

Султони анбиё валмурсалин жанобимиз туяга минган заҳотлари завжаларининг юзини

ёпдилар. Асҳобнинг қизиқишини уйғотган масала шу тариқа ҳал бўлди. (Бухорий, 5/77).

Қуро водийида қўшинга дам берилди. Ҳамма ўз иши билан машғул бўла бошлади. Расули акрамнинг (с.а.в.) хизматларини қилиб юрадиган Мидъам исмли кул у зотнинг ашёларини энди тушираётган эди, бирдан чайқалиб кетди, аччиқ бир фарёд кўтариб, ерга қулади. Чопиб тепасига келганлар уни бўғзига бир ўқ санчилган ҳолда кўрдилар. Мидъам жойида типирчилар, жон талашиб ётар эди. Сал ўтмай, охири нафасини чиқариб, тинчиб қолди.

Албатта, ҳаёт ўлим билан ниҳоя топади, аммо қани энди ҳамма ҳам Мидъамдек шараф топиб ўлса!

Мўминлардан бир қисми ичларида жўш урган туйғуларини яшириб тура олишмади:

— Муборак бўлсин Мидъамга... муборак бўлсин жаннат! — деб юборишди.

— Бахтиёр ўлим деб буни айтадилар!

— Расули муҳтарам жанобимизга хизмат қилиб турган пайтида ўлишнинг ўзгача тотти бўлса керак...

Аммо ҳамма нарсани билиб турувчи, барча мулкларнинг эгаси Буюк Мавлодан ишларнинг ич тарафи ҳақида ҳам хабар оладиган Расули акрам саҳобаларининг бу хайратларита эътироз билдирдилар:

— Иўқ, ундай деманглар. Ҳайбар ўлжалари ҳали тақсимланмай туриб у бир жуббани ўғирлаб олди, ана, ҳозир унинг эғнида ловов ёниб турибди... — дедилар.

Бу сўзлар ҳазил эмасди. Бу сўзлар одамларни ўлиб кетган бир кул ҳақида ёмон тушунчаларга йўллаш учун айтилмади. Бу сўзларни сўзлаган зотнинг олдига тушиб: «Бу масалани мен сиздан яхши биламан», дея оладиган бошқа бир инсон яратилмаган эди, яратилмаяжак ҳам.

Бу сўзларга бепарво бўлиб бўлмасди. Кўзларга сўниклик, қалбларга даҳшат чўкди. Ҳозиргина унга ҳавас билан боқиб турганлар юрагида энди аччиқ бир алам пайдо бўлди. Демак, Расулуллоҳнинг хизматчилари бўлиш билан ҳам иш битмас экан!

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, Саййидул башар жанобимизнинг ҳузурларига бир киши келди.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, буларни ўлжа тақсимланмасидан олдин олган эдим... — деди ва қаршиларига бир жуфт шинпак ташлади.

Ҳабиби акрам (с.а.в.):

— Оловдан ясалган шиппаклар... — деб кўйдилар. Мидъамни ўлдирган ўқни Қуро водийининг яҳудийлари отган эди. Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) найзаларини Саъд ибн Убодага бердилар. Биродарларини сафга туздилар.

Яҳудийлардан бири майдонга тушиб, жангга рақиб истади. Мусулмонлардан Зубайр ибн Аввом пешвоз чиқди. Яккама-якка олишув бошланди. Бир-бирларига зарбалар беришди, ҳамлалар қилишди. Оқибатда душман жонсиз ҳолда ерга думалади. Унинг кетидан отилиб чиққан иккинчиси ҳам Зубайрнинг зарбасидан ўлим топди.

Учинчисини Ҳазрати Али (р а.) қаршилади. Қисқа вақт ичида у ҳам ер тишлади. Ўзини кўрсатиб, ўртага отилиб чиққан ва ҳаётини бой берганларнинг сони шу тариқа ўн биттага етди. Пайғамбарлар Имоми жанобимиз ҳар гал уларни Ислом динига даъват қилардилар, аммо улар урушни афзал кўришарди.

Вақти кирди дегунча, мусулмонлар орада намозларини ўқиб олишарди. Ўша куни оқшомга қадар урушилди. Эртаси яҳудийлар урушни тўхтатишди. Ҳайбарликлар сингари, улар ҳам ҳосилнинг ярмини бериб туриш эвазига сулҳга рози бўлишди. Шундай қилиб, улар ўз йўлида кетиб бораётган мусулмонлар қўшинига қўл кўтаришнинг оғир жазосини олишган эди. Пайғамбар жанобимиз у ерда тўрт кун туриб, сўнгра йўлга чиқдилар.

Йўлда Таймо қабилалари сулҳ исташди. Ўртада битим имзоланди. Яна юришда давом этилди.

* * *

Салама ибн Аквони оғир бир ўйғам босган. Амакиси Амир ибн Акво жанг пайти ўзининг қиличи қайтиб кетиб оёғини кесиб юборган ва ўлган эди. Кўрганлар бу ҳодисани ўз жонига қасд қилиш деб баҳолаб, охиратга қўли бўш ва амаллари ботил ҳолда кетди, деб гап қилишарди.

Саламани эзаётган ҳол шу. Амакисининг ихлосли бир мусулмон каби яшаганига ишончи комил эканидан бундай натижага асло рози эмасди. Ахир, ҳақиқатан амакиси ўз жонига суиқасд қилган бўлса, унда тамом...

Шундай оғир хаёллар оғушида бораркан, бир пайт қўлидан кимдир тутганини ҳис этди. Ўгирилиб қараса, Расулulloҳ жанобимиз эканлар.

Нима гап, эй Салама, сенга нималар бўляпти? — деб сўрадилар.

Масалани арз қилишнинг айна вақти эди.

— Эй Оллоҳнинг пайғамбари, одамлар амакимнинг амаллари беҳуда кетганини гапиряптилар. Урушда у ўз қиличининг қайтишидан шаҳид бўлди, — деди.

Сўйларкан, хавотирли нигоҳлари набийлар Сарварининг юзларида кезинарди. Нега деганда, амакиси ҳақида энг тўғри ҳукм мана шу зотнинг муборак оғизларидан чиқажак. Оллоҳнинг севгилиси жанобимиз қулимсирадилар:

— Бундай деяётганлар хато сўзляптилар. Боз устига, амакингга икки мукофот бордир, — дея икки бармоқларини ишора қилдилар. Ва сўзларида бундай давом этдилар: — У ҳам нафсига, ҳам душманига қарши жиход қилган инсон эди. Уники каби юк билан ва унингдек ҳозирлик кўрган ҳолда охиратга сафар қила олган араб жуда оз топилади. (Бухорий, 5/77).

Салама бир онда кушдай енгил торганини ҳис этди.

— Бошимни кўкларга етказдингиз, эй Оллоҳнинг расули! — деди.

Роса узоқ йўл юрилганидан сўнг бир кечкурун кўшин яна дамга тухтади.

— Ким пойлоқчилик қилади бу гал? — деб сўрадилар Жанобимиз (с.а.в.)

Хазрати Билол хоҳиш билдирди:

— Пойлаб чиқаман, эй Оллоҳнинг расули!

Йловчилар юқларини тушириб, дарҳол оёқларини узатишди Сал фурсат ўтар-ўтмай ҳамма ухлаб қолди. Билол бир муддат аскарлар орасида кезинди, бир муддат намозлар ўкиди Вужудини зўр бир чарчоқ, ҳорғинлик босиб келаверди. Юра-юра оёқлари ҳам толди, ўзига бўйсунмай кўя бошлади. Бир неча дақиқа ўтириб дам олса. нимабўларкин?

Туяга суяниб, срга утирди. Утиргани шу булди. Кузларига чўкаётган ва борган сари устига ёирилиб бостириб келаётган уйқунИ енга олмади: ўзини унинг теран оғушига ташлади..

Куёшнинг илк нурлари юзларга урилганида, биринчи бўлиб Хазрати Умар (р.а.) уйғонди. Баланд овозда такбир айтиб, одамларни уйғотди. Ҳамма донг қотганидан намоз вақтини ўтказиб юборишган эди. Даҳшатга тушишди (Бошқа бир ривоятга кўра, биринчи бўлиб Расули акрам «анобимиз уйғонадилар.)

Бу орада Хазрати Билол ҳам уйғониб, келди.

— У нима қилганинг, эй Билол?! — дедилар расулulloҳ (с.а.в.)

— Отамонам сизга фидо булсин, эи Оллоҳнинг расули, сизни босган уйқу мени ҳам босибди, деди

Билол (р.а.)

Ха бу ходиса Буюк Мавлонинг тақдири экани аниқ. Келажакда бир сабаб билан бомдод намозига вақтида тураолмай қолган мўминлар нима қилишлари лозимлигини Жаноби Пайғамбаримиз шахсан кўрсатиб беришлари учун махсус олинган бир тадбир эди.

Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) дарҳол йўлга тушиш амрини бердилар Бу водийдан чиқилгач, дам берилди. Таҳоратлар олинди. Аввал бомдод намозининг суннати, сўнгра Пайғамбаримизнинг имомликларида бомдоднинг фарзи ўқилди...

Жанобимиз намоздан кеин бундай марҳамат қилди:

— Эй инсонлар, Оллоҳ таоло рухларингизни тутди, қўйиб юбормади. Истаса, янаям бошқа бир вақтда қўйиб юборарди ва биз ўшанда уйғонар эдик. Кай бирларингиз намоз вақти ухлаб қолса ёхуд унутса, уни ўз вақтида қандай ўқиса, ўшандай ўқисин.

Кейин йўлда давом этишди. Бир тепаликка чиқа бошлашди. Пешоналаридан тер қуйилди, кўнгиллар эса фараҳ ила тўла — Ҳайбардек қалъанинг фатҳидан мўл ўлжа билан қайтишарди ахир. Тепаликка чиқиб олгач, «Оллоҳу акбар, Оллоҳу акбар!» ҳайқириқлари билан туйғуларини изҳор этишди. Жаноби Пайғамбаримиз сўз котдилар:

— Секинроқ айтинглар. Сизлар эшиттирмоқчи бўлаётган Зот кар ҳам эмас, узоқда ҳам эмас. Сизлар ҳар нарсани эшитиб турувчи, қулларига ғоятда яқин, доимо сизлар билан бирга бўлган Оллоҳга мурожаат қилмоқдасизлар.

— Эй Абдуллоҳ ибн Қайс! — дедилар Расулуллоҳ орқага ўгириларканлар.

— Буюринг, ё Набийаллоҳ! — деб жавоб қилди Абдуллоҳ ибн Қайс.

— Жаннат хазиналаридан ҳисобланадиган бир калимани сенга ўргатсам, нима дейсан?

— Бошим осмонга етади, эй Оллоҳнинг Расули!

— У калима «Ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳ» дир. (Бухорий, 5/75.)

Абдуллоҳ ибн Қайс (Абу Мусо алАшъарий) хурсанд бўлиб кетди. Ўзлари энди танишган бўлишларига қарамай, набийлар Сарвари (с.а.в.) унинг исмини айтиб хитоб қилишлари ғоят гўзал бир ҳолат эди! Шу кундан эътиборан хос ўлароқ тилдаи қўймай айтиб юрилажак бу муборак сўз мана шундай муборак бир хотира билан кўнглига жойлаштирилганидан ўзи бахтли ҳис этиб, йўлида давом этди. Олдида кетаётган Имомул анбиё жаиобидан кўз узмай бораркан, ора-сира: «Ла хавла ва ла қуввата илла биллаҳ», деб қўярди.

* * *

Йўлда кутилмаган ҳодиса рўй берди. Жаноби Расули акрам (с.а.в.) минган туя нимагадир туртиниб, тиззасига чўкиб қолди. Воқеа тез рўй бергани учун Жанобимиз билан аёллари Сафийя онамиз мувозанатларини йўқотиб, ерга думалаб кетишди. Абу Талҳа:

— Қурбонингиз бўлай, ё Набийаллоҳ! — дея туясидан сакраб тушди. — Ҳеч нарса қилмадимми? — деб сўради хавотирланиб.

— Йўқ, сен хотинимга ёрдамлаш... — дедилар Расули кибриё.

Абу Талҳа Ҳазрати Сафийяга ёрдамга шошилди. Кўйлагини ечиб, устига ташлади. Сафийя онамиз тезда ўзини ўнглаб олди. Бу орада Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) ҳам ўринларидан турган эдилар. Абу Талҳа туянинг эгаржабдуқларини тузатди. Пайғамбаримиз хотинлари билан бирга қайтиб яна туяларига миндилар ва йўлчилик тагин давом этди.

Расули зишон (с.а.в.) ҳар галги сафардан қайтишда бўлгани каби:

— Оллоҳ буюқдир! Оллоҳ буюқдир! Оллоҳ буюқдир! Қайтпмиз, тавба қиламиз, қуллигимизда давомлимиз. Фақат Раббимизга ҳамд айтамиз. Оллоҳ ваъдасида содиқдир. Қулларига ёрдам берди ва душманларини пароканда қилди... — дер эдилар.

Бу муборак сўзларни то Мадинага етгунга қадар ора-сира айтиб бордилар. (Бухорий, 4/40.)

Атрофларидаги биродарлари ҳам у зот билан бирликда айни ифодаларни такрорлаб боришди.

Узоқдан Мадина кўринди. Роббул Олабийнинг ҳабиби жанобимиз (с.а.в.) Ухуд тоғига боқарканлар:

— Бу тоғ бизни севади, биз ҳам уни севамиз, — деб марҳамат қилдилар.

Бу тоққа қаратилган севги эҳтимол у тоғ этакларида Оллоҳ учун жонларини фидо қилган севгили биродарларининг кўмилгани боисидандир. Ахир, уларнинг ҳар бири ҳақида кўнгилларда бебаҳо, азиз хотиралар қолган.

Шаҳарга киргач, Ҳабиби акрам жанобимиз Ҳазрати Сафийяни Ҳориса ибн Нўъмоннинг

уйларидан бирига жойлаштирдилар. Масжидга бориб, икки ракат намоз ўқидилар. Сўнгра уйга қайтиб, истироҳатга чекилдилар.

Набийи мухтарам жанобимизнинг сафардан янги бир хотин олиб келганларини эшитган мусулмон аёллар ҳам уни бир кўриш, ҳам хуш келибсан дейиш учун зиёратига кела бошлашди. Янги келинни кўришга келганлар орасида таниб бўлмас даражада ўраниб олган бир хотин ҳам бор эди. Расули акрам (с.а.в.) у хотиннинг изидан бориб, йўлда тўхтатдилар.

— Сафийя қандай экан? — деб сўроқладилар. Ўранган хотин ортиқ ўзини яшириши бефойда эканини билди. Хаёлига келган гапни айтди:

— Қандай бўларди, бир яҳудийнинг қизи...

Бу аёл Ҳазрати Ойиша (р.а.) эди. Жавоби унча яхши эмасди. Жаноби Расулуллоҳнинг (с.а.в.) кўнгилларига ёқадиган сўзни топиб айтса бўларди. Чунки Ҳазрати Сафийянинг бутун хусусияти «бир яҳудий қизи» эканидангина иборат эмасди. Масалан, «Жуда тўзал аёл экан», дейилса, бу таъриф ҳақиқатнинг том ўзгинаси бўларди. Худди шунинг учун ҳам Расули акмал унга жавоб ўлароқ:

— Ундай дема, эй Ойиша, мен унга Исломни таклифэтганимда, ўша заҳоти қабул этди ва самимиятла мусулмон бўлди, — дедилар.

Албатта, Ҳазрати Ойиша ўзига бир шерик чиққани сабабидан шундай деди. Устига устак, бу шерик дарҳақиқат қусурсиз даражада гўзал эди.

ҚОТИЛ ШОИР

Араб шоирларидан Абдуллоҳ ибн Хатал Ислом динига кирди ва Мадинага ҳижрат қилди. Бу нарса мўминларни шодлантириб юборди. Қурайш орасида эътиборли бир шоирнинг Исломни қабул қилиши, албатта, қувончли ҳолда.

Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) бир куни уни закот тўплашга юбордилар. Ибн Хатал ҳаётдан хурсанд эди. Ҳузоа қабиласидан бир киши унга ёрдамчи қилиб берилди, борган жойларида ҳам хурматэътибор кўришди.

Закот ва садақа сифатида бутун бир сурув тўпланди. Сурувни олдиларига солиб, Мадинага қайтишди. Бир ерга етганларида дам олишга тўхташди. Ибн Хатал шеригини чақирди:

— Ҳов анов семиз кўйни кўряпсанми? — деди.

— Ҳа, кўряпман.

— Тез уни сўйиб, кабоб ҳозирла. Мен пича ётиб, дамимни олволаман. Уйғонганимда емагим тайёр бўлиши керак.

«Шунча кўйдан ҳеч бўлмаса биттасида менинг ҳақким бўлиши керак, ахир», деб ўйлади у. Асал тўплаган одам бармоғидаги юқини ялайдида.

Ибн Хатал қулай бир жой топиб узанди. Чарчаган экан, тезда ухлаб қолди. Уйқуси нечоғли тотли бўлса, уйғонгач, еяжаги кабоб ҳам увдан қолишмаслиги табиий эди.

Орадан хийлагина вақт ўтиб, орзиқиб уйғонди. Бир икки чуқур нафас олиб, ҳавони искалади. Кабобнинг ҳиди йўқ. Юзи буришди. Ўрнидан туриб қараса, ёрдамчиси ҳам узала тушиб ухлаб ётибди! Қони қайнади.

— Ҳой ҳузоалик, қани, ўрнингдан турчи! — деб бақирди.

Қаёқда? Уйғонмади. Ибн Хатал унинг тепасига бориб, оёғи билан туртди: «Ўликмисан ё тирикмисан, сендан сўраяпман?!» деди гўё.

Ҳузоалик сапчиб ўрнидан турди. Лекин ҳали уйқуси очилмаган, гаранг эди. Нима гаплигини дабдуруст англаёлмай турди.

— Ҳа, нима бўлди?! — деди талмовсираб.

Ибн Хатал ҳали ҳам асабий ҳолатда эди.

— Мен сенга битта кўйни сўйгин, деб айтмадимми? Кабоб қил деб буюрмаганмидим?

—Ҳа, шундай деган эдинг, лекин сенга келган уйқу мени ҳам элитибди, — деб жавоб қилди ҳузоалик.

Ибн Хатал бу жавобдан баттар тутоқди. Шиддат билан ҳузоаликнинг устига ташланди. Оғир бир мушт туширди. Кетидан иккинчи, учинчи муштрларни солар экан, «Тушундим, сенинг адабингни бериб қўйиш лозим экан!» дерди ҳадеб.

Ҳузоалик кетма-кет ёғилаётган зарбалардан ўзини кўримоқчи бўлгани билан эплаёлмади, ниҳоят ерга чўзилиб қолди. Орадан икки-уч дақиқа кечаркечмас, нафаси ҳам тинди. Шўрлик ҳузоалик охири ўлим билан тугайдиган сафарга чиққанини билмаёқ қолди.

Салдан кейин ибн Хатал ўзини босиб, қилиб қўйган ишини ўйлай бошлади. Бир одамни айбсиз ўлдиришнинг жазоси нима эканини у биларди. Тез бир қарорга келди. Подани олдига солиб, «Қайдасан, Макка?» дея йўлга тушди. У шошиларди. Ҳузоаликнинг жасади топилиб, то Мадинага хабар етиб боргунча таҳликадан йироқлаб олиши керак.

Энди унинг Ислом динига боғлиқлиги қолмайди, ҳатто Жаноби Пайғамбаримизни ҳақоратлаб шеърлар айта бошлайди, мушрикларни мамнун қилади. Ўлдирилган ҳузоаликнинг интиқомини олишга бел боғлашгани тақдирда ҳам мусулмонлар уни қўлга олишолмасди. Ахир, ортида Макка халқи турган бир шоир нимадан кўрқади?!

ҲЕРАКЛГА МАКТУБ

Хайбардан қайтгач, Жаноби Расулуллоҳ (с.а.в.) Рум подшоҳи Ҳераклга бир мактуб ёздирдилар.

— Ё Расулуллоҳ, улар муҳрсиз хатни ўқишмайди,— дейишди билганлар.

Шунда Фахри коинот жанобимиз (с.а.в.) ўзларига бир узук ясаттирдилар. Узукнинг кўзига уч сатр ҳолида «Муҳаммадур Расулуллоҳ» деб ёздирдилар. Уст сатрда «Оллоҳ», ўртада «Расул», ост сатрда «Муҳаммад» лафзлари ёзилди. Мактуби шариф шу муҳр ила муҳрланди. Дихя ибн Халифанинг кўлига тутқазиб, Бусро амирига етказишни буюрдилар. У эса, ўз навбатида, Рум подшоҳи Ҳераклга топшириши лозим эди.

Дихя вақтни ўтказмасдан йўлга чиқди. Олис йўлни босиб ўтиб, Бусрога етди. Бу қасабага бир замонлар машҳур Шом сафари чоғи Расулуллоҳ жанобимиз амакилари Абу Толиб билан бирга келганлар.

Дихя амирнинг ҳузурига борди, келиш сабабини англатди. Олиб келган муқаддас омонатини унга топширди.

— Оллоҳнинг расули Муҳаммаддан (с.а.в.) сизларнинг подшоҳингиз Ҳераклга мактуб, — деди.

Ҳорис омонатни олди, сўнгра:

— Бу мактубни ўзинг олиб борганинг тўғри бўлади. Чунки Ҳеракл шу онда Қуддусдадир, — деди.

Таклиф маъқул эди. Енига кўшиб берилган одам билан бирга Дихя: «Қайдасан, Қуддус?!» дея ҳаялламай йўлга чиқди. Юраюра муқаддас тупроқларга етди. Мактуби шарифни Ҳераклнинг кўлига топширди. Давлатнинг бир неча аъёнлари иштирокидаги бир мажлисда мактуб ўқилди:

«Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм (Меҳрибон ва раҳмли Оллоҳ номи ила бошлайман).

Оллоҳнинг қули ва расули Муҳаммаддан Рум халқининг буюги Ҳераклга.

Салом ҳидоятга юрган кишигадир. Бундан сўнгра...

Мен сени Ислом динига даъват қиламан. Исломга кир, саломат қолгайсан. Оллоҳ эса сенга мукофотини икки қат қилиб беради. Агар юз ўгирсанг, бутун халқингнинг гуноҳи сенинг бўйинингдадир». «Эй Китоб аҳли, бизга ҳам, сизга ҳам баб-баробар бўлган бир сўзга келингиз — ёлғиз Оллоҳгагина ибодат қилайлик. Унга ҳеч нарсани шерик қилмайлик ва бир-

бировларимизни худо қилиб олмайлик», денг. (Эй Муҳаммад,) агар улар (яъни, Китоб аҳли ушбу даъватдан) юз ўгирсалар, у ҳолда сизлар (эй мўминлар): «Гувоҳ бўлинглар, биз мусулмонлар (ягона Оллоҳга итоат қилгувчилар)миз», деб айтинглар».

Мактубнинг охирига Жаноби Расули акрам (с.а.в.) Оли Имрон сурасидан «Эй Китоб аҳли...» дея бошланувчи 64оятини илова қилган эдилар.

Мактуб ўқиб бўлингач, Ҳеракл Ислом дини ва Пайғамбар (с.а.в.) ҳақларида ҳар хил саволлар берди, Дихя жавоб қиди...

Қабулнинг илк қисми шу тариқа сўнгига етди. Ҳеракл Дихяни меҳмон қилишларини буюриб, кузатди. Кейин ёнидагиларга ўгирилди.

— Суриштириб кўринглар, Ҳижоз аҳлидан, хоссатан Макка халқидан одам топиб, ҳузуримга келтиринглар, — деди.

Ҳар ёққа киши юборилди. Шом волиийи тижорат мақсадида юртига келган ўттиз кишини топиб, Қуддусга йўллади. У кишилар Ҳераклнинг ҳузурига келтирилдилар. Ҳеракл таржимон ёрдамида уларга ўзи олган мактубдан сўз очди. Пайғамбардан баҳс қилди. Келганлар Ислом динини қабул қилмаганини эшитиб, мамнун бўвди. Чунки энди пайғамбарлик қилаётган зот ҳақида унга имон келтирмаганлар тилидан эшитиб кўрнш имкони пайдо бўлган эди. Албатта, бу одамларнинг фикри Дихяникидан бошқача бўлади. Дихя пайғамбар эканига ишонган инсон ҳақида бир хил ўйласа, ишонмаганларнинг тушунча ва қаноатлари бошқача бўлиши табиий.

— Орангизда насабда унга яқин бўлган одам борми? — деб сўради дастлаб.

— Менман.

Бу жавобни берган киши Абу Суфён эди, Ҳеракл ишорат қилиб, уни қаршисига чорлади. Сухбат таржимон орқали борарди.

— Сен рўпарамда турасан, — деди Ҳеракл. Сўнгра бошқаларга хитоб қилди: — Сизлар унинг орқасида туринглар. Мен бу одамдан баъзи нарсаларни сўрайман, бордию янглиш жавоб берса, ишорат қилиб менга билдирасизлар.

Шундан сўнг Абу Суфённи саволга тута бошлади:

—Орангизда унинг насаби қандай?

—У шарафли бир оиладандир.

—Ундан олдин орангиздан пайғамбарлик даъвоси билан чиққан бирон кимса бўлганми?

—Йўқ.

—Боболари орасида подшоҳ ё султон ўтганми?

—Йўқ.

—Унинг даъватини кўпроқ инсонларнинг юқори табақаси қабул қиляптими ё паст табақасими?

—Ростини айтганда, унга кўпроқ заифлар эргашишяпти.

—Эргашувчилар кўпайяптими ё камайяптими?

—Кўпайяпти.

—Ичларида унинг динини ёқтирмай чиқиб кетганлар борми?

—Йўқ.

—Пайғамбарлик даъвосини қилмасидан илгари унинг ҳеч ёлғон сўзлаганини кўрганмисизлар?

—Асло.

—Ваъдасида турмаган ҳоллари бўлганми?

—Йўқ.

Абу Суфён бу ерда шериклари уни уялтирмасликларига амин эди. Ҳеч бири бу сухбат давомида ўртага отилиб: «Бу одам ёлғон айтяпти, ҳақиқат бу сўзлаётгани каби эмас!» демади. Аммо сафардан қайтишларида уларнинг тилларини биров тушовлаб туролмайди. Бу воқеа у ербу ерда ҳали гапирилади, «Абу Суфён билиб туриб ёлғон сўзлади, аммо Ҳераклнинг ҳузурида

бизлар аҳволни бузгимиз келмади», дейдиганлар ҳам чиқади. Шундай экан, фурсатини топиб озгина бўлсада, бир нарсаларни айтиб олса бўлмасмиди? Нозик бир нарсалар тўқиб юборса, ярани сал тирнаб юборса, етарди. Саволжавоб бошланганидан бери шундай бир фурсатни пойлаб турган эди, дарҳол кўшимча қилди:

— Аммо ҳозир биз у билан маълум муддатга ахдлашганмиз. Бу муддат ичида нималар қилаётганидан хабарим йўқ, — деди.

Абу Суфённинг бу иловаси Ҳераклга биронбир таъсир кўргазмади,

— У билан ҳеч урушдингизларми?

— Ҳа.

— Натижаси нима бўлди?

— У жанглардаги толеъ худди қудуқ пақирига ўхшайди: бир тушади, бир чиқади. Яъни, баъзан у биздан ғолиб келади, баъзан биз уни мағлуб этамиз.

— Сизларни нималарга даъват қилади?

— «Ёлғиз Оллоҳга ибодат қилинг. Унга ҳеч бир нарсани шерик қилманг, боболарингизнинг дин тўғрисидаги тушунчаларини ташланг», дейди. Намоз ўқишга, закот беришга, ёлғон гапирмасликка, орномусли бўлишга, қариндошуруғларга яхши муомала қилишга чақиради...

Ҳераклнинг саволлари шу ерда битди. Булар ҳар бир эслихушли одам сўрайдиган маънили саволлар эди. Чиройли сўз учунгина айтилган, ўринсиз ва маъносиз саволлар эмасди. Буларга етарли жавобларни олгач, Ҳеракл таржимонга деди:

— Унга айт... Пайғамбарнинг насабини сўрадим, шарафли оиладан эканини айтдинг. Пайғамбарларнинг насаби доимо асил бўлади. Жамиятдаги обрўли оилалардан туғилишади. Аввал отабоболаридан бирорта шахс шундай даъво билан чиққанми, деб сўрадим. Йўқ, дединг. Акс ҳолда, унинг даъвосини боболарининг меросини қўлга киритиш хавасидандир, дейишим мумкин эди. Аввал унинг ҳеч ёлғон гапирганини кўрганмисизлар, деб сўрадим. Унинг ёлғон сўзламаганига гувоҳлик бердинг. Мен биламанки, инсонларга ёлғон гапирмаган киши Оллоҳ номидан асло ёлғон сўзламайди. Унга кўпроқ кимлар эргашаётганини сўрадим. Асосан заифлар, деб жавоб бердинг. Дарҳақиқат, пайғамбарларга биринчи бўлиб доимо заифлар эргашишади. Сафдошлари ортапими ё камайиб боряптими, деган сўроғимга тобора ортиб бораётганини айтдинг. Ҳа, имон шундай: иш тамом бўлгунга қадар ортади, камаймайди. Аввал унинг динига кириб, кейин бу динни ёқтирмай ташлаб кетганлар борми, деб сўрадим, йўқ, дединг. Мазаси қалбларда ҳис этилган имон шунақа бўлади. Ваъдага муносабатини сўрадим, вафодор деб таърифладинг. Ҳақиқий пайғамбарлар шундай: хиёнатни билишмайди. Сизларни нимага даъват қилишини сўрадим. Ёлғиз Оллоҳга ибодат этишга, унга ҳеч бир нарсани шерик қилмасликка, бутсанамга топинишни тақиқлаб, намоз ўқишга, ростгўйликка ва орномусли бўлишга чақирини айтдинг. Агар шу гапларинг чин бўлса, мен ҳам сизларга хабар бераманки, жуда қисқа вақт ичида мана шу икки оёғим остидаги ерлар у зотнинг қўлига ўтажакдир. Мен шундай бир пайғамбарнинг келишини билардим. Аммо сизларнинг ораларингдан чиқишини кутмаган эдим. Унга етиша олишимни билсам, ҳар қандай машаққатларга ҳам чидаб, бориб кўришардим. Унинг ёнида бўлсам, хизматчиси бўлардим, мана шу қўлим билан оёқларини ювиб қўярдим.

Ҳеракл гапини тугатгач, мактубни сўратди ва яна бир марта ўқиттирди. Хат энди ўқиб бўлинган ҳам эди

ки, ўртада бир шовқин кўпди. Одамлар ғалағовур қила бошлашди. Абу Суфён билан шерикларига жавоб берилди.

Ташқарида ёлғиз қолишганида Абу Суфён шерикларига:

— Валлоҳи, ибн Абу Кабшанинг иши ғоят ажойиб бўлди-ку. Ҳатто Рум султони ундан кўрқяпти, — деб юборди... (Бухорий, 1/5.)

* * *

Сал кейин Ҳерақл Расулуллоҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) элчилари Дихяни ҳузурига чақирди. Ҳадялар бериб, йўлга кузатди. Аммо жавоби мусбат бўлдимиз, манфий бўлдимиз — номаълум қолди. Сўнг саройга давлат аъёнларию дин пешволаридан бир гуруҳини чорлади.

— Эй Рум миллати! Тўғри йўлни топишни, саодат тожини кийишни ва мулкингизнинг қўлларингизда қолишини орзу қиласизларми? — деб сўради.

— Албатта, — деб жавоб қилишди.

— У ҳолда бу пайғамбарнинг динини қабул этинглар.

Бу сўз ҳозир бўлганларга ёмон таъсир кўрғазди. Вағирвуғур кўтариб, орқаларига ўгирилиб олишди. Ёввойи эшаклар каби, бетартиб, ўзларини эшикларга уришди. Бу ҳаракатлари билан гўё Ҳерақлга норозилик билдирган бўлишди.

Эшиклар Ҳерақлнинг амри ила аввалроқ маҳкам қулфлаб қўйилган эди, қанча зўр беришмасин, ташқарига чиқишолмади.

Улардаги бу нафрат ифодасини кўрган Ҳерақл буюриб ҳаммасини кайтадан ҳузурига тўплади. Аъёнлар ва дин пешволари подшоҳларига юзланишди. Аммо энди кайфиятлари йўқ, аҳволлари паришон эди. Ишонган дўстларидан кутилмаганда ханжар еган одамлардай, ҳафсалалари пир...

Ҳерақл совуққонлик ила уларни бир-бир кузатиб чиқди. Ҳолатида фавқулодда ҳеч нарса йўқ, хаяжонсиз...

— Сизларни имтиҳон қилдим, — деди.

— Динларингизга қанчалик боғлиқликларингизни билмоқчи бўлдим. Англадимки, сизлар ишончларингизда самимий инсонлар экансизлар.

«Ибн Абу Кабша» Пайғамбаримизнинг лакабларидан биридир.

Бу сўзлар у одамларнинг қарашларини ўзгартирди. Юзларидаги таранглик юмшади. Мамнуниятларини ва итоатларини ифода этиб, шоҳ қаршисида саждага кетишди.

* * *

Дихя Ҳерақлдан иззат-икром кўриб Мадинага қайтди. Расули акрамга (с.а.в.) ва ўзига аталган совғасаломларни олиб борарди. Йўлда Жузам қабиласидан бир гуруҳ қароқчи унинг йўлини тўсди. Дихя уларга ўзини танитишга ва вазифасини англатишга роса уринди, лекин тинглайдиган одам топилмади.

— Қани, устингдагиларни еччи, кўрайлик, — дейишди.

— Бермайман, кучларинг етса, келинглар, ўзларинг олинглар!

Бундай катталиқнинг оқибати Дихянинг ўлими бўлиши мумкин эди. Шунча одамга қарши, ахир, бир ўзи нима қила оларди? Қароқчи ўз номи билан қароқчи. Мақсадга етиш учун одам ўлдиришдан ҳам тоймайди. Айниқса, сўраганларини ўз ихтиёри билан бермаса.

Тез устига ёпирилишди. Эғнида нима бўлса, ҳаммасини ечиб олишди. Биттагина эски кийимда қолдиришди. Ўзига ва Жаноби Расулуллоҳга тегишли бўлган ҳадяларни ҳам битта қўймай шилишди. Дихяга қолгани — чекилган шунча захмат, оқизилган шунча тер ва бир уюм алам бўлди...

Қароқчилар омадлари чошиб, ишсизмашаққатсиз мўмайгина мулкка эга бўлиб олганларидан мамнун ҳолда қайтишаркан, ичларидан биттаси:

— Жонингни ўзингга қолдирганимизга шукр қил, эй кўркам йигит, — деб бақирди.

Дарҳақиқат, у рост сўзлаётган эди. Шу онда Дихяни ўлдирамиз дейишса, уларни тўсадиган ҳеч бир кимса йўқ эди. Бу иш уларга бир товукни бўғизлашчалик ҳам қийин эмасди.

Дихя шу алфозда Мадинага кириб келди. Тўғри Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимизнинг ҳузурларига борди. Кетганидан то қайтиб келгунича ўтган воқеаларни бирмабир айтиб берди.

Маълум бўлдики, келгусида румликларнинг ва Ҳерақлнинг мусулмонларга нисбатан

тавирлари ўзгаражак, ҳодисалар бошқача бўлажак эди.

МУҚОВҚИСГА МАКТУБ

Бир мактуб Миср малики Муқовқисга ёзилди. Уни олиб бориш вазифаси Хотиб ибн Абу Балтаога юклатилди. Хотиб Ҳазрати Расулуллоҳнинг (с.а.в.) омонатларини олиб, тезда йўлга чиқди. Мисрга борди. Муқовқиснинг хузурига кириб, хатни тақдим этди.

Муқовқис бу буюк омонатни хурматла олди. Ўпди. Хотибга иззат-икром кўрсатди.

Бир куни хузурига насоро поиларини ҳам йиғиб, уларнинг олдида Хотибга мурожаат қилди:

— Менга биродаринг ҳақида маълумот бер, ҳақиқатдан пайғамбарми? деб сўради.

— Ҳа, у Оллоҳнинг расулидир.

— Хўп. Қавми унга кўп азиятлар етказди, хатто юртидан суриб чиқарди, деясан. Гапинг рост бўлса, нега у қавмини дуои бад қилмади?

— Марям ўғли Исо (а.с.) ҳам пайғамбар эмасмиди, эй малик?

— Ҳа, пайғамбар эди.

— Унда айтингчи, қавми уни осийш учун тутганида, Оллоҳ таоло қутқариб осмонга олиб чиқиб кетаркан, нега у «Оллоҳ уларни йўқ қилсин!..» деб дуои бад қилмади?!

— Тушундим, эй Хотиб. Сен ҳикматли бир инсоннинг хузуридан келган ҳикмат соҳиби экансан, деди Муқовқис уни тақдирлаб.

Кейин у Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳазратларига атаб совғалар хозирлади. Йўлда биронбир таҳликага учрамасин, деб Хотибга одамларидан қўшиб берди. Ширин тил ва очиқ юз ила кузатиб қолди.

Муқовқис Ислом динини қабул қилмади. Аммо, айна чоқда, назокатини ва тадбирни ҳам қўлдан бермади, ҳеч бўлмаса, кўнгилни оғритмади.

Хотиб йўлда бирон кор-ҳолсиз, эсономон Мадинага етиб кедди. Вужуди ниҳоятда хоргин, аммо кўнгли хузурли эди. Вазифасини адо этди, Муқовқиснинг саволларига етарли жавоблар берди, билганича Ислом динини ва Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимизни танитишга муваффақ бўлди. Муқовқиснинг имои келтириши қолгаи эди холос, аммо бунга кимсанинг кучи етмайди. Улуғ Оллоҳимиз севикли пайғамбарига: «Сен хоҳлаган кишиларингни ҳидоятга эриштира олмайсан, фақат Оллоҳ истаган кишисини ҳидоят қилади», деган ҳукми айниқса Хотибга янада тааллуқли эди. Келтирилган совғасаломларни Жаноби Расулуллоҳга (с.а.в.) тақдим этди. Ҳадялар орасида опа-сингил икки чўри ҳам бор эди. Набиййи ақрам (с.а.в.) улардан Мория исмлисини ўзларига олдилар, Сирин исмлисини Ҳассон ибн Собитга бердилар.

Келажакда Мория Пайғамбар жанобимизнинг охирги фарзандлари бўлмиш Иброҳимнинг онаси бўлажак.

Тобеинлар даврининг машхур олимларидан, хоссатан туш таъбири масаласида фавқулудда бир қобилиятли Муҳаммад ибн Сирин эса, иккинчи чўрининг фарзанди сифатида дунёга келажакдир.

Муқовқис юборган «Дулдул» лақабли оқ ҳачир Жанобимизнинг куёвлари Али ибн Толибга (р.а.) берилди. Охирида бир жуфт саҳтиён маҳси қолган эди. Уни Расулуллоҳ (с.а.в.) ўзларига кийишга айирдилар. (Ибн Касир. «Сияр», 3/514.)

КИСРОГА МАКТУБ

Расулуллоҳ (с.а.в.) Эрон шоҳи Кисрога ҳам бир мактуб йўлладилар. Хатда бундай дейилган эди:

«Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳим.

Оллоҳнинг Расули Муҳаммаддан Форс халқининг буюги Кисрога.

Салом ҳидоятга тобе бўлганга, Оллоҳга ва расулига ишониб тасдиқ қилганга, Оллоҳдан бошқа ҳеч бир илоҳ йўқ, У ягонадир ва шериксиздир, Муҳаммад унинг кули ва расулидир, дея шаҳодат келтиргангадир.

Сени Оллоҳнинг динига даъват этаман. Мен Оллоҳнинг бутун инсониятга юборган пайғамбариман. Тирикларга азоб хабарини бериб огоҳлантираман, инкор қилувчиларга эса, азоб сўзининг ҳақлиги юзага чиқсин учун юборилганман. Ислом динини қабул эт, саломат қоласан. Бордию қабул этмасанг, мажусийларнинг бу динни қабул қилмасликларининг касофати сенинг бўйинигдадир. Муҳаммад Расулуллоҳ».

Мактуб муҳрланди. Абдуллоҳ ибн Хузофага тутказилди. У туяга миндида, Эрон қўли остидаги Баҳрайн ўлкасига жўнади. Мактубни бу ўлка волиий Мунзирга олиб бориб топширди.

Мунзир Абдуллоҳнинг ёнига икки одамни кўшиб, Эрон шоҳига йўллади. Неча кунлардан кейин элчилар Кисро саройига етиб боришди. Абдуллоҳ қаердан ва нима мақсадда келганини англатиб, ичкарига рухсат сўради.

Рухсат теккач, живирживир товланган бир катта хонага кирди. Кисро мухташам тахтида ўтирар, атрофида унинг амрига мунтазир вазирлар, лашкарбошилар туришар эди.

Кисро, ким экан у мени кўрмоқчи бўлган ва мактуб келтирган одам, дегандай истехзо билан лабини бурди. Абдуллоҳ унинг яқинига бориб, хатни топширди. Кисро, ўз навбатида, ёнидаги одамга узатди. Ўқишга буюрди. Ҳалиги одам хатни баланд овозда ўқий бошлади:

— «Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Оллоҳнинг расули Муҳаммаддан Форс халқининг буюги Кисрога...»

Ундан нарисини ўқиёлмади, Кисро бирдан кўпириб кетди:

— Бер уни менга! — дея хатни юлқиб олди. Кўзлари чакмоқтош каби чақнар эди. — Менинг бир кулим исмини менинг исмимдан аввал битишга қандай ҳадди сиғади?! — деб қўлидаги мактубни парчапарча қилиб йиртиб ташлади. Мажлис аҳли жим эди. Кисро маъмур ларига ўгирилди: — Ташқарига чиқариб ташланг бу одамни!

Абдуллоҳни бир зумда тутиб, ғиринг дегиздирмасдан, ташқарига ҳайдашди.

Бу ҳодиса тез бўлганидан бир нарса дейишга ҳам фурсат қолмади. Абдуллоҳ ташқарида бир он турди, нима килсам экан деб ўйлади.

Қайтиб кириб: «Сиз мактубни сўнггига қадар ўқимадингизку... шошилиб қарор бердингиз. Лутфан, бир карра ўқиб чиқинг», десинми? Фойдаси йўқ. Дарҳақиқат, ким унга кулоқ солади ва ким унга: «Узр, қоғоз парчаларини тўпланглар, бирлаштириб ўқиймиз», дерди?

Ё: «Мен кетяпман, бирорта гапингиз йўқми?» десинми? Бундай деса, шоҳ эҳтимол баттар тутоқиб кетиши, иш баттар тус олиши мумкин.

Ҳеч бир натижага эришмай, фақат Расули акрам (с.а.в.) жанобимизнинг мактубларини йирттириш учунгина шунча йўл босиб келдими Абдуллоҳ?!

Тараддуди узоқ чўзилмади. «Менинг вазифам бу мактубни Кисрога топшириш эди, қолгани унинг иши... Му софирнинг иши сафар...» деди-да, туясига миниб, Мади на сари жўнади.

* * *

Абдуллоҳни саройидан қувиб солганидан кейин сал ўтиб Кисро ҳушини йиғди.

— Тезда ҳалиги одамни топиб келинглар! — деб буюрди.

Аммо қанча ахтаришмасин, ҳаракатлари зое кетди. Абдуллоҳ худди ер ёрилгану қаърига кириб кетгандек гум эди. Кисро Яман волиий Бозонга бир мактуб ёздирди. Аҳволни тушунтирди. «Дарҳол икки киши жўнат, пайғамбарлик даъвосини қилаётган у одамни топишсин, даъвосидан воз кечтиришга ҳаракат қилишсин, бўлмаса, олиб сенга келтиришсин.

Қаршилик қилса, бошини кесишсин...» дейилган эди хатда.

* * *

Абдуллоҳ тўхтовсиз йўл босиб Мадинага келдида, тўғри Расули акрам (с.а.в.) жанобимизнинг ёнларига борди. У зот Абдуллоҳдан бўлиб ўтган воқеаларни бирмабир эшитиб бўлгач:

— Бу қилмиши ўзининг мулкини ўзи парчалашидир. Унинг мулки ва салтанати ҳам парчаланари, — деб марҳамат қилдилар.

ҒАССОН АМИРИГА МАКТУБ

Расулуллоҳ (с.а.в.) мактубларини олиб борувчи элчилардан яна бири Ҳорис ибн Умайр эди. Муқаддас омонатни қўйнига солди, йўлга чиқди. Шомга бориб, Ғассон амири Шурахбилга топшириши керак. Йўл узок, ҳаво иссиқ, бундай палла биров йўлга отланмас, отланса ҳам, кечалари юрар эди.

Аммо Ҳорис шунчаки йўлга отланмаган, унинг қўйида муқаддас омонат бор. Буюк Пайғамбаримиз (с.а.в.) буюрган жойга боргунча неча водийлар кечажак, неча тепалар ошажак, неча кум тўзонларига дуч келажак. Шу боисдан ҳам у ҳар тепани босиб ўтаркан, худди Фахрул мурсалин (с.а.в.) жанобимизнинг ортларидан бораётгандай, бирорта хурмо дарахти соясида ўтириб тин оларкан, Расули кибриёнинг (с.а.в.) гул исли нафасларини туяётгандай бўларди.

Машаққатли, лекин қўнғилга хуш ёқадиган бу йўлчилик неча кундуз, неча кеча давом этди. Ниҳоят, бир куни Мута воҳасига етди. Сафар тугаган эди ҳисоб. Ҳориснинг йўлини тўсишди.

— Ҳей, йўл бўлсин?

— Мен амир Шурҳабилнинг ҳузурига кетяпман.

— Унда нима ишинг бор?

— Мактуб келтирдим.

Қўриқчилар Ҳорисни олиб, тўғри Шурахбилнинг ҳузурига олиб боришди. Шурахбил уни сўроққа тутди:

— Кимсан?

— Ҳорис ибн Умайрман.

— Недир мақсадинг?

— Мен Оллоҳнинг расули Муҳаммаддан элчи бўлиб келдим. Пайғамбар жанобимиз мана бу мактубни сенга бериб юбордилар.

Хат Ҳориснинг қўлидан олинди. Шурахбилга берилди. Ўқиди. Бирдан кўпирди:

— Демак, у менга мактуб ёзадиган одам бўлиб қолдимиз?! Олиб чиқинглар буни! — деб бақирди. Бақираркан, бўйинини узинглар, деб ишора қилар эди.

Шурахбилнинг бу иши бориб турган ахлоқсизлик эди. Хукмдорлар ва амирлар орасида то дунё тургунча амал қилиниши ва қўриқланиши лозим бўлган «Элчига ўлим йўк» қондасини у бузди, ўзининг ғоятда тарбиясизлигини намойиш қилди.

Одамлари Ҳорисни ёқалаб, ташқарига олиб чиқишди. У эса, юрагини боғлаган ғоят сеvimли ва ғоят қийматли бир жумлани такрорлаш билан машғул эди. Фақат ўзи ва ёнидагиларгина эштадиган овозда: «Ла илаҳа иллаллоҳу, Муҳаммадур расулуллоҳ», дерди. Бир гал: «Оллоҳим, саломимни Расули адибингга етказ. Боғлилик туйғуларимни у зотга элт», дея олди.

Қейин тиз чўктирилди. Шиддат ила урилган қилич унинг бошини танасидан жудо қилди.

...Ҳодиса устида ҳозир турган малаклар унинг руҳини кучоқларига олишди. Юртидан мингларча чақирим узокда, Расулуллоҳ (с.а.в.) жанобимизнинг элчиси ўлароқ вазифасини адо

этаётган бир пайтда, зулм йўли ила шаҳид этиб ҳаётига нуқта қўйилгани буюк девонда қайд қилиб қўйилди.

...Орадан кунлар кечди. Мадинада уни кутиб турганларнинг кўзлари йўлда қолди. Ниҳоят, бир куни унинг Ғассон амири Шурахбил томонидан шаҳид қилинганининг хабари Мадинага ҳам етиб келди.

Набийи акрам (с.а.в.) бениҳоя қайғуга ботдилар. Ғассон амирининг хатти-ҳаракати ҳар қанақа чегарадан ошиб кетган эди.

Учинчи китоб битди